

**ר' יצחק מדורא והשערי דורא:
לבירור נוסח הספר ולהבנת דרכו של המחבר**

כרך ב

פרק הנספחים

כולל מהדורה לספר שערי דורא

חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

שבח שולמן

המחלקה לתלמוד ותורה שבעת פה

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אלול תשפ"ג

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של

ד"ר יהודא דוב גלינסקי

מהמחלקה לתלמוד ותורה שבעל פה של אוניברסיטת בר אילן

תוכן עניינים

עמוד	
1	נספח א' - מהדורה סינופטית של שער א'
21	נספח ב' - מהדורה סינופטית של שער לג'
29	נספח ג' - יחודיות משפחה א'
38	נספח ד' - היחודיות של ענף 1 ממשפחה ב'
43	נספח ה' - היחודיות של ענף 2 ממשפחה ב'
47	נספח ו' - היחודיות של ענף 3 ממשפחה ב'
49	נספח ז' - היחודיות של משפחה ג'
51	נספח ח' - השינויים בין מהדורות הדפוס לכתבי היד
70	נספח ט' - השינויים בין השערי דורא לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136
81	נספח י' - מהדורה דיפלומטית לספר שע"ד עם פרוש
81	הקדמה למהדורה של מחקרנו
86	מהדורה לספר שערי דורא

נספח א'

מהדורה סינופטית של שער א'

בנספח זה נציג מהדורה סינופטית לשער א', שהוא השער הפותח את ספר שעי"ד. המהדורה תהיה מחולקת ל-11 קטעים שבכל אחד יוצג נוסח כתבי היד שבחנו לצורך המחקר. לבסוף נערוך סיכום של הממצאים שעלו בידנו, ונבחן האם הממצאים תואמים את חלוקת הספר למשפחות כפי שראינו בגוף המחקר.

קטע א

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך היניחו אותו לבשל
אוקספורד 641	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך היניחו אותו לבשל
אוקספורד 1129	בשר שנמלחה ושהה כדי מליחה ואחר כך היניחו אותה לבשל
אוקספורד 1130	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך בישלו
אוקספורד 777	בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל דין
אוקספורד 1171	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך היניחו אותו לבשל
המבורג 184	בשר שנמלח ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל
המבורג 106	בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך היניחו לבשל
המבורג 85	בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך היניחו אותו
הרוורד 39	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל
וטיקן 138	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל
וטיקן 32	בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל דין
וטיקן 165	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך בישלו
ורשה 38	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו לבשל
לונדון 26970	בשר שנמלחה ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל
לונדון- מונטיפיורי 136	קיימא לן דבשר מלוחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך שמוה
לונדון 18685	בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחוהו לבשל

בשר שנמלחה ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל	מוסקבה 476
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואח"כ הניחו אותו לבשל	מילנו 80
בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל	מינכן 232
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך בישלו	מנצסטר 31
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל	פריס 655
בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחרי כן בישלוהו	פריס 380
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל	פריס 12290
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו לבשל	פרמא 2592
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו לבשל	פרמא 3266
בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו	פרמא 3161
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך בישלו	פרמא 2908
הקטע חסר	צריך 145
בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך הניחו בקדיחה לבשל	קימברידג' 13.7
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל	קימברידג' 1218
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל	קימברידג' 21 12
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה לבשל	קימברידג' 2580
בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותו לבשל	קימברידג' 791
בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחרי כן בישלוהו	רגיו 133 ¹

¹ יש דמיון רב בחלק הראשון לפריס 380.

שם כתב היד	הנוסח ²
אוקספורד 883	בלא הדחה מותר אם יש שם שישים במים ובחתיכה כנגד
אוקספורד 641	בלא הדחה מותר אם יש שם ס' במים ובחתיכה כנגד
אוקספורד 1129	בלא הדחה אם יש ס' במים ובחתיכה כנגד
אוקספורד 1130	בלא הדחה מותר, אם יש ס' במים וחתיכה כנגד
אוקספורד 777	בלא הדחה מותר, אם יש שם ששים במים ובחתיכה כנגד
אוקספורד 1171	בלא הדחה מותר אם יש ס' למים בתבשיל ובחתיכה כנגד
המבורג 184	בלא הדחה אם יש שם ס' במים ובתבשיל ובחתיכה כנגד
המבורג 106	בלי הדחה מותר אם יש ס' במים ובחתיכה כנגד
המבורג 85	בלא הדחה מותר אם יש שם ששים במים בתבשיל ובחתיכה כדי
הרוורד 39	בלא הדחה מותר אם יש שישים במים ובחתיכה כנגד
וטיקן 183	בלא הדחה מותר אם יש ששים במים בתבשיל ובחתיכה כנגד
וטיקן 32	בלא הדחה מותר אם יש שם ששים במים ובחתיכה כנגד
וטיקן 165	בלא הדחה מותר, אם יש ששים במים וחתיכה כנגד
ורשה 38	בלא הדחה מותר אם יש בו ס' במים ובחתיכה כנגד
לונדון 26970	בקדירה בלא הדחה מותר אם יש ס' במים ובחתיכה כנגד
לונדון- מונטיפיורי 136	בקדירה בלא הדחה,
לונדון 18685	בלא הדחה מותר אם יש שם ס' במים ובתבשיל ובחתיכה כנגד

² בקטע זה התיבה "בקדירה" אינה רשומה אלא בכתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב', ובכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. ייתכן שניתן ללמוד מכך על הנוסח המקורי של ענף 2 שכן כת"י לונדון-מונטיפיורי 136 נכתב מפ"מ רי"מ בעצמו. וראה בקטע הקודם של המילה "בקדירה" רשומה הכתב יד קיימבקידיג' 13.7, אך במיקום שונה. לעומת זאת כ"י שרשומה בו התיבה "תבשיל", שייך ברוב המקרים למשפחות ג' ו-ד'. שהרי אין כתב יד אחד ממשפחות א' – ב' שתיבה זאת רשומה שם.

מוסקבה 476	בלא הדחה	מותר אם יש שם ששים במים בתבשיל ובחתיכה	כדי
מילנו 80	בקדירה בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים	ובחתיכה כנגד
מינכן 232	בלא הדחה	מותר, אם יש שם ששים במים	ובחתיכה כנגד
מנצסטר 31	בלא הדחה	מותר, ואם יש ס' במים	וחתיכה כנגד
פריס 655	בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים ובתבשיל	ובחתיכה כנגד
פריס 380	בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים	ובחתיכה נגד
פריס 12290	בלא הדחה אחר מותר אם יש שם ס' במים בתבשיל	ובחתיכה כנגד	
פרמא 2592	בלא הדחה	מותר אם יש שם ס' במים ובתבשיל	ובחתיכה כנגד
פרמא 3266	בלא הדחה	מותר אם יש במים ס'	ובחתיכה כנגד
פרמא 3161	בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים	שהחתיכה בתוכה כנגד
פרמא 2908	בלא הדחה	מותר, אם יש ששים במים	וחתיכה כנגד
צריך 145	חסר		
קימברידג' 13.7	בלא הדחה	מותר, אם יש ס' במים	וחתיכה כנגד
קימברידג' 1218	בלא הדחה	מותר אם יש בה ששים במים ובתבשיל	ובחתיכה כנגד
קימברידג' 21 12	בקדירה בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים	ובחתיכה כנגד
קימברידג' 2580	בלא הדחה	מותר, אם יש ס' ברוטב	וחתיכה כנגד
קימברידג' 791	בלא הדחה	מותר, אם יש ששים במים	ובחתיכה כנגד
רגיו 133	בלא הדחה	מותר אם יש ס' במים	נגד

שם כתב היד	הנוסח ³
אוקספורד 883	ליחלוחית הדם ומלח שעל החתיכה מבחוץ.
אוקספורד 641	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ.
אוקספורד 1129	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ מותר.
אוקספורד 1130	מלח והחתיכה והדם שעל החתיכה מבחוץ.
אוקספורד 777	המלח הנדבק מבחוץ.
אוקספורד 1171	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
המבורג 184	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה שבחוץ,
המבורג 106	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
המבורג 85	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
הרוורד 39	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
וטיקן 183	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
וטיקן 32	המלח הנדבק מבחוץ,
וטיקן 165	מלח והדם שעל החתיכה מבחוץ.
ורשה 38	הליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
לונדון 26970	דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
לונדון-	הכל מותר לפי שהדחה
מונטיפיורי 136	אחרונה
לונדון 18685	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
מוסקבה 476	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
מילנו 80	דם ומלח שעל גבי החתיכה מבחוץ,
מינכן 232	המלח שהוא מבחוץ.
מנצסטר 31	מלח והדם החתיכה מבחוץ.
פריס 655	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,

³ במשפחה א' המילה "ליחלוחית" לא מופיעה, וכן בחלק מכתבי היד של משפחה ב', ועוד כמה כתבי יד שכנראה שימרו נוסח של המהדורות הקצרות. וכבר עמדנו על כך בפרק 6 שכ"י מינכן 232 משמר נוסחאות קדומות. וראה פרוט בטבלה הנ"ל.

פריס 380	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
פריס 12290	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
פרמא 2592	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
פרמא 3266	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
פרמא 3161	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
פרמא 2908	מלח והדם שעל החתיכה מבחוץ.
ציריך 145	חסר
קימברידג' 13.7	ליחלוחית דם ומלח שעל הבשר מבחוץ.
קימברידג' 1218	ליחלוחית הדם ומלח שעל החתיכה שבחוץ, ל
קימברידג' 21 12	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,
קימברידג' 2580	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה
קימברידג' 791	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ.
רגיו 133	ליחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ,

קטע ד

שם כתב היד	הנוסח ⁴
אוקספורד 883	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ אינו נאסר אלא מחמת הדם שבלוע בו,
אוקספורד 641	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ אינו נאסר אלא מחמת דם בלא שבלוע בו,
אוקספורד 1129	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם שבלוע,
אוקספורד 1130	לפי שאין המלח נאסר אלא מחמת דם הבלוע בו,
אוקספורד 777	שאינ המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם הבלוע בו,
אוקספורד 1171	לפי שאין המלח נדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בלא שבלוע בו,
המבורג 184	לפי שאין המלח שבחוץ נאסר אלא מחמת הדם שבלוע בו,
המבורג 106	לפי שאין המלח נאסר מבחוץ אלא מחמת הדם הבלוע בו,
המבורג 85	לפי שאין המלח הנדבק לחוץ נאסר אלא מחמת דם שבלוע בו,

⁴ "הנדבק מבחוץ" חסר רק במשפחה א'

הבלוע	לפי שאין המלח הנדבק בחוץ נאסר אלא מחמת דם בו,	הרוורד 39
שבלוע	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בו,	וטיקן 183
הבלוע בו,	שאינ המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם	וטיקן 32
הבלוע בו,	לפי שאין המלח נאסר אלא מחמת דם	וטיקן 165
הבלוע בו,	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם	ורשה 38
שבלוע	לפי שאין המלח נאסר אלא מחמת דם בו,	לונדון 26970
	רק להעביר הדם והמלח הנשאר על החתיכה ואי אפשר שלא יהא בחתיכה	לונדון- מונטיפיורי 136
הבלוע	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם בו,	לונדון 18685
	לפי שאין המלח נאסר אלא מחמת דם שבלוע בו,	מוסקבה 476
שבלוע בו,	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם	מילנו 80
שבלוע בו,	שאינ המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם	מינכן 232
הבלוע	לפי שאין המלח נאסר אלא מחמת דם בו,	מנצסטר 31
שבלוע	לפי שאין המלח הנדבק נאסר אלא מחמת הדם בו,	פריס 655
הבלוע	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בו,	פריס 380
שבלוע בו,	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת	פריס 12290
הבלוע בו,	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם	פרמא 2592
שבלוע בו,	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם	פרמא 3266
הבלוע	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מכח הדם בו,	פרמא 3161

פרמא 2908	לפי שאין המלח בו,	נאסר אלא מחמת דם	הבלוע
ציריך 145	חסר		
קימברידג' 13.7	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בו,		שבלוע
קימברידג' 1218	פי שאין המלח שבחוץ נאסר אלא מחמת דם שבחוץ בו,		שנבלע
קימברידג' 21 12	לפי שאין המלח הנדבק מהחוץ נאסר אלא מחמת דם בו,		שבלוע בו,
קימברידג' 2580	מותר לפי שאין המלח נדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בו,		הבלוע
קימברידג' 791	לפי שאין המלח הנדבק נאסר אלא מחמת הדם בו,		שבלוע
רגיו 133	לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת הדם בו,		הבלוע

קטע ה

שם כתב היד	הנוסח ⁵
אוקספורד 883	א"כ לא יאסר יותר מאילו היה המלח כולו דם
אוקספורד 641	א"כ לא יאסר יותר מאילו היה המלח כולו דם
אוקספורד 1129	הדחה אם כן לא יאסר החתיכה יותר מאילו היה המלח כולו דם
אוקספורד 1130	א"כ לא יאסר המלח אלא אילו
אוקספורד 777	אם כן לא יאסר יותר משאילו היה המלח כולו דם
אוקספורד 1171	א"כ לא יאסר החתיכה יותר מאילו המלח כולו דם

⁵ בכתבי היד של משפחה א' רשום "המלח". ואף כ"י 3266 שמר על נוסח זה. לעומת זאת בשני כ"י במקום תיבה זאת רשום "החתיכה". דבר נוסף, המילים "הנדבק מבחוץ" רשומות בעיקר בכתבי יד שבהם קיימות הגהות רבות בגוף הספר. היוצא מן הכלל הוא מילנו 80 שבדרך כלל לא רשומות בו הוספות מאוחרות.

184	המבורג	אם כן לא יאסר	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ כאילו כולו	דם
106	המבורג	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח	כולו
85	המבורג	א"כ לא יאסר	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ כולו דם	
39	הרוורד	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח	כולו
				דם
183	וטיקן	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח	כאילו כולו
				דם
32	וטיקן	אם כן לא יאסור	יותר משאילו היה המלח	כולו
				דם,
165	וטיקן	א"כ לא יאסר	המלח אלא כאילו	
38	ורשה	אם כן לא יאסר	יותר מאילו	המלח כולו דם
26970	לונדון	א"כ לא יאסר	אילו	המלח אלא כאילו
	לונדון-	עצמה ובמים ששים לבטל הדם והמלח שעל החתיכה		
136	מונטיפיורי			
18685	לונדון	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ הוי	כולו
				דם,
476	מוסקבה	א"כ לא יהא אלא	כאילו	היה דם
80	מילנו	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ	כולו דם
232	מינכן	אם כן לא יאסר	יותר מאילו המלח	כולו דם
31	מנצסטר	א"כ לא יאסר המלח	אלא כאילו	
655	פריס	א"כ לא יאסר	יותר מאילו המלח	כולו דם
380	פריס	א"כ לא יאסור	יותר משאילו המלח	כולו דם,
12290	פריס	א"כ לא יאסור	יותר מאילו המלח אלא	כאילו כולו
				דם
2592	פרמא	א"כ לא יאסר	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ הוי כולו דם,	
3266	פרמא	א"כ לא יאסר המלח	יותר מאילו	כולו דם
3161	פרמא	א"כ לא יאסור	רק כאילו היה המלח	כולו דם

כאילו	א"כ לא יאסר המלח אלא	דם	פרמא 2908
		חסר	ציריך 145
היה	יותר ממה שאילו המלח עצמו	דם	קימברידג' 13.7
	יותר מאילו המלח הנדבק מבחוץ (כאילו) כולו	דם	קימברידג' 1218
	יותר אותו המלח	דם	קימברידג' 21 12
	יותר מאילו היה המלח	דם	קימברידג' 2580
	יותר מאילו המלח	דם	קימברידג' 791
	יותר אלא כאילו הוי המלח	דם	רגיו 133

קטע ו

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	דהוי בטל בסי.
אוקספורד 641	דהוי בטל בסי.
אוקספורד 1129	דהוי בטל בשישים.
אוקספורד 1130	דהוי בטל בסי.
אוקספורד 777	דהוי בטל בסי.
אוקספורד 1171	דהוי בסי.
המבורג 184	הוי, דהוי בטל בסי.
המבורג 106	דהוי בטל בסי.
המבורג 85	דהוי בטל בסי.
הרוורד 39	דהוי בטל בשישים.
וטיקן 183	הוי, דהוי בטל בסי.

וטיקן 32	דהוי בטל בששים.
וטיקן 165	דהוי בטל בסי'.
ורשה 38	והוי בטל בששים.
לונדון 26970	הוי דם החיה בסי'.
לונדון- מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	דהוי בטל בסי'.
מוסקבה 476	דהוי בטל בסי'.
מילנו 80	דהוי בטל בסי'.
מינכן 232	דהוי בטל בסי'.
מנצסטר 31	דהוי בטל בסי'.
פריס 655	הוי, דהוי בטל בששים.
פריס 380	דהוי בטל בסי'.
פריס 12290	הוי, דהוי בטל בסי'.
פרמא 2592	דהוי בטל בסי'.
פרמא 3266	דהוי בטל בסי'.
פרמא 3161	דהוי בטל.
פרמא 2908	דהוי בטל בסי'.
ציריך 145	חסר
קימברידג' 13.7	דבטל בסי'.
קימברידג' 1218	(הוי) דהוי בטל בסי'. ⁶
קימברידג' 21 12	הוי בטל בסי'.
קימברידג' 2580	הוי בטל בסי'.
קימברידג' 791	דהוי בטל בששים.
רגיו 133	דהוי בטל בסי'.

⁶ כנראה לפני המעתיק של כת"י זה היו שני הנוסחים. ובמקום שכתובה התיבה "כאילו" תהיה כתובה התיבה "הוי". והמגיה של כתב היד העדיף את הנוסך הקצר ומחק את שתי התיבות הללו.

שם כתב היד	הנוסח ⁷
אוקספורד 883	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעביד לטעמא ולא בטיל,
אוקספורד 641	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידה לטעמי ולא בטילי
אוקספורד 1129	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי ולא בטל,
אוקספורד 1130	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמי ולא בטלן,
אוקספורד 777	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמא ולא בטלי
אוקספורד 1171	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמא ולא בטל,
המבורג 184	ולא דמי שייך לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמא ולא בטיל, ⁸
המבורג 106	ולא שייך לדמות לתבלין דע"ז דעביד לטעמא ולא בטל בס',
המבורג 85	ולא שייך לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמיה ולא בטל,
הרוורד 39	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטל,
וטיקן 183	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמא ולא בטיל,
וטיקן 32	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמא ולא בטיל,
וטיקן 165	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמי ולא בטלו,
ורשה 38	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטיל,
לונדון 26970	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטיל,
לונדון- מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמיה ולא בטיל,
מוסקבה 476	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטיל,
מילנו 80	ולא שייך לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטיל,
מינכן 232	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטל,
מנצסטר 31	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמיה ולא בטלו,
פריס 655	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטל,
פריס 380	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמא ולא בטיל,

⁷ כתבי היד ממשפחות א' וב' קצרים יותר, ועוד כמה כתבי יד שכנראה שמרו על נוסח קצר יותר.

⁸ כת"י זה משלב את שתי נוסחים "לא דמי" ו"לא שייך".

פריס 12290	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמא ולא בטיל,
פרמא 2592	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטל,
פרמא 3266	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמא ולא בטלו,
פרמא 3161	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטל,
פרמא 2908	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמיה ולא בטלו,
ציריך 145	חסר
קימברידג' 13.7	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעבידי לטעמי ולא בטיל,
קימברידג' 1218	ולא שייך לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטיל,
קימברידג' 21 12	ולא דמי לתבלין של ע"ז דעבידיה לטעמיה ולא בטל,
קימברידג' 2580	ולא דמי לתבלין של ע"ז ולא בטיל,
קימברידג' 791	ולא שייך כאן לדמות לתבלין של ע"ז דעביד לטעמיה ולא בטל,
רגיו 133	ולא שייך כאן לדמותו לתבלין של ע"ז דעבידא לטעמא ולא בטיל,

קטע ח

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	
אוקספורד 641	
אוקספורד 1129	
אוקספורד 1130	
אוקספורד 777	ונאמר
אוקספורד 1171	
המבורג 184	
המבורג 106	
המבורג 85	
הרוורד 39	שגם המלח נותן
וטיקן 183	
וטיקן 32	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטילי, ונאמר

	וטיקן 165
	ורשה 38
	לונדון 26970
	לונדון- מונטיפיורי 136
הכא	לונדון 18685
	מוסקבה 476
	מילנו 80
	מינכן 232
	מנצסטר 31
	פריס 655
	פריס 380
	פריס 12290
הכא	פרמא 2592
	פרמא 3266
	פרמא 3161
	פרמא 2908
	ציריך 145
	קימברידג' 13.7
	קימברידג' 1218
	קימברידג' 21 12
	קימברידג' 2580
	קימברידג' 791
	רגיו 133

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, ולא דמי כלל התם גבי תבלין
אוקספורד 641	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, ולא דמי כלל התם גבי תבלין
אוקספורד 1129	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי כלל דהתם גבי תבלין
אוקספורד 1130	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. לא דמי התם כלל שהתבלין
אוקספורד 777	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, דלא דמי כלל דהתם גבי תבלין
אוקספורד 1171	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, ולא דמי כלל התם גבי תבלין
המבורג 184	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא דמי ולא בטל כלל התם גבי תבלין
המבורג 106	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, ולא דמי כלל דהתם גבי תבלין
המבורג 85	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, ולא דמיה כלל התם גבי תבלין
הרוורד 39	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל לא דמי כלל התם גבי תבלין
וטיקן 183	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי כלל התם גבי תבלין
וטיקן 32	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. ולא דמי כלל דהתם גבי תבלין
וטיקן 165	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. לא דמי התם כלל שהתבלין
ורשה 38	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי כלל התם גבי תבלין
לונדון 26970	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי להתם כלל
לונדון- מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	גם המלח נ"ט בבשר ולא ליבטיל, דלא דמי כלל דהתם גבי תבלין
מוסקבה 476	שגם המלח נ"ט בבשר ולא בטיל, ולא דמי להתם כלל גבי תבלין
מילנו 80	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי כלל התם גבי תבלין
מינכן 232	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, דלא דמי כלל דהתם גבי תבלין
מנצסטר 31	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. לא דמי התם כלל שהתבלין
פריס 655	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, לא דמי כלל התם גבי תבלין
פריס 380	לא כלל התם גבי תבלין
פריס 12290	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטיל, לא דמי כלל התם גבי תבלין
פרמא 2592	גם המלח נ"ט בבשר ולא ליבטיל, דלא דמי כלל דהתם גבי תבלין

פרמא 3266	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל, ולא דמי דתבלין
פרמא 3161	שגם המלח נותן טעם בבשר לא דמי להתם כלל גבי תבלין
פרמא 2908	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. לא דמי התם כלל שהתבלין
ציריך 145	חסר
קימברידג' 13.7	שגם המלח נ"ט בבשר ולא בטיל. לא דמי כלל דהתם גבי תבלין
קימברידג' 1218	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא דמי כלל התם גבי תבלין
קימברידג' 21 12	וגם המלח נ"ט בבשר ולא בטיל, דלגבי תבלין
קימברידג' 2580	משום דתבלין
קימברידג' 791	שגם המלח נותן טעם בבשר ולא בטל. לא דמי להתם כלל, גבי תבלין
רגיו 133	שגם המלח ניתן טעם בבשר ולא בטיל לא דמי להתם כלל, התם גבי תבלין

קטע י

שם כתב היד	הנוסח ⁹
אוקספורד 883	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
אוקספורד 641	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
אוקספורד 1129	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
אוקספורד 1130	הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
אוקספורד 777	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
אוקספורד 1171	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
המבורג 184	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
המבורג 106	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
המבורג 85	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אלא ¹⁰ נאסר אלא מחמת
הרוורד 39	מה שנותן טעם הוא האיסור גופיה, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
וטיקן 183	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת

⁹ במשפחה א' חסרות שלושת התיבות הראשונות. ובכמה כתבי יד שהם כנראה מאוחרים החליפו את התיבות "גוף האיסור" במילים "האיסור גופיה".

¹⁰ טעות, וצ"ל לא.

וטיקן 32	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
וטיקן 165	הוא גוף האיסור, אבל המלח אינו נאסר אלא מחמת
ורשה 38	מה שנותן טעם הוא האיסור גופיה, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
לונדון 26970	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
לונדון- מונטיפיורי 136	חסר
לונדון 18685	מה נ"ט הוי גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
מוסקבה 476	מה שני"ט הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
מילנו 80	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
מינכן 232	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
מנצסטר 31	הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
פריס 655	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
פריס 380	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
פריס 12290	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
פרמא 2592	מה נ"ט הוי גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
פרמא 3266	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מכח
פרמא 3161	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא עבור
פרמא 2908	הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
ציריך 145	חסר
קימברידג' 13.7	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
קימברידג' 1218	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת הדם
קימברידג' 21 12	מה שני"ט הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
קימברידג' 2580	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת
קימברידג' 791	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת
רגיו 133	מה שנותן טעם הוא גוף האיסור, אבל הכא המלח לא נאסר אלא מחמת

שם כתב היד	הנוסח ¹¹
אוקספורד 883	דם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
אוקספורד 641	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם בטל בסי'.
אוקספורד 1129	הדם ולא יאסור יותר ממנו והוא דם בטל בשישים.
אוקספורד 1130	הדם ולא אוסר יותר מדם דהא דם עצמו בטל בסי'.
אוקספורד 777	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
אוקספורד 1171	הדם ולא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
המבורג 184	הדם
המבורג 106	הדם אי"כ לא יאסור יותר ממנו דהא דם בעצמו הוא בטל בשישים.
המבורג 85	דם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בסי'.
הרוורד 39	הדם, לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
וטיקן 183	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
וטיקן 32	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בסי'.
וטיקן 165	הדם ולא אוסר יותר מדם דהא דם עצמו בטל בשישים
ורשה 38	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
לונדון 26970	הדם ולא יאסור יותר מדם , דהא דם עצמו בטל בסי'.
לונדון- מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל.
מוסקבה 476	הדם ולא יאסור יותר מדם , דהא דם עצמו בטל בסי'.
מילנו 80	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
מינכן 232	הדם, אי"כ לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים
מנצסטר 31	הדם ולא אוסר יותר מדם דהא דם עצמו בטל בסי'.
פריס 655	הדם ולא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.
פריס 380	הדם ולא יאסור ממנו דהא דם עצמו בטל בשישים.

¹¹ בכתבי היד של משפחה א' ועוד כמה כת"י רשום "דם" ולא "ממנו".

12290 פריס	הדם	לכן יבטל בששים כדם
2592 פרמא	הדם ולא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטיל בס'.	
3266 פרמא	הדם ולא יאסור יותר מדם עצמו ממנו ¹² דהא דם עצמו בטל בס'.	
3161 פרמא	דם ולא יאסור יותר מדם , דהא דם עצמו בטל בס'.	
2908 פרמא	ולא אוסר יותר מן הדם דהא דם עצמו בטל בס'.	
145 צריך		
13.7 קימברידג'	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בששים	
1218 קימברידג'		
21 12 קימברידג'	דם ולא יהא נאסר גדול מן האוסר דהא דם עצמו בטל בשישים.	
2580 קימברידג'	הדם ולא יאסור יותר, ואם המלח היה כולו דם היה בטל בס'.	
791 קימברידג'	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם עצמו בטל בששים	
133 רגיו	הדם לא יאסור יותר ממנו דהא דם בטל בס'.	

מסקנות מתצוגה סינופטית זאת לאור הנתונים שעלו במחקרנו :

1. מקטע ב' עולה חיזוק לחלוקת כתבי היד של ספר שע"ד לפי משפחות וענפים. התיבה "בקדירה" רשומה רק בכתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב'. עם זאת בקטע א' ניתן לראות שתיבה זאת רשומה אף בכתב יד קיימברידג' 13.7, אך במיקום שונה. במהלך המחקר עמדנו על כך שכתב יד קיימברידג' 13.7 הוא ייחודי בכך שמצד אחד הוא שומר לעיתים על נוסחים קדומים יותר, ומצד שני רשומות בו הוספות שנכנסו לחיבור בשלב מאוחר יותר.¹³

בנוסף לכך, מקטע ב' ניתן להביא ראיה להבדל בין כתבי היד הקצרים של הספר שמיוצגים במשפחות א' ובענפים 1-2-4 ממשפחה ב', לבין כתבי יד ממשפחות ג', ד' וענף 4 ממשפחה ב'. שכן התיבה "תבשיל" לא רשומה במשפחות א' ובענפים 1-2-4 ממשפחה ב'.

¹² שילוב של שני הנוסחים.

¹³ ראה בגוף העבודה, פרק 3.

2. בקטע ג' ניתן לראות שבמשפחה א' המילה "ליחלוחית" לא מופיעה, וכן בחלק מכתבי היד של משפחה ב'. יוצא מן הכלל הוא כתב יד מינכן 232 שתיבה זאת חסרה בו. עם זאת, כבר עמדנו על כך שכתב יד זה משמר לעיתים נוסחאות קדומות.

3. אף מקטע ד' עולה ההבדל בין משפחה א' לשאר עדי הנוסח שכן התיבות: "הנדבק מבחוץ" חסרות רק במשפחה א'.

4. אף מקטע ה' עולה חיזוק לחלוקת כתבי היד של ספר שע"ד לפי משפחות, כפי שביצענו. מכיוון שהתיבה "המלח" רשומה בכל כתבי היד של משפחה א'. בנוסף לכך, המילים: "הנדבק מבחוץ" ייחודיות בעיקר למשפחות ג' ו-ד'.

5. בקטע ז' ניכר שהתיבות "שייך כאן" חסרות בעיקר במשפחה א' וענף 2. המייצגים את הנוסח הקצר יותר של השע"ד.

6. בקטע י' התיבות "מה שנותן טעם" חסרות רק בכתבי היד של משפחה א'.

7. בקטע יא' ברוב כתבי היד כתוב "ממנו", לעומת זאת בכתבי היד של משפחה א' וענף 2 רשום "הדם".

לפיכך ניתן להסיק שמהדורה סינופטית זאת אינה סותרת את החלוקה למשפחות, אלא דווקא מחזקת אותה. בנספח הבא תוצג מהדורה סינופטית על שער נוסף בספר.

נספח ב

מהדורה סינופטית של שער לג'

בנספח זה נציג מהדורה סינופטית לשער לג', העוסק בהלכות תערובות. רבי יצחק מדורא חילק את הלכות תערובות לששה דינים, ואנו מציג את הדין הרביעי במהדורה סינופטית. המהדורה תהיה מחולקת לחמישה קטעים שבכל אחד יוצג נוסח כתבי היד שבחנו לצורך המחקר. לבסוף נערוך סיכום של הממצאים שעלו בידנו, ונבחן האם הם תואמים את חלוקת הספר למשפחות כפי שראינו בגוף המחקר.

קטע א

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	חסר
אוקספורד 641	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם סי'
אוקספורד 1129	חסר
אוקספורד 1130	הדין רביעי: אם נשפכו מים שבקדירה, וספק אם היה ששים
אוקספורד 777	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם סי'
אוקספורד 1171	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם סי'
המבורג 184	חסר
המבורג 106	מחוק
המבורג 85	חסר
הרוורד 39	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם סי'
וטיקן 183	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ששים
וטיקן 32	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ששים
ורשה 38	חסר
וטיקן 165	הדין רביעי: אם נשפכו מים שבקדירה, וספק אם היה ששים
לונדון 26970	הדין רביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה סי'
לונדון- מונטיפיורי 136	אין נוסח כזה
לונדון 18685	הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ששים

מוסקבה 476	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ס'
מילנו 80	הדין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ס'
מינכן 232	הדין ד' : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ס'
מנצסטר 31	הדין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם ס'
פריס 655	הדין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
פריס 380	הדין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ס'
פריס 12290	הדין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
פרמא 2592	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, דספק אם היה שם ששים
פרמא 3266	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
פרמא 3161	הדין הרביעי : אם נשפכו שבקדירה המים, ספק אם שם ס'
פרמא 2908	דין ד' : אם נשפכו שבקדירה, וספק אם היה ס'
ציריך 145	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
קימברידג' 13.7	הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
קימברידג' 1218	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
קימברידג' 21 12	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ששים
קימברידג' 2580	הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה ס'
קימברידג' 791	הדין הרביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ששים
רגיו 133	דין רביעי : אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה שם ס'

קטע ב

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	
אוקספורד 641	אם לאו, לדברי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, רבנן להקל
אוקספורד 1129	
אוקספורד 1130	אם לאו, לדברי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, דנין להקל
אוקספורד 777	אם לאו, לדברי רש"י דפירש כטעם דרבנן, דנין להקל
אוקספורד 1171	אם לאו, לדברי רש"י שמפרש כטעם כעיקר דרבנן, דנין להקל

	המבורג 184
	המבורג 106
	המבורג 85
הקל	הרוורד 39
הקל	וטיקן 183
הקל	וטיקן 32
הקל	וטיקן 165
	ורשה 38
הקל	לונדון 26970
	לונדון- מונטיפיורי 136
הקל	לונדון 18685
הקל	מוסקבה 476
הקל	מילנו 80
	מינכן 232
הקל	מנצסטר 31
הקל	פריס 655
הקל	פריס 380
הקל	פריס 12290
הקל	פרמא 2592
הקל	פרמא 3266
	פרמא 3161
הקל	פרמא 2908
הקל	ציריך 145
הקל	קימברידג' 13.7
הקל	קימברידג' 1218

¹⁴ השמטת נדומות.

¹⁵ כנראה השמטת הדומות.

קימברידג' 21 12	אם לאו, לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, יש דנין	להקל
קימברידג' 2580	או לא, לדברי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, דנין	להקל
קימברידג' 791	או לאו, לדברי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, דנין	להקל
רג"ו 133	אם לאו, לדברי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן דנין	להקל

קטע ג

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	
אוקספורד 641	בספיקא. ולדברי רבי יעקב שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
אוקספורד 1129	
אוקספורד 1130	מספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
אוקספורד 777	בספיקא. ולדברי ר"ת דמפרש דטעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
אוקספורד 1171	בספיקא. ולדברי ר"ת שאומר דאורייתא דנין להחמיר.
המבורג 184	
המבורג 106	
המבורג 85	
הרוורד 39	בספיקא. ולדברי רבי תם שאומר טעם כעיקר מדאורייתא דנין להחמיר.
וטיקן 183	בספיקא. ולדברי רבי יעקב שאומר טעם דאורייתא דנין להחמיר.
וטיקן 32	בספיקא. ולדברי ר"ת דמפרש טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
וטיקן 165	מספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
ורשה 38	
לונדון 26970	מספיקא. ולפי רבינו תם שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
לונדון-	
מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
מוסקבה 476	כספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
מילנו 80	כספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.

מיןכך 232	לדברי ר"ת דמפרש טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
מנצטר 31	מספיקא. ולדברי ר"ת שאומ' טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
פריס 655	בספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
פריס 380	בספיק'. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
פריס 12290	בספיקא. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא הוא לחומרא .
פרמא 2592	ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
פרמא 3266	מספיק'. ולדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
פרמא 3161	דאורייתא דנין להחמיר.
פרמא 2908	מספיק'. ולדברי ר"ת שאומ' טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
צריך 145	מספיק'. ולדברי רבינו יעקב שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
קימברידג' 13.7	ולר"ת שפיר' טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
קימברידג' 1218	ולדברי רבי' תם שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
קימברידג' 21 12	מספיקא. ולר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
קימברידג' 2580	בספק ולדברי ר"ת דמפרש טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
קימברידג' 791	בספיקה ולדברי רת"ם האומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.
רגיו 133	בספיק'. לדברי ר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר.

קטע ד

שם כתב היד	הנוסח ¹⁶
אוקספורד 883	
אוקספורד 641	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, אינו קרוי ספק
אוקספורד 1129	

¹⁶ סיכום של טבלה זו: הקטע מתחיל במילה "אבל" בכתבי היד לונדון 26970 וקיימברידג' 12 21 שהמשותף בהם הוא שייכותם לענף 2 ממשפחה ב'. התיבה "לאדם" חסרה רק בכתבי היד של משפחה א'. המילים "שאינו בקי" חסרות בשני כתבי יד. התיבה "מחמת" קיימת ב פריס 380 ורגיו 133 שעמדנו על כך בפרק א' של המחקר שהנוסח שלהם משותף בדרך כלל. בחלק ניכר של כתבי היד "חסרה התיבה "אינו". חסרונה של התיבה לכאורה יכול להפוך את כל משמעות המשפט, ולשנות את ההלכה. מסקירת כתבי היד עולה שהיא חסרה במשפחה א'. בנוסף לכך, התיבה לא רשומה אף בשלושה כתבי היד איכותיים ממשפחה ב': לונדון 26970, פרמא 3266 ומילנו 80, כמו כן כת"י צריך 145. בנוסף לכך עמדנו על כך שכת"י 13.7 משמר לעיתים נוסחאות של משפחה א'.

אוקספורד 1130	והיכא דספק שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרוי ספק
אוקספורד 777	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
אוקספורד 1171	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער אינו קרוי ספק
המבורג 184	
המבורג 106	
המבורג 85	
הרוורד 39	והיכא דספק לאדם שאינו בקי שאינו יודע לשער אינו קרוי ספק
וטיקן 183	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
וטיקן 32	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
וטיקן 165	והיכא דספק שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרוי ספק
ורשה 38	
לונדון 26970	אבל היכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרויא ספק
לונדון-	
מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	והיכא דאורייתא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
מוסקבה 476	והיכא דספק לאדם מחמת שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
מילנו 80	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרויא ספק
מינכן 232	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
מנצסטר 31	והיכא דספק שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרוי ספק
פריס 655	והיכא שספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, אינו קרוי ספק
פריס 380	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער מחמת שאינו בקי, אין זה קרוי ספק
פריס 12290	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, ואין ¹⁷
פרמא 2592	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
פרמא 3266	והיכא דספיקא לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרויים ספק
פרמא 3161	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, אין קרא ספק
פרמא 2908	והיכא דספק שאינו יודע לשער שאינו בקי, קרוי ספק
ציריך 145	והיכא דספיקא לאדם ואינו יודע לשער שאינו בקי, קרויים ספק

¹⁷ ייתכן שזו השמטת הדומות

קימברידג' 13.7	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער אינו קרוי ספק
קימברידג' 1218	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי, אינו קרוי ספק
קימברידג' 21 12	אבל היכא דספק לאדם שאין יודע לשער שאינו בקי, אין קרויא ספק
קימברידג' 2580	והיכא דספק לאדם שאי' יודע לשער אינו קרוי ספק
קימברידג' 791	והיכא דספק לאדם שאינו יודע לשער שאינו בקי אינו קרוי ספק
רגיו 133	והיכא דספק' לאדם שאינו יודע לשער מחמת שאינו בקי אין זה קרוי ספק

קטע ה

שם כתב היד	הנוסח
אוקספורד 883	
אוקספורד 641	ואין להתיר ואפי' לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
אוקספורד 1129	
אוקספורד 1130	אין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
אוקספורד 777	ואין להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
אוקספורד 1171	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
המבורג 184	
המבורג 106	
המבורג 85	
הרוורד 39	ואין להתיר אפילו לפי רש"י דטעם כעיקר דרבנן.
וטיקן 183	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
וטיקן 32	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
וטיקן 165	אין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
ורשה 38	
לונדון 26970	ואין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
לונדון-	
מונטיפיורי 136	
לונדון 18685	ואין להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.

מוסקבה 476	ואין להתיר אפילו לפרש"י דפירש טעם כעיקר דרבנן.
מילנו 80	ואין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
מינכן 232	ואין להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
מנצסטר 31	אין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
פריס 655	ואין להתיר אפילו לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
פריס 380	ואין להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
פריס 12290	להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
פרמא 2592	ואין להתיר, ואפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
פרמא 3266	אין להתיר אפילו לרש"י דמפר' טעם כעיקר דרבנן.
פרמא 3161	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
פרמא 2908	אין להתיר אפי' לרש"י דמפ' טעם כעיקר דרבנן.
ציריך 145	אין להתיר אפילו לרש"י דמפר' טעם כעיקר דרבנן.
קימברידג' 13.7	ואין להתיר אף לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
קימברידג' 1218	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
קימברידג' 21 12	ואין להתיר ואפילו לרש"י דאומר טעם כעיקר דרבנן.
קימברידג' 2580	ואין להתיר אפילו לפי רש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן.
קימברידג' 791	ואין להתיר אפילו לפרש"י דטעם כעיקר דרבנן.
רגיו 133	ואין להתיר אפילו לרש"י דטעם כעיקר דרבנן.

מסקנות מתצוגה סינופטית זאת לאור הנתונים שעלו במחקרנו

1. בקטע ד' ניתן לראות שתוצאות המהדורה הסינופטית תואמות את מסקנת מחקרנו לגבי הייחודיות והקיצור של משפחה א'. שכן התיבה "לאדם" חסרה רק בארבעת כתבי היד של משפחה א'.

כמו כן, התיבה "אינו" חסרה בכל כתבי היד של משפחה א' וחלק מכתבי היד של משפחה ב'. יתר על כן התיבה חסרה אף בכתב היד קיימברידג' 13.7, ובמחקרנו עמדהו על כך שעד נוסח זה שומר פעמים רבות את הנוסחים הקצרים של משפחה א'.

2. בנוסף, התיבה "מחמת" קיימת רק בכתבי היד פריס 380 ו רגיו 133. במחקרנו עמדנו על כך שלכתבי יד אלו הרבה נוסחים משותפים.

נספח ג

יחודיות משפחה א'

בנספח זה נבחן את השינויים המרכזיים בין כתבי היד של משפחה א' לשאר הנוסחים. בטבלה הבאה יובאו הקטעים בהם קיימים שינויים בין המשפחות. התיבות המסומנות בסוגריים עגולים, (), מסמנים חוסר שקיים במשפחה א' לעומת שאר כתבי היד. לעומת זאת, התיבות המסומנות בסוגריים מרובעות, [], מסמנות קטעים שאינם רשומים אלא בחלק מכתבי היד של משפחה א' בלבד. בגוף העבודה עמדנו על כך שכתבי היד של משפחה א' מחולקים לשתיים, מצד אחד וטיקן 165 ומצד שני כתבי היד אוקספורד 1130, מנצ'סטר 31 ופרמה 2908. נראה שבכתב היד וטיקן 165 לא נכנסו קטעים מאוחרים לגוף הספר. עם זאת בשלושת כתבי היד האחרים נכנסו קטעים שלא מופיעים בכל שאר כתבי היד של השע"ד, והם כאמור יסמנו בסוגריים מרובעות.

בנוסף לכך, אם השינוי בין הנוסחאות הוא של אותיות בודדות או תיבה אחת, הוא לא יובא בטבלה שלהלן. אך ניתן יהיה לראות שינויים אלו במהדורת ספר שע"ד המבוססת על כתב היד קיימברידג' 21 12, שבהמשך פרק הנספחים. כמו כן, שינויים של שתי תיבות יובאו רק היכן שהמילים חשובות להבנת הטקסט.

בנוסף לכך, סימון כוכבית, *, בסוף משפט מורה על קטע שחסר ככל הנראה בשל השמטת הדומות. משפט עם שתי כוכביות, ** יסמן אפשרות להשמטה שאין מחמת הדומות, אלא מטעות של המעתיק

	שער	השינוי
1	א	שער הראשון : בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ואחר כך (הניחו אותה) לבשל ¹⁸
2	א	לפי שאין המלח (הנדבק מבחוץ) נאסר אלא מחמת דם

¹⁸ במשפחה א' כתוב: "בישלו"

3	א	לא דמי כלל התם גבי תבלין (מה שנותן טעם) הוא גוף האיסור
2	ו	בשר יבש שנתבשל (בלא הדחה) ר"ת וראב"ן מתירין
3	ט	שכבר בלע בכלי מן הציר. (ויש לומר שאינו מזיק כלל כלל) לפי שאין מליחה לעץ
4	י	זיעה בעלמא הוא (ואינו אוסר דמשמע דציר דרבנן הוא) התם מיירי בציר*
5	י	דספק אם מלחן עם טמאין או לא וספק דרבנן לקולא. (ועוד ראייה דציר מדרבנן דפרק אין מעמידין לא שנו אלא לטבל גופן אסור מדקא מפליג בין צירן לגופן ש"מ דציר דגים מדרבנן.) מכל מקום תבא מאירה לאדם
6	י	ואית ביה פילי, (פירוש בקעים) אז הכל אסור
7	י	והלכתא כוותיה דשמואל (דתניא כוותיה). וכן הדין,
8	י	ניער וכסה, [כגון בשר בקדירה על האש ויש חתיכה אחת שמקצתה עלה למעלה ביבש וטיפת חלב נפלה עליה וזהו ניער וכיסה כשהוא מנער הקדירה ומכסה את פיה אז המרק עולה למעלה ומכסה קצת שהיה יבש ואז הכל מסיע לגמור לבטל האיסור]. אלא קליפה ¹⁹
9	יא	קליפה לא בעי [התיר מהר"ם נ"ע אווזה עם הכבד והלב דדם מישרק שריק]. דיני הלב ²⁰
10	יא	לחתוך (שאיין סי') לבטל הלב
11	יג	ונתנו בקדירה הכשירה. (או מלחו הבשר ולא נודע אי בכלי מנוקב אי שאינו מלחו) או הדיחו קערות*
12	יג	אם הגוי יודע מה שהיהודים עושין, (אז הכל מותר) אם יש ישראל יוצא ונכנס
13	יג	הכל אסור. (דשמא הגוי עושה כמו שרגיל לעשות). קיימא לן אם מלגו תרנגולין

¹⁹ בכתב היד וטיקן 165 ממשפחה א' קטע זה לא רשום.

²⁰ בכתב היד וטיקן 165 ממשפחה א' קטע זה לא רשום.

14	יג	דתניא האילפס והקדירה (שהעבירן מרותחין) לא יתן לתוכן תבלין
15	יד	ומפטם כל מה בצידו כ"ע מודו (דלכתחילה אסור לעשות) כן ואפילו שעושים לכתחילה
16	טו	שאינן שם. (ואם אינו יודע מקום הנוגע בקרום או בחלב ונכון לחתוך כדי קליפה מכולם אם אין שם ס'). וכן יש לדון*
17	יו	לפי מיעוטו. (וכן במליחה כדי קליפה. והא דאמי' אסור לאוכלו מריש אוזניה) ²¹ כגון שהחלב היה מרווח ביה והיה מפעפע ונוטף אפילו מן האוזן כשהיה נצלה (אצל האש). וכן פרש"י
18	יז	ונלאיתי לכתוב הכל. (ולפירוש רבינו אבי העזרי) אפילו חלב
19	יח	ומיהו רבינו משה פירש (אפילו בקדירה אחת) והאיסור בטל ברוב
20	יט	אינה בטילה. (אבל חתוכה הנאסרת משום שנגעה בה אפילו ראויה להתכבד בטילה). אבל חתיכה*
21	כ	לא נטלה נוצתה, והתירה (הואיל ולא ניטלה נוצתה) אינה ראויה להתכבד.
22	כא	צריך ס' (ברוטב ובחתיכות) לבטל המיחוי
23	כב	דג טמא כשהוא שלם (או עוף טמא או זבוב או גיד הנשה כשהוא שלם) אם נפלו בהיתר, אם מכירם יסירם*
24	כג	שהוא יחד כפירוש ר"י. (וזאב שדרס בהמה אחת בין בהמות הרבה שייך זה הדין ואין להתיר אך ר"ת היה מתיר אם בא זאב ודרס ב' בהמות או ג' ונתערבו עם בהמות הרבה ופירש אחת מהן, דאמרין כל דפריש מרובא פריש, ולא חיישינן שמא יקח מקבועין כדאיתא פרק התערובת, דשאני התם משום חומרא דקדשים {החמירו אפילו ליקח מן הקבוע}. ופירש ר"י דאין להתיר הספק דרוסה משום ספק ספיקא דשמא דרס בשן ואין דרוסה אלא ביד, ואפילו דרס ביד שמא אין זה דרסה. דכל דבר שיש בו ספק איסור דאורייתא והוא דבר שבמניין אפילו באלף לא בטיל. כמו ביצה

²¹ מילים אלו רשומות בכתב היד וטיקן 165.

		שהיא ספק טריפה לא בטיל באלף וכן תרנגולת שהיא ספק ונתערבה אפילו באלף כולן אסורות כאילו נתערב בודאי איסור ואינו קרוי ספק ספיקא כיון דספק הראשון הוי ספק דאורייתא.) שער יח' דין תולעים. הא דאמר שמואל
25	יט	שיש בו דג טמא (ולא נמצא הדג) אפילו באלף לא בטיל דבריא לא בטילה. ואם הדג מרוסק אין עליו דין בריא ובטל בס' (וזורק האיסור) אם מצאו
26	יט	פרחו היבחושין בתוך המשמרת (למעלה ואחר כך חזרו בשכר וביין) אסורין וכן איתא בפרק אילו טריפות
27	יט	סליק דין תולעים. (לפי רבינו אפרים ורבי' אבן שפירשו גבי טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר דלא משעריןן אלא לפי שיעור חלב שנפל בה בין לר"ת דבכוליה משעריןן ליה ולפנים אפרש פלוגתייהו.) שער כ' טיפת חלב שנפלה
28	כ	טעם האיסור, (אבל בטעם משהו לא.) אבל בקדירה שאין בה טעם מגופה, אפילו כשנכנס בה טעם האיסור במשהו נבילה וצריך ס' מכל הקדירה ומן הטעם אשר בה. (וכבר אירע מעשה במגנצא בקדירה מלאה בשר שהיתה שפוחה אצל האור מרותחת, ונשברה כד של חלב וניתז מן החלב על הקדירה של בשר על דופניה מבחוץ. ושאלו לר' אליעזר ב"ר נתן והשיב אם יש בקדירה בלא התבשיל ששים לבטל את החלב לא נעשית נבילה. מידי דהוה אטיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה ס' לבטל הטיפה מותרת ומתבטל החלב, ולא איירי שחלב חוזר ונבלע ואוסר הרוטב למ"ד מין במינו במשהו, מ"מ בטל ברוטב כיון דהטעם לא הוה בעין. והביא ראייה ונלאתי להאריך וכל שכן שמעתי למ"ד מין במינו בטל. ועוד הביא ראייה לדבריו, כי היכי דטומאה בלועה לא מטמאה טהרה בלועה, ה"נ לא אסר איסור בלוע את ההיתר הבלוע, והכי אמרינן בבהמה מקשה כשם שטומאה לא אוסר. אלא מאי איכא שמא פלטה הקדירה את החלב לתבשיל, כי פלטה בטלה לך התבשיל בס'. ועוד האריך ר' אב"ן ואכתוב מה שקיבלתי מרבותי ורבותי מרבותי נוהגים) ²² טפת חלב שנפלה בקדירה
29	כ	מותר כי האש שורפו. ואם (נפל החלב) כנגד הרוטב

²² במשפחה א' כל הקטע לא קיים ובמקומו רשום: "זו עיקר הקבלה", וההלכה הבאה מתחילה במילים: "ומה שאנו נוהגים טיפת חלב שנפלה תוך..."

30	כא	פרק כל הבשר אמר חזקיה (דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח). דגים רותחין *
31	כא	לאוכלן בכותח, (דיש שם ג' נותני טעם של התיר, הבשר נותן טעם במחבת והמחבת במים והמים בדגים ועדיין היתר הוא ומותרין לאכול בכותח). אם כן קערות שאכלו *
32	כא	לתת אותם במלייאתה (שקורין פשטידא). או שנתבשלו
33	כב	אם חתכו בסכין של גוי (איסור הבלוע בירק), בס' אם יש ²³
34	כג	כגון עוף טהור הרובץ על ביצים (טהורין הראויין לך ולא עוף הרובץ על הביצים) * שאינם ראויין לך וסד"א דאף (עוף טמא) ביצתו מותרת
35	כג	ביצי יונה הדומין לביצי עורב. (ואנו שלוקחים עתה ביצים מן הגויים אעפ"י שאינם אומרים של עוף פלוני הם) אנו סומכים *
36	כג	כשאוכלים אותם צלויות (דאין יכולים לבדקם) ואזלינן בתר רובא
37	כג	כל שאינה יולדת בנקבה טריפה. (ביצה שצלא הגוי פסקינן פרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסר וכן פסק רב אלפס משום בשולי גויים). שער כד'. ביצה שנולדה ביי"ט
38	כה	כדחיישינן פ' כל שעה (גבי ההיא ספינתא דטבעה בחישתא ואסרה רבא לזבוני לגויים מהאי טעמא. וכן נמצא בתשובת הגאונים) דהא דהיתירו
39	כה	הנוסח בכל כתבי היד : ובכל מקום דליכא למיחש דלמא אתי לזבוני לישראל. ומתירין לזבוני בחתיכות קטנות לגויים. במשפחה א' הנוסח הוא : "ובכל מקום דחיישינן שמא ימכרנו לישראל אחר ימכרנו בחתיכות קטנות לגויים". לכאורה להבדל זה קיימת גם השלכה הלכתית ומעשית
40	כו	שמדיח, וכ"ש שמקנח. (ומפרש ר"ח ורש"י שצריך שניהם קינוח והדחה. ור' יצחק הבחור היה נוהג שלאחר שאכל גבינה היה עושה הדחה לפיו ולידיו ומשים אצבעו

²³ מילים אלו קיימות בכתב יד וטיקן 165 ממשפחה א'.

		בתוך פיו כדי להדיחו יפה ואח"כ עושה קינוח בפת. והספר פוסק בפרק כל בשר שכל דבר ראוי לקינוח בר מקמחא ותמרי וירקות.) ורבינו יהודה מפריש כתב
41	כו	ושותה מים או יין אחרי כן. (והא דמייתי מרבי' יצחק בר משרשיא שהביאו לו גבינה ואכל והביאו לו בשר ואכל ולא נטל ידיו, ופריך והא תני אגרא עוף וגבינה נאכלין באפיקורן, פירוש בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידיים, אבל בשר וגבינה לא, פירוש, צריך קינוח הפה אבל בשר קודם גבינה לא הוי די בקינוח והדחה שאין מותר לאכול גבינה עד סעודה אחריתי. ומשני רב יצחק ה"מ בלילה אבל ביום שרואין ששום דבר נדבק ביד אינו צריך. ומ"מ עשין קינוח והדחה אפילו ביום. וכן נוהגים העולם ולא כפר"ית וה"ג שפירשו) אמר רב חסדא אכל בשר
42	כו	נטילת ידים, (ע"כ שיטת ר"ת וה"ג). ונהגו העולם
43	כז	ובאר ר"ת (על החמאה שלנו) נראה היתר גמור
44	כז	ביה זיהרא ע"כ. (ואף על פי שנגזר על גבינות הגוים, דקאי ביה זיהרא) ביני איטפא,
45	כז	שערבו נסיובי דחלבא. (ואותן שלא נתערבו נסיובי דחלבא אם לא נתערבו מותר. ואי מספקא אם נתערבו) ²⁴ אם לאו ספיקא *
46	כז	עכ"ל ר"ת. (ורבי אליעזר כתב החמאה היא מנויה בחילוק בני בבל ובני ישראל. בני בבל אומרים שחמאת הגוי מותרין שאינן מקבלות טומאה, פירוש שהחלב טמא אינה נעשית חמאה.) ובני ישראל
47	כז	ומשום תערובת חלב טמא. (ובארץ האי שמעתי שמתערבין בה נסיובי חלב שקורין ציג"רא בלשונינו.) ומיהו בשביל כך אין לאסור,
48	כז	וגם טעם משום בישולי גוים (שאומרים בני ישראל) אין נראה

²⁴ בכתב יד ותיקן 183 ופריס 12290 כתובות כאן המילים "נסיובי דחלבא", ולפיכך ייתכן שקיימת השמטת הדומות במשפחה א', והמעתיק דילג בין המילים, "נסיובי דחלבא".

49	כז	שהרי חלב נאכל כמו שהוא חי (ולא שייך ביה משום בישולי גוים. כדפרשיי בתלמוד דבש אי משום בישולי גוים הא נאכל שהוא חי. וכן הלכתא וכן באידך לישנא הלכה כל שאינו עולה על שלחן מלכים), וחלב אינו עולה על שלחן מלכים.
50	כז	דספיקא דרבנן לקולא. (לא נהירא, שהרי נסיובי דחלבא אינו אלא לאחר גבינה והחולבין לגבן אין מערבין בו חלב טמא כיון דלא הוי קאי, אי"כ אפילו יש בה ודאי מותר. ואין נראין דברי בני ישראל בזה לא בבישולי גוים ולא בתערובת חלב טמא. ובניי בבל רוצים להתיר אם היה חלב נפרד ממנו כשיעשו החמאות ואין נשאר בחמאה רק הטהור מן האיסור. ואין לחוש שמא חלבו לצורך דבר אחר ושוב נמלכים לעשות חמאה אין לחוש כאשר אינם חוששין לגבינות הגוים לחלב טמא אלא לזיהרא דקאי בניי איטפא לר"ת, ובפרק אין מעמידין הארכתי.) ובכל דבר שנחלקו
51	כז	נהגו לעשות כבניי בבל. (מיהו במלכות הללו שאין שם בהמות שמאספיים החלב מעט מעט ואינן חוששין אם מערבין בה בשר, וקערות שאינן מקונחין מטומאתן, אין רגילין לאכול חמאת גוים כלל. והמחמיר תבא עליו ברכה מפי שוכן דכא.) ואין לאסור פירשא בעלמא הוא (ואינו אוסר).
52	כז	פירשא בעלמא הוא. (והא דאין אנו חוששין שמא ינקה מן הטרפה) כשהוא צלול,
53	כז	דחלבא לאו מגופה קאתי אלא (כמו שינקה) מאחרת. אך אין נכון לעשות כן
54	כז	והיו חתומים בדפוס של עץ (כמו שרגילים.) ושכחו הדפוס בבית הגוי
55	כז	וגם ירא לזייף. (ועוד השיב שראה רבינו תם שהקפיד על אחד שהיו רחלותיו אצל הגוי ושלח שם את בתו בכל בקר לראות ולא היתה מספקת לבא שם עד שחלבו או מקצת או כולו. והורו הגאונים שגבינות הגוים אסורים בין שהעמידו בדבר האיסור בין שהעמידו בדבר המותר שנאסרו כולם במקום דליכא טעמי איסור גזירה במקום שיש שם טעמי איסור.) שער כח'. חלב שחלבו גוי
56	כח	ר"ת היה מתיר לרבי אליעזר משאנץ שהיו לו רחלות חולבות (ברפת שלו) מאחורי ביתו

57	כח	<p>דבר מכוער הוא לכתחלה. (ולא קיימא לן כבני רומי שהשיבו משום מר שר שלום גאון דהיכא דידוע דליכא שם דבר טמא בעדרו שמותר החלב של גוים. דלא שייך גיעולי גוים ולא מגע גוי משום תערובת ליכא למיחש דהא ליכא דבר טמא. ותנן אלו דברים אסורים חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אסור,) ומסיק תנינא</p>
58	ל	<p>מה לעשות מהחלב (שחלבה בעודה שהיא בחיים) או מן הגבינות.</p>
59	ל	<p>וכן פסק בה"ג דטפי מגי ימים אין לנו לאסור. (דהכי קאמרי, האי חיותא דמישתחיט ונמצאת טריפה שרי למיכל ממה שעבד מיניה מקמי תלתא יומי דהעמיד בהמה על חזקת בריאותה דכשרות והשתא דמיטרפא דאמי' בנידה דהיכא דליכא אלא חדא לריעותא אזלינן בתר חזקת הגוף ואין כאן אלא חדא ריעותא דטריפה היא לפניך, הילכך העמד הגוף על חזקתו. והכי אמרינן בכתובות גבי עד שלא ארסתני ופי' אוקימנן לזה בחזקת כשרות והולכין בתר הרוב שהרי חיה כמה שנים בחזקת כשרות. ואין לומר דחזקת לא נתבררה כדפירש ר"י בחולין, לא היא, מ"מ בשעה שנולדה עד עכשיו הייתה בחזקת כשרות והולכין בתר הרוב. אף על פי שזאת הבהמה גילתה שהיא מן המיעוט, מ"מ הרוב גורם לחזקה שתתברר ואמרינן דמוקי בחזקת כשרות עד עתה והשתא דאיטרפה הוא. וי"ל אחרי שכמה טריפות אנו טורפין מספק מחמת חומרא בעלמא, ואם כן הוי ספק ספיקא, ספק אם טריפה היא אם לאו, ואם תמצי לומר טריפה אימר הטרפות לא בא מקודם גי' ימים שנשחטה, ופשיטא דמותרים הגבינות. ויש שאוסרין הגבינות שנעשו כל י"ב חדש שנמצאת טריפה, ולא ק"ל הכן.) וכן כתב רבי' ברוך</p>
60	ל	<p>יש להתיר הגבינות ולסמוך על דברי רשב"ם (וכן עמא דבר. ויש שמספקין דווקא נמצא טריפה ע"י סרכא אז יש להתיר הגבינות שנעשו קודם גי' ימים מספק ספיקא. אבל בטרפות הבא מן הבטן כגון יתרת שלא בדרא דאוני וכיוצא בה מספקא לן אם יש להתיר הגבינה אם לאו וצא וראה מה עמא דבר.) שער לא' דין ביטול בשר בחלב או איפכא.</p>
61	לא	<p>שאיין צורך אכילה (כגון מים לרחוץ ראשו שקורין ליישצ"א.) כדאמרינן</p>

62	לג	של היתר. (ואם בשל היתר בקדירה של איסור לא נשער במאי דבלעה בקדירה של מן האיסור תחלה, אלא רואין כאלו הקדירה כולה אסורה.) אבל אם
63	לה	אם שף מדוכתיה ואיעכול ניביה טריפה. (ואין אנו בקיין אם איעכל ניביה ונוהגים לטרוף כשיש לנו ספק בבוקא דאטמא שמא איעכול ניביה.) והא דפרשינן
64	לה	ברגלים אחרונים של בהמה. (אבל ברגלים שלפנים לא שייך טרפות אפילו נחתכו בתוך צומת הגידין. כדאמר רב הונא בפרק אלו טריפות) דבעלת שלש או בעלת חמש הוי אסור
65	לו	אמנם אין אנו נוהגים כן. (וכן פסק רב אלפס שמפי' שתי מרות וגם כי לא נמצא כלל שום מרה היה מתיר. וזהו לשונו, כדמשתכחן תרתי מרירותא אית מדרבנן דאמרי טריפה ואית מדרבנן דמקילין ואנן לקולא עבדינן. וכן כי לא משתכח מרה כלל כשירה דלאו אבר הוא. דמרה זו לא מעלה ולא מוריד. אך כשניקבה שלא כנגד הכבד טרפה, עכ"ל. אף על גב דניקבה המרה טריפה נחסרה כשירה, דאין זו בטריפות דומות לזו. דגם טחול לא אמרינן אם ניטל כשירה ואם ניקב בסומכיה טריפה.) שער לז'. לפי
66	לז	ואם יש אדם שמפטפט ראוי לנדותו (לפי שנוטה לצד מינות.) כי לא חלקו רבותינו
67	לז	כשרוצים להסיר השער (מן הראש ומן הרגלים) נותנים עליהם מים ומשימין אותן ברמץ
68	לז	ברמץ של גחלים. (אותביה אבית השחיטה מידב דייב דמא ושרי אותביה אצדדים, פי' על לחיין, מקפא קפוא אותביה אנחיריה דץ ביה מידי, כדי שלא יסתום הנקב מן הדם הטפל שרי ואם לאו אסור.) ומיהו כשרוצים
69	לח	ולכך נוהגין נקיי (הדעת שבקהילות) הקודש לנפח
70	לח	דסימפון הריאה רחב יותר (ויש לה חלל גדול יותר מן הכבד) יותר מן הכבד *
71	לט	ואם הוא דרך חוץ בא (יש לחוש שמא) ניקב הוושט
72	מ	החלב שעליהם, אינו סותם, (דחלב טמא אין סותם דלא מהדק. ואפילו בחיה דחלב טהור הוא, אין סותם) דגם זה לא מיהדק.*

ניתן לראות שקיימים לפחות 72 הבדלי נוסח בין משפחה א' לשאר משפחות הספר, ובשל כך ניתן לאפיין אותו כמשפחה בפני עצמה. כמו כן, זוהי הנוסחה הקצרה ביותר של ספר שע"ד. לעיתים הנוסח קצר במספר מילים לעומת שאר כתבי היד, ולפעמים קטעים ארוכים חסרים בו.

נספח ד'

היחודיות של ענף 1 ממשפחה ב'

בנספח זה נציג טבלה של שינויים הקיימים בענף 1 ששייך למשפחה ב' לעומת שאר עדי הנוסח. קטע המסומן בסוגריים מרובעים, [], מסמן שבענף 1 קיימת תוספת של תיבות שלא רשומה בשאר המשפחות. לעומת זאת, סוגריים עגולים, () מורים על חסרון בענף 1 לעומת שאר כתבי היד. בנספח יובאו שינויים משמעותיים, ולא הבדלים של אותיות בודדות או תיבה אחת, שאותם בדרך כלל לא נציין בטבלה להלן. אומנם, נציין בטבלה מילה משמעותית שניתן ללמוד ממנה על אופי החיבור או הלכה נוספת. בנוסף לכך, כאשר הנוסח בענף 1 יהיה תואם את נוסח משפחה א' נסמן כוכבית, *, בסוף הדוגמה. הנוסח בדוגמאות הוא מכתב היד קיימברידג' 12 21 המהווה את נוסח מהדורתנו שבסוף המחקר. במידה וקיימים שינויים נוספים בין המהדורות דבר זה ירשם בהערות השוליים.

השינוי	שער	
אך נהגו העולם אם אירע כך דצלו בשר בלא מליחה, שצריך להדיחו מן הדם שנדבק בה מבחוץ ואחר כך מולחין אותו ואוכלין אותו. ובמקום שאין מלח אסור לבשל אך יצלו אותו עד שיזוב דמו ואחר כך יבשלוהו. [אם שכח בשר בשריית מים כל הלילה, יש שרוצים לאוסרו כי אומרים שחוזר ובולע הדם שפירש. דדוקא בשר בחלב שרי אי תרי ליה כולי יומא כולי, דחידוש הוא. אך לא שמעתי מרבתי שאוסרין אותו. וגם אני איני נוהג בו איסור בדיעבד ואם שהה כל הלילה במים. ואפילו מעת לעת איני אוסרו]	ה	1

שער ו'		
אוסר בשר הכחל ואם יש סי' במים עם הכחל שנתבשל החלב הנבלע אז מותר. (ועם שאר בשר אסור לכתחילה אפילו קרעו שתי וערב) ²⁵ ולפר"ת ור' אב"ן כי קרעו שתי וערב אף עם בשר הקדירה מותר *	יב	2
ואף בלא בשר לקדירה סגי בקריעה מועטת אף לכתחילה או בפשטידא מותר בלא קריעה שתי וערב ²⁶ . (ויש מתירין לצלי בלא קריעה לכתחילה) ²⁷ וכן משמע כל הסוגיא.	יב	3
וגם במליחה או צלי אינו צריך ששים אלא קליפה (לפי אומד הדעת גם בישול שהמים מוליכין אותו בכל התבשיל שייך ששים אבל במליחה או בצלי שכל האיסור בצד אחד לא שייך אלא קליפה) ²⁸ במקום שנגע *	טז	4
נבילה שלא נמלחה בשני כשירות, אף על פי שאינה ראויה להתכבד כמו שהיא, בטילה, דמליחה לא מחוסר מעשה לבטלה. (ומיהו ראיתי גדולים שגם בנבילה נהגו כמו בתרנגולת) ורגלים של נבילה שנתערבו בכשירות, אם לא נטלו טלפיהן אינם ראויים להתכבד	יז	5
ורגלים של נבילה שנתערבו בכשירות, אם לא נטלו טלפיהן אינם ראויים להתכבד ובטלין ברוב. (ואותן האוסרין בנבילה אוסרין כמו אם לא ניטלו טלפיהן כי ראויים להתכבד.)	יז	6

²⁵ המשפט חסר אף בענף 2

²⁶ בענף 2 ובמשפחה ד' חסר כאן המשפט: "אך בעי קריעה מועטת". עם זאת, במשפחה א' וגי' מילים אלו קיימות.

²⁷ בענף 1 משפט זה חסר. וראה בהרחבה על דוגמה זאת בגוף המחקר בפרק העוסק בענף 1, דוגמה 1.

²⁸ ייתכן שמדובר בהשמטת הדומות. הנוסח בענף 1 כמו בענף 2.

		ויש שנוהגים כשהאיסור בטל ברוב להשליך האחד והשאר מותר.
7	יז	אינו צריך להסיר אחד לא מין בשאינו מינו הבטל בסי' (בדבר לח) ולא מין במינו בטל ברוב כגון בדבר היבש.
8	יז	אף אם פירש אחד מהן מן התערובת, אותו שפירש אסור ולא אמרת כל דפריש מרובה פריש, כדאמרינן [התם] (גזירה שמא יקח מן הקבוע). וזה לא שייך גבי ט' חנויות
9	יח	כיון שסופן להקשות הוי כמו עץ (כדאיתא פרק כיצד מברכין קורא כיון דסופו להקשות הוי כמו עץ). ²⁹ ולפי פסק זה תולעים שבקטניות
10	יח	התולעים מותרין ואע"ג דפרש על גבי תמרה חייב משום (השרץ השורץ על הארץ), הני מילי כי פירשו מחיים
11	יט	גיד הנשה אם מכירו בנותן טעם אם ידוע שיש בו דג טמא (ולא נמצא הדג) ³⁰ אפילו באלף לא בטיל *
12	כא	וגם בצים שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותר לתת אותם (במלייאתה שקורין פשטידא. או שנתבשלו במחבת של בשר מותר לתת) ³¹ בפלאונש

²⁹ כנראה שחסרון נובע מהשמטת הדומות "כמו עץ" "כמו עץ". כתבי היד שקיימת בהם השמטה זאת הם: קיימברידג 12, פריס 380, פרמה 3266, פרמה 3161, קיימברידג' 13.7 ושלושת כתבי היד של ענף 1.
³⁰ וכן לא קיים בחלק מכתבי היד של משפחה ב' כגון: אוקספורד 1129, אוקספורד 777, הרוורד 39.
³¹ כנראה שהחיסרון הוא מפני השמטת הדומות, בין במיילים: "מותר לתת". בטבלה הבאה נראה שמקור הדין הוא מספר התרומה, ונשווה בין שתי היצירות.

שערי דורא	ספר התרומה סימן סא'
וגם בצים שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותר לתת אותם במלייאתה שקורין פשטידא. או שנתבשלו במחבת של בשר מותר לתת בפלאונש או ירקות ששלקן במחבת חולבת שהיתה נקייה מותרין לאוכלן בתבשיל של בשר או איפכא.	אם כן ביצים שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותרין לתתם במולייתא שקורין פשטיד"א או אפכא. וכן ירקות ששלקן במחבת חולבת שהיתה נקייה מחלב מותר לתתה בתבשיל של בשר

<p>פירש"י שני פירושים, חדא שחריפות של סכין מפליט עיקר טעם בשר הבלוע בסכין ונבלע בצנון ואינו קרוי נותן טעם בר נותן טעם.</p> <p>[וכן פסקו ר"ת ורבינו ברוך בעל התרומה לעניין תבלין שדכו במדוך של בשר ונתנו בתבשיל של חלב או איפכא דליכא למשרי משום דשמא הוי נותן טעם בר נותן טעם דתבלין חזקין וחריפין הן והוי מדוך כמו בית שאור שחימוצו קשה ואסור משום נותן טעם ממש הנבלע שם בר נותן טעם]³²</p> <p>ועוד פי' שהסכין אינו מקונח היטב והשמנונית הוא בעין</p>	<p>כב</p>	<p>13</p>
<p>דקיימא לן דביעי מיא בעלמא הוי.</p> <p>[תוספת, וכן פסק הרב אלפסי ורבינו חננאל והר"ש ברזילוני ורוב הגאונים דמיא דביעי בעלמא הוא ודווקא דביצת עוף טמא אבל ביצה שיש בה אפרוח או דם אוסרת וצריכה שיעור בסי' ואחת של היתר כך פסק ה"ר אלפסי והר"ש ברזילוני ורבינו חננאל]</p> <p>זהו לפירש"י שפירש באילו טריפות גבי גיעולי ביצים</p>	<p>כג</p>	<p>14</p>
<p>ביצה שלא נגמרה כל הצורך. ואשמועינן שאינה אסורה משום אבר מן החי.</p> <p>[וצריך עיון בצרפת מתירין ביצת עוף טמא מה שנתבשל עמה דהוי מיא בעלמא]</p> <p>פסק³³, וכללא הכי הוי...</p>	<p>כג</p>	<p>15 16</p>

או אפכא	
---------	--

מטבילה זאת ניכר שקיים דמיון רב בין סה"ת לשע"ד, ורי"מ התבסס על יצירה זאת. כמו כן, עולה שחלק מהקטע שחסר בענף 1 רשום בסה"ת, דבר המראה סבירות מסויימת שקיימת בענף 1 השמטה. בנוסף לכך, עקב החסרון בענף 1, המשפט שנוצר לא מובן, שהרי פלדון הוא מאכל חלבי, וברור שביצה שנתבשלה בכלי חלבי מותרת לאכילה איתו ביחד. יתר על כן, ייתכן שקיימת השמטת הדומות בין המילים "לתת". אומנם זאת לא השמטת הדומות קלאסית, כיוון שהמילה "אותם" כתובה אחרי המילה "לתת". אולם, אם "פלדון" הכתוב בענף 1 הוא מאכל בשרי תהיה משמעות הגיונית לנוסח, על אף החסרון הקיים בו. מכל מקום סביר יותר שמדובר בהשמטה של מעתיק ענף 1.

³² ייתכן שזאת הוספה מאוחרת. אך עדיין ניתן לתלות שמדובר בהשמטת הדומות שקיימת בכל שאר המשפחות והענפים.

³³ המילה "פסק" רשומה במשפחה א', ובענפים 1 ו-2.

17	כח	שער כח' [פסק] חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו
18	לד	ומיהו אנו נוהגים בזה המלכות כפרש"י דנותן לפגם אפילו בלינה אחת. (וכן כתב ריב"ם אחיו של ר"ת דנותן טעם לפגם אפילו לילה אחת) ³⁴ מדאמרינן לא אסרה תורה
19	לה	ובבהמה חיישינן לאיעכול ניביה אפילו בבהמה טריפה (שמוטה יד בגוף). ³⁵
20	לו	אך כשניקבה שלא כנגד הכבד אז הבהמה טריפה (וכנגד הכבד כשירה) כרבי יצחק אמר רבי יוחנן
21	לח	שער לח' דין מחט שנמצאת בריאה (או בקורקבן או בכבד או בבית הכוסות או שנמצא נקב מחט בריאה) ³⁶ והריאה הובאה לפנינו שלימה, קיימא לן כרבנן דמכשרי או שנמצא נקב מחט

מסקנות הנספח

בענף 1 קיימות 21 דוגמאות משמעותיות לכך שהנוסח שלו שונה משאר כתבי היד. בחמש דוגמאות ראינו שבענף 1 רשום קטע שלא נמצא בשאר עדי הנוסח. בארבע מתוך הדוגמאות שראינו הקטע יחסית ארוך ומשמעותי ופעם אחת מדובר בהוספת תיבה בודדת. לעומת זאת, ב-15 מקרים נוספים ראינו שבענף 1 חסרות תיבות שקיימות בשאר כתבי היד. כמו כן, בשלושה פעמים הנוסח הייחודי של ענף 1 זה לנוסח של משפחה א'

³⁴ ייתכן שחסרון זה נבע כתוצאה מהשמטת הדומות, והמחבר דילג בין המילים "אחת".

³⁵ במקום המילים שבסוגריים רשום: "שמוטת גף בעוף טמאה".

³⁶ חסרון זה נובע מהשמטת הדומות.

נספח ה'

הייחודיות של ענף 2 ממשפחה ב

בנספח זה נציג את השינויים הקיימים בענף 2 ששייך למשפחה ב' לעומת שאר כתבי היד. הבדלים בין הנוסחים יוצגו בטבלה כאשר קטע המסומן בסוגריים מרובעים, [], מסמן שבענף 2 קיימת תוספת של תיבות שלא רשומה בשאר המשפחות. לעומת זאת, סוגריים עגולים, () מורים על חסרון של תיבות בענף 2 לעומת שאר כתבי היד. בנספח זה נציין שינויים משמעותיים בלבד, והבדלים של אותיות בודדות או תיבה אחת, בדרך כלל לא יובאו בטבלה שלהלן. אולם, אם מדובר במילה משמעותית בטקסט שניתן ללמוד ממנה על אופי החיבור או הלכה נוספת נביא דוגמה זאת בטבלה שלהלן. בנוסף לכך, כאשר הנוסח בענף 2 יהיה תואם את נוסח משפחה א' נסמן סולמית, #, בסוף הדוגמה.

השינוי	שער	
שער ז' [אסור למלוח בקערה.]	ז	1
דקיימא לן כשמואל דאמר קערה שמלח בה בשר אסור לאכול בה רותח דמלוח הרי הוא כרותח כבוש הרי הוא כמבושל. #		
מכל מקום תבא מאירה לאדם שרואה טמאים וטהורים יחד מלוחין יחד וקונה (לכתחילה) ועליו נאמר ורשעים יכשלו בס. #	י	2
ואם הנבילה מלוחה לבד, אז הכשירה אסורה, לפי שהדם שהנבילה פולטת והכשירה (שאינה מלוחה) בולעת הואיל ואינה פולטת. #	י	3
וכן גבי טהור מליח וטמא תפל. לפי שמלח שעל הטהור אינו מפליט הטמא. (וטמא מלוח וטהור תפל הוי איפכא כי מה שפולט הטמא הוי כרותח מחמת המלח ובולע הטהור.) אבל בשר תפל שאינה מלוחה שנפל לתוך החלב או לתוך האיסור אחר צלול שלא יהא מלוח מותר דצונן אינו בולע. #	י	4
מכל מקום ציר הנוטף ממנו על הגבינה אסורה (דציר חשוב כרותח) אינו נאכל מחמת מולחו #	י	5

6	י	והבשר שנמלח וגבינה ונתייבשו (ואין לחין) מבחוץ, אפילו נוגעים זה בזה אינם אסורים. #
7	יא	ואם אין הכבד שלם אלא חתיכה (של כבד דבוק בעוף) אם יש בעוף ס' כנגד אותה חתיכה דאיסור #
8	יא	וראייה מירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בני"ט אסור. (ועוד מטיפת חלב שנפלה על חתיכה אם יש בה בנותן טעם אסור) ³⁷ אבל אם נפרד מן העוף #
9	יא	תניא הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו (קורעו לאחר בישולו ומותר ופירש"י דוקא דם שבלב אסור) אבל בשר הלב מותר משום דהלב חלק ואינו בולע #
10	יא	ואם כן לב שנתבשל בקדירה עם דמו סגי בקריעה והלב מותר ואינו בולע (ושיע בין בפנים בין בחוץ). והגאונים פירשו... #
11	יב	אוסר בשר הכחל ואם יש ס' במים עם הכחל שנתבשל החלב הנבלע אז מותר. (ועם שאר בשר אסור לכתחילה אפילו קרעו שתי וערב) ³⁸ ולפר"ת ור' אב"ן כי קרעו שתי וערב אף עם בשר הקדירה מותר #
12	יב	בפשטידא מותר בלא קריעה שתי וערב (אך בעי קריעה מועטת). ויש מתירין לצלי בלא קריעה לכתחילה. ³⁹
13	יד	ויש פוסקין כרב ספרא בפרק כיצד צולין דריחא מילתא היא וכל הסוגיא דהא שמעתתא כוותיה (ולוי פליג עליה דרב) והרבה גאונים נחלקו בדבר. #
14	יד	ואפילו רב לא אסר אלא בשר שחוטה ונבילה שקולטין הריח (זה מזה ומפטמין זה את זה). וכן פת חמה וחבית פתוחה שאין לנטות ימין ושמאל הריח אלא דרך המגופה. #
15	טז	וגם במליחה או צלי אינו צריך ששים אלא קליפה

³⁷ ייתכן שמדובר כאן בהשמטה מפני הדומות.

³⁸ המשפט חסר אף בענף 1.

³⁹ ההוספה שחסרה בענף 2 אינה רשומה אף במשפחה ד'. אומנם במשפחה א' ו-ג' היא קיימת.

		(לפי אומד הדעת גם בישול שהמים מוליכין אותו בכל התבשיל שייך ששים אבל במליחה או בצלי שכל האיסור בצד אחד לא שייך אלא קליפה) ⁴⁰ במקום שנגע #
16	יז	גיד הנשה שנתערב, פרק גיד הנשה, פריך וליבטיל ברובא משני ברייא שאני משמע (לפום ריהטא) דאי לא ברייא דבטיל ברובה. #
17	יז	(וזה הכלל) [כללא הכי הוא] אם מכיר האיסור יסיר האיסור #
18	יח	ורבי אליעזר (בר נתן) כתב #
19	יח	אפילו פירשו לגג גרעין ולא ניקב לחוץ וסלקו בתיקו (ואזלינן לחומרא) דהוי ספק דאורייתא
20	יט	ולא חיישינן שמא פירשו מחיים (חוץ לחתיכה) דמסתמא אותם שהיו חיים כשהודח הבשר הלכו להם. #
21	יט	וכן (מוקש שהן) יבחושינן קטנים הגדלין בשכר וביין מותר לשתותן #
22	יט	אבל אם סינן (השכר או היין) ואח"כ פרחו היבחושינן בתוך המשמרת ⁴¹
23	יט	ואח"כ פרחו היבחושינן בתוך המשמרת (למטה בשכר או ניער המשמרת שהיבחושינן בו בשכר) למעלה ואחר כך חזרו בשכר #
24	יט	וכן תולעים שבקמח מותרין ואם נשארן בנפה אסורין. [סליק דין תולעים] ⁴²
25	כג	ביצה שצלאו גוי פסקינן פרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסר וכן פסק רב אלפס (משום בישולי גויים). והא דקיימא לן ביצה בסי' ואין ביצה מן המנין #
26	כג	ביצה שלא נגמרה כל הצורך. ואשמועינן שאינה אסורה משום אבר מן החי. [פסק] ⁴³ , וכללא הכי הוי... #

⁴⁰ ייתכן שמדובר בהשמטת הדומות. הנוסח בענף 1 כמו בענף 2.

⁴¹ התיבה "היין" רשומה במשפחה א'.

⁴² מילים אלו רשומות ברוב כתבי היד של ענף 2, ולא קיימות במשפחה א'.

⁴³ המילה "פסק" רשומה במשפחה א', ובענפים 1 ו-2.

27	כג	ביצה שצלא הגוי פסקינן פרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסר וכן פסק רב אלפס [משום בשולי גוים]. שער כד'
28	כז	הבהמה שהרגה גוי מותרת, דחלבא לאו מגופה קאתי אלא (כמו שינקה) מאחרת. #
29	ל	ופשיטא דמותרים הגבינות (שנעשו קודם ג' ימים). ויש שאוסרין הגבינות שנעשו כל י"ב חדש ⁴⁴
30	ל	וכן כתב רבי' ברוך שיש להתיר הגבינות (שנעשו קודם ג' ימים) ולסמוך על דברי רשב"ם. #
31	לו	מרה כשירה דלאו אבר הוא (היכא דלא משתכח מרה כלל כשירה), אך כשניקבה שלא כנגד הכבד אז הבהמה טריפה. #
32	לז	ארשום מה שכתב ר"י ברבי יהודה (ורבי יצחק סגן לוי), שירך חיות דינו לנקר כמו ירך שור #

מסקנות הנספח

מטבלה זאת עולה אפוא שברוב המקרים נוסח ענף 2 זהה לנוסח משפחה א', ואינו תואם לנוסח שאר כתבי היד. אולם, ראינו חמש דוגמאות שנוסח ענף 2 ייחודי ושונה מהנוסח של משפחה א' ומשאר המשפחות. לכן ברוב המקרים חסרון מילים בענף 2, יבוא לידי ביטוי בחסרון גם במשפחה א'. אף על פי כן משפחה א' היא הקצרה ביותר מבין כתבי היד, דבר הבא לידי ביטוי ב-72 דוגמאות, שראינו בנספח ג'.

עוד עולה שנוסח ענף 2 קצר יותר מהנוסח של משפחות ג' ו-ד', כפי שניכר בטבלה שבה אין דוגמה למצב שרשומות מילים בענף 2 והן אינו קיימות בשאר המשפחות. מסקירת המקומות הבודדים שבהם קיימות הוספות ייחודיות בענף 2 ניתן לומר שמדובר בכותרות של תחילת נושא וכותרות של סוף נושא. כך עולה מדוגמה מספסר 1 שבה קיים פתיח לשער ז', דוגמה 24 שבה קיימת סיומת לדיני

⁴⁴ במשפחה א' כל הקטע לא קיים וגם לא תיבות אלו.

תולעים, ובדוגמה מספר 26 נוספה התיבה: "פסק"⁴⁵ לסיכום ניתן לומר שענף 2 משקף נוסח לא מלוטש שיצא מיד המחבר, ובשלב מאוחר יותר המחבר או חכם אחר הוסיפו מילים שיבארו את הנוסח.

נספח ו'

היחודיות של ענף 3 ממשפחה ב'

בנספח זה נציג טבלה של השינויים הקיימים בין משפחה ג' לעומת שאר עדי הנוסח. קטע בתוך סוגריים מרובעים, [], מסמן שבמשפחה ג' קיימת תוספת של תיבות שאינן רשומות בשאר המשפחות. כוכבית, *, בסוף המשפט מורה על אפשרות שהחסרון נובע מהשמטת הדומות. בנספח זה יובאו רק שינויים משמעותיים, וכאשר ההבדל בין המשפחות בא לידי ביטוי באותיות בודדות או תיבה אחת בלבד, לא נציין זאת בטבלה שלהלן. יתר על כן, קטעים שרשומים במשפחה ד' ובעוד משפחה אחרת לא יובאו בטבלה, כיוון שאינם ייחודיים לענף 3.

	שער	השינוי
1	ב	אבל לצלי מותר דאף אין הדם יוצא מה בכך, [להכי אסור על ידי בישול אבל לצלי מותר דאף אם אין הדם יוצא מה בכך דם האיברים שלא פירש מותר]. שער ג'
2	ז	שיעור מליחה [בכלי מנוקב או על הדף]. שער ח' דלקדירה צריך
3	ט	בלע בכלי מן הציר [ויש לומר שאינו מזיק כלל כלל] לפי שאין מליחה לעץ
4	ט	ומתירין בדיעבד [בין הבשר בין השפוד בין של עץ בין של ברזל] וגם אין לתחוב הסכין
5	י	אבל בשר חם [על ידי צלייה או על ידי בישול] מפליט חבירו.
6	י	בעי כשהחם למעלה [צונן למטה]. כדאיתא פרק כיצד צולין
7	יא	ואם יש שם בשר [בקדירה עם הכבד] הבשר אסור
8	יא	אם יש בה בני"ט אסור. [ועוד מטיפת חלב שנפלה על חתיכה אם יש בה בנותן טעם אסור] אבל אם נפרד מן העוף. *
9	יא	ויש אומרים אפילו קליפה לא בעי [כשנצלה בתוך העוף]. דיני הלב. תניא הלב קורעו
10	יא	בחתיכה קטנה בקדירה [לבשל עם שאר בשר] צריך לבטל אותה חתיכה.

⁴⁵ בדוגמה 27 למשל, מדובר בקטע שרשום בשאר כתבי היד במקום אחר, ולכן אין כאן בעצם חידוש בענף 2 שלא רשום בשאר כתבי היד.

11	יא	נתנה בקערה [אחרי כן עם שאר בשר] והחתיכות נוגעות זו לזו חמות
12	יא	שהלב דבוק בה אסורה [אותה חתיכה], אם אין בה סי'
13	יא	לבטל את ה שלוש חתיכות [או ארבע] כך פירש רבינו ברוך
14	יב	וכשנח הבשר (מפליטת דם) נח הכחל (מפליטת חלב). ואדרבה קל וחומר הוא,
15	יג	הכל אסור [אפילו אם ישראל יוצא ונכנס] דשמה הגוי עושה כמו שרגיל לעשות.
16	יג	דאם כן הכשרין לבדן [בלא שום נבלה] ליחוש ואפילו כשירות
17	יג	בתוך העוף בדיעבד שרי [לכתחילה אסור] דכלי שני אינו מבשל.
18	טו	אסורה לגמרי [ולגבי שאר חתיכות נעשה הציר כגדי כחוש]. שער יו'.
19	יו	וכן במליחה [לא בעי אלא] כדי קליפה
20	יז	מחוסר מעשה לבטלה [אבל נטילת נוצה היא מחוסרת מעשה ובטלה]. ומיהו ראיתי *
21	יז	אינם ראויים להתכבד [לפני האורחין] ובטלין ברוב. ⁴⁶
22	יז	אבל אם הן מרוסקין [אז אינם קרויים בריה] אז הן בטלין. *
23	יז	מיהו הנבלע מחלב [ונאסרה לפי שאין שם סי' לבטל הבלוע, אינה בטילה, דאפילו אם נתערבה באלף של היתר הכל אסור] אינה בטילה
24	יז	מחמת איסור [הנבלע בה] כיון שאין מחמת עצמה
25	יז	אם נתערב עם היתר לא בטיל אפילו עם אלף [של היתר] אף אם פירש אחד
26	יז	דהוי דבר שבמניין או בריא [או ראוי להתכבד] או שמא אי שרית
27	יח	פירשו וחזרו [ואסורין משום השרץ השורץ על הארץ] וזהו איסור דאוריתא.
28	כ	ולא יעבור דרך הקדרה [למעלה דרך הפה]. ואם הטפת על כיסוי
29	כא	אף על פי שהמחבת [או המרחשת] בת יומא
30	כא	דאין להתיר נ"ט לפגם לכתחילה [ובדיעבד שרי] אבל לאכול
31	כב	אסור לאכול הפת אפילו עם מלח [דילמא אתי למיכל בחלב] ומיהו הפשטידא
32	כג	אף גזין וצרעין [מותר לאכול] אמרת לאו
33	כג	ואזלין בתר רובא [ורוב ביצים אין בהם דם] אע"פ שרגילות
34	כג	ומיהו הני נילש [שקורין אובלטש] גובלא בעלמא

⁴⁶ קיים ברוב כתבי היד של ענף 3.

35	כד	ביצה שנולדה ביי"ט [או אפילו אם ספק אם נולדה ביי"ט או בחול, אפילו נתערבה באלף אסורה ביי"ט דהוי דבר שיש לו מתירין אחר היום טוב. וכן] אם ליבנו בה
36	כד	אם מלאו בתרנגולת [מן הביצה שנולדה ביום טוב אסור]. שער כהי' ⁴⁷
37	כז	ואוכלים אותן, עכ"ל ר"ת [אין עוד]. ורבי אליעזר כתב ⁴⁸
38	כז	פירשא בעלמא הוא [ואינו אוסר, ואגב גררא אכתוב דין קיבה פרוש רבנו שלמה פשוטה היא] מיהו ר"ת *
39	כז	שרייא דזמן גדול. [כדאמרינן בשר בחלב חידוש הוא דאילו תרו כולי יומא בחלבא מותר מן התורה אעפ"י שבלעו זה מזה משום דדרך בישול אסרה תורה, ואי לא בלעי מהדדי מה חידוש הוא.] שאלו לרבינו יצחק

נספח ז'

היחודיות של משפחה ג'

בנספח זה נציג את השינויים הקיימים במשפחה ג' לעומת שאר עדי הנוסח. ההבדלים בין הנוסחים יוצגו בטבלה כאשר קטע המסומן בסוגריים מרובעים, [], מסמן שבמשפחה ג' קיימת תוספת של תיבות שלא רשומה בשאר המשפחות. בנספח זה יובאו רק שינויים משמעותיים, וכאשר ההבדל בין המשפחות יהיה אותיות בודדות או תיבה אחת, לא נציין זאת בטבלה שלהלן. בנוסף לכך, קטעים שרשומים במשפחה ג' ובעוד משפחה אחרת לא יובאו בטבלה, כיוון שהם לא ייחודיים למשפחה ג'.

	שער	השינוי
1	י	שחוטה עם בשר נבלה [אפילו בכלי מנוקב, השחוטה אסורה מן התורה מכח הציר דנוח יותר לבלוע מן הדם. דציר של בשר נבילה אסור מן התורה] כדקאמר רבא
2	י	לפי שמלח שעל הטהור אינו מפליט הטמא. [ואסור לפי שהטמא מלוח ואותה פליטה חשיבה רותח ובלוע הטהור שאין מלוח] אבל בשר תפל

⁴⁷ בשאר עדי הנוסח המילה "ממנו" כתובה במקום המשפט הייחודי לענף 3.

⁴⁸ תוספת זאת לא קיימת בכל כתבי היד של ענף 3.

3	י	ואפילו אם הוא חי ואית ביה פילי, פירוש בקעים אז הכל אסור ולא סגי בקליפה. [וה"ה שאר בשר אם הוא צלי ונפל בחלב או נוטף עליו חלב צריך קליפה ואף על גב דשניהם צונן ואי אית ביה פילי הכל אסור] ולא נאמר שאני גוזל דרכיך.
4	יב	שחוזר ונבלע אין בכך כלום [כיון שלא נשתנה טעמו מטעם בשר אחר]. והכחל שנצלה
5	טו	אסורה לגמרי [וזה לשון מהר"ם מעשה שמלחה שפחתו הקרום שעל גבי החלב עם הבשר ולא ידע אצל איזה חתיכה נמלחה והתיר מהר"ם כל הבשר רק אחת נתן לגויה. כי אם היה יודע אצל איזה חתיכה נמלחה, אותה חתיכה אסורה והשאר מותרות. כמו שפר"י אם רותח דמלוח מפעפע מחתיכה לחתיכה גם אותה חתיכה מותרת כי יש בהן ששים לבטל החלב ואם אינו מפעפע אותה חתיכה לבדה אסורה והשאר מותרות. ועכשיו שאין אנו יודעין איזה היא, כל דבר יבש חד בתרי בטל. ואף על גב דחתיכה הראויה להתכבד אינה בטילה, הני מילי שורש של איסור כגון חתיכת קדשים או נבילה, אבל חתיכה זו שנאסרה מכח חלב בטילה אעפ"י שהיא ראויה להתכבד בה]. ⁴⁹ שער יו'
6	יז	ואין להתיר [מטעם שהם תערובות אפילו אחר שפירשו זה מזה כדפרישית לעיל] אך ר"ת היה מתיר
7	יח	פרי מחובר באילן, [אז התולע אסור משום שרץ השורץ על הארץ] אך אם התולע
8	יח	חי מעולם. [אבל אם יצא חוץ לפירי אפילו על גבי פירי אסור] והכי קיימא לן כשמואל
9	יח	בתוך הקטנית [עכ"ל ספר התרומה]. ורבי אליעזר כתב
10	יט	דבריא לא בטלה [כיון שאין איסורו מחמת עצמו]. ואך בבצים
11	כ	יש לו דין גב קדירה [כנגד הרוטב ושריא. דהא חשיב בגמרא כסה כמו נייער והתבשיל מותר. אך הכיסוי רגילין ללבנו אם של ברזל הוא. אבל של חרס אין לו תקנה]. שער כא'. פרק כל הבשר
12	כא	נותן טעם בר נותן טעם [ב' פעמים נבלע הטעם ונפלט קודם שנכנס באיסור] שהבשר
13	כא	שתי פעמים להתיר [שאין עוד טעמו הפולט חשוב טעם, לכן מותר לאכול בחלב]. וקיימא לן דכשנתבשלו במחבת
14	כא	טעם של היתר. [אבל אם האחת מלא שמנונית או שיורי מאכל של בשר או של חלב במחבת או בקערות, הכל אסור דטעם ראשון הוא] וכן הדין הוא

⁴⁹ פיסקה זאת רשומה בחלק מכתבי היד של משפחה ג', ואלו הם: ורשה 38, המבורג 106, הרוורד 39, קיימברידג' 2580.

15	כב	אינו צריך רק הדחה [ואם חתך בהן לפתא שפיר דמי למיחתך אחר כך אפילו צנון לפי שטעם הלפת הוא משונה ומבטלה הטעם שפלט מן הסכין. כך פרש"י. משמע דלפת דוקא אבל אם חתך בסכין לחם או ירק או פרי שאינו חריף אסור לחתוך אחריו צנון וירק חריף שרוצה לתת עם בשר]. שער כג'. נמצא קורט דם
16	כג	דדם ביצים דרבנן [או אם ספק אי הוה דם על החלבון או על החלמון הוי ספיקא דרבנן ולקולא] ביצה שצלאו
17	כג	ומצא בו אפרוח[נדכל זמן שהאפרוח בקליפתו יש בו איסור משום שרץ השורץ על הארץ] או דם
18	כה	ויכשיר התנור. [וכן פסק רבינו שי"ר מורי"ל וגם עשה מעשה כן]. שער כו'. אמר רב
19	כז	ויש להתרחק ממנו לכתחלה. [נראה כאוכל נבילות וטריפות בישראל, אבל בדיעבד שכבר העמיד בה או שנתערב בקיבות אחרות אז פשיטא דמותרת] ואף טלה כשרה
20	לב	בלועה היא מטעם בשר [אך בדיעבד אינו אסור מחמת בליעה ראשונה שהרי אינה בת יומא מבליעה הראשונה]. הדין השלישי

נספח ח'

השינויים בין מהדורות הדפוס לכתבי היד

בנספח זה נסקור את שתי מהדורות הדפוס המודרניות ביותר, שהם מהדורת המאור ומהדורת דוד דבליצקי, ונעמוד על הפרשים בינן לבין כתבי היד, מהמאה הי"ד, אותם בדקנו לצורך המחקר. בנספח זה נרשום בעיקר את המשפטים והקטעים שנוספו במהדורות הדפוס, ואינם קיימים בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר. הבדל של מילה בודדת בין הנוסחים לא יצוין בנספח שלפנינו, אלא אם כן מדובר במילה משמעותית להבנת הספר. יתר על כן, נעמוד על טעויות נוספות של המהדירים שנבעו מהשמטות או העתקה לא נכונה. בתחילה נעמוד על שינויים בין כתבי היד לנוסח הקיים במהדורת המאור ומהדורת דבליצקי. לאחר מכן נדון בכל מהדורה בפני עצמה, ונעמוד על הפרשים בינה לכתבי היד שבדקנו. בנוסף לכך, נסקור את מהדורת כתב יד וטיקן 183, שהועתקה במהדורתו של דבליצקי, ונציין יתרונות וחסרונות הקיימים בה.

קטעים הקיימים בדפוסים שאינם רשומים בכתבי היד שבדקנו

1. סימן ג' כולו בשתי מהדורות אלו אינו רשום בכתבי היד של השע"ד שבדקנו לצורך המחקר מלבד חלק מכתבי היד של משפחה א' ועוד כמה כתבי יד ממשפחה ג'. במהדורת המאור אין אזכור לבעיית הנוסח הקיימת בסימן זה, ובמהדורת דבליצקי רשום שקטע זה לא קיים בכתבי היד. אולם, גם מהדורת דבליצקי אינה מדוייקת כיוון שהפיסקה רשומה בחלק מכתבי היד של משפחה א'. יתר על כן, בכתבי היד פריס 380 ורגיו 133 מצויין שקטע זה הינו הגהה מאוחרת. כמו כן, אף בדפוס קושטא קטע זה אינו רשום. יתר על כן, כבר העירו מפרשי הספר שקטע זה סותר את הנאמר בהמשך החיבור בסימן ח'.⁵⁰

2. בסימן ד' רשומים דברי הרא"ש בשם רבי יצחק חוזה, שמתיר בשר שהודח בתוך שלושה ימים אף על פי לא נמלח. קטע זה לא רשום בכל כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר. במהדורת המאור ומהדורת דבליצקי קיים דיון בהערות שוליים לגבי מקוריותו של קטע זה. למרות הדיון והבעייתיות קטע מובא במהדורת דבליצקי, ובמהדורת המאור הוא רשום בסוגריים.⁵¹

3. בסימן ד' מובאים דברי הגאונים ושם כתוב: "על ידי מליחה אבל על ידי בישול יוצא ואסור לבשלו". לעומת זאת, בכתבי היד במקום כל המשפט רשומה המילה: "אסור". במהדורת דבליצקי לא מעירים שקיימת בעיה במשפט זה, ובדפוס המאור מאירים שקיימת כאן בעיה בתוכן של הדברים.

4. בסימן ה' המילים "דילמא פליט האי גיסא ובלעה אידך גיסא" רשומות במהדורות דבליצקי והמאור, ולא קיימות בכתבי היד שבדקנו.

5. סימן ח' כולו בשתי המהדורות לא רשום בכתבי היד של השע"ד שבדקנו לצורך המחקר מלבד כתבי היד של ענף 1 ממשפחה ב'. במהדורת המאור לא נכתב כלל שקטע זה לא נמצא בכתבי היד. המהרש"ל כתב על סימן ח': "זאת העתקתי מאיסור והיתר החדש אבל ברוב איסור והיתר ראיתי

⁵⁰ וראה דיון על כך בפרוש למהדורה, שער ב'.

⁵¹ וראה במהדורת המאור, עמ' 21 ומהדורת דבליצקי, עמ' יח'. וראה בה"ש שם שבדפוס קושטא הקטע מובא בהגהות בשם הרב יעקב כ"ץ, תלמיד המהר"ם. ובדפוס לובלין וונציה הקטע הוקף בסוגריים. דיון על זהותו של ר' יצחק חוזה ראה אצל מילר, או"ה, עמ' תנב', ה"ש 21. אפשטיין, דוד בונפיד, עמ' 129-131 זיהה חכם זה עם ר' יצחק טרושין, מחבר ההגהות על השע"ד. בנוסף לכך, לשיטתו חכם זה הוא אף ר' יצחק חזן, רבו של הרא"ש, שמוזכר בתשובותיו (כלל יב, אות ג, כלל לבי אות ב').

שאינו⁵². עולה אפוא מדבריו שסימן ח' לא היה רשום במהדורות העתיקות. בנוסף לכך אף רבי יוסף קארו בספרו, בית יוסף, רשם את דברי השע"ד מסימן ג', ולא כתב שקיימת סתירה עם סימן ח', ואף לא הביא את סימן ח'.⁵³ ניתן לשער מכך שבמהדורות שהיו לפניו סימן ח' לא היה רשום. עם זאת במהדורת דבליצקי רשום בהערות שוליים שקטע זה לא נמצא בדפוס קראקוב ובכתבי היד. אך גם כאן צריך לדייק ולומר שהקטע נמצא בכתבי היד של ענף 1.

6. בסימן טו' רשומות המילים: "או לשרות במים". אולם, בכתבי היד תיבות אלו אינן קיימות. מה עוד שמילים אלו הטעו את הפוסקים המאוחרים שכתבו שרי"מ חזר בו והחמיר יותר ממה שכתב בתחילת בחיבור.⁵⁴ במהדורת דבליצקי כלל לא רשום שקיימת בעיה עם תיבות אלו. לעומת זאת, במהדורת המאור רשום שהן אינן קיימות בחלק מכתבי היד. אך ממחקרנו עולה שהן אינן קיימות בכל כתבי היד שבדקנו, והיה ראוי לפחות להכניס אותן בסוגריים.

7. בסימן כב' בשתי המהדורות רשום: "ולא הוי כמו רותח". עם זאת בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר תיבות אלו לא רשומות מלבד כתב יד אוקספורד 777. לכאורה היה ראוי לציין בהערות שהמשפט לא קיים ברוב רובם של כתבי היד הקדומים.

8. בסימן כב' המילים "הכל עד שישים" לא רשומות בכתבי היד ובספר התרומה שהוא מקור הדין. 9. בסימן כב' המילים: "ואף אין בו דין שישים" לא קיימות בכתבי היד. כמו כן, ייתכן שהן סותרות את שיטת רי"מ, והמפרשים התאמצו להסביר אותן.⁵⁵ אך במהדורות המאור ודבליצקי הן רשומות ללא סוגריים, סימן או הערה.

10. בסימן כד' קיים קטע די ארוך שלא נמצא בכתבי היד הקדומים, ואף לא בסמ"ג וסה"ת שעליהם רי"מ ביסס את ההלכה. במשפט זה רשום: "אי שרי לבשלו עם בשר דכיוון דכבד כולה דם שמא יהיה כל דמה מותר גם הנפלט דשריא רחמנא כדאמרין אסר לנו דם והתיר לנו כבדא או שמא כיוון שפירש אסור". עם זאת במהדורות המאור ודבליצקי הקטע רשום ללא הערה על כך שיתכן שרי"מ לא רשם אותו. מה עוד שהוא קוטע את רצף הקריאה בספר. יתר על כן, המילה "רחמנא" שפרושה

⁵² ראה דבריו אצל דבליצקי, שע"ד, עמ' לו'.

⁵³ ראה בית יוסף, סימן סט'.

⁵⁴ ראה מבוא השערים על שער ג', סימן ה' ד"ה אך בהדחה מועטת. וראה מנחת אלימלך ב, עמ' ו'. וראה עוד ביטון, שע"ד, עמ' 73 הערה ב'.

⁵⁵ ראה מהדורת המאור, עמ' 103, ה"ש ה'. וכן מפרשי השע"ד שם.

"התורה" לא מופיעה בכל השע"ד אפילו עוד פעם אחת. לעומת זאת המילה "תורה" רשומה פעמים רבות ביצירה. דבר המורה על הסבירות שמדובר בהוספה שאינה מהמחבר.

11. בסימן כד' רשום: "שאינה פולט עוד כיון שניצלה והוא הדין שיהא מותר לקדירה על ידי מליחה והטעם". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

12. בסימן כד' רשום: "אם בשלו עם בשר בקדירה הכבד מותר והבשר אסור". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

13. בסימן כד' רשום: "אבל לכתחילה אסור לצלותן יחד". עם זאת, בכתבי היד של משפחות א', ב' ו-ג' המשפט אינו רשום. אולם, הפיסקה רשומה בשלושת כתבי היד: מוסקבה 476, פרמה 2592 ולונדון 18685. עם זאת, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

14. בסוף סימן כד' רשום: "ומה שאין אנו נוהגים למלוח כבד קודם צלייתו לא מצינו בזה איסור בכל התלמוד". בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום. עם זאת נראה בברור שקיימת כאן טעות בדפוסים, שהרי הקטע חוזר על עצמו בסוף סימן לא', ושם מקומו אף בכתבי היד.

15. בתחילת סימן כה' רשום: "ואם הכבד דבוק בעוף ונתבשל". המילה ונתבשל אינה רשומה בכתבי היד המוקדמים.

16. המילים האחרונות של סימן כז': "או האש שורפת", קיימות בשתי המהדורות. הרב דבליצקי כבר העיר שקטע זה לא רשום בכתבי היד, ולא בדפוס קראקוב. אף במהדורת המאור היה ראוי לכל הפחות לסמן את הקטע בסוגריים.

17. בסימן כח' רשום: "וכן פסק בספר התרומה". מילים אלו קיימות בשתי המהדורות. הרב דבליצקי העיר שקטע זה לא רשום בכתבי היד, ולא בדפוס קראקוב. במהדורת המאור היה ראוי למצער לסמן את הקטע בסוגריים.

18. המילה: "הדעת" שבהמשך סימן כח' לא קיימת בכתבי היד המוקדמים שבדקנו.

19. בסוף סימן כטי' נוספו בשתי המהדורות המילים: "רק צלו ליה", אך הן אינן כתובות בכתבי היד. במהדורת המאור העירו, שהן אינן בכתבי היד, לפיכך כדאי היה להקיף מלים אלו בסוגריים. אף דבליצקי עמד על כך שהמילים לא רשומות בכתב היד ובמהדורת קראקוב, ובכל זאת כתב אותם כי כך נוסחת דפוס לובלין ונוסח הראבי"ה. לפיכך, ממכלול הנתונים ניתן לומר כמעט בוודאות שרי"מ לא רשם מילים אלו.

20. בסימן ל' רשום: "עלויה בישרא דיעבד אין לכתחילה לא". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

21. בסימן לבי' רשום: "מההוא דיבמות מההוא". עם זאת, במשפחות א', ב' ו-ג' הקטע לא נמצא, אך רשום בשלושת כתבי היד: מוסקבה 476, פרמה 2592 ולונדון 18685. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

22. בסימן לבי' רשום: "לשוק. פירוש שהביא פירות לשוק למכור ואמר פירות הללו של ערלה הן או של נטע רבעי הן לא אמר כלום דלא נתכוון זה אלא להשביח מקחו". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

23. בסימן לבי' רשום: "שאינו קטן כל כך שלפעמים סומכין אנו עליו לראות", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

24. תחילת סימן לה' המילים: "אם לא" אינן קיימות בכתבי היד.

26. בסימן לה' רשום: "כשאופין אותו עם הפת", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

27. בסימן לז' רשום: "ופריך והאמר רבי יוחנן גדי שצלאו בחלבו קולף ואוכל עד שמגיע לחלבו". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

30. בסימן מ' רשום: "מחמת עצמה", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
31. בסימן מ' רשום: "שלא נמלחה", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
32. לקראת סוף סימן מ' רשום: "לפני אורחים", ובמשפחות א', ב' ו-ג' ההוספה לא קיימת. אולם היא רשומה בשלושת כתבי היד: מוסקבה 476, פרמה 2592 ולונדון 18685. אך, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
33. בסימן מא' רשום: "אחד מאלו", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילים לא נמצאות. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
34. בסימן מא' רשום: "מחמת איסור". בכתבי היד המילים לא קיימות, ואף במהדורות הדפוס המוקדמות יותר העירו על כך בהערות השוליים.
35. בסימן מא' רשום: "דטיפה אינה ראויה להתכבד", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
36. בסימן מו' רשום: "היינו כגון", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
37. בסימן מט' רשום: "ונמצא תולע באחד מהם", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
38. בסימן נ' רשום: "הרוטב", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילה לא נמצאת.
39. בסימן נ' רשום: "והכל אסור", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילים לא נמצאו.
40. בסימן נב' רשום: "התולעים כיון שבחיי הבהמה באין לשם". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

41. בסימן נב' רשום: "ושחיטה אינו מתיר רק הבשר", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום.
42. בסימן נב' רשום: "דאינם גדלים בגוף הדג אלא מעלמא נכנסים באוזנו כשהוא ישן וכבר שרצו על הארץ". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
43. בסימן נב' רשום: ימים הרבה", ובכתבי היד שבדקנו הן לא כתובות. במהדורת המאור לא העירו על הבעייתיות של המילים, אולם דבליצקי רשם שבחלק מהדפוסים המילים לא כתובות.
44. בסוף סימן נב' רשום: "אפילו פירשו על הגג", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
45. בסימן נג' רשום: "ואינו נמנע", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
46. בסימן נג' רשום: "דרך תבן או דרך מטלית ונשאר למעלה במטלית". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
47. במשפט האחרון בסימן נג' רשום: "דקאמר ואת נבלתם תשקצו לרבות יבחושין שסינן". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
48. בסימן נה' רשום: "לא בשר ולא חלב", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
49. בסימן נז' רשום: "משמיה דאביי הלכתא", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.
50. בסימן נז' רשום: "שהיד סולדת בו", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

51. בסימן נז' רשום: "אפילו בכלי ראשון", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת המאור הקטע קיים ללא הערה. אולם, דבליצקי העיר שבחלק מהדפוסים וכתבי היד המוקדמים המילים חסרות.

52. בסימן נז' רשום: "עוד אחר הדחה זו", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

53. בסימן נז' רשום: "הקערות במים". במהדורת המאור אין הערה על כך שהמילים לא קיימות בכתבי היד. עם זאת, במהדורת דבליצקי רשום שהמילים לא קיימות בכתבי היד ובחלק מהדפוסים.

54. הפסקה האחרונה בסימן נז' מתחילה במילים "אבל אם המים...". קטע זה לא קיים בכתבי היד המוקדמים, למרות שמהדירי מכון המאור מצאו אותו בכתב יד פריס 4359, ודבליצקי מציין שהוא רשום בדפוס לובלין. עם זאת, היה כדאי לציין לבעייתיות של הקטע.

55. בסימן ס' רשום: "בין בתנור בין תחת הכלי חרס או כלי ברזל", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. בדפוס המאור מציין שכך רשום בכתב יד פריס 4092. עם זאת, ראוי לכל הפחות לשים קטע זה בסוגריים שכן הוא לא קיים אף בחלק ממהדורות הדפוס. לעומת זאת, במהדורות דבליצקי מציין שהקטע לא קיים בכתבי היד. אך הוא רשום כחלק מדברי ריי"מ כמו שנמצא במהדורת לובלין.

56. בסימן סא' רשום: "ונדבק בדופן הסכין", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

57. בסימן סב' רשום: כיוון דעדיין הוא שם ולא נתפשט בכל הביצה". ראוי להעיר גם בהערת שוליים על כך שהמשפט לא קיים בכתבי היד הקדומים, ולא להסתפק רק בסוגריים.

58. בסימן סג' רשום: "או ביצת טריפה". מילים אלו אינן קיימות בכתבי היד ובדפוס קראקוב כפי שציין דבליצקי. עם זאת, במהדורת המאור המילים כתובות ללא סוגריים וללא הערה.

59. בסימן סג' רשום: "ולא יהיב טעמא באחרנייתא". בכתבי היד המוקדמים מילים אלו לא רשומות.

60. המשפטים בסוף סימן סג' שמתחילים במילים "אע"ג דיצאה...". במהדורת המאור לא קיימת התייחסות לבעייתיות שבהם. אולם דבליצקי כתב שמדובר בהוספה מאוחרת, ואף בכתבי היד שבדקנו המשפטים לא רשומים.

61. בסימן סה' רשום: "דבורים שלנו". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

62. בתחילת סימן סו' רשום: "בפרק אלו טריפות", "בכל מקום", "ולא משום שמא מעוף טמא הם". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטעים לא נמצאים. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטעים רשומים, ואף אין הערה לבעייתיות שבהם.

63. בסימן סו' רשום: "ולמה אנחנו צריכים לדברי הגוי". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

64. בסימן ע' רשום: "ואין צריכין מליחה", "דמקרי בשר". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטעים לא נמצאים. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטעים רשומים, ואף אין הערה על הבעייתיות שבהם.

65. סימן עא' כולו לא נמצא בכתבי היד. כך כתוב אף במהדורת דבליצקי. כמו כן הוא הוסיף שבמהדורת ונציה הסימן רשום בסוגריים. אף במהדורת המאור ציינו את הבעייתיות של הסימן.

66. סימן עב' כולו לא נמצא בכתבי היד. כך כתוב אף במהדורת דבליצקי. כמו כן הוא הוסיף שבמהדורת ונציה הסימן רשום בסוגריים. אף במהדורת המאור ציינו את הבעייתיות של הסימן.

67. בסימן עה' רשום: "אפילו באחת מביצים שנתערב בהן אסור ואינו בטל בשישים המאכל, וטעמיה כדפרישית". עם זאת בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המשפט לא רשום.

68. בסימן עה' רשום: "בלא הכשרת תנור", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

69. בתחילת סימן עו' רשום: "אחר כך", "אפילו בקינוח הפה והדחה". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטעים לא נמצאים. אף דבליצקי במהדורתו עמד על בעייתיות שקיימת בקטעים אלו.

70. בסימן עו' רשום: "בשר עוף אחר גבינה מותר לאכול מיד באותה סעודה ואפילו". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אף דבליצקי במהדורתו עמד על בעייתיות שקיימת בקטע.

71. בסימן עו' רשום: "עוף וגבינה אין". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

72. בתחילת סימן עח' רשום: "של גוים", "והאיך נהגו העולם". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטעים לא נמצאים. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטעים רשומים, ואף אין הערה על הבעייתיות שבהם.

73. בסימן עח' רשום: "לנו רבינו כי יש אוכלין אותה אף על פי שלא ראו אותה לתקנה". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

74. בסימן עח' רשום: "ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי גוים". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

75. בסימן עט' רשום: "אלא כבשר בחלב גמור דבטל בסי", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

76. בסימן עט' רשום: "רבנו תם", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילים לא כתובות. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הן כתובות, ואף אין הערה על הבעייתיות שבהן.

77. בסימן עט' רשום: "שינקה מן הריפה", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

78. בסימן עט' רשום: "והעמיד ישראל בה גבינה". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

79. בסימן פב' רשום: "ולא קיימא כבני רומי שהשיבו לרב שר שלום גאון". לעומת זאת בכתבי היד רשום "משום שר שלום גאון", וכך הוא הנוסח המסתבר.⁵⁶

80. בסימן פב' רשום: "ומביא לו", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילים לא נמצאות. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי המילים רשומות, ואף אין הערה על הבעייתיות שבהן.

81. בסימן פב' רשום במהדורת המאור ומהדורת דבליצקי: "וכי קא יתיב לא חזי ליה מהו דתימא כיון די קא יתב לא חזי ליה ליחוש דלמא מייתי ומערב ביה קמ"ל כיון דכי קאי חזי אירתותי מירתת ולא מערב ביה", ובמהדורת המאור נוספו המילים: עד כאן לשון הגמרא". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. כמו כן, עמדנו על כך שר"מ לא משתמש במונח "גמרא", אלא "תלמוד" או "ספר".⁵⁷ במהדורת המאור העירו על הבעייתיות של קטע זה, והסתמכו על כתב יד פריס 4092. לעומת זאת במהדורת דבליצקי לא העירו על הבעייתיות של הקטע.

82. בסימן פד' רשום: "כגון סרכות דאם היינו בקיאים לבדוק אפשר שהיה לו היתר על ידי בדיקה ולא מיתסר". בכתבי היד המשפט לא רשום, ועל הבעייתיות שבו העירו המהדירים.

83. בסימן פד' רשום: "או שלא הוגלד פי המכה". בכתבי היד המשפט לא רשום, ועל הבעייתיות שבו העירו המהדירים.

84. בסימן פד' רשום: "כדפירשתי דיש לתלות ולומר נולדו עתה מקרוב". בכתבי היד המשפט לא רשום, ועל הבעייתיות שבו העירו המהדירים.

85. בסימן פב' רשום: "ואפילו חמין", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואין הערה על הבעייתיות שבו.

86. בסימן פה' רשום: "מאחר שאין ההנאה מגוף האיסור". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת דבליצקי העירו על הבעייתיות שבמשפט זה, ובמהדורת המאור המשפט רשום ללא הערה.

⁵⁶ ראה להלן בפרוש למהדורה דיון בנוסח המדויק בקטע זה. וראה אביגדור אופטוביצר, מחקרים בספרות הגאונים, ירושלים, תש"א, עמ' 55, הערה 14, שדן בקשר בין שר שלום גאון לבני רומי.

⁵⁷ ראה דיון על כך בגוף העבודה פרק 3 דוגמה 8.

87. בסימן פה' רשום: "והמים והחתיכות לפנינו". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת דבליצקי העירו על הבעייתיות שבמשפט זה, ובמהדורת המאור המשפט רשום ללא הערה.

88. בסימן פה' רשום: "אף על גב שאינה בת יומא", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואין הערה על הבעייתיות שבו.

89. בסימן פה' רשום: "שבכל הקדירה", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואין הערה על הבעייתיות שבו.

90. בסימן פה' רשום: "ודווקא בקדירה בת יומא הבלוע מאיסור אמרינן דקדירה נעשית חתיכה דאיסורא שכל המים קרוין איסור". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת דבליצקי העירו על הבעייתיות שבמשפט זה, ובמהדורת המאור המשפט רשום ללא הערה.

91. בסימן פה' רשום: "נותני טעם", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר המילים לא נמצאות. במהדורת דבליצקי העירו על הבעייתיות שבמילים אלו, ובמהדורת המאור המילים רשומות ללא הערה.

92. בסימן פה' רשום: "אם יבשלו באותה קדירה", "כדפירשתי דיש לתלות ולומר נולדו עתה מקרוב". בכתבי היד המשפטים לא רשומים, ועל הבעייתיות שבהם העירו המהדירים.

93. בסימן פז' רשום: "או נשמט". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

94. בסימן פז' רשום: "ונחבא שם וקרום הבשר רך ודק בין צלע לצלע וכשנשמט גפה מתנתקת הריאה עם הגף". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

95. בסימן פח' רשום: "ופירש ראבי"ה". בכתבי היד המילים לא רשומות, ועל הבעייתיות שבהם העירו המהדירים.

96. בסוף סימן פט' רשום: "בקולשיה כשירה ואם ניקב". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת המאור הכניסו את הקטע בסוגריים בגלל שכך מצאו

בכתב יד פריס 4092. במהדורת דבליצקי רשום שבקצת ספרים הקטע לא נמצא, אולם ממחקרנו עולה שבכל כתבי היד המוקדמים הוא לא נמצא.

97. בסימן צ' רשום: "ואינו נוהג בעוף". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת המאור העירו על כך, ובמהדורת דבליצקי לא העירו על כך.

98. בסימן צא' רשום: "ואינו משימה על הרמץ", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. במהדורת דבליצקי העירו על כך, ובמהדורת המאור לא העירו על כך.

99. בסימן צא' רשום: "והוא הדין ברגל בהמה נורא מישאב שאיב דמא". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

100. בסימן צא' רשום: "ואחר כך משימין אותן על האש", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואין הערה על הבעייתיות שבו.

101. בסימן צא' רשום: "דהיינו הציפורנים". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

102. בסימן צג' רשום⁵⁸: "בין בקטניתא בין באלימתא ואפילו קופא לבר פירוש לצד חוץ ולעולם כולו בתוך הריאה". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

103. בסימן צג' רשום: "בין בקטניתא בין באלימתא". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

104. בסימן צג' רשום: "ואע"ג דאיעכול הבשר סביב המחט אין בכך כלום דחסרון בפנים לאשמה חסרון". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו. לעומתו דבליצקי העיר על כך.

⁵⁸ במהדורת המאור זהו סימן צב'.

105. בסימן צג' רשום: "בין בקטניתא בין באלמתא". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

106. בסימן צג' רשום: "דרך הוושט". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

107. בסימן צג' רשום: "אפילו בא מתחילה שלם לפנינו משום דסמפונות הכבד קצרים הם ולא היה הקופא יכול ליכנס לשם דרך הסמפונות אלא על כרחך". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

108. בסימן צד' רשום: "ודאי דרך הוושט באתה המחט עם המאכל". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

109. בסימן צד' רשום: "לאותו צד מבפנים שהוא כלפי הרעי". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

110. בסימן צד' רשום: "של מחט". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

111. בסימן צד' רשום: "לצד חוץ". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

112. בסימן צד' רשום: "רק שיהא העור שלם מבחוץ", ובכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואין הערה על הבעייתיות שבו.

113. בסימן צד' רשום: "רק שיהא שלם מבחוץ". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

114. בסימן צו' רשום: "כגון חטין דכרכשתא פירוש ואותן החוטין עגולים הם כעין כובע". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור ודבליצקי הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

115. בסימן צו' רוב גדול של כתבי היד הקדומים מסתיימים במילה "כשירה". דבליצקי עמד על כך, ובמהדורת המאור העירו רק על המעשה שמובא בפיסקה הבאה.

בנוסף לכל המקרים האלו ראוי לציין שאף ההוספות הקיימות במשפחה ג' ו-ד' רשומות במהדורות הדפוס, ומתוך מחקרנו עלה שייתכן ומדובר בקטעים שלא נכתבו בידי רי"מ.

רשימת השינויים בין כתבי היד למהדורת המאור

1. בסימן כח' רשום במהדורת המאור: "אלא דמו לבד". עם זאת בכתבי היד הקדומים מילים אלו לא רשומות. אף במהדורת דבליצקי מילים אלו אינן רשומות, כיוון שהוא נצמד לנוסח הראב"ה. בסימן זה דבליצקי נצמד לראב"ה ולכתבי היד, ולא מתבסס על דפוס לובלין, אך בשאר הפעמים הוא לא נצמד לסה"ת והראב"ה ומתנסח כמו דפוס לובלין אפילו כנגד כתבי היד.

2. בסימן מב' רשום: "בטילה בשאר חתיכות". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור הוא רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

3. בסימן מב' רשום: "לפני אורחים". עם זאת, בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר הקטע לא נמצא. אולם, במהדורת המאור הקטע רשום, ואף אין הערה על הבעייתיות שבו.

4. בסימן מג' רשום: "ואפילו הכי אמרינן". מילים אלו רשומות בסוגריים עם הערה שכך קיים בכתב יד. עם זאת מילים אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו, וגם לא במהדורות הדפוס.

5. בסימן מג' רשומות המילים: "על הארץ". אך הן לא קיימות בכתבי היד, ואף לא במהדורת דבליצקי.

6. בסימן מג' רשום המשפט: "ורוב חנויות של עיר מוכרות בשר שחוטה". הוא לא קיים בכתבי היד, ואף לא במהדורת דבליצקי.

7. בסימן מח' רשום "וכן איתא בספרי". מילים אלו לא קיימות בכתבי היד שבדקנו, וכבר כתב הרב דבליצקי שלמילים אלו אין שחר.

8. בסימן נ' רשום: "רובו או כולו". בכתבי היד המוקדמים שסקרנו לצורך המחקר הוספה זאת לא רשומה. המהדיר רשם שכך מצא בכתב יד פריס 4359. עם זאת הוא כותב שהרב פרוייליך לא מצא הוספה זאת בכתבי היד, אלא בשני דפוסים. לפיכך היה ראוי לרשום בסוגריים או להוריד מהפנים של המהדורה להערות השוליים.

9. בסימן נ' רשום: "שלא היה בו שיעור לבטל שנשאר עמו". אולם, בכתבי היד שבדקנו ובמהדורת דבליצקי המשפט לא רשום.

10. בסימן ס' רשום: "של בשר". בהפניות מצויין שמילים אלו רשומות בכתב יד פריס 4092. עם זאת בכתבי היד המוקדמים ובמהדורת דבליצקי המילים לא קיימות.

11. בסימן ס' רשום בסוגריים: "ורוב פעמים יוצא השמנונית לחוץ ונוגע בפת". כך רשום אף במהדורת פרוייליך, וכך מצאו המהדירים בכתב יד פריס 4092. עם זאת בכתבי היד המוקדמים הקטע לא רשום, וכן לא רשום במהדורת דבליצקי.

12. בסימן סב' רשום: "בלא קשר". זאת על פי כתב יד בודד שהוא פריס 4092. עם זאת בכתבי שבדקנו ובמהדורת דבליצקי ניכר שמילים אלו לא נרשמו ע"י המחבר. לכן לכל הפחות ראוי לשים בסוגריים.

13. בסימן סב' רשום: "בלא קשר או בקשר ואפילו לא נתפשט חוץ לקשר". עם זאת משפט זה לא קיים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

14. בסימן עג' רשום: "פרק אלו טריפות בזכר י"ב חודש". המהדירים רשמו שתיבות אלו אינן רשומות בשני כתבי יד. עם זאת צריך לציין שהם לא נמצאות באף אחד מכתבי היד שבדקנו, וכן לא במהדורת דבליצקי.

15. בסימן עדי' רשום בסוגריים: "ואפילו באלף לא בטיל". המהדירים הסתמכו על כתבי יד. עם זאת בכתבי היד שאנו בדקנו המילים לא רשומות, וכן במהדורת דבליצקי המילים לא רשומות.

16. בסוף סימן עה' רשום ללא סוגריים: "סוף סימן יב". הכוונה במילים אלו היא להפנות לשולחן ערוך, יורה דעה, סימן קיב'. ברור שרי"מ לא רשם הפניה זאת, וכן היא לא מובאת בכתבי היד.

17. בסימן עו' רשום: "חמוה דרבינא". עם זאת קטע זה לא קיים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

18. בסימן עו' רשום בסוגריים: "בדרך הפקר". עם זאת קטע זה לא קיים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

19. בסימן פה' רשום: "בעבודה זרה". עם זאת מילים אלו לא קיימים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

20. בסימן פח' רשום בסוגריים: "ואם לאו שתיים הן וטריפה". עם זאת מילים אלו לא קיימים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

21. בסימן צ' רשום: "של גיד מותר רק". עם זאת מילים אלו לא קיימים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

22. בסימן צ' רשום: "ומה ששנינו ישראל קדושים". עם זאת מילים אלו לא קיימים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר וכן לא במהדורת דבליצקי.

23. בסימן צד' רשום: "והא דקאמר התם מחט שנמצאת בכובי בית הכוסות בצד אחד כשירה משני צדדין טריפה דמשמע דווקא עובי בית הכוסות מצד אחד כשירה". מילים אלו לא קיימים בכתבי יד שבדקנו לצורך המחקר, ובמהדורת דבליצקי הן רשומות בסוגריים.

24. בסימן צה' נראה שקיימת השמטת הדומות של המעתיקים, וחסר המשפט: "הלכך אפילו ניקבו זה לתוך זה כשירה, דבלאו הכי הולך הריעי מזה לזה". עם זאת בשאר כתבי היד המשפט קיים, וכן במהדורת פרוייליך שעליה הסתמכו המהדירים.

בנוסף לכך ראה מאמר של דבליצקי על מהדורת המאור בה הוא מונה בעיות נוספות הקימות בדפוס זה.⁵⁹

רשימת השינויים בין כתבי היד למהדורת דבליצקי

1. בסימן ו' קיימת פיסקה שמתחילה במילים: "ואם אירע שנמלח בשר על גבי בשר". בכתבי היד שבדקנו קטע זה לא רשום. אף המהדיר העיר שקטע זה אינו קיים בכתבי היד ובדפוסים רבים.

⁵⁹ ראה דבליצקי, המאור, עמ' 80-92.

2. בסימן יא'- פתיחה לשער ז': "אסור למלוח בשר בקערה". דבליצקי מוחק את הפתיחה כי היא לא רשומה בכתבי היד ולא נכונה (לדעתו). – אלא שהיא כן קיימת בכתבי היד רבים.

3. בסימן יח' במהדורות הדפוס רשום: "מיהו לכתחילה נכון להגעיל בדפוס הגויים". אולם בהערות מהדורת דבליצקי רשום שמשפט זה צריך להיות רשום בסוף הסימן, כי כך הנוסח בכתבי היד. עם זאת צריך לדייק ולומר ששכך הנוסח רק בכתבי היד של ענף 3 ממשפחה ב', שזהו אף הנוסח עליו ביסס דבליצקי את מהדורת כתב היד שנצאת בסוף הספר. אולם, בשאר כתבי היד הנוסח כמו בדפוס השע"ד, ואין צורך להעביר את המשפט הנ"ל לסוף הסימן.

4. בסימן כ' רשום: "אם כן אם נמלח דג טמא עם דג טהור הוי איסור דרבנן ואם יש ספק בדבר יש להקל". אולם בכתבי היד שבדקנו משפט זה אינו קיים. כמו כן, במהדורת המאור משפט זה אינו קיים. אולם בדפוס לובלין של"ה, שמהדורת דבליצקי מבוססת עליה, המשפט קיים.⁶⁰ עם זאת, ייתכן ששיטת ר"מ שונה ממה שכתוב בקטע זה.⁶¹ לפיכך היה ראוי לכל הפחות לכתוב בהערות של המהדורה שמשפט זה לא קיים בכתבי היד ובחלק ממהדורות הדפוס.

5. המשפט האחרון בסימן כב' שרשום בו: "כשירה שנגע בנבילה או בגבינה או נפל לחלב ואחד מלוח או שניהם מלוחים", לא קיים בכתבי היד הקדומים שבדקנו. במהדורת המאור מצויין שקיימים חילופי נוסח למשפט זה, אף שהם לא תואמים את כתבי היד מהמאה הי"ד שבדקנו. עם זאת, במהדורת דבליצקי לא קיימת הערה על הבעייתיות שבמשפט.

6. בסימן כח' רשום: "דלא נעשית נבלה". עם זאת בכתבי היד שבדקנו ובמהדורת המאור מילים אלו לא רשומות. אף דבליצקי רושם שבמהדורת לובלין מובא שיש שלא גורסים מילים אלו.

7. סימן לה': "אבל בתנורים גדולים שלנו". המילה "גדולים" לא רשומה בכתבי היד. אף במהדורת המאור העירו זאת. אך במהדורת דבליצקי אין על כך אפילו סימון, זאת מכיוון שהוא נמשך אחרי דפוס לובלין ששם תיבה זאת רשומה.

8. בסוף סימן מב' נוסף משפט למהדורת דבליצקי ובו כתוב: "פרק התערובות (עג ע"ב) שור הנסקל שנתערב ברוב ימותו כולן ופריך התם ונכבשינהו כי היכי דניידי ונימא כל דפריש מרובא קפריש

⁶⁰ ראה דפוס לובלין שנת של"ה, דף לא ע"ב, ודפוס ונציה שנת ש"ח, דף יא ע"ב שאף בהם משפט זה רשום.

⁶¹ ראה מהדורת המאור, עמ' 90, ה"ש ו'.

ומשני". קטע ארוך יותר קיים במהדורת המאור. בשני המקרים המשפטים לא נמצאים בכתבי היד שבדקנו, והמהדירים לא ציינו זאת בהערות.

9. בסימן פד' רשום: "קודם שחיתתה". בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר מילים אלו לא רשומות, ואף במהדורת המאור העירו על כך.

10. בסימן צב' רשום: "ואפילו קופא לגיו לצד הסמפון דאז ודאי באתה דרך הקנה וליכא למיחש לנקובת הוושט מכל מקום טריפה". בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר מילים אלו לא רשומות, ואף במהדורת המאור הן לא נמצאות.

בנוסף לדוגמאות אלו ראינו שדבליצקי מציין פעמים רבות שהמקור לדין הוא מרבנו פרץ או הרא"ש או הסמ"ק. עם זאת, ממחקרנו יוצא שלא ברור כלל שרי"מ התבסס על ספרים אלו בכתבת יצירתו. כמו כן, דבליצקי מעתיק בדרך כלל את מהדורת לובלין שלי"ד, ובהערות מציין לבעיות שבנוסח. אך הקורא במהדורתו, בלי לבדוק את ההפניות חושב שהוא קורא את דברי רי"מ, ופעמים רבות ראינו שקיים הפרש בין דברי רי"מ לדפוסים.

הערות על מהדורת כתב היד של הרב דבליצקי בסוף הספר המבוססת על וטיקן 183 ופריס 12290

1. טעות בהעתקה של כתב היד - חסר קטע בסוף סימן ה'.

2. טעות בהעתקה של כתב היד - חסר קטע בסימן יט'.

3. פעמים כתוב "ונראה לי". בשאר כתבי היד מילים אלו לא רשומות. באחת הפעמים דבליצקי עצמו כותב שהם רשומות בטעות. אולם, הוא לא שם לב שבמהדורתו הן מופיעות פעמיים.

4. קיימים הבדלים בין וטיקן 183 לפריס 12290, שדבליצקי לא מזכיר.

5. סוף שער לוי' קיים קטע על גרעיני תמרה שלא קיים בכתב היד, אלא בסופו של כתב היד רשום "ומצאתי כתוב". כמו כן, בשאר כתבי היד הקטע לא רשום. אף דבליצקי עצמו רושם אותו בסוף ספר שע"ד בפרק הליקוטים. אם כך, אין טעם להביא אותו במהדורת כתב היד.

6. במהדורה יש קטעים מענף 3 של משפחה ב', שאינם רשומים בשאר עדי הנוסח, וכנראה אינם מאת המחבר.

7. בסוף שער יג' דבליצקי כותב שיש טעות בכתב יד וטיקן 183 וחסר קטע בכתב היד. אך באמת אין טעות, והקטע חסר אף בשאר כתבי היד.

נספח ט'

השינויים בין השערי דורא לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136

להלן נעבור על תוכן העניינים שבכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ונבחן בכל נושא האם הוא קיים גם בספר שע"ד. במקום שקיים יסומן- V במקום שלא קיים יסומן- X. רשימת הנושאים בטבלה שלהלן יהיו על פי סדר כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 שמחולק ל-32 דינים. לאחר הבדיקה ננסה להגיע למסקנות באשר לחומר ההלכתי שר"מ החליט להתייחס אליו בספרו, ולסוגיות ההלכתיות שקיימות בכתב יד זה וחסרות בשע"ד.

דין	תוכן	האם קיים בשע"ד
א	כל דין מליחות בין של דם בין של חלב ודם דגים ומקום שאין מלח	V
ב	דין מליגת כשירה עם טריפה ועירווי מכלי ראשון. ואם הגויה מלחה תרנגולת או הדיחה בלא ראיית ישראל	V
ג	דין ריחא מילתא היא	V
ד	כל דין נותן טעם לפגם וביצים שנתבשלו בקדירה חלבית מהן לבשר	V
ה	דין דג טמא שנתבשל עם טהורים, ומה קרוי בריה	V
ו	כל דין תולע הנמצא בפרי או בקטנית או בבש או בכלי	V
ז	כל דין צומת הגידים של בהמה ושבירת גף העוף.	V
ח	דין ביצים שנמצאו בהם דם ופשטידא ש לגויים ונילש ואובלשט וכל דין ביצים	V
ט	כבד ולב שנתבשל עם בשר או נמצא בפשטידא וטחול ושיפוד שניצלה בו	V

י	כל דין כחל מכל צד	V
יא	דין טיפת חלב שנפלה על גב קדרה או לתוכה	V
יב	כל דין חמאת הגויים	V
יג	דין חלב שחלבו גוי	V
יד	דין דורון שהביא גוי לישראל ביום טוב ועופות או דגים שניצודו ביו"ט	X X
טו	דין דבר הבא מחוץ לתחום ביו"ט ופת הנאפה בשבת וביו"ט	X
יז ⁶²	פת הנאפה בשבת ויום טוב	X
יז	דין שצריך לנקר גיד הנשה של חיה כמו של כבש	V
יח	דין אם נמצא זבוב בקדרה במה יסירנה וכיצד משערים בשישים	X V
יט	כל דין איך אוכלים חלב ודבש ויש בו רגלי שרצים ועכבר שנפל ביין	V X
כ	דין קצת מדיני חלה	X
כא	דין שסתם כלי גויים אינם בני יומם ונתן טעם לפגם לילה אחד והמבשל משקה בקדירה שבישל בה נבלה	V X
כב	פת של גוי ובישולי גויים	V X
כג	כל דין שמן של גויים	X
כד	דין שאין קונין מן הגויים משקין שיקר כרמים מיין שצריך שיראנו שמוביא מן הברזין	X
כה	דין קומפושט של גויים	X
כו	דין חומץ שלנו	X

⁶² אף בכתבי היד האיכותיים של השע"ד כגון קיימברידג' 12 21 שעליו מבוססת המהדורה של מחקרנו במספר 16 רשום יו', ולא טז' כפי שכתוב בכתבי היד הארוכים יותר. דבר המראה על מקוריות מסויימת של שתי עדי הנוסח.

X	ויין מבושל	
X	ודין בוסר	
X	דין נגע גוי בששא או בתבשיל שיש בו יין ולא הרתיח	כז
V	דין חקירת חכם כשבא לבטל איסור בשישים	כח
X	דין במה שייך בישולי גויים	כט
X	ויין נסך בשישים בזמן הזה	
V	דין אם נמצאו שתי מרות בבהמה אחת או אם לא נמצא כלל	ל
V	כל דין מחט שנמצאת בבהמה וכל דין נקובי	לא
V	כל דין כף שנתחב בקדירה בין של חלב בבשר בין של בשר בחלב	לב

מהנתונים שעולים ניכר ש-22 סוגיות מקבילות בין ספר שע"ד לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. עם זאת, 18 סוגיות קיימות רק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ולא מופיעות בשע"ד, שזה מספר לא מבוטל. נתונים אלו מחזקים את טענתנו שכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 לא מהווה גירסה קדומה או קיצור של ספר שע"ד, אלא יצירה עצמאית. הסיבה לכך היא שקרוב לחצי מהנושאים שבכתב יד לונדון לא נידונים בשע"ד.

להלן נביא חלק מהנושאים בהם רי"מ עסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, ולא בשע"ד:

1. פת הנאפת בשבת או ביו"ט
2. דין זבוב בתוך קדרה
3. עכבר שנפל ביין
4. דיני חלה
5. מבשל משקה בקדרה של נבילה
6. בישול גויים
7. שמן של גויים
9. דין שאין קונין מן הגויים משקין שיקר כרמים מיין שצריך שיראנו שמוביא מן הברזין
10. דין בוסר
11. דין במה שייך בישולי גויים
12. יין נסך בשישים בזמן הזה

אחד הנושאים הבולטים בכ"י לונדון-מונטיפיורי שלא מוזכר בשע"ד הוא כשרותו של האוכל שבא במגע עם גויים. השאלה העולה מכאן היא: מדוע רי"מ לא התייחס בספרו להלכת שקשורות לגויים? אמנם הביטוי בישולי גויים רשום מספר פעמים בספר, אך אין התייחסות להלכות השייכות לנושא זה.⁶³ הלכות כגון: אלו מאכלים אסור לגוי לבשל, איפה אסור לבשל, מה דין שפחות שמבשלות, האם מועיל לזרוק קיסם ועוד, לא קיימות בחיבור זה. מה עוד שאנו יודעים שבמציאות החיים של ימי הביניים הלכות אלו היו מעשיות מאד, ויעידו על כך ההקלות ההלכתיות הרשומות בספרי הפסיקה מתקופה זאת.⁶⁴ אף הלכות יין נסך, היו מרכזיות ביותר, ולפי סולוביצ'יק היין היה המשקה העיקרי במערב אירופה, "והמים נחשבו למשקה שנועד לבהמות וחיות בלבד".⁶⁵ יתרה מזאת, לדעתו, המסחר ביין בגרמניה "שימש מקור מחיה ראשון במעלה". אולם, כל אותם השאלות ההלכתיות בנושא ייצור היין ושיוקו אינם מופיעים בשע"ד.

להלן נתמקד בסוגיית בישולי גויים, שהייתה מרכזית ומשמעותית מאד בימי הביניים, ונבחן מה ההבדל בין נוסח השע"ד לעומת כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. על פי הטבלה שראינו לעיל ניכר שבספר שע"ד חסרות הלכות רבות בתחום זה, ולהלן נבחן מה קיים, ומה חסר. בצד שמאל רשומות

⁶³ בחלק מנוסחי הדפוס המהדירים רשמו בכותרת לשער שלנו: "דיני בישולי גויים". כך רשום בדפוס בזל משנת שנט', ונציה משנת שכד', ובמהדורת המאור, עמ' 257. עם זאת, ראינו שהדיון המרכזי בשער הוא בפת של עכו"ם. כמו כן, בתחילת המחקר עמדנו על כך שהחלוקה לסימנים וקריאת שמותם נעשתה על ידי המדפיסים, ולא בידי המחבר. עם זאת, במהדורת קושטא הכותרת לשער זה מדוייקת יותר, ורשום בה: "מהו הלחם שאין לוקחים מהם משום איסורי בישולי גויים". אף במהדורת דבליצקי הכותרת מדוייקת וכתוב בה: "ישראל שאפה בתנור של גוי ולא חיתה בגחלים...וטעם ניתר פתן של גויים". מכל מקום, למרות הכותרות המטעות של חלק מהדפוסים, צריכים עדיין לברר מדוע רי"מ לא רשם הלכות בישולי גויים.

⁶⁴ ראה להלן. וראה בהרחבה על נושא כשרות המאכלים שבאו במגע עם גוי אצל שטיינפלד, עם לבדד. שטיינפלד דן בהרחבה בפרק הראשון באיסור אכילה עם גויים. בפרק השני בספרו הוא דן בדברים של גויים האסורים באכילה. בפרקים השלישי והרביעי הוא דן בפת של גויים, ובפרק החמישי, בשמן של גויים. וראה דיונים על נושאים אלו גם בהמשך הספר, עמ' 221-121. אף סוגיית יין נסך הייתה מרכזית מאד בימי הביניים, וכתב עליה בהרחבה סולוביצ'יק, היין. היין היה המשקה העיקרי באותה התקופה ופועלים קיבלו מנת יין יומית מהמעסיק. וראה שם עוד, בעמ' 30. וראה בהרחבה על סוגיות אלו אף אצל כץ, בין יהודים לגויים שאף סוגיית פת של גויים הייתה מצויה באשכנז של ימי הביניים. ראה על כך, שטראוס, פת עכום, עמ' 19-11 שדן במציאות שלא קימת פת כשרה, אלא פת גויים בלבד. וראה שם, עמ' 36-42 שדן באפשרות שישראל ישליך קיסם לתנור שבו נאפה הלחם. סוגיית פת של גויים נדונה בהרחבה בפוסקים שחיו לפני רי"מ, וגם אצל תלמידי המהר"ם, בני דורו. למשל, ראה ראבי"ה, סימן תתקנ"ד. סמ"ג לאוין קלב', מהר"ם, ד"פ, סימן ג'. מרדכי, ע"ז, סימן תתי"ט וסימן תתל', ראש בתשובות כלל יט'. הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ג'. לגבי בישולי גויים ראה רא"ש, ע"ז, פרק ג'. מרדכי, שם, סימן תתלב, וחולין סימן תרמ'. ספר התרומה סימן כז'. וראה ארבעה טורים, יורה דעה, סימנים קיב'-קיג'. רבי יעקב דן בשני סימנים בהלכות בישולי גויים, אשר כוללים פרטי הלכה רבים, ביותר משלושים סעיפים.

⁶⁵ ראה סולוביצ'יק, היין, עמ' 30. וראה שם שבקולוניה, העיר הסמוכה לדורא, היו במאה ה-14 לא פחות מ-248 בתי מרזח.

כל ההלכות בנושא בישולי גויים מכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, ובצד ימין נרשום מקבילות מהשע"ד במקום שהם קיימות.

כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136	שערי דורא
<p>דין כא' - פסקו הגאונים דכל זמן שלא נתברר לנו בכלי גויים שהם בני יומם יש לנו להחזיקן ככלים שאינם בני יומם והוה ליה נותן טעם לפגם ומותר וכן מוכח כל סוגיה דשמעתא ולכן אוכלים פתן של גויים אע"פ שהוחמו המים בכלים שלהם ואין לחוש לגיעולי גויים ומיהו אסור ללוש פת שלנו בביתנו במים שהוחמו ביורה שלהם. דאין להתיר נותן טעם לפגם לכתחילה.</p> <p>ופסקו רשב"ט ורבי' אב"ן חמיו, אפילו כלי שבישלו בו ביום בשר נבילה ואחר כך בישלו בו דבש או שיכר שעורים באותו יום עצמו שנתן שטעם בבשר נותן לו טעם לפגם לכן כל משקה שמבשלים וטעם בשר מתערב בו נותן טעם לפגם הוא</p> <p>וכן קדירה דלאו בת יומא כיון שהלינה לילה אחד נפגמה ולא בעינן מעת לעת אלא אפילו בישל קרוב לערב והלינה הלילה עד מחרתן בשחרית ובישל בה, נותן טעם לפגם הוא מדקאמרינן לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא דמשרי דוקא בת יומא אבל לא בת יומא נפגמה אפילו לא מעת לעת וכן פרש"י סוף עו.</p> <p>והא דקאמר פרק אין מעמידין לא תשתעו בהדי אייבו דקאכל נהמא דארמאי לאו משום גיעול</p>	<p>סוף שער כא' (סימן נט') - אבל במחבת או ביורה של גוי שיש בה נותן טעם של איסור ונכנס טעמו של איסור במים אסור לכתחילה ללוש פת במים שנתחממו בהם אף על גב דסתם כלי גויים אינו בן יומו מ"מ אסור ללוש פת בביתנו מן המים שחממו בהן דאין להתיר נותן טעם לפגם לכתחילה אבל לאכול מפת של עכו"ם מותר דהיינו דיעבד.</p> <p>סוף שער לד' - בצרפת נוהגים נותן טעם לפגם מעת לעת. ומיהו אנו נוהגים בזה המלכות כפרש"י דנותן לפגם אפילו בלינה אחת. וכן כתב ריב"ם אחיו של ר"ת דנותן טעם לפגם אפילו לילה אחת,⁶⁶ מדאמרינן לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא, דמשמע דוקא בת יומא נפגמה אפילו בלא מעת לעת.</p>

⁶⁶ בענף 1 חסר המשפט: "וכן כתב ריב"ם אחיו של ר"ת דנותן טעם לפגם אפילו לילה אחת". ייתכן שחסרון זה נבע כתוצאה מהשמטת הדומות, והמחבר דילג בין המילים "אחת". אך הטקסט מובן גם ללא משפט זה.

דנותן טעם לפגם הוא ומותר אלא משום חתנות אינו במקום פלטר ישראל הוה, וגם נראה לרבי תם להתיר פת של גויים דבשל סופרים הלך אחר המיקל.

דין כב' - וקיימא לן כההיא לישנא דרב יוסף פעם אחת הלך ר' למקום אחד וכולי והעיד הוה ועוד דמסיק התם היכא דליכא פלטר ישראל שרי והילכך עתה בזמן הזה דליכא פלטר ישראל כי אם פלטר גויים מותר פיתם. וכן בירושלמי משמע שהתירו פת של גויים דקאמר ר' יעקב בשם רבי יוחנן פת של גויים מהלכות שעמעום. ומסיק במקום שפת ישראל מצויה אסור פתן. ובמקום שאין פת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת גויים אסורה...עליה והתירוה מפני..... וגם בחילוק שבין בני בבל לבני ארץ ישראל שבני בבל אומרים להשליך קיסם בתנור ובני ארץ ישראל אומרים קיסם זה לא מעלה ולא מוריד אלא כל שעומד יום אחד בלא לחם מותר לאכול פת של גויים.⁶⁷ ויש הרבה פירושים שאסור מפיתם לפי שיש גאוניים שמפרשים כל השיטה בעניין אחד לאסור פיתן. ואולם אם אפה פתו בתנור של גוי בלא נתינת קיסם או שישראל לא חיתה בגחלים אסור כל הפת אפילו בדיעבד משום בישולי גויים דלא נימנו להתיר כי אם עיסת הגויים ופלטר גוי.

אם אפה ישראל עיסתו בתנור של גויים ולא חיתה ישראל בגחלים ושלא השליך קיסם בתנור כל הפת כולו אסור אפילו בדיעבד משום בישולי גויים.

⁶⁷ ראה על כך אצל לוין, חילוף מנהגים, עמ' 64-60.

<p>ויש ליזהר שלא למכור אותו פת לגוי שמא יחזור וימכר לישראל אחד אם לא שידע שהגוי אוכל אותו פת.</p>	<p>ויש ליזהר שלא למכור אותו פת לגוי שמא יחזור וימכר לישראל אחר כדחיישינן פ' כל שעה [גבי ההיא ספינתא דטבעה בחישתא ואסרה רבא לזבוני לגוים מהאי טעמא. וכן נמצא בתשובת הגאונים] דהא דהיתירו פת של גוים, אבל של ישראל שאפאה גוי אסור. אבל ליתנה לפועליו מותר, ובכל מקום דליכא למיחש דלמא אתי לזבוני לישראל. ומתירין לזבוני בחתיכות קטנות לגוים.</p>
<p>ואם ספק אם נתן קיסם או חיתה בגחלים הוי ספק דרבנן ולקולא, כך פסק ר"ת.⁶⁸ ושמעתי שכל זמן שהפת בתנור יכול להכשיר התנור כיון שהפת משביח מן התנור וראיתי מורי הרב שיר מוריל שפעם אחת הוציאו הפת מן התנור וכבר נאפה ושכחו ולא נתנו קיסם וציוה להחזירו בתנור ולהכשירו כי אמר שהפת לא היה אפוי כל צורכו ויועיל נתינת קיסם או לעשות מדורה בתוך פי התנור. ואין [להכשיר] פתן מטעם שמחמין המים [בתוך] משה במיחם שלהם כדפרכינן התם כלי גויים אינם בני יומם... שדרך נחתומים [מייתי למיחם] לצורך לישא... ואין מרתיחין המים [לצורך לישא] שאין המיחם פולט [אלא אחר] רתיחה. אך בישול לא התירו אלא משהשפחה [מבשלת] הקדירה או ביצים על האש צריך ישראל לחתות בגחלים דלא עמעמו להתיר בישולי גויים משום חיי נפש כמו פת.</p>	<p>ואם ספק הוא אם נתן קיסם אם לאו הוי ספיקא דרבנן לקולא. ושמעתי דכל זמן שהפת בתנור יכול להכשירו לתנור כמו בפי התנור שהפת משביח. ואם לא הספיק לתת פתו בערב שבת בתנור ולהכשיר התנור, טוב הדבר למוכרן לגוי בדבר מועט והגוי יאפה הפת בשבת. ועוד שמעתי מרבנותי אם שכח ולא הכשיר התנור וכבר הוציא הפת, אם יודע הישראל שהפת משביח מאש אם יחזירו לתנור יחזיר הפת בתנור חם ויכשיר התנור</p>

⁶⁸ ראה על כך אצל שטיינפלד, להשליך קיסם, עמ' 101-130.

דין כג' – יש מתירין ואוכלים שמן של גויים דרבי יהודה נשיאה התיר השמן ולא גזר דניאל עליו ומסיק דלא פשט איסורו בכל ישראל וגם בירושלמי פרק קמא דשבת משמע דשרי דקאמר שמן מעשר רבי יהודה אמר דניאל אסר דכתיב וישם דניאל וכו', ומי התירו ר' ובית דינו ופריך וכי הם מתירין מה שאסר דניאל וחבורתו. אמר רבי יוחנן בשם ר' אלעזר בר צדוק כל גזרה שב"ד גוזרין ולא קיבלו כן הציבור אינה גזרה ובדקו ומצאו בגזירתו של שמן ולא קיבלו עליהם רוב הציבור. ומסיק יצחק בר שמואל נחת לנציבין ואשכח לרבי שמלאי דיתיב ודרש ר' ובידינו מתירין השמן. שמואל קיבל עליה ואכל שמן של גויים, רב לא אכל אמר ליה שמואל לרב אכול ואי לא כתיבנא עליך זקן ממרא ואטרח עליה ואכל. אלמא מותר. ומיהו כבר נהגו אבותינו בשמן שלא לאוכלו הוה ליה דברים המותרים. ואחרים נהגו בהו איסור ואי אתה רשאי להתירו בפניהם ועליה נאמר אל תנטוש תורך אמך כן פירש רבי אבי העזרי.⁶⁹

וכן ר' אב"ן אסר שמן אגוזים של גויים ומה שהתיר רבי יהודה נשיאה ובידינו היינו שמן זית של גויים דסתם פגמן דתלמוד היינו שמן זית. אבל שמן אגוזים שעושים אותם במחבת שלהם

⁶⁹ ראה ראבי"ה, סימן תתקנ"ד.

זליפתן של כלים אסורים אוסרו דמאן לימא לן
דנותן טעם הוא בשמן דילמא לשבח הוא.⁷⁰
דין כד' - מספר התרומה פרק אין מעמידין אמר
רבי יוסף האי חלא דשכרא דארמאי אסור
משום דמערבי ביה שמרים של יין נסך ומאוצר
שרי פירוש אם ראהו הישראל שמשכו מן
החבית מותר דאם איתא דעורב בו מיסרא סרי
כלומר היה מסריח אם כן במקום שמערבים
שמרים של יין נסך בשכר או במשקה כדי
להעלידו⁷¹ אסור.⁷² ושמעינן משקה של תותים
שקוראים מורט או משקה של דבש וכל משקה
שיקר יותר מיין אסור כקנויה מן גויים אם לא
כן שרואהו יוצא מן [החסום] דהיכא דמערב ...
בא חזינא בכלי ... אבל כשרואהו יוצא מן
[החסות] לא משרים בה דאים איתא [דמשרים
מסרא סרי] ... היה מקלקל והייהנו כמו מן
האוצר אבל ... שהוא זול מן היין לא חיישינן
לערובי ביה יין וכן מסיק לגבי יין תפוחים של
גויים דמן האוצר שרי דאי מערב ביה היה
מקלקל. ובקטלואא אסיר מפני שמערב בה יין
והיינו מתוך כלי אחר דלפי שעה אינו מקלקל
ומיירי שאותו יין תפוחים היה יקר יותר מיין.⁷³
דין כה' - פסק רבי אב"ן שכבשים של גויים
שקורין קומפשט אסור שמא עירבו בו יין אפילו

⁷⁰ ראה ראב"ן, על מסכת עבודה זרה, סימן שג'. וראה על נושא שמן של גוים אצל שטיינפלד, גזרו על פיתן, עמי' רעג-

רפא'. וראה עוד שטיינפלד, לאיסור שמן של גויים, תרביץ מט', עמ' 264-277.

⁷¹ כנראה שיש טעות סופר וצריך לגרוס "להעמידו" כמו שכתוב בסה"ת.

⁷² ראה ספר התרומה, הלכות עכו"ם, סימן קנט'.

⁷³ ראה ספר התרומה, הלכות עכו"ם, סימן קס'.

לא בישלו הקומפלט שיש מקומות שאין מבשלים אותו, וכל שכן קומפלט שמבשלים אותו שאסור, דאיכא תרתי ריעותא, חד משום בישולי גויים וחד משום יין נסך, ועוד אסור משום כלי גויים שמבשלים אותם בהם דשמא הוי טעם לשבח, ופורץ גדר ישכנו נחש, חיוויא דרבנן דלית להו לחש.

דין כו' - קיימא לן כרבנו תם דיש ליזהר שלא יגע גוי בחומץ שלנו ולא למשקה שיסוח?? טיין?? מן בוסר, ולא קיימא לן כרבינו משולם שהתירו אבל יין מבושל שלנו לאחר שהרתיחו באש לא שייך ביה מגע גוי ומותר לגמרי לשתות עם גוי.

דין כז' - ספר התרומה, דין תבשיל ישראל שנתן בו יין ונגע גוי בתבשיל קודם שהרתיחו. אלונתית של גויים אסורה פירוש אלונתית היינו כמו ששא, ופרש"י לכך אסורה לכך אסורה שעירבו מתחי יין נסך. כברייתא מותרת, פר"ש שקונה גוי אלונתית של ישראל שנעשה מיין של ישראל מותר דכיון שהיין [אין ניכר] באלונתית, וגם היה [של היתר] היין בשעה שנתערב [באלונתית] שהיין נותן טעם באלונתית אעפ"כ... נאסר... אם כן... בששא ונגע בו גוי... הרתחה מותר... כפרש"י ולא כפר"ת... בתוספות כל ש' אלונתית גויים אסורה משום ש... יין נסך אלמ' אם תחילתו של ישראל מותר במגע גוי כיון שנתערב בדברים

<p>אחרים אומנם יש מחמירים בששא ששהא... למעלה והשום נופל לשולי הכלי. דין כט' - פסק רבינו ת' דאפילו מין במינו בטל בס' חוץ מיין נסך והיינו דווקא אז שנתנסך לפני עבודה זרה דבמשהו, אבל עכשיו ברור [ות] [שאין] רגילין לנסך לע"ז הוי דינו כשאר איסורים ובטל... היין וכשר.⁷⁴</p>	
---	--

כפי שעולה מהנתונים בטבלה ומתוכן העניינים של כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ניכר שסימנים רבים בחיבור זה עוסקים בכשרותם של מאכלים שהכין גוי או שבאו איתו במגע. כאשר בוחנים את תוכן העניינים של החיבור יוצא שלא פחות משמונה סימנים עוסקים בסוגיות אלו.⁷⁵ הנתון המתקבל הוא שרבע מהסימנים בחיבור שבכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 עוסקים בקשרי מאכל בין גויים ליהודים! זאת מבלי למנות את הסימנים העוסקים בחלב עכו"ם, שיחד איתם שליש (32%) מהיצירה עוסקים ביחסי מאכל בין גויים ליהודים. לעומת זאת בספר שע"ד 96 סימנים שרק 6 מתוכם עוסקים בקשרי מאכל שבין ישראל לגויים.⁷⁶ כאשר סימן עה' בלבד עוסק באפיית פת של עכו"ם, ואין סימנים שדנים באופן ישיר בבישולי גויים.⁷⁷ כמו כן, שאר חמשת הסימנים עוסקים בביצים שנלקחו מגויים. למעשה יוצא שבספר שע"ד רק 8.3% מהסימנים עוסקים באיסורי מאכלים שנובעים מאינטראקציה עם גויים.⁷⁸

בנוסף נמצאנו למדים שבנושא זה שני החיבורים לא מקבילים אחד לזולתו אלא משלימים אחד את השני. כך ניתן לראות אף בטבלה הנ"ל שדיני שמן של נוכרים, יינות ומשקי נוכרים, קטמפוט, חומץ,

⁷⁴ ראה מסכת ע"ז דף נז ע"ב תוד"ה "לאפוקי". ונמצאו למדים שרי"מ פסק ביין נסך כר"ת ולא כר"י הזקן.

⁷⁵ סימן כא' מדבר על כך שסתם כלי גויים אינם בני יומם, סימן כב' עוסק בפת של גויים ובישולי גויים. סימן כג' דן בשמן של גויים, וסימן כד' בוחן האם מותר לקנות יין מגוי ושאר משקי שר (בכתב היד כתוב "משקה שיקר"). סימן כה' דן בכשרות קומפוט של גויים. סימן כו' עוסק בדין חומץ ויין מבושל שגוי נגע בהם, והכתרת לסימן כט' היא: "במה שייך בישולי גויים, ויין נסך בשישים בזמן הזה".

⁷⁶ ראינו בהקדמה לחלק א' של העבודה שניתן לחלק את ספר שע"ד לארבעים שערים, כפי שמחולקים כתבי יד מסויימים, או ל-96 סימנים, כפי שמחולקות מהדורות הדפוס. לצורך הבדיקה כאן עבדנו עם סימנים, כדי שהתוצאות יהיו מדוייקות יותר, כיוון ששער אחד מכיל כמה נושאים. לעומת זאת, כל סימן דן בדרך כלל בנושא אחד.

⁷⁷ הנושא המרכזי הוא פת של גויים, ואגב דיון זה ניתן להסיק מה דעת השע"ד בבישולי גויים. אך הלכות בישולי גויים לא רשומים במפורש בשע"ד.

⁷⁸ ישנם שמונה סימנים בנושא זה מתוך 96 סימנים במהדורות הדפוס.

ששא, ומגע גוי באוכל לא רשומים בשע"ד, אלא רק בחיבור של התלמיד.⁷⁹ לעומת זאת דיני ביצים שנרכשו מגוי אינם רשומים אלא בשע"ד.

בנוסף, מעיון בטבלאות עולה אפוא שרוב מוחלט מהסוגיות שנידונו בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ולא בשע"ד שייכות לנושאים רחבים יותר. לדוגמה בסימנים יד-יו' שבכתב היד לונדון-מונטיפיורי 136 רי"מ עוסק בעיקר בנושא המרכזי של כשרות המאכלים הנעשים ביו"ט. כמו כן, בסימנים כד-כט' נידונים בעיקר מאכלים שבאים במגע עם עכו"ם. בסימן יח' רי"מ עוסק בהלכות זבוב, ובסימן כ' בדיני חלה. לפיכך ניתן לומר שארבע סוגיות מרכזיות חסרות בספר שע"ד, דיני חלה, דיני זבוב, מאכלי עכו"ם, ומאכלים ביום טוב.⁸⁰

נספח י'

מהדורה דיפלומטית לספר שע"ד עם פרוש

הקדמה למהדורה של מחקרנו

בגוף המחקר ראינו שכתבי היד של ספר שע"ד מתחלקים לארבעה משפחות. משפחה א' היא הגרסה הקצרה ביותר של הספר, ומשפחה ב' משקפת גרסה ארוכה יותר. במשפחה ג' קיימים קטעים מקוריים של המחבר לצד הוספות שלא ניתן להוכיח האם הן נוספו על ידי המחבר שעדכן את הספר או שהן הגהות מאוחרות. לעומת זאת, בכתבי היד של משפחה ד' ישנם קטעים שבוודאי נוספו בשלב מאוחר יותר מחכם אחר. כמו כן, ראינו שמהדורות הדפוס כיום התבססו על משפחה ד'. בפרק

⁷⁹ ראה על נושא זה שטיינפלד, נשתנו ע"י גויים, עמ' תתסו'-תתפא'. וראה עוד שטיינפלד, תבשילי גויים, עמ' 143-125.
⁸⁰ ההשערה שניתן להעלות היא שרי"מ לא התייחס לסוגיות אלו בשע"ד מכיוון שהוא עסק בהם במקומות אחרים. מעיון בכתבי היד שמכילים את השע"ד ובחיבוריו הנוספים ניתן לומר שאנו מכירים קונטרסים שהוא רשם על חלק מארבעת הסוגיות כגון הלכות חלה והלכות זבוב. הלכות חלה השתמרו בכתבי היד, ויצאו לאור על ידי אברהם חבצלת. הלכות זבוב קיימים בכתבי היד רגיו 133, ירושלים 283488 ופריס 380. בשלושת כתבי יד אלו, הלכות זבוב מובאות כחלק מספר שע"ד בסופו של החיבור. ההשערה שעולה מכאן היא שכנראה רי"מ רשם אף קונטרס הלכתי הקרוי "הלכות זבוב". ייתכן שהקונטרס עבר לתלמידיו וחלקם רשמו אותו בסוף ספר שע"ד, כחלק מהיצירה. אומנם ראוי לציין שהלכות זבוב בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 קצרות יותר מאשר בכתבי היד של השע"ד. גם הקובץ על הלכות חלה שונה בנוסח ובתוכן מהלכות חלה שבכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136.

השערה נוספת שניתן להעלות באשר לנושאים החסרים בספר שע"ד היא שרי"מ ייסד את הספר על פי דיני מאכלות אסורות שבסה"ת ובסמ"ג. ספר התרומה מחולק לפי נושאים שהם: הלכות שחיטה, טריפות, איסור והיתר, חלה, נדה, גיטין, חליצה, עכו"ם, יין נסך, סתר תורה, תפילין, שבת, ארץ ישראל. כאשר בוחנים את ספר שע"ד מגלים שההלכות הקיימות בו מקבילות רק להלכות שחיטה, הלכות טריפות והלכות איסור והיתר הרשומות בסה"ת. על כן ייתכן שמסיבה זאת הלכות חלה, יין נסך ועכו"ם לא קיימות בשע"ד. הלכות גבינות הגויים קיימות בסה"ת בהלכות איסור והיתר, בסימן סד', ולא בהלכות גויים (עכו"ם). לפיכך אף הלכות אלו רשומות בשע"ד, שהתבסס על הלכות איסור והיתר שבספר התרומה. לעומת זאת הלכות גויים (עכו"ם) בספר התרומה כוללות לרוב הלכות של דברים המותרים והאסורים במשא ומתן עם גויים.

שלפנינו נציג מהדורה של השע"ד שבעזרתה נחקור את הספר ונוכל להביא לידי ביטוי הבדלים בין משפחות הספר.

בחלק זה של המחקר נציג מהדורה לספר שע"ד שתחולק לשני חלקים, הפנים והפרוש. בחלק הראשון נציג מהדורה דיפלומטית לספר שע"ד.⁸¹ בחלק השני נבחן את מקורות החיבור ונעמוד על תופעות עריכה, ושינויי נוסח בין משפחות הספר. בפנים של המהדורה יוצג כתב יד קיימברידג' 21 12 מענף 2 של משפחה ב'. כתב היד שישמש כנוסח פנים של המהדורה הוא קיימברידג' 21 12 מענף 2 של משפחה ב'. כתב יד זה נבחר ממספר סיבות. ראשית, כל הרשום בגוף כתב יד זה מקורי ונכתב בידי המחבר, ואין בו הגהות והוספות שמקורן אינו ידוע. יתר על כן הוא שייך לענף 2 שאין בו הגהות מאוחרות, לעומת ענפים אחרים ממשפחה ב'. סיבה נוספת לבחירת כתב יד זה הן הגהות רבות הרשומות בשוליו ובין השיטין. מסקירת כתב יד קיימברידג' 21 12 נראה שהגהות אלו הן מעשה ידי אדם אחר שהוא לא המעתיק של כתב היד. זאת ניתן לדעת בשל הבדלים בכתיבה בין המגיה למעתיק. המגיה נעזר ככל הנראה בנוסח כתב יד הדומה למשפחה ד', מכיוון שהוא רושם בשוליים ובין השיטין קטעים ייחודיים שאינם קיימים אלא במשפחה ג' וענף 3 ממשפחה ב'.⁸²

לפיכך, מצד אחד כתב יד זה שייך לענף שמייצג כתבי יד קצרים ומקוריים, ומצד שני כתב יד זה מוגה על פי נוסחים ארוכים ומדויקים של הספר.⁸³ בעזרת כתב יד שמצד אחד משקף נוסח קצר ומצד שני מציג נוסחים ארוכים נוכל לחקור טוב יותר את התפתחות החיבור ושלבי עריכתו. בנימין קצוף עמד על כך שישנם מגיהים שמטרתם לקרב בין שני נוסחים של אותה היצירה, לעומת מגיהים שמטרתם להחליף את נוסח הסופר הראשון.⁸⁴ במהדורתנו נציין בכל מקום שהמגיה ניסה להחליף את הנוסח, ובאפראט נראה מהו הנוסח בכל משפחה וענף.

על אף שברצוננו להראות את התפתחות הספר, ולהציג שינויי נוסח בין המשפחות לא בחרנו כתב יד מהמשפחה הקצרה ביותר, משפחה א' בשל היותה מהדורה ראשונית ולא גמורה של החיבור.

⁸¹ בדרך כלל תפקידה של מהדורה ביקורתית היא לנסות לשחזר את הטקסט המקורי הקרוב ביותר למה שיצא מידי המחבר. אומנם מטרת מהדורתנו היא לחקור תהליכי מסירה של נוסח השע"ד. וראה עוד עצמון, שחזור נוסח, עמ' 85. לפיכך במהדורתנו נעתיק כתב יד אחד שישקף תהליך של התפתחות הספר.

⁸² בגוף המחקר עמדנו על כך שמשפחה ד' מתאפיינת בקטעים ייחודיים של משפחה ג', וקטעים ייחודיים של ענף 3.

⁸³ ראה קצוף, למסורותיו של מגיה, עמ' 159, ה"ש 19 בה הוא מונה חיבורים רבים בספרות התלמודית שטופס יצירה מסוימת עברה הגהה על פי נוסח שונה.

⁸⁴ ראה קצוף, למסורותיו של מגיה, עמ' 158, 166.

אומנם כל קטע חסר במשפחה א', יודגש במהדורתנו, וכך ניתן יהיה להבחין בשינויים בין המהדורה הראשונית לשאר כתבי היד.

ייתרון נוסף שקיים בכתב יד קיימברידג' 21 12 הוא החלוקה של כל היצירה לארבעים שערים, שכנראה מקורית יותר משאר החלוקות, ומיוחסת לר"מ בחלק מכתבי היד.⁸⁵ סיבה נוספת לבחירת כתב יד זה היא היותו מוגהה, וטעויות וחוסרים הקיימים בו מסומנים בין השיטין ובצידי הגליון, זאת בניגוד לשאר כתבי היד מענף 2. מבין כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר אין כתב יד שאין בו השמטה שמפני הדומות או השמטות מסיבות אחרות. לפיכך ביסוס מהדורה על כתב יד מוגהה תמנע חוסרים ותבטיח מהדורה מלאה ככל הניתן. אולם עדיין ייתכנו חוסרים והשמטות בכתב היד קיימברידג' 21 12, במקרה כזה, מילים אלו יכתבו בתוך סוגריים מרובעים, [].

לפיכך, נוסח הפנים של מהדורתנו יהיה בשיטה המכונה "הטקסט המועדף", ולא אקלקטי מובהק, וכן לא תהיה זו מהדורה סינופטית.⁸⁶ עם זאת יודגש שלא יהיו שינויים מעד הנוסח שנבחר בלי ביסוס משמעותי על כתבי יד רבים. זאת מכיוון שמטרתנו לשפר את נוסח הפנים ולא לשמר שגיאות שנוצרו עקב העתקה.⁸⁷ יתר על כן, אין בכוונתנו להציג את הספר בצורה סינופטית שכן תצוגה זאת מקשה על קריאה רציפה של הטקסט ולא נוחה לעיון. אולם, בפרק הנספחים, בנספח א' ונספח ב' מוצגים שני שערים מתוך החיבור בצורה סינופטית. המסקנות שעלו מתוך התצוגה מחזקות את החלוקה של הספר לארבע משפחות, והן מסוכמות בתוך הנספחים, ובפרקים הרלוונטיים.

במהלך ההעתקה לא הוחלפו תיבות כגון "שישים ב-ס" או להפך. עם זאת לעיתים נפתחו ראשי תיבות, כאשר בשאר עדי הנוסח הן היו פתוחות, ואנו יודעים בוודאות באלו תיבות מדובר. במקום שציטוט הפסוקים מהתנ"ך לא תואם את נוסח המסורה שבידנו נציין זאת בהערות השוליים.⁸⁸ עד

⁸⁵ נראה שחלוקה לארבעים שערים הייתה רווחת בימי הביניים, כפי שניתן לראות בפתיחה לכתב יד מילנו 80: "הארבעים שערים אשר יסד הר"ר יצחק מדיוורא". וראה לעיל בפתיחה לחלק א' של המחקר הערה 3. לעומת זאת שאר החלוקות של כל הספר אינן מיוחסות לר"מ.

⁸⁶ לגבי ההסתייגות ממהדורות אקלקטיות ראה ברודי, גיבוש טקסט, עמ' 81. וראה רוזנטל, תולדות, עמ' 3. וראה עוד אצל ארנד, רש"י למגילה, עמ' 97-98. וראה אצל מיליקובסקי, הטקסט המקורי, עמ' 364. לגבי ייתרונות שיטת "הטקסט המועדף" ראה ארנון, שחזור נוסח, עמ' 99, הערת שוליים 29: בשיטה זאת נקטו המהדירים הקלאסיים בהם תיאודור-אלבק ומרגליות, ולפיה בוחרים כתב יד אחד הנחשב משובח ביותר ליסוד המהדורה, ומתקנים בו רק גרסאות בלתי אפשריות. כך נעשה אף במהדורתנו, נתבסס על נוסח הפנים ועל ההגהות שבשולי גליון כתב יד קיימברידג' 21 12, ובמקום שנראה בעליל שקיימת טעות נתקן על פי כתבי יד אחרים.

⁸⁷ ראה על כך ארנד, רש"י למגילה, עמ' 98. וראה שם הפניה לסימון, אבן עזרא, עמ' 12.

⁸⁸ נוסח המסורה שבידנו היא הגרסה שהגיה ר"מ ברויאר.

הנוסח של מהדורתנו לא כולל פיסוק, ועל כן פיסקתי בעצמי, בהסתמך על מהדורות דפוס שונות, ועל הבנת הטקסט. להלן נציין את הסימונים שיהיו בפנים של המהדורה:

1. כתב מודגש = תיבות שחסרות בכל ארבעת כתבי היד של במשפחה א'.
2. סוגריים מרובעים, [] = מילים שחסרים בכתב היד קיימברידג' 21 12 וקיימים בשאר כתבי היד.
3. סוגריים עגולים, () = תיבות שרשומות בכתב היד קיימברידג' 21 12 ונמחקו על ידי המגיהה, ובמקומן הוא רשם בדרך כלל תיבות אחרות.
4. סוגריים מסוגננים, { } = תיבות שרשם המגיהה בין השיטין או בצידי הגליון.

בנוסף לכך, בהערות השוליים נציין הבדלים בין המשפחות והענפים השונים של הספר. אומנם הבדלים בין מהדורתנו לכתבי יד בודדים, לא יצוינו בהערות השוליים. הסיבה לכך היא שקיימים הבדלי נוסח רבים בין כתבי היד השונים, ולמטרה כזאת עדיף להציג את הנתונים במהדורה סינופטית. בנוסף לכך, ההבדלים המהותיים בנוסח קיימים בין המשפחות, ומהם ניתן ללמוד על מגמות של כל משפחה. לעומת זאת, הבדלים בין כתבי יד בודדים בדרך כלל אינם מהותיים ומבטאים התנסחות ייחודית של מעתיקים או מגיהים.

בחלק השני של המהדורה נציג פרוש לספר שע"ד. פרוש זה יכלול שני חלקים: באור התוכן ובאור הנוסח. כבר בהקדמה עמדנו על כך שבעיקבות פופולריות רבה של ספר שע"ד נכתבו עליו פרושים רבים מרגע צאתו ועד ימנו אנו. במחקרנו לא נדון ביצירות אלו, אלא נכתוב פרוש שמטרותיו הם סקירת המקורות שעליהם התבסס ר"מ בעת כתיבת ספרו, ובדיקת שינויי הנוסח בין משפחות הספר. בתחילת כל דין תהיה הקדמה קצרה על הנושא הנידון. לאחר מכן ננסה לברר את מקורות ההלכה הרשומה בשע"ד, ולבסוף נציג הבדלים טקסטואליים בין המשפחות. סדר זה נקבע בכדי לתת רקע קצר לסוגיה לפני שדנים בהבדלי הנוסח. יתרה מזאת, דיון על שינויי נוסח מורכב ביותר, ותלוי בנוסח המקורות מהם שאב ר"מ חומר ליצירתו, ובשיטות ההלכתיות השונות.

כאמור, תחילה נבחן את תוכן החיבור ומקורותיו. לעיתים מקורותיו של ר"מ מצויינים בגוף החיבור ואין לנו ספק לגביהם. עם זאת, במקרים רבים נצטרך לחפש בעצמנו את מקורות הספר. במצבים אלו אין לנו ודאות מוחלטת שזהו אכן המקור שממנו שאב ר"מ את החומר ליצירתו. לפיכך נציין בכל הלכה מה רמת הוודאות של המקור ההלכתי. למעשה ייתכנו שלושה רמות, שיצינו בשלושה אותיות, א, ב ו- ג. רמה א' זו רמת וודאות מוחלטת שאנו בטוחים מה מקור הדין בשל הזכרתו בידי המחבר. רמת וודאות ב' הם מקורות שאנו כמעט בטוחים שעליהם התבסס ר"מ כיוון

שהוא העתיק מהם כמעט מילה במילה. רמה ג' הם מקורות שאנו משערים שרי"מ נסמך עליהם בכתיבת ספרו כיוון שההלכה בשתי היצירות זהה.

לאחר שנעמוד על המקורות עליהם ביסס רי"מ את ספרו, ניגש להבדלים בין הנוסחאות והמשפחות השונות. בדיקה זאת תהיה בעזרת בחינת הבדלים טקסטואליים בין המשפחות. שאלות מנחות בפרק זה הן: מה כתב רי"מ, ואילו קטעים נוספו מאוחר יותר? מדוע קיימות פסקאות שזוות משער לשער בין כתבי היד של המשפחות השונות? כאשר נבחין שבאחת המשפחות קיים קטע שלא רשום בשאר הנוסחאות נבדוק מה מקורו, והאם הוא לקוח מהחיבור שעליו מבוסס כל השער? לאחר מכן נבחן מה מחדש הקטע הנוסף, ולמה הוא לא רשום בעדי הנוסח האחרים? ראוי לציין, שלא נעמוד על הבדלים טקסטואליים קטנים, כגון חסרון של כמה תיבות בודדות שלא משנות את תוכן הספר. כאמור, המהדורה תחולק לארבעים שערים, וכל שער יחולק לשני חלקים: נוסח ופרוש. סידור המהדורה יהיה באופן שהפרוש לכל שער יובא מיד אחרי הנוסח. כלומר, בתחילה יובא נוסח הפנים עם אפראט בהערות השוליים. לאחר מכן באור הנוסח, ולבסוף באור התוכן. בנוסף לחלוקה לשערים ניתן ביטוי במהדורה זאת לחלוקה הסטנדרטית לסימנים, שקיימת במהדורות הדפוס המודרניות. לפיכך כל שער יחולק לפסקאות, שתהיינה ממוספרות, לפי מספר הסימנים שקיים בכל שער.⁸⁹ חלוקה זאת לסימנים תהיה בחלק של הנוסח וגם בחלק של הפרוש.

⁸⁹ ישנם סימנים במהדורות הדפוס שלא רשומים בכתבי היד הקדומים שחקרנו, ובהם לא נדון בגוף המהדורה אלא בהערות השוליים.

מהדורה לספר שערי דורא

שער א' - נוסח

בשר שנמלחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחו אותה² לבשל³ בקדירה בלא הדחה, מותר אם יש ס' במים ובחתיכה כנגד לחלוחית דם ומלח שעל החתיכה מבחוץ. לפי שאין המלח הנדבק מבחוץ נאסר אלא מחמת דם שבלוע בו, אם כן לא יאסר יותר אותו המלח מאילו כולו דם דהוי בטל בס'. ולא דמי לתבלין של עבודה זרה דעבידיה לטעמיה ולא בטיל, וגם המלח נותן טעם בבשר ולא {היה} בטל, דלגבי תבלין מה שנותן טעם הוא גוף האיסור {על תבלין עצמו}, אבל הכא המלח אינו נאסר אלא מחמת דם ולא יהא נאסר גדול מן האוסר דהא הדם בעצמו בטל בששים.

שער א' - פרוש

זהו השער הראשון המתחיל את החיבור כולו ואף את הלכות מליחה, ובו שתי הלכות בעניין מליחת בשר.⁴ ההלכה הראשונה עוסקת בחתיכת בשר שמלחו ובישלו, אך שכחו לשטוף ממנה מלח ודם שנשארו עליה. רי"מ פוסק שאם יש בתבשיל פי ששים מהמלח והדם, הוא מותר באכילה. בחלק השני של השער המחבר כותב שהמלח לא יאסור את כל התבשיל כמו תבלין של עבודה זרה אף על פי ששניהם נותנים טעם באוכל.

¹ בגוף המחקר עמדנו על כך שבכתבי היד הקצרים של הספר לא קיימת הקדמה. אולם בכתבי היד המורחבים נכתבה ההקדמה: "הנה חבריי הפצירוני לכתוב להם הילכות איסור והיתר ואפרש להם בקוצר, ואתחיל בדין מליחה והדחה בעשר שערים".

² כאמור, תיבות מודגשות במהדורה מסמנות את חסרונו במשפחה א'.

³ במשפחה א' כתוב: "בישלו".

⁴ בנספח א' קיימת מהדורה סינופטית לשער זה המראה בין היתר את החלוקה למשפחות שעמדנו עליהן בתחילת העבודה.

רי"מ אינו מציין בשער זה את מקור הדין. אך ישנם שלושה מקורות שעליהם יכל המחבר להתבסס. הראשון- ספר התרומה, השני- ספר אור זרוע (להלן, או"ז) והשלישי- ר' שמשון משאנץ.⁵ מהשוואת נוסח ספר שע"ד עם שאר החיבורים נראה שמקור הדין הוא מספר או"ז (רמת ודאות ב').⁶

לגבי הבדלי הנוסח נראה שבשער א' לא קיים הבדל משמעותי בין משפחה א' לשאר המשפחות. מלבד מילים בודדות שעוזרות להבנת הטקסט, לא נוספו תיבות במשפחות המלאות.

שער ב'- נוסח [מחולק לשלוש פסקאות שמהוות שלוש סוגיות]

⁵ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' ב' שרשם שהמקור לסימן זה הוא מספר התרומה סימן נג', ושם רשום: "הלכך מלח הבלוע מדם כגון שיורים ממלח בשר ונתנוהו בקדירה אם יש ס' כדי שיעור של מלח הכל מותר ואין צריך יותר אף על פי שהמלח נעשה נבלה וגם עדיין המלח נתן טעם בקדירה אף ביותר מאלף הוי הכל מותר לפי שאין להמלח כח לאסור יותר מאם היה כולו דבר הנבלע מדם או נבלה האוסרו דאז יתבטל בס' ואין לו דין מלח אסור כגון מלח של הקדש ושל ע"ז שאוסר בכל עד נתינת טעמו שזהו יותר מאלף".

פסק ההלכה של ספר התרומה זהה לזה של השע"ד, אך ניתן לראות שספר התרומה (להלן, סה"ת) לא דיבר בדיוק על אותו מקרה כמו רי"מ, אלא באופן כללי על מלח בלוע דם. כמו כן, ניכר שסה"ת לא פרט מדוע מלח עם דם לא דומה למלח של ע"ז. לפיכך ייתכן שהמקור של שער זה לקוח מספרו של רבי יצחק אור זרוע, כפי שמציינים רבי נתן שפירא בעל מבוא השערים, המהדיר של דפוס ונציה משנת שח' והרב פרויליך במהדורתו. הנוסח של האור זרוע תואם את דברי השע"ד, ושניהם דנים על "בשר שנמלח ושהה כדי מליחה ושמוהו בקדירה". דין זה של האור זרוע (להלן, או"ז) מובא בהגהות שערי דורא, שמברר האם פסק ההלכה של האו"ז תואם את דינו של השע"ד. רי"מ פסק שצריך שישים כנגד המים והחתיכה עצמה, והפוסקים התלבטו לגבי הכרעת ההלכה של האו"ז, ולמעשה נראה שהכריעו שאף הוא פסק כמו רי"מ, וכן כתוב בהגהות שערי דורא. אף בפרוש מבוא השערים על ספר שע"ד מובאים כמה פרושים שמסבירים את האו"ז כמו ספרנו. כך שלמסקנה משני הספרים עולה ההלכה שצריך שישים במים ובחתיכת הבשר כדי לבטל את הדם והמלח. בנוסף, בשני הספרים דנים במפורש על תבלין של עבודה זרה, ולא מלח כפי שכתוב בסה"ת. לפיכך ניתן לומר שהמקור לסעיף א' הוא מספר או"ז. אולם, המפרשים כבר העירו שבכתבי היד של ספר או"ז כפי שהוא בידנו כיום חלק מהתיבות לא רשומות. אך הן היו קיימות בדורות הקודמים כפי שמובא בשו"ת בנימין זאב סימן שלב, וראה עוד ביטון, שע"ד, עמ' א' הערת שוליים ד'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' שנה' שמביא את כתב יד ורשא, ספריית האוניברסיטה, 258 כמקור אפשרי נוסף שייתכן וממנו נלקחה הלכה זאת. כתב יד זה כולל ליקוט פסקים בו ההלכה הרשומה בשער א' מובאת בשם ר' שמשון משאנץ. נוסח כתב היד הוא: "בשר מלוחה ושהתה כדי מליחה ואחר כך הניחיה בקדירה לבשל בלא הדחה רבינו שמשון מתירה לפי שאין המלח נאסר אלא מטעם הדם שנבלע בתוכו... ולא דמי לתבלין של עבודה זרה דאמרינן טעם לא בטיל." ניכר שהנוסח של כתב יד זה דומה בתחילתו לשאר המשפחות ולא למשפחה א'. למסקנה ניתן לומר שייתכן שהאו"ז ורי"מ שאבו את הדין מפסק ההלכה של הר"ש משאנץ. עם זאת, מסתבר שרי"מ לקח את ההלכה מרבי יצחק או"ז כיוון שמספרו נלקחו עוד מספר הלכות. וראה הגהות מיימוניות הלכות מאכלות אסורות, פרק ו' אות ח' שאף המהר"ם פסק כרי"מ, וייתכן ששניהם שאבו את הדין מהאו"ז. עם זאת, בניגוד לבעל ההגהות מיימוניות ומחבר כתב היד ורשא 258 שהביאו מחלוקת בסוגיה זאת, רי"מ פסק את ההלכה בלי לציין לדעות חולקות. דבר המקנה ליצירה אופי של ספרות מקצועית קצרה ותמציתית, שחותרת לפסיקת ההלכה.

⁶ ראה בהקדמה שהגדרנו שלוש דרגות של ודאות לגבי המקורות של רי"מ, א- ודאות מוחלטת כי רי"מ עצמו מציין מהיכן הובא הדין, ב- ייתכן מאד שזה המקור כיוון שהנוסח של שני היצירות דומה, ג- אנו נשער שזה המקור כי ההלכה בשני הספרים זהה.

1. בשר שהודחה ולא נמלחה ושמוה בקדירה, צריך ס' בכל החתיכה דלא ידעינן כמה דמא נפיק מיניה. ואם יש ס' התבשיל מותר. ומכל מקום אותה החתיכה אסורה שנתבשל בדמה. ויש שרוצים להתיר אותה חתיכה עצמה אחרי שנתבטלה בס', שהדם שיצא נתבטל ברוטב בס', ואם נשאר מן הדם בחתיכה שלא יצא לא נאסרה בכך דם האברים שלא פירש הוא ומותר. אמנם אנו נוהגים לאסור אותה חתיכה עצמה אפילו יש ס' לבטלה.

2. {בשר ששרו אותה במים ושהתה במים מעת לעת רבותינו אוסרים לפי שהדם חוזר ונבלע בבשר דלא חידוש אלא גבי בשר בחלב דאי תרו כוליה יומא בחלבא שרי אבל גבי דם לא, אך אם לא שהתה במים רק הלילה אחת ומקצת יום אין אוסרים {כך נוהגים}. ויש מתירים לצלות ולאוכלה אפילו שהתה ג' ימים במים מעת לעת.⁷}

3. והגאונים כתבו שכל בשר ששהתה ג' ימים שלמים מעת לעת שלא נמלח, הדם נתקשה בתוכו ושוב אינו יוצא ואסור.⁸ אמנם בתלמוד לא מצינו זאת החומרא, דמה בכך הרי דם האברים שלא פירש מותר. אבל⁹ מורנו הרמני"ע אומר על ידי בישול הוא דאסור ועל ידי צליה שרי דטעם הוא משום דבתר ג' ימים אין הדם יוצא על ידי מליחה ויוצא על ידי בישול אבל לצלי מותר דאף אין הדם יוצא מה בכך {הוא דם שלא פירש}.¹⁰

שער ב' - פרוש

⁷ הוספה זאת קיימת בחלק מכתבי היד של משפחה א' (מנצ'סטר 31, אוקספורד 1130 ופרמה 2908) ואינה רשומה בכתב היד וטיקן 165. יתר על כן, בכתב יד וטיקן 165 הוספה זאת מסומנת כהגהה, אולם לא רשום האם היא מהמחבר עצמו או מחכם אחר. כמו כן, הוספה זאת קיימת ברוב כתבי היד של משפחה ג'.

⁸ בענף 3 דברי הגאונים בסוף השער הרביעי, ובמשפחה ג' דברי המהר"ם בשער השלישי.

⁹ ברוב כתבי היד של משפחה א' (מנצ'סטר 31, אוקספורד 1130 ופרמה 2908) דברי המהר"ם רשומים בשער הבא בסמיכות לדברי המהר"ם שם. אומנם, בכתב יד וטיקן 165 דברי המהר"ם אינם רשומים בגוף הספר, אלא בכתובה שונה בצידי הגליון.

¹⁰ במשפחה ג' נוסף: להכי אסור על ידי בישול אבל לצלי מותר דאף אם אין הדם יוצא מה בכך דם האיברים שלא פירש מותר". ברוב כתבי היד של ענף 3 דברי המהר"ם לא רשומים, וכן בשאר כתבי היד של ענף 2. במשפחה א' הנוסח הוא: "אומנם הרב ר' מאיר נ"ע פסק שכל בשר ששהתה יותר מג' ימים שלמים מצוה לאוכלו צלי ואז יצא הדם אבל לא לבשלו אחרי שיצא מפי הגאונים כי אמרו שהדם הנקלט בתוכו ויצא על ידי צליה אינו אסור אפילו שהוא יותר משלש ימים מעת לעת". כאמור בהערה הקודמת, בכתב יד וטיקן 165 נוסח זה רשום בצידי הגליון. בסוף שער זה קיימת בדפוסים הלכה שמביא הרא"ש בשם רבי יצחק חוזה. אולם, בכתבי היד שבדקנו קטע זה לא רשום. אף בשו"ת בנימין זאב, סימן שכח' הקטע מובא בשם הגהות שערי דורא.

בשער ב' נדון בשלושה סוגיות הלכתיות, הראשונה: בשר שהתבשל ולא נמלח לפני כן, השניה: בשר ששהה במים 24 שעות, השלישית: דין הגאונים, לגבי בשר ששהה שלושה ימים ללא מליחה. להלן נעבור על הסוגיות, ונבחן את מקורותיהן ושינויי הגרסאות הקיימים ביניהם. אך נקדים ונאמר ששער ב' הוא אחד השערים המורכבים והמסובכים ביותר מבחינת הנוסח והתוכן, אם לא המורכב ביותר.¹¹ זהו השער בו קיימים הפרשים משמעותיים בין משפחות וענפי החיבור השונים. אין אף משפחה וענף הדומה לחברו, ולעיתים אפילו בתוך משפחות קיימים הבדלים בין כתבי היד.

1. סוגיה ראשונה מתחילה מראשית השער ועד דברי הגאונים, ובה אין בעיות טקסטואליות ושינויי נוסחאות. מקור הדין הוא מספר ראב"ן (רמת ודאות ג').¹² אומנם שיטה זאת רשומה אף בספר ראב"ה, שהיה נכדו של ראב"ן, אך הוא חלק על סבו, ורי"מ הכריע שלא כמותו.¹³ בנוסף לכך, גם תלמידי מהר"ם פסקו כשע"ד, אולם רי"מ לא התבסס על יצירותיהם בדין זה.¹⁴

2. הסוגיה השניה בשער ב' מובאת בכתב היד של מהדורתנו, קיימברידג' 12 21, בהערת השוליים לפני דברי הגאונים. קטע זה קיים בכל הדפוסים, בחלק מכתבי היד של משפחה ג' ובשלושה מכתבי היד של משפחה א'.¹⁵ אולם, בכתב יד וטיקן 165 קטע זה רשום בשולי הגליון, תחת כותרת

¹¹ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' טו' שכתב על סימן ח': "סימן זה הגיענו בכמה נוסחאות לא ראי זה כראי זה וקשה להכריע מה הנוסח שיצא מתחת יד רבנו". דבליצקי התייחס רק לסוגיה השלישית, אך גם הסוגיה השניה מורכבת.

¹² ראה ראב"ן, ספר סימן יז'. עמדה מנוגדת לחלוטין לראב"ן והשע"ד היא שיטת הראב"ד, ספר האשכול, ר' יוסף בן פלאת, ספר המכריע ובעל העיטור. לטענתם חתיכת בשר לא יכולה להוציא דם בנפח כל החתיכה, ולא משערים כנגד כולה. וראה על כך, בית יוסף, יורה דעה, סימן סט', סעיף יא'.

¹³ פעמיים הראב"ה התייחס לשיטת הראב"ן פעם בסימן אלף קמד', ופעם בסימן אלף פט'. אף הראב"ן בספרו הזכיר את שיטת רשב"ט שחולקת על דעתו, וכתב: "חתני ר' שמואל שיחיה היה דן לפני...". הראב"ה פוסק כרשב"ט אך לא מזכיר אותו, ואינו כותב את ההלכה בשמו.

¹⁴ ראה רא"ש מסכת חולין פרק ח' סימן מה', וראה מרדכי מסכת חולין סימן תשל"א, וראה הגהות מיימוניות הלכות מאכלות אסורות פרק ו'. אומנם, בכתבי המהר"ם עצמו לא נמצא דיון בסוגיה זאת. פרוייליך ודבליצקי רשמו שמקור השער הוא מדברי הרא"ש על מסכת חולין פרק ח' סימן מה', וכך כתב אף מהדיר דפוס ונציה שח'. עם זאת, כבר עמדנו על כך בפרק המבוא שרי"מ חי בתקופת המהר"ם מרוטנבורג. פרוייליך סובר שרבי יצחק היה תלמידו של המהר"ם, לפיכך ייתכן שהתבסס על דברי הראש בספרו. אך ראינו שלפי תא-שמע רבי יצחק היה חברו של המהר"ם, וכלל לא ברור שדברי המהר"ם עצמו מובאים בספר. לפיכך פחות מסתבר שרי"מ התבסס על פרוש הרא"ש לתלמוד, שנכתב בתקופה מאוחרת יותר, כנראה אחרי שהשע"ד כבר יצא לאור. מה עוד שהרא"ש מתיר את אותה החתיכה ורי"מ אוסר אותה. לפיכך נראה שמקורה של הלכה זאת היא מספרו של הראב"ן סימן יז', ששם מובאת מחלוקת בין רשב"ט לחמיו, הראב"ן. הרא"ש ובנו, רבנו יעקב, פסקו כרשב"ט להתיר, ואילו רי"מ הכריע למעשה כראב"ן לאסור אותה החתיכה.

¹⁵ בענף 1 של משפחה ב' קטע זה לא רשום כלל. בענף 2 הקטע קיים רק בכתב יד פרמה 3266. בקיימברידג' 12 21 הקטע רשום בשולי הטקסט, ובשאר כתבי היד הוא לא מוזכר. כבר עמדנו על הייחודיות של קיימברידג' 12 21 בכך שקטעים הקיימים בכתבי יד אחרים רשומים בצידו של כתב יד זה. בענף 4 הקטע רשום רק בכתב יד אוקספורד 883, וגם שם רשומות המילים "ע"כ" (עד כאן) בסוף הקטע, וייתכן שזהו סימן להגהה מאוחרת שניכנסה לתוך גוף הטקסט. מלבד

של הגהה. לפיכך ניתן לשער שכתב היד וטיקן 165 מייצג נוסחה מקורית יותר של משפחה א', בו הקטע רשום כהגהה. ייתכן שמעתיקים מאוחרים יותר של משפחה א' לקחו הגהה זאת והכניסו אותה לגוף ספר שע"ד. ביסוס לטענה זאת ניתן להביא מכתבי היד פריס 380 ורגיו 133 שאף בהם פיסקה זאת מסומנת במפורש כהגהה מאוחרת, ולא כחלק מהחיבור.¹⁶ על כן, ניתן לומר שהגירסה המקורית של הספר היא כמו ברוב המוחלט של כתבי היד, ופיסקה זאת הוכנסה מאוחר יותר לחלק ממשפחה א' ולכתבי יד נוספים.¹⁷

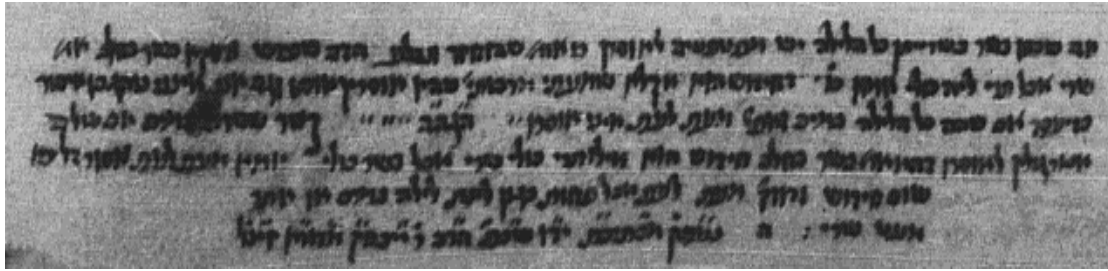
כתב יד שחשוב לבחון אותו בסוגיה זאת הוא פרמה 2908 השייך למשפחה א'. בכתב יד זה **בנוסף** לקטע שעסקנו בו בפסקה הקודמת ישנה הוספה שרשומה בצידי הגליון. הוספה זאת מחולקת לשני חלקים, כאשר התיבה "הגהה", מפרידה בין שני דינים הרשומים בה.¹⁸ בסוף הפיסקה רשומות המילים: "נעתק מכתיבת ידו שכתב הרב רבי יצחק מדורא זצ"ל". להלן נראה את צילום הקטע, כאשר המשפט המדובר מסומן במרכאות שרשומות מעל המילים:

כת"י זה הקטע רשום בשולי הטקסט של כת"י אוקספורד 1171. יתר על כן, בכתבי היד פריס 380 ורגיו 133 התיבה "הגהה" רשומה לפני הקטע הנ"ל, ובסופו כתוב "ע"כ". בענף 3 של משפחה ב' פיסקה זאת לא רשומה באף כתב יד. במשפחה ג' פיסקה זאת רשומה בכתבי היד קיימברידג' 13.7, המבורג 106, הרוורד 39 וורשה 38. בכתב היד פרמה 3161 הפיסקה רשומה בשוליים.

¹⁶ בפרק 3 ראינו שהגהות רבות שאינן מקוריות נכנסו לתוך נוסח משפחה ג'.

¹⁷ עם זאת, עדיין ניתן לטעון שהפיסקה נכתבה על ידי ר"מ במהדורה הראשונה, והוצאה על ידו במהדורות הבאות. מהלך זה ניתן להסביר על ידי כך שר"מ פסק כריצב"א בהתחלה אך לאחר זמן חשב שאולי אין הלכה כמותו אלא כראב"י או רבנו ברוך בעל ספר התרומה, ולכן מחק את הפיסקה ולא רצה להכריע בסוגיה. אך גם אם נרצה לטעון כך עדיין צריך להביא ראיות שכיון זה נכון. לעומת זאת, כיוון המחקר הראשון שפסקה זאת לא מקורית הרבה יותר מבוסס מכתבי היד.

¹⁸ בעקבות פיסקה זאת עולות כמה שאלות, והן: מי היוצר של הפיסקה שבצידי כתב היד פרמה 2908? האם המחבר הוא ר"מ כפי שמצויין בכתב היד או חכם אחר? כמו כן, האם קטע זה קיים בכתבי היד האחרים ובמהדורות הדפוס? ומדוע התיבה "הגהה" מפרידה בין שני חלקי הפיסקה? דבר נוסף שצריך לבחון הוא מה היחס ההלכתי בין הנוסח שבמשפחה א' לדין הנלמד מהקטע שבשולי הגליון. צריך לבחון האם כל הקטע בשולי כתב יד פרמה 2908 נכתב בידי ר"מ? על שאלות אלו ניתן לענות בכמה אופנים. ראשית, ייתכן שהתיבות "הועתק מכתב יד של רבנו יצחק מדור"א" מוסבות על החלק השני של ההגהה. אף ההגיון מורה כן, שהרי ההוספה מחולקת לשני קטעים, על ידי התיבה "הגהה". הציון שההגהה מועתקת מכתיבת ידו של ר"מ רשומה בסוף ההוספה ומסתבר שהיא מכוונת לחלקה האחרון. כך שכנראה החלק הראשון של ההוספה לא נכתב בידי ר"מ, כפי שמראים שאר המקורות. שני כיווני מחקר פחות מסתברים הם שרושם ההגהה טעה, או שהקטע אכן נכתב על ידי ר"מ וזאת בניגוד לכל שאר המקורות שראינו.



מסקירת כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר עולה שהקטע הקיים בהגהה שבכתב יד פרמה 2908 רשום כחלק מספר שע"ד בכל הנוסחים של ענף 1 ממשפחה ב'.¹⁹ להלן נציג בטבלה את הקטע שרשום בשלושה מכתבי היד של משפחה א' מול הקטע המקביל שרשום בענף 1 ובהגהה שבכתב היד פרמה 2908. ראוי לציין ששתי ההוספות נכנסו למהדורות הדפוס של הספר, הראשונה בסימן ג', והשניה בסימן ח'.

ענף 1 (סימן ח' בדפוסים)	משפחה א' (סימן ג' בדפוסים)
אם שכח בשר בשריית מים כל הלילה, יש מפטטין לאוסרו כי אומרים שחוזר ובולע הדם שפירש. ודוקא בשר בחלב שרי אי תרו ליה כו', דחידוש הוא. אך לא שמעתי מרבתינו שהיו אוסרין אותו. וגם אני איני נוהג בה איסור בדיעבד אם שהה כל הלילה במים. ואף מעת לעת איני אוסרו	בשר ששרו במים ונשתהה במים מעת לעת, רבתינו אוסרין לפי שהדם חוזר ונבלע בבשר. ולא שייך חידוש כי אם גבי בשר בחלב דאי תרו כו', אבל גבי דם לא. אך אם לא שהה במים רק לינה אחת ומקצת היום, אין אוסרין. ויש שמתירין לצלייה אפילו אם שהה מעת לעת שלם

בקטע הייחודי שקיים בגוף הנוסח של משפחה א (שרשום בדפוסים בסימן ג') נפסק שאם בשר שהה במים 24 שעות, מעת לעת הבשר אסור. אך מפרשי הספר העירו שפסק זה סותר את דברי המחבר מסימן ח' שבו נפסק שאפילו אם הבשר שהה מעת לעת במים מותר לאוכלו. מקור ההלכה שבסימן ג' בדפוסים הוא מהריצב"א, לעומת זאת, ייתכן והדעה המקלה נלקחה מספר הראב"ה סימן אלף

¹⁹ רק החלק האחרון של ההגהה רשום בענף 1. כמו כן, ענף 1 לא זהה מילה במילה לקטע הנ"ל. מבדיקה בתוכנת פרויקט השו"ת ואוצר החוכמה עולה שהמשפט: "ודוקא מעת לעת אבל פחות כגון לינת לילה במים או יותר מעת שרי". אינו קיים בספרות חז"ל המוכרת לנו כיום.

קיד' (רמת ודאות ג').²⁰ מפרשי השע"ד ניסו ליישב את הסתירה בין סימן ח' לסימן ג' בכמה אופנים, חלקם העמידו את שני ההלכות במצבים שונים, ויש שניסו להגיה את נוסח הספר ולשנות את התיבות.²¹ אך כל אותם המפרשים לא ראו את כתבי היד שקיימים לפנינו, ועל כן לא התחשבו בהם, והגיהו מסברתם.

עם זאת ממחקרנו ניתן לתרץ את הסתירה על פי כתבי היד, שכן באף אחד מהם לא קיימת סתירה. הסתירה בין הסימנים קיימת רק בנוסח הדפוס שבו לקחו את שתי הפסקאות והכניסו אותן לגוף הספר. נמצאנו למדים שקיימת סתירה בין נוסח ההגהה שנכנסה לחלק מכתבי היד של משפחה א' למה שנכתב בענף 1.²² אך עדיין נותר לברר האם אחד מהקטעים נרשם על ידי ר"מ? בפרק בו עסקנו בענף 1 ראינו שקיימות בו לעיתים פסקאות ייחודיות שלא רשומות בשאר הנוסחאות.²³ ייתכן מאד שאף הקטע בו אנו עוסקים, שקיים בדפוסים בסימן ח', הוא אחת מההוספות האלו שלא נכתבה על

²⁰ בהגהות שערי דורא כתוב שמקורו של סימן ג' הוא מהריצב"א. לגבי סימן ח' ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' לו'. לדעת הראב"ה כבוש במים נחשב למבושל ואוסר דווקא לאחר שלושה ימים. כמו כן, ייתכן שדעה הלכתית מעין זאת מקורה מספר התרומה סימן עב'.

²¹ הרב שפירא בעל מבוא השערים כותב שלושה תרוצים בכדי ליישב סתירה זאת בדברי ר"מ. הראשון הוא שר"מ מביא בספרו דעות מרבנים רבים, ולא תמיד קיימת התאמה בין השיטות. התרוץ השני הוא שבסימן ח' מתיר בשר זה בצלייה ובסעיף ג' אוסר בישול. היישוב השלישי הוא שבהפסד מרובה מותר, וסתם ככה אסור. עם זאת, מסקירת ספר שע"ד ניתן לומר שלא קיימות בתוך הספר סתירות כפי שטוען בעל מבוא השערים, וכל הלכה המובאת בספר מוסכמת על ר"מ, והלומד יכול לנהוג כמותה למעשה. וראה בפרק המבוא שם ראינו שזהו אחד המאפיינים של הספרות המקצועית. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' לו', שאף הוא סובר שאין סתירות בתוך ספר שע"ד. כמו כן הוא טוען שכל תירוציו של בעל מבוא השערים לא נכונים, וראה בהמשך את תירוצו של דבליצקי.

יתר על כן, הרב קרעמניץ ודבליצקי טוענים שאף שתי התירוצים האחרים של בעל מבוא השערים לא מסתברים, ראה דבליצקי, שם.

וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' לו' הערת שוליים ג'. דוד דבליצקי במהדורתו לספר שע"ד כתב לתרץ את הסתירה בין סימן ג' לסימן ח' על ידי תיקון הדפוס והגהתו. לדעתו במקום המשפט "ואף מעת לעת איני אוסרו" צריך להגיה ולכתוב "ואך מעת לעת אני אוסרו". כלומר ייתכן והמעתיק כתב בטעות כף סופית במקום פה סופית, שהן אותיות דומות, כמו כן, שגה הסופר ונכנסה לו בטעות האות יוד במילה אני, ויצא איני. בנוסף לכך, לדעתו סימן ג' וסימן ח' לא קיימים בכתבי היד של ספר שע"ד.

אולם, מתוך מחקרנו יוצא שצריך להסביר באופן שונה וללא צורך להוסיף תיקונים בטקסט והגהות חדשות. ראשית, כפי שראינו מסקירת כתבי היד העתיקים של השע"ד שני הקטעים מופיעים כבר בנוסחאות המוקדמות של החיבור. ייתכן שדבליצקי לא ראה קטעים אלו כיוון שמהדורתו מתבססת בעיקר על כתבי יד ממשפחה ג', כגון וטיקן 183 ופריס קלוני 12290, שבהם שני הקטעים חסרים. יתר על כן, ברובם המוחלט של כתבי היד קטעים אלו חסרים. שנית, לאחר שמצאנו את מקורם של הקטעים בכתבי היד אנו יכולים לומר שלא ניתן להגיה בהם כפי שדבליצקי רצה. הסיומת של הקטע בענף 1 היא: "ואפילו מעת לעת איני אוסרו". לפיכך לא ניתן להחליף את המילה "אף" ב"אך", ואת המילה "איני" ב"אני", והנוסח במהדורות הדפוס מכוון.

²² כותב ההגהות שנכנסו למשפחה א' היה מתלמידי המהר"ם, לעומתו כותב ההגהות לענף 1 חלק עליו. ראייה לכך ניתן להביא מהגהה נוספת שנכנסה לתוך כתבי היד אוקספורד 1130, פרמה 2908 ומנצ'סטר 31 ממשפחה א' בה החכם שכתב אותה רשם את שיטת המהר"ם באוזה מלוחה.

²³ ראה שם שהמגיהה לא היה מתלמידי המהר"ם, והייתה לו זיקה לפוסקי ספרד.

ידי המחבר. העובדה שאף כתב יד לא מזכיר פסקה זאת מלבד ענף בודד מעלות את החשד שלמשפחה זאת היה טקסט קדמון שממנו ינקו שלושת כתבי היד של ענף 1 וכבר בו הייתה קיימת הוספה ייחודית, שכנראה לא נכתבה בידי המחבר. יתר על כן, המהרש"ל רשם על סימן ח': "זאת העתקתי מאיסור והיתר החדש אבל ברוב איסור והיתר ראיתי שאינו".²⁴ אף מדבריו משמע שסימן ח' לא היה רשום במהדרות העתיקות. בנוסף לכך גם רבי יוסף קארו בספרו, בית יוסף, רשם את דברי השע"ד מסימן ג', ולא כתב שקיימת סתירה עם סימן ח', ואף לא הביא את סימן ח'.²⁵ ניתן לשער מכך שבמהדרות שהיו לפניו סימן ח' לא היה רשום. כך משמע אף משאר כתבי היד שהמעתיקים שלהם לא הכירו הוספה זאת.

לסיכום ניתן לומר שהקטע שקיים בחלק מכתבי היד של משפחה א' הוא כנראה הגהה מאוחרת. לעומת זאת לא ניתן להכריע בברור האם הקטע שרשום בענף 1 של משפחה ב' הוא הגהה מאוחרת או הוספה מאוחרת של רי"מ. מצד אחד חכמים שחיו בסמוך לרי"מ לא מכירים קטע כזה בשע"ד. אך מנגד המגיהה של כתב יד פרמה 2908 כותב שזאת הוספה שרשם רי"מ.

3. סוגיה שלישית בשער ב' היא שיטת גאונים האוסרים לאכול בשר שלא נמלח שלושה יממות. מקור קדום לדין זה הוא ספר מעשה הגאונים, על אף שמחברו לא שמע את טעם ההלכה.²⁶ מקור נוסף הוא מרבנו יואל אביו של הראב"ה שהעביר את מסורת הראשונים, וכך כתוב בספר הראב"ה ושמעתי נמי מרבינו אבא מרי שקיבל מן הראשונים שכל בשר ששהא ג' ימים מעת לעת שלא נינקר ונמלח ששוב אינו פולט דמו שנתקשה איסור חלב ודם בתוכו.²⁷

שאלה העולה לגבי מקור הלכה זאת היא האם אומנם דין זה מקורו מגאונים או שהכוונה לחכמי אשכנז קדומים? מספר מעשה הגאונים, שחיברו בני מכירי, ומיצירתו של הראב"ה ניתן לראות שלא מדובר בגאוני בבל. יתר על כן, המילה "גאונים" כלל לא מוזכרת ביצירות אלו. לעומתם, רבנו אשר בן יחיאל, הרא"ש, שחי בתקופת רי"מ מביא הלכה זאת בשם הגאונים.²⁸ ניתן לראות מכאן את הדמיון בין שני חכמים אלו שלמדו בבית מדרשו של המהר"ם. יצירות נוספות שיצאו מבית

²⁴ ראה דבריו אצל דבליצקי, שע"ד, עמ' לו'.

²⁵ ראה בית יוסף, סימן סט'.

²⁶ ראה ספר מעשה הגאונים, עמ' 4. זאת לא הפעם היחידה שרי"מ מסתמך על חיבור הלכתי זה.

²⁷ ראה ראב"ה סימן אלף קיט'. דין זה מובא ברא"ש ובמרדכי על מסכת חולין סימן תשכב. וראה כהנא, תשובות מהר"ם, עמ' קפז'.

²⁸ ראה שו"ת הרא"ש, כלל כ, סימן כה' שכתב: "נוהגין באשכנז ובצרפת על פי הגאונים..."

מדרש זה כגון המרדכי והגהות מיימוניות מזכירים הלכה זאת, אם כי לא מביאים אותה בשם הגאונים.²⁹

עד כאן עסקנו במקור הדין, ועתה נעסוק בשינויי הנוסח. השינויים בין הנוסחאות בשער זה רבים מאד גם בכתבי היד וגם במהדורות הדפוס השונות.³⁰ למעשה בסוגיה זאת קיימות שלוש דעות: לגאונים הבשר אסור לעולם באכילה, לשיטת רי"מ הבשר מותר באכילה, ולמהר"ם בבישול אסור ובצליה מותר.³¹ הבדלי נוסח במהדורות דפוס קיימות בשיטת הגאונים.³² לעומת זאת, בכתבי היד נוסח שיטת הגאונים ורי"מ זהה כמעט לחלוטין. אולם בנוסח דברי המהר"ם קיים הבדל משמעותי בין כתבי היד השונים. ישנם כתבי יד ששיטת מהר"ם לא מוזכרת כלל, וישנן נוסחאות שדעתו מובאת אך לא משמו. לעומתם יש כתבי יד ששיטת המהר"ם מוזכרת, אך גם בהם אין אחידות לגבי תוכן דבריו. להלן נסקור כתבי היד ממשפחות א' וב', הקצרות, וממשפחה ג' המלאה, ונבדוק באלו כתבי יד קיימים דברי מהר"ם. מטרתנו לבחון מה היה הנוסח הקרוב ביותר למה שיצא מתחת יד המחבר, ואלו שיטות חדרו מאוחר יותר.

²⁹ ראה מרדכי חולין סימן תשכב'. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ו', אות ט'.
³⁰ ראה מבוא השערים על סימן ד'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' טו', הערת שוליים ד'. דבליצקי רשם במהדורתו את השינויים הקיימים בין הדפוסים, ומסקנתו היא שקשה להכריע מהו הנוסח שיצא מתחת ידי המחבר.
³¹ עם זאת כאשר משווים את ספר שע"ד לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, המהווה סיכום הלכות או"ה שיצא מפי רי"מ, ניתן לראות סתירה בין החיבורים. בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 דין א' רשום: "הגאונים כתבו שכל בשר ששהה ג' ימים שלא ננקר ולא נמלח ששוב אינו פולט דמו שנתקשה איסור החלב והדם בתוכו, ורוב העולם נוהגין". מדברי רי"מ לתלמידיו ניכר שראוי להחמיר כדברי הגאונים. אולם, בספרו, רי"מ חולק על הגאונים ומתיר את חתיכת הבשר. ניתן להסביר סתירה זאת בשלוש פנים. הפן האחד: מדובר בחתיכות בשר שונות. בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ובראב"ה שקיבל מאביו ומהראשונים מדובר בחתיכה עם דם וחלב, לעומת זאת בשע"ד מדובר על חתיכה עם דם ללא חלב. הפן השני: רי"מ חזר בו ממה שלימד את תלמידיו. פן שלישי: רי"מ לא אמר לתלמידיו את דעתו בנושא זה, אלא דרש מהם להחמיר על עצמם, לפנים משורת הדין. אך בספרו רי"מ מכתב את דעתו, ולא מעוניין שכלל עם ישראל יחמירו במקום לא הכרחי. וראה שיטת פסיקה זאת אצל מהר"ם המופיעה בטור, או"ח, הלכות פסח, סימן תמוז, "אני אוסר לעצמי הואיל ונפיק מפומא דרשב"ם ואני מתיר לאחרים כי ר"ת ורי"ם היו מורין להיתר".
לפיכך אם רי"מ לא פסק כגאונים השאלה העולה היא כאיזה פוסק הוא הכריע? וראה ר' יצחק בר ששת, שו"ת הריב"ש, סימן פו' וראה צינץ, שו"ת מהרא"ל וראה ש"ד, יורה דעה, סיצן סט' אות נו"נט' שראשונים רבים לא פסקו את דין הגאונים כגון הרי"ף והרמב"ם.

³² אף מפרשי הספר, שהסתמכו על הדפוסים, התלבטו מה היא דעת הגאונים. וראה על כך בפרושם של הרב קרעמניץ, הרב שפירא בעל מבוא השערים, והרב פרויליך. וראה ביטון, שע"ד, עמ' י' הערת שוליים ט' שמסכם שיטות שונות בהבנת שיטת הגאונים, רי"מ ומהר"ם. הבלבול נבע מכך שבחלק מהנוסחאות כתוב שהדם אינו יוצא במליחה, "אבל בבישול יוצא", ובשאר הדפוסים תיבות אלו חסרות. הרב שפירא בעל מבוא השערים כתב שקיימות שלוש אפשרויות להבין את המחלוקת בין הגאונים לרי"מ ומהר"ם. עם זאת, מבדיקת כתבי היד עולה ששינוי הנוסחאות בדברי הגאונים קיים רק בנוסחי הדפוס. בכל כתבי היד של משפחות א' וב' הנוסח הוא "הדם נתקשה בתוכו ושוב אינו יוצא ואסור". התיבות "ע"י מליחה, אבל על ידי בישול יוצא" הן הוספה מאוחרת, וייתכן שנוספו בידי תלמידי המהר"ם

האם דברי המהר"ם רשומים	כתב יד	משפחה
לא	וטיקן 165	א
כן . בשער ג'	מנצ'סטר 31	א
כן . בשער ג'	אוקספורד 1130	א
כן . בשער ג'	פרמה 2908	א
כן	אוקספורד 777	ב ענף 1
כן	וטיקן 32	ב ענף 1
כן	מינכן 232	ב ענף 1
כן	קיימברידג' 12 21	ב ענף 2
שמו לא רשום אך דעתו מובאת בקצרה	פרמה 3266	ב ענף 2
לא	מילנו 80	ב ענף 2
לא	לונדון 26970	ב ענף 2
כן	פריס 12290	ב ענף 3
כן	וטיקן 183	ב ענף 3
כן	המבורג 85	ב ענף 3
כן	המבורג 184	ב

		ענף 3
כן	פריס 655	ב ענף 3
שמו לא רשום אך דעתו מובאת בקצרה	קיימברידג' 1218	ב ענף 3
לא. אך רי"מ אוסר את הבשר כי פשעו ולא מלחו	פריס 380	ב ענף 4
שמו לא רשום אך דעתו מובאת בקצרה	רגיו 133	ב ענף 4
שמו לא רשום אך דעתו מובאת בקצרה	קימברידג' 791	ב ענף 4
לא. רק בצידי הגיליון.	אוקספורד 1171	ב ענף 4
לא.	אוקספורד 1129	ב ענף 4
לא	אוקספורד 641	ב ענף 4
כן	אורספורד 683	ב ענף 4
הדף חסר.	ציריך 145	ב ענף 4
לא. רשום בהגהה "ומורי מה"ר מאיר..."	קיימברידג' 13.7	ג
לא	פרמה 3161	ג
כן	המבורג 106	ג
כן. הר"ם מכונה גאון	ורשה 38	ג
כן. הר"ם מכונה גאון	הרוורד 39	ג
כן. מהר"ם מכונה "מורי"	קיימברידג' 2580	ג

מסקירת כתבי היד עולה שבשלושה כתבי יד ממשפחה א' ובענף 1 של משפחה ב' דברי המהר"ם קיימים. כמו כן, הם רשומים בכתבי היד של ענף 3. אולם, בגוף המחקר עמדנו על כך שייתכן שקיימות בענף זה הוספות מאוחרות שלא בהכרח מהמחבר. אך מנגד, ברוב כתב היד של ענף 2 דברי המהר"ם לא קיימים חוץ מכתב היד של מהדורתנו, קיימברידג' 21 12. כמו כן, בענף 4 בכל כתבי היד דברי המהר"ם לא רשומים מלבד אחד. במשפחה ג' דברי המהר"ם לא רשומים בשני כתבי יד, ורשומים בארבע כתבי יד. הבדל נוסף הקיים בין כתבי היד הוא נוסח דברי מהר"ם, כפי שראינו בהמדורתנו בנוסח של משפחה ג'. הבדל טקסטואלי נוסף בין כתבי היד היא מיקומה של סוגיה זאת. בחלק מהנוסחים היא רשומה בשער השני, אך בכתבי היד של ענף 3 ובמשפחה ד' הסוגיה קיימת בסוף השער הרביעי.³³

מהנתונים שעלו עד כה ישנם מספר נקודות לא ברורות ובהם נצטרך לדון. ראשית, היכן מיקומה של סוגיה זאת, ומדוע מיקומה משתנה ממשפחה למשפחה. שנית, האם רי"מ רשם את שיטת מהר"ם בסוגיה זאת, ובאיזה שלב.³⁴ לגבי הנקודה הראשונה, חוקרים עמדו על כך שבסיטואציה מעין זו שקטע נד בין מקומות שונים בחיבור יתכן מאד ומדובר בהוספה מאוחרת.³⁵ אולם, לא מסתבר לטעון שדברי הגאונים הם הוספה מאוחרת כיוון שהם קיימים בכל כתבי היד העתיקים של החיבור. מנגד, שיטת מהר"ם שלא קיימת בכל כתבי היד ניתן לשער שנוספה בשלב מאוחר יותר.

חיזוק לטענה זאת נוכל להביא מכתבי היד של משפחה א', שמהווים את הנוסח הקצר ביותר של השע"ד. בדיון הקודם ראינו שהגהה מאוחרת שרשומה בצידו גליון של כתב יד וטיקן 165 קיימת בגוף הספר בכתבי יד האחרים של משפחה א'. אותה תופעה חוזרת על עצמה בדיון של הגאונים, שאנו עוסקים בו עתה. אף כאן דברי המהר"ם רשומים בשולי כתב היד וטיקן 165, והובאו בשאר שלושת כתבי היד של המשפחה בגוף הספר. ההשערה שניתן להעלות אף כאן היא שוטיקן 165 מייצג גרסה מוקדמת יותר של משפחה א', ומעתיק מאוחר יותר הכניס דברים אלו לגוף הספר, ועליו מבוססים שלושת כתבי היד האחרים של המשפחה. ראיה לטענה זאת הם כל אותם כתבי היד ממשפחה ב' שבהם דברי המהר"ם לא רשומים. בנוסף לכך ניתן לטעון שמעתיקים לא ידעו היכן למקם את דברי מהר"ם הרשומים בשולי הגליון, ובשל כך נוצר הפרש טקסטואלי בין משפחות הספר. המעתיק של משפחה א' ושל משפחה ג' חשב שדברי המהר"ם צריכים להופיע בשער ג' ליד

³³ ראה בפרק העוסק בענף 3 בדוגמה 1 דיון על מיקומו המקורי והנכון של הקטע.

³⁴ בחלק מכתבי היד דברי מהר"ם מסומנים כהגהה מאוחרת. ראה למשל המבורג 106 וקיימברידג' 13.7.

³⁵ ראה לדוגמה גלינסקי, טורים, עמ' 322.

שיטת מהר"ם על כבוד. מעתיק של ענף 3 חשב שהם צריכים להופיע בסוף השער הרביעי, והמעתיק שעליו מבוסס כתב היד של מהדורתנו עם עוד כתבי יד ממשפחה ב' חשב שדברי המהר"ם מתאימים יותר לסוף שער ב'.

שער ג' - נוסח

חתיכה של בשר שלא הודחה במים {מתחילה} ונמלחה אסורה. שהדם אשר עליה הוי דם איברים שפירש ואסור וכח מליחה מהמלח מבליעו ומכניסו אותו דם שפירש בחתיכה. אף על גב דמלח מפליט דם הבלוע, היינו אותו דם שלא פירש, אבל דם כשפירש כבר ונמצא עליו מלח מבליעו בבשר ושוב אינו יוצא ואסור. אכן אני ראיתי מהרמני"ע שהתירו בדיעבד. והביא ראיה מכבדא עליה בישראל דלכתחלה לא אבל בדיעבד שרו, דדמא משרק שריק בצלי, והוא הדין במליחה. דאם לא כן יהא אסור למלוח חתיכות הרבה ביחד, ואפילו חתיכה אחת {דלמא פליט האי גיסא ובלע אידך גיסא}³⁶ ומעשה ראיתי בדברי האוסרין. והמחמיר תבא עליו ברכה.

שער ג' - פרוש

המחבר מורה בשער זה לשטוף את חתיכת הבשר לפני שמולחים אותה. סוגיית "הדחה קמייטא", שמקורה במסכת חולין דף קי"ג היותה מחלוקת גדולה בימי הביניים.³⁷ ראב"ן וראב"י סוברים שצריך לשטוף את הדם כדי שהמלח יספוג את הדם שבתוך החתיכה, ולא את הדם שכבר יצא.³⁸ רבי משה מקוצי מחבר ספר מצות גדול (להלן, סמ"ג) ורבי יצחק מקורביל, מחבר ספר מצות קצר (להלן, סמ"ק) כתבו שצריך לשטוף בשר לפני מליחה כיון שמלח מוציא דם שבתוך הבשר, ומכניס את דם שמסביב לחתיכה.³⁹ אף רבנו פרץ מסכים לטעם זה וכותב שכך סוברים תוספות במסכת

³⁶ הוספה זאת לא קיימת בגוף החיבור בכתבי היד העתיקים עליהם מבוסס מחקרנו, אך במהדורת המאור ובמהדורת דבליצקי רשומה.

³⁷ ראה שו"ת רשב"א סימן תתע"ו. וראה רא"ש על מסכת חולין פרק ח' אות מו'. הרשב"א הספרי הסביר שצריך לשטוף בכדי שהמלח ידבק טוב יותר. רבנו ניסים (הר"ן) כתב שצריך לשטוף כדי לרכך את הבשר. הרא"ש הסתמך על סה"ת ופסק שאי מליחה לא אוסרת את הבשר עולמית. הרא"ה כתב שצריך לשטוף שמא לא ישתפו את המלח, ודם שעל החתיכה יכנס לבשר כשהמלח יפסיק את פעולת השאיבה. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 24 דעות נוספות בסוגיה זאת. למעשה קיימים הבדלים מעשיים בין הטעמים שנקטו בהם חכמי ימי הביניים, כגון האם צריך לשטוף הרבה או מעט, והאם יועיל לחזור ולשטוף את חתיכת הבשר אחרי שכבר נמלחה. וראה עוד על כך אצל זק, רקח, עמ' 184, וביטון, שע"ד, עמ' 22-24 בהערות השוליים.

³⁸ ראה ראב"ן, סימן כד' ובראב"י סימן אלף וקכ"ו. וראה זק, רקח, עמ' 184.

³⁹ ראה סמ"ג, לאוין סימן קלז' וסמ"ק, מצוה רה'.

חולין דף קיג'.⁴⁰ יש מפרשים שכתבו שמקור הדין בשע"ד מהסמ"ק, אך מבחינה כרונולוגית ומבחינת הנוסח מסתבר יותר שרי"מ לקח את ההלכה מסמ"ג (רמת ודאות ב').⁴¹

בשער זה לא קיימים הבדלים טקסטואליים משמעותיים בין המשפחות, מלבד קטע שחסר בחלק מכתבי היד של משפחה א' בשל השמטת הדומות.⁴²

שער ד' – נוסח

חתיכה שלא נמלחה ונפל עליה ציר {מבשר} מלוח או שנפלה לתוך הציר, יחזור וימליחנה ומותרת. דאגב דפלטת ציר דידה פלטה נמי פליט ציר הבלוע בה. אבל חתיכה שנמלחה ופלטת ציר כל צרכה ונפלה עליה ציר או שנפלה לתוך צירה אסורה, הואיל ואינה פולטת ציר דידה שהרי פלטה כל צורכה.⁴³ ומיהו ר"ת מתיר כשמלחו בשר {אפילו} לפני שבוע אחת למלוח עתה בשר ולתת עליה, משום דדם משריק {שריק} כדאמרין גבי כבדא עילויה בישראל וכו' דאפילו מאן דאסר התם משום דאיכא {רוב} דם בכבד אבל בשר שעל {גבי} בשר שרי דם משרק שריק ונפיל. שהבשר המלוח כבר לפני זמן מרובה, אף על פי שכלה דמו, ציר פליט לעולם ואינו בולע מן הדם ובדיעבד מותר. אבל אם הבשר ראשונה נמלח רק לפני יום אחד, הגאונים מתירין אפילו לכתחילה למלוח בו בשר אחר. וגם כשמולחין בשר מלוח הרבה ונותנים עצים בשולי הגיגית להפסיק בין הבשר ובין הציר **שנוטף מן הבשר**, ולאחר זמן כשמסירין הבשר מן הגיגית לפעמים מוצאים מקצת החתיכה בתוך הציר, אותו מקצת שהיא תוך הציר ודאי אסורה אפילו לית בה פילי לא סגי בקליפה. דמה שהיה בציר חשוב כמו כבוש, וכבוש הרי הוא כמבושל. {ומה} שלמעלה מן הציר מותר. ומנהג העולם לחתוך מה שתלוי

⁴⁰ ראה שם הגהה יג'. וראה בתוספות ד"ה אין מחזיקין על מסכת חולין בדף קיג ע"א.

⁴¹ במהדורות ונציה ובזל ציינו שהשע"ד פוסק כדעה האוסרת המובאת ברא"ש, וכן כתב הרב פרוייליך במהדורתו. עם זאת, מפרשי השולחן ערוך עמדו על כך שקיים הבדל בין הכתוב בפסקי הרא"ש לבין ספר שע"ד. דבליצקי רשם שמקור השע"ד הוא מהסמ"ק. עם זאת, מסתבר יותר שהשע"ד שאבו את הדין מהסמ"ג. שהרי מבחינה כרונולוגית שניהם חיו באותה התקופה, וכנראה ר' יצחק מקורביל נולד קצת לפני רי"מ. וראה סיכום השיטות אצל ביטון, שע"ד עמ' 22 הערה ד'. בנוסף לכך מבחינה טקסטואלית נוסח השע"ד דומה יותר לסמ"ג, ושניהם השתמשו בביטוי: "ואינו יכול לצאת". בסוגיה זאת רי"מ לא פסק כספר התרומה וכמהר"ם ותלמידיו. לעומתו, הרא"ש פסק כרבו, המהר"ם, וכספר התרומה והתיר את חתיכת הבשר. וראה ליפמן הלוי ה"ר, דברי החמודות, על הרא"ש שם, אות ריט'. לדעתו שיטת המהר"ם והרא"ש היא כר"ן שראינו בהערה הקודמת שטוען שהטעם לשטיפה הוא בכדי לרכך את הבשר ולא בשביל לשטוף דם שעליו.

⁴² הקטע החסר הוא: "וכח מליחה מהמלח מבליעו ומכניסו אותו דם שפירש בחתיכה. אף על גב דמלח מפליט דם הבלוע, היינו אותו דם שלא פירש, אבל דם כשפירש כבר ונמצא עליו מלח מבליעו בבשר ושוב אינו יוצא ואסור".

⁴³ במהדורת דבליצקי, ונציה ולובלין קיים כאן קטע שדן במצב בו מלחו בשר על גבי בשר. אולם בכתבי היד שבדקנו ובמהדורת המאור קטע זה אינו רשום.

בציר ומעט יותר משיעור קליפה וכל השאר מותר. ואין לומר שהדם מפעפע לאסור מה שלמעלה כמו חלב דמפעפע, דדם אינו מפעפע. אפילו אם אותו מקצת התלוי בציר והיה לנו לומר שומן שמפעפע כמו חלב זה אינו אוסר למה אסר הציר מחמת דם הואיל שדם {האוסר} אינו מפעפע למעלה שומן נמי אינו מפעפע ובזה הדין נאריך לקמן בטיפת חלב.⁴⁴

שער ד' - פרוש

הלכה זאת נכתבה בחיבורים רבים בגרמניה וצרפת בימי הביניים, בהם ספר התרומה, סמ"ג ובתוספות על מסכת חולין.⁴⁵ עם זאת, נראה שמקור הדין בשע"ד הוא מסה"ת, אף שכך פסקו רוב חכמי אשכנז.⁴⁶ בשיטה הלכתית יוצאת דופן נוקט ר"ת, המובא בשער זה על ידי המחבר.⁴⁷ דעה שלישית בסוגיה זאת, מובאת בשע"ד משמם של הגאונים. עם זאת צריך עיון מי הם אותם הגאונים שר"מ מתכוון אליהם? מעיון ביצירות האשכנזיות קדומות לשע"ד או מקבילות אליו ניכר ששיטה הלכתית זאת מובאת בשם רבי יצחק בן שמואל, המכונה ר"י הזקן. כך כתוב בספר התרומה, בסמ"ג, בסמ"ק, בהגהות מיימוניות ובמרדכי.⁴⁸ לעומת זאת ברא"ש ובתוספות הדין מובא בשם "יש מפרשים", ושמו של ר"י אינו מוזכר. נמצאנו למדים שגם בבית מדרשו של המהר"ם ידעו שהמקור לדין זה הוא ר"י הזקן ולא הגאונים. לפיכך עדיין צריך באור מדוע ר"מ משייך את הדין לגאונים ולא לר"י הזקן, כפי שכתבו חבריו ורבותיו.⁴⁹

⁴⁴ במשפחה ג' כאן רשום דין הגאונים שהובא לעיל בשער ב'. בחלק מכתבי היד נוסף כאן קטע נוסף שבו כתוב: "כדאמרין בפרק גיד הנשה גבי כדי שצלאו בחלבו אסור למיכל מיניה ואפילו מריש אוניה דחלב מפעפע מ"מ אותה שלמעלה מותר". וראה על כך להלן בחלק הפרוש.

⁴⁵ ראה סה"ת, סימן ס', דברי ר"י הזקן ור"ת מובאים שם בסימן הקודם. וראה סמ"ג לאוין סימן קלז'. וראה בתוספות על חולין דף קיב ע"א ד"ה "דגים", ראה ברא"ש על מסכת חולין פרק ח' סימן לז-לט'.

⁴⁶ הסיבה לכך היא בגלל סדר של הדברים, וסמיכת שיטות שונות. בתחילה מובאת דעת רוב הפוסקים, ולאחר מכן שיטותיהם של ר"י הזקן ור"ת. וכך כתוב בסה"ת: " ואומר מורי רבינו דנהי דחתיכה ראשונה אינה פולטת עוד דם מ"מ פולטת ציר עצמה עד יום או יותר ולפי זה יכולין להתיר אם נמלחה עכשיו חתיכה אחת ולאחר יום שלם מלח אחרת ונתנו עליה נאסרה ראשונה דכיון שהניחה לפלוט אינה פולטת מה שבולעת ממקום אחר **ורבינו יעקב מתיר** אפי' לאחר זמן מרובה יותר משבוע". לעומת זאת בסמ"ג ובסמ"ק, מצווה רה', דברי ר"ת לא סמוכים לדברי ר"י.

⁴⁷ וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' כח, אות ב' שרוצה להגיה בספר על פי נוסח הסמ"ק. אך במהדורתנו ניכר שכל הפיסקה לא קיימת כלל בכתבי היד החשובים של הספר, ומדובר בהגהה מאוחרת שנכנסה בעיקר למהדורות הספר המאוחרות.

⁴⁸ ראה סמ"ק מצווה רה' שהלכה זאת מובאת בשם ריב"ש, והוא רבי יצחק בן שמואל. וראה סמ"ג לאוין קלז' שהלכה זאת מובאת בשם הרי"ף ברבי שמואל. כמו כן, מחבר ספר התרומה מביא את ההלכה בשם מורו ורבו. וראה הגהות מיימוניות הלכות מאכלות אסורות פרק ו' אות ס'.

⁴⁹ בספר מעשה הגאונים ובספרים נוספים כגון שיבולי הלכת הלכה זאת לא רשומה. ייתכן שניתן להסביר שר"מ קורא לר"י הזקן גאון בכדי לכבד אותו, אך תרוץ זה פחות מסתבר שכן במקומות אחרים בספר הוא קורא לו בשמו.

הקטע האחרון בשער שמתחיל אחרי דברי הגאונים הוא סיכום שכתב רי"מ להלכה המובאת בספר התרומה (רמת ודאות ב').⁵⁰ למעשה נראה שרי"מ אוסר חתיכה שנמלחה ונפל עליה ציר מחתיכה אחרת שנמצאת בתהליך מליחה, כיוון שהיא בולעת את הדם. אולם אם החתיכה כבר יבשה היא אינה בולעת דם, כשיטת ר"ת. כמו כן, אם היא נמלחה לפני יום אחד היא עדיין נמצאת בתהליך פליטת דם, ואינה מקבלת דם מחתיכות אחרות, כשיטת ר"י הזקן המוכה בידי רי"מ – שיטת הגאונים.⁵¹

לגבי הבדלים בין משפחות הספר ניתן לומר שרי"מ סיכם את עיקר ההלכה המובאת בסה"ת ודילג על מספר קטעים בעלי סגנון דיאלקטי. אף התיבות, "שנוטף מן הבשר", החסרות במשפחה א', רשומות בסה"ת.⁵² יתר על כן, בחלק מהנוסחים נכנסו קטעים נוספים מסה"ת, כגון כתבי היד מוסקבה 476, פריס 655, אוקספורד 1129, קיימברידג' 13.7, ורשה 38 ופרמה 3161.⁵³ עם זאת, במשפחות שכמעט אין בהן הוספות מאוחרות קטעים אלו חסרים, וההסבר לתופעה זאת הוא שכנראה חכמים מאוחרים הכניסו משפטים מסה"ת על דעת עצמם כדי "לעזור ללומד", והמעתיקים רשמו אותם בגוף הספר.

שער ה' - נוסח

בשר לצלי אין צריך מליחה כלל. ואם צלו בשר ולא נמלח כלל מותר. דדם האיברים שלא פירש מותר. ואותו שנפלט שואב האור ואינו חוזר ונבלע. וכן איתא בפרק מפנין דקאמר האי בר אווזא דחזו לאומצא, דמותר לאכול בשר חי בלא מלח, וכ"ש לצלי. אך נהגו העולם אם אירע כך דצלו בשר בלא מליחה, שצריך להדיחו מן הדם שנדבק בה מבחוץ ואחר כך מולחין אותו ואוכלין אותו. ובמקום שאין {שם} מלח אסור לבשל אך יצלו אותו עד שיזוב דמו ואחר כך יבשלוהו.⁵⁴

⁵⁰ ראה סה"ת, סימן נב'. ראוי לציין שרי"מ התבסס על ספר התרומה עצמו, ולא מהסיכום בסוף ואף לא מהסימנים. ראיה לכך היא שרי"מ מביא את מנהג העולם המובא בספר התרומה למרות שהוא לא רשום בסימנים. כמו כן, הלכה זאת הדנה בבשר בגיגית לא רשומה בסמ"ג, אף שרבי משה נהג לעיתים להתבסס על סה"ת.

⁵¹ וראה מבוא השערים סימן ו', כאן שרי"מ מתיר לנהוג כשיטת ר"ת בדיעבד, ולא לכתחילה.

⁵² ייתכן שהמעתיק של משפחה א' דילג בטעות על מילים אלו. אך ניתן לומר שרי"מ דילג עליהם בכוונה שהרי תוכן ההלכה מבין גם בלעדיהם.

⁵³ בכתבי יד אלו נוספו המילים: "כדאמרין בפרק גיד הנשה גבי גדי שצלאו בחלבו אסור למיכל מיניה ואפילו מריש אוניה דחלב מפעפע מ"מ אותה שלמעלה מותר". וכן כתוב אף במהדורות הדפוס.

⁵⁴ בענף 1 כאן רשום: "אם שכח בשר בשריית מים כל הלילה, יש שרוצים לאוסרו כי אומרים שחוזר ובלוע הדם שפירש. דדוקא בשר בחלב שרי אי תרי ליה כולי יומא כולי, דחידוש הוא. אך לא שמעתי מרבתי שאוסרין אותו. וגם אני איני נוהג בו איסור בדיעבד ואם שהה כל הלילה במים. ואפילו מעת לעת איני אוסרו".

שער זה דן בשאלה, האם צריך למלוח בשר לפני צלייתו, ובספרות הרבנית של ימי הביניים נכתב רבות אודות סוגיה הלכתית זאת. דיונים סביב נושא זה מהווים מחלוקת גדולה בין החכמים, והראיות הרבות לשיטות השונות לקוחות ממגוון מסכתות בשני התלמודים. לעומת זאת, רי"מ בשער זה מסכם במספר משפטים מועטים סוגיה רחבה וענפה שנשתברו עליה הקולמוסים.⁵⁵ על ידי כך ניתן לראות את ההבדל בין ספרות מקצועית פרקטית הבאה להנגיש דין בצורה מתומצתת, לבין יצירה שיש בה אלמנטים פרשניים ועיוניים.

לשיטת רבנו גרשום מאור הגולה (רגמ"ה), רבנו חננאל, רש"י, בני ריינוס חובה למלוח מעט לפני שצולים.⁵⁶ לעומתם, רב נטרונאי גאון, ר"ת, ר"י הזקן, רבנו אלעזר ממיץ, רבנו אברהם בן שמואל החסיד (המכונה רבנו אש"ל), רבנו יצחק בן שמואל (המכונה רבנו הצרפתי), רבי יצחק מבהם ועוד בעלי תוספות פוסקים שמותר לאכול בשר צלוי אף על פי שלא נמלח לפני.⁵⁷ רבנו שמחה משפירא ורבנו אלעזר מורמיזה כתבו את הראיות לכל שיטה והכריעו שלמעשה צריך למלוח לכתחילה.⁵⁸ בניגוד אליהם הראב"ן, ר' יואל וראב"ה לא הכריעו בצורה חד משמעית כאחת השיטות.⁵⁹ כל החכמים דנו בסוגיות התלמודיות השונות בהרחבה וניסו להביא ראיות לשיטתם. לעומתם, הייחודיות בספר שע"ד היא הבאת מסקנה הלכתית מבלי להזכיר את מורכבות הסוגיה, ומחלוקת

⁵⁵ ראה לדוגמה ספר ראב"ה סימן אלף וקמ"ב ובספר התרומה סימנים ס"א-ס"ב. ובתשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת סימן י"ט וספר אור זרוע, ח"א סימן תע"ז.

⁵⁶ ראה סיכום של שיטה הלכתית זאת בספר תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת סימן י"ט. וראה את שיטת רש"י במסכת פסחים דף עד ובמסכת חולין דף צג. עם זאת, בספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י לכאורה נראה שרש"י סובר שאין צורך למלוח כלל כפי שניכר בספר האורה סימן ק"ז ובתשובות רש"י סימן שט"ז. אך מסתבר שתשובות אלו לא נכתבו על ידו שכן פוסקים רבים טוענים שרש"י סובר שצריך למלוח לפני צליה. וראה דיון זה אצל זק, רקח, עמ' 201. עם זאת, אלפנביין, תשובות רש"י, עמ' 331 סובר שזוהי עמדתו של רש"י, אך הוא התעלם ממקורות מפורשים הכותבים שלא כדבריו. על תופעה זאת של הטמעת קבצים אשכנזים או אנונימיים בתוך חיבורים מבית מדרשו של רש"י ראה סולוביצ'יק, יין, עמ' 342 וכן גרוסמן, אשכנז, עמ' 263 ובן גדליה, חכמי, עמ' 222 שטוענים שלא כל החומר שנמצא בספרים שיצאו מבית מדרשו של רש"י אכן שייכים אליו. בספרות זאת השתמר חומר הלכתי רב עוד לפני תקופת רש"י ובני דורו שחיו באשכנז. על כן ניתן לראות בדוגמה שלפנינו שרש"י יחלוק על תשובות הרשומות בספרות שנכתבה בבית מדרשו. על שיטת הסמ"ג ראה בספרו סימן קל"ז, שיטתו היא שמותר לצלות בשר בלי מליחה, אך חוששים לחלל שקיים בבשר ושהדם יפול לצד השני ולא ישאב על ידי האש.

⁵⁷ ראה, אלפנביין, תשובות רש"י, עמ' 331 וראה בספר תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת סימן י"ט. כמו כן, ראה ספר הראב"ה סימן אלף וקמ"ב ובספר התרומה סימנים ס"א-ס"ב וספר היראים סימן מח'.

⁵⁸ ראה קופפר, תשובות ופסקים, עמ' 48, הערה 7. וראה זק, רקח, עמ' 200.

⁵⁹ ראה זק, שם. הראב"ה אומר בפתיחה לדבריו: "וקשה לי להכניס ראשי ביניהם, אך תורה היא וצריכים אנו לדקדק בדבר" ולא שאני כדאי כי אין משיבין את הארי לאחר מותו".

הפוסקים שעסקו בה. דבר המאפיין את ז'אנר הספרות ההלכתית, הממוקדת להלכה המעשית ולא לדיונים דיאלקטיים.

למעשה נראה שרי"מ סובר כשיטת ר"י הזקן ור"ת, ומתיר לאכול צלי שלא נמלח.⁶⁰ עם זאת רי"מ לא הביע דעה מפורשת מה יהיה הדין כאשר צולים עוף שלם, ולא נכנס למחלוקת הקדמונים בסוגיה זאת. מפרשי הספר ניסו לשער מהיכן שאב רי"מ את הנוסח של הלכה זאת, אולם, מהשוואת תוכן שע"ד עם ספרו של רבי יצחק אור זרוע ניתן לשער שספר או"ז הוא המקור להלכה זאת (רמת ודאות ג').⁶¹ מה עוד שמהשוואת תוכן היצירות קיימות תיבות דומות רבות, כפי שניתן לראות בטבלה הבאה.⁶²

ספר שערי דורא	ספר אור זרוע
בשר לצלי אין צריך מליחה כלל.... דמותר לאכול בשר חי בלא מלח, כ"ש לצלי.	הלכך מותר לאכול בשר חי בלא מליחה. ומותר לצלות בשר לכתחילה בלא מליחה
ובמקום שאין מלח אסור לבשל אך יצלו אותו עד שיזוב דמו ואחר כך יבשלוהו.	ובמקום שאין מלח כלל יצלו תחלה עד שיזוב כל דמו ואח"כ יבשלו בקדירה.

רבי יצחק בספר אור זרוע דן ארוכות לגבי מליחת צלי, ובמילים "הלכך מותר" רושם את מסקנת הדיון. לעומת זאת, רי"מ מתעלם מהדיון התיאורטי ורושם רק את המסקנה ההלכתית. לפיכך, שער זה יכול להוות דוגמה לדרכי העריכה והיצירה של מחברי הספרות המקצועית. יתר על כן, ניתן לשער

⁶⁰ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' לח' שמסוף השער ניתן לדקדק שמתיר רק בדיעבד, אך זה יוצר סתירה עם תחילת השער ששם מתיר לגמרי.

⁶¹ מדפסי המהדורות כתבו שמקורו מהתלמוד, מהתוספות ומהרא"ש. וראה דבליצקי שם שהסתפק האם המקור הוא מתשובות רש"י. וראה מה שכתבנו בהערות השוליים בעמוד קודם שבספרות ההלכתית שיצאה מבית מדרשו של רש"י ישנם פסקים שנכתבו לפני רש"י ואחריו. אף דבליצקי העיר שהמקור של תשובת רש"י זאת לא ידוע. יתר על כן, אלפנבין, תשובות רש"י, סימן שטז' לא דייק, ורשם שמקור הדין הוא מרש"י עצמו. אולם, רש"י חולק על תשובה זאת כפי שראינו, שרש"י סובר שחובה למלוח מעט לפני הצליה. לאור זאת ניתן לומר שההלכה בתשובות רש"י נכתבה על ידי חכם אחר.

⁶² ראה שם חלק א' סימן תעז'. מלבד הדמיון הטקסטואלי בין שני חיבורים אלו ניכר שרי"מ לא פסק כראב"ן וראב"ה כיוון שהם לא הכריעו בצורה חד משמעית שלא חובה למלוח. לגבי הדיון של מליחת בעל חיים שלם אין התייחסות מפורשת של רי"מ. הסמ"ג והאו"ז הגבילו את ההיתר, וחיבו למלוח עוף ואווז וטלה שלמים. כמו כן, דעתו של רבנו ברוך מחבר ספר התרומה לא ברורה לגמרי, אומנם ההגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ו' אות נ' סובר שסה"ת פסק כסמ"ג.

שספר או"ז היווה מקור לא רק רי"מ אלא אף למהר"ם, שהיה תלמידו, ובעיקבות כך לשאר תלמידי המהר"ם. המרדכי והרא"ש פוסקים בסוגיה זאת כמהר"ם והשע"ד, וחולקים במפורש על הסמ"ג וסה"ת.⁶³

שער ו' - נוסח

בשר יבש שנתבשל בלא הדחה רבנו יעקב הלוי⁶⁴ וראב"ן מתירין בשר יבש שנתבשל בדיעבד. כי מה שמדיחין בשר באחרונה, כדי להסיר הדם שנתלכלך בו מבחוץ שיצא ממנו, והיכא שנתייבש אין בו לחלוחית דם. וכן פירש לעיל גבי בשר לח דדם משריק שריק ואין צריך הדחה באחרונה {רק} כדי להסיר המלח שעדיין על הבשר ולא נמס, ואם אירע שבישלו בשר לח בלא הדחה באחרונה בדיעבד צריך כנגד הלחלוחית שעל הבשר, וכי נתייבש הבשר אין עליה שום ליחלוחית דם ומלח. ומיהו נהגו העולם כשמדיחין בשר יבש {מן המלח} במים חמין נוהרין שלא {תהא} היד סולדת במים. והיינו לכתחילה אבל בדיעבד פסקו להתיר.

שער ו' - פרוש

שער זה עוסק בדין הדחת בשר לאחר מליחה, ורי"מ דן במקרה בו שכחו ולא שטפו את החתיכה. מקור לדין זה נמצא בתלמוד במסכת חולין בדף קיג.⁶⁵ בפרוש המיוחס לרגמ"ה עולה שהשטיפה נועדה להסיר את דם שיצא מן החתיכה ונכנס למלח.⁶⁶ בדומה לשער הקודם אף בדין זה קיימת מחלוקת גדולה בין חכמי אשכנז שמפלגת אותם לשתי קבוצות, האוסרים לעומת המתירים. אך גם בשער זה רי"מ לא מכניס את הלומד לעומק הסוגיה שפילגה את גדולי אשכנז, אלא רושם את מסקנותיו ההלכתיות בתמציתיות.

⁶³ ראה מרדכי חולין סימן תשכח' שמביא את שיטת הסמ"ג ורושם: "ולא נראה למור"ם ז"ל". וכן פוסק הרא"ש במסכת חולין פרק א', סימן יט'.

⁶⁴ בכתבי היד של משפחות א', ג' ו-ד' וברוב כתבי היד של משפחה ב' כתוב "רבנו יעקב הלוי". אולם בחלק מכתבי היד של משפחה ב' רשום: "ר"ת", וכן נוסח כתב יד קיימברידג' 12 21. עם זאת, בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, דין א', עמ' 184. כתוב: "ורבי אב"ן ור' יעקב ב"ר לוי כתבו שבשר יבש שנתבשל בדיעבד בלא הדחה אין בכך כלום שכבר כלה כל הדם והרבה ראיות בדבר". ייתכן שבמהלך הדורות הושמטה התיבה "הלוי", ומעתיקים חשבו שר' יעקב, היעב"ץ, הוא ר"ת. טעות זאת של המעתיקים היא בעצם הבסיס לשיטה הסטמאטית, שמקטלגת כתבי יד על פי טעויות משותפות.

⁶⁵ רב דימי היה מנפץ את המלח עם הדם ומפרידם מהבשר.

⁶⁶ ראה פרושו על הסוגיה התלמודית. לגבי יחסו של פרוש זה לרגמ"ה ראה תא-שמע, על פרוש רגמ"ה, עמ' 356-367. וראה עוד כהן, רש"י לנדרים, עמ' רכג' שסובר שרגמ"ה לא רשם פרושים לתלמוד, אלא שהם התחברו על ידי תלמידיו בבית מדרשו.

מחלוקת אודות בשר יבש שלא נשטף החלה עוד לפני שנת 1160, והיא מתועדת בחלופת מכתבים בין ראב"ן ור' אברהם בן שמואל החסיד, המכונה רבנו אש"ל.⁶⁷ רבנו אש"ל, נכדו של רבנו קלונימוס, היה אז צעיר לימים שאל את הראב"ן האם נכון הדבר שהוא מתיר לאכול את אותה החתיכה.⁶⁸ אין אנו יודעים כמה מכתבים בדיוק נשלחו מאיש לרעהו, אך כיום ניתן לדעת מהם טענותיו של רבנו אש"ל, מה שלא היה ידוע לחוקרים לפני כמה דורות.⁶⁹ ר' אש"ל טען שאין הבדל בין מלח שהתייבש או שלא, והביא לשיטתו יותר מארבע ראיות מסוגיות שונות בתלמוד.⁷⁰ תשובתו של ראב"ן פותחת בשבחים לר' אש"ל, ומתחילה מילים: "יפיפית מבני אדם".⁷¹ בתשובה עצמה ראב"ן מתייחס בכבוד ובכובד ראש לר' אש"ל ומשיב ברצינות ובאריכות לראיותיו התלמודיות.⁷² אך לבסוף כותב לו: "וידעתי את ליבך כי לא הבאת לי ראיות הללו כי אם לחדדני ולתהות על קנקני". לגבי הטענה שזהו "דבר חדש" הוא כותב שהדין נראה לו כל כך פשוט שהוא לא שאל על כך את רבותיו. אך בעקבות הדין הוא בדק בספרים ומצא שכך כתב אף קרובו, רבנו יעקב הלוי ששמע זאת מפי רבו.⁷³ למסקנה

⁶⁷ הוא היה בנו של רבי שמואל החסיד ואחיו של רבי יהודה החסיד. היה חברו של רבי שמריה בן מרדכי, ורבים של ר' יהודה בר קלונימוס משפירא, ורבי יהודה בר קלונימוס ממגנצא. וראה עליו עוד אצל אופטוביצר, מבוא לראב"ן, עמ' 307 שם קיים דיון לגבי השנים בהם חכם זה חי. וראה עליו עוד אצל אורבך, בעלי התוספות, עמ' 365-363. וראה עוד אצל בן גדליה, חכמי, עמ' 196.

⁶⁸ ראה אפשטיין, ר' שמואל החסיד, עמ' 26. שרבנו קלונימוס נפטר בזמן המצור על העיר שפירא בסוף שנות העשרים של המאה ה-12. וראה על כך אצל בן גדליה, שם.

⁶⁹ תגובתו של הראב"ן רשומה בספרו בסימן כד'. וראה אלבק, ראב"ן, עמ' 20. שלא היה לו את המכתב ששלח ר' אש"ל לראב"ן, והוא מסיים את פרושו בתפילה "שה' יתברך יאיר עינינו בתורתו". תפילתו של אלבק התגשמה ובשנים האחרונות חלק גדול מהמכתב ששלח ר' אש"ל נמצא בספר מעשה רוקח, וראה קוזמה, מעשה רוקח, עמ' 127, סימן תשס"ו, וראה אצל זק, רוקח, עמ' 153. הסימן מתחיל במילים: "בשר יבש שנתבשל בלא הדחה והר"ר יב"ק אוסרו שהיה אומר הדחה אחרונה חובה משום שהדבק בו מלח ומלא דם איסור מאחר שנפרש הדם ממנו, וכן השיב ר' אברהם לרבנו אליעזר...".

⁷⁰ בנוסף הוא כתב לראב"ן "דבר חדש באת להתיר", שזאת טענה קשה בפני עצמה, שבעצם אומרת שאין לראב"ן מקורות קדומים והוא מכשיל את הציבור באיסור חמור של אכילת דם. ראה ביטוי זה בדברי הראב"ן, וראה בן גדליה, עמ' 197: מפליא שתלמיד חכם צעיר מתבטא בחריפות כזאת כלפי אחד מגדולי הדור. וראה על כך את דעתו של סולוביצקי, היין, עמ' 310.

⁷¹ הנוסח המלא הוא: "יפיפית מבני אדם, כרוב ממשח הסוכך הוצק חן בשפתותיך, שושנים נוטפות מר עובר, שואל כעניין ומשיב כהלכה, החבר רבי אברהם ב"ר שמואל, בור ומימיו חביבין, על כי הראית לי חזותך, שמחתי ונתתי הודייה לצורי, אני אליעזר בר' נתן, שהזריח שמשך בדור יתום כזה, ובטוח אני כי לא ישכח עדות מזרע ישראל".

⁷² הראב"ן כותב לו "ולא הוצרכתי לפרש הכל כי אין מפרשין לחכם". וראה אלבק, ראב"ן, עמ' 21-20. את נוסח התשובה.

⁷³ ראה אלבק, ראב"ן, עמ' 21 הערת שוליים כה'. שרבנו המובהק של רבנו יעקב היה הרב קלונימוס בן שבתאי מרומי. וראה אלבק, שם, עמ' VIII שרבנו יעקב הלוי מכונה בספרים היעב"ץ, ואביו הוא ר' יצחק הלוי מרבותיו של רש"י. אחריו מות אביו, היעב"ץ התמנה לרב של וורמיזא, ולמד תורה מפי ר' קלונימוס מרומי שבאותה התקופה הגיע לוורמיזא. בנוסף אלבק טוען שהיעב"ץ היה מרבותיו של הראב"ן, וכתביו היו מונחים לפניו, כפי שניתן לראות בסוגיה שלפנינו.

הסוברים שמותר לבשל חתיכה יבשה כזאת הם ר' קלונימוס מרומי, היעב"ץ, הראב"ן, הרא"ם, הראב"ה והאו"ז.⁷⁴ לעומתם האוסרים הם ר' אש"ל, ר' אלעזר בעל ספר הרוקח ואביו, ר' יהודה בן קלונימוס (להלן ר' יב"ק).⁷⁵ רי"מ פסק בחיבורו כראב"ן, ומקור דבריו הוא מספרו, אב"ן העזר סימן כד' (רמת ודאות א').⁷⁶ אף המהר"ם, המרדכי והראב"ה פסקו כראב"ן והפנו לספרו.⁷⁷

שער ז' – נוסח [מחולק לארבע פיסקאות שמהוות ארבע סוגיות]

1. אסור למלוח בקערה.⁷⁸ דקיימא לן כשמואל דאמר קערה שמלח בה בשר אסור לאכול בה רותח דמלוח הרי הוא כרותח כבוש הרי הוא כמבושל. ופירש שם הספר הני מילי דאינו נאכל מחמת מליחה.⁷⁹ וקיימא לן כר"ת שפירש שכל המליחה שלנו מולחן לבשלה בקדירה מיד מקרי אינו נאכל מחמת מולחו והוא כרותח. ממה שפירש בהלכות גדולות שיעור מליחה להשהות כשיעור צלייה, דמליחה מוציא הדם כמו צליה. ורבינו אב"ן פירש הטעם משום דצלייה בלא מלח מוציא דם ומלח מוציא דם, הילכך שיעור מליחה כשיעור צלייה. ודוקא אינו נאכל מחמת מולחו אבל אם אינו מלוח כי אם מעט אינו כרותח ומותר. ופירוש מליח הרי הוא כרותח דצלי אם כן צריך אדם למלוח על הדף או על כלי מנוקב שיזוב הדם לחוץ דאמר שמואל אין מניחין אלא בשר מליח אלא על גבי כלי מנוקב.

⁷⁴ ראה ראב"ה סימן אלף וצח', וראה או"ז סימן תעד'. וראה ספר הרקח, סימן תיח' שמביא את דעת הרא"ם.
⁷⁵ ראה ספר הרוקח סימן תיח'. וראה בן גדליה, חכמי, עמ' 235-236 שר' אלעזר הרוקח היה תלמידו של ר' יהודה החסיד. הוא חוזר רבות בכתביו על כך שהכרעותיו ופסקיו אינם פרי חידושו, אלא באו לידו במסורת מאבות אבותיו, שאחד מהם הוא רבנו קלונימוס הזקן סבו של רבי יהודה החסיד. וראה סולוביצ'יק, הלכה כלכלה ודימוי, עמ' 97 שעמד על הבדלים בין שני אסכולות מרכזיות באשכנז, שהאחת מהן מייצגת בעיקר את משפחות קלונימוס ואבון ומהן יצא רבי יהודה החסיד. הקבוצה השנייה מייצגת רבנים מוורמיה וקולוניה ובהם הרגמ"ה, ר' יהודה הכהן ורבי יצחק הלוי. וראה עוד סולוביצ'יק, שלוש, עמ' 348. וראה על החילוק בין "המעגל השמרני" לקבוצה הדיאלקטית אצל סולוביצ'יק, טקסט הלכתי, עמ' 194-195. וראה בן גדליה, שם, שמונה הבדלים בהנהגות ובהלכות בין שתי החבורות, וראה זק, רקח, עמ' 153 שהדיון אודות בשר יבש מהווה אף הוא מחלוקת בין שתי אסכולות אלו.

⁷⁶ כך מצייין רי"מ עצמו, וכך כתבו אף מהדירי ספר שע"ד. עם זאת ראוי לציין שבסוף דבריו היכן שכתוב "מיהו נהג העולם" המחבר חושש לשיטת ר' אש"ל שכן הראב"ן כותב: "מעשים בכל יום וגם הראשונים כן עשו משימין היו בפרור או בקלחת ונותנין עליו מים פושרים אפילו עד כדי שיהא היד סולדת בהן". לפיכך צדקו המהדירים שרי"מ פסק כראב"ן, אך צריך לשים לב שבסיטואציות מסוימות ראוי לחשוש לר' אש"ל. נמצאנו למדים שהמונח "מיהו" בכתבי רי"מ משמש מעין חזרה מדבריו הראשונים. וראה שער קודם שאף שם המילה "מיהו" מעלה את הדיון בפוסקים האם רי"מ חזר בו לפיכך, ניכר שרי"מ פסק בסוגיה זאת כמהר"ם. וראה מרדכי חולין, סימן תשכא', שמביא את שיטת רבו והראב"ן. וראה ראב"ה, סימן אלף קכ' ואלף צח'.

⁷⁸ כך הוא הנוסח אף במשפחה א', ובחלק מכתבי היד של ענף 2, ובכתב היד של מהדורתנו. אך בשאר המשפחות פתיח זה לא קיים. כתבי היד בהם הפתיח קיים הם: לונדון 26970, מילנו 80, פרמה 2592, לונדון 18685 וציריך 145.

⁷⁹ במשפחות ג' ו-ד' נוסף: "ורבו פתרונים באינו נאכל מחמת מלחו".

2. ואם מלח בכלי { שאינו }⁸⁰ מנוקב הכל אסור בין הכלי בין הבשר. לפי שהדם נבלע בכלי וחוזר ונבלע בבשר הואיל ואין מקום לצאת וגם ראייה משמואל דאמר קערה שמלח בה בשר כו'.
 3. ואם נפל הציר על הכלי אסור וצריך הגעלה. ואם נפל הציר על כלי חרס צריך שבירה. כדחזינן⁸¹ גבי פינכא דתברא ר' אמי. פירוש פינכא { קערה } של חרס הייתה שאינה יוצאה מדי דופייה לעולם".
 4. והיכא דשהה הבשר בכלי מנוקב שיעור מליח ואחר כך הושם בכלי שאינו מנוקב ונמצא שם ציר, מעשה אירע בביתו של רש"י והתיר כיון ששהה כבר שיעור מליחה בכלי מנוקב כי הציר שנמצא עתה אינו כי אם מוחל בעלמא ולחלוחית. מיהו נהגו העולם לאסור אפילו שהה מתחילה בכלי מנוקב. ורגילים להתיר בשר כזה על ידי קליפה כיון ששהתה כדי מליחה בכלי מנוקב. וכשמדיחין הבשר בקערה אחר מליחה, צריך ליתן מים בתחילה בכלי ואחר כך נותן הבשר להדית. ומיהו בדיעבד אם נתן הבשר להדית בקערה בלא מים תחילה, רגילים להתיר רק שלא שהה כי אם זמן מועט ועוד שהה כבר שיעור מליחה.⁸²

שער ז' - פרוש

1. במהדורות הדפוס שער זה מחולק לארבע סימנים, יא' עד יד', כאשר הנושא המרכזי הוא שיעור המליחה ומקומו. בכתב היד של מהדורתנו השער פותח בתיבות: "אסור למלוח בקערה", וכן הנוסח במהדורות הקצרות של החיבור.⁸³ במהדורתנו חילקנו את השער לארבע פסקאות, המקבילות לארבעת הסימנים שחילקו המהדירים את השער. להלן נעבור על ארבעת הסימנים ששער זה מכיל ונבחן את דרכו של ר"מ בפסיקת הלכה ובעריכת ספרו. סימן יא' עוסק במספר שאלות, שהם: היכן מולחים? כמה מלח צריך לשים בשביל להכשיר חתיכת בשר? וכמה זמן צריך להשהות את המלח

⁸⁰ נראה שמילה זאת נשמטה בטעות מכתב היד, שהרי בלעדיה ההלכה לא מובנת.

⁸¹ מכאן ועד סוף הפסקה חסר בכתב יד וטיקן 165.

⁸² במשפחה ג' נוסף: "בכלי מנוקב או על הדף".

⁸³ וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' מו' שטוען שפתיחה זאת לא רשומה בכתבי היד של הספר. בנוסף לכך, הוא סובר שמשפט זה לא בהכרח נכון, ולא קיים איסור למלוח בשר בכלי, שהרי גם אם מלחו הבשר מותר באכילה. עם זאת, מסקירת כתבי היד עולה שדווקא הנוסחאות המוקדמות של הספר מכילות פתיח זה לשער ז'. בין כתבי היד שהתיבות קיימות בהם נמצאת משפחה א', וכתבי יד מענף 2 בהם אף כתב היד של מהדורתנו. יתר על כן, ניכר שקיימת בעיה למלוח בכלי רגיל מהפתיח שתואם את הנאמר בהמשך השער שצריך למלוח בשר דווקא בכלי מנוקב. כמו כן, מצאנו כמה פעמים בדברי החכמים שאסור להשאיר בבית כלי לא כשר בין כלים כשרים מחשש שישתמשו בו מתוך הרגל, וראה לדוגמה שולחן ערוך סימן צא סעיף ב'. ועיין בפרוש הר"ן על הרי"ף בדף מב' שכותב שלא רק שאסור למלוח בכלי אלא אפילו להניח שם אסור. וראה בספר הפרדס עמ' קנד' שפתיחה זאת רשומה אף שם.

על הבשר בכדי שיצא הדם? מקור לדין נמצא במסכת חולין דף קיב שם אומר שמואל שמליח כרותח. חכמי אשכנז בימי הביניים כתבו רבות אודות דברי שמואל אלו, וייתכן שבורסיות המלאות רי"מ רמז על כך באומרו: "ורבו פתרונים באינו נאכל מחמת מלחו".⁸⁴ סוגיות הלכתיות אלו נדונו בהרחבה כבר לפני שרי"מ כתב את ספרו, ולהלן נסקור בקצרה את השיטות השונות. לגבי כמות המלח בכדי שחתיכה תחשב לרותחת ותאסור את הכלי, רגמ"ה מצריך למלוח בכדי לקלקל את טעם האוכל.⁸⁵ רש"י, ר' יואל הלוי ורבי יעקב ישראל טוענים שצריך למלוח עד רמה שהאוכל יוכל להישמר זמן רב כמו שמולחים דגים.⁸⁶ לעומתם, רשב"ם, ראב"ן, ר"ת, הרא"ם, ר' ברוך בעל ספר התרומה וראב"ה סוברים שאם המלח יכול להוציא דם, החתיכה נחשב כרותחת, וראייתם מבעל הלכות גדולות שפסק כן.⁸⁷

השאלה השניה הקשורה לנושא זה היא כמה מלח צריך לשים על חתיכת בשר בכדי להכשיר אותה? בעל הלכות גדולות פסק שצריך לשים כמות מלח גדולה שהחתיכה לא תהיה ראויה לאכילה מרוב מלח.⁸⁸ וכך פסקו אף ר"ת, ר"י הזקן, סה"ת, ספר האורה והרא"ם.⁸⁹ לעומתם, ר' יב"ק ור' יואל הלוי סוברים שלא צריך לשים כל כך הרבה מלח, ואפילו נאכל מחמת מלחו, נחשב למליחה טובה שמוציאה את הדם.⁹⁰ אחת הנקודות המיוחדות בשער זה היא ההקדמה של המחבר לסוגיה הנלמדת. בדרך כלל רי"מ מציג את פסק ההלכה בצורה תמציתית, ללא משא ומתן ומקורות. אולם, בשער שלפנינו רי"מ פורס בפני הלומד את הסוגיה התלמודית, אחריה את שיטות חכמי אשכנז וצרפת, ולבסוף כותב איך לנהוג למעשה.⁹¹ בדיון הראשון, לגבי החשבת חתיכה כרותחת, רי"מ הכריע כר"ת וראב"ן. ובדיון השני לגבי כמות המלח שצריך בכדי להוציא את הדם רי"מ פסק כבה"ג, ודחה לגמרי מההלכה את שיטת ר' יואל הלוי ור' יב"ק מבלי להזכיר את שמם. לגבי עיקרון זה ראה

⁸⁴ משפט זה קיים בענף 3 של משפחה ב' ובמשפחה ג'.

⁸⁵ ראה בפרוש המיוחס לרגמ"ה על מסכת חולין דף קיב, וראה זק, רקח, עמ' 147 שדן בסוגיה זאת.

⁸⁶ ראה פרושו של רש"י בחולין שם. וראה בספר האורה, סימן קט'. וראה ראב"ה סימן אלף וקמב'. וראה בספר התרומה סימן סא' לגבי ר' יעקב ישראל. וראה אדותיו אצל אורבך, בעלי התוספות, עמ' 116-118. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז' שאף הוא הזכיר כאן את ר' יעקב ישראל.

⁸⁷ ראה ראב"ן, סימן יד', וראה או"ז סימן תנג' שם מובאת דעתו של ר' אפרים שסובר כן. וראה בסה"ת סימן סא'-סג' דיון מפורט וארוך בנושא. וראה ספר יראים סימן נב', ורבי יצחק או"ז כתב שכך המנהג המקובל, וכמוהו נוהגים יום יום למעשה. וראה בה"ג, הלכות דם סימן סה', וראה הערה הבאה.

⁸⁸ הילדסהימר, בה"ג, חלק ג', עמ' 211.

⁸⁹ ראה ספר האורה, חלק א', סימן קט', וראה ראב"ה, סימן אלף וקמב' וסה"ת, סימן סב'.

⁹⁰ ראה ראב"ה, שם.

⁹¹ לאורך מהדורתנו נמנה מקומות בודדים בהם המחבר פורס את ההלכה ממקורה, ונבחן מה מיוחד בכל אחד משערים אלו שרי"מ ראה צורך להרחיב בהם יותר מהרגלו.

בגוף העבודה בפרק 8 העוסק בהצגת ההלכה בספר שע"ד. שם עמדנו על כך ששיטות שרי"מ לא פוסק כמותם, לא מוזכרות בדרך כלל בחיבורו. בסוף הסימן רי"מ פסק כמו שה"ת שצריך למלוח על דף מנוקב. לפיכך ניתן לומר שבכל הסימן רי"מ מתבסס על שה"ת ושואב ממנו גם דברי ר"ת והראב"ן (רמת ודאות ג').⁹²

2-3. הסימן השני והשלישי בשער זה, והלימוד משמואל ורבי אמי נפסקו אף הם על פי ספר התרומה סימן סב'. זאת ניתן לדעת על פי הדמיון הלשוני בין שתי יצירות אלו, ומרצף שני הלכות אלו דווקא בשע"ד ובסה"ת. (רמת ודאות ב').⁹³

4. הסוגיה הבאה נקראת "מעשה דרש"י", והיא דנה בבשר שנמלח כראוי, ולאחר מכן שמו אותו בכלי לא מנוקב ונמצא בו דם. במעשה זה מסופר על שני יונים שמלחו בכלי מנוקב במשך לילה שלם, ולאחר מכן העבירו אותם לכלי לא מנוקב, וכשרצו לבשלם נמצא בכלי דם. תלמידי רש"י רצו לאסור את אכילת הבשר, אך רש"י פסק שהחתיכות מותרות.⁹⁴ רי"מ לא סיפר את המעשה לפרטיו, אלא רשם את מסקנותיו ההלכתיות. המעשה הובא בספרי ראשונים רבים, ובהם מעשה הגאונים, תשובות חכמים צרפת ולותיר, ספר הפרדס, סידור רש"י, תוספות על מסכת חולין, תשובות ופסקים לר"י הזקן, ראב"ה, או"ז וסמ"ג.⁹⁵ כך הכריעו להלכה אף ר"ת, רשב"ם, רבנו יב"ק ורבנו משה.⁹⁶ השאלה העולה היא מאיזה ספר שאב רי"מ את הפסק ליצירתו. תשובה לשאלה זאת נוכל לענות על ידי השוואת החיבורים אחד לשני ולספר שע"ד. רי"מ פסק שהבשר כשר מכיוון שהדם היוצא הוא "מוהל בעלמא וליחלוחית". התיבה "ליחלוחית" אינה קיימת במשפחה א', ובמשפחה ב' בענף 1 ובענף 2, מלבד כתב היד של מהדורתנו. בטבלה הבאה נבחן מה הנימוק לפסק של רש"י הרשום בכל אחד מהמקורות הקדומים לרי"מ.

⁹² עם זאת הפתיח של השער שדבליצקי ערער עליו לקוח מהראב"ה סימן אלף קיט שכותב: "ואין למלוח בכלי". ייתכן שרי"מ התבסס על הסמ"ג בדין זה, אך הסמ"ג לא הזכיר את שיטת הראב"ן, ולכן יותר מסתבר שהמקור משה"ת. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז'. כמו כן, ניכר שרי"מ לא התבסס על הסימנים שבספר התרומה, שהרי הוא מזכיר את ר"ת שלא מובא בסימנים, שהם קיצור הדין המובא בספר התרומה.

⁹³ לעומת זאת הנוסח של הסמ"ג בסימן קלז' שונה. כמו כן, הלכות לא עוקבות אחת אחרי השניה בסמ"ג, כפי שהן בשע"ד וסה"ת.

⁹⁴ וראה מרדכי, חולין, סימן תשכ"ה שרבנו שמעיה שאל בעצמו דין זה מרש"י.

⁹⁵ בכל אחד מהמקומות המעשה הובא בשינויים קלים לעומת המקורות האחרים. וראה מעשה הגאונים, סימן ו', עמ' 5. וראה תשובות חכמי צרפת ולותיר (תחצ"ל), סימן עו', עמ' 44. וראה ספר הפרדס, עמ' קנד, וסידור רש"י ס' תשא', עמ' 288. וראה ראב"ה סימן אלף וק"ט, ואו"ז סימן תעו'. וראה תוספות על מסכת חולין דף קיב ד"ה "דגים". וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז'. וראה תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן מב', עמ' קצג'. וראה שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן רצד' (בכתב יד מיינכן סימן שז') שתשובת ר"י הזקן הועתקה כמעט מילה במילה.

⁹⁶ ראה שיטתם בספר מעשב רוקח סימן תיח' עמ' רצא'.

שם הספר	הנימוק לדין
מעשה הגאונים	מסברא: אם מותר לבשל סימן שכל החתיכה כשרה
תחצו"ל	הנוזל הוא לחלוחית
פרדס	מסברא: אם מותר לבשל סימן שכל החתיכה כשרה
סידור רש"י	מסברא: אם מותר לבשל סימן שכל החתיכה כשרה
תוספות	הנוזל הוא מוהל בעלמא
ראב"ה	הנוזל הוא מוהל בעלמא
או"ז	הנוזל הוא מוהל בעלמא וליחלוחית
סמ"ג	מוהל הבשר וליחלוחיתיה
ר"י הזקן	הנוזל הוא מוהל בעלמא
רמב"ם	גם אחרי מליחה הדם אסור וצריך חליטה

מנתונים אלו ניכר במפורש שר"מ לא הסתמך בשער זה על ספר הפרדס, סידור רש"י וספר מעשה הגאונים, שהרי לא הזכיר סברא זאת בספרו. עוד נראה שר' יצחק אור זרוע ורבי משה מקוצי הם הראשונים שכתבו שהטעם הוא משום מוהל וליחלוחית ביחד. לפיכך, ניתן לומר שבגרסאות הקצרות של השע"ד ישנו נוסח דומה לראב"ה, ובמהדורות האחרות הוסיף את התיבה "ליחלוחית" כפי שראה בסמ"ג או באו"ז (רמת ודאות ב). אומנם, עדיין ניתן לטעון שבוורסיות הקצרות התיבה ליחלוחית הושמטה בטעות על ידי המחברים.⁹⁷

למעשה, ישנם פוסקים שחלקו על רש"י ותלמידיו, ואסרו את שאריות הדם היוצא מתוך הבשר. אף ר"מ לא הכריע בצורה חד משמעית כמו רש"י וחכמי אשכנז, אלא כתב "מיהו נהגו העם לאסור...ורגילים להתיר על ידי קליפה". מסקירת ספרות ימי הביניים עולה שר"י הזקן הסתפק בדין זה, ונטה להחמיר, אך הרב אליעזר ממין (הרא"ם) הוא זה שכותב שחתיכה זאת אסורה, כיוון שלא הודח הבשר, ויש עליה דם.⁹⁸ אף התוספות על מסכת חולין שמתירין את שאריות הדם, מסיימים במשפט: "ומ"מ אין להקל שכבר נהגו העם איסור".⁹⁹ מבין תלמידי המהר"ם אין קול

⁹⁷ ניתן לטעון שלא מדובר בהשמטה כיוון שברוב המקורות הקדומים הנוסח הוא רק מוהל בלי התיבה ליחלוחית. וראה סמ"ק שרשם שטעמו של רש"י משום שתשש כח המלח ולא היה עוד כרותח. וראה לעיל' שלא ברור האם ר"מ זכה לראות ספר זה, ובכל מקרה כאן נראה שאף אם ראה לא התבסס עליו.

⁹⁸ ראה קוזמה, מעשה רוקח, סימן תשמט', עמ' 121.

⁹⁹ מסכת חולין דף קיב' ע"ב תוד"ה "ודגים"

אחיד בסוגיה זאת. המהר"ם עצמו העתיק את תשובת ר"י הזקן שהסתפק בהלכה זאת.¹⁰⁰ בספר הגהות מיימוניות פסק להחמיר כתוספות והשע"ד, וכן הכריע ר' מרדכי בן הלל.¹⁰¹ אולם הרא"ש פסק כרש"י להקל, וייתכן שלא התחשב במנהג העם.¹⁰² לפיכך, נמצאנו למדים שר"מ פסק בסוגיה זאת כרוב תלמידי המהר"ם, וחשש למנהג העם, נגד רוב מוחלט של רבני אשכנז.¹⁰³ הדיון האחרון בשער זה הוא השלכה של ישירה של מחלוקת רש"י והרא"ם.¹⁰⁴ לפי רש"י אין חובה לשטוף מייד, וניתן לשפוך מים על הבשר. אך לפי מנהג העם קודם ישימו מים ואחר כך את הבשר. כך פסק אף ספר התרומה סימן סב', ואת תמצית דבריו העתיק ר"מ בסוף שער ז'.¹⁰⁵

שער ח' - נוסח

{ כל } דלקדירה צריך להדיח הבשר תחילה היטב ולמולחה היטב אחרי כן ולהשהות במלח כשיעור צלייה. ולמולחה שיהא קרוי אינו נאכל מחמת מליחה. ולמולחה משני צדדין. ותרנגולת וטלה מבפנים ומבחוץ. כדאיתא במנחות כיצד הוא עושה מולחו והופכו וחוזר ומולחו גבי קדשים. אמר רבא וכן לקדירה ואחרי כן כשרוצה לבשלו צריך להדיח הבשר ב' פעמים לכל הפחות, מים ראשונים להעביר המלח והדם, ומים שניים להעביר הלחלוחית של מים ראשונים שנשארו על הבשר. כדמסיק התם מולחו יפה וידיחו יפה יפה. ופעמים שמוצאין על הבשר גומות בבשר מלא ציר אדום אין להקפיד עליו דהוי כי אם מוחל בעלמא.

שער ח' - פרוש

שער זה הינו אחד הקצרים בהלכות מליחה. עם זאת, כגודל התמציתיות כך רבים הנושאים ההלכתיים שר"מ מתייחס אליהם בשער זה. בשלוש שאלות כבודות משקל דן ר"מ בשער הקצר שלפנינו, ואלו הן: באיזה אופן צריך להדיח את הבשר לפני המליחה? כמה זמן משרים את הבשר

¹⁰⁰ וראה שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן רצד' (בכתב יד מינכן סימן שז') שתשובת ר"י הזקן הועתקה כמעט מילה במילה.

¹⁰¹ ראה מרדכי, חולין סימן תשכה'. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות פרק ו', הלכה כא' אות ש'.

¹⁰² ראה רא"ש, חולין, פרק ח', סימן לח'.

¹⁰³ ייתכן שפסק זה יצא מבית מדרשו של המהר"ם, אלא שהרא"ש הושפע מפוסקים אחרים. כמו כן, אף רבנו אלכסנדר זוסלין בספר האגודה, על מסכת חולין, סימן קלה פסק להחמיר כר"מ, דבר שיכול לחזק את טענת החוקרים שאומרים שר' אלכסנדר היה תלמידו. וראה על כך אלפנבנין, מנהג, עמ' 137.

¹⁰⁴ ראה שפתי כהן, שם, סימן לט, סעיף כ'.

¹⁰⁵ ראה סה"ת סוף סימן סב'. ר"מ לא רשם את כל דבריו, אך במהדורות הדפוס של ספר שע"ד המעתיקים כנראה נעזרו בספר התרומה והוסיפו מילים שלא מופיעות בכתבי היד העתיקים של החיבור.

במלח? כמה מלח צריך לשים על חתיכת הבשר בכדי להכשיר אותה? על כל אחת מהשאלות נכתב רבות בספרי הפסיקה שקדמות לשע"ד. אך ר"מ כתב את ההלכות המעשיות בלבד ללא משא ומתן, נימוקים וראיות, כמקובל בספרות מקצועית. השאלה הראשונה נידונה כבר בשער ג' לגבי חתיכת בשר שלא נשטפה, והתייבשה. שם ראינו מחלוקת בין חכמי ימי הביניים למה צריך להדיח את הבשר לפני המליחה. בין החולקים היו הראב"ן, סה"ת, השע"ד והסמ"ג. השלכה ישירה של מחלוקת זאת תהיה אופן השטיפה של הבשר לפני המליחה. כלומר, האם צריך שטיפה ארוכה ואיכותית, שרייה במים, או שמספיק שטיפה קלה. כמו כן, בשאלה השלישית דנו לעיל בשער ז', וראינו שר"מ פסק כבעל הלכות גדולות. לעומת זאת השאלה השנייה שעוסקת במשך זמן השריה במלח נידונה בעיקר בשער זה. מקורו של הדין מבוסס על מימרא של שמואל במסכת חולין דף ק"ג: "מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה". השלמה לדין זה נמצאת במסכת מנחות דף כא, שם רשום: "כיצד הוא עושה מולחו והופכו וחוזר ומולחו". הזמן המדויק שנדרש למליחת הבשר לא רשום בתלמוד, ובשאלה זאת דנו כבר מתקופת גאוני בבל. בעל הלכות גדולות פסק שבשר צריך להיות מלוח כשיעור צליה.¹⁰⁶ כלומר, כמספר הדקות שלוקח להכין בשר צלי על האש. רש"י, רמב"ם והראב"י פסקו ששיעור המליחה הוא כדי הליכת מיל (18 דקות).¹⁰⁷ לעומתם בפרוש המיוחס לרגמ"ה ניתן להבין ששיעור המליחה הוא שעה.¹⁰⁸ בניגוד לשיטות אלו חכמים רבים סוברים שאין שיעור זמן מדויק לדברי בה"ג, אלא כל חתיכה לפי כמות הזמן הדרוש לה להיצלות. בין הנוקטים כך: רא"ם, ר' אש"ל, רבי יצחק או"ז, סה"ת ורבנו אליעזר מוורמזיה בעל הרוקח.¹⁰⁹ בדומה לזה פסקו הראב"ן ור' יואל הלוי, וכתבו שאין שיעור קבוע למליחה, אלא הכל תלוי בכמות המלח ששמו על הבשר.¹¹⁰ בשאלה הראשונה ר"מ פוסק בהתאם למה שרשם בשער ג' ומצריך לשטוף את הבשר היטב. מקור שער זה מסה"ת, כפי שאכן ניכר מהשוואת שני החיבורים (רמת ודאות ב').¹¹¹ עם זאת, מעתיקים מאוחרים שזיהו את הקשר בין היצירות ככל הנראה נעזרו בתוכן ספר התרומה על מנת "להשלים את החסר" בשע"ד. לפיכך במהדורות הדפוס כתוב שצריך להדיח את הבשר או לשרות במים. כאשר

¹⁰⁶ הלדסהיימר, בה"ג, חלק ג', עמ' 212. וראה זק, רוקח, עמ' 212.

¹⁰⁷ ראה ראב"י ס' סימן אלף צ"ח שמביא את השיטות השונות. וראה ספר האורה חלק א' סימן קט"ו. וראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ו', הלכה י"י.

¹⁰⁸ ראה בפרוש המיוחס לרגמ"ה על מסכת חולין דף ק"ג.

¹⁰⁹ ראה ספר יראים סימן מח' שמספר שהוא עצמו טעה בדין זה ואכל בשר שלדעתו לא נמלח מספיק. וראה ראב"י ס' סימן אלף וקמב', וסה"ת סימן סב'. וראה או"ז חלק א' סימן תעד'. וראה ספר רקח סימן תי"י.

¹¹⁰ ראה ראב"ן, סימן כד' וראה זק, רוקח, עמ' 153.

¹¹¹ וראה דבליצקי, שע"ד, שער ח.

התיבות: "או לשרות במים" אינן קיימות בכתבי היד הקדומים, ונוספו בשלב מאוחר יותר. נתון זה אף הטעה את הפוסקים המאוחרים שכתבו שרי"מ חזר בו והחמיר יותר ממה שכתב בשער ג'.¹¹² לגבי השאלה השניה רי"מ פסק כסה"ת ר' אש"ל והרא"ם, וכמותם הכריע בשאלה השלישית. בסוגיה זאת מעניין יהיה להשוות את פסק ההלכה הכתוב בשע"ד, עם הכרעת ההלכה המתועדת בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. בכתב יד זה רשום: "שיעור מליחה לקדירה כשיעור צלייתו שמלוח הרי הוא כרותח דצלי, כך הוא בה"ג, אך בתשובת רש"י כתוב שיעור מיל".¹¹³ מדברים אלו עולה שרי"מ לא הכריע האם הלכה כבה"ג או רש"י. עם זאת, בספר שע"ד שיטת רש"י כלל לא מוזכרת. לפיכך, ייתכן שבסוגיה זאת רי"מ חזר בו במהלך חייו ממה שפסק בראשונה, ודחה את שיטת רש"י מהלכה. להלן בשערים כז', כח', לג' נטען שכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 קדם לספר שע"ד. על כן, ניתן לשער שבתחילה רי"מ הסתפק בקשר להכרעת ההלכה, ובספר שע"ד הכריע סופית כבה"ג.

שער ט' – נוסח [מחולק לארבע פסקאות שמהוות ארבע סוגיות]

1. העולם תמהים איך נהגו למלוח בכלי מנוקב כמה פעמים זה אחר זה, שכבר בלע בכלי מן הציר. **ויש לומר שאינו מזיק כלל כלל**¹¹⁴ לפי שאין מליחה לעץ שאינו נכנס לתוכו, כמו טהור מלוח וטמא תפל, כי העץ לא נעשה רותח על ידי מליחה.

2. ומכאן נהגו העולם היתר בדפוס של גוים לתקן גבינות כשירות ולמולחן בתוכו אף על פי שכבר שמלחו הגוים גבינותיהם בהם אין מליחה לעץ שהדפוס אינו {פולט} האיסור שהרי לא נבלע בו. {מיהו לכתחילה נכון להגעיל דפוסי הגוים}.¹¹⁵ וגם מעשים בכל יום שנותנין מלח בקערה חולבת ומולחין ממנה בשר או איפכא בו.

3. ושפוד שצלו בו {בשר}¹¹⁶ שלא שהה שיעור מליחה, השפוד אסור לפי שהוא בולע מן הדם. דלא אמרינן כי האי גונא גמורי משאב שאיב. ואם השפוד של ברזל צריך ללבנו באור, ואם של עץ אין לו

¹¹² ראה מבוא השערים על שער ג', סימן ה' ד"ה אך בהדחה מועטת. וראה מנחת אלימלך, אופן ההדחה, עמ' ו'. וראה עוד ביטון, שע"ד, עמ' 73 הערה ב'.

¹¹³ ראה כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, עמ' 184.

¹¹⁴ משפט זה אינו רשום אלא בענף 3 של משפחה ב', וכאן כתב היד של מהדורתנו מתנסח כמו ענף זה.

¹¹⁵ בענף 3 של משפחה ב' ובמשפחה ד' משפט זה רשום אחרי המשפט הבא.

¹¹⁶ בכתב יד וטיקן 165 חסרות המילים: "שצלו בן בשר".

תקנה אלא שריפה. [כך קיבלתי מרבתי].¹¹⁷ ומיהו העולם לא נהגו כן ומתירין בדיעבד [בין הבשר בין השפוד בין של עץ בין של ברזל]¹¹⁸

4. וגם אין לתחוב הסכין בבשר שצולה לראות אם צלוייה כל צורכה אם לאו אם לא שהה קודם צלייה כל צורכה שיעור מליחה וגם אוסר לתחוב הסכין בבשר בשעת צלייה משום דכולו דם.

שער ט' - פרוש

1. שער זה מחולק לארבע פסקאות שבמהדורות הדפוס הן ארבע סימנים. רי"מ אינו רושם את מקור ההלכה בשער זה. עם זאת, בן-דורו, המרדכי מציין שבדין זה עסקו כבר התוספות, ספר התרומה והר"ש משאנץ בתשובה.¹¹⁹ לפיכך מסתבר שמקור הדין הוא מר"י הזקן, כפי שכתבו תלמידיו, רבנו ברוך ורבי שמשון. הכלל שאין מליחה לעץ נמצא בתוספות ד"ה "טהור מליח", והדמיון לטהור מלוח וטמא טפל מובא בשם ר"י הזקן, בספרים רבים מימי הביניים.¹²⁰ כאשר משווים את נוסח השע"ד עם תלמידי ר"י הזקן עולה שהם קרובים יותר לדברי הר"ש משאנץ מאשר לנוסח והתוכן הקיים בספר התרומה ובסמ"ג.¹²¹ לפיכך ייתכן שהדין הראשון בשער זה מבוסס על מתשובת ר' שמשון שכלל הנראה הייתה מפורסמת בבית מדרשו של המהר"ם, והובאה אף על ידי המרדכי, רבי מאיר הכהן ורי"מ (רמת ודאות ג').¹²²

¹¹⁷ "כך קיבלתי מרבתי" לא רשום בכתב יד 21 12. וקיים בכל שאר כתבי היד.

¹¹⁸ הוספה זאת קיימת בענף 3 ובכתב היד שלנו.

¹¹⁹ ראה מרדכי, חולין סימן תשיח'. וראה סה"ת, סימן סד' שמביא הלכה זאת בשם רבו, ר"י הזקן. וראה תשובתו של ר' שמשון בן אברהם בספר המרדכי, ובספר תשובות מיימוניות, קדושה, סימן ח'.

¹²⁰ ראה תוספות על מסכת חולין ד"ה "טהור מליח" בדף קיג. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלו שדן אף הוא בסוגיה זאת. וראה במרדכי על מסכת חולין סימן תשיח' שמביא את דברי ר"י. וראה את שיטת ר"י הזקן אף בהלכות או"ה לרבנו ירוחם אות ב'. וראה סה"ת סימן סד': "אומר מורי רבנו". סברה דומה קיימת בספר תשובות מיימוניות הלכות מאכלות אסורות סימן ח' שם מובאת דעת הר"ש משאנץ שמלח מפליט טעם רק ממאכלים ולא מכלים. נמצאנו למדים שהמסורת של ר"י הזקן עברה ממנו לתלמידיו, בהם רבנו ברוך הצרפתי, הר"ש משאנץ ולשאר בעלי התוספות.

¹²¹ בספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סימן סד, כתוב: "אומר מורי רבנו דמותרים משום שהמלח אינו מפליט מה שבלוע בתוך העץ ובמתכת ובחרס ובאבן. וכן מביא אף המרדכי בשמו, וכן הנוסח בסמ"ג, שם. עם זאת, שיטת ר"י הזקן מובאת באופן אחר על ידי הר"ש משאנץ. וכך כתוב במרדכי ובתשובות מיימוניות: "ראיתי לרבנו הקדוש שהתיר ונתן טעם לדבר שהדפוס של עץ אפילו מלאו מלח חשוב כתפל". שיטת הרא"ש היא המקלה ביותר בנושא זה ומתירה מליחה בכל כלי מנוקב. לעומת זאת, השע"ד והר"ש משאנץ מציינים דווקא כלי עץ. נמצאנו למדים שתשובת הר"ש משאנץ הסתובבה בין תלמידי החכמים מבית מדרשו של המהר"ם והם התבססו עליה ביצירותיהם.

¹²² וראה הגהות שערי דורא סימן יז', הגהה ב' שמביא תשובה זאת של רבנו שמשון. ייתכן שאף כותב ההגהות זיהה את הקשר שבין הר"ש משאנץ לשע"ד.

דיון אחרון בסוגיה זאת הוא השינוי הטקסטואלי בין משפחות הספר. כאשר בענף 3 של משפחה ב' נוסף המשפט: "ויש לומר שאינו מזיק כלל כלל". מכך שתיבות אלו חסרות במשפחה א' ורוב משפחה ב' ניתן לשער שהן לא היו קיימות בגרסאות המוקדמות של הספר. כמו כן, מכך שתיבות אלו חסרות במשפחה ג', המכילה לעיתים הגהות מאוחרות או השלמות מאת המחבר, ניתן לשער שמעתיק ענף 3 הוסיף אותן מדעתו או העתיק משולי הגליון. אף במהדורות הדפוס של הספר תיבות אלו חסרות, על אף שפעמים רבות המהדירים הכניסו הגהות מאוחרות לגוף הספר. לפיכך ניתן לומר שקרוב לוודאי תיבות אלו לא נכתבו בידי רי"מ. כמו כן, מבחינת ההקשר הטקסטואלי נראה שהן לא מוסיפות מידע חדש והכרחי ללומד. חיזוק נוסף לטענה זאת הוא שרי"מ לא משתמש בביטוי "כלל כלל" לאורך כל הספר. יתר על כן, אף ספרי הראשונים שרי"מ התבסס עליהם לא השתמשו כמעט בביטוי זה.¹²³

2. בסימן זה מיישם את הכלל שלמדנו בתחילת השער הלכה למעשה, ועל הכרעת ההלכה קיימת מחלוקת בין הראשונים. לשיטת בעלי התוספות, ותלמידי המהר"ם מלח אינו יכול להפליט טעם מכלי יבש לעולם, וזה המשך ישיר של דעת ר"י הזקן.¹²⁴ לעומתם, הראב"ה אוסר למלוח בשר בכלי חלבי או בכלי לא כשר.¹²⁵ רי"מ כדרכו אינו רשם את המחלוקת, אלא עבר ישירות להכרעת ההלכה ופסק כמו שיטת ר"י הזקן, המובאת גם בתוספות, בסה"ת ובסמ"ג. בכדי לדעת על איזו יצירה התבסס רי"מ נבחן היכן קיימים אלמנטים משותפים. מהשוואת היצירות ניכר שככל הנראה רי"מ התבסס על הסמ"ג ולא על סה"ת כיוון ובשניהם קיים הביטוי: "ומעשים בעל יום..." (רמת ודאות ב').¹²⁶

עתה נעבור לדון בשינויי הנוסח הקיימים בהלכה זאת. הבדל בין המשפחות בא לידי ביטוי במיקומו של המשפט "מיהו לכתחילה נכון להגעיל דפוסי הגוים".¹²⁷ כאשר בענף 3 ומשפחה ד' שני המשפטים האחרונים מופיעים בסדר הפוך לעומת שאר כתבי היד. שאלה העולה מכך היא: כיצד נוצרו שינויי

¹²³ בסה"ת הביטוי קיים פעם אחת בלבד. בסמ"ג הוא לא מוזכר, והראב"ה כותב אותו פעמיים בלבד.

¹²⁴ ראה בתוספות שם. ובסה"ת סימן סד, ובסמ"ג סימן קלז'. וראה אצל תלמידי המהר"ם בסימן הקודם. וראה פתחי תשובה סימן קה' סעיף קטן טו', ובדרכי תשובה סימן קה' סעיף קטן ריד'.

¹²⁵ ראה שיטתו במרדכי על מסכת חולין סימן תשיח'.

¹²⁶ ביטוי זה קיים אף בתוספות שם ד"ה "טהור מליח". עם זאת נראה שרי"מ התבסס על הסמ"ג ולא על התוספות כיוון שאנו יודעים בוודאות שעל הסמ"ג הוא מתבסס לעומת התוספות שאנו לא בטוחים עד כמה הוא נעזר ביצירתם.

¹²⁷ ראוי לציין שהתיבה מיהו לא מציינת הגהה מאוחרת כמו הוספות של רבנו פרץ על הסמ"ג והתשב"ץ, אלא כפי שראינו, שכך מתנחם רי"מ כאשר הוא כותב דעה חולקת על הנאמר לפני. הראיה לכך היא שבכל כתבי היד העתיקים תיבות אלו שייכות לרי"מ.

נוסח, ומהו הנוסח הנכון.¹²⁸ מעיון במקורות של הסימן ניתן לומר ששני הנוסחים הגיוניים, ולכל אחד קיים ביסוס בספרי הקדמונים. הנוסחה של ענף 3 דומה לגרסת התוספות והסמ"ג שבה קודם מופיע המשפט: "מעשים בכל יום...", ולבסוף התיבות: "והמחמיר תע"ב". לעומת זאת, שאר המשפחות דומות לנוסח סה"ת שבה קודם רשום שלכתחילה אסור, ולבסוף כתוב "וכן הוא רגילות..."¹²⁹.

3-4. שני הסימנים האחרונים בשער זה עוסקים בסוגיית שפוד וסכין שהכניסו לבשר בתהליך הצלייה. כאשר חתיכת הבשר חמה קיים חשש שהדם שאינו בתהליך הצלייה יצא יכנס לסכין או לשיפוד. סמ"ג ורבנו ברוך בספר התרומה אסרו את השיפוד והסכין, מסיבה זאת.¹³⁰ לעומתם, האור זרוע בשם רבנו יהודה שירלאון והראב"ה מתירים הואיל והאש מוציאה את הדם מהשיפוד ושורפת אותו, כשם שהיא מוציאה את הדם מהחתיכה בתהליך הצלייה.¹³¹ רי"מ כתב שקיבל מרבתינו שהשיפוד אסור, אך אין העולם נוהרין בזה. נמצאנו למדים שרי"מ קורא לרבנו ברוך ורבנו משה מקוצי, רבותיו. אבל באשכנז נהגו כראב"ה, רבי יצחק או"ז, ורי"י שירלאון. יתרה מזאת, אף תלמידי המהר"ם, הרא"ש והמרדכי הקלו כמו מנהג אשכנז.¹³² אך נראה שרי"מ לא הכריע בהלכה זאת כמנהג אשכנז וכמקובל בבית מדרשו של המהר"ם, אלא התחשב אף בפסיקת רבותיו הצרפתיים.

שער י' - נוסח [מחולק לארבע פסקאות שמהוות ארבע סוגיות]

1. אם מלח בשר שחוטת עם בשר נבלה { אפילו בכלי מנוקב, השחוטת אסורה מן התורה מכח הציר דנוח יותר לבלוע מן הדם. דציר של בשר נבילה אסור מן התורה }¹³³ כדקאמר רבא הטמאין לרבות

¹²⁸ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' סז', הערה ב' שטוען שנוסח הדפוסים שונה מנוסחת כתבי היד, והגרסה הנכונה היא כמו כתבי היד. עם זאת, כבר עמדנו על כך שדבליצקי בחן כתבי יד מענף 3 של משפחה ב', ואנו יודעים שבשאר המשפחות הנוסח כמו במהדורות הדפוס.

¹²⁹ לפיכך ניתן לומר שהנוסח הלשוני של הלכה זאת מהסמ"ג, וסדר המשפטים דומה לסה"ת.

¹³⁰ ראה סה"ת, סימן סט'. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז'.

¹³¹ ראה או"ז, ח"א, סימן תעא'. וכן נראית שיטת הראב"ה שפוסק שמותר לצלות בשר בשיפוד שצלו בו כבד, וראה ראב"ה סימן אלף קיא'. רי"מ לא פוסק כמותו בשיפוד רגיל, אך בשל גוי הראב"ה ורי"מ אוסרים. ולכן ייתכן ומקור סעיף זה מהראב"ה אע"פ שרי"מ לא פסק כמותו.

¹³² ראה רא"ש, חולין, פרק ח' סימן לו'. וראה מרדכי, חולין, סימן תשא'.

¹³³ זאת הוספה שקיימת במשפחה ג'.

צירן ורוטבן והא דמסיק בפרק גיד הנשה ציר¹³⁴ זיעה בעלמא הוא ואינו אוסר דמשמע דציר דרבנן הוא התם מיירי בציר דגים שהוא מדרבנן. {אם כן אם נמלח דג טמא עם דג טהור הוי איסור דרבנן ואם יש ספק בדבר יש להקל}¹³⁵ ולכן קונין דגים מגוים אפילו כשהן מלוחין דספק אם מלחן עם טמאין או לא וספק דרבנן לקולא. ועוד ראייה דציר {דגים} מדרבנן דפרק אין מעמידין {בסוף דקאמר} לא שנו אלא לטבל {בצירן אבל לטבל} בגופן אסור מדקא מפליג בין צירן לגופן ש"מ דציר דגים מדרבנן. מכל מקום תבא מאירה לאדם שרואה טמאים וטהורים יחד מלוחין יחד וקונה {לכתחילה}¹³⁶ ועליו נאמר ורשעים¹³⁷ יכשלו במ. ואם איכא ספקא אם מלח בשר שחוטה עם נבילה, {הוי} כמו ספק דאורייתא ולחומרא.

2. ואחרי שמליחות שלנו אינם נאכלים מחמת מלחן והוו כרותח דצלי, אם נגע בשר מלוחה לגבינה {ושניהן לחין}¹³⁸ הגבינה אסורה {ואפילו אינה מלוחה} והבשר מותרת שהגבינה לא פלט כלל. ואי הוה איפכא, שהגבינה מלוחה {ולחה} והבשר טפל, הבשר אסורה והגבינה מותרת לפי שהמלוח פולט והטפל אינו פולט {כלל}. ואם שניהם מלוחים {ולחים} ונתונים זה על זה או סמוכים זה אצל לזה, שניהם אסורין דכל אחד פולט טעמו ובולע טעם של חברו הסמוך לו. ולא שייך כאן כבולעו כד פולטו אלא גבי דם. וכן הדין גבי בשר שחוטה ונבילה, אם שניהם מלוחים {ולחין} שניהם אסורים. ואם הכשרה מלוחה ולא הנבילה, אז הכשירה מותרת. שמלח השחוטה {פולט דם} אין לה כח לפלוט דם הנבילה. ואם הנבילה מלוחה לבד, אז הכשירה אסורה, לפי שהדם שהנבילה פולטת והכשירה {שאינה מלוחה}¹³⁹ בולעת הואיל ואינה פולטת¹⁴⁰. וכן גבי טהור מליח וטמא תפל. [לפי שמלח שעל הטהור אינו מפליט הטמא]¹⁴¹. וטמא מלוח וטהור תפל הוי איפכא {כי מה שפולט הטמא הוי כרותח

¹³⁴ המילה "ציר" חסרה בכתבי היד מנצ'סטר 31, אוקספורד 1130 ופרמה 2908 ממשפחה א', וקיימת בוטיקן 165.

¹³⁵ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו לצורך מחקרנו. כמו כן הוספה זאת לא קיימת במהדורת מכון המאור, אך כן קיימת במהדורת דבליצקי. וראה דפוס לובלין שנת של"ד, דף לא ע"ב, ודפוס ונציה שנת ש"ח, דף יא ע"ב שאף בהם משפט זה רשום. וראה בפרק 6 של מחקרנו שם ראינו שדפוס דבליצקי מבוסס על דפוס לובלין.

¹³⁶ בכל כתבי היד כתוב "כאן" לכתחילה", חוץ ממשפחה א' וענף 2

¹³⁷ בפסוק בספר הושע כתוב ופושעים, ולא ורשעים.

¹³⁸ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו. במהדורת המאור הן בסוגריים, ובמהדורת דבליצקי רשומות כחלק מדברי ר"מ.

¹³⁹ בענף 2 מילים אלו אינן רשומות. במשפחה א' הנוסח הוא: "ואם הנבילה לבד מלוחה אז אף הכשירה אסורה לפי שהנבילה והכשירה בולעת הואיל ואינה מלוחה"

¹⁴⁰ במשפחה א' רשום: "מלוחה".

¹⁴¹ הוספה זאת קיימת בשאר כתבי היד.

מחמת המלח ובולע הטהור. {142} {ואסור לפי שהטמא מלוח ואותה פליטה חשיבה רותח ובולע הטהור שאין מלוח} {143}

3. אבל בשר {חי} תפל שאינה מלוחה שנפל לתוך החלב או לתוך האיסור אחר צלול שלא יהא מלוח מותר דצונן אינו בולע {צונן} {144}. ההוא יונה דנפל תוך כדא דכמכא ושרייה רבינא, לפי שהכותח לא הוי מלוח כל צורכו {ולא הוי כמו רותח} {145} וגם הגוזל לא היה מלוח, דאם היה מלוח היה אסורה {הכל עד ס'י} {146} לפי שחשוב רותח ובולע הכותח {שהוא לח אצלו} {147}. והא דאמרין טהור מלוח וטמא תפל מותר, לפי שמלח הטהור אינו מפליט הטמא, אבל אם לחלוחית מצא אצלו בולעו. זה הגוזל {מותר} לפי שלא נמלח כלל לא הגוזל ולא הכותח שלא היה צריך רק הדחה במים {ואף אין בו דין ס'י} {148}, ואם היה הגוזל צלי, אפילו היה צונן בולע שפיר איסור צונן {לח} סביביו, אך שאינו אוסר כי אם כדי קליפה. ואפילו אם הוא חי ואית ביה פילי, **פירוש בקעים** [אז הכל אסור ולא סגי בקליפה] {149}. {וה"ה שאר בשר אם הוא צלי ונפל בחלב או נוטף עליו חלב צריך קליפה ואף על גב דשניהם צונן ואי אית ביה פילי הכל אסור} {150} ולא נאמר שאני גוזל דרכיך. ובשר שלא נמלח רק קצת כגון לצלי, אף על פי שאינו חשוב כרותח לאסור במגעו, מכל מקום ציר הנוטף ממנו על הגבינה אסורה {151} {שהציר} {152} אינו נאכל מחמת מולחו כי אם על ידי {טיבול} וחשוב כרותח והבשר שנמלח וגבינה ונתייבשו {153} מבחוץ, אפילו נוגעים זה בזה אינם אסורים. ואפילו הודחו שהם עתה לחים אינן אוסרין זה את זה כי אם כשהן לחין על ידי מלח ואדרבה בהדחה שעושין עתה מעביר הלחלוחית

¹⁴² הוספה זאת קיימת בכל כתבי, חוץ ממשפחה א' וענף 2. אולם בכתב יד פרמה 3266 מענף 2 הוספה זאת רשומה.

¹⁴³ הוספה זאת קיימת רק בכתבי היד של משפחה ג'.

¹⁴⁴ תיבה זאת לא קיימת ברוב כתבי היד שבדקתי.

¹⁴⁵ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד של מחקרנו מלבד כתב יד אוקספורד 777. במהדורת המאור קיימת בסוגריים. ובמהדורת דבליצקי רשומה כחלק מדברי רי"מ. וראה שע"ד, ביטון, עמ' 102.

¹⁴⁶ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

¹⁴⁷ חסר אף בכתב יד מילנו 80.

¹⁴⁸ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

¹⁴⁹ משפט זה נשמט בכתב יד 12 21 אך קיים בכל השאר.

¹⁵⁰ המשפט קיים במשפחה ג'.

¹⁵¹ בכל כתבי היד כתוב כאן: "דציר חשוב כרותח", חוץ ממשפחה א' וענף 2, ומגיה של כתב היד שלנו לא הזכיר זאת

¹⁵² תיבה זאת קיימת בכתב יד וטיקן 165.

¹⁵³ בכל כתבי היד כתוב כאן "ואין לחין", חוץ ממשפחה א' וענף 2.

והמלח וכן הדין בבשר {כשירה שנגע בנבילה או בגבינה או נפל לחלב ואחד מלוח או שניהם מלוחים}¹⁵⁴ כדפירשנו.

4. אבל אם חמין הם על ידי שנתבשלו או נצלו כל אחד לבדו ואינן {חמין} על ידי מליחה, אין להם דין טהור מליח וטמא תפל, אלא יש להן דין אחר ותלוי בפלוגתא דרב ושמואל פרק כיצד צולין לרב עילאה גבר ולשמואל תתאה גבר. והלכתא כוותיה דשמואל **דתניא כוותיה**. וכן הדין, {אם למטה} בשר כשירה חם ועליה בשר נבילה {צונן} אפילו חי אפילו {אינו} מלוח, הבשר שלמטה נאסר לפי שהחום התחתון מפליט העליון והא דקאמר טהור מליח וטמא תפל ולא מפליג בין עליון לתחתון, היינו על ידי מלח, שאין לו כח להפליט חבירו, אבל בשר חם {על ידי צלייה או על ידי בישול}¹⁵⁵ מפליט חבירו. וכ"ש אם בשר נבילה למטה חמה ושחטה צוננה עליה נאסרה דתתאה גבר. ואם הצונן למטה, בין נבילה בין שחטה, ועליה החמה רותחת, השחטה כשירה דאין התחתון צונן בולע מחמת {חום} שעליו. ומיהו קליפה בעי כשהחם למעלה¹⁵⁶ כדאיתא פרק כיצד צולין אדמוקיר ליה בלע פורתא.

שער י' - פרוש

שער זה מחולק לארבע פסקאות שבמהדורות הדפוס הן ארבע סימנים, ולהלן נדון בכל אחד מהם בנפרד. הנושא המשותף לדינים בשער זה הוא נגיעת דברי מאכל שאינם כשרים במאכלים כשרים.

1. בסימן הראשון עולה שציר מבשר לא כשר אסור מהתורה כמו החתיכה עצמה. בנושא זה מתחיל הסימן, ואף נגמר בו.¹⁵⁷ עם זאת, רובו של הסימן עוסק בסוגית רוטב הדג, והאם מותר לקנות דגים מלוחים מגויים. הסימן פותח בראיה תלמודית לכך שציר אסור, ועובר לדון ברוטב של דגים, שהוא הציר שהתלמוד התיר. בסוגיה זאת רי"מ אינו רושם אלא את פסק ההלכה, ולא משתף את הקורא במשא ומתן ההלכתי, בדיונים הקיימים בספרי ההלכה ובמחלוקות בין החכמים הקדומים. רי"מ מביא מקור תלמודי לכך שציר בשר אסור מן התורה, וציר דגים מדרבנן. לעומתו, חכמים אחרים באשכנז וצרפת התמודדו עם מקור הפוך מספר תורת כהנים שבו כתוב שגם רוטב דגים טמאים

¹⁵⁴ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד העתיקים של הספר שהגיעו לידינו.

¹⁵⁵ הוספה שקיימת רק בענף 3.

¹⁵⁶ בענף 3' רשום כאן: "צונן למטה".

¹⁵⁷ זאת לא הפעם היחידה שרי"מ מתחיל לדון בנושא מסויים, עובר לנושא אחר, וחוזר לנושא הראשון. דוגמה נוספת לכך נראה בשער יח' - יט' שבו רי"מ עוסק בסוגיית תולעים, עובר לדון בדגים טמאים, וחוזר בסוף שער יט' לחתום את הלכות תולעים.

אסור מהתורה.¹⁵⁸ למעשה, רבותיו של ר"מ פסקו שציר דגים אסור מדרבנן, ונחלקו האם מותר לקנות דגים מלוחים טהורים מגוים.¹⁵⁹ מחלוקת זאת מסוכמת היטב בספר המרדכי על מסכת ע"ז, ושם נכתב :

כתב ר' **אבי העזרי** דכל זה מיירי בידוע שלא נמלחו עם דג טמא דאל"כ צירן אוסר וכן יש **בתוס' ה"ר ישראל** דסתם דגים מלוחין נהגו בהם איסורא חוץ מהר"ניש ומקריי"ש שאין דגים טמאין נמלחים עמהם ובה"ג **וספר התרומה** פסקו היכא דספק נמלחו עם הטמאין אם לא דמותרין מספק דציר דגים טמאין הוי מדרבנן כדאיתא פרק כל הבשר שאני ציר של דגים דזיעה בעלמא הוא וספיקא לקולא.¹⁶⁰

עולה אפוא שהייתה מחלוקת באשכנז סביב השאלה האם סתם דגים מלוחים טהורים, ומותר לקנותם מגויים או שקיים חשש שנוכרי מלח אותם עם דגים טמאים.¹⁶¹ בספר או"ז פסק רבי יצחק כדעה המקלה ומתיר דגים מלוחים "שמביאים בעגלות מאונגרי"אה לאוסטרי"נא", בתנאי שלא רואים אותם ביחד עם הטמאים.¹⁶² המרדכי, כאמור, לא הכריע במחלוקת זאת. אולם, נראה שהמהר"ם מרוטנבורג ושאר תלמידיו, ובהם ההגהות מיימוניות והרא"ש הקלו בדין זה.¹⁶³ ר"מ כתב בספרו רק את ההלכה הרלוונטית למעשה, ולא דן במקורות ובמחלוקת הקדמונים, ואף אחת הראיות לא רשומה בגירסה הקצרה של הספר. למעשה ר"מ פוסק כדעה המקלה, המתירה לקנות דגים מלוחים מנוכרי, ונראה שאת דבריו שאב מספר או"ז (רמת ודאות ג').¹⁶⁴ עם זאת, ר"מ אינו מקל בצורה גורפת, ומחמיר במצב שדגים טמאים וטהורים מונחים באותו כלי.

¹⁵⁸ ראה אור זרוע, חלק א', סימן תפא'. וראה רא"ש, מסכת ע"ז, פרק ב', סימן מב'. וראה את התוספות בהערת שוליים הבאה. וראה תוספות ר"ש משאנץ (בשיטת הקדמונים), מסכת ע"ז, דף מ' ע"א. וראה סמ"ג, לאוין סימן קלז'. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק טו, אות פ'.

¹⁵⁹ בנוסף לכך, קיימת מחלוקת בין התוספות למסכת חולין לתוספות למסכת עבודה זרה (להלן, ע"ז) ביחס לציר הדגים האסורים. ראה מסכת ע"ז דף דף מ' תוד"ה מחלוקת, וראה חולין צט תוד"ה שאני ציר. התוספות בחולין פוסקים שהציר אסור מדרבנן, והתוספות בע"ז אוסרים מדאורייתא. מקור המחלוקת נובע מלימוד הפסוקים בתורה, ומהבנתם. אומנם, תוספות שלנו על מסכת עבודה זרה נכתבו על ידי תלמידי רבנו פרץ, עם זאת אורבך טוען שהם מבוססות על שיטתם של חכמים קדומים יותר. וראה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 654-655.

¹⁶⁰ מרדכי, מסכת ע"ז סימן תתלב'. וראה ראבי"ה סימן אלף קיט'. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז', וסה"ת סימן סז'.

¹⁶¹ וראה בפסקי ר' יחיאל מפריס, סימן יז' שפסק להחמיר כראבי"ה. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז' שהקל כסה"ת.

¹⁶² האו"ז דבר על כל סוגי הדגים, ואין הגבלה בדבריו. מה עוד שהרינג ראינו שמותר כיוון שמלוחים אותם בנפרד.

¹⁶³ ראה מהר"ם, תשובות פסקים ומנהגים, חלק ב', עמ' קצ'.

¹⁶⁴ ר"מ פסק כמו סה"ת, הסמ"ג והאו"ז. עם זאת, קיימת בספר שע"ד הוספה שלא רשומה באף אחד מספרים אלו והיא "אומנם תבוא מאירה באיש שהרואה בעניו דגים טמאים עם דגים טהורים יחד בכלי וקונה עליהם אמר הכתוב ופושעים יכשלו בס'". וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' עב' שטוען שמקורו של סימן זה הוא מספר התרומה, ולתוספת של השע"ד אין מקור מפורש. עם זאת, ניתן למצוא לפסק של ר"מ ולספר או"ז מרכיבים משותפים, שכן שניהם שמו דגש

באשר להבדלים הטקסטואליים, במשפט הראשון שקיים רק במשפחה ג' כתוב: "אפילו בכלי מנוקב השחוטה אסורה מן התורה מכח הציר דנוח יותר לבלוע מן הדם דציר של בשר נבילה אסור מהתורה". לכאורה נראה שבלעדי משפט זה דברי השע"ד פחות מובנים, וכנראה קיימת בשאר המשפחות השמטה של מעתיק.¹⁶⁵ לפיכך, ייתכן שגירסה ראשונית של הספר הייתה דומה למשפחה ג', ושאר הנוסחים נוצרו עקב טעות מאוחרת של אחד המעתיקים. אולם עדיין ניתן לטעון שרי"מ או חכם מאוחר יותר הוסיפו משפט זה בהתבססם על הכתוב בסמ"ג.¹⁶⁶

הבדל הבא בין המשפחות הוא המשפט: "ואינו אוסר דמשמע דציר דרבנן הוא", שחסר במשפחה א' וקיים בכל שאר כתבי היד. מסקירת המקורות האפשריים של ההלכה עולה שמשפט זה לא רשום בחיבורים שעליהם מבסס רי"מ את השער.¹⁶⁷ כמו כן, ניכר שזהו משפט שמבאר את הדין התלמודי, "ציר זיעה בעלמא הוא". תלמיד חכם, הבקיא במסכת חולין, שקורא את משפחה א' של ספר שע"ד יבין ללא משפט מתווך את כוונת המחבר, והיא שציר הבשר לא פוסל כמו הבשר עצמו אלא זוהי זיעה בלבד. לפיכך המשפט הנוסף בשאר המשפחות בא להנגיש את הספר ללומד הפחות בקי שצריך

על ראיית האיסור ביחד עם ההיתר. רי"מ כתב: "תבוא מאירה לאיש אשר רואה...". והאוי"ז התיר דג מלוח באוסטריה אם לא ראו איתו דג טמא. ייתכן וזו גם כוונתו של הפרישה בסימן פג', אות יב'. וראה בתרומת הדשן, סימן קעד' שכתב: "שע"ד ואוי"ז משמע דלא שרו אלא בדגים טהורים מלוחים שאין עמהם דגים טמאים, מכל מקום לא שבקינן כל הני רבוותא משום שע"ד ואוי"ז". אף מדבריו נראה שהוא סובר שהשע"ד והאוי"ז באותה הדעה, וזו עוד ראייה לשיטתנו שמקור סימן זה הוא מהאוי"ז. אף בהגהות המהרא"י על השע"ד כתוב באות ח': "וכן משמע באוי"ז פרק קמא דכתובות דכתב כל זמן שאין אנו רואים ביניהם דגים טמאין מותר". ראייה נוספת שמראה את הקשר בין שני יצירות אלו הוא סדר הדברים בהלכה זאת. רי"מ ורי"מ או"י פותחים את ההלכה עם ציר של בשר שאסור מדאורייתא, עוברים לדון בציר של דגים, וחוזרים לדון בציר של בשר. לעומת זאת, בספר התרומה, רבנו ברוך לא חוזר לדון בציר הבשר, כיוון שהוא כבר הזכיר אותו בתחילה.

¹⁶⁵ הבנת הספר תהיה באופן הבא: "אם מלח בשר שחוטה בהדי בשר נבילה" – זה הפתיח והנושא של השער, ורי"מ רוצה ללמד את הלומד מה הדין בסיטואציה זאת. המשפט הבא הוא כבר התשובה לשאלה: "כדאמר רבא הטמאים לרבות צירן ורוטבן". כלומר, רבא פסק שכל בשר לא כשר מטמא גם על ידי הרוטב שלו וגם על ידי הציר שלו (ציר זה מה שיוצא מהבשר על ידי מליחה), ולכן הבשר לא כשר לאכילה. דוגמה נוספת לסגנון כתיבה כזה ניתן לראות בתחילת שער יד', ששם כתוב: "דין אם ריחא מילתא היא תניא בפרק כיצד צולין...". שם ניכר שרי"מ מציב נושא מרכזי שעליו הוא הולך לדון, ובהמשך מביא את הראייה התלמודית. וראה דוגמאות מעין אלו אף בהלכות כבד וכחל. מהלכה זאת אנו לומדים שספר שערי דורא מיועד לתלמידי חכמים בעלי רקע הלכתי בתלמוד, שהרי אם הם לא מכירים את הסוגיה במסכת חולין דף קיב ע"ב, הפסק של רי"מ לא יהיה מובן להם. וראה בגוף המחקר בפרק שעוסק בשאלה למי מיועד ספר שע"ד. שם עמדנו על כך שלפעמים רי"מ כותב את ספרו בסגנון טלגרפי, ורק מי שבקיא בסוגיות התלמודיות יבין את כוונתו.

¹⁶⁶ ראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז' שכתב: "ובשר שחוטה שנמלח עם בשר נבילה אפילו בכלי מנוקב כבר בארנו שהשחוטה נאסרת מן התורה דצירן של טמאים מן התורה". בנוסף לכך קיים דמיון בין הסמ"ג לשע"ד בכך ששתי יצירות אלו מתחילות בדיני ציר הבשר, עוברות לציר ודגים, וחותרות בציר הבשר. לפיכך ייתכן שרי"מ או חכם אחר רצו "לעזור לתלמידים", והוסיפו משפט מיצירתו של רבנו משה מקוצי.

¹⁶⁷ ראה סמ"ג לאוין סימן קלז', סה"ת סימן סז' ואוי"ז סימן תפ"א.

הסבר למשמעות ההלכתית של זיעה. אומנם, עדיין צריך באור מה היה רשום במהדורות המוקדמות. שלושה כיוונים ניתן להעלות כאן, ראשית, ניתן להסבר שקיימת כאן השמטת הדומות, ומשפט זה לא הועתק בטעות לספר.¹⁶⁸ הסבר נוסף הוא שיייתכן שמשפחה א' היא מהדורה מאוחרת, והמתבר או חכם אחר השמיטו את המשפט הנ"ל בכדי לקצר את הספר. לעומת זאת, ניתן לטעון שמשפחה א' היא מהדורה ראשונית לא גמורה שבה משפט זה לא היה רשום, אלא נוסף בשלב מאוחר יותר. לפי הסבר זה יצא שבמהדורה המוקדמת של הספר רי"מ לא ראה טעם לבאר את דין התלמוד, ואילו בשלב מאוחר יותר הוסיף משפט שיעזור לתלמידים שפחות בקיאים. חיזוק לטענה שמדובר בהוספה מאוחרת הוא הדמיון בנוסח ובתוכן של שתי ההוספות הייחודיות שקיימות במשפחה א' בסימן זה. מהניסוח הדומה נראה שאותו האדם שכתב את ההוספה הראשונה הוא זה שכתב אף את השניה.¹⁶⁹

השינוי הבא בספר שע"ד קיים במספר מהדורות דפוס, ומדובר בוודאי בהוספה מאוחרת שבאה לומר שבאיסור דברנן ספיקו מותר, וזהו כלל בסיסי בהלכה, ואין בו שום חידוש.¹⁷⁰ ההבדל הטקסטואלי האחרון בהלכה זאת הוא המשפט: "ועוד ראייה דציר דגים מדרבנן דפרק אין מעמידין לא שנו אלא לטבל בצירן אבל לטבל בגופן אסור מדקא מפליג בין צירן לגופן ש"מ דציר דגים מדרבנן". משפט זה רשום בכל כתבי היד מלבד משפחה א'.¹⁷¹ ביצירות קדומות שעליהן מבוסס שער זה כגון סה"ת, סמ"ג ואו"ז ראייה זאת לא קיימת.¹⁷² מה עוד שהפיסקה החסרה מהווה "עוד ראייה", וחסרונה במשפחה א' אינו מורגש. על כן, פחות מסתבר שמדובר בהשמטה של מעתיק שהחסיר קטע זה, אלא נדמה שהקטע הורד או לא נכתב בכוונה. בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה א', בדוגמה בראשונה עמדנו על סיבות אפשריות לחסרונו של קטע זה במשפחה א'.

2. סימן הבא בשער זה עוסק בשני מאכלים הנוגעים זה בזה, ובאפשרות שהם יאסרו זה את זה כאשר אחד מהם או שניהם מלוחים. מקור הסימן הוא ממסכת חולין דף קיג שם התירו דג טהור

¹⁶⁸ ייתכן שהמעתיק דילג בין התיבות "הוא".

¹⁶⁹ המילים המשותפות הן: "דציר דגים מדרבנן".

¹⁷⁰ המשפט הוא: "אם כן אם נמלח דג טמא עם דג טהור הוי איסור דרבנן ואם יש ספק בדבר יש להקל". וראה מהדורת המאור, עמ' 90, ה"ש ו'. ייתכן ששיטת רי"מ שונה ממה שרשום בתוספת הנ"ל.

¹⁷¹ אם מביטים על דרך הצגת הלכה זאת בשע"ד רואים שמשפט זה הוא מעין סוגריים בתוך סוגריים, כיוון שכל סוגיית דגים נכתבה כאן דרך אגב, והראיה לדין זה היא מעין סוגריים נוספים. נושא מרכזי בסימן זה הוא ציר הבשר. אולם רי"מ מקשה מדברי התלמוד שציר ותר, ומתרחק שמדובר בציר דגים. בעקבות כך רי"מ פותח דיון על כשרות דגים שנגעו בציר דג טמא. לאחר מכן רי"מ חוזר לדון בציר בשר שאינו כשר. לפיכך, סוגיית ציר דגים הובאה כאן כדרך אגב לציר בשר.

¹⁷² ראה או"ז סימן תפא'. וראה סמ"ג לאוין, סימן קלז'. וראה סה"ת, סימן סז'.

מלוח שנגע בדג טמא.¹⁷³ רי"מ התבסס בכתיבת הסימן על ספר התרומה, והראיה לכך היא שהדוגמאות שכתב רבנו ברוך, מובאות באותו הסדר בספר שע"ד (רמת ודאות ב').¹⁷⁴ שני החיבורים פותחים בשלוש דוגמאות על בשר וגבינה, ועוברים לשלוש דוגמאות על בשר נבלה וחתיכה כשרה. הבדלי הנוסח בין המשפחות של ספר שע"ד תלוי עד כמה המחבר נצמד לספר התרומה.¹⁷⁵ במשפחה א' התבססו הכי מעט על סה"ת, והסתפקו בהבאת הדוגמאות. משפחה ב' כוללת משפט נוסף שמהווה ראיה נוספת לדין, ובמשפחה ג' רשום משפט נוסף: "ואסור לפי שהטמא מלוח ואותה פליטה חשיבה רותח ובלוע הטהור שאין מלוח".¹⁷⁶ ישנם מספר אפשרויות להסביר את ההבדל בין משפחה ג' לשאר כתבי היד. ראשית, ייתכן שמשפחה ג' מקורית יותר, ובשאר כתבי היד קיימת השמטה. מאידך, ייתכן שמשפחה ג' היא מהדורה מאוחרת שחכם מאוחר הוסיף לה קטע מספר התרומה.¹⁷⁷

3. סימן שלישי בשער זה עוסק בסיטואציה בה חתיכת בשר נפלה לתוך חלב. רי"מ לא רושם את מחלוקת הפוסקים בנושא זה אלא את מסקנתו ההלכתית. מקור לדין הוא מספר התרומה שבשר צלוי וקר שנפל לחלב צריך קליפה, ואם יש בקעים אפילו הוא חי כולו אסור.¹⁷⁸ לעומתם רש"י, ועוד פוסקים סוברים שבשר קר צלוי שנפל לחלב ניתן לשטוף ולאכול.¹⁷⁹ דעה הלכתית נוספת היא של

¹⁷³ ראה בספר טורי זהב (ט"ז), סימן קה', ס"ק ד' שהמלח גורם לחתיכה הנוגעת בו לבלוע טעם אבל לא להוציא את טעמו החוצה.

¹⁷⁴ ראה סה"ת סימן סג'. אף רבי משה, בסמ"ג לאוין, סימן קלז' עסק בנושא זה. אך הוא התחיל בדוגמה של בשר שחוטה שנגע בבשר נבלה, לאחר מכן עבר לבשר שנגע בחלב, ואת הדוגמה השלישית של טהור מליח וטמא תפל הוא כלל לא הזכיר. לכן מסתבר שהמקור הוא סה"ת, שהדוגמאות מסודרות לפי אותו הסדר. תלמידי המהר"ם מסכימים לעקרונות שבשע"ד, אך ברור שלא מהם הוא שאב את החומר ההלכתי.

¹⁷⁵ להלן נראה ציטוט מתוך ספר התרומה הלכות איסור והיתר סימן סג. החלק המודגש זה קטע שנוסף במשפחה ג', והקטע עם קו תחתון זה קטע שחסר במשפחה א'.

" ולא שייך למימר כבולעו כך פולטו אלא גבי דם. וכן הדין גבי בשר כשרה ובשר נבלה אם שניהם מלוחין שניהן אסורין אם כשרה גרידא מלוחה ולא הנבילה אז לא נאסר דכשימלח הכשרה אין לו כח להפליט את חבירו ואם הנבלה לבד מלוחה אז אף הכשרה נאסרת לפי שהמלוחה שהיא הנבלה פולטת והכשרה שאצלה בולעת. וכן אמר טהור מליח וטמא תפל הוי מותר לפי שהמלח הטהור אינו מפליט הטמא אבל טמא מליח וטהור תפל אסור לפי שהטמא פולט ואותו לחלוחי" הוא ברותח מחמת המלח ובלעו הטהור ודוקא לפי שהטמא מלוח פולט ואותה פליטה חשובה רותח ובלועה הטהור לפי שאינו מליח. אבל בשר..."

¹⁷⁶ ראוי לציין שבמשפחה ג' העתיקו את לשון סה"ת כמעט מילה במילה. לעומת זאת, בשאר הסימן רי"מ רק התבסס עליו, ולא העתיק אותו. מנתון זה ניתן לשער שההוספה של משפחה ג' לא נכתבה בידי רי"מ אלא על ידי חכם אחר שהיה מעוניין להרחיב לקורא את היריעה ולהביא לו משפט נוסף מסה"ת.

¹⁷⁷ וראה בגוף המחקר בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 1 שם עסקנו בקטע זה בהרחבה. כמו כן, פחות מסתבר שרי"מ יכניס קטע נוסף מסה"ת ליצירתו שהרי הוא הכיר אותו כבר בשלב מוקדם של הכתיבה.

¹⁷⁸ ראה סה"ת, שם, סימן סג'.

¹⁷⁹ כך סובר אף הראב"ד, הרמב"ן והרשב"א. וראה רש"י, פרק כיצד צולין דף עו ע"א ד"ה "ואי מיתבל".

האו"ז, מהר"ם מרוטנבורג, הסמ"ג והסמ"ק שצלי לעולם מותר, אבל צלוי עם בקעים אסור כולו.¹⁸⁰ רי"מ כאמור פסק כרבנו ברוך הצרפתי, ואף הניסוח שלו מבוסס על סה"ת. לפיכך, נראה אפוא שבהלכה זאת רי"מ לא פסק כמהר"ם ובית מדרשו.

בדומה לסימן הקודם, נדמה שאף כאן שינויי הנוסח תלויים בשאלה עד כמה רי"מ נצמד לנוסח סה"ת. לדוגמה המשפט: "אם הוא צלי ונפל בחלב או נטף חלב עליו צריך קליפה אף על גב דשניהם צוננין... ואי אית ביה פילי הכל אסור", קיים במשפחה ג' ובדפוסים הראשונים, אך לא רשום בשאר המשפחות.¹⁸¹ בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 2 עסקנו בקטע זה וראינו שבלעדיו נוסח השעי"ד פחות מובן, והוא אף רשום בסה"ת. על ייתכן שמדובר בקטע מקורי לספר שהושמט בטעות בשאר כתבי היד.

בנוסף לכך ניכר שתיבות שחסרות במשפחה א', כגון "דתניא כוותיה" או פירוש בקעים", באות לבאר את תוכן הספר.¹⁸² על כן ניתן להסביר שמשפחה א' מהווה וורסיה לא גמורה של הספר, ובמהדורות נוספות שיצאו לאור רי"מ הוסיף ביטויים שמקלים על קהל הלומדים. מאידך, ייתכן שבתחילה נרשמה גירסה ארוכה של הספר, ולאחר זמן המחבר או אדם אחר רצו לקצרה.

4. סימן אחרון בשער זה עוסק בחתיכות חמות הנוגעות זו בזו. רי"מ מתחיל את הדיון ההלכתי מהתלמוד, ומביא מחלוקת רב ושמאל ממסכת פסחים בעניין תתאה גבר או עילאה גבר.¹⁸³ כלומר, האם החתיכה התחתונה מעבירה חום וממשות לעליונה או הפוך. בדומה להלכה הקודמת, אף דין זה רי"מ לקח מספר התרומה כמעט מילה במילה (רמת ודאות ב'). לעומת זאת, התוספות הייחודיות

¹⁸⁰ ראה סיכום של שלושת השיטות בספר שפתי כהן, על סימן צא, ס"ק כא-כו'. וראה את שיטת המהר"ם, בשו"ת מהר"ם, דפוס פראג, סימן רי"ח. וראה ראבי"ה תשובות אלף קטז'.

¹⁸¹ להלן נראה את הציטוט מספר התרומה הלכות איסור והיתר סימן סג. החלק המודגש זה קטע שנוסף במשפחה ג', והקטע עם קו תחתון זה קטע שחסר במשפחה א' ובענף 2 של משפחה ב'.

"פילי בקעים בבשר אז אסור הכל ולא סגי בקליפה ושמה הוא הדין גבי שאר בשר אם הוא צלי ונפל בחלב או נטף חלב עליו צריך קליפה אף על גב דשניהם צוננין ולא נימא הכא שאני גוזלא דרכיך ואי אית ביה פילי הכל אסור ובשר שלא נמלח רק קצת לצורך צלי אף על פי שאינו חשוב כרותח לענין לאסור במגעו מ"מ ציר הנוטף ממנו על הגבינה אוסרו דהציר חשוב כרותח שהרי אינו נאכל מחמת מלחו כי אם ע"י טיבול והבשר שנמלח או גביני שנתייבשו שאינם כלל לחין מבחוץ אפי' נוגעים זה לזה אינן אסורין."

¹⁸² ראה הערות שוליים קודמות, שהמילה "בקעים" מוזכרת בסה"ת שהוא מקור הדין.

¹⁸³ ראה פסחים דף עה-עו. וראה לעיל בתחילת פרק ז' שקיימות עוד דוגמאות אחדות בהם רי"מ פותח את הסוגיה עם המקור התלמודי ושיטות חכמי אשכנז הקדמונים. המפרשים על התלמוד נותנים שני נימוקים לכך שתתאה גבר. ראשית, החום והאדים עולים למעלה, שנית החתיכה שלמעלה לוחצת את החתיכה שלמטה ומתוך הדחוק יוצא הטעם מלמטה למעלה.

שקיימות במשפחה ג' לא רשומות בספר התרומה. ייתכן שזאת ראייה לכך שהתוספות במשפחה ג' נכתבו בשלב מאוחר יותר על ידי רי"מ או חכם אחר.

שער יא' דיני כבד – נוסח [מחולק לחמש פסקאות שמהוות חמש סוגיות]

1. דאמר ליה {אביי} לרב ספרא כבדא מה אתון ביה. פרש"י לבשל בקדירה לאחר שנמלח דכיון שכולו דם לעולם פולט וחוזר ובולע אבל לצלי מה שפולט נופל לארץ ומה שאינו פולט מותר כל זמן שלא פירש. ור"ת פירש דקודם מליחה קמבעיא ליה¹⁸⁴ אבל לאחר שנמלח ושהה שיעור מליחה יצא כל הדם שעתיד לצאת ומותר לבשלו בקדירה עם בשר כאילו נצלה, דמעשים בכל יום דלאחר צליה נותנים כבד לקדירה של בשר¹⁸⁵ כדפרשינן לעיל' ושיעור מליחה כשיעור צליה והטעם דאז יצא כל הדם כאילו נצלה. ועוד דמליח כרותח דצלי. וסוגיא דשמעתין מפורש בין לרש"י בין לר"ת. והפסק לפי רש"י אם בישל הכבד בקדירה לאחר שנמלח ושהה כשיעור מליחה {והודח במים} הכבד מותר. ואם יש שם בשר¹⁸⁶ הבשר אסור אלא אם כן יש ס' {כנגד} הכבד. כי הכבד לעולם פולט מחמת רוב דמו, ואינו בולע לפי שטרוד לפלוט, אבל נבלע בבשר שנתבשל עמו. ואפילו לכתחלה לבדו אסור {לבשלו} ואף על פי שהכבד אינו בולע מ"מ אסור הכלי שבולע את הדם. לפר"ת אם לא מלוחה {כלל} אז זה הדין שייך בו אבל אם נמלח מותר לבשלו אפילו עם בשר שפסק מלפלוט לאחר שהייה שיעור מליחה. ואם בדיעבד מלחו הכבד עם בשר {או שצלו אותו}¹⁸⁷ מותר דדמן מישרק שריק. ויש לכתחילה לעשות כמו שפרש"י ואם בדיעבד {גבי כבד}¹⁸⁸ עשה כדפת"ס שפיר דמי. ואלבא דכ"ע אם צלו {בשיפוד} בדיעבד כבד או כחל {עם בשר} הכל מותר {אבל לכתחילה אסור לצלותן יחד}¹⁸⁹ והוא הדין מליח כדפרישית.¹⁹⁰

¹⁸⁴ במהדורות הדפוס נוסף כאן קטע שאינו נמצא בכתבי היד, ואף לא בסמ"ג וסה"ת. יתרה מזאת, קטע זה קוטע את רצף הקריאה בספר. וראה בנספח ט' את הקטע המדובר.

¹⁸⁵ במהדורות הדפוס נוסף כאן קטע שאינו נמצא בכתבי היד. וראה בנספח ט'.

¹⁸⁶ בענף 3 ממשפחה ב" רשום כאן: "בקדירה עם הכבד".

¹⁸⁷ התיבות לא רשומות בכתבי היד שבדקתי.

¹⁸⁸ התיבות לא רשומות בכתבי היד שבדקתי.

¹⁸⁹ הוספה זאת לא קיימת במשפחות א', ב' ו-ג'. אך רשומה בשלושת כתבי היד: מוסקבה 476, פרמה 2592 ולונדון 18685, שהם משפחה ד'.

¹⁹⁰ במהדורות הדפוס נוסף כאן משפט שלא קיים בכתבי היד. משפט זה רשום בדפוסים פעמיים. פעם אחת כאן, ופעם שניה בסוף שער יב'. לעומת זאת בכתבי היד משפט זה כתוב בשער יב'.

2. ואם הכבד דבוק בעוף אם הכבד שלם או בעוף שלו אסור דאין בשום עוף {ס' נגד} כבד ונעשה כל העוף חתיכה דאיסור, וצריך ס' מן הרוטב ובשר של היתר לבטל כל העוף. ואם אין הכבד שלם אלא חתיכה¹⁹¹ אם יש בעוף ס' כנגד אותה חתיכה דאיסור {העוף מבטלו ולא נעשית חתיכה של איסור}¹⁹² ומותר. דהוי כמו טיפת חלב שנפלה על גבי חתיכה בשר בתוך הקדירה דאמרינן אם יש בחתיכה עצמה ס' אז הוא מבטל הטיפה ואין נעשית נבילה. אבל כשהכבד כולו שלם צריך ס' כנגד כל העוף. וראייה מירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בני"ט אסור. {ועוד מטיפת חלב שנפלה על חתיכה אם יש בה בנותן טעם אסור}¹⁹³ אבל אם {הכבד} נפרד מן העוף, בכוליה קדירה משערינן ובטל בס'. ואם מקצת {הכבד}¹⁹⁴ מחובר לחתיכה עוף, חתיכת עוף נעשית נבילה אם אין בחתיכה ס' לבטל הכבד וצריך ס' בהיתר לבטל כל אותה חתיכה.

3. ואם צלו העוף והיה הכבד מחובר {בו} או נפרד ותחב בתוך העוף אז העוף עצמו מותר {ירכיו ואגפיו} על פני כולו, רק זורק סביב הכבד שקולף מעט לחוץ והשאר מותר. דדמא מידב דייב כדאמרינן גבי כבדא עילויה בשרא בדיעבד {אין} אך לכתחלה לא. ויש אומרים אפילו קליפה לא בעי {כשנצלה בתוך העוף}.¹⁹⁵

דיני הלב

4. תניא הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו {קורעו לאחר בישולו ומותר ופירש"י דוקא דם שבלב}¹⁹⁶ אסור אבל בשר הלב מותר משום דהלב חלק ואינו בולע כדאיתא פרק כיצד צולין שאני לב דשיע. ואם כן לב שנתבשל בקדירה עם דמו סגי בקריעה והלב מותר ואינו בולע {ושיע בין בפנים בין בחוץ}¹⁹⁷. והגאונים פירשו לב שנמצא בתרנגולת בין בצלי בין במבושל בין במחורב בין בתלוש זורקו והשאר מותר כדאיתא פרק כיצד צולין שאני לב דשיע, וקורעו לאחר בישולו. ור"ת פירש מה

¹⁹¹ בכל כתבי היד כתוב "כאן" של כבד דבוק בעוף", חוץ ממשפחה א' וענף 2. וצריך עיון מדוע המגיה של כתב היד קיימברידג' 12 21 לא רושם בצידי הגליון תוספת זאת.

¹⁹² המשפט קיים בשאר כתבי היד וכנראה קיימת כאן השמטת הדומות.

¹⁹³ הוספה זאת קיימת בענף 3. אומנם, במשפחה א' וענף 2 משפט זה לא קיים. במבט ראשון נראה שמדובר בהשמטת הדומות. אך ייתכן שזאת לא השמטה כיוון שהנוסח מובן גם ללא המשפט החסר.

¹⁹⁴ פעם שניה ברצף שהתיבה "כבד" חסרה, וייתכן שלא מדובר בטעות של המעתיק שפספס מילה אחת.

¹⁹⁵ "כשנצלה בתוך העוף" מופיע בכתבי היד של ענף 3. בכתבי היד פרמה 2908, מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 ממשפחה א' אחרי המלים קליפה לא בעי רשום: "התיר מהר"ם נ"ע אווזה עם הכבד והלב דדם מישרק שריק".

¹⁹⁶ הוספה זאת קיימת בכל כתבי היד שבדקנו חוץ ממשפחה א' וענף 2.

¹⁹⁷ הוספה זאת קיימת בכל כה"י שבדקנו חוץ ממשפחה א' וענף 2. וראה על הוספה זאת בגוף העבודה, ענף 2, דוגמה 7.

שמתרץ בספר שאני לב דשיע, היינו דיחוי בעלמא ואינו נשאר כן, אלא כדמסיק כבולעו כך פולטו. ופי' ר"ת דוקא נמלח או נצלה הלב עם דמו קרעו לאחר כן ומותר, דמה שנבלע פולט ונופל לארץ.

5. אבל אם נתבשל בקדירה הלב עצמו אסור שנתבשל בדם חללו, והעוף מותר שיש ס' כנגד הלב. ואם הלב דבוק בחתיכה קטנה {ונתנו} בקדירה {לבשל עם שאר בשר} ¹⁹⁸ צריך לבטל אותה חתיכה. {ואם} נתנה בקערה {אחרי כן עם שאר בשר} ¹⁹⁹ והחתיכות נוגעות זו לזו חמות אותה חתיכה שהלב דבוק בה אסורה ²⁰⁰ אם אין בה ס' לבטל דם הלב. אבל שאר החתיכות מותרות, לפי שהאיסור הבלוע בחתיכה ממקום אחר אינו פולט מחתיכה לחתיכה כי אם ע"י רוטב, והחתיכה הראשונה שנעשית נבילה אינה אוסרת שאר החתיכות כיוון שהאיסור נבלע בו אינו יכול לילך בשאר החתיכות מותר כי לא יש בה {כח לאסור} מן הדבר שאסר אותה. אך כשנותנים ²⁰¹ אותה בפשטידא, אותה חתיכה אסורה שהלב דבוק בה ואחר כך בא השמנונית והולך דם שבחתיכה בכל שאר החתיכות, והרי אין ס' בכולן לבטל החתיכה שנעשית נבילה תחילה. ועוד השמנונית מטפטף {ממנו} בתוך העיסה וא"כ נאסרו תחילה שנים או שלוש חתיכות סמוך לאותה חתיכה שהלב דבוק בה, וכשגדל השמנונית והלך הכל בפשטידא ונגע בשאר החתיכות נאסרו כולן שהרי אין ששים לבטל את ה {שלוש} חתיכות ²⁰² כך פירש רבינו ברוך. ²⁰³ אמנם לא נהגנו כן כי אם כמו שפירש רש"י: כבד שנמצא במולייתא שקורין פשטידא בטיל בס' ואם הוא דבוק בחתיכה צריך שיהא ס' בחתיכה ואם לאו הכל אסור **וכן בלב** {וכן פסק בספר התרומה} ²⁰⁴. ואב"י העזרי פירש שכל דבר שאין האיסור יכול להתפשט אלא אצלו לא שייך ס' דדמי ללא נייער וכסה, ²⁰⁵ אלא קליפה בעי לפי אומדן {הדעת} ²⁰⁶ שיכול לפעפע למה שאצלו.

¹⁹⁸ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו מלבד ענף 3.

¹⁹⁹ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו מלבד ענף 3.

²⁰⁰ בענף 3 רשום כאן: "אותה חתיכה", וכל המשפט מנוסח בצורה אחרת. ומעניין שכאן המגיהה של כתב היד לא התחשב בנוסח ענף 3, כפי שעושה בדרך כלל. כנראה שגם בנוסח שלפניו התיבות לא היו רשומות בצידו הגליון או הגוף הספר.

²⁰¹ כך הנוסח אף במשפחה א' לעומת זאת בכל שאר כתבי היד כתוב "כשחתיכה מונחת".

²⁰² בענף 3 רשום כאן: "או ארבע".

²⁰³ כך רשום בכל כתבי היד חוץ מ21 מ12 שרשום: "כך פירש רבי יוסף בכור שור".

²⁰⁴ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו, אך רשומה בדפוסים הראשונים. וראה לדוגמה דפוס לובלין של"ה, סוף דף מב ע"ב.

²⁰⁵ בכתבי היד פרמה 2908, מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 ממשפחה א' רשום כאן: "כגון בשר בקדירה על האש ויש חתיכה אחת שמקצתה עלה למעלה ביבש וטיפת חלב נפלה עליה וזהו נייער וכיסה כשהוא מנער הקדירה ומכסה את פיה אז המרק עולה למעלה ומכסה קצת שהיה יבש ואז הכל מסיע לגמור לבטל האיסור". אולם, בכתב יד וטיקן 165 ממשפחה א' הוספה זאת לא קיימת.

²⁰⁶ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

ומפרש כגון מליח {וצליה} וטפילה פשטידא, ולפנים אפרש במקומו {בעז"ה} וכן {כתב} רבינו יעב"ץ²⁰⁷ בתשובות רש"י כתוב {בה} הלב בין צלאו בין בשלו בין בתלוש בין דבוק זרקו והשאר מותר משום דשיע ולא בלע ולא פליט {כדאמרינן²⁰⁸ לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר עכ"ל אבי העזרי²⁰⁹. ומתוך דבריו משמע דלא מחלק בין דבוק לחתוך שאין {צריך} ס' לבטל הלב {אלא דמו לבד}²¹⁰. ועוד כתוב בתשובתו, כבד שנמצא במולייתא והלב שנמצא במולייתא משערינן בדם הנמצא {בו} בס' ואם דבוק בחתיכה צריך ס' מן החתיכה ואם לא הכל אסור. ורבי אב"ן כתב לב עוף שנתבשל בלא קריעה אפילו דבוק בעוף העוף מותר ומבטל דם שבלב. שהלב אינו בולע כלל מן הדם שבחללו והוא עצמו אינו נאסר וגם אינו פולט. ואפילו לב בהמה שנתבשל עם הדם שבבשרו ושחללו אין משערינן {הלב} עצמו אלא {באיסור} הדם {שבחללו} משערינן ומבטלינן ברוטב עם קיפא ורוטב אפילו הלב עצמו מסייע לבטל הדם {דלא נעשית נבלה}²¹¹ דאינו בולע מן הדם דשיע. וזה שנהגו {לחתוך ערלת הלב משום שיצא הדם מבשר הלב דרך החתך וכיון שמלחו הבשר הוי כשאר בשר שהרי יצא דם}²¹². ומה שלא נהגו העולם לבשלו עם בשר, משום גזירה שלא יבשלו בלא קריעה ואיכא איסור.

שער יא' - פרוש

1. בשער זה שני נושאים מרכזיים, דיני כבד ולב, והוא מתפרש על פני חמישה סימנים במהדורות הדפוס. שלושה סימנים בכשרות הכבד, ושני סימנים עוסקים בהלכות לב. נוסח מהדורתנו מחולק לחמש פסקאות כנגד חמשת הסימנים שיש במהדורות הדפוס בשער זה, ולהלן נדון בכל אחד בפני עצמו. בסימן הראשון בשער זה המחבר עוסק בשאלה היסודית, האם כבד דינו כשאר חתיכות הבשר שמותר לבשלם על ידי מליחה. השער שלפנינו הוא דוגמה נוספת למצב שבו המחבר פותח את הדיון בסוגיה התלמודית ובשיטות חכמי אשכנז וצרפת, ולא ניגש ישר לפסיקת ההלכה, כפי שנוהג בדרך

²⁰⁷ בחלק מכתבי היד דברי היעב"ץ הם פתיחה לחלק הבא. כתבי יד אלו הם לדוגמה: אוקספורד 777, פריס 380, פרמה 2908, קיימברידג' 13.7 ווטיקן 32.

²⁰⁸ מכאן ועד סוף המשפט חסר בכ"י 12 21 וקיים בשאר כתבי היד.

²⁰⁹ כאמור, משפט זה קיים בכל שאר עדי הנוסח.

²¹⁰ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

²¹¹ תיבות אלו לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו. אף במהדורת המאור מילים אלו חסרות. עם זאת במהדורת דבליצקי הן קיימות.

²¹² משפט זה חסר בכת"י 12 21 וקיים בכל שאר הנוסחים.

כלל.²¹³ עם זאת, מעיון בספרות ימי הביניים עולה שאף בנושא זה רי"מ כתב בצורה תמציתית, והחסיר בחיבורו פרטים רבים. סוגיה זאת כוללת מקורות בתלמוד הבבלי והירושלמי, ומחלוקת גדולה בין חכמים קדמונים. שיטתו של רש"י היא שמליחה לא יכולה להוציא את כל הדם מהכבד, ולכן מותר לאכול כבד אינו מלוח דווקא על ידי צליה.²¹⁴ לעומתו, ר"ת טוען שניתן לבשל כבד אם מולחים אותו כראוי. ראב"ן ונכדו, ראב"ה, פסקו שלא עוזר למלוח כבד.²¹⁵ לעומתם, ר' יואל הלוי, ר' יהודה בן קלונימוס משפירא בספר יחוס תנאים ואמוראים, ר' יב"ק ממגנצא, ורבי אלעזר מוורמיזא בעל הרוקח, פסקו כר"ת.²¹⁶ ראייתם הייתה בין היתר מהתלמוד הירושלמי במסכת תרומות, שר' בא מלח כבד.²¹⁷ רבנו ברוך בספר התרומה דן בשיטות ההלכתיות השונות, אך למעשה לא הכריע במחלוקת הראשונים. לעומתו, הסמ"ג הביא את הכרעת הרי"ף שכתב: "שמנהג בכל ישראל שלא לבשל כבד בקדירה אלא אחר צלייתו אבל לא אחר מליחה". אולם, למסקנה נראה שהסמ"ג פוסק כמורו, רבי יהודה שירליאון, שבדיעבד הלכה כר"ת.²¹⁸ כך פסקו אף תלמידי המהר"ם, הרא"ש ורבי מאיר הכהן, וייתכן שאף המהר"ם עצמו.²¹⁹ רי"מ פסק כסמ"ג שלכתחילה הלכה כרש"י ובדיעבד כר"ת. מנוסח ספר שע"ד וסה"ת, ניתן לומר שרי"מ הסתמך על דברי רבנו

²¹³ בנושא זה רי"מ כותב את המקור התלמודי ורושם את דעת רש"י, ונכדו, ר"ת. וראה תלמוד בבלי מסכת חולין דף קיא. וראה לעיל דוגמה נוספת לכך בשער ז'.

²¹⁴ דעת רש"י בפרושו לתלמוד אינה חד משמעית, ונחלקו בכוונתו. או"ז סימן תסה' דן בשיטת רש"י ומביא אפשרויות שונות להבין את דבריו. וראה זק, רוקח, עמ' 166 שדן אף הוא בסוגיה זאת, ומביא שיטות שונות. לעומת פרושו לתלמוד, בספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י כתוב שדעתו היא שמליחה לא תועיל להוציא את דם הכבד. וראה על כך בובר, סידור רש"י, סימן תרטז', עמ' 293 ושם בהערת שוליים ד' כתב בובר שכך כתוב אף בספר האורה. וראה דיון אצל זק, רוקח, שם, האם אכן ספרות מבית מדרשו של רש"י מייצגת את דעתו. וראה ספר התרומה סימן נז' שהבין שכך היא אף שיטת רש"י בפרושו לתלמוד.

²¹⁵ ראה ראב"ן, סימן יג', וראב"ה סימן אלף קיא'.

²¹⁶ ראה בראב"ה סימן אלף קיא' שם הראב"ה מביא את דעת אביו, ר' יואל. וראה יחוס תנאים ואמוראים עמ' רח'. וראה שיבולי הלקט, חלק ב' סימן יב', וספר הרקח סימן תיב'.

²¹⁷ ראה זק, רקח, עמ' 266 שמביא את דעת ר' יואל שבובר כר"ת. זק מקשה מנתון זה על ריינר שטען שר' יואל לא פוסק בדרך כלל כמו החידושים ההלכתיים של ר"ת. עם זאת, ניתן לומר שר' יואל פסק כמו התלמוד הירושלמי, ולא בעקבות חידושו ההלכתי של ר"ת.

²¹⁸ ראה סמ"ג, סימן קלז'.

²¹⁹ ראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ו', אות ב'. וראה רא"ש, חולין, פרק ח' אות כז'. וראה קיצור פסקי הרא"ש שם. וראה את שיטת המהר"ם בספר איסור והיתר הארוך, שער טז' שכתב: "וכן השיב מהר"ם שאם עשה כר"ת שבישל הכבד אפי' לבדה אוסר הכבד הקדירה אפילו בדיעבד והכשיר בקערה שאכל בה הכבד". וראה תשובה זאת אצל כהנא, תשובות פסקים ומנהגים, חלב ב', סימן נ'. מתשובה זאת לא מוכח כיצד פסק המהר"ם אך רואים שיש מקום לנהוג כר"ת.

ברוך, אך למעשה פסק כסמ"ג ור"י שירלאון (רמת ודאות ב').²²⁰ בנוסף לכך, בדומה לשערים הקודמים אף כאן ניתן להבחין בנוסח המקוצר שנקט בו ר"מ, המאפיין פסיקת הלכה ללא משא ומתן דיאלקטי. לבסוף נציין שבסימן זה אין שינויי נוסח מהותיים.

2. סימן הבא בשער זה דן במקרה בו כבד נשאר דבוק בעוף והם נתבשלו ביחד. בסימן הקודם עמדנו על כך שכבד שלא נמלח אסור לבישול לפי ר"ת, ולפי רש"י אסור לבשלו עם חתיכות בשר אחרות גם אחרי מליחה. האיסור נובע מכך שהדם שבכבד יצא תוך כדי בישול ויאסור את שאר בשר העוף. הלכה זאת שחתיכה אחת אוסרת חתיכות אחרות קשורה לנושא הלכתי רחב יותר המכונה "חנין באיסורים". חנין ראשי תיבות: חתיכה נעשית נבלה. מקור סוגיית חנין היא מימרא של רב במסכת חולין: "כיוון שנתן טעם בחתיכה, חתיכה עצמה נעשית נבלה ואוסרת כל החתיכות כולן".²²¹ סוגיית חנין באיסורים היא אחת הכבדות והמשמעותיות ביותר לאורך כל הלכות איסור והיתר, והיא נוגעת במקרים ודינים רבים בספר שע"ד. בסוגיה רבת משקל זו עסקו חכמי ימי הביניים לפני גזירות תתנ"ו ואחריהן. השאלה המרכזית בנושא זה היא האם וכיצד ייתכן שאיסור מסויים ישתלט על חתיכה כשרה ויהפוך את כולה לגוש של איסור. מרכזיותה של הסוגיה נובע מכך שמבחינה פוטנציאלית כל חתיכה כשרה עלולה להיות טרפה ברגע שנגע בה דבר אסור. לפיכך כל דיון על חתיכה אסורה מעלה את האופציה שמדובר בחנין. חידוש הלכתי בסוגיה זאת הוא שלא רק שחתיכה כשרה נאסרת באכילה, אלא שהחלק המותר הפך להיות גוף האיסור בעצמו. הראב"ן, הראב"ה, האו"ז, סה"ת וחכמים נוספים בימי הביניים הקדישו לביורור נושא זה מקום נרחב בחיבוריהם.²²² ר"מ לעומתם, התעלם מביורור הנושא ורשם בספרו את המסקנה הלכתית מלווה בראיה אחת בודדת.²²³ כאמור, עם שתי שאלות מרכזיות מתמודדים הפוסקים בסימן בו אנו עוסקים. הראשונה כללית יותר, והיא: באיזה מקרה חתיכה כשרה יכולה להפוך לחנין, והשנייה פרטית יותר, והיא: האם כבד דבוק לעוף יכול להפוך עוף כשר לחנין? לגבי השאלה הראשונה קיימת

²²⁰ וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' פט"ז-צא' שכתב שמקורו של סימן זה הוא מסה"ת. מהשוואת תוכן הספרים אכן קיים דמיון בין שני החיבורים, כמו כן, ניתן לשים לב שכתבי היד דומים לסה"ת יותר מהדפוסים שהוסיפו פסקאות שלא קיימות בסה"ת. עם זאת, מדברנו עלה שמסקנותיהם ההלכתיות של שני הספרים אינן זהות. כמו כן, ניכר שנוסח השע"ד והסמ"ג שונים במעט, זאת מכיוון שרבי משה מקוצי הרחיב את הדיון בעוד כמה משפטים שלא רשומים בשע"ד ובסה"ת.

²²¹ ראה תלמוד בבלי, מסכת חולין, דף ק' ו-קח'.

²²² ראה, ראב"ן, סימן יג' ובעיקר סימן שיא. וראה או"ז, חלק א', סימן תנב. וראה סה"ת דיון שמתחיל בסימן נא' ונמשך עד סימן נג'. וראה ספר הראב"ה, בעיקר סימנים אלף קו"קז', ובנוסף סימן אלף צח', אלף צב', אלף פו', אלף קג', אלף קיא', אלף קיג', אלף עט', אלף קמד'. וראה שם בסימנים אלף קלג'-קלד' שמדובר על כבד הדבוק לחתיכה.

²²³ במהדורות הדפוס רשומות שתי ראייות, אך הנימוק השני לדיון זה קיים רק במשפחה ג'.

מחלוקת גדולה, שבאה לידי ביטוי ביצירותיהם ההלכתיות של בני אשכנז. הראב"ן הקדיש לנושא זה ברור מעמיק בו הוא דן במקורות התלמודיים בהרחבה ומגיע למסקנה שחתיכה שלא הותרה לעולם באכילה יכולה להפוך על ידי נגיעה באיסור לחני"ן.²²⁴ כמו כן, ערבוב של בשר בחלב יוצר חני"ן. לעומת זאת, חתיכה שמוותרת באכילה לא יכולה לאסור כמו גוף האיסור עצמו.²²⁵ שיטה הלכתית נוספת היא דעתו של רבנו אפרים בן ר' יצחק, שהתכתב בנושא זה עם הראב"ן, ומכתביהם נמצאים בסוף ספר אב"ן העזר.²²⁶ לדעת ר' אפרים דין חני"ן יכול להיות רק בבשר שנגע בחלב, אבל שאר האיסורים שנגעו בחתיכות כשרות אוסרות מדין מין במינו.²²⁷ בדרכו של ר' אפרים הלכו אף הרא"ם, רבי אלעזר מוורמזיה והראב"ה, אם כי הרא"ם כתב שזו דעה הלכתית מחודשת ויש לפסוק כך רק אם יסכימו לה גדולי הדור.²²⁸ דעה הלכתית נוספת בסוגיה זאת היא של ר"י הזקן שפסק שדין חני"ן מהתורה יכול להיות רק בבשר וחלב, וחכמים הוסיפו שכך הדין אף בשאר איסורים.²²⁹ מהדיון הכללי על חני"ן באיסורים קיימת השלכה ישירה על סוגייתנו שבוחנת האם כבד שהיה דבוק לחתיכת בשר הפך את כולו לגוף של איסור, או לא? במקורות רבים לפני גזרות תתנ"ו ולאחריהם עולה שהכבד הפך את חתיכת הבשר לאיסור, והיא נהייתה חני"ן.²³⁰ ר"י הזקן דן אף הוא בסוגיה זאת, והביא נימוקים לשני הצדדים. מדבריו נראה שיש דין חני"ן בכבד הדבוק לחתיכה, אך אין לפי

²²⁴ ראה ראב"ן שם, סימן שי"א שמביא לדוגמה מצב בו נפל יין נסך או חֶלֶב על חתיכת בשר, שלא נעשית חני"ן, וכל התבשיל שבסיר מבטל את החֶלֶב. אך אם החתיכה הייתה עם דם, היא יכולה להפוך להיות חני"ן.

²²⁵ ראה ראב"ן סימן שי"א. וראה זק, רקח, עמ' 123-124. מצד אחד הראב"ן מודה שכבד דבוק בחתיכה הופך אותה לנבלה, ומצד שני איסור גדול שנופל למרק קטן לא הופך את כל המרק לנבלה. בספרות ההלכה מובאים שני טעמים לאיסור חני"ן: הראשון, משום שהאיסור הדבוק ממחר לבלוע, השני, שמא שהה חוץ לרוטב. וראה על כך טורי זהב, סימן צב, סעיף קטן ט"ז.

²²⁶ ראב"ן, אב"ן העזר, חלק ג' דף ס ע"ב.

²²⁷ ראה סיכום שיטתו של רבנו אפרים בסה"ת סימן נב'.

²²⁸ ראה ספר יראים סימן מח'. וראה ראב"ה סימן אלף וקו' שדן בגדר חני"ן, ומביא את ההתכתבות בין ר' אפרים לראב"ן. וראה ספר הרקח סימן תנב'. ההסבר לשיטה זאת הוא שבשר וחלב יוצרים חתיכה שכולה איסור. לעומת זאת, בשאר המקרים קיימת חתיכה כשרה שנגעה בטרפה, ואין שום סיבה שכל הכשרה תהפוך להיות טרפה.

²²⁹ ראה את דעתו של ר"י בספר התרומה סימנים נא'-נב', ובאו"ז, חלק א', סימן תנג' בשם רבי יהודה שירלאון, תלמידו של ר"י. וראה זק, רקח, עמ' 126. וראה ריינר, ר"ת ותלמידיו, עמ' 90 שחלק מטענותיו של ר"י הזקן מבוססות על ראיות וקושיית של ר"ת. כמו כן, אף שיטת ר"ת היא שיש חני"ן בכל האיסורים.

²³⁰ ראה ארנרייך, ספר הפרדס, עמ' קנב'-קנג. ושם קיימת הפניה למקורות נוספים כגון ספר מעשה הגאונים, ספר האורה ושו"ת חכמי צרפת ולותיר, עמ' עא'. במקורות אלו ר' יצחק ב"ר יהודה אוסר חתיכה עם כבד דבוק. וראה אפשטיין, מעשה הגאונים, סימן ג', עמוד ד'. וראה אלפנבין, תשובות רש"י, סימן קנ', עמ' 172, שיש חני"ן בכבד דבוק אבל לא בלב דבוק לחתיכה. וראה איסור והיתר לרש"י, סימן ב', את דעתם של חכמי שפירא. וראה עוד תשובות רש"י, סימן קנ"א, עמ' 174-172 שמביא את תשובת רבנו עזריאל. וראה בן גדליה, חכמי, עמ' 150, שכך נהגו באשכנז אף לפני גזרות תתנ"ו. וראה ראב"ן, סימן יג' שיש חני"ן בכבד דבוק לעוף, וכן סובר אף הראב"ה בסימן אלף וקיא'.

סברתו ראייה מפורשת שכך צריכה להיות ההלכה.²³¹ לעומתו, ביצירות שקדמו לספר שע"ד יש עדות על חכמים שסברו שאין דין חני"ן בחתיכת טרפה שדבוקה בבשר כשר. רבנו ברוך ממגנצא כותב שכך הייתה דעתם של חכמי מגנצא, וכן שיטתו של רבו, ר' יקר.²³² יתר על כן, ר' אלעזר מוורמזיה פסק שאין חני"ן בדבוק, וכן הורה כבר אביו ר' יב"ק, ואף כל רבני שפירא ומגנצא לא מכילים דין חני"ן בכבד דבוק בבשר.²³³ דברים אלו של בעל הרקח תואמים את עדותו של רבנו ברוך, שרבני מגנצא מקלים בחתיכה דבוקה.²³⁴ רי"מ כדרכו השמיט דיון תאורטי על דין חני"ן, וניגש בכתיבת ספרו להלכה המעשית. הוא פסק למעשה כמו ר' יצחק ב"ר יהודה, ספר הפרדס, הראב"ן ור' ברוך ממגנצא, וכן פסק חברו, המהר"ם.²³⁵ מתוכן ספר שע"ד נראה שמקורו הוא מספר או"ז, שאף הוא מכיל דין חני"ן בכבד דבוק (רמת ודאות ג').²³⁶ האו"ז מביא בשם ר"י הזקן שתי ראיות מקוריות לדין זה, האחת רשומה בכל כתבי היד של ספר שע"ד, והשניה רשומה רק במשפחה ג' ובנוסחי הדפוס.²³⁷

3. בסימן זה רי"מ עוסק בכבד שנצלה עם בשר, אלא שכאן לא מדובר שהוא דבוק בחתיכה. מקור הדין הוא מספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י והדעה הנוספת היא של הראב"ה (רמת ודאות ב').²³⁸ בטבלה הבאה נראה שרי"מ נעזר ביצירות שיצאו מבית מדרשו של רש"י, ואף העתיק מהם כמעט מילה במילה.

²³¹ ראה או"ז, חלק א', סימן תנב' שכך היא שיטת ר"י שירלאון ורבו, ר"י הזקן. וראה זק, רקח, עמ' 130, הערה 2759 שבספר התרומה אין יחס לדין איסור הדבוק לחתיכה, שיוצר חני"ן. זק רושם שכך המצב ברוב כתבי היד, עם זאת בשלושה כתבי יד יוצאי דופן רשום בשה"ת שר"י פסק חני"ן בלב שהיה דבוק בפשטידא. כתבי היד האלו הם קיימברידג' 668, וטיקן 145 ולונד 3.

²³² ראה מרדכי על מסכת חולין סימן תרפד'. ר' ברוך ממגנצא חולק על דעה הלכתית זאת וכותב שכמותו סוברים אף ר' יואל וחמיו, הראב"ן. שיטה זאת נאמרה בשם רבנו אפרים כפי שראינו לעיל'. וראה וונדר, מרגליות, עמ' 707 שכותב שיקר הוא שם חיבה לאפרים, על משקל הפסוק "הבן יקיר לי אפרים".

²³³ ראה ספר רקח סימן תלט'.

²³⁴ ראה זק, רקח, עמ' 131. ראב"ן וראב"ה סוברים כמו רבנים מוורמזיה וקולונייה כשיטת רגמ"ה ורבי יהודה הכהן. מנגד, רבני מגנצא, שפירא, ר' אפרים ור' יב"ק מייצגים את משפחת קלונימוס שיצא ממנה רבי יהודה החסיד. זק בדבריו אלו חולק על מיארה שטען שר' אלעזר מוורמזיה הולך תמיד בדרכי רבותיו ולא מחדש סברות מעצמו. וראה מיארה, המפרשים, עמ' 113.

²³⁵ ראה כהנא, תשובות ופסקים, סימן מט', עמ' קצא'. וראה בספר פרנס, סימן מא'.

²³⁶ ראה דבליצקי, שע"ד עמ' צג' שמשער שמקורו של סימן זה מספר הראב"ה סימן אלף קיא'. עם זאת, מסתבר יותר שהמקור הוא מהאו"ז שכן נימוקו של רי"מ לקוח מיצירה זאת, ואילו ראב"ה לא רשם את הנימוק מירך שנתבשלה עם גיד הנשה.

²³⁷ ראייה ראשונה היא מירך עם גיד הנשה שהופכת לחני"ן, והשניה מטיפת חלב שנפלה על בשר.

²³⁸ ראה ספר האורה חלק ב' סימן עב' ואיסור והיתר לרש"י סימן סח' שהלכה זאת כתובה בהם באותה הלשון מילה במילה. וראה סולוביצ'יק, היין, עמ' 17 שספר האורה, חלק ב' הוא מהדורה של איסור והיתר לרש"י שנערכה בצורה שונה. וראה בן-שעיה, הלכות נדה, עמ' 15 שספר האורה לא נכתב ישירות על ידי רש"י, אלא בידי תלמידיו. אף בספר שע"ד הניסוח דומה מאד לספרים אלו, אם כי הדעה המחמירה לא מופיעה בחיבור זה. וראה תשובות חכמי צרפת

שע"ד	ספר האורה
אז העוף עצמו מותר ירכיו ואגפיו על פני כולו, רק זורק סביב הכבד שקולף מעט לחוץ והשאר מותר.	אף העוף עצמו מותר מבחוץ ירכיו ואגפיו על פני כולן מותרין באכילה, וקולף הכבד מבפנים על כל סביביו יפה יפה וזורקו, והשאר מותר
דדמא מידב דייב כדאמרינן גבי כבדא עילויה בשרא בדיעבד { אין } אך לכתחלה לא.	משום דמידב דייב, כדאמרינן כבדא עילויה בשרא דיעבד אין לכתחילה לא

נקודה נוספת העולה מסימן זה היא שר"מ לא תמיד מזכיר בחיבורו את כל הדעת ההלכתיות הקיימות. בסימן שלנו למשל, קיימת בספר האורה דעה מחמירה שלא מוזכרת כלל בשע"ד.²³⁹ נמצאנו למדים פעם נוספת שהשע"ד אינו ספר ליקוטים אלא ספר פסיקה, ושיטה שלדעת המחבר נדחית מהלכה כלל אינה קיימת בחיבור.²⁴⁰

לגבי שינויי הנוסח עמדנו על כך שבשלושה מכתבי היד של משפחה א' קיים משפט שלא רשום בשאר כתבי היד, והוא: "התיר מהר"ם נ"ע אווזה עם הכבד והלב דדם מישרק שריק". מקבילה להלכה הקיימת בסמננו מופיעה גם בספר תשב"ץ, וייתכן שמקורה מספר זה.²⁴¹ ניתן לשער שתלמידי המהר"ם רשמו פסק דין זה בשולי הגליון, ומעתיק מאוחר יותר הכניסו לגוף הספר. דוגמה לכך ראינו בשער ב', בו הגהה מאוחרת שהייתה רשומה בצידי כתב היד וטיקן 165 נכנסה לגוף הספר בכתבי יד אחרים של משפחה א'. ייתכן שתופעה זאת חוזרת על עצמה כאן פעם נוספת, כאשר אחד המעתיקים של משפחה א' הכניס את דברי המהר"ם לגוף הספר, ועליו מבוססים שלושה מכתבי היד של משפחה א'. לעומת זאת בפני המעתיק של כתב יד וטיקן 165 עמדה גרסה מקורית יותר של

ולותיר סימן ע' שאף שם הנוסח כמו בספרות דבי רש"י. כמו כן ראה אפשטיין, מעשה הגאונים, עמ' 4. וראה ראבי"ה, סימן אלף קיא', שדעת ה"ש מפרשים" היא שיטת הראב"ה, שלא מצריך קליפה.

²³⁹ ראה הערה קודמת שכנראה ר"מ עשה שימוש בספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י. אך גם אם נטען שלא עשה בה שימוש מסתבר שהוא הכיר שיטות הלכתיות אלו, ובכל זאת התעלם מהן. וראה תא-שמע, מנהג אשכנז הקדמון, עמ' 69-88 שבספרות אשכנז הקדומה הראיות לפיסקי ההלכה לא תמיד רשומות, וראה עוד על ספרות זאת אצל תא-שמע שם. וראה סולוביצ'יק, טקסט הלכתי, עמ' 185 שבכדי להבין לעומק את סברות חכמי אשכנז הקדומים צריך לעיין במקורותיהם, ובחיבורים מאוחרים יותר שמפרשים את דברי הראשונים. וראה עוד סולוביצ'יק, היין, עמ' 132.

²⁴⁰ זאת בניגוד לספר מעשה רוקח, למשל, שהוא ספר שמלקט הלכות ומחברו לא הציב מטרה לפסוק למעשה בכל סוגיה. וראה על כך עוד אצל זק, רקח, 165.

²⁴¹ ראה תשב"ץ קטן, סימן שלח, שבו נכתב: "וראה תשב"ץ שהתיר הר"ם ז"ל אווזות שנמלחו עם הכבד כי אמר דדם משרק שריק".

משפחה א'.²⁴² יתר על כן, בפרק שעוסק במהר"ם, ראינו שרי"מ מזכיר את המהר"ם כנראה רק פעם אחת ביצירתו, ותא-שמע כבר העיר שכל הזכרה של המהר"ם בשע"ד כנראה לא נכתבה בידי המחבר.²⁴³

4. שני סימנים אחרונים של שער זה רשומים תחת כותרת "דיני הלב", ואכן הם מהווים חטיבה שלמה שעוסקת בכשרותו של הלב.²⁴⁴ בסימן הראשון רי"מ סוקר שיטות הלכתיות שונות ומביא את מקור הדין מהתלמוד.²⁴⁵ ראב"ן כותב שמנהג המקובל באשכנז הוא שלא מבשלים לב, והדין בפוסקים הוא מה הדין אם עברו ובישלו.²⁴⁶ מסקירת הספרות ההלכתית של ימי הביניים עולה שקיימות שלוש שיטות מרכזיות ביחס לכשרות הלב. שיטה ראשונה טוענת שלב אינו פולט דם כיוון שהוא סתום (מצמית, בלשון הפוסקים), ואף לא בולע דם בגלל שהוא חלק (שיע, בלשון התלמוד).²⁴⁷ דעה נוספת סוברת שאכן לב לא בולע דם בגלל היותו חלק, אך הוא פולט דם הנמצא בו.²⁴⁸ לעומת

²⁴² לשם אילוסטרציה ניתן להעלות כאן את הדין שהתנהל בין גרוסמן לטוויטו באשר לכתב יד לייפציג 1. וראה על כך גרוסמן, ר' שמעיה, עמ' 78-98. וראה גרוסמן, לייפציג 1, עמ' 305-315 שזאת תגובה לדברי טוויטו. וראה גרוסמן, תגובה אחרונה, עמ' 621-624. שם כתובה התגובה האחרונה להתכתבות בין גרוסמן לטוויטו. וראה טוויטו, לייפציג 1, עמ' 85-115. וראה טוויטו, תגובה, תרביץ סב', עמ' 297-303.

לפי גרוסמן כתב יד לייפציג 1 מהווה גירסה שקרובה לנוסח המקורי של פרוש רש"י, על אף הקטעים המאוחרים שנכנסו לתוכו. זאת בזכות עדותו של רבנו מכיר שכותב שלפניו עותק של רבנו שמעיה. לעומתו טוויטו טוען שאם יש קטעים שבוודאי לא נכתבו בידי המחבר אז כל אמינות כתב היד ירודה, ולא ניתן לסמוך על המקוריות שלו. אולם, גרוסמן ענה לו שניתן לבחון אילו קטעים הם המקוריים, ואילו נוספו על ידי מעתיקים מאוחרים. כך ניתן לעשות אף לכתבי היד הקצרים שמובאים במשפחה א', ועל ידי השוואתם לשאר המשפחות ניתן לברור את הקטעים המאוחרים.

²⁴³ ראה תא-שמע, רבנו ירוחם, עמ' 175-178.

²⁴⁴ לכאורה הפיצול שקיים במהדורות הדפוס שמחלק נושא זה לשני סימנים לא בהכרח מוצדק. וראה סימן הבא שמי שחילק את השער לסימנים קטע את ההעתקה מסה"ת באמצע נושא וחילק אותה בין שני סימנים.

²⁴⁵ ראה לעיל בשער ז' ותחילת שער יא', שלא בכל נושא רי"מ פותח עם התלמוד ושיטות הקדמונים. וראה בתחילת שער יא' שרי"מ הביא את הסוגיה התלמודית בעקבות סה"ת, ובהמשך נראה שזה המצב גם בהלכה שלנו.

²⁴⁶ ראה ראב"ן, סימן כ'.

²⁴⁷ בשיטה זאת מצדד רבי יצחק בן ר' יהודה, רבו של רש"י, ודעתו מובאת בספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י. וראה תשובות רש"י סימן קלט', סידור רש"י סימן תקצה', ספר הפרדס סימן רכג', ספר האורה, חלק ב', סימן עג'. וראה ספר מעשה הגאונים סימן א' וסימן ג' וספר תשובות חכמי צרפת ולותיר סימן עא' שמביא את תשובת ר' יצחק ב"ר יהודה. וראה אלפנביין, תשובות רש"י, עמ' 164, הערה 1 שטוען ששיטה זאת מייצגת את רש"י, ולא את ר' יצחק ב"ר יהודה. אלפנביין רושם שעמדתו מנוגדת לאפשטיין וארנרריך, ומביא ראיות לדבר. עם זאת, ראה זק, רקח, עמ' 162 שמוכיח שעמדתו של רש"י הייתה שונה משל רבו, וראה עוד הערה הבאה.

²⁴⁸ כך סובר רש"י שדעתו רשומה בספר הפרדס עמ' קסד'. וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 262 שבספר הפרדס פסקים ממקורות שונים חלקם מרש"י עצמו, והשאר מחכמי שפירא. וראה או"ז, חלק א', סימן תסד' שכך סובר אף הריב"א. וראה ראב"ן, סימן כ' שאף הוא פסק כך. בנוסף לכך, דעה זאת מופיעה בספר הפרדס בשם רבנו שמואל. וראה ארנרריך, שם, עמ' קכג' שהכוונה היא לר' שמואל מרמרו, הרשב"ם, וכך סובר אף רוט, פרדס, עמ' 93. וראה אלפנביין, תשובות רש"י, הערה 5 שהדגיש את ההבדל בין הנימוק שלב שיע להסבר שהלב מצמית. כאשר כתוב מצמית הכוונה שהדם לא יוצא החוצה ופוסל את הבשר, ואילו שיע הכוונה שמטפטף החוצה.

שתי דעות אלו ר"ת סובר שמסקנת התלמוד שונה לגמרי, ולב לא חלק, ולכן הוא אוסר לאכול לב מבושל.²⁴⁹ למעשה רי"מ ביצירתו מביא רק את סברת ר"ת, ואת דעת ר' יצחק ב"ר יהודה, שהיא השיטה הראשונה, המכונה בחיבור "הגאונים פירשו". מקורותיו של רי"מ בסימן זה הם סה"ת (רמת ודאות א'), שממנו שואב רי"מ את ההקדמה לסימן ואת דברי ר"ת. לגבי שיטת רבי יצחק בן יהודה ייתכן שרי"מ לוקח אותה מספר תשובות חכמי צרפת ולותר. אין לנו הוכחה שרי"מ עשה שימוש בקובץ זה. אולם מכך שנוסח השעי"ד זהה מילה במילה לחיבור זה ניתן לשער שרי"מ עשה בו שימוש, או בחלק מההלכות שבו שהיו כתובות בקבצי הלכה אחרים (רמת ודאות ב').²⁵⁰ נמצאנו למדים שאף על פי שרי"מ מרבה להסתמך על סה"ת, בסיטואציה בה חסר חומר ביצירה זאת, רי"מ פונה לספרים אחרים ומשלים על פיהם נתונים רלוונטיים לפסק ההלכה. יתר על כן, מהשוואת סה"ת עם ספר שע"ד ניכר שר' ברוך הביא את שיטת ר"ת כדעת ר"י הזקן, "מורי רבנו פירש...". עם זאת, רי"מ העמיד את הדברים על דיוקם וציין שזאת שיטת ר"ת, כפי שכתוב אף בסמ"ג.²⁵¹

הבדל טקסטואלי בין המשפחות הוא המשפט: "קורעו לאחר בישולו ומותר...". ניכר שחסרון של תיבות אלו נבע מהשמטה של המחבר, שהרי בלעדיהן המשפט לא מובן. מה עוד שהן רשומות בסה"ת שעליו מבוססת הלכה זאת.

5. סימן הבא, הוא האחרון בשער יא', בו רי"מ שב מסכם, ומכריע לגבי נושאים שדנו עליהם בתחילה כגון דיני כבוד, לב וחנין. בדומה לתחילת השער אף כאן המחבר לא מפרט על התופעה הנקראת דיני חנין, אלא ניגש ישר לכתובת ההלכות המשתמעות ממנה. הדין הראשון שאיתו פותח רי"מ הוא בישול לב ביחד עם כל התרנגולות. בתחילת הסימן המחבר כנראה ממשיך להסתמך על דברי סה"ת והסמ"ג שתחילתם הובאו בסימן הקודם, ועיסוקם הוא בכשרותו של הלב.²⁵²

²⁴⁹ ראה חולין דף קט תוד"ה "הלב קורע". וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז' ובסה"ת סימן נו' שרי"מ הזקן פסק אף הוא כר"ת. וראה ספר יראים, סימן מח' שכך פסק אף הרא"מ. וראה ביטון, שע"ד, עמ' סא' שכך פסקו אף הר"ן, הרמב"ן, הרשב"א והראב"ד.

²⁵⁰ ראה סה"ת סימנים נה'-נו'. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז'. נוסח שני חיבורים אלו דומה מאד. יש צדדים שמראים שהמקור מסה"ת, ומנגד ניתן להביא ראיה שהמקור מהסמ"ג. מצד אחד רי"מ רושם בעצמו: "כך פירש רבנו ברוך". אך מנגד השיטה החולקת והייחודית מובאת בשעי"ד והסמ"ג בשם ר"ת. לעומת זאת, בספר התרומה היא מובאת בשם רי"מ הזקן. מבדיקת מקורות מקבילים מימי הביניים נראה שהשעי"ד והסמ"ג תואמים יותר את המסורת שהייתה מקובלת אז באשכנז. לפיכך בהחלט ניתן לטעון שהמקור לשעי"ד הוא הסמ"ג. וראה תשובות חכמי צרפת ולותר, סימן עא, עמ' מג'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' צח' שכתב שהמקור מתשובות רי"מ. עם זאת, בתשובות חכמי צרפת ולותר הנוסח תואם את השעי"ד לגמרי, ובתשובות רי"מ קיים רק דמיון חלקי, מה עוד שלא רשום שם במפורש שאת הלב זורקים, אלא שהוא מותר וזה הבדל משמעותי.

²⁵¹ ראה סמ"ג לאוין, סימן קלז'.

²⁵² ראה סה"ת סימן נו'. וראה הסמ"ג לאוין, סימן קלז'.

הנושא הבא בסימן זה הוא דין חנין בלב שבדבוק בחתיכה. בדומה לכבד הדבוק לחתיכה אף כאן רי"מ פוסק שלב יכול להפוך חתיכה כשרה לנבלה.²⁵³ מקור קדום באשכנז לסוגיה זאת הוא מספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י המספרת על אפרוח שבדבוק אליו לב.²⁵⁴ עם זאת, נראה שרי"מ לא התבסס ישירות על קבצים אלו אלא שאב הלכה זאת מהסמ"ג כמו דינים נוספים בשער זה (רמת ודאות ג').²⁵⁵

הדיון הבא בסימן זה עוסק בלב שהוכנס לפשטידה עם חתיכות שומן, ומקורו מסה"ת, כפי שמציין זאת המחבר בעצמו (רמת ודאות א').²⁵⁶ עם זאת, רי"מ דוחה את פסק ההלכה של ר' ברוך, ומכריע כתשובה המיוחסת לרש"י.²⁵⁷ התיבות "וכן הלב" הרשומות בסוף התשובה אינן קיימות במשפחה א' של ספר שע"ד, ואף לא בתשובת רש"י. ייתכן שבמשפחה א' רי"מ העתיק את התשובה מילה במילה, ובמהדורות המאוחרות יותר הוא או חכם אחר הוסיפו תיבות אלו. אך מצד שני ניתן לשער שבתחילה רי"מ כתב תיבות אלו, ובשלב מאוחר הוא או חכם אחר רצו להיצמד לנוסח המקורי ומחקו את התיבות.

במהדורות הדפוס רשום בסוף התשובה שכך פסק אף רבנו ברוך בספר התרומה, אך בכתבי היד תיבות אלו חסרות.²⁵⁸ בסופו של השער מביא רי"מ את דברי הראב"ה שבהם רשומות שתי תשובות רש"י. אומנם, רי"מ לא מעתיק מספר הראב"ה אלא מסכם אותו, ואינו מתייחס לכל הנקודות המובאות שם (רמת ודאות ב'). בכתבי יד רבים ובהם משפחה א' תשובת רש"י הראשונה מובאת בשם היעב"ץ, בתחילת פסקה.²⁵⁹ אך ישנם כתבי יד שבדברי היעב"ץ מובאים כראיה לפיסקה

²⁵³ ראה בתחילת השער ששיטה זאת לא הייתה מקובלת על פוסקים רבים באשכנז בימי הביניים.

²⁵⁴ ראה סידור רש"י, סימן תקפח', עמ' 283. וראה תשובות רש"י, סימן קנא', עמ' 174 שחתיכה גדולה לא נעשית חנין כיוון שהטעם שלה לא משתנה, ודווקא חתיכה קטנה כן. פסק זה תואם את נוסח השע"ד שמדבר על חתיכה קטנה הדבוקה בלב. וראה עוד בספר האורה, סימן רז', עמ' 129. וראה ספר תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן עב'.

²⁵⁵ מעשה זה מוזכר אצל המרדכי, חולין, סימן תרצט'.

²⁵⁶ לא מדובר ברבנו ברוך מחבר ספר התרומה. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קב' שייתכן והדברים נלקחו מרבנו ברוך מחבר ספר החוכמה. וראה או"ז, סימן, תסד' העוסק אף הוא בלב הדבוק בשמנונית.

²⁵⁷ ראה תשובות רש"י, סימן שנו', עמ' 357. וראה תשובה זאת עם שינוי בנוסח בספר האורה, חלק ב, סימן ק', עמ' 211. וראה תשובה זאת בראב"ה סימן אלף וקיב'. וראה אופטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 300 שהראב"ה עצמו מציין שתשובה זאת של רש"י סותרת תשובה אחרת מאת רש"י, ומסתבר אפוא שאינה מייצגת את פסיקת רש"י.

²⁵⁸ וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קב'. כמו כן, ביטון, שע"ד, 130 שלא מצאו היכן רבנו ברוך פסק כך בסה"ת. וכבר הערנו בשער יא' שבשלושה כתבי יד ייחודיים של ספר התרומה שהם קיימברידג' 668, וקיטון 145 ולונד 3 רבנו ברוך פוסק דין חנין בלב דבוק. לפיכך ייתכן שמי שהוסיף את התיבות האלו לספר שע"ד התבסס על כתבי יד אלו. יתר על כן מכאן ניתן להביא ראיה למקוריותם של כתבי יד אלו.

²⁵⁹ על חכם זה ודינים שמופיעים בשמו בראב"ה ראה אופטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 259.

הקודמת.²⁶⁰ מדברי הראב"ה, שהוא מקור הדברים, לא ניתן להוכיח באופן חד משמעי לאיזה פיסקה מכוונים דברי היעב"ץ. אולם, מחיבורו של ר' מרדכי בן הלל, שהיה חברו של ר"מ ניכר שדברי היעב"ץ והראב"ה הם פתיח לתשובת רש"י.²⁶¹ כך נראה גם מכתבי יד רבים של השע"ד, זאת בניגוד לחלק ממפרשי הספר.²⁶² ממשפט זה ואילך עד סוף הפיסקה ר"מ מביא את דברי הראב"ה (רמת ודאות א').²⁶³

נקודה נוספת שצריכה באור בסימן זה היא התוספת היחודית שקיימת בשלושה כתבי יד ממשפחה א' שלא רשומה בשאר הנוסחים. בכתבי יד אלו רשום: "כגון בשר בקדירה על האש ויש חתיכה אחת שמקצתה עלה למעלה ביבש וטיפת חלב נפלה עליה וזהו נייער וכיסה כשהוא מנער הקדירה ומכסה את פיה אז המרק עולה למעלה ומכסה קצת שהיה יבש ואז הכל מסייע לגמור לבטל האיסור". קטע זה אינו רשום בכתב יד וטיקן 165 שאף הוא ממשפחה א'. על כן נראה שמדובר בתוספת מאוחרת שהועתקה בטעות או בכוונה מגליון כתב היד אל גוף הספר.

שער יב' דיני כחל – נוסח [מחולק לשלוש פסקאות שמהוות שלוש סוגיות]

1. מפרש רש"י כל ההלכה לצלי ור"ת ורבי אב"ן מפרשים לקדירה. ונלאתי **להאריך** לכתוב כל הסוגיא אך לפי המסקנא **דין** כחל לפרש"י לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחלה, ואם לא קרעו כלל מותר לצלי, דחלב הנוטף נופל לארץ ואותו שלא פירש מותר בדיעבד. כלישנא קמא דרב ותניא כוותיה. ולא כרב נחמן דאמר זורקו ליה לכתחלה כחלא פי' צלי פי' דאף לכתחילה מותר לצלי בלא קריעה כלל. ולקדירה אם קרעו שתי וערב וטחו בכותל בלא בשר עמו מותר לכתחלה. וכן לעשות פשטידא.²⁶⁴ לא קרעו שתי וערב אסור בלא בשר עמו מוקי בדיעבד שחלב הנפלט חוזר ובולע וכיון שפירש מיקרי חלב מדרבנן וכי נבלע אוסר בשר הכחל ואם יש ס' במים עם הכחל שנתבשל החלב

²⁶⁰ ראה הערת שוליים 207 במהדורה.

²⁶¹ ראה מרדכי, חולין, סימן תרצט'.

²⁶² ראה מבוא השערים על סימן כח'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קג'. עם זאת, מעיון בדברי הראב"ה ששם מקור הדברים עולה שהוא שם לב לסתירה בין תשובות רש"י, והכריע כתשובה הראשונה. לדבריו הוא מביא סמך מהיעב"ץ שפסק אף כתשובת רש"י הראשונה. לפיכך נראה סביר בהחלט שהשע"ד יסמוך את דברי היעב"ץ לתשובת רש"י הראשונה שהוא פסק כמותה.

²⁶³ ראה ראב"ה סימן אלף קיב'.

²⁶⁴ כאן קיים קטע שהושמט בטעות על ידי המעתיקים של כתבי היד פרמה 2908 מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 ממשפחה א'. אולם בכתב היד וטיקן 165 הוא קיים. לכאורה נראה שההשמטה נובעת מדילוג בין המילה "לא" שהיא חלק מהמילה "לארץ" לבין המילה "לא" שבהמשך הספר.

הנבלע אז מותר.²⁶⁵ ולפרי"ת ורי אב"ן כי קרעו שתי וערב אף עם בשר הקדירה מותר אף לכתחלה, ואם לא קרעו רק קצת מותר בדיעבד כלישנא קמא {דרב}. אבל לצלי מותר לכתחלה בקריעה מועטת כדאמר רבי אלעזר וכדאמר רב נחמן זריקו ליה כחלא, ורב נמי לא פליג עליה. ואף בלא בשר לקדירה סגי בקריעה מועטת אף לכתחילה או בפשטידא מותר בלא קריעה שתי וערב²⁶⁶. ויש מתירין לצלי בלא קריעה לכתחילה²⁶⁷ וכן משמע כל הסוגיא. ולקדירה בלא בשר או במליית מותר לקריעה מועטת, דחלב הנפלט אף על פי שחוזר ונבלע אין בכך כלום.²⁶⁸ והכחל שנצלה או שנתבשל מותר לכתחלה לחותכו בסכין של בשר וגם מותר לאדם לשום הכחל רותח בקערה שנתן בה בשר. שהרי פסקינן הילכתא בין כחל בין כבדא עילויה²⁶⁹ בשרא לכתחלה אסור לצלות בדיעבד מותר והתם נוגעים זה בזה כשהן רותחין. והא דאסור שם לכתחילה לפי שהחלב הנוטף על הבשר קודם שנצלה הכחל אבל לאחר שנצלה וגם קרעו מותר לכתחילה ונהגו העם כרש"י כי ר' אב"ן החרים שלא לעשות כמותו וגם כר"ת. והיכא שמתייבש הכחל מאד ונתבשל בהדי בשרא הורה רבינו יואל²⁷⁰ להתיר אף כרש"י ואינו מצריך ס' דחלב שחוט דרבנן ובהכי לא גזור. ובתשובות הגאונים כתיב דנהגו בכל ישראל דלא לבשל כחל כלל.

2. ואם נמלח כחל עם בשר, הואיל וכל מליחה בכלי מנוקב, אם כן הכל מותר. כמו בשר ובשר שדם של חתיכה זו אינה אוסרת את חברתה דכל זמן שזו פולטת זו פולטת וכשזו נחה מפליטה זו נחה, לענין כחל נמי כל זמן שהבשר פולט דם הכחל פולטת חלב וכשנח הבשר²⁷¹ נח הכחל²⁷². ואדרבה קל וחומר הוא, דם דאורייתא אינו אוסר, חלב דרבנן לא כ"ש שלא יאסור. כך פי' הראב"ן²⁷³. וכי תימא {דם} משרק שריק ונופל מעל חתיכה ואינו אוסר, אבל חלב משריק שריק ונדבק בחתיכה ואוסר,

²⁶⁵ בכל כתבי היד רשום כאן: "ועם שאר בשר אסור לכתחילה אפילו קרעו שתי וערב". אך בנוסחים של משפחה א', ענף 1 וענף 2 משפט זה חסר. המגיחה של כתב היד קיימברידג' 12 21 לא הזכיר תוספת זאת, אף שבדרך כלל הוא מוסיף חוסרים כאלו.

²⁶⁶ בענף 2 ובמשפחה ג' חסר כאן המשפט: "אך בעי קריעה מועטת". עם זאת, במשפחה א' וענף 3' מילים אלו קיימות. ²⁶⁷ בענף 1 משפט זה חסר.

²⁶⁸ במשפחה ג' רשום כאן: "כיון שלא נשתנה טעמו מטעם בשר אחר".

²⁶⁹ במשפחה א' בכתבי היד פרמה 2908, מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 רשום "תותיי" במקום "עילויה". לעומת זאת, בכתב יד וטיקן 165 ממשפחה א' רשום כאן עילויה כמו בשאר כתבי היד. דבר המלמדנו שלשלושת כתבי יד אלו ממשפחה א' קיים אב קדמון משותף, בניגוד לכתב יד וטיקן שמבוסס על עותק אחר של משפחה א'.

²⁷⁰ בכת"י 12 21 כתב רבנו יחיאל, ובשאר הנוסחים כתוב יואל.

²⁷¹ בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "מפליטת דם".

²⁷² בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "מפליטת חלב".

²⁷³ בכת"י 12 21 כתוב רבנו יואל ובשאר הנוסחאות כתוב ראב"ן.

הא דריש מרימר הלכתא בין כחל בין כבדא תותי בשרא שרי {עילויה בשרא לכתחילא} ²⁷⁴ ולא חיישי' שיזוב דם וחלב על הבשר ודיעבד שרי דחלב שחוטה דרבנן הלכך אמרי ידיח רק אותה חתיכה שתחת הכחל ודיו ועוד הא דאמר שמואל מליח כרותח דצלי קאמר ובצלי הא דאמרינן בדיעבד שרי, והוא הדין במליחה. ונהגו דלא ליבשול כחלא וכבדא.

3. אבל טחלא שומנא בעלמא הוא כי הא דשמואל עבדו ליה תבשילא דטחלא ביומא דהקזה, ולא בעי קריעה שתי וערב וחותרין לתחת. אבל צריך למלוח לקדירה. אף על גב דטחלא שומנא בעלמא הוא, מ"מ צריך מליחה דמה שפולט דם הוא, ודם טחול אסור דבמסכת כריתות חשיב דם הטחול ודם הלב בלאו. מה שלא נהגו למלוח כבד קודם צלייתו, לא מצינו איסור בכל התלמוד.

שער יב' - פרוש

1. שער זה מכיל שלושה סימנים וכותרתו היא דיני כחל. סוגיית כחל מפורשת בהרחבה בחיבורים ההלכתיים לפני ספר שע"ד, כגון סמ"ג, סה"ת, ספר הראב"י, ספר אבן העזר וספר או"ז. ²⁷⁵ בכל היצירות מובאת מחלוקת בין רש"י לנכדו, ר"ת. הדיון בסוגיה זאת נסוב סביב השאלה כיצד ניתן לאכול עטינים של פרה שמכילים בשר וחלב באותה חתיכה. מסיבה זאת רש"י אינו מתיר לצלות אלא אם חתכו את הכחל, ולבשל אם חתכו וגם הוציאו את החלב על ידי דפיקות על החתיכה. ר"ת מייצג שיטה מקלה יותר, המתירה לצלות ביתר קלות, ולבשל בחיתוך מועט. עם זאת, עמדתם ההלכתית של רש"י ור"ת לא מפורשות באופן חד משמעי, וכבר בדור הבא נחלקו מה כוונתם. ²⁷⁶ בשלב מאוחר יותר, מחלוקת זאת פילגה אף את החכמים שלמדו בבית מדרשו של המהר"ם, שנחלקו מהי בדיוק דעת רש"י. ²⁷⁷ בתחילת הסימן ר"מ התבסס על סה"ת, בהבנת השיטות

²⁷⁴ תיבות אלו לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו, אבל מופיעות במהדורות הדפוס.

²⁷⁵ ראה ראב"י, סימן אלף וק"י. וראה או"ז, סימן תסג'. וראה ראב"ן, סימן יג'. וראה סה"ת סימן נו"ז. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קמ"קמא'.

²⁷⁶ ראה בית יוסף, סימן צ'. תוספות, רא"ש וסמ"ג כתבו לרש"י מותר לבשל את הכחל אם טחו בכותל וחתכו שתי וערב. לעומתם רבנו ברוך פסק בסה"ת שאסור במצב כזה לכתחילה לבשל עם בשר אחר. בנוסף, ר' ברוך הבין שמותר לצלות רק אם חתכו שתי וערב וטחו בכותל, אך בראב"י כתוב שעל ידי קריעה מועטת מותר לצלות. אף בשיטת ר"ת קיימת אי הבנה, יש הטוענים שמותר לצלות כחל ללא קריעה כלל, וכך הבינו הראב"י והאו"ז. אך רבנו ברוך הבין שבכל אופן צריך לקרוע קצת את הכחל.

²⁷⁷ ראה רא"ש חולין, פרק ח', סימן כד': עמדתו כמו בעלי התוספות וסמ"ג שראינו בהערת שוליים הקודמת. לעומתם ראה הגהות מיינויות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט', הלכה יב'. ומרדכי חולין, סימן תרצז'. שני פוסקים אלו הכריעו שאסור לבשל כחל בקדירה לכתחילה, וכן פסק בשע"ד.

ההלכתיות של ר"ת ורש"י (רמת ודאות ב').²⁷⁸ בסוף הסימן רי"מ רשם דיני כחל נוספים בהסתמך

על ספר הראב"י (רמת ודאות ב').²⁷⁹

אולם, קיימים שינויים בנוסח ובתוכן בין סה"ת לשע"ד. ראשית, רי"מ כדרכו אינו כותב בספרו את הדיון בסוגיה אלא מסקנות הלכתיות. יתרה מכך, בשער שלנו הוא רושם במפורש: "נלאיתי לכתוב כל הסוגיא". במילים אלו רי"מ רומז לכך שהוא התעלם מסימן נו' בספר התרומה שהוא הקדמה לדיני כחל.

לגבי שינויי הנוסח, ישנו קטע ארוך החסר בחלק מכתבי היד של משפחה א', אף על פי שהוא קיים בספר התרומה.²⁸⁰ ניכר שחסרון הקטע נבע מטעות של המעתיק, שהרי לא ניתן להבין את כוונת המחבר בלי הפיסקה הנ"ל.²⁸¹ ואף בכתב יד וטיקן 165, מאותה המשפחה, הקטע רשום. הבדל נוסף בין משפחה א' לשאר כתבי היד בא לידי ביטוי במילים: "להאריך", "דין ו- "לכתחילה". אומנם, מילים אלו אינן מוסיפות הלכות או מקורות חדשים, אלא מסייעות לקורא להבין טוב יותר את כוונת המחבר.

משפט נוסף שקיים בחלק מכתבי היד הוא: "ועם שאר בשר אסור לכתחילה אפילו קורעו שתי וערב". במשפחה א', ענף 1 וענף 2 ממשפחה ב', תיבות אלו חסרות, ובשאר כתבי היד קיימות. חשוב לציין שחסרון משפט זה משנה את הבנת תוכן החיבור ופסיקת ההלכה. מקורו של המשפט הוא מסה"ת, ומשמעותו היא שלפי סברת רש"י לא ניתן לבשל כחל עם בשר. מחלוקת עקרונית זאת בהבנת דברי רש"י קיימת בין התוספות למסכת חולין ורבנו משה מחבר הסמ"ג, מצד אחד, לבין סה"ת, מנגד.²⁸² אף החכמים בבית מדרשו של המהר"ם נחלקו בסוגיה זאת. המרדכי ורבנו מאיר בעל ההגהות מיימוניות סברו כסה"ת. לשיטתם, אסור לעולם לבשל כחל עם בשר, אפילו שחתכו

²⁷⁸ רי"מ התבסס על סה"ת ואף פסק כמתו בהבנת רש"י, ולא כסמ"ג שהבין אחרת את רש"י. וראה סה"ת, סימן נו', שמסקירת נוסחו עולה שהוא זהה כמעט לחלוטין עם הכתוב בשע"ד. רבנו ברוך כתב בנוסף לספר התרומה אף סיכום תמציתי של ההלכה שעולה מספרו, וקרא לחיבור זה, סימנים לספר התרומה. עם זאת נראה שרי"מ לא הסתמך על הסימנים שבסה"ת, אלא העתיק קטעים נבחרים מסה"ת עצמו.

²⁷⁹ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קי'. אף כאן קיים דמיון רב בין נוסח הראב"י לשע"ד.

²⁸⁰ המשפט הוא: "לארץ ואותו שלא פירש מותר בדיעבד. כלישנא קמא דרב ותניא כוותיה. ולא כרב נחמן דאמר זורקו ליה לכתחלה כחלא פי' צלי פי' דאף לכתחילה מותר לצלי בלא קריעה כלל. ולקדירה אם קרעו שתי וערב וטחו בכותל בלא בשר עמו מותר לכתחלה. וכן לעשות פשטידא".

²⁸¹ באמצע הפיסקה הנ"ל המחבר עובר לדון בבישול בשר ולא בצליה, והמשך הספר לא מובן אם אנו לא יודעים שמדובר בתבשיל.

²⁸² ראה סמ"ג, לאוין, סימן קמא' שכתב: "ולכל הפירושים כחל שקרעו שתי וערב וטחו בכותל מותר לבשלו עם בשר". ראה בית יוסף, סימן צ'.

אותו וטחו בכותל.²⁸³ לעומתם, הרא"ש פסק כסמ"ג וכתוספות, שכחל שטחו בכותל וחתכו שתי וערב מותר לכתחילה לבשל עם בשר אחר.²⁸⁴ התופעה המעניינת מתרחשת בשע"ד, והיא שלפי הנוסחים שמשפט זה קיים בחיבור יוצא שרי"מ פסק כסה"ת, ואילו בכתבי היד האחרים יוצא שרי"מ לא התייחס בכוונה למחלוקת זאת, ואולי אף נוטה להכריע כסמ"ג. ישנם מספר אפשרויות להסביר את שינויי הנוסח. ראשית, ייתכן שמשפט זה היה קיים במהדורות המוקדמות והושמט על ידי המחבר או חכם אחר. לפיכך, נוסח משפחה א' וענפים 1 ו-2 ממשפחה ב' מהווים נוסחה מאוחרת, שבה רי"מ לא נכנס למחלוקת בין סמ"ג לסה"ת. אך מנגד ניתן להסביר שבמהדורות המוקדמות תיבות אלו היו חסרות, ונוספו על ידי המחבר או חכם אחר בשלב מאוחר יותר.²⁸⁵ האופציה השלישית להסביר חסרון משפט זה היא לטעון שקיימת בחלק מהמשפחות השמטה של המעתיק.²⁸⁶

הבדל נוסף בין חיבורנו לסה"ת הוא בהבנת שיטת ר"ת ביחס לצליית כחל. מהשוואת הנוסחים השונים עולה השאלה האם רי"מ מוסיף משפט שלא רשום בסה"ת ממנו משתמע שמותר לצלות כחל רק אחרי שקרעו אותו מעט?²⁸⁷ אף פרט הלכתי זה היווה מחלוקת באשכנז וצרפת. לא לחינם רי"מ היה צריך להוסיף משפט זה מעצמו, שהרי מסה"ת שהוא הסתמך עליו נראה הפוך לגמרי.²⁸⁸ כשיטת רבנו ברוך בסה"ת פסקו אף האו"ז והראב"ה.²⁸⁹ לעומתם, סמ"ג ורא"ש כתבו שצריך לחתוך מעט את הכחל.²⁹⁰ בדעת רבי מרדכי בן הלל, חברו של רי"מ, יש סתירה ולא ברור כיצד הוא פוסק.²⁹¹ אף שיטת השע"ד אינה חד משמעית ותלויה בגרסאות השונות. השיטה המחמירה שהובאה בסמ"ג וברא"ש נפסקה בכל כתבי היד של השע"ד. אולם, הדעה המקלה, שהובאה בסה"ת ובראב"ה לא מוזכרת בכתבי היד של ענף 1. כלומר, ברוב מוחלט של כתבי היד רי"מ רשם את שתי

²⁸³ ראה מרדכי, חולין, תרצח'. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט', הלכה יב'.

²⁸⁴ רא"ש חולין, פרק ח', סימן כז'. וראה תוספות ד"ה תותיה, בדף קיא, ע"א שכתבו: "ויש ללמוד מכאן היתר פשוט דהיכא דקרעו שתי וערב וטחו בכותל דמותר לבשלו עם בשר בקדרה כדברי ר"ת ולא מצינו בקונטרס שחולק עליו בזה".
²⁸⁵ לפיכך נראה שבגירסאות הספר המיוצגות במשפחה א', וחלק ממשפחה ב' רי"מ סבר כמו סמ"ג, או לכל הפחות לא רצה להיכנס למחלוקת זאת, אך במהדורות הארוכות יותר נקט כשיטת סה"ת. אם נכונים דברינו, ניתן לטעון שהבדל בין המהדורות הקצרות לארוכות הוא לא רק בנוסח הספר, אלא אף בפסיקת ההלכה.

²⁸⁶ אופציה זאת פחות מסתברת כיוון שמשמעות הספר מובנת גם ללא משפט זה.

²⁸⁷ במשפט כתוב: "אבל לצלי מותר לכתחילה בקריעה מועטת".

²⁸⁸ ראה סה"ת, סימן נו' שבו כתוב: "אבל לצלי אף לכתחלה מותר כי נמי לא קרעו כלל".

²⁸⁹ וראה ראב"ה סימן אלף וקי"י, וספר או"ז סימן תסג'.

²⁹⁰ ראה סמ"ג, לאוין, סימן קמא' שכתב: "ולצלי ולקדירה בלא בשר קריעה מקצת". וראה רא"ש, חולין פרק ח', סימן כד'. וכן ראה תוספות למסכת חולין דף קט ע"ב תוד"ה "ההוא לקדירה", הגם שככל הנראה רי"מ לא ראה אותן כיוון שהן נכתבו על ידי חכם מאוחר יותר.

²⁹¹ ראה מרדכי, חולין, סימן תרצח'. וראה הגהות רמ"א שם שמתרץ את הסתירה ומפנה לסימן שלנו בשע"ד.

השיטות, ובענף 1 של משפחה ב' לא קיימת הדעה המקלה. מיד לאחר המשפט החסר בענף 1 כתוב: "וכן משמע כל הסוגיה". לפיכך עולה השאלה כיצד פסק רי"מ הלכה למעשה? לפי ענף 1 נראה שרי"מ הכריע כדעות המחמירות, המצריכות לקרוע את הכחל. מנגד, בשאר עדי הנוסח נראה שרי"מ פוסק להקל, ולא לחייב כלל קריעה של הכחל.²⁹² בגוף המחקר בפרק העוסק בענף 1 בדוגמה 1 עמדנו על האופציות השונות להסביר את ההבדל בין הנוסחים. למעשה נראה שאין ביכולתנו להוכיח איזה מבין האפשרויות נכונה. אך הגרסה בענף 1 תקינה לעומת שאר כתבי היד בהם קיים משפט החוזר על עצמו פעמיים.²⁹³

הבדל נוסף בין כתבי היד של החיבור הוא המשפט: "כיון שלא נשתנה טעמו דכחל מטעם בשר אחר". בכל כתבי היד משפט זה לא רשום, מלבד משפחה ג'. מתוכן המשפט ניכר שהוא ראייה וחיזוק לדין שנאמר לפני כן, ונדמה שנוסף מאוחר יותר על ידי המחבר או חכם אחר. מקורו של המשפט ממשפחה ג' הוא מסה"ת, וייתכן שחכם מסויים ראה שרי"מ מסתמך על סה"ת, והחליט מעצמו להשלים משפטים שהמחבר לא כתב.²⁹⁴

2. סימן הבא פותח עם הלכה שמקורה מספר אבן העזר של ראב"ן (רמת ודאות ב').²⁹⁵ כאשר משווים שני חיבורים אלו ניכר דמיון בנוסח, ושהמילים הבודדות שנוספו בענף 3 אינן כתובות בראב"ן.²⁹⁶ ייתכן שהמחבר או חכם מאוחר יותר החליטו שנוסח הראב"ן צריך מעט באור, והוסיפו לשע"ד בשלב מאוחר יותר כמה מילים.²⁹⁷ לאחר מכן רי"מ חזר לדברי הראב"י, שעליו התבסס אף בסימן הקודם.

²⁹² מהנוסח המקובל ברוב כתבי היד נמצאנו למדים שכאשר מובאת דעה הלכתית מסויימת בסתם ואחר כך רשום שיש שחולקים, אין זה מחייב שהמחבר יפסוק כדעה המובאת בסתם.

²⁹³ המשפט החסר בענף 1: "אף בלא בשר לקדירה סגי בקריעה מועטת אף לכתחילה או בפשיטא מותר בלא קריעה שתי וערב", לכאורה מיותר.

²⁹⁴ הבדל טקסטואלי נוסף הוא החלפת הרב יואל ברבנו יחיאל. בקיימברידג' 12 21 רשומה הלכה בשם רבנו יחיאל, אך במקור היה כתוב יואל, ולכן דייקו רובם המוחלט של כתבי היד, וכנראה שהדפוסים הסתמכו על כתבי יד מוטעים. וראה שע"ד, ביטון, עמ' 140 שרשמו "יחיאל" ולא "יואל" וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קיג' שרשם "יואל" כפי שכתוב ברוב כתבי היד חוץ ממהדורתנו. וראה שם הערת שוליים ד'.

²⁹⁵ ראה ראב"ן, סימן יד'. אף הראב"י שעליו היה מבוסס סימן הקודם הפנה לסימן זה בספר של סבו. ישנה רמת ודאות ב' בגלל הנוסח והתוכן הדומים לראב"ן ולשע"ד.

²⁹⁶ בענף 3 נוספו המילים המודגשות: "וכשנח הבשר מפליטת דם נח הכחל מפליטת חלב".

²⁹⁷ עם זאת, ייתכן שהנוסח המקורי היה כמו ענף 3'. ובשלב מאוחר יותר המחבר או חכם אחר החליטו להיצמד לנוסח הראב"ן.

3. סימן אחרון של השער עוסק בהלכות טחול ומקורו במסכת חולין דף קיא'. דבריו של רי"מ בסימן זה לקוחים מתוך סמ"ג, שפסק כתוספות (רמת ודאות ב').²⁹⁸ במשפט האחרון בשער רשום: "ומה שאין אנו נוהגים למלוח כבד קודם צלייתו לא מצינו איסור בכל התלמוד". לכאורה נראה שאין מקומו של קטע זה כאן, שהרי אנו עוסקים בטחול והמשפט מדבר על כבד. ייתכן ומסיבה זאת בדפוסים רשמו משפט זה בשער יא', בסוף דיני כבד. אך מבדיקת כל כתבי היד העתיקים עולה שמקומו של קטע זה כאן, ובדפוסים קיימת טעות. אולם, עדיין צריך לברר מדוע מקומו של משפט זה בשער יב' העוסק בכחל וטחול? ניתן לשער שרי"מ רואה בשערים יא' ו-יב' נושא אחד גדול ומקיף העוסק בכשרות החלקים הפנימיים של בעלי החיים, ובשורה התחתונה שלו הוא רוצה לסכם את הדיון אותו פתח בתחילת שער יא', לפני שמתחילים נושא חדש.²⁹⁹ אפשרות נוספת היא שהמחבר נזכר כאן בהלכה זאת, ושם לב שהוא לא רשם אותה לפני כן.³⁰⁰

שער יג' – נוסח [מחולק לשלוש פסקאות שמהוות שלוש סוגיות]

1. גם קיימא לן דגויה שפחה בבית ישראל ומלגו התרנגולת ולא ידע ישראל אם מלגו בכלי ראשון ואסור ואם מלגו בכלי שיני ומותר או הדיח הבשר מן המלח ולא ראה הישראל אם הדיחו ב' פעמים ונתנו בקדירה הכשירה. **או מלחו הבשר ולא נודע אי בכלי מנוקב אי שאינו מלחו**³⁰¹ או הדיחו קערות

²⁹⁸ ראה מסכת חולין, דף קיא ע"א, תוד"ה "אבל" שבו נפסק שדם הטחול אסור ומובאת הפניה למסכת כריתות בדומה לדברי השע"ד. וראה שם בדף קי ע"ב, תוד"ה "כבדא מה" שבו מובאות הלכות נוספות על דין כחל. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קלז'. נוסח השע"ד דומה לסמ"ג, ושניהם מביאים את דברי שמואל שאכל טחול ביום ההקזה. לעומתם, רבנו ברוך לא הביא את הראיה ממסכת כריתות, ודן בשיטות רש"י ור"ת שכלל לא נפסקו על ידי רבי משה מקוצי ורי"מ.

²⁹⁹ וראה בפרוש מבוא השערים על הסימן שלנו שמביא את דברי ספר האגודה שבו נאמר: "פירש רש"י דמייירי אחר מליחה ומסיק דאסור לבשלו. ורבינו תם פירש דמייירי קודם מליחה ונהגו כרש"י שלא לבשל כבד כי אם אחר צלייה והדחה וגם נהגו לצלותה מיד אחר מליחתה. **ושמעתי משם מוריני הרב רבינו יצחק מדורא** דלאו משום איסור נהגו כן, אך טבע כבד כן הוא שנקב כשמהין אותו במלח וטוב להחמיר כי לא דבר ריק הוא שנהגו כן". דברים אלו נכתבו בידי האגודה למסכת חולין, עמ' קנב'. מתוכם נראה שהיסוד של השע"ד שאין איסור למלוח כבד אבל נהגו שלא למולחו חוזר על עצמו בספר האגודה. כמו כן אלכסנדר זוסלין מעיד שאת הדברים שמע מרי"מ בעצמו, והוא אף מכנה אותו מורו. לפיכך נמצאנו למדים שקיימים בספר שע"ד דברים שחידש רי"מ בעצמו והעביר אותם לתלמידיו בכתב ובעל פה. בנוסף לכך, ניתן להביא מכאן ראיה שר' אלכסנדר היה תלמידו של רי"מ, ועל כך ראה בפרק המבוא.

³⁰⁰ וראה אברמסון, מהם ובהם, עמ' 7-9 שמדבר על תופעה זאת אצל מחברים מימי הביניים. תופעה זאת קיימת לדוגמה במחזור ויטרי, מחזור טורין, פרוש רש"י לתלמוד, מדרש שכל טוב ועוד ספרים רבים, שמחבריהם מציינים שהם שכחו לכתוב את הפרוש במקומו.

³⁰¹ ייתכן שהמשפט חסר בגלל השמטת הדומות, והמעתיק דילג בין המילים "או".

ולא נודע אם הדיח חולבות עם בשר [או כל דבר הדומה לזה]³⁰² אע"פ שאנן אין סומכין על דברי גוי לא לאיסור ולא להיתר. לא לאיסור מגוי שהביא פירות³⁰³ ולא להיתר מהא דאמרינן בשר שנתעלמה מן העין אסור מכל מקום יש להיתר כאן אם הגוי יודע מה שהיהודים עושין, **אז הכל מותר** אם יש ישראל יוצא ונכנס או קטן בר דעת³⁰⁴ דמירתת הגוי פן ירגישו בדבר. אך אם אין הגוי יודע היאך עושין היהודים הכל אסור.³⁰⁵ **דשמא הגוי עושה כמו שרגיל לעשות.**

2. קיימא לן אם מלגו תרנגולין ביחד בכלי {שני} ונמצא אחת מהן נבילה שהכשירין מותרין דכלי שני אינו מבשל. דתניא האילפס והקדירה **שהעבירן מרותחין** לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה. ועוד דאי כלי שני מבשל הכשרין לא ליתסר כי נמלגו לבדן דנתבשלו בדמן. אלא ודאי לא מבשל ולא יהיב ביה טעמא שאין קבלת טעם אלא ע"י בישול. ולא חיישינן דילמא פליט הנבילה דם {שמנונית ובלעי הכשרין דאם כן הכשרין לבדן³⁰⁶ ליחוש ואפילו כשירות אחת לבדה דילמא פליט והדר בלע יוצא ודאי לא פליט}³⁰⁷ וכיון דלא פליט א"כ אפילו הכלי שנמלגו לתוכו כשר. אף על פי {כן} נהגו בכל הארץ דלא מדיחין קערות באותן מים שמלגו בהן תרנגולין מפני הדם והשמנונית, אף על פי שרגילין לשטוף בית הצואר מן הדם ובית השחיטה. אמנם לא שטפו והדיחו בית השחיטה ולא הדביקו בית הצואר שלא יכנסו המים בתוך העוף בדיעבד שרי³⁰⁸ דכלי שני אינו מבשל.

3. ואם {לא} נטלו גידי הצואר כמו שרגילין, בדיעבד שרי³⁰⁹ דהא נחתכו הוורידין בשעת שחיטה, ואינו אלא משום דם וכבר יצא דם ע"י השחיטה.

שער יג' - פרוש

1. נוסח שער זה מחולק לשלוש פסקאות המהוות שלושה סימנים במהדורות הדפוס, שדנים בנושאים שונים הקשורים לטיפול בעוף טרם אכילתו. סימן ראשון בשער זה דן בשאלה אם ניתן להאמין לגוי שהכין אוכל כהילכתו. שאלה זאת נידנה בחיבורים רבים מימי הביניים, ומקורה

³⁰² בכת"י 12 21 חסרות המילים: "או כל דבר הדומה לזה".

³⁰³ כאן קיימת הוספה בדפוסים שלא רשמה בכתבי היד. וראה נספח ט'.

³⁰⁴ כאן קיימת הוספה בדפוסים שלא רשמה בכתבי היד. וראה נספח ט'.

³⁰⁵ במשפחה ג' נוסף כאן: "אפילו אם ישראל יוצא ונכנס". וראה על כך דיון בגוף העבודה, ענף 3, דוגמה 2.

³⁰⁶ בענף 3 רשומות כאן המילים: "בלא שום נבלה".

³⁰⁷ המילים לא רשומות בכת"י 12 21 וקיימות בכל שאר הנוסחים, וניתן ליחסן למחבר.

³⁰⁸ בענף 3 רשום כאן: "לכתחילה אסור".

³⁰⁹ בענף 3' רשום כאן: "לכתחילה אסור".

בדברים שכתב רב האי גאון בספר המקח.³¹⁰ תוכנו של סימן זה בשע"ד מבוסס על ספר התרומה והסמ"ג שהביא את תשובת רב האי גאון (רמת ודאות ב').³¹¹ הפתיחה והסיומת של הסימן לקוחים מסה"ת, ואילו באמצע הכניס רי"מ את דברי רב האי, שאינם מובאים על ידי רבנו ברוך. רב האי כתב שאין סומכים על הגוי בין רוצה לאסור או שמעוניין להתיר, והביא ראיות לדבר. באשר להבדלים בין הנוסחים נראה שהמשפט הראשון שחסר במשפחה א': "או מלחו הבשר ולא נודע אי בכלי מנוקב אי שאינו מלחו" אינו קיים בגלל השמטת הדומות.³¹² חיזוק לכך ניתן להביא מסה"ת שהוא המקור לדין, בו משפט זה רשום.³¹³ המילים הבאות שחסרות במשפחה א': "אז הכל מותר", אינן רשומות אף בסמ"ג שעליו מבוסס דין זה. ייתכן שהן נוספו בשלב מאוחר יותר בכדי לעזור לקורא, או שאחד המעתיקים הוריד אותם בשביל לקצר את היצירה. המשפט שמסיים הלכה זאת, "דשמא הגוי עושה כמו שרגיל לעשות", חסר אף הוא במשפחה א', ורשום בכל שאר עדי הנוסח. משפט זה קיים בספר התרומה שעליו התבסס רי"מ בסימן זה. כך שלא ניתן לטעון שהמחבר התודע למשפט זה בשלב מאוחר של חייו, ואז הכניס אותו לחיבור.³¹⁴ בנוסף לכך, ממשפט זה שחסר במשפחה א' לא נלמדת הלכה חדשה, אלא הוא מהווה נימוק לדין שלא סומכים על גוי שאינו יודע את מנהג ישראל. ראייה זאת רשומה בסוף הסימן, ולכן התלמיד שיקרא במשפחה א' לא ירגיש בחסרון של קטע או חוסר הגיון בתוכן הספר. קיימות שלוש אפשרויות להסביר ממה נבע ההבדל בין כתבי היד. ראשית, ייתכן שמשפחה א' היא מהדורה מאוחרת, והמחבר או חכם אחר השמיטו משפט זה המהווה ראייה לדין הנזכר. ניתן לטעון שהשמטה זאת נבעה מכך שבתחילה רי"מ נצמד לנוסח של סה"ת, ובוורסיות מסוימות הוריד משפטים כדי לקצר את הספר. מצד שני, ניתן לטעון

³¹⁰ ראה רב האי, ספר המקח, שער נה'. ובעקבותיו ראה בספר תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן עה', עמ' מד'. וראה עוד אלפנביין, תשובות רש"י, סימן שסא', עמ' 364. אלפנביין טוען שדברים אלו שמע רבנו יצחק ב"ר יהודה מרב האי ברומא (!)

³¹¹ ראה סה"ת, סימן סז'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קיח' וביטון, שע"ד, עמ' 146 שטוענים שמקורו של סימן זה הוא מהסמ"ג, לאוין, סימן קלז'. עם זאת, קצת קשה לטעון שהמקור רק מהסמ"ג כיוון שקיימים הבדלים בנוסח ובתוכן בין הסמ"ג מצד אחד וסה"ת והשע"ד מאידך. לפי דעת הסמ"ג כל גוי נאמן אם ישראל יוצא ונכנס, אך מסה"ת ניתן לדייק שההיתר דווקא בגוי שעובד אצלו או שפחה שמפחדת. התיבה "ומרתת" רשומה בשע"ד ובסה"ת ולא בסמ"ג. כמו כן הדוגמאות איתן פותח רי"מ את השער לקוחות מסה"ת ולא מהסמ"ג. עם זאת, את שיטת רב האי גאון כנראה לקח רי"מ מהסמ"ג. אף מחבר ההגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ו', אות ח' הכיר את שיטת הסמ"ג. לכן ייתכן שרי"מ הכיר אותה מבית מדרשו של המהר"ם, ולא דווקא מהסמ"ג. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 145, הערה ג' שעמד על ההבדל בין סה"ת והסמ"ג.

³¹² המעתיק דילג בין המילים "או".

³¹³ ראה סה"ת סימן סז'.

³¹⁴ לעומת זאת בסמ"ג, לאוין סימן קלז' משפט זה חסר. אך לא ניתן לומר שר' משה השמיט דווקא אותו כיוון שכל ההלכה שדנה בגוי שאינו בקי במנהגי ישראל חסרה בסמ"ג.

שמשפט זה הושמט בטעות על ידי אחד המעתיקים. אפשרות שלישית היא שבתחילה ר"מ היה מעוניין לקצר ולא כתב את טעם הדין, ובמהדורות הבאות רצה להרחיב בכדי לעזור לתלמידים, ולהטעים את הדין.

הבדל טקסטואלי נוסף ניכר במשפחה ג' שבו קיים המשפט: "אפילו אם ישראל יוצא ונכנס". משפט זה אינו רשום בסה"ת ובשאר משפחות הספר, ומטרתו להבהיר את ההלכה שכתובה לאורך כל הסימן, וכן אין בו חידוש הלכתי. בפרק העוסק בענף 3 דוגמה 2 עמדנו על כך שכנראה מדובר בהוספת הבהרה מאוחרת שאינה מהמחבר.

2. סימן הבא בשער זה עוסק במליגת תרנגולים בכלי שני. בתקופתם היו מורידים נוצות עוף על ידי מים חמים, לפני הדחה ומליחה. כאשר מליגה הייתה נעשית בסיר שנמצא על האש (כלי ראשון) לכל הדעות התרנגולים נאסרו מהבישול בחום האש. על כן, בסימן זה עוסקים בכלי שאינו על האש, המכונה אצל לחז"ל, כלי שני. שתי שאלות מרכזיות עולות במציאות שהתרנגולים בכלי שני, האחת, האם הדם נבלע על ידי החום בתוך הבשר? השנייה, האם תרנגולת טרפה בתוך הסיר תאסור את שאר העופות? לכאורה צריכה להיות תשובה אחת לשתי השאלות, שהרי אם כלי שני לא מבשל התרנגולות צריכות להיות כשרות. דיון בנושא זה התחיל כבר מתקופת הגאונים, ובספר בשר על גבי גחלים התיר המחבר לשים תרנגולים בכלי שני.³¹⁵ בדיון בין רש"י לרבנו שמעיה המופיע בספר תשובות חכמי צרפת ולותיר מסופר על שוחט ששם לב אחרי השחיטה שהסכין פגומה ואחת התרנגולות שנמצאת בכלי, טרפה.³¹⁶ רש"י פסק שמותר לכתחילה למלוג בכלי שני, אפילו שיש דם על התרנגולת, כיוון שכלי שני לא מפליט ולא מבשל. ראב"ן, ספר התרומה, סמ"ג ור"י הזקן פסקו להכשיר את שאר העופות כרש"י במצב שנמלגה תרנגולת לא כשרה בכלי שני, כל אחד מטעמו הוא.³¹⁷ לעומתם הראב"ה והרא"ם פסקו שמותר למלוג תרנגולות יחד בכלי שני, אך אם אחת מהן

³¹⁵ ראה תשובות רש"י, סימן קלז', עמ' 162. וראה ספר האורה, חלק ב' סימן פה', עמ' 207. וראה ספר תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן פב', עמ' 45: ר' שמעיה מרצה בפני רש"י את הכרעת הגאון, ורש"י מסכים לפסקו באומרו: "וגם אני כן היה בליבי". וראה על ספר זה אצל עמנואל, בשר על גבי גחלים, עמ' 23-42. ספר זה היה בשימוש אצל בני אשכנז מסוף המאה האחת-עשרה, והוא כולל בתוכו את תורתם של חכמי בבל, ומסורות ארץ ישראליות, וייתכן שמחברו הוא רב ביבי גאון.

³¹⁶ ראה תשובות חכמי צרפת ולותיר, שם.

³¹⁷ הראיה של הראב"ן מהתלמוד הבבלי מסכת שבת, והראיה של הסמ"ג מהתלמוד הירושלמי. וראה ראב"ן, סימן כא'. וראה סמ"ג, לאוין, סימן סה'. וראה סה"ת, הלכות שבת, סימן רלד'. מהשוואת השע"ד וסה"ת ניכר שאין דמיון בין נוסח שתי היצירות, חוץ מפסק ההלכה הזחה.

טרפה היא אוסרת את האחרות.³¹⁸ רי"מ בשער שלפנינו פוסק כסה"ת, סמ"ג ור"י הזקן, ומנמק את טעמו כדברי הראב"ן. עם זאת, בסוף הסימן הוא רושם "שנהגו העולם שלא להדיח קערות באותן המים". המעניין הוא שהמקור לדברים אלו הוא מספר הראב"ה (רמת ודאות ב'), שרי"מ חלק עליו בראשית דבריו.³¹⁹ אם כן, יוצא למסקנה שההלכה במליגה היא להקל כמו הראב"ן, אך בהדחת כלים נהגו העולם להחמיר כראב"ה. דבר נוסף שעמדנו עליו כבר הוא שדעות הלכתיות שרי"מ דוחה מההלכה, לא מובאות בספרו. על כן דעת הראב"ה מוזכרת רק לגבי כלים ולא בעניין מליחה.

3. הסימן האחרון בשער זה דן במקרה שלא ניטלו גידי הצוואר ומקורו מספר או"ז (רמת ודאות

בי).³²⁰

שער יד' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. אם ריחא דמילתא היא תניא בפרק { כיצד צולין, פת שאפאה עם צלי בתנור אסור }³²¹ לאוכלה בכותח. פירש רש"י דאין הלכה כן אלא קיימא לן כרבא דאמר במסכת ע"ז על בת תהי"א³²² דריח לא מלתא היא. וכן אמר רבינו תם, דאפילו מאן דאסר היינו בתנורים שלהם דנפיש פיטמיהו אבל בתנורים שלנו { כתב המיימוני תנור שאוחז יב' עשרונים של מצה }³²³ מותר לאפות עם צלי. ועל זה סומכין אותן בני אדם שאופין פאשטידא או פלאון עם הפת בתנור. וי"מ ריחא לא מילתא היא דוקא בדיעבד וכן פסקו הגאונים. וכן נמצא בהלכות גדולות דעבד לוי עובדא בגדי ודבר אחר היינו בדיעבד היינו נצלה והכשיר. אם כן יפה לפרוש לכתחילה. ורבא עצמו דאמר ריחא לאו מילתא דוקא בת תהי"א דלא מפטם ולא עביד לריחא אבל בשר דמפטם מודה רבא דאסורה. ועוד אפילו לוי דהכשיר

³¹⁸ ראה ראב"ה, חלק א', מסכת שבת, סימן רב'. הראב"ה כותב שכך קיבל מרבותיו. אך צריך עיון איך הוא חולק על סבו, הראב"ן, ואפילו לא הזכיר את דעתו. לשיטת הראב"ה כלי שני אומנם לא מבשל, אך הוא בולע ומפליט. ובנוסף יש הבדל בין דם לשומן. דם לא נבלע בעור של העוף ושומן טרף כן. וראה זוסליון, אגודה, מסכת שבת, פרק ג', סימן סא'. שמביא את דעת הרא"ם שאוסר. וראה בפרוש לשער יב' שם העלנו אפשרות שרי' אלכסנדר היה תלמידו של רי"מ. אולם גם אם זה נכון בסוגיה זאת הוא חולק עליו, ופוסק כרא"ם.

³¹⁹ קיים דמיון בנוסח בין שתי היצירות.

³²⁰ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ קכב'. וביטון, שע"ד, עמ' 152. ראה איסור והיתר הארוך, כלל יט' שלשון השע"ד מועתקת מהאו"ז. וכן כתב הרמ"א, דרכי משה, סימן לד'.

³²¹ בכת"י 12 21 חסרות מילים אלו, ובשאר הנוסחים הן קיימות.

³²² במשפחה א' רשום: "טביא". בתלמוד במסכת ע"ז דף סו ע"ב כתוב: "בת תיהא". בראב"ה, שהוא מקור הדין, רשום: "בת תיהא", שזהו נוסח הדומה לשע"ד. וראה ראב"ה, מסכת פסחים, סימן תנח'. וראה ראב"ה, תשובות, סימן אלף עז'.

³²³ ראה על הוספה זאת לעיל בפרק שעוסק במשפחה ד' דוגמה 1. שם ראינו שהוספה זאת קיימת בחלק מכתבי היד של משפחה ד'.

דווקא בתנור שלהם שפיהם למעלה אבל בתנור שלנו שפיהם מן הצד ריחו מחזיק ומפטם כל מה בצידו כ"ע מודו דלכתחילה אסור לעשות³²⁴ כן ואפילו שעושים לכתחילה, דווקא כשהפשטידא מכוסה דהוה כמו פת חמה וחבית {מכוסה} ומרחיקין הפשטידא מן הפת שלא יזוב משמנה תחת הפת. וכן פסק רבינו יהודה ב"ר מאיר רבו {הזקן} של רבינו גרשם מאור הגולה שהיה מכונה ר' ליאנטין.³²⁵ ורוצה לאסור אפילו בדיעבד אם אפה פשטידא של גוי עם של ישראל. אמנם לא סבירא לן הכי. ואפילו אותן שאומרים ריחא לאו מילתא היא, משימין הפשטידא דוקא בפה התנור שהריח יוצא משם וגם אינו מפטם הפת. ויש פוסקין כרב ספרא בפרק כיצד צולין דריחא מילתא היא וכל הסוגיא דהא שמעתתא כוותיה {ולוי פליג עליה דרב}³²⁶ והרבה גאוני נחלקו בדבר. וכתב ראב"ן נהגו נקיי הדעת שבמגנצא לתקן כיסוי לפשטידא כשאופין אותה עם הפת³²⁷ אבל בלא כיסוי לא, דהוי כמו פת חמה וחבית פתוחה דלדברי הכל {אסור}³²⁸ ואפילו על ידי כיסוי לכתחילה {אסור}³²⁹ מפני הנקב שלמעלה. {ויש כופין שפופרת של ביצה על הנקב למעלה שלא}³³⁰ יצא הריח. ורש"י פסק {כלוי}³³¹ דמתיר, וכן פסק האלפסי כלוי דשרי. ואפילו רב לא אסר אלא בשר שחוטה ו{בשר} נבילה שקולטין הריח {זה מזה ומפטמין זה את זה}³³². וכן פת חמה וחבית פתוחה שאין לנטות ימין ושמאל הריח אלא דרך המגופה. ולא {סבירא ליה}³³³ דרב כהנא דתני פת שאפאה עם צלי בתנור

³²⁴ בכתבי היד אוקספורד 1130, מנצ'סטר 31 ופרמה 2908 ממשפחה א' חסרות המילים "דלכתחילה אסור לעשות". אולם, בכתב יד וטיקן 165 הן קיימות, וייתכן שהושטמו בטעות על ידי המעתיק בשאר כתבי היד של משפחה א'.

³²⁵ ראה עליו אצל גרוסמן, אשכנז, עמ' 84-83. וראה זימר, אפיה, עמ' 144. וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 183-182. וראה בן גדליה, חכמי, עמ' 20.

³²⁶ הוספה זאת קיימת בכל כתבי היד חוץ ממשפחה א' וענף 2.

³²⁷ בחלק מכתבי היד רשום כאן: "וכן לפאלדון", ובדפוסים נוסף גם "כשאופין אותו עם הפת". לכאורה קיימת בכתבי היד השמטת הדומות", אך לא חייבים לומר כך מכיון שזהו הנוסח בכל כתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

³²⁸ התיבה: "אסור" כנראה נשמטה בטעות על ידי המעתיק של כתב יד קיימברידג' 12 21. בראב"ה, פסחים, סימן תקז' שהוא המקור לדין זה התיבה אוסר קיימת. אף במרדכי, חולין סימן תרסה' שהביא את דברי הראב"ן תיבה זאת קיימת. יתר על כן, כאשר המילה "אסור" חסרה יש קושי להבין את דברי המחבר.

³²⁹ תיבה זאת נשמטה כנראה בטעות על ידי המעתיק, וראה את כל הראיות לכך בהערה הקודמת.

³³⁰ בכת"י 12 21 ולונדון 26970 חסרות כאן המילים: "ויש כופין שפופרת של ביצה על הנקב למעלה". וייתכן והסיבה לכך היא השמטת הדומות, והמעתיק דילג למילה "למעלה" הסמוכה. כמו כן, בראב"ה, שהוא מקור הדין, תיבות אלו רשומות.

³³¹ תיבה זאת הושמטה כנראה בטעות על ידי המעתיק של כתב היד. שהרי היא קיימת במשפחה א' ובשאר עדי הנוסח. כמו כן היא קיימת בראב"ה שהוא מקור הדין.

³³² קיים בכל כתבי היד חוץ ממשפחה א' וענף 2. ובמקור הדין שהוא הראב"ה, פסחים, סימן תקז' כתוב: "ונראה לי שרב לא אסר אלא בבשר שחוטה ובבשר נבילה, שקולטין הריח **ביותר מפני הפטום**, וכן בפת חמה וחבית פתוחה".

³³³ כנראה השמטה של מעתיק כתב היד קיימברידג' 12 21, וקיים ברוב עדי הנוסח האחרים.

אסור לאוכלן בכותח. אבל³³⁴ כל העולם נהגו איסור באפיית פאשטידא ופלאדש ביחד אבל לאפות פת עם אחד מהם שרי. והמחמיר לכתחילה {שלא לאפות פת עם פשטידא תבא עליו ברכה}.

2. ונשאל לר"ת על חמץ ומצה שנאפו בתנור אחד והתיר ואמר שכמה ריחות מצינו בתלמוד אבל ריח בפת לא מצינו. והרבה פעמים אנו אופין {חלה} עם הפת לכתחילה.³³⁵ ומצינו לחמי תודה שחמץ ומצה שנאפו יחד דלא לישתמיט תנא במנחות דצריכין ב' תנורים או זה אחר זה נאפו.

שער יד' - פרוש

1-2. במהדורות הדפוס שער זה מכיל שני סימנים בלבד שהמכנה המשותף להם הוא הלכות ריח. השאלה המרכזית העומדת בבסיס שער זה היא האם מהות וטעם מאכל עוברים למאכל אחר בתהליך אפיה, למרות שאינם נוגעים זה בזה. בפי חכמי ישראל סוגיה זאת נקראת, דיני ריחא מילתא, שמטרתה לברר האם הריח אוסר כמו גוף המזון. בעקבות שאלה זאת דנו חכמי ישראל באילו סיטואציות הריח אוסר, כגון בשר וחלב בתנור אחד, חתיכה כשרה וטרפה או לחם ובשר שנאפים ביחד, וכדומה. מקור תלמודי לסוגיה זאת קיים בשני מסכתות בתלמוד הבבלי. במסכת פסחים נחלקו רב ולוי לגבי חתיכות איסור והיתר שניצלו ביחד באותו תנור, רב פסק שההיתר נאסר, ולוי הכריע שלא נאסר. כלומר, לרב ריחא מילתא, וללוי, ריחא לאו מילתא.³³⁶ מקור נוסף לדין ריחא מילתא נמצא במסכת עבודה זרה, שם נחלקו אביו ורבא האם מותר לבדוק ריח של יינות על ידי קנה דק (בת תיהא). חכמי ימי הביניים דנו בסוגיה זאת באריכות, נשאו ונתנו במקורות אלו וניסו להכריע כיצד לנהוג למעשה. דיון עקרוני זה שהוא בעל השלכות רבות לחיי היום-יום נידון כבר על ידי חכמי אשכנז הראשונים ובהם: רבי יהודה הכהן, בעל ספר הדינים (975-1050), ר' דוד הלוי ממגנצא

³³⁴ יש שגורסים "וכן נהגו בעולם", במקום "אבל העולם נהגו". כך גרס בעל מבוא השערים. וראה טל, טל חיים, עמי' שמטי' שהוכיח מהראב"ה שהגירסה הנכונה היא "וכן", וזאת גם הנוסחה הכי הגיונית. עם זאת, בכתבי היד העתיקים כתוב "אבל".

³³⁵ בעדי נוסח רבים המילה "חלה" לא רשומה, כגון משפחה א' ועוד כתבי יד. עם זאת הנוסח שם הוא "לכתחילה עם הפת", ולא "עם הפת לכתחילה". מנגד, בכתבי יד אחרים התיבה "לכתחילה", לא קיימת, וכתוב רק "חלה עם פת". כגון כ"י מילנו 80. נראה שהגירסה שמוסיפה את המילה חלה איחדה את שתי הנוסחים הנ"ל. אך מצד שני הנוסח של קימברידג' 21 12, בלי המילה "חלה" שהחליף את מיקומה של המילה "לכתחילה" פחות מובן ומצריך תיקון. וראה בכתב יד לונדון-מונטפיורי 136, שהוא הנוסח שהעביר ר"מ לתלמידיו, שבו משפט זה כלל לא קיים, ונפסק בקצרה שמצה שנאפתה עם חמץ כשרה.

³³⁶ ראה תלמוד בבלי, מסכת פסחים, דף עו ע"ב. בהמשך הדיון התלמודי מובאת דעתו של רב כהנא שאוסר לאכול פת כזאת עם חלב.

(1000-1075) ורבי יצחק בן רבי יהודה (1010-1085).³³⁷ בשל מרכזיותה של הסוגיה לחיי המעשה, ומקורותיה המגוונים, החוקרים כתבו רבות על נושא זה, ובהם תא-שמע, יצחק זימר, ורבים נוספים שנגעו בחלק מנקודות הדיון.³³⁸ בשל כך, לא נציג במחקרנו את כל מהלך הסוגיה ומקורותיה, אלא סיכום תמציתי של הנקודות הנוגעות לספר שע"ד.

מתוך סקירה ספרותית זאת עולה אפוא שקיימות שלוש שיטות הלכתיות בנוגע למעמד הריח שעובר בתהליך האפייה בין המאכלים. הראשונה היא שממשות אוכל עוברת בין מאכלים בתהליך אפייה, שיטה הנקראת "ריחא מילתא" בפי הפוסקים. דעה שניה סוברת שצריך לחשוש שבמהלך אפייה טעם וממשות עוברים בין מאכלים. אומנם, אם כבר קרה שאפו ביחד לא ניתן לאסור מאכל בגלל ריח ממזון אחר. דעה זאת נקראת "ריחא לאו מילתא בדיעבד". שיטה שלישית נקראת "ריחא לאו מילתא לכתחילה". היא המקלה ביותר, ומי שנוקט כך סובר שריח הוא כמו אויר, ואין ביכולתו לאסור מאכל כשר. ראשוני החכמים שפוסקים שריחא מילתא הם: רבנו חננאל, רבי יצחק בן רבי יהודה, ר' יהודה ב"ר מאיר הכהן ור' דוד לוי.³³⁹ לאחר הגזרות של שנת תתנ"ו הצטרפו אליהם ר'

³³⁷ ראה גרוסמן, חכמי אשכנז, עמ' 184. וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 181. וכלשונו שם: "מקורותינו מספקים לנו חומר קדום עשיר ומגוון. וראה על רבי יהודה הכהן וספר הדינים אצל גרוסמן, חכמי אשכנז, עמ' 210-175. וראה גרוסמן, ספר הדינים 64-36. בספר זה גרוסמן מלקט הלכות מספר הדינים שרשומות ביצירות תורניות מימי הביניים. כמו כן, טוען גרוסמן שחכם זה היה גדול הדור באשכנז אחרי מותו של רגמ"ה. על ר' דוד הלוי ראה שם, עמ' 12. וראה על ספרו עוד אצל עמנואל, ספר הדינים, עמ' 102-84.

³³⁸ ראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 177-188. וראה זימר, אפייה, עמ' 141-162. וראה זק, רקח, עמ' 136-147. וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 83 שדן בשיטתם של גדולי אשכנז בסוגיה זאת. וראה בן-גדליה, חכמי, עמ' 92 שדן בשיטות נוספות של חכמי אשכנז בסוגייתנו. וראה ריינר, תלמידים, עמ' 108-110 שעסק בעמדתו של ר"ת בדיון ריח.

³³⁹ דעת ר"ח לכאורה כתובה במפורש על התלמוד במסכת פסחים, וכך הבינו הראב"ה. וראה אופטוביצר, ראב"ה, חלק ב', סימן תקצ"ז, עמ' 125, ה"ש 22, שר' אליעזר בעל הרוקח הבין שר"ח סובר שריחא לאו מילתא, וכנראה שיש בספרו טעות סופר, או שקיימות כמה גירסאות לפרוש ר"ח. שיטת ר' יהודה הכהן מופיעה במספר מקורות קדומים ובהם ספר שיבולי הלקט, חלק ב', סימן לוי. החוקרים ניסו לשער האם מדובר בר' יהודה רבו של רגמ"ה, או תלמידו. וראה שיבולי הלקט, שם שמדובר ברבו של רבנו גרשום מאור הגולה. וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 83 שנוסח שיבולי הלקט הוא מקורי, ואילו הנוסח שבספר או"ז, חלק ד', סימנים רנד' רנה' משובש. לעומת זאת, תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 182 טוען שדווקא הנוסח באו"ז הוא המקורי יותר. וראה זק, רקח, עמ' 136 שמביא את הנוסח בספר מעשה רוקח שהחוקרים התעלמו ממנו, ומשווה אותו לשיבולי הלקט ולאוי"ז. וראה בהמשך שדיון זה רלוונטי למחקרנו שכן שיטת רבי יהודה רשומה בספר שע"ד, ואף רי"מ נוקט שחכם זה היה רבו של רגמ"ה, ומכונה ר' ליאונין. כלומר רי"מ מצדד בנוסח שבאו"ז ולא במקבילה בספר שיבולי הלקט.

מקור קדום נוסף שממנו ניתן ללמוד את דעותיהם של ר' יצחק בן יהודה, ר' נתן בן מכיר ורבנו קלונימוס הזקן נמצא בתשובות רש"י, סימן שס"ג, עמ' 359, וראה עוד בספר הפרדס, עמ' קנט'. אלפנבין, תשובות רש"י, שם, טוען שמדובר בתשובה של הריב"א. עם זאת, ראה זימר, אפייה, עמ' 142, 161-162 וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 183 שדנו בזהותם של השואל והמשיב וחלקו על הכרעתו של אלפנבין. וראה בן-גדליה, עמ' 91-92 שדן אף הוא במקור זה ומסכים עם תא-שמע וזימר, ומכריע ששאלה זאת נערכה בידי ר' יקר בן מכיר, ומשיב התשובה הוא ר' קלונימוס הזקן משפירא. וראה דיון דומה אצל זק, רקח, שם. וראה ריינר, בה"ג, עמ' 95-97 שר' יצחק ב"ר יהודה לא התייחס לפסיקותיו של בעל

נתן ברבי מכיר, ר' יקותיאל ב"ר משה משפירא, ור' שמחה משפירא.³⁴⁰ אף הראב"ן פסק כך, והעיד שזוהי הכרעת בני מגנצא.³⁴¹ יתר על כן, גם ר"ת הצרפתי, ותלמידו, רא"ם, והמהר"ם מרוטנבורג פסקו כך.³⁴² בשיטה השניה, שריחא לאו מילתא בדיעבד, אוחזים רה"ג, רבי אליעזר הגדול, ונכדו- ר' קלונימוס הזקן, רש"י, רי"ף, רשב"ם ורבי אליעזר בעל הרוקח, שאוסרים ריחא רק לכתחילה.³⁴³ כדעה המקלה ביותר, שריחא לאו מילתא, פוסקים ריב"א ור' יהודה בן קלונימוס (ריב"ק), ומתירים אפילו לכתחילה.³⁴⁴

הלכות גדולות, ואף חלק עליו. חיזוק לדברי רינר ניתן להביא מהלכות ריחא מילתא, שרבי יצחק פסק שחוששים לריח ובה"ג פסק שריחא לאו מילתא.

³⁴⁰ שיטתו ההלכתית של ר' נתן בן מכיר מופיעה בקובץ שכתוב בתשובות רש"י שדנו עליו בהערה הקודמת. וראה זימר, אפיה, עמ' 162 ותא-שמע, ריחא מילתא, עמ' עמ' 183 שהתשובה נכתבה בידי אחד מבני מכיר, ואין הכרח לייחסה לר' נתן בדווקא. וראה זק, רקח, שם, ובן-גדליה, חכמי, שם שמייחסים את הקובץ לר' נתן. וראה שיבולי הלקט, חלק ב', עמ' קכד' שמייחס אף הוא תשובה זאת לאחד מבני מכיר. בגוף התשובה מובאת אף דעתו של ר' נתן בן מכיר שפוסק שריחא מילתא, ואפילו בשר המכוסה בבצק אסור לאפות עם חלב, כי לעיתים הבצק נפתח ומתגלה הבשר. לגבי ר' יקותיאל ראה אלפנבין, תשובות רש"י, סימן שס', עמ' 362. חכם זה טוען שריחא מילתא, ואוסרת אפילו בדיעבד. אלפנבין טוען שמדובר בחכם שחי בזמנו של רגמ"ה ורבי אליעזר הגדול, ונפטר סביב שנת 1028. וראה אודות חכם זה אצל בן-גדליה, חכמי, עמ' 110. שייתכן ור' נתן בן מכיר היה תלמידו. וראה זק, רקח, עמ' 137 שחולק על אלפנבין וסובר שמדובר בר' יקותיאל השני. וראה בן-גדליה, חכמי, עמ' 115 שטוען שר' יקותיאל השני היה נכדו של ר' יקותיאל הראשון, וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 398 שר' יקותיאל משייך למשפחת קלונימוס. לגבי שיטתו ההלכתית של ר' שמחה משפירא ראה קופפר, תשובות, סימן לז', עמ' 71. קופפר משייך תשובה זאת לר' שמחה, אף על פי שאין לנו וודאות שהוא המחבר. וראה שם שהדיון הוא על עצי כמון של תרומה שנאפו עם לחם, ולגבי פת שנאפתה עם בשר אין פסיקה חד משמעית.

³⁴¹ ראה ראב"ן, סימן תלח'. ובפרושו על מסכת יבמות, סימן לג', עמ' יא'. וכן בפרושו על מסכת פסחים "ד"ה ואמר רב". וראה תא-שמע, מסורת, עמ' 24. שזהו אחד ההבדלים בין קהילת מגנצא לקהילת ורמזא.

³⁴² ר"ת פסק כך רק באופן עקרוני, שהרי למעשה הוא מקל בתנורים גדולים. וראה ר"ת, ספר הישר, חלק חידושים, סימן תשל', עמ' 425. וראה שם, חלק שו"ת, סימן עו', עמ' 173 שפוסק כרב שריחא מילתא, וזאת בניגוד לסבו, רש"י, ולאביו, ר' מאיר. וראה רא"מ, ספר יראים, סימן סג', עמ' 37. וראה רינר, ר"ת, עמ' 109 שהתשובה בספר הישר נשלחה לרא"ם. וראה אלבק, ר"ת, עמ' 104-141 עוד על שיטת ר"ת. וראה ר' שמשון, ספר תשב"ץ קטן, סימן שכח' שכתב: "פשטיד"א שנאפית עם פשטיד"א אחרת שנעשית מן אותן אווזים שנמצא במחט בקורקבן שלה, כולם אסרם הר"ם ז"ל דסבירא ליה ריחא מילתא היא".

³⁴³ ראה רש"י, תלמוד בבלי, מסכת פסחים דף עו ד"ה "אמר לך". וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 179: דרכו של רש"י לפרש את התלמוד, ובסוגיית ריחא מילתא רש"י חרג מהרגלו ופסק הלכה כלוי. עוד כותב תא-שמע, שרש"י פוסק כרה"ג וכר' אליעזר בן יצחק, המכונה, ר' אליעזר הגדול. וראה על כך עוד אצל זימר, אפיה, עמ' 144. וראה דעת הרשב"ם אצל סולוביצ'יק, היין, עמ' 211. לגבי שיטת ר' קלונימוס הזקן ראה אצל זק, רקח, עמ' 141. וראה בן-גדליה, חכמי, עמ' 235 שר' קלונימוס פסק רבות כסבו ר' אליעזר הגדול. וראה בספר הראב"ה, סימן תקז' שמסכם את שיטות הראשונים, מביא את שיטת רש"י, ראב"ן, רי"ף, רשב"ם, ר"ח, בה"ג ותשובות גאונים. למעשה מכריע הראב"ה כדעה המחמירה. וראה אופטוביצר, ראב"ה שם, ותא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 179 על כך שהראב"ה רשם שבה"ג פסק שריחא מילתא, והוא הפוך מכל דברי החכמים. וראה ספר רקח, סימן רצב' שפסק אף הוא שריחא לאו מילתא. על היחס המשפחתי בין ר' אליעזר הגדול לבנו רבי יצחק ונכדו ר' קלונימוס הזקן ראה אצל גרוסמן, חכמי אשכנז, עמ' 213-233.

³⁴⁴ ראה ראב"ה, סימן תקז'. וראה ספר רקח, סימן תנד' שמביא דברי רבו, ר' יב"ק, ופסק ההלכה של הריב"א.

רי"מ פותח סוגיה זאת עם מקור תלמודי, ומחלוקת החכמים שחיו לפניו. אולם, הוא עושה זאת בקצרה ובתמציתיות, ולא מרחיב כפי שעשו פוסקים לפניו. לאחר מכן המחבר סוקר את דעות הראשונים המרכזיות ובהן שיטת רש"י, ר"ת, בה"ג, ראב"ן, רי"ף ור' יהודה בן מאיר, שהיה רבו של רגמ"ה. מהשוואת ספר שע"ד עם ספרי הפוסקים שקדמו לו עולה שרי"מ לא רשם את ראיותיהם של החכמים, אלא כתב בקצרה את הכרעותיהם המעשיות. יתר על כן, מהשוואה זאת ניתן לומר שרי"מ הסתמך בשער זה על ספר הראב"ה, ממספר סיבות. ראשית, השיטות ההלכתיות שמביא הראב"ה, מובאות בספר שע"ד. שנית, הצמדת השאלה שנשאל ר"ת, שנראה בסוף השער, לדיני ריחא קיימת בספר שע"ד בעיקבות הראב"ה שהצמיד שני נושאים אלו.³⁴⁵ שלישית, יש דמיון בנוסח בין שתי היצירות (רמת ודאות ב').³⁴⁶ בנוסף לכך, רי"מ לא נוהג לרשום באופן עקבי את שיטתו ההלכתית של הרי"ף בחיבורו. לכן ניתן לשער שכאן הובאה דעתו של רב אלפס כיוון שכבר הראב"ן והראב"ה התחשבו בשיטתו ההלכתית. בפרק 7 העוסק בחיבורים שעליהם התבסס רי"מ נבחן אם ניתן ללמוד מכאן שרי"מ לא מביא את דברי הרי"ף ממקור ראשון, אלא מספרי פסיקה אשכנזים קדומים יותר.³⁴⁷

בפועל רי"מ פסק כלוי שריחא לאו מילתא בדיעבד, אבל לכתחילה לא לאפות בשר וחלב או בשר טרף וכשר.³⁴⁸ אם כן יוצא שספר שע"ד פסק כמו רה"ג, רש"י, רשב"ם ובעל ספר הרוקח. אולם,

³⁴⁵ כלומר השאלה שנשאל על ידי בני אשטנפש, שנראה בסימן הבא. וראה ריינר, ר"ת, עמ' 109 שדן בהצמדת תשובה זאת לדיני ריחא מילתא. אף בספר הרוקח דינים אלו צמודים, אך אין דמיון כלל בין נוסח השע"ד לחיבור זה. כמו כן, ראה בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, דין ג, שאף רי"מ העביר לתלמידיו את הסוגיה בצורה דומה שתחילה עסק בדין ריחא מילתא ולבסוף עסק בחמץ שנאפה יחד עם מצה.

³⁴⁶ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קכו'. שעמד על דמיון מסויים. עם זאת, רוב השער נוסח בידי רי"מ, אך הוא שוזר בתוכו משפטים רבים מהראב"ה. כדוגמת המשפט: "ונראה לי שרב לא אסר אלא בבשר שחוטה ובבשר נבילה, שקולטין הריח ביותר מפני הפטום", וכן "בפת חמה וחבית פתוחה, שאין לו דרך לנטות ימין ושמאל אם לא דרך המגופה", וכן המשפט: "נהגו בקיאי הדעת שבמגינצא לתקן כיסוי לפשטידי"ש כשאופין אותן אפילו עם הפת גרידא, וכן "אם) היו עושין לפלדי"ש כשאופין אותן עם הפת. אבל בלא כיסוי לא, דהוה ליה כפת חמה וחבית פתוחה שלדברי הכל אסור, ואסור הפת לאוכלו עם גבינה ועם החלב. ומפני הנקב של מעלה בפשטידי"ש היו נוהגין לכוף על פי הנקב שפופרת שלא יצא הריח". עם זאת, אף בסוגיה זאת ניכרת מגמת הקיצור של רי"מ, שסיכם ותמצת את הראב"ה. עוד עולה מכאן שרי"מ לא כתב כלשונו של הראב"ה ובמקום לרשום "שנהגו בקיאי הדעת במגנצא", רשם: "נקיי הדעת במגנצא". אף הראב"ן בחידושו לפסחים כתב "בקיאי". לעומת זאת, כשע"ד התנסחו אף המרדכי, מסכת חולין, סימן תרסה', וההגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק טו, אות ע'. וראה במרדכי, שם, שהנוסח והתוכן שלו דומים מאד לשע"ד, ושניהם מבוססים על הראב"ה, והביאו לסיום את הדין של אפיית חמץ ומצה. אלא שהמרדכי פרט יותר ורשם שר"ת נשאל על כך מבני אשפניא (ספרד)

³⁴⁷ וראה שם הערה 19. וראה עוד דוגמה בשער לו'.

³⁴⁸ מפרשי השע"ד עמדו על כך שיש בדבריו כמה סתירות, ונראה שפסק ההלכה אינו חד משמעי. רי"מ פותח עם דעתו המקלה של רש"י שסובר שריחא לאו מילתא. לאחר מכן הוא הביא את דברי ר"ת המקלים בתנורים שלהם שהיו גדולים. עד כאן נראה שרי"מ נוטה להקל. אולם, בהמשך המחבר משנה את המגמה ומביא את שיטתם של הסוברים שריחא

בשונה מהם, רי"מ מחמיר בתנורים שפתוחים מן הצד, ופוסק שבמצב כזה ריחא מילתא. שיטה הלכתית זאת רשומה אצל עוד אחד מתלמידי המהר"ם, והוא רבי מאיר הכהן, מחבר ההגהות מיימוניות.³⁴⁹ על כן ניתן לומר שלעומת הקו המקל בו נקט רי"ת, שהתיר ריחא בתנור גדול, ורבים מבני אשכנז אחריו, בשעי"ד לכאורה נראית מגמה הפוכה.³⁵⁰ אף רבי יוסף קארו שהעתיק את דברי ההגהות מיימוניות תמה על שיטה הלכתית זאת, וסבר שאין לה מקור, וצריך למחוק אותה.³⁵¹ אולם, ממחקרנו עולה ששיטה זאת כתובה בכל כתבי היד של השעי"ד, ולא ניתן לומר שתלמיד טועה כתב אותה. עם זאת, ישנה אפשרות להסביר את דברי השעי"ד שיתאימו לשיטה המקלה של הבית יוסף ורבנו תם.³⁵²

לאו מילתא רק לכתחילה. לאחר מכן מובאת שיטת רבא המחמירה שבת תיהא ניתן להקל, אבל בבשר שמפסם צריך להחמיר. לאחר מכן, רי"מ החמיר עוד יותר ואוסר כל ריח בתנור שהפתח שלו מהצד. אך לאחר מכן מגיע עוד מהפך ורי"מ חוזר ומביא את השיטות המקלות, ומסביר שאפילו רב החמיר רק בשני מיני בשר, ובלא במאפה ובשר. אולם, מיידי בשורה הבאה רי"מ מסכם את הדין ופוסק שנהגו להחמיר. וראה עוד על הקשיים בתוכן השעי"ד אצל ר' טל, טל חיים, עמ' שלטי-שמטי. וראה עוד אצל דבליצקי, שע"ד, שם.

³⁴⁹ ראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק טו', הלכה לג'.

³⁵⁰ וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 253, "שבמאה הי"ג גובר כוחה של הנטיה להקל". עם זאת, לכאורה הנטיה להקל אינה באה לידי ביטוי בשעי"ד ובהגהות מיימוניות הנ"ל.

³⁵¹ וראה בית יוסף, יורה דעה, סימן צז שכתב: "ונראה דליתא להגהה זו שלא נודע מי בעל דבריה מקמי כל הנך רבוותא שלא חילקו בכך ואדרבה כתבו להקל בתנורים דידן". על דברי השעי"ד תמיהתו צריכה להיות גדולה אף יותר שהרי רי"מ כתב "שכולי עלמא מודו" לדין זה. וראה בב"ח שם ובעוד אחרונים שהקשו על הב"י שהלכה זאת כתובה בשעי"ד, והיא מקור הדין. כלשון כנסת הגדולה, שיטה מב': "נודע בשערי בעלה". עם זאת, השעי"ד וההגהות מיימוניות נחשבים בני אותו הדור, ומובנים דברי הבית יוסף.

³⁵² לכאורה ההסבר הפשוט בשעי"ד הוא שקיימת סתירה בין שיטה הלכתית זאת לדברי רי"ת המתיר תנורים גדולים. כך הבין גם ר' יוסף קארו בדברי ההגהות מיימוניות, שחולק על רי"ת. כך הבין אף ר' נתן שפירא בפרושו מבוא השערים. עם זאת מעיון בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, שמייצג את ההלכות שרי"מ עצמו העביר לתלמידיו, ניתן לומר שאין סתירה בין השיטה המקלה של רי"ת לדעה המחמירה שאוסרת תנור עם פתח מהצד. וכך נוסח כתב היד: "אפילו מאן דאומר ריחא מילתא היינו דווקא בתנורים קטנים שלהם שהיה פיהם למעלה והריח מפטם". בכתב יד זה ניכר שרי"מ שילב במשפט אחד את שיטת רי"ת, והדיון על מיקומו של הפתח. שיטת זאת אינה מיוחסת לרי"ת, והדיון על פתח שקיים בצד התנור לא נמצא כלל. מכאן ניתן להסיק שבכתב יד זה רי"מ לא ראה מחלוקת בין הדיון על גודל התנור לבין השאלה היכן ממוקם הפתח. אם נשער שרי"מ פוסק בשעי"ד כמו בכת"י לונדון-מונטיפיורי, ניתן להסביר את נוסח השעי"ד שפתח מהצד יאסור רק בתנור קטן אפילו למאן דאמר ריחא לאו מילתא. אבל בתנור גדול לעולם הריח לא מפטם אפילו למי שסובר שריח מפטם. אם נסביר כך, שאין מחלוקת, ובתנור גדול ריחא לאו מילתא, יובן למה רי"מ כותב שכולם מסכימים שפתח בצד מפטם, שהרי כוונתו לתנור קטן. אך אם לא נסביר כך יהיה קשה למה רי"מ כותב שכולם מודים לשיטתו הרי רי"ת חולק ומתיר תמיד בתנור גדול. ההסבר שהעלנו תואם את דברי ר' נתן מחבר מבוא השערים שכתב: "ואי לא דמסתפינא הייתי אומר שמדברי רבינו נראה שסובר שיש ליישב ולקיים דברי שניהם באופן שלא יסתרו דבריהם זה לזה". מדברינו עולה שנוסח כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 מחזק את דברי ר' נתן שפירא, וייתכן שאם היה רואה אותו, לא היה חושש לכתוב את חידושו". כמו כן, לפי הסבר זה צודק ר' יוסף קארו שהשיטה שמחמירה תמיד בפתח מן הצד לא נכונה, אין לה מקור, וצריך למחוק אותה.

לגבי שינויי הנוסח, נדון תחילה בחסרון המשפט, "דלכתחילה אסור לעשות", במשפחה א'. נראה שמילים אלו נוספו או הושמטו בשלב מאוחר יותר, שהרי המשפט מובן גם בלעדיו וניסוחו יהיה: "והמחמיר תבוא עליו ברכה".³⁵³

השינוי הבא קיים במשפט "שהיו כופין שפופרת של ביצה על הנקב".³⁵⁴ בחלק מכתבי היד התיבות: "של ביצה" לא קיימות.³⁵⁵ ייתכן שהבדל טקסטואלי זה תלוי בהבדלי הנוסח בין הראבי"ה לראב"ן.³⁵⁶ הראבי"ה לא רושם תיבות אלו, ואילו בראב"ן הן מופיעות.

הבדל נוסף בין המשפחות הם התיבות: "זה מזה ומפטמין זה את זה", שחסרות במשפחה א' וענף 2. לכאורה ניתן להבין את הטקסט ללא מילים אלו, ולכן אין הכרח לומר שחסרון נובע מהשמטה של המעתיק. בספרו של הראבי"ה שהוא המקור לדין זה כתוב: "שרב לא אסר אלא בבשר שחוטה ובבשר נבילה, שקולטין הריח **ביותר מפני הפטום**". יוצא מכאן, שנוסח השע"ד אינו העתק מהמקור אלא כתיבת הרעיון המרכזי במילים אחרות. לפיכך, עובדה זאת מחזקת את ההשערה שבמשפחה א' וענף 2 ממשפחה ב' לא קיימת השמטה, שכן ממילא משפט זה אינו כתוב במקור שעליו התבסס המחבר.

משפט נוסף בשער זה שנדון במחקר הוא שיטת רבי יהודה הכהן, ובו נאמר: "וכן פסק רבינו יהודה ב"ר מאיר רבו של רבינו גרשם מאור הגולה שהיה מכונה ר' ליאונטין". החוקרים תהו האם עדותו של ר"מ נכונה ואכן מדובר ברבו של רגמ"ה, או שמא מדובר ברבי יהודה הכהן, בעל ספר הדינים.³⁵⁷ ההתלבטות נובעת מכך שלמשפט זה קיימות כמה מקבילות בספרות ימי הביניים כגון ספר שיבולי הלקט, או"ז ומעשה רוקח.³⁵⁸ ספר או"ז, מעשה רוקח ושע"ד שייכים לאותו ענף, ובהם רבי יהודה המדובר, מכונה ליאונטין. לעומת זאת, בספר שיבולי הלקט לא מפורש מיהו רבי יהודה בעל

³⁵³ ראה בדיון לעיל על השיטה המיוחדת של ר"מ לגבי תנורים עם פתח מהצד. שם עלה שזהו חידוש של ר"מ. על כן אין למשפט זה מקור בספרי הראשונים, ולא נוכל לדעת האם תיבות אלו היו קיימות ביצירה המקורית.

³⁵⁴ משפט זה קיים בכל משפחות הספר ובמקור שעליו התבסס ר"מ, שהוא הראבי"ה. עם זאת בכמה כתבי יד כגון מהדורתנו משפט זה כנראה הושמט.

³⁵⁵ לדוגמה, כתבי היד בהם לא מופיעות התיבות "של ביצים" הם: ענף 1, משפחה ד', וטיקן 184, אוקספורד 1129, וקיימברידג' 2580. לעומתם בכתבי היד של משפחה א', קיימברידג' 1218, אוקספורד 641, רגיו 133, פרמה 3266 וקיימברידג' 13.7 מילים אלו רשומות. כמו כן, בספרו של הראב"ן ששם מקור הדברים תיבות אלו קיימות.

³⁵⁶ ראה ראב"ן, פסחים. וראה ראבי"ה, פסחים, סימן תק"ז.

³⁵⁷ ראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 84-83. שני החכמים שנקראו רבי יהודה הכהן היו מכונים כנראה ר' ליאונטין. וראה זימר, אפיה, עמ' 144. וראה תא-שמע, ריחא מילתא, עמ' 183-182. וראה זק, רקח, עמ' 136.

³⁵⁸ ראה תא-שמע, שם שמביא מקורות אלו, וזק, שם, פורס בצורה סינופטית את הנוסחים השונים.

השמועה.³⁵⁹ הקושי שבנוסח או"ז ומעשה רוקח הוא שבהמשך הדברים כתוב "שרבי אליעזר בן גילו חולק". אברהם גרוסמן טוען שר' אליעזר הנזכר, היה תלמידו של רגמ"ה, ומכונה ר' אליעזר הגדול.³⁶⁰ מכך מסיק גרוסמן שהנוסח שבספר או"ז משובש כיוון שקיים פער של שלוש דורות בין ר' יהודה ליאונטין לר' אליעזר, ולא ייתכן לכנותו בן גילו. לפיכך גרוסמן טוען שהנוסח הנכון הוא הרשום בספר שיבולי הלקט, ובספר שע"ד קיים שיבוש. לטענת גרוסמן, ריי"מ ראה שרבי יהודה זה מכונה ליאונטין, והוא ייחס אותו בטעות לרבו של רגמ"ה. אומנם, ניתן לתרץ ולטעון, שגם רבי יהודה הכהן הראשון וגם השני סברו כך, ואין טעות באף יצירה. לעומתו, תא-שמע כתב שניתן להסביר את הנוסח שבספר או"ז ושע"ד, ולטעון שכן גילו אינו בהכרח מורה שהם חיו באותו הדור.³⁶¹

הבדל טקסטואלי נוסף בין המשפחות הוא המשפט: "כתב המיימוני תנור שאוחז יב' עשרונים של מצה", שכתוב בחלק מכתבי היד של משפחה ד'.³⁶² עמדנו על כך שמשפחה ד' מאוחרת ביותר, ומכילה הוספות ייחודיות של ענף 3 ממשפחה ב' וקטעים ייחודיים ממשפחה ג'. לפיכך ייתכן שאף דברי רמב"ם הוכנסו לשע"ד בתקופה מאוחרת, וכנראה שרי"מ כלל לא רשם אותם.³⁶³

שער טו' - נוסח

פרק גיד הנשה, גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מריש אזנו. פירוש לפי שחלב מפעפע אפילו מלמטה למעלה {ופריך והאמר רבי יוחנן גדי שצלאו בחלבו קולף ואוכל עד שמגיע לחלבו}³⁶⁴ מסיק

³⁵⁹ על הביוגרפיה של מחבר ספר שיבולי הלקט ראה במהדורתו של ר"ש חסידה. לטענתו רבנו צדקיהו נולד סביב שנת 1214 ולמד תורה בעיקר באשכנז. וראה עמנואל, שברי לוחות, עמ' 216, הערה 184 שדבריו של חסידה אינם מבוססים. ³⁶⁰ ראה תא-שמע, הספרות א', עמ' 38-39 שר' אליעזר רשם את פרוש ישיבת מגנצא למסכת חולין. וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 169-170 שלא מקבל טענה זאת.

³⁶¹ יתר על כן, הנוסח שבשע"ד הגיוני, כיוון שלא כתוב שרבי יהודה היה רבו של הרגמ"ה וגם בן גילו של רבי אליעזר הגדול.

³⁶² בכתב יד מוסקבה 476 הוספה זאת לא רשומה, ובשאר כתבי היד של משפחה ד' רשומה.

³⁶³ ראה בגוף העבודה, בפרק העוסק במשפחה ד', דוגמה 1. וראה בחלק שעוסק בחכמים שעליהם התבסס ריי"מ, ושם נראה שהרמב"ם אינו מוזכר אלא פעם אחת בשע"ד. יתר על כן, למשפחה ד' הוכנסו קטעים ממשפחה ג' שהם קרוב לוודאי לא נרשמו בידי ריי"מ. ראה משמעותית נוספת לאי מקוריות הקטע היא שבמהדורות הדפוס, הוספה זאת לא קיימת בנוסח הספר אלא כחלק ממערכת ההגהות. יתר על כן, בכתב יד פרמה 2908 הוספה זאת מסומנת כהגהה. וראה להלן בשער לו' שם נראה עוד הוספות שאינן קיימות אלא במשפחה ד', ואף הן ככל הנראה הגהות מאוחרות.

³⁶⁴ משפט זה לא קיים בכתבי היד העתיקים שבדקנו. עם זאת במהדורות הדפוס תיבות אלו רשומות. ראוי לציין שחשרון המשפט בכתבי היד מקשה על הבנת תוכן היצירה. דבר המלמדנו שלעיתים ריי"מ כתב בקיצור שמקשה על התלמידים.

ההוא כחוש הוה. ופר"ת³⁶⁵ וכחוש אינו מפעפע ואפילו יהא מפעפע בטל בסי כל שכן הואיל וכחוש הוא. אם כן אם נמלח הקרום שעל הכסלים שהוא חלב הכחוש { עם בשר }³⁶⁶ אינו מפעפע. ואם מפעפע בטל בששים. והילכך בין אותה חתיכה שהקרום עליה בין אותן חתיכות שנוגעין בה אם יש ס' מותרין. ויש אומרים שאותה חתיכה שהקרום עליה מותרת ממה נפשך אפילו אין בה ששים לפי שהקרום אינו אסור אלא משום חלב שיש עליה מבחוץ ואינו מפעפע מעבר לקרום בחתיכה שהקרום דבוק בה. והיה אומר רבינו שמשון מקוצי הואיל והוא כגדי כחוש אם נמלח שאר חתיכות אצלו די להם בקליפה אע"פ שאין שם { ס' לבטל }³⁶⁷. ואם אינו יודע מקום הנוגע בקרום או בחלב { בטל ברוב }³⁶⁸ ונכון לחתוך כדי קליפה מכולם אם אין שם ס'.³⁶⁹ וכן יש לדון כשהחלב נמלח על ידי החתיכות שאין בהם ס', אותה חתיכה אסורה לגמרי. { ולגבי שאר חתיכות נעשה הציר כגדי כחוש }³⁷⁰. { וזה לשון מהר"ם מעשה שמלחה שפחתו הקרום שעל גבי החלב עם הבשר ולא ידע אצל איזה חתיכה נמלחה והתיר מהר"ם כל הבשר רק אחת נתן לגויה. כי אם היה יודע אצל איזה חתיכה נמלחה, אותה חתיכה אסורה והשאר מותרות. כמו שפרי"י אם רותח דמלוח מפעפע מחתיכה לחתיכה גם אותה חתיכה מותרת כי יש בהן ששים לבטל החלב ואם אינו מפעפע אותה חתיכה לבדה אסורה והשאר מותרות. ועכשיו שאין אנו יודעין איזה היא, כל דבר יבש חד בתרי בטל. ואף על גב דחתיכה הראויה להתכבד אינה בטילה, הני מיילי שורש של איסור כגון חתיכת קדשים או נבילה, אבל חתיכה זו שנאסרה מכח חלב בטילה אעפ"י שהיא ראויה להתכבד בה. }³⁷¹

³⁶⁵ בכתב יד וטיקן 165 רשום: "ופרשי"י במקום "ופרש ר"ת".

³⁶⁶ בכתבי יד רבים תיבות אלו כתובות. עם זאת, ברוב ענף 2 של משפחה ב' המילים לא רשומות. כתבי היד שתיבות אלו לא רשומות הם: קיימברידג' 2592, קיימברידג' 791, ורשה 38, פרמה 3266, פרמה 3161, מילנו 80, פריס 380, קיימברידג' 13.7. במשפחה א' קיימת השמטת הדומות.

³⁶⁷ בכל שאר כתבי היד של השע"ד התיבה "ס" קיימת. עם זאת, התיבה לבטל לא רשומה בשאר כתבי היד.

³⁶⁸ בכתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב' תיבות אלו לא רשומות וכן בכתבי יד רבים אחרים.

³⁶⁹ ייתכן ובמשפחה א' החוסר נובע מהשמטת הדומות.

³⁷⁰ זאת הוספה שקיימת רק בענף 3.

³⁷¹ פיסקה זאת רשומה בחלק מכתבי היד של משפחה ג', ואלו הם: ורשה 38, המבורג 106, הרוורד 39, קיימברידג' 2580. עם זאת מסקירת כתבי היד ניכר שתשובה זאת היא הגהה מאוחרת. בנוסף לכך אף בדפוס בזל וונציה שח' התשובה לא קיימת. כמו כן, נראה שהגהה זאת נוספה בכתב יד קיימברידג' 21 12 בתקופה מאוחרת יותר, והיא באה על גבן של הגהות קודמות. אומנם דבליצקי, שע"ד, עמ' קלא' מסתפק לגבי מקורותיה של הוספה זאת.

בשער זה עוסק רי"מ במקרה בו צלו בשר שהייתה דבוקה בו חתיכת איסור, ומקור הדין הוא מהתלמוד הבבלי במסכת חולין.³⁷² רי"מ פותח את ההלכה עם שיטת ר"ת, שמובאת אף ביצירותיהם של בני דורו, הרא"ש והמרדכי.³⁷³ עם זאת, ביצירות האשכנזיות והצרפתיות שקדמו לרי"מ לא מצאנו שיטה זאת בשם ר"ת.³⁷⁴ בהמשך מובאת דעתו ההלכתית של רבנו ברוך בן שמואל בעל ספר החוכמה, שמתיר אפיית בשר עם חלב כחוש, אם הבשר גדול פי שישים מהחלב.³⁷⁵ רי"מ לא רשם את המעשה אשר ארע במגנצא, והובא בספר החוכמה. אולם ר' מרדכי בן הלל, הביא את המעשה באריכות.³⁷⁶ כמו כן, בניגוד למרדכי, רי"מ אינו מביא את פסקי הראב"ן, וחתנו, ר' יואל שחולקים. נמצאנו למדים פעם נוספת שרי"מ לא מאריך בהבאת המקורות לדבריו, אלא פוסק הלכה בצורה מתומצתת וקצרה. יתרה מזאת, הוא אינו מרגיש מחויב להביא את כל הדעות הרלוונטיות אלא רק אלו שלדעתו יש מקום לפסוק כמותן.³⁷⁷ בסוף הסימן מובאת שיטתו של רבנו שמשון מקוצי לגבי מליחת בשר עם קרום האסור באכילה, וזו הפעם היחידה שחכם זה מופיע בחיבורנו. ראוי לציין שבסימן זה רי"מ אינו מתבסס על הספרים שבדרך כלל הוא נעזר בהם כגון הסמ"ג, סה"ת האוי"ז והראב"י. נראה שמלבד שיטת ר"ת, וספר החוכמה, רי"מ שואב את שאר הסוגיה ושיטת ר"ש

³⁷² ראה מסכת חולין דף צז ע"א.

³⁷³ ראה תוספות רא"ש, דף צז ע"א, ד"ה ההוא. וראה מרדכי, חולין, סימן תרעה. מהדיר דפוס בזל כתב שמקור דברי ר"ת הם בתוספות שלנו על מסכת חולין. עם זאת, מבחינה כרונולוגית פחות מסתבר שרי"מ הכיר חיבור זה. וראה על כך אורבך, בעלי התוספות, עמ' 665-666. וראה מסכת חולין, דף צז, בתוד"ה "ההוא". שיטת ר"ת לא מובאת בסה"ת ובסמ"ג.

³⁷⁴ וראה חידושי הרמב"ן, חולין, שם, דף צז ע"ב שמביא שיטה זאת בשם רש"י.

³⁷⁵ על חשיבותה הביוגרפית של תשובה זאת ראה אצל הורוביץ, קטע מספר החוכמה, עמ' ג'. בקטע זה מזכיר רבנו ברוך שניים מרביתיו. הראשון הוא רבנו אפרים בן יצחק מרגשינבורג, המכונה רבנו אפרים. השני הוא ר' משה הכהן, שחי בצרפת.

³⁷⁶ ראה מרדכי, מסכת חולין, סימן תרפד'.

³⁷⁷ וראה על כך פרוט רב בגוף העבודה בפרק 8, על דרך הצגת ההלכה בספר שע"ד.

מקוצי, מספר הפסקים של רבנו יחיאל (רמת ודאות ג').³⁷⁸ רבנו יחיאל היה תלמידו של הר"ש מקוצי, ור"מ למד אצל ר' יחיאל בצרפת, וייתכן ששם נחשף ר"מ לפסקי ר' יחיאל והר"ש מקוצי.³⁷⁹ לגבי השינויים הטקסטואליים בין המשפחות ניתן לראות שחסר קטע במשפחה א', וקטע שרשום רק בענף 3 ממשפחה ב', ועוד תשובה יחסית ארוכה מהמהר"ם שאינה כתובה אלא במשפחה ג'. בקטע שחסר במשפחה א' רשום: "ואם אינו יודע מקום הנוגע בקרום או בחלב בטל ברוב ונכון לחתוך כדי קליפה מכולן אם אין של ששים". משפט זה חסר אף בספר פסקי ר' יחיאל מפריס, שבו כתובה שיטת ר' שמשון מקוצי.³⁸⁰ כמו כן, חסרון המשפט אינו מעלה קשיים בהבנת נוסח הספר. אולם, נראה שחסרון המשפט בשע"ד נובע מהשמטת הדומות שקרתה למעתיק.³⁸¹ במשפט שנוסף רק בענף 3 כתוב: "ולגבי שאר חתיכות נעשה הציר כגדי כחוש". ברוב כתבי היד העתיקים משפט זה רשום לאחר סיומו של השער, ואין בו חידוש הלכתי, אלא הבהרה לנאמר לפני. על כן תוכן הספר מובן לחלוטין בשאר כתבי היד, למרות המשפט הנוסף בענף 3. יתרה על כן, משפט זה אינו רשום ביצירות שמהן ר"מ שאב את החומר לשער זה.³⁸² בסוף השער קיימת פיסקה שאינה רשומה אלא במשפחה ד', ובה כתובים דברי המהר"ם שמובאים אף בשו"ת המהר"ם.³⁸³ בגוף עבודה, בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 3, ראינו שכנראה מדובר

³⁷⁸ ראה פסקי רבנו יחיאל, סימן לוי שבו כתוב: "ועל קרום דאסור מטעם חלב הנמלח על החתיכה, מורי רבינו שמשון ורבי יהודה הורו שדינה כחלב של גדי כחוש שאינו מפעפע, משמע שאין החלב מתפשט בחתיכה ובולע בה, ובין אם יש כמותה חתיכה ס' מן הקרום בין אין בה ס' אין הקרום אוסר אלא מקום מגעו, וצריך לקלוף או נטילת מקום, אבל בחלב גמור הנמלח על חתיכה אחת צריך שיהא כמותה חתיכה עצמה ששים מן החלב, ואם אין ששים מן החלב אסור, ואין שאר חתיכות שיהיו לשם מסייעות לבטל, והם נאסרות, שהציר מוליד איסור החלב ואוסרת החתיכה שנעשת נבילה לכולן. ומורי רבי שמשון היה מורה לאחרי ששאר החתיכות אינן אסורות אלא כדי קליפה, שכיון שאין החלב עליהם אלא שציר העליונה נוטף על שאר החתיכות, ולשם אין דינו אלא כחלב דגדי כחוש". המשפט המודגש הוא שיטת ר' שמשון מקוצי המופיעה בשע"ד.

³⁷⁹ וראה על יצירה זאת אצל עמנואל, שברי לוחות, עמ' 191

³⁸⁰ ראה בהערות שוליים לעיל שם הבאנו את הכתוב בפסקי רבנו יחיאל. לאחר הבאת דברי ר' שמשון מקוצי ר"מ רשם כנראה את המשפט שחסר שמשפחה א', ואילו רבנו יחיאל כתב: "והרב רבי שמואל מקאטייא טירי אמר לי בשם רבי יוסף נ"ע שאפי' כשיש בחתיכה שהחלב עליה ששים כיון שיש שאר חתיכות שאין בהם ששים והציר מוליד שם טעם החלב שהוא בעין דלעולם רואין כאילו החלב על כל חתיכה וחתיכה, ונאמר בכל חתיכות וחתיכות מן הקטנות שהם נעשות נבילה ונאסרות גם החתיכות גדולות, ולפי סברת מורי רבי שמשון אין החתיכות קטנות נעשות נבילה כי אינם נאסרות אלא כדי קליפה, לבד החתיכה עצמה שהחלב עליה שהיא נאסרת כולה כשאינן בה ששים".

מהשוואת שני החיבורים ניכר שאחרי הבאת דברי ר' שמשון מקוצי כל אחד רשם דינים אחרים.

³⁸¹ ההשמטה היא בין התיבות "שם ס". אומנם, גם ללא משפט זה מובנת כוונת המחבר.

³⁸² כגון המרדכי, שמביא את ספר החכמה או ספר פסקי ר' יחיאל מפריס. על כן מסתבר שהתוספת בענף 3 נכתבה בשלב מאוחר יותר בידי ר"מ או חכם אחר בכדי לבאר את ההלכה.

³⁸³ ראה שו"ת המהר"ם, דפוס ברלין, סימן לבי.

בהגהה מאוחרת. על כן, ישנם דפוסים בהם דברי המהר"ם מובאים בחלק של ההגהות, ולא בגוף הספר.

שער יו' - נוסח

{והילך הפסק שפסק אבי העזרי בספרו. נראה ש³⁸⁴ אם נמלח איסור והיתר יחד כגון חלב ובשר שצריך הבשר קליפה ממקום שנוגע בו החלב. וצריך להעמיק בקליפתו יותר ממה שהיה קולף אם {היה}³⁸⁵ מלח נבילה כחושה עם בשר כשירה שהחלב נבלע בו טפי. ולא שייך {לומר}³⁸⁶ בעידנא דפליט לא בלע, אלא לגבי הדם. והכל לפי אומד הדעת כמה הראוי לבלוע בתוכו ויקלף. ולא קיימא לן שכל חתיכה אסורה ולא די בקליפה דמליח כרותח דצלי ואמרינן דחלב מפעפע כדאמרינן גדי שצלאו בחלבו אסור לאוכלו אפילו מריש אזניה {זה אינו}³⁸⁷ דהא פריך על הגדי שצלאו בחלבו קולף ואוכל עד שמגיע לחלב, ומשני ההוא כחוש הוה. ואם כן קולף עד שמגיע לחלב, פיי שנוכל לשער {עד}³⁸⁸ היכן מפעפע החלב לפי מיעוטו. וכן במליחה³⁸⁹ כדי קליפה. והא דאמי' אסור לאוכלו מריש אוזניה³⁹⁰ כגון שהחלב היה מרווח ביה והיה מפעפע ונוטף אפילו מן האוזן כשהיה נצלה **אצל האש**.³⁹¹ וכן פרש"י כשמשני כוליא בחלבה היה דשרי ר' יוחנן כוליא בחלבה משום דמפסיק קרמא בינייהו ולא קשיא כלל לרב הונא דאסר אפילו מריש אוזניה דהתם היינו טעמא משום דאיפשר לפעפע. והא דר' יוחנן {דשרי} משום דקרום מפסיק וכל שכן במליחת בשר עם חלב שאין לאסור את כולו, אלא לפי אומד פיעפועו שהוא דבר מועט ויקלוף מעט. והאריך מאוד אבי {העזרי}³⁹²

³⁸⁴ במשפחה א' וחלק מענף 2 של משפחה ב' הקדמה זאת לא קיימת והשער מתחיל במילים "אם נמלח". אולם בשאר כתבי היד תיבות אלו רשומות.

³⁸⁵ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר.

³⁸⁶ ברוב כתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב' תיבה זאת לא רשומה. עם זאת בכתבי יד רבים אחרים המילה רשומה. כמו כן, בראב"ה, סימן תתקמ"א, שהוא מקור הדין התיבה קיימת.

³⁸⁷ תיבות אלו קיימות בשאר כתבי היד.

³⁸⁸ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד.

³⁸⁹ בענף 3 רשום כאן: "לא בעי אלא".

³⁹⁰ בכתבי היד מנצ'סטר 31, אוקספורד 1130 ופרמה 2908 חסרות מהמילים: "וכן במליחה עד "מריש אוזניה". אך בכתב יד וטיקן 165 מילים אלו קיימות, ועל כן נראה שמדובר בהשמטה של המעתיק.

³⁹¹ בראב"ה שהוא מקור הדין רשום "מחוס האש".

³⁹² ברוב כתבי היד רשום "העזרי". אולם, ישנם כתבי יד שחלקם אף מענף 2 שהנוסח שלהם כמו בקיימברידג' 21 12. ייתכן שההגיון בכך הוא שהתיבה "אב"י מסומנת בנקודות המציינות שיש כאן ראשי תיבות של המילים "אליעזר בן יואל".

ונלאיתי לכתוב הכל. ולפירוש **רבינו אבי העזרי** {ראבי"ה} ³⁹³ אפילו חלב הרבה במליחה הרי הוא כחלב מעט בצלייה, דאינו מפעפע כולי האי דמליחה וצליה אינם שוין בכלי מקומות, דלגבי ריחא אי מלתא היא או לאו, לצלי יש ריחא הוא הדין לעניין פיעפוע שנראה לעינים יותר {מפעפע} ³⁹⁴ לצלייה מן במליחה, הלכך אין צריך קליפה כדפרישית. ואומר ר' אבי העזרי {ראבי"ה} ³⁹⁵ דכל זה פירוש קיבל מאביו ומר' אליעזר ממיץ. וגם {פירש ד} ³⁹⁶ במליחה או צלי אינו צריך ששים אלא קליפה {לפי אומד הדעת גם בישול שהמים מוליכין אותו בכל התבשיל שייך ששים אבל במליחה או בצלי שכל האיסור בצד אחד לא שייך אלא קליפה} ³⁹⁷ במקום שנגע ואם אינו יודע מקומו יקלוף החתיכה. אע"פ שפירש רשב"ט הא דאסר רב הונא בחלב מפעפע מיירי שלא היה {שם} ³⁹⁸ ס', {אבל היה ס'} ³⁹⁹ מותר הכל וכן במליחה, אך ר' יואל ור' אליעזר {פליגי} ⁴⁰⁰ דכל היכא שיש לתלות בצלי שמפעפע החלב מעבר כגון שיש שם הרבה חלב, אסור כולו אפילו יש שם {ס' מן} ⁴⁰¹ **החלב** דלא ידעי לאיזה צד עבר החלב ולא מהני שאר החתיכה לבטל כמו {שמהני} ⁴⁰² בתבשיל שהמים מוליכים אותו בכולן, התם שייך ס'. ואם הוא כחוש אין צריך ס' כי אם קליפה גבי צלייה ומליחה. ומיהו אור"י הלבן דחלב במליחה {בס'} ⁴⁰³ והביא ראיה מההיא דאטמהתא דמלחו בגיד וכו'. ⁴⁰⁴ ומסקנה דאבי

³⁹³ קיים כאן כפל מיותר שלא רשום בשאר עדי הנוסח. אולם ייתכן שכפל זה קיים בגלל נוסחים כמו משפחה א' בהם לא רשום שמו של הראבי"ה.

³⁹⁴ תיבה זאת חסרה אף בארבעת כתבי היד של משפחה א'. אך בכתב יד פרמה 2908 היא רשומה בצד הגליון. כמו כן, בחלק משאר כתבי היד האחרים היא קיימת. בספר הראבי"ה שהוא מקור הדין מילה זאת רשומה, אולם רק פעם אחת כמו כתב היד של מהדורתנו, ולא פעמיים באותו המשפט כמו עדי הנוסח האחרים. וראה ראבי"ה, שם שכתב "כל שכן גבי מלוח שנראין הדברים לעינים שאינו מפעפע וניתוך כאן מתוך חוס צלי אש, שאפילו אם החלב מרובה אינו ניתוך, דסגי ליה בקליפה".

³⁹⁵ כפילות זאת לא קיימת בשאר כתבי היד, וייתכן בגלל שהיא מיותרת.

³⁹⁶ תיבה זאת חסרה אף במשפחה א', ובכתבי יד נוספים מענף 2 של משפחה ב'. אולם בחלק מכתבי היד של שאר המשפחות היא קיימת, כגון כתבי היד וטיקן 183, פריס 12290, קיימברידג' 1218, המבורג 85, אוקספורד 777, מינכן 232, וטיקן 32.

³⁹⁷ כך היא הנוסחה בכל כתבי היד חוץ ממשפחה א' וענפים 1 ו-2 (מלבד מכת"י מילנו 80). מסתבר שבמשפחה א', ענף 1 וענף 2 קיימת השמטת הדומות, אך תיתכן אפשרות של הוספה מאוחרת.

³⁹⁸ תיבה זאת לא רשומה במשפחה א' וענף 2 של משפחה ב', ואף לא בראבי"ה שהוא מקור הדין. אולם, ישנם כתבי יד שתיבות אלו רשומות בהם, כגון ענף 3 ממשפחה ב'.

³⁹⁹ תיבות אלו רשומות בשאר עדי הנוסח, ובראבי"ה הנ"ל, סימן תתקמא'.

⁴⁰⁰ תיבה זאת הושמטה כנראה על ידי המעתיק, והיא קיימת בשאר עדי הנוסח.

⁴⁰¹ התיבה "ס'" קיימת בשאר עדי הנוסח. עם זאת המילים "מן החלב" לא רשומות במשפחה א', וכתבי יד רבים אחרים.

⁴⁰² תיבה זאת לא רשומה בשאר עדי הנוסח שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁰³ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד ובראבי"ה שהוא מקור הדין.

⁴⁰⁴ גם שיטה זאת מוזכרת בראבי"ה שם.

העזרי {דראבי"ה} ⁴⁰⁵ בחלב ובשר סגי בקליפה לפי אומד הדעת אפילו ליכא ס', ואי איכא טפי מס' {אפילו הכי} ⁴⁰⁶ בעי קליפה אם ידוע המקום {שנגע בו ואם לאו} ⁴⁰⁷ יקלוף הכל. ואני ראיתי מרבתי שמבטלים בס' וכן {ראיתי מעשים הרבה} ⁴⁰⁸ פעמים. וכן פירש ראב"ן דחלב דאוסר בצלי דמפעפע אוסר נמי במליחה אם אין לו ס' בבשר. וכן ציר של נבילה אוסר אם אין בו ס' לבטלו.

שער יו' - פרוש

שער זה מבוסס ברובו המוחלט על ספרו של הראב"ה, כפי שמעיד המחבר (רמת ודאות א'), ועוסק בהלכות מליחה. ⁴⁰⁹ השאלה שראב"ה דן בה היא: מה דין בשר שנמלח עם חלב? רי"מ פותח את השער במילים "הא לך הפסק שפסק אבי העזרי בספרו". לכאורה ניתן היה לשער שרי"מ יעתיק מספר הראב"ה, אך בפועל רי"מ כותב בלשונו את תמצית הפסק. כאשר נשווה בין החיבורים, ונעקוב אחרי ההבדלים נוכל לעמוד על שיטת הסיכום של רי"מ. לדוגמה, במקום המילים "ואם נפשך לומר הא אמרינן..." רשם רי"מ "ולא אמרינן". כמו כן, בהמשך, הראב"ה כתב: "כי דייקת ביה לאו מילתא היא דהא פרכינן עלה..." ובספר שע"ד רשום: "זה אינו דהא פרכינן עלה". ניכר שלשונו של רי"מ שונה משל ר' אלעזר, ואף קצרה יותר. כמו כן, רי"מ החסיר כמה משפטים מדברי הראב"ה, וכתב את כל התשובה בקצרה.

למעשה בסוגיה זאת קיימת מחלוקת בין חכמי אשכנז בימי הביניים. הראב"ה, ר' יואל, אביו, ור' אליעזר ממץ, רבו, פסקו שדי לקלף את המקום שבו החלב נוגע בבשר, אף אם הוא שומני. לעומתם, סבו הראב"ן, חתנו של הראב"ן - ר' שמואל, המכונה רשב"ט, רי"י הלבן, רבני שפיירא, ורבנו שמחה פסקו שאם הבשר גדול פי שישים מהחלב הבשר כשר. ⁴¹⁰ בפועל רי"מ לא הכריע בצורה מפורשת כאחד הצדדים, אך מתוך דבריו נראה שנוטה לשיטת הראב"ן ובני שפיירא, כיוון שכותב "שכך ראה שנוהגים הרבה פעמים". עם זאת, רי"מ לא דחה מההלכה את שיטת הראב"ה ואביו. בפרק העוסק בדרך הצגת ההלכה בספר שע"ד העלנו השערה שבדרך כלל רי"מ אינו מביא ביצירתו שיטות

⁴⁰⁵ קיים כאן כפל, שלא נמצא בשאר עדי הנוסח.

⁴⁰⁶ תיבות אלו קיימות בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁰⁷ תיבות אלו קיימות בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁰⁸ תיבות אלו רשומות בשאר כתבי היד, מלבד המילה "מעשים" שלא רשומה בכתבי יד רבים.

⁴⁰⁹ ראב"ה, סימן תקמא'.

⁴¹⁰ ראה בראב"ה שם שמונה את דעות כל החכמים הנ"ל, חוץ מהראב"ן. וראה בשע"ד בסימן שלנו שמביא את שיטת הראב"ן, שרשומה בספר הראב"ן, סימן יד'. אולם, רי"מ לא רשם את שיטת בני שפיירא ורבנו שמחה. המפרשים תמהו על כך שהראב"ה הזכיר את דעת אביו שמסכים איתו, ואת שיטת גיסו, הרשב"ט שחולק, אך אינו מזכיר את שיטת סבו, הראב"ן, למרות שבדרך כלל הוא מביא אותה. וראה על כך עוד אצל דבליצקי במבוא לספר הראב"ה, עמ' 11. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 169.

הלכתיות שלא נראות לו נכונות, זאת מכיוון שהז'אנר ההלכתי של ספרות מקצועית הוא בעל זיקה לפסיקת הלכה ואין תפקידו לרשום נתונים שלא רלוונטיים לחיי היום יום.⁴¹¹ אולם במקרה שאנו עוסקים בו המחבר רשם את שתי הדעות והשאיר לקורא רשות לפסוק כאחת מהן.⁴¹²

מבין תלמידי המהר"ם ניכר שיצירתו של ר' מרדכי בן הלל, בסוגיה זאת, דומה מאד לשע"ד.⁴¹³ מסקירת דבריו נראה שהוא השתמש באותם המקורות שעמדו לפני ר"מ, והזכיר אף הוא את שיטת הראב"ה, ר"י הלבן, רשב"ט ראב"ן ועוד. אף פסק ההלכה בשני היצירות לא חד משמע, ומכאן ניתן ללמוד ששני החכמים נגשו לנושא זה עם נקודת מבט קרובה.

לגבי שינויי הנוסח, במשפחה א' חסרות התיבות: "ולפירוש רבנו אבי העזרי". ניכר שתיבות אלו אינן לקוחות מחיבור אחר, אלא מטרתן לציין את מקור הדין. ניתן לשער שבתחילה ר"מ רשם מהדורה קצרה ובשלב מאוחר יותר הוא או חכם אחר הוסיפו אינפורמציה זאת. מנגד, ניתן לשער שתיבות אלו הושמטו בטעות או בכוונה על ידי המחבר או מעתיק מאוחר יותר.

קטע נוסף שלא נמצא בכל הנוסחים הוא: "לפי אומד הדעת גם בישול שהמים מוליכין אותו בכל התבשיל שייך ששים אבל במליחה או בצלי שכל האיסור בצד אחד לא שייך אלא קליפה". משפט זה אינו קיים במשפחה א', וכן אינו נמצא בענף 1 וענף 2. אולם, קטע זה קיים בראב"ה, שהוא המקור של השע"ד, אם כי בניסוח שונה.⁴¹⁴ כמו כן, ניתן לומר שקיימת השמטת הדומות במשפט זה, והמעתיק דילג על המילים שרשומות בין התיבות "קליפה". לפיכך נראה שקטע זה מקורי, והושמט בטעות במהלך העתקת הספר.

⁴¹¹ ראה על נושא זה בגוף המחקר בפרק 8: "על דרך הצגת ההלכה בספר שערי דורא", שם ראינו שבדרך כלל לא מובאות שיטות הלכתיות שונות על כל סוגיה. יתר על כן, הכרעה בין מחלוקות קיימת רק ארבע פעמים בספר שע"ד.

⁴¹² ראה בגוף העבודה בפרק 8, שם עלה שברוב המקרים ר"מ פוסק הלכה בצורה מפורשת, ולא משאיר ללומד את האפשרות להכריע. אולם, קיימים 21 סוגיות בספר שע"ד שר"מ לא הכריע כאחת הדעות.

⁴¹³ ראה מרדכי, מסכת חולין, סימן תרעד'.

⁴¹⁴ ראה ראב"ה, סימן תתקמא, שכתב: " וקבלתי ממורי אבי דבמליחה צריך קליפה ולא ששים. וכן קבלתי ממורי הראב"ש. וטעמא מסתבר לפי עניות דעתי, דגבי בישול דסליק ליה דיקולא ומבליע בכל מקום שאין האיסור במקום אחד, כדאמרינן בפרק כל הבשר בד"א כשניער וכיסה וכו', אלמא דכל היכא דלא נייער וכסה לא בטל בס' משום דהאיסור במקום אחד ולא מהני שאר חתיכות שבקדירה לבטל. הילכך גבי מליחה נמי שלא עבר האיסור כל החתיכה אלא במקום נגיעתו דומיא דצלי, דקולף ההוא מקום האיסור וצריך קליפה והשאר לא מהני לבטל. ואם אינו יודע מקום שנגע בחתיכה יקלוף כולה. ואם חתיכות טובא ניהו ונגע האיסור באחת מהן ואינו יודע באיזה נגע, אם חתיכה זו ראויה להתכבד בה בפני אורחים לא בטלה אף על פי שאין כולה איסור. ואם לאו בטילה בלא קליפה ברוב דחד בתרי בטיל. וכן פסק רבינו שמואל ב"ר מאיר ורבינו יב"א דכל היכא דלא נתבשל יחד איסור והיתר אלא נתערב חד בתרי בטול. ואני דנתי כן הסברא עד שלא ראיתי פיסוקי וראיתי בידי ועת לקצרי". הקטע המודגש מקביל לתיבות החסרות בשע"ד.

1. {בפרק גיד הנשה גבי} ⁴¹⁵ גיד הנשה שנתערב, **פרק גיד הנשה**, פריך וליבטיל ברובא משני ברייא שאני. משמע {לפום ריהטא} ⁴¹⁶ דאי לא {הוה} ⁴¹⁷ ברייא דבטיל ברובה. והכי קיימא לן דמין במינו בדבר יבש {בחתיכה} ⁴¹⁸ שאינה ראויה להתכבד לפני אורחים בטל ברוב אפילו מדרבנן. ובדבר לח {בששים. דמן התורה כל מין במינו בטל ברוב בין בדבר לח} ⁴¹⁹ בין בדבר יבש כדאיתא פרק התערובות מדבר לח דהיינו יין ביין או חלב בחלב. מין {במינו} ⁴²⁰ בין דבר לח בין דבר יבש ואינו ראוי להתכבד לפני אורחים לעולם בטל בסי' ולא בפחות. הלכך חתיכות של בשר מאיסור שנתערבה בב' או בג' של היתר כולן מותרות. ובחתיכות שאינן ראויות להתכבד שהאיסור בטל ברוב ביבש {אפילו} ⁴²¹ מדרבנן שאין האיסור נבלע בהיתר. ויש מפרשים ⁴²² דוקא בשני בני אדם, מיהו רבינו **תם** ⁴²³ מתיר אפילו באדם אחד. ויש מפרשים {דווקא יבשלים} ⁴²⁴ בב' קדירות אבל בקדירה אחת והאיסור בטל ברוב לא ממה נפשך טעם האיסור נפלט בה והיינו דבר לח ואינו בטל ברוב. ומיהו רבינו משה {מיימון} ⁴²⁵ פירש {מתיר} ⁴²⁶ **אפילו בקדירה אחת** {לבשלים הואיל} ⁴²⁷ והאיסור בטל ברוב, גם האיסור נעשה היתר. והביא ראייה ממסכת מקוואות נתן סאה ונטל סאה כשר, וכמה עד

⁴¹⁵ במשפחה א' לא קיימת ההקדמה לשער זה שהיא "בפרק גיד הנשה". אולם, בשאר כתבי היד הקדמה זאת רשומה פעם אחת, ולא פעמיים. לפיכך מסתבר שהמגיחה לא שם לב שתיבות אלו רשומות בהמשך המשפט.

⁴¹⁶ תיבות אלו רשומות בכל כתבי היד, חוץ מהנוסח של משפחה א' וענף 2. במהלך העבודה עמדנו על כך שרי"מ לא משתשש בביטוי "ונראה לי...". ייתכן שהנוסח "לפום ריהטא" שמשמעו, לפי הנראה, דומה לו. כמו כן זו הפעם היחידה שתיבות אלו מופיעות בשע"ד. בנוסף לכך, בסה"ת, סימן נ' שהוא המקור להלכה זאת תיבות אלו לא רשומות. עם זאת, תיבות אלו לא משמעותיות להבנת הספר, וצריך לבחון מדוע שחכם אחר שהוא לא המחבר בעצמו ירצה להוסיף אותן.

⁴¹⁷ בשאר כתבי היד תיבה זאת רשומה, וכנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק.

⁴¹⁸ בשאר כתבי היד תיבה זאת רשומה, וכנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק.

⁴¹⁹ השמטת הדומות בכת"י קיימברידג' 12 21, "בדבר לח" "בדבר לח".

⁴²⁰ בשאר כתבי היד תיבה זאת רשומה, וכנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק.

⁴²¹ בשאר כתבי היד תיבה זאת רשומה, וכנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק. וכן הנוסח בספר התרומה, סימן נ' ששם נאמר: "הלכך בדבר יבש שאין איסור נבלע בהיתר בטל ברוב אפילו מדרבנן".

⁴²² בכתב יד וטיקן 165 קיימת השמטה שמפני הדומות בין המילים "ויש מפרשים". לפיכך משפט זה לא נמצא בכתב יד וטיקן 165.

⁴²³ במשפחה א' רשום ר' חננאל.

⁴²⁴ התיבה "דדווקא" רשומה בכל שאר כתבי היד. אך התיבה "יבשלים" לא קיימת בכתבי יד רבים, ובהם משפחה א' וענף 2.

⁴²⁵ כך כתוב בכתבי יד בודדים.

⁴²⁶ במשפחה א' וענף 2 שכתב היד שלנו הוא אחד מעדי הנוסח שלו גורסים "פירש". ובכתבי יד אחרים גורסים "מתיר".

⁴²⁷ מילים אלו רשומות בחלק מכתבי היד.

רובה, ולא אמרינן מה שחזר ונתן היו שאובין אלא האיסור הוי היתר. אבל אם {חתיכת} ⁴²⁸ האיסור ניכרת יסירנה.

2. ובפרק גיד הנשה קאמר שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד אינה בטילה. {ודווקא⁴²⁹ אותה החתיכה האסורה אינה בטילה} ⁴³⁰ אבל חתיכה הנאסרת משום שנגעה בה אפילו ראויה להתכבד **בטילה** ⁴³¹. וכן דג טהור שנגע בו דג טמא (אוסר) ⁴³² {מותר} ⁴³³ אותו דג {טהור} ⁴³⁴, בטל שפיר {ברוב} ⁴³⁵. ומעשה בא לפני ר"ת בתרנגולת נבילה שנתערבה בשני שחוטות כשירות והאסורה לא נטלה נוצתה, והתירה הואיל ולא ניטלה נוצתה ⁴³⁶ אינה ראויה להתכבד לפני אורחים כמו שהיא, אבל חתיכה של נבילה שלא נמלחה {שנתערבה} ⁴³⁷ בשני כשירות, אף על פי שאינה ראויה להתכבד ⁴³⁸ כמו שהיא, {אינה} ⁴³⁹ בטילה, דמליחה לא {הוי} ⁴⁴⁰ מחוסר מעשה לבטלה {אבל נטילת נוצה הויא מחוסרת מעשה ובטלה}. ⁴⁴¹ ומיהו ⁴⁴² ראיתי גדולים שגם בנבילה נהגו כמו בתרנגולת {ומתירין}. ⁴⁴³ ורגלים של נבילה שנתערבו בכשירות, אם לא נטלו טלפיהן אינם ראויים להתכבד ⁴⁴⁴ ובטלין ברוב. ואותן האוסרין בנבילה אוסרין כמו אם לא ניטלו טלפיהן כי ראויים להתכבד. ⁴⁴⁵ ויש שנוהגים כשהאיסור בטל ברוב להשליך האחד והשאר מותר. ומזה אין צריך אף על גב דתנן תרומה שנתערבה

⁴²⁸ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴²⁹ קטע זה חסר בכתב יד קיימברידג' 12 21 כנראה בגלל השמטת הדומות. אומנם, הוא חסר אף במשפחה א', אך זאת מכיוון שהמשפט הזה והבא הושמטו במשפחה א' כנראה גם הם בגלל השמטת הדומות.

⁴³⁰ במשפחה ד' נוסף כאן משפט שכתוב בו: "הואיל וראויה להתכבד לפני אורחים"

⁴³¹ נראה שבמשפחה א' קיימת השמטת הדומות.

⁴³² המגיה מחק מילה זאת.

⁴³³ נראה שמגיהה כתב היד קיימברידג' 12 21 צדק, כיוון שכן הנוסח בשאר כתבי היד.

⁴³⁴ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁴³⁵ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁴³⁶ בכתבי היד מנצ'סטר 31, אוקספורד 1130 ופרמה 2908 ממשפחה א' רשומה במקום התיבות "הואיל ולא ניטלה נוצתה" המילה "כיי". אולם בכתב יד וטיקן 165 מילים אלו נמצאים.

⁴³⁷ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד שבדקנו לצורך המחקר.

⁴³⁸ במשפחה ג' רשום כאן: "לפני אורחין".

⁴³⁹ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁴⁰ תיבה זאת קיימת בכתבי יד רבים ובהם משפחה א', ואף בענף 2 של משפחה ב'.

⁴⁴¹ תוספת זאת קיימת רק במשפחה ג'. וייתכן ושאר הנוסחים הושפעו מהשמטת הדומות.

⁴⁴² בענף 1 משפט זה לא רשום. וראה על כך בפרוש לשער ובגוף העבודה, ענף 1, דוגמה 2.

⁴⁴³ במשפחות ג' ו-ד' רשום "מתירין" במקום "כמו בתרנגולת".

⁴⁴⁴ במשפחה ד' ובחלק מענף 3 רשום כאן: "לפני האורחין".

⁴⁴⁵ משפט זה לא קיים בענף 1. וראה על כך בפרוש לשער ובגוף העבודה, ענף 1, דוגמה 2.

במאה של חולים בטילה מותר לזרים {וצריך להרים} ⁴⁴⁶ אחד כשיעור תרומה שנפלה, הא מפרשי בירושלמי מפני גזל השבט, פירוש גזל הכהן כי התרומה היתה שלו, אבל האיסור בהיתר אינו צריך דליכא גזל אם הם של אחד. אינו צריך להסיר אחד לא מין בשאינו מינו הבטל בס' {בדבר לח} ⁴⁴⁷ ולא מין במינו בטל ברוב כגון בדבר היבש. ואם {נתערבה בדבר} {נתבשלה} ⁴⁴⁸ חתיכה קטנה של איסור עם חתיכה של היתר שאינה ראויה להתכבד {בטילה} ⁴⁴⁹, אבל {אם} ⁴⁵⁰ מכיר האיסור יסירנה ויצטרף הרוטב ובחתיכות של היתר סי' לבטל החתיכה של איסור. כדאמר רבא אמרו רבנן בס' כגון מין במינו, מדרבנן. ואפילו אינו דהשתא מכיר האיסור זה דהשתא ראוי לבטל ברוב, מכל מקום צריך סי' **ברוטב ובחתיכות** לבטל המיחוי {הנכנס ב} ⁴⁵¹ של היתר {שאיין בטול ברוב אלא דבר שהוא בעין, ולא דסר הנבלע בהיתר וכן חלב של איסור שנתערב בחלב של היתר} ⁴⁵² {שנתערב בחלב של איסור} או יין של איסור שנתערב ביין של היתר דאין אוסר במשהו כי אם יין שנתנסך לע"ז, וצריך סי' כיון שנתערב זה לזה לא סגי ברוב. וכן מין בשאינו מינו צריך סי' בהיתר {הואיל ונימוח} ⁴⁵³. {ואם לא ידעון כמה היה המיחוי לכן אנו צריכים לשער המיחוי כמו שיעור כל החתיכה וכן כל דבר שאנו צריכים לשער הטעם אנו אנו צריכין לשער כנגד כל החתיכה כן הוא במרדכי במענה לשון} ⁴⁵⁴ וזה

⁴⁴⁶ המילים: "וצריך להרים" חסרות בכת"י 12 21 וקיימות בשאר הנוסחים.

⁴⁴⁷ בענף 1 ועוד כמה כת"י בודדים רשום כאן: "בדבר לח".

⁴⁴⁸ במשפחה א' הנוסח: "נתערבה". לעומת זאת, בענף 2 ועוד כתבי יד הנוסח הוא "נתבשלה". במקרה שלפנינו הנוסח בכתב יד קיימבקידיג' 12 21 היה כמו של משפחה א', והמגיחה מחק והתאים את הנוסח לשאר כתבי היד של ענף 2. כמו כן, בסה"ת שהוא מקור הדין רשום: "נתבשלה".

⁴⁴⁹ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד, ובסה"ת, סימן נ', שממנו נלקח דין זה.

⁴⁵⁰ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד, ובסה"ת, סימן נ', שממנו נלקח דין זה. וכך נוסח סה"ת: "ואם נתבשלה נמי חתיכה של איסור קטנה עם חתיכות של היתר אם אינו מכירה בטלה ברוב חתיכות היתר כי על חתיכה שנתבשל עם שאר חתיכות, וליבטיל ברובא אבל אם מכיר חתיכת האיסור יסירנה".

⁴⁵¹ תיבות אלו רשומות בסה"ת שהוא המקור לדין זה. כמו כן, הן רשומות בכתבי יד רבים של השע"ד. עם זאת, בענף 2 שכתב היד של מהדורתנו שייך אליו תיבות אלו לא רשומות. כמו כן הן לא רשומות במשפחה א', אך שם נוסח המשפט שונה.

⁴⁵² כנראה מדובר בהשמטת הדומות בכתב יד קיימברידיג' 12 21

⁴⁵³ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים של השע"ד שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁵⁴ הוספה זאת מופיעה במהדורות הדפוס של הספר כהגהה על דברי השע"ד. כך עולה גם מרושם ההגהה שמציין שמקורה מהמרדכי מספר מענה לשון. וראה על ספר זה אצל דבליצקי, או"ה למרדכי, ישורון כז', עמ' כד'-ס'. מכל מקום נמצאנו למדים שההוספות על כתב יד קיימברידיג' 12 21 נכתבו בשלב מאוחר יותר, ולא כוללות רק הוספות מרי"מ, אלא אף מחכמים נוספים.

הכלל⁴⁵⁵ אם מכיר האיסור יסיר האיסור ואם {אינו}⁴⁵⁶ מכירו כגון שנפרד בחתיכות קטנות בטל בס' והכל מותר ואין צריך להסיר כלל כדפרישית לעיל.

3. {והא דאמר רבא}⁴⁵⁷ ובדאמרינן בריא לא בטיל כגון דג טמא כשהוא שלם או עוף טמא או זבוב

או גיד הנשה כשהוא שלם⁴⁵⁸, אם נפלו בהיתר, אם מכירים יסירים והטעם בטל {בס'}⁴⁵⁹ אם נתבשל בהיתר. ואם אינו מכירו אפילו באלף לא בטיל. דבריא לא בטלה {ודווקא}⁴⁶⁰ כשהוא שלם קרוי בריא אבל אם הן מרוסקין⁴⁶¹ אז הן בטלין. ועוף טמא קרוי בריא ודווקא במותו והא דאמרינן פרק אילו הן הלוקין ריסק ט' נמלים ואחד חי, לאו דוקא חי אלא שלם. אבל מקצתן חתוכים אפילו אם יש כולן עם ההיתר בטלי בס'. ועוף טהור שהוא נבילה או נאסר מחמת בליעת איסור, או דג טהור שנבלע בו איסור, אין קרוי בריא. וכן פסק ר"י. וכן איתא פ' כל הבשר⁴⁶² צפור טהור שנתנבלה או שנטרפה אפילו שלימה אינו קרויה בריא. מיהו {בשר}⁴⁶³ הנבלע מחלב {יחד}⁴⁶⁴ {ונאסרה לפי שאין שם ס' לבטל הבלוע, אינה בטילה, דאפילו אם נתערבה באלף של היתר הכל אסור}⁴⁶⁵ אינה בטילה כשהחתיכה קצת גדולה ונכרת בחלב {משום דחשבינן דראוי להתכבד}⁴⁶⁶. אבל טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר, אם יש ס' בחתיכה לבטל הטיפה, בטילה⁴⁶⁷ א"כ {חתיכה}⁴⁶⁸ חשיבות שראויה להתכבד אינו מחמת איסור הבלוע {ואם אין ס' לבטל הטיפה אז החתיכה אסורה}⁴⁶⁹ ובטילה ברוב

⁴⁵⁵ כך הנוסח בענף 2 ומשפחה א', אך בשאר כתבי היד כתוב: "וכללא הכי הוא".

⁴⁵⁶ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁵⁷ כך הוא הנוסח ברוב כתבי היד של השע"ד ובהם משפחה א' ורוב משפחה ב'. לפי נוסח זה התיבה "וכדאמרינן" לא רשומה.

⁴⁵⁸ ייתכן שהחסרון במשפחה א' נובע מהשמטת הדומות.

⁴⁵⁹ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁶⁰ תיבה זאת רשומה ברוב עדי הנוסח של השע"ד כולל משפחה א'.

⁴⁶¹ בענף 3 רשום כאן: "אז אינם קרויים בריה".

⁴⁶² ציטוט זה לקוח מדף קב ע"ב, ובגמרות שלנו מדובר בפרק גיד הנשה, וכך הגרסה גם במהדורת דבליצקי.

⁴⁶³ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁶⁴ מילה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁶⁵ תוספת זאת קיימת בחלק מכתבי היד של משפחות ג' ו-ד'.

⁴⁶⁶ הקטע לא קיים בכתבי היד של משפחות א' ו ב'. הרש"ל כאן מסביר שקיים הבדל בין אם נפל חלב לתוך בשר, או בשר לתוך חלב, שאז הוי דבר הראוי להתכבד.

⁴⁶⁷ במהדורות הדפוס נוסף כאן: "דטיפה אינה ראויה להתכבד".

⁴⁶⁸ במשפחה א' רשום חתיכות. כמו כן במשפחה א' רשום: "אם יש ס לבטל הטיפה בטלה", ובניגוד לשאר הנוסחים המילה "חתיכה" לא רשומה.

⁴⁶⁹ הקטע לא קיים בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

ביבש בצונן או בסי' אם נתבשלה עם חתיכות מותרות. כדתנ' בפרק כל הבשר דטפת חלב אינה ראויה להתכבד.

4. וכן כל דבר שבמנין, שרגילין למכור במניין, כמו ביצה של טריפה או נבילה או פירות גסות של ערלה, אפילו באלף {של היתר}⁴⁷⁰ לא בטיל. על כן יש אומרים דרגל של נבילה שנתערב עם רגלי טהורים אפי' לא נטלו טלפיהן כולן אסורין משום דהוי דבר שבמניין דאפי' באלף לא בטיל שדרך למכור רגלים במניין. ואנו נוהגין כדפי' {לעיל}⁴⁷¹ דבטילין. וכן הוי במסקנא, חתיכה של היתר שנאסרה מחמת {בליעת} איסור⁴⁷², כיון שאין {אסורה}⁴⁷³ מחמת עצמה כ"א מחמת בליעת איסור {בטילה}⁴⁷⁴ ולא דמי לבשר בחלב דלא בטלה דהוה גזירת הכתוב דכל אחד ואחד בפני עצמו מותר וכי נתבשלו נאסרו דדמיא לחתיכה של נבלה דלא בטלה. וכן ביצה כשירה שנאסרה מחמת בליעת איסור ונתערבה עם אחרות בטילה ואינה קרויה דבר שמונין בריא. ודבר הקרוי בריא או דבר שבמניין או ראוי להתכבד, אם נתערב עם היתר לא בטיל אפילו עם אלף.⁴⁷⁵ אף אם פירש אחד מהן מן התערובת, אותו שפירש אסור ולא אמרת כל דפריש מרובה פריש. כדאמי' גזירה שמא יקח מן הקבוע.⁴⁷⁶

5. וזה לא שייך גבי ט' חנויות דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, התם איסור ניכר אצלו דא"כ היתר ניכר ולקח מאחד מהם ואינו יודע מאיזה מהם לקח כל קבוע כמחצה וכו', אבל נמצא או לקח שלא בפנינו מותר דכל דפריש מרובא פריש. וליכא למימר שמא יקח מן הקבוע כיון דקבוע ניכר והאיסור ידוע היכן ולא מחזקינן ברשיעי ליקח מן האיסור בודאי, דהא בלאו הכי יכול לקנות נבילה מן השוק. אבל בדבר המעורב יחד איסור והיתר יחד לא שייך למימר כל קבוע **כמחצה על מחצה דמי**⁴⁷⁷ דההיא

⁴⁷⁰ ברוב כתבי היד של השע"ד תיבות אלו רשומות. אף במשפחה א' הן רשומות. עם זאת בכתב יד לונדון 26970 שאף הוא מענף 2 תיבות אלו חסרות. כמו כן, בסה"ת, סימן נ' שהוא המקור לדין זה תיבות אלו לא קיימות, וכן נוסח סה"ת: "וכמו כן כל דבר שבמנין מה שרגילין למכור במנין ביצה טריפה או של נבלה או פירות גסות של ערלה אפילו באלף לא בטיל".

⁴⁷¹ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד. עם זאת בחלק מכתבי היד המילים "כדפרישין לעיל" מחוברות כראשי תיבות, כגון כתב היד מילנו 80, וקיימברידג' 2580 וייתכן שזאת גם כוונת המעתיק כאן.

⁴⁷² בענף 3 רשום כאן: "הנבלע בה". וכנראה שאף התיבה הרשומה לפני כן, "בליעת", נוספה בהשפעת כתבי יד אלו.

⁴⁷³ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁷⁴ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁴⁷⁵ בענף 3 רשום כאן: "של היתר".

⁴⁷⁶ משפט זה חסר בענף 1. במהדורות הדפוס נוסף כאן עוד משפט, וראה הוספה שקיימת במהדורות הדפוס בנספח ט'.

⁴⁷⁷ במשפחה א' רשום במקום תיבות אלו "וכו".

מן התורה הכל מותר { על ידי ביטול ברוב אך מדרבנו אסור }⁴⁷⁸ משום דהוי דבר שבמניין או בריא⁴⁷⁹ או שמא אי שרית כי פירש אחד מהם אתי ליקח ממקום שהוא יחד. כפירוש ר"י.

6. וזאב שדרס בהמה אחת בין בהמות הרבה שייך זה הדין ואין להתייר⁴⁸⁰ אך ר"ת היה מתיר אם בא זאב ודרס ב' בהמות או ג' ונתערבו עם בהמות הרבה ופירש אחת מהן, דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, ולא חיישינן שמא יקח מקבועין כדאיתא פרק התערובות, דשאני התם משום חומרא דקדשים { החמירו אפילו ליקח מן הקבוע }⁴⁸¹.

7. ופירש ר"י דאין להתיר הספק דרוסה משום ספק ספיקא דשמא דרס בשן ואין דרוסה אלא ביד, ואפילו דרס ביד שמא אין זה דרוסה. דכל דבר שיש בו ספק איסור דאורייתא והוא דבר שבמניין אפילו באלף לא בטיל. כמו ביצה שהיא ספק טריפה לא בטיל באלף וכן תרנגולת שהיא ספק ונתערבה אפילו באלף⁴⁸² כולן אסורות כאילו נתערב בודאי איסור ואינו קרוי ספק ספיקא כיון דספק הראשון הוי ספק דאורייתא.

שער יז' - פרוש

1. שער זה דן בהלכות תערובות. הפוסקים קוראים בשם זה למקרים בהם נתערב מזון אסור באכילה עם מאכלים כשרים. נושא זה תופס מקום נכבד בספר שע"ד, וזהו אחד השערים הארוכים בספר, המחולק בנוסחי הדפוס לשבעה סימנים. אף במהדורתנו שער זה מחולק לשבעה פסקאות כנגד הסימנים במהדורות הדפוס. להלן נדון לגבי כל סימן בנפרד, ונבחן את מקורותיו ונוסחו. סוגיית תערובות נידונה כבר בבתי המדרש של התנאים, ואחריהם בשני התלמודים. דעתו של רבי יהודה המובאת במסכת זבחים ובמסכת חולין היא שמאכל לא כשר שנתערב במאכל כשר מאותו סוג פוסל לאכילה את כל התערובות, ובלשון התלמוד מין במינו לא בטל.⁴⁸³ חכמים חולקים עליו וסוברים שתערובת מין במינו בטל אם לא מורגש טעמו של המאכל האסור.⁴⁸⁴ חכמי התלמוד

⁴⁷⁸ בכת"י 12 21 המילים חסרות, בשאר הנוסחאות משפט זה רשום.

⁴⁷⁹ בענף 3 רשום כאן: "או ראוי להתכבד". וראה על תוספת זאת בגוף העבודה, ענף 3, דוגמה 3.

⁴⁸⁰ במשפחה ג' רשום כאן: " מטעם שהם תערובות אפילו אחר שפירשו זה מזה כדפרישית לעיל".

⁴⁸¹ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁴⁸² כך הגירסה בענפים 1 ו-2, אך בשאר כתבי היד כתוב כאן: "של היתר".

⁴⁸³ ראה מסכת זבחים פרק ח' משנה ו'. וראה בתלמוד הבבלי מסכת חולין דף קח ע"ב.

⁴⁸⁴ וראה במסכת חולין דף קט שם רבי יהודה הנשיא פוסק הלכה כרבי יהודה.

הקדישו לנושא זה מספר דיונים רב, בכדי לברר מה בדיוק שיטתם של רבי יהודה וחכמים, וכיצד יש לפסוק להלכה.⁴⁸⁵ בדורות המאוחרים יותר הגאונים ובעיקבותיהם חכמי אשכנז דנו אף הם כיצד יש לפסוק להלכה, כרבי יהודה או כחכמים? מספרות הגאונים נראה שרבי יהודאי גאון, בעל השאלות, ספר הלכות גדולות, והלכות גדולות של אספמיא הכריעו כחכמים, ולא מצאנו גאון שחולק.⁴⁸⁶ בשיטת פסיקה זאת המשיכו חכמי ימי והביניים ובהם: ר' יצחק ברבי יהודה, ר' יצחק לוי, ר' יוסף טוב עלם, רי"ף, ר"ת, סה"ת, רא"ם, ראב"ן, ריב"א, ר' שמריה משפירא, ר' יהודה בן קלונימוס ממגנצא ובנו ר' אלעזר מוורמזא.⁴⁸⁷ לעומתם רש"י פסק כרבי יהודה, ואחריו נמשכו תלמידיו וצאצאיו, וכפי שתאר זאת ר"ת: "וחברו עלי חברי כתרנגולין של בית בוקיא".⁴⁸⁸ בין חכמים אלו ניתן למנות את הרשב"ם, אחיו של ר"ת. בנוסף אליהם אף ר' יואל, ור' אפרים מרגסנבורג פסקו כרש"י. רי"מ פסק בספרו כר"ת והראב"ן, ונראה שהסימן הראשון בשער זה

⁴⁸⁵ ראה תלמוד בבלי, מסכת מנחות דף כב, ומסכת זבחים דף עט, ומסכת חולין דף צז, וראה הערה קודמת. וראה ראב"י, סימן תתק"ו אביי סובר שרבי יהודה מסכים לדעת חכמים, ואין ביניהם מחלוקת, וכך שיטת הראב"י, ורבי טוען שקיימת מחלוקת. עם זאת, בדברי רבא יש סתירה שפעם מתיר את התערובת אם רוב המאכלים כשרים, ופעם מצריך שהכשר יהיה פי ששים מהאסור בתערובת מין במינו. וניתן להסביר שרבא סובר שהתורה לא החמירה והצריכה רוב היתר, והחכמים החמירו והצריכו פי ששים.

⁴⁸⁶ ראה הילדסהיימר, בה"ג, הלכות גיד הנשה, עמ' 231. וראה ר"ת, ספר הישר, חלק חידושים, סימן תע"א, עמ' 279-282. לגבי הבאת ספר הלכות גדולות של אספמיא על ידי ר"ת ראה ריינר, ר"ת, עמ' 180. לפיו ר"ת הוא החכם המוקדם ביותר המזכיר חיבור זה. וראה עוד דנציג, מבוא להלכות פסוקות, עמ' 190 שחכמים נוספים פסקו כהלכות גדולות של אספמיא. וראה עוד אצל אפשטיין, הלכות גדולות, עמ' שצט"ב.

⁴⁸⁷ כפי שהערנו, חכמי אשכנז כתבו רבות על נושא זה ובדבריהם הביאו את שיטות החכמים הקדמונים. וראה ראב"י, סימן אלף וק"ג, ור"ת, ספר הישר, שם. ר"ת מאריך מאד בדברים ומביא 12 ראיות לשיטתו, דבר שהוא די נדיר בשיטת הכתיבה והפסיקה שבספר הישר. הסיבה לכך היא שכנראה בצרפת נהגו כרש"י, ובכדי להוכיח את צדקת דרכו נצרך ר"ת להתאמץ ולהביא ראיות מהתלמוד ומהגאונים. למרות זאת, לבני דורו של ר"ת היה קשה לקבל את הכרעתו ולכן שלחו אליו מכתבים, כפי שעשו ר' משולם ורבנו אפרים מרגסנבורג. וראה על כך בספר הישר, חלק שו"ת, סימן מה', ושם בסימן סח'. וראה עוד ספר היראים, סימן עט'. וראה סה"ת, סימן נ'. וראה רי"ף, מסכת חולין, עמ' לבי-לד'. וראה ראב"ן, סימן שי"א. לגבי ר' שמריה משפירא ראה סולוביצ'יק, טקסט הלכתי, עמ' 182-183 שעיקר עיסוקו היה בתערובות של יין נסך. וראה זק, רקח, תחילת פרק שני שעסק בסוגיות אלו.

⁴⁸⁸ ראה רש"י למסכת חולין, דף קט ע"א, ד"ה "ותו לא מידי", שם הוא מכריע כרבי יהודה כיוון שכך סובר אף רבי יהודה הנשיא, רב, רבי יוחנן ורבי חנינא. וראה פרנקל, דרך רש"י, עמ' 284, 303 על דרכו הייחודית של רש"י בפרושו על מסכת חולין. במסכת זאת רש"י פוסק הלכות יותר מהרגלו בשאר מסכתות התלמוד. יתר על כן, פרנקל כתב שפרושו של רש"י על מסכת חולין הוא מהמאוחרים לעומת שאר מסכתות התלמוד. וראה עוד גרוסמן, צרפת, עמ' 234-236, ותא-שמע, הספרות א', עמ' 43. על פסקיו של רש"י בתלמוד ראה אצל סולוביצ'יק, טקסט הלכתי, עמ' 171 וסולוביצ'יק, היין, עמ' 288. לטענתו רש"י פעמים רבות בפרושו לא כתב כיצד יש לפסוק להלכה, אך כאשר הוא עשה זאת כוונתו הייתה לשנות מנהגים מוטעים שהיו אצל בני דורו, ולחזק את מסורת האבות. כמו כן, רש"י פסק בעניינים אקטואליים, שהיו רלוונטיים לזמנו.

לגבי פסיקתו של ר' יואל ראה ראב"י, סימן אלף וק"א. ראב"י כתב רבות על על סוגיה זאת, אך בפועל לא הכריע הלכה כאחת השיטות. וראה עוד בספרו סימנים: תתק"ו, אלף וק"ז, תיב, אלף וק"ב ותתקמ"ב. לגבי שיטתו של ר' אפרים ראה ר"ת, ספר הישר, חלק שו"ת, סימן סח'. וראה הקשר בין חכם זה לר"ת אצל ריינר, ר"ת, עמ' 91-85.

מבוסס בין היתר על סה"ת (רמת ודאות ב').⁴⁸⁹ עם זאת, השאלה, האם מותר לאדם אחד לאכול את כל התערובת, והדיון סביב נושא זה לא נלקחו מסה"ת.

אף ר' אלעזר מוורמיזא בספר הרוקח התבסס על פסק ההלכה של סה"ת בסוגיה זאת.⁴⁹⁰ לפיכך, מעניין יהיה להשוות את הסיכום של ספר הרוקח לספר שע"ד, המבוססים על אותו מקור. מסקירת החיבורים ניתן לראות הבדל משמעותי בין הסיכום של רי"מ לר' אלעזר. מגמתו של רי"מ היא להגיע לפסיקות ההלכה, על כן ראיות מסוגיות שונות בתלמוד לא הועתקו לספרו. יתרה מזאת, אף דיונים על דרך הדיאלקטיקה לא הוכנסו לשע"ד. רי"מ סיכם מסה"ת את הפתיחה המביאה מקור תלמודי ממסכת חולין ולאחריה דילג על חומר רב והמשיך לסכם את פסק ההלכה.⁴⁹¹ ר' אלעזר לעומתו לא מדלג על אף חלק מהספר, ומסכם את כל מקורותיו וראיותיו. נמצאנו למדים במקרה זה על הבדל עקרוני בין יצירות אלו, בעוד שספר שע"ד שואף לרשום את ההכרעה ההלכתית, ספר הרוקח מביא את מקורות ההלכה ודן בהם. נקודה נוספת העולה מהשוואת ספר שע"ד לסה"ת היא שדעתו ההלכתית של רש"י כלל לא מופיעה בשער זה, על אף מרכזיותה בספרות ימי הביניים. לפיכך ניתן ללמוד שרי"מ לא פסק כמותו, וכבר עמדנו על כך שרי"מ לרוב לא רושם שיטות שנדחקו לגמרי מהלכה, כפי שראינו בגוף העבודה ובסוגיה זאת.⁴⁹²

הבדל עקרוני נוסף בין שני החיבורים המתבססים על סה"ת בא לידי ביטוי בכך שספר הרוקח מסכם את סה"ת ולא מוסיף הלכות ממקורות אחרים. לעומת זאת, בספר שע"ד מלבד הסיכום של סה"ת קיימות הוספות של הלכות שמקורם ביצירות אחרות.

לאחר סיכום סה"ת דן רי"מ בשאלה האם מותר לאדם אחד לאכול את התערובת שנוצרה. בשם "יש מפרשים" מובאת דעת התוספות והסמ"ג שמחמירה.⁴⁹³ לאחר מכן מובאת דעה נוספת המתירה

⁴⁸⁹ ראה שם, סימן נ'. וראה סמ"ג, לאוין, סימן קמ'. אף רבינו משה התבסס על סה"ת. אולם, רי"מ לא הסתמך על הסמ"ג כיוון שקיימים קטעים בשע"ד ובסה"ת, שלא רשומים בסמ"ג. וראה בהערות שוליים על הנוסח, שם רשומים מספר ציטוטים מסה"ת החופפים לדברי השע"ד.

⁴⁹⁰ זאת לא הפעם היחידה שר' אלעזר בספר הרוקח מסתמך על סה"ת. מהשוואת שני היצירות ניכר שהלכות תערובות בספרו של ר' אלעזר, שמתחילות בסימן תעו עד סימן תפ' מבוססות על סימן נ' בסה"ת. מסקנה דומה לכך ראה אצל בן-שעיה, נדה, עמ' 111 שעמדה על כך שדין פליטת שכבת זרע בספר הרוקח הועתק כקטע שלם מסה"ת. וראה על כך עוד אצל זק, עמ' 209-210 שסוגיות מליח כרותח, מליחת כבד וכחל לקוחות מסתר התרומה. וראה עוד שם, עמ' 134. שהלכות ביטול בריה בספר הרוקח מבוססות על סה"ת.

⁴⁹¹ כאמור מדובר בכך שרי"מ סיכם את ספר התרומה, ולא הסתמך על הסימנים שבספר התרומה, בהם המחבר עצמו מסכם את פסק הדין.

⁴⁹² וראה בפרק 8, על דרך הצגת ההלכה בספר שערי דורא.

⁴⁹³ ראה תוספות על מסכת חולין, דף ק ע"א, ד"ה "בריה". ובסמ"ג, לאוין, סימן קמא'. וראה שו"ע, סימן קט', ובמפרשים שם שמסבירים שהסיבה להקל היא שכל חתיכה שהאדם רוצה לאכול, חכמים יתירו לו כיוון שיתכן שזאת היא המותרת והשאר הן האסורות.

לאדם אחד לאכול את כל התערובת. בכל כתבי היד זאת דעתו של ר"ת, לעומת זאת, בנוסח של משפחה א' וכתב יד פרמה 3266 שיטה זאת מובאת בשם ר"ח.⁴⁹⁴ בסוף הסימן רי"מ בוחן מה פסק הדין במצב שבישלו את החתיכות המותרות ואיתן את החתיכה האסורה. מצד אחד נראה לאסור את התבשיל כיוון שכעת מדובר בתערובת של דבר לח, וצריך פי שישים מהחתיכה האסורה. לעומת זאת רבינו משה מתיר לבשל את כל תערובת ביחד, אפילו שאין פי שישים היתר כנכד החתיכה, וראיה לדבר מובאת ממסכת מקוואות. נראה שדברי רי"מ מבוססים על תשובה המיוחסת למהר"ם מרוטנבורג, אם כי היא אינה רשומה בין תשובותיו.⁴⁹⁵ מה עוד שבכתבי היד המוקדמים של השע"ד דין זה מיוחס לרבינו משה. לפיכך מפרשים טוענים שבתחילה היה כתוב ר"מ, והכוונה הייתה למהר"ם מרוטנבורג, אלא שמעתיק כלשהו פתח בצורה שגויה את ראשי התיבות.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ דברי ר"ת הובאו בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשל. ייתכן שתשובה זאת שייכת למהר"ם מרוטנבורג כפי שכתוב בפתיחה: "דין יבש ביבש שנתערב ברוב לרב רבי מאיר דרוטנבורק ז"ל". וראה הבלין, הקדמה לשו"ת הרשב"א, עמ' 13-17 שעמד על תופעה זאת. סברתו של ר"ת היא שהתורה התירה תערובת מין במינו ברוב, ולכן מתייחסים לחתיכת האיסור כהיתר גמור. וראה, שע"ד, המאור, עמ' 177, הערת שוליים ד' שלא מצאו את שיטות ר"ת ורי"ח בספרות התורנית לפני רי"מ. אולם לגבי רי"ח הם צדקו ומבדיקת כל כתביו המופיעים בפרויקט השו"ת לא נמצאת הלכה שדנה בסוגייתנו. וראה את שיטת המרדכי, חולין, פסחים, סימן תקנ"ג שמותר לאדם לאכול את החתיכות אחת אחת. לעומת זאת שיטת המהר"ם והרא"ש, חולין פרק ז', סימן לז' שמותר לאכול את החתיכות בבת אחת.

⁴⁹⁵ ראה שו"ת הרשב"א, חלק א', סימן תשלי, והערה ראשונה שם: תשובה זו נכתב עליה שהיא ממהר"ם, אמנם בקבצי שו"ת מהר"ם אין ממנה דבר. וראה תשובה זאת אף ברא"ש, חולין פרק גיד הנשה, סימן לז' שרושם תשובה זאת בלי לייחס אותה למהר"ם.

⁴⁹⁶ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קמ'. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 178 שמייחסים שיטה זאת לרי"מ מאיר בן ברוך מרוטנבורג על פי תשובת המהר"ם הרשומה בשו"ת הרשב"א, שם. ראיה לדבריהם ניתן לראות בספר איסור והיתר המיוחס בטעות לרבינו ירוחם, סימן מט' שבו נאמר: "ור"מ הביא ראיה, נתן סאה ונטל סאה עד רובו כשר, ולא דמי בחולין שנתערב בהן תרומה שצריך להסיר א' מפני גזל השבט". ייתכן שלפני רבנו ירוחם עמדה גרסה מקורית יותר מהגרסאות שלפנינו. אולם בספר האגור הלכות או"ה, סימן אלף רפ"ט שמעתיק את לשון ספר שע"ד, רושם אף הוא שר' משה מתיר, בלי לציין באיזה ר' משה מדובר. אף הרא"ש, חולין, ז', לז' שהביא תשובה זאת לא מייחס אותה למהר"ם. יתרה מכך דברי המהר"ם כאן אינם מתיישבים עם הכרעתו מסימן לז' שנתן חתיכה אחת לגויה, וכבר עמד על כך מהרא"י, הגהות שערי דורא, כאן, אות טז. מהנתונים שעלו ניתן לומר שההלכה לפנינו מבוססת על תשובה שהייתה מוכרת לרי"מ ולרא"ש, ואולי אף לשאר החכמים בבית מדרשו של המהר"ם. עם זאת לא ניתן לקבוע בפרוש שתשובה זאת נכתבה בידי המהר"ם עצמו. על כן, ניתן לשער שאולי היא נכתבה בידי הרמב"ם, כפי שסובר, המגיה של מהדורתנו, או בידי חכם אחר. אמנם ראוי לציין, שכנראה הרמב"ם לא סובר כשיטת רבי משה המובאת בשע"ד. מובא בספר בית יוסף, חלק יורה דעה, סימן קט' ושם כתוב: "ומכל מקום הסומך על דברי רמב"ם ואשיר"י לאכלן כאחד לאדם אחד לא הפסיד". עם זאת כבר העיר מנחת יעקב, על ספר תורת חטאת, כלל לט, אות יב שהרמב"ם אינו סובר כך. וראה הגהות והערות על דברי הבי"י, שם.

מה עוד שלא מצאנו מקור אחד שהרמב"ם הביא ראיה לדין זה ממסכת מקוואות. בנוסף לכך, כאשר רי"מ מזכיר את הרמב"ם הוא לא כותב שם "רבי משה", אלא מוסיף את התיבות "בן מימון". בנוסף לכך, מעיון בספר הסמ"ג לא ניתן למצוא הלכה מעין זו, ועל כן לא מסתבר שמדובר כאן ברבי משה מקוצי. עם זאת מעיון בהלכות חלה שחיבר רי"מ נראה מקרה דומה בו רי"מ הביא הלכה בשם רבנו משה. וראה שם בהערות חבצלת, חלה, עמ' כג' שהכוונה לרבי משה מאיוורא, שאף הוא כתב את ההלכה שרשם רי"מ. לפיכך ייתכן שאף במקרה שלפנינו כוונת רי"מ היא לרבי משה

לגבי שינויי הנוסח, נראה שבמשפחה א' חסרות המילים: "אפילו בקדרה אחת". הנוסח המתקבל במשפחה זאת הוא: "ומיהו רבינו משה פירש הואיל והאיסור בטל ברוב גם האיסור נעשה היתר". לכאורה נראה שדברי רבי משה מובנים, ולא ניכר שחסרות בו מילים. לפיכך ייתכן שמשפט שנוסף בשאר המשפחות בא להסביר ללומד שניתן לבשל את האוכל האסור והמותר ביחד בקדירה אחת. על כן ניתן לומר שהמילים החסרות במשפחה א נוספו בשלב מאוחר יותר בכדי להנגיש את הספר לתלמידים או שהוצאו מהספר בכדי לקצרו. לגבי נוסח ייחודי שקיים בענף 1 בסימן זה ראה בגוף העבודה בפרק שמוקדש לענף 1.

2. הסימן הבא בשער זה עוסק בחתיכה גדולה שאסורה באכילה שהתערבה בין כשרות. רי"מ מביא מקור תלמודי לדין זה ממסכת חולין ופוסק שחתיכה הראויה להגיש לאורחים אינה בטלה אפילו באלף.⁴⁹⁷ אף על פי כן, בין חכמי ימי הביניים קיימות דעות נוספות בנושא זה. הראב"ה סובר שרק חתיכה שתמיד הייתה אסורה, לא בטלה באלף.⁴⁹⁸ אך אם הייתה מותרת באכילה תקופה מסויימת, בטלה ברוב.⁴⁹⁹ ר' אלעזר מוורמייזא הוסיף שהחתיכה צריכה להיות מותרת בהנאה אחרי שהתבטלה בתערובת.⁵⁰⁰ למעשה סימן זה מבוסס על ספר התרומה, (רמת ודאות ב') אך בשני סייגים שונים.⁵⁰¹ ראשית, רי"מ אינו מעתיק משה"ת אלא מסכם אותו. שנית, בין ההלכות השונות הכתובות בשה"ת, רי"מ מכניס פסקי הלכה ממקורות נוספים. נקודה נוספת שניתן ללמוד מהסימן היא ששיטות הלכתיות שלא נפסקו על ידי רי"מ, לא הובאו בספרו. בתחילה רי"מ פוסק שאותה חתיכה שמגישים לפני האורחים צריכה להיות אסורה מברייתה. סה"ת נותן דוגמה לסיטואציה זאת מחלב שנפל על בשר, ואילו רי"מ מדמה מצב זה לדג טמא שנגע בדג טהור.⁵⁰² אומנם לא ברור מדוע רי"מ לא הסתפק בדוגמה שרשם ר' ברוך, וכתב אחת אחרת.

מאיוורא. וראה על חכם זה אצל ליפשיץ, מבוא לתוספות איורא, וכן אצל אורבך, בעלי התוספות, עמ' 398 ואפשטיין, על הכל, עמ' 785-787.

⁴⁹⁷ ראה תלמוד בבלי מסכת חולין דף קי ע"א.

⁴⁹⁸ כגון אבר מן החי או גיד הנשה או כיכרות של בעל הבית. אבל לא בשר כשר שנאסר בגלל חלב או דם.

⁴⁹⁹ ראה ראב"ה, סימן תתק"ה, וסימן אלף וקא'.

⁵⁰⁰ ראה ספר הרוקח, סימן תס"ז. כלומר שאם היו מוסיפים עוד מוצרי מזון לתערובת אז החתיכה האסורה הייתה חוזרת להיתר. אבל אם תמיד היא תשאר אסורה אז היא לא יכולה להחשב חתיכה הראויה להתכבד. וראה זק, רקח, עמ' 131.

⁵⁰¹ סימן זה הוא המשך סימן הקודם וראה שם השונו בין הנוסח הדומה של סה"ת, הרוקח והשע"ד.

⁵⁰² אף הסמ"ג שם, סימן קמ"י נמשך אחרי לשונו של סה"ת.

לאחר מכן, מובא בספר שע"ד מעשה שנשאל ר"ת על תרנגולות עם נוצות שנתערבו, ופסק ר"ת שתרגולות עם נוצות לא ראויה להתכבד לפני האורחים. מעשה זה לא הובא בשה"ת, וזוהי עוד ראייה לכך שרי"מ לא רק מסכם יצירה זאת, אלא מוסיף עליה דינים חדשים. עם זאת, צריך לבחון מהו המקור לדין של ר"ת? מבדיקת המקבילות עולה שמעשה זה מובא בחיבורים שנכתבו בסוף תקופת בעלי התוספות, כגון, בסמ"ק, במרדכי וברא"ש.⁵⁰³ כבר עמדנו על כך שמבחינה כרונולוגית פחות מסתבר שהשע"ד יתבסס על ספרים אלו, כיוון שרי"מ חי בתקופתם. לפיכך, ניתן לומר שכל היצירות האלו שאבו את דברי ר"ת ממקור קדום אחר. על כן, ראוי לבחון את האופן בו כל אחד מהחכמים בחר להציג את החומר בחיבורו. מהשוואת ספר שע"ד עם המרדכי ניתן להבחין בניסוח הקצר בו בחר רי"מ לעומת ר' מרדכי. רי"מ התעלם מראיותיו של ר"ת, ורשם רק את פסק ההלכה, כפי שנהג לאורך ספר שע"ד. הסמ"ק לעומתם בכלל לא רושם שמקור הדין הוא מר"ת, וזאת ראייה נוספת לכך שספר שע"ד לא מבוסס על הסמ"ק. השערה שניתן להעלות היא שהמקור לתשובת ר"ת הוא מספר הליקוטים של רבי יעקב מקורסאן שהובא באור זרוע.⁵⁰⁴ למעשה רבי יצחק או"ז חולק על ר"ת, וזו לשונו: "כתוב בליקוטים מעשה בא לפני ר"ת בתרגולות של איסור שנתערבה עם שאר תרנגולות..... ורואה אני כי אלו הליקוטים מן הדרך הישר נוטין, כי אין ממש בכל מה שכתב וחלילה וח"ו שמעולם לא הורו רבותי כך".⁵⁰⁵ יתכן שדברי ר"ת היו רשומים בקובץ של ליקוטים, ומשם התפשטו לחיבוריהם של בעלי התוספות המאוחרים. כמו כן, בדומה למקרים הקודמים אף כאן רי"מ לא העתיק את דברי הליקוטים, שהביאו ראיות לשיטת ר"ת משני סוגיות תלמודיות, אלא כתב בקצרה את עיקר הדין. מכל מקום נמצאנו למדים שרי"מ פסק כדברי ר"ת שהובאו בספר הליקוטים, למרות שהאו"ז התנגד אליהם. אולם למרות שרי"מ רושם את דברי ר"ת בקוצר לעומת שאר חכמי דורו, הוא היחיד שדן בסיטואציות דומות, כגון חתיכה לא מלוחה או רגלי נבלה שלא ניטלו טלפיה, ופוסק כר"ת. לאחר שרי"מ מסיים לדון במצבים נוספים הדומים למעשה של ר"ת הוא חוזר לסכם את דברי סה"ת עד סוף הסימן. נמצאנו למדים שבסימן זה המחבר מסכם את הדינים הרשומים בשה"ת, ולעיתים באמצע הסיכום הוא מכניס סוגיות נוספות שלא נדונו על ידי רבנו ברוך. מכאן

⁵⁰³ ראה מרדכי על מסכת ביצה, סימן תרמו', וראה ר' יצחק, סמ"ק, סימן ריד' ועיין בדברי רבנו פרץ שם. וראה בפסקי הרא"ש על מסכת חולין, פרק ז', סימן לו', שחולק על ר"ת. עם זאת בשה"ת בסמ"ג ובקיצור הסמ"ג שכתב רבי אברהם בן אפרים מעשה זה לא מובא.

⁵⁰⁴ ראה או"ז, ח"א, הלכות גיד הנשה, סימן תנח'. וראה עמנואל, תשובות שאינן של המהר"ם, עמ' 165-164 שרבי יעקב מחבר הליקוטים הוא ר' יעקב מקורסון, תלמידו של רבנו שמשון משנץ. ראוי לציין שתשובת ר"ת לא רשומה בספר הישר.

⁵⁰⁵ וראה עמנואל, תשובות שאינן ממהר"ם, עמ' 164 שדן בתשובה זאת.

ניתן להעלות השערה שחזונו של ר"מ היה יצירת ספר עם הלכות רבות, שרלוונטיות למצבים שונים של החיים מבלי להכנס לעומק הסברות ההלכתיות של הדינים.

לגבי הבדלים טקסטואליים בין המשפחות ניכר שבמשפחה ג' נוספו התיבות: "הואיל וראויה להתכבד בפני אורחים". אין בהוספה זאת חידוש על הנאמר לפני כן. עם זאת, אין ביכולתנו לדעת האם תיבות אלו היו רשומות בחיבור שעליו התבסס ר"מ כיוון שהפתיחה לסימן זה היא לשונו הייחודית של המחבר. עם זאת, משפט זה לא רשום בשאר משפחות הספר ובמהדורות הדפוס.⁵⁰⁶ לגבי שינויי הנוסח של ענף 1 ראה בגוף העבודה בפרק שדן בענף 1, דוגמה 2, שם נתחנו את המשפטים החסרים.

3. בסימן הבא בשער יז' המחבר עוסק במקרה בו התערבבה חיה שלמה בתוך אוכל כשר. מקור תלמודי לדין זה נמצא אף הוא במסכת חולין דף ק', ושם נפסק "שבריה לא בטלה". כלומר, חיה שלמה, אפילו קטנה, נחשבת כדבר חשוב כמו חתיכה שראויה להתכבד, ולא בטלה אפילו בשישים.⁵⁰⁷ נחלקו חכמים בגדר "בריה". רש"י וראב"י סוברים שבריה חייבת להיות אסורה באכילה משעת לידתה, ולא שנאסרה במהלך חייה.⁵⁰⁸ לעומתו, ר"י הזקן, אומר שבריה הוא דבר ששמו משתנה אם חותכים אותו.⁵⁰⁹ תנאי נוסף לדין "בריה" מובא בשם ריב"ן ורבנו שמחה משפירא שטוענים שצריך שהאיסור יהיה בכל המין.⁵¹⁰ ר"מ פסק כרש"י וראב"י, וכדרכו בכתיבת ספרו מסכם בקיצור רב את סה"ת (רמת ודאות ב').⁵¹¹ בנוסף אליו, כך פסקו בני דורו, מהר"ם ורא"ש.⁵¹² אולם, למרות שר"מ הסתמך על הנוסח סה"ת, פסק ההלכה בשני החיבורים שונה. בעוד שר"מ פוסק כרש"י, רבנו ברוך מקשה על שיטה הלכתית זאת, ונוטה להכרעת הדין של רבו, ר"י הזקן.

⁵⁰⁶ ראה מהדורת המאור, עמ' 179. וראה מהדורת דבליצקי, עמ' קמה'.

⁵⁰⁷ ראה בהרחבה על סוגיה זאת אצל קורמן, הטהור והמותר, עמ' 105.

⁵⁰⁸ כגון הדוגמה של נמלים שנראה להלן. אולם, בעל חי כשר שנטרף במהלך חייו לא נחשב לבריה שלא בטלה. ראה ראב"י, סימן, תתקה' וסימן תתקמג'. וראה רש"י על מסכת חולין דף קב ע"ב ד"ה "טמאה".

⁵⁰⁹ כגון גיד הנשה. למרות שהוא חלק מבעל חיים. ברגע שחתכו רק אותו, ויש לו שם מיוחד משלו, אז יש לו גם דין בריה. ראה סה"ת, סימן נ'.

⁵¹⁰ ראה תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, סימן מה', עמ' 83. לשיטתם דווקא נמלים או גיד יחשבו לבריה אך ביצה שנולדה ביום טוב לא תחשב לבריה כיוון שלא כל הביצים אסורות.

⁵¹¹ אף הסמ"ג, לאוין, סימן קמ' עסק בנושא זה אך ר"מ העתיק מסה"ת משפטים שלא כתובים בסמ"ג, ומכאן ניתן ללמוד שר"מ התבסס על סה"ת ולא על הסמ"ג. עם זאת, פסק ההלכה בחיבורים אלו זהה, וממנו לא ניתן להסיק מהו הספר עליו מבוסס השע"ד. וראה זק, רוקח, עמ' 134 שהבין שסה"ת חולק על רש"י. אולם אין זה הכרחי.

⁵¹² ראה כהנא, חלק ב', סימן צא, ובהערות השוליים שם. וראה רא"ש על מסכת חולין, פרק ז', סימן לג'.

לפיכך, אף מסימן זה ניתן להביא חיזוק לטענה שדעות שרי"מ לא מסכים לפסוק כמותן אינן רשומות בדרך כלל בספרו. שהרי שיטת סה"ת והראב"ן, כלל לא מוזכרות בסימן זה. בנוסף לכך, אף במקרה זה ניתן להשוות את הסיכומים של רי"מ ור' אלעזר מוורמזיה בספר הרוקח למקורם בסה"ת.⁵¹³ בעוד שבעל הרוקח רושם את כל המקורות התלמודיים והדיון ההלכתי בעקבותיהם, רי"מ אינו רושם אלא את מסקנת ההלכה. לפיכך, סימן זה משקף עוד דוגמה להבדל בין השע"ד והרוקח. בעוד שהרוקח מעתיק חלקים דיאלקטיים לספרו, רי"מ מתמקד בהכרעה ההלכתית.

4. בסימן הבא רי"מ עוסק במצב שהחתיכה האסורה נמכרת במניין, כלומר, ביחידות ולא במשקל. מקור לדין זה נמצא בתלמוד במסכת יבמות, ושם מובאת מחלוקת תנאים: לרבי מאיר כל דבר שמוכרים במניין לא בטל בתערובת, ולחכמים ישנם רק שישה דברים השייכים לקטגוריה זאת. בעלי התוספות פסקו כרבי מאיר, ורמב"ם פסק כרבנן.⁵¹⁴ רי"מ הזקן פסק שרק חתיכה שתמיד נמכרת במניין לא בטלה, ואילו תלמידו, ר' ברוך פסק בסה"ת שגם אם לפעמים נמכרת במניין לא בטלה בתערובת.⁵¹⁵ רי"מ הכריע בשע"ד כסה"ת, ולכן ביצה אסורה באכילה שהתערבבה בכשרות אוסרת עולמית את כולן. בנוסף רי"מ רושם שיטה בשם "יש אומרים" שרגלי נבילה נחשבים דבר שבמנין. מבדיקת המקורות נראה שזוהי שיטת רבנו יצחק בן אברהם (הריצב"א), שמובאת בסמ"ג.⁵¹⁶ לפיכך נמצאנו עדים פעם נוספת לשיטת העריכה של רי"מ שלוקח מקור מסויים, ומוסיף לתוכו הלכות נוספות שלדעתו רלוונטיות לסוגיה. על כן, ניתן לומר שרי"מ אינו מסכם גרידא מקורות שעמדו לפניו אלא מרחיב את הדיון, ומוסיף דעות שלשיטתו יש מקום לפסוק כמותן.⁵¹⁷ בנוסף, בסוף הסימן רי"מ עובר לדון בשאלה נוספת, והיא, מה דין חתיכה אחת שפרשה מהתערובת? אף כאן רי"מ מתבסס על סה"ת אלא שכהרגלו מדלג ישר למסקנה ההלכתית.

⁵¹³ ראה ספר הרוקח, סימן תע"ו.

⁵¹⁴ ראה יבמות דף פא ע"ב, ובתוספות שם. וראה סמ"ק, סימן ריד'.

⁵¹⁵ ראה סה"ת סימן נ'. שמביא את שיטת רי"מ בשם "יש מפרשים", ומקשה עליו מסוגיה תלמודית. וראה פרידמן, סה"ת, עמ' 220. פרידמן טוען שספר התרומה ספוג ברובו המוחלט בדברי רבו, רי"מ הזקן, עם זאת, ר' ברוך היה פוסק עצמאי, עם דעות משלו, ולא רק סופר שמעתיק את תורת רבו. בגישה זאת, פרידמן חולק על סולוביצ'יק שסובר שר' ברוך כתב בספר התרומה את מה שאמרו לו, ותו לא. מדברינו בשער זה ניתן להביא ראיה לשיטת פרידמן, על עצמאותו של ר' ברוך בפסיקת ההלכות.

⁵¹⁶ ראה סמ"ג, לאוין, סימן קמ"א. שיטה זאת מובאת אף על ידי רבנו פרץ. וראה סמ"ק, סימן ריד', הגהה ג'.

⁵¹⁷ וראה על נושא זה בגוף העבודה בפרק 8.

לגבי שינויי הנוסח בסימן זה עולה לכאורה שקיימת טעות של השמטת הדומות בכתבי היד לעומת הדפוסים, כפי שניכר בטבלה הבאה

כתבי היד	מהדורת "המאור" (היא העתקה של פרוייליך)
ולא אמרינן כל דפריש מרובא קא פריש ומותר	ולא אמרינן כל דפריש מרובא קא פריש ומותר, גזרה שמא יקח מן הצבורין שהם יחד כדאמרינן פרק התערובות כי נתערב שור הנסקל ברובא שוורים שהם זבחים ימותו כולן ופריך ונכבשינהו דניידין ונימא כל דפריש מרובא קא פריש ומשני גזרה שמא יקח מן הקבוע. ⁵¹⁸
גזרה שמא יקח מן הקבוע	

במבט ראשון נראה שבכתבי היד קיימת השמטת הדומות, ואילו מהדורת הדפוס הביאה את כל דברי סה"ת במלואם. הנוסח בסה"ת הוא: "לא נאמר כל דפריש מרובא פריש ומותר אלא אסור **גזירה שמא יקח מן הצבורין** שהם יחד כדאמרינן פרק התערובות כי נתערב שור הנסקל ברובא שוורים שהם זבחים ימותו כולן ופריך ונכבשינהו דנציידין ונימא כל דפריש מרובא פריש ומשני **גזירה שמא יקח מן הקבוע**". לפיכך ניתן שער שכך היה הנוסח המקורי של החיבור.

עם זאת, כאשר בודקים את כתבי היד העתיקים של החיבור מגלים שהנוסח של כולם שונה ממהדורת פרוייליך. על כן, השאלה שצריך לברר היא מה המקור ממנו שאב הרב פרוייליך את נוסח למהדורתו. בהקדמה לספרו, הרב פרוייליך מציין שהנוסח של השע"ד מבוסס על דפוס זסלב שיצא לאור בשנת תקס"ז, ועל כתבי יד שהיו בידי המחבר.⁵¹⁹ אולם, כאשר בודקים בדפוס זסלב רואים שהתיבות: "גזרה שמא יקח מן הצבורין" לא רשומות. יתר על כן, בשאר הדפוסים הראשונים של הספר, הנוסח הוא כמו במהדורת זסלב, ולא כמו מהדורת פרוייליך.⁵²⁰

נוסח נוסף שצריך לבחון הוא של ענף 1 ממשפחה ב'. הנוסח בענף זה לא כולל את התיבות שמסיימות את הסימן, שהן: "גזרה שמא יקח מן הקבוע". לפיכך יוצא שבענף 1 לא תיתכן מציאות שקטע לא הועתק בטעות בגלל השמטת הדומות. כמו כן, ניכר שלפי נוסח זה רי"מ כלל לא התכוון להעתיק את ההלכה הזאת מסה"ת, ודילג על קטע זה.

⁵¹⁸ ראה מהדורת פרוייליך, דף יג ע"ב.

⁵¹⁹ ראה בהקדמה לדפוס פרוייליך. וראה דבליצקי, המאור, עמ' 80-81.

⁵²⁰ ראה למשל מהדורת דבליצקי (שמבוססת על דפוס לובלין), עמ' קנב'.

עם כל זאת, עדיין ניתן לטעון שלרב פרויילך היו כתבי יד אחרים בהם ניכר שקיימת כאן השמטת הדומות. לעומת זאת, אנו יודעים שבמקרים רבים הרב פרויילך השלים מדעתו קטעים שלא רשומים בכתבי היד.⁵²¹ כמו כן, הוא העתיק קטעים מספר התרומה שלדעתו צריכים להיות כתובים בשע"ד.⁵²² לפיכך נראה שנוסחה מקורית יותר היא כפי כתבי היד העתיקים שבדקנו, ובמהדורות הדפוס קיימת הוספה מאוחרת.

5. הסימן הבא בשער זה הוא המשך ישיר ובלתי מנותק של הסימן הקודם, שעסק במצב שחתיכה אחת פרשה מתוך התערובת. אף בשה"ת, שמשם מקור הדברים, שני הסימנים מחוברים וקשורים יחד (רמת ודאות ב'). בסימן זה ר"מ בוחן מדוע מציאות של עשר חנויות שאחת מהן לא כשרה לא דומה לתערובת של חתיכות שאחת לא כשרה, ואוסרת את כל התערובת.⁵²³ אם נמצא בשר ברחוב מחוץ לחנויות ולא ידוע מהיכן מקורו, מותר לאכול את הבשר משום שרוב בחנויות כשרות. אך כאשר אדם קנה בשר באחת החנויות, והוא לא זוכר מאיזה חנות, הבשר אינו כשר. ההבדל הוא שבשר שנמצא מחוץ לחנויות נחשב "פורש", ובשר שנקנה הגיע ממקום "קבוע".⁵²⁴ השאלה היא מה דין הבשר שהגיע מתערובת שאסורה באכילה, האם נאסור אותו כמו בשר שנקנה מאחת החנויות, או נתיר אותו כמו בשר שנמצא ליד החנויות. ר' ברוך הביא בנושא זה מחלוקת בין ר"י הזקן לר"ת. ר"י סובר שבשר שפרש מהתערובת אסור באכילה, לא בשל הדמיון לבשר שנקנה מחנות אלא מחשש שאם נתיר את הבשר יבואו להתיר את כל התערובת. ר"ת לעומתו פסק שבשני המקרים החתיכה הפורשת מותרת. ר"מ הכריע בספר שע"ד כר"י הזקן, ושיטת ר"ת מוזכרת בכל הנוסחים בסימן הבא, מלבד משפחה א'. ראוי לציין שר"מ לא העתיק הלכה זאת משה"ת אלא סיכם אותו. אולם, במהדורות הדפוס קיימות הוספות מאוחרות המביאות תיבות נוספות משה"ת שלא נכתבו בידי המחבר.

כאמור, סימן זה משווה את דין תשעה חנויות עם תערובת חתיכות, וכך הוא פותח: "וזה הכלל לא שייך גבי ט' חנויות, דהתם כל קבוע כמחצה על מחצה דמי...". מהפתיח ניתן לשים לב שר"מ מציג את הקושיה מדין ט' חנויות, אך הוא לא מסביר לקורא מהו דין ט' חנויות המוזכר בתלמוד הבבלי,

⁵²¹ וראה דבליצקי, המאור, עמ' 81-80.

⁵²² ראה שם.

⁵²³ כגון בריה או חתיכה שראויה להתכבד לפני אורחים או שנמכרת במנין.

⁵²⁴ ראה סה"ת, סימן נ', שם: בחתיכה שהגיע מחנות "ספיקו נולד ממקום הקביעות, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי".

ואצל חכמי ימי הביניים.⁵²⁵ על כן ניכר שרי"מ מסתמך על בקיאותו של הקרוא בספרות ההלכתית. זאת בניגוד לסה"ת, שמשם מקור בדברים, ובשונה מספר הרוקח שהעתיק אף הוא מסה"ת, שפורשים לפני הלומד את סוגיית ט' חנויות המופיעה פעמיים בתלמוד הבבלי.⁵²⁶ מחברי ההגהות לספר שע"ד שמו לב לחסרון זה, ובתחילת הסימן מסבירים לקורא לאיזו סוגיה מתכוון המחבר. שאלה מרכזית על כל ספר שע"ד שעולה מכאן היא למי ייעד רי"מ את ספרו, לתלמידי החכמים או לאנשים משכילים עם ידע מועט יותר בהלכה? דיון על נושא זה נמצא בפרק 8 הדין בהקפו של הספר. אומנם כאן המקום להעיר שמסימן זה נראה שקהל היעד של הספר הם תלמידי החכמים ומורי ההלכה, שלמדו את הסוגיה התלמודית ורוצים לדעת כיצד לפסוק הלכה למעשה.⁵²⁷

נקודה נוספת שעולה מהשוואת היצירות היא שספר הרוקח מעתיק את הסוגיה מסה"ת עם הסבר על דין תשעה חנויות. לעומתם, פעם נוספת ניכר שרי"מ רושם את פסק ההלכה עם הסבר מתומצת. לגבי הבדלי הנוסח בסימן זה עולה שנוסח משפחה א' הוא: "כל קבוע וכו'" לעומת זאת בשאר המשפחות רשום: כל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ניכר פעם נוספת שמשפחה א' קצרה בכוונה לעומת שאר כתבי היד. אולם השאלה היא האם הנוסחה הראשונית היא הקצרה, ובשלב מאוחר יותר הוסיפו את סופו של הכלל התלמודי, או שבתחילה נכתב המשפט המלא, ובשלב מאוחר יותר רצו לקצרו.

6-7. במשפחה א' כאן מסתיים שער יז'. אלא שבגרסאות אחרות נוספו עוד שני סימנים הקשורים לדיני תערובות של דברים כשרים ופסולים. נושא מרכזי בפסקאות החסרות הוא זאב שהגיע לעדר ופסל מאכילה שתיים או שלוש בהמות, ויצאה אחת מהעדר, ולא ידוע אם היא הכשרה או הטרפה.

⁵²⁵ ראוי לציין שזאת הפעם היחידה בספר שע"ד שהמחבר עוסק בסוגיה זאת. אין עוד מקום שרי"מ דן בסוגיית ט' חנויות. ובכל זאת הוא לא מסביר לקורא מהו דין תשעה החנויות הנ"ל. סוגיית ט' חנויות לא קשורה באופן ישיר לדיני תערובות. אבל אם המחבר הזכיר אותה היינו מצפים שייפרט קצת יותר כפי שעשה ר' ברוך שעליו רי"מ הסתמך.

⁵²⁶ ראה סה"ת, סימן נ'. וראה ספר הרוקח, סימן תפ'.

⁵²⁷ אף ר' יעקב מולין שחי במגנצא בסביבות שנת 1386 התנגד לפסיקת הלכה מספר שע"ד בלי ללמוד את הסוגיות התלמודיות הרלוונטיות. וראה בספרו, שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן צג': "נפלאתי עליך עד מאד דסליק אדעתך לחבר בלשון אשכנז את אשר יעדת, ועל הראשונים אנו מצטערים שכל בעל הבית שידוע לקרות פרש"י בחומש או במחזור או לכל הפחות שיטה בילדותו ופירש לפני ימים ושנים, ויש שמעולם לא שימש תלמיד חכם, כל אלה חברו אל עמק השוטים ומסתכלים בדברי רבותנו המחברים כגון שערי דור"א וסמ"ק וטורין וכל אשר נמצא איהו ומורין הלכה למעשה מתוך חיבוריהן. והן הן התנאים מבלי העולם שאמרו רז"ל פרק היה נוטל כי אינם יודעים הטעמים, ולפי הטעמים משתנים הדין וההוראה".

פחות מסתבר לטעון ששני קטעים הושמטו בטעות על ידי אחד המעתיקים. בפרק העוסק במשפחה א', בדוגמה השניה עמדנו על סיבות להבדלי הנוסח.⁵²⁸

שער יח' דין תולעים - נוסח [מחולק לארבע פסקאות שמהוות ארבע סוגיות]

1. הא דאמר שמואל קישות שהתליע באיביה אסורה. פירוש התולע שנמצא בתוך הפירות כשהתולע בא שם כשהיה פרי מחובר באילן, {אז התולע אסור משום שרץ השורץ על הארץ}⁵²⁹ אך אם התולע (בא) {גדל}⁵³⁰ לאחר שנתלש הפרי, אז מותר אפילו התולע אם לא יצא לחוץ חי מעולם. {אבל אם יצא חוץ לפרי אפילו על גבי פרי אסור}⁵³¹ והכי קיימא לן כשמואל וא"כ אותן תולעים שנמצא באותן⁵³² {קליפות כשרביטי קטניות}⁵³³ קטניות ופולין, כשהן לחין, אסורין {כי}⁵³⁴ רגילין לבא שם בעודן (לחין) {מחוברים}⁵³⁵ בארץ ואסור התולע. {והיינו בריא. ואם נתבשלו ונמצא התולע באחד מהם צריך ס' לבטל טעם התולע.}⁵³⁶ אמנם קטניות ופולין שנמצא בהן התולע כשהן בלא קליפתן ושרביטי כשהן יבישין, ולאחר בישולן מצא {בקערה}⁵³⁷ זיזין שהן כמו זבובים קטנים ותולעים, מותר, דאותן תולעים {אינן גדילים}⁵³⁸ אלא לאחר שנתלשו מן הארץ הילכך מותרין ולא קרינן בהן

⁵²⁸ אם נרצה לטעון שמשפחה א' הינה מהדורה מקוצרת של השע"ד נצטרך להתמודד עם השאלה מדוע מחבר או חכם אחר ירצו להוריד מתוך הספר שתי הלכות. אולם אם נטען שהלכות אלו נוספו בשלב מאוחר יותר ניתן להציע הסבר לשינויי הנוסח על פי העולה בפרק 8 הדן בשיטת הצגת ההלכה בספר שע"ד. שם ראינו שדעות שרי"מ אינו מסכים איתן לא מובאות בספרו, חוץ ממנהגים שהמחבר רוצה לפסול אותם, כגון שיטת ר"ת בסימן הקודם. אף לגבי זאב הטורף ניתן ליישם כלל זה, שכן בסה"ת ההיתר הובא בשם ר"ת, וברור שרי"מ הזקן יחלוק עליו, כפי שמפורש שם. מסיבה זאת, ייתכן ובמהדורה המוקדמת רי"מ לא רשם היתר זה, כיוון שהוא לא מסכים עם שיטת ר"ת. לעומת זאת, במהדורות המאוחרות רי"מ חשש שיבואו להקל במקרה זה, על כן הוא רשם אותו, בדגש על כך שרי"מ הזקן אוסר את הבהמה שפרשה אפילו במצב שקיים ספק.

⁵²⁹ הוספה זאת אינה רשומה אלא במשפחה ג'.

⁵³⁰ כך הוא הנוסח ברוב כתבי היד של השע"ד.

⁵³¹ תוספה זאת קיימת רק במשפחה ג'.

⁵³² בכת"י 12 21 כתוב כאן: "חימצי שקורין פייש ושיירש", אך בשאר הנוסחים מילים אלו לא מוזכרות.

⁵³³ משפטים אלו כתובים בשאר כתבי היד של השע"ד. עם זאת, הם לא רשומים בסה"ת, סימן לה' שהוא המקור לסימן.

⁵³⁴ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁵³⁵ כך הוא הנוסח בסה"ת, וברוב כתבי היד של השע"ד כולל משפחה א'.

⁵³⁶ השמטת הדומות בקיימברידג' 12 21.

⁵³⁷ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד. אולם, בסה"ת כל המשפט אינו רשום.

⁵³⁸ התיבה "אינן" קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד. אומנם, התיבה "גדלים" חסרה ברוב ענף 2 של משפחה ב' ומשפחה א'.

השרץ השורץ על הארץ. ואין לחוש שמא יצאו כשהן חיינ וחזרו ונתאסרו, דאם איתא דיצאו לא יחזרו עוד בתוך הקטנית {עכ"ל ספר התרומה} ⁵³⁹. ורבי אליעזר ⁵⁴⁰ כתב פירות שהתלעו בין בתלוש בין במחובר וכן פולין {ועדשים} ⁵⁴¹ אסור לאוכלן עם התולע אלא זורקן ואוכל הפירות. דכיון דאבעיא לן פירשו לאויר העולם מהו ועלתה בתיקו, א"כ כולו אסירי דכל תיקו לחומרא ואיכא למימר פירשו וחזרו ⁵⁴² וזהו איסור דאוריתא.

2. וכן תולעים שבגבינה ו {תולעים} ⁵⁴³ שבראש הבהמה אסורין דמעלמא אתו ⁵⁴⁴. ושבמיעה אסורין משום אבר מן החי דאינן בשחיטה. והנמצא בדגים שרו דלא בעי שחיטה ובהיתר גדלו עכ"ל. ⁵⁴⁵ ומיהו ר' אביי"ה כתב משום אביו רבינו יואל הנמצאים בדגים ובגבינה מותרין וכן בבשר בהמה דאין בהן משום אבר מן החי ולא משום שרץ השורץ על הארץ. אבל בפירות שגדלו מן הארץ דאיכא למיחש משום שרץ השורץ על הארץ אסורין, דאהני דאיבעיא לן פירשו לאויר העולם מהו וגזרינן. ורביי שב"ט נמי מתיר שבדגים אפילו פירשו לגג הדג.

3. וכן בבשר המתולע מחמת חמימותו אפילו פירשו לגג החתיכה. וכן שבגבינה אפילו פירש לגג הגבינה דהיינו רביתיהו ולא דמי לגג תמרה דאין דרכו להיות אלא בגרעינים. אבל ודאי אם פירשו לגמרי אפילו בבשר ובגבינה ובדגים נאסרו. ומה שכתוב לעיל והלכה כשמואל דאמר קישות שהתלע באיביה דאסורים, כך פסק ר"י, אבל רש"י ור"ת וריב"א פסקו דלית הלכתא כשמואל אלא סמכינן אדיקא נמי, דאסור דווקא התולע שבאילן עצמו ולא בתולע שבפירות ובעדשים ובתמרים ובגורגרות ובלבד שלא יהא הפירי והקטנית והקישות נקוב לחוץ, שאז יש לחוש שמא יצא לאויר העולם והוה ליה שרץ השורץ על הארץ ואסור. והא דאיבעיא פירש לגג הגרעינית מהו, היינו לשמואל אבל לא קיימא לן הכי. ומיהו ראבי"ה פי' דאף לרש"י ור"ת וריב"א אם התלע בתוך השומר שהיא בקליפה ארוכה החיצונה שהיא נופלת ע"י הדישה, אסור, כיון שסופן להקשות הוי כמו עץ {כדאיתא פרק

⁵³⁹ תיבות אלו קיימות במשפחה ג'.

⁵⁴⁰ כך הנוסחה במשפחה א' וענף 2, אך בשאר כתבי היד רשום כאן: "ב"ר נתן". והכוונה לראב"ן, סימן רסו'.

⁵⁴¹ תיבה זאת חסרה בחלק מכתבי היד, אך היא רשומה בראבי"ה, סימן אלף צג' שהוא מקור הדין.

⁵⁴² בענף 3 רשום כאן: "ואסורין משום השרץ השורץ על הארץ". אך בראב"ן שהוא מקור הדין תיבות אלו לא רשומות. וראה על תוספת זאת בגוף העבודה בפרק העוסק בענף 3, דוגמה 4.

⁵⁴³ תיבה זאת לא קיימת בענף 2 של משפחה ב' שכתב היד שלנו משתייך אליו, וכן היא לא קיימת במשפחה א'. אומנם היא רשומה בראבי"ה, סימן אלף צג' שהוא מקור הדין.

⁵⁴⁴ הנוסח בראב"ן ארוך יותר וכאן רשום "דרך חוטמה", ורי"מ קיצר את הנוסח כדרכו.

⁵⁴⁵ עד כאן לשון הראב"ן שם, והחלוקה לסימנים קוטעת את רצף דברי הראב"ן, שהתחילו מהסימן הקודם.

כיצד מברכין קורא כיון דסופו להקשות הוי כמו עץ}.⁵⁴⁶ ולפי פסק זה תולעים שבקטניות ובפירות מותרים אפילו באו שם במחובר ואין צריך לשער בסי'. אבל אם נקבו לחוץ יש לחוש שמא פירש התולע והוי {כמו} ⁵⁴⁷ שרץ {השורץ} ⁵⁴⁸. ומיהו נהגו העולם כפירוש ר"י וגם בהלכות גדולות ובשאלות דרב אחאי פסקו כשמואל דאמימר קאי כוותיה. אפילו פירשו לגג גרעין ולא ניקב לחוץ וסלקו בתיקו⁵⁴⁹ דהוי ספק דאורייתא.

4. ועתה הוי הפסק לפי ר"ת מנוקב לחוץ ולר"י אפילו בלא ניקב והיכא דבשלו פירות הרבה⁵⁵⁰ צריך לראות {אם} ⁵⁵¹ אותן פירות שנמצא בו התולע, אם הפרי כל כך גדול לבטל טעם התולע שיש בו ששים, זורק התולע עם מעט קליפה פרי ומותר כל השאר. וכל שכן שאר פירות שנתבשלו שהן מותרים. ואם הפרי קטן או קטניות שאין בו ס' לבטל טעם התולע, נעשה כולה חתיכה דאיסורה ואסור. וצריך ששים במים ובפירות כנגד אותו פרי או כנגד אותן קטניות.

שער יח' - פרוש

1. שער זה עוסק בדיני תולעים, ובמהדורות הדפוס הוא מחולק לארבע סימנים. אף מהדורתנו מחולקת לארבע פסקאות כנגד ארבעת הסימנים. הסימנים מחולקים כך שבסימן הראשון מדובר על תולעים שבפירות, לאחר מכן, תולעים שבגבינה, אחר כך תולעים בבשר, ולבסוף ר"מ רושם סיכום של השיטות בסוגיה זאת. עם זאת, חלוקת המדפיסים אינה מדויקת, משום שר"מ חוזר לעסוק בדיני תולעים באמצע הלכות תולעי בשר, ונראה שדווקא החלוקה לשער אחד שעוסק בתולעים יותר מדויקת מחלוקה לסימנים.⁵⁵² מקורו של הסימן הראשון שעוסק בדיני תולעים ממסכת חולין, שם מובאת דעתו של שמואל: "קישות שהתליע באביה (מחוברת לעץ) אסורה".⁵⁵³ נחלקו חכמי ימי הביניים האם יש לפסוק הלכה

⁵⁴⁶ כנראה שחסרון נובע מהשמטת הדומות "כמו עץ" "כמו עץ". כתבי היד שקיימת בהם השמטה זאת הם: קיימברידג 12 21, פריס 380, פרמה 3266, פרמה 3161, קיימברידג' 13.7 ושלושת כתבי היד של ענף 1.

⁵⁴⁷ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁵⁴⁸ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁵⁴⁹ בכל כתבי היד רשום כאן: "ואזלינן לחומרא". ובענף 2 תיבות אלו לא קיימות.

⁵⁵⁰ בנוסחי הדפוס הוסף כאן: "ונמצא תולע באחד מהם".

⁵⁵¹ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁵⁵² עם זאת, מטעמי סדר ונוחות חילקנו את מהדורתנו לפסקאות המקבילות לסימנים של השע"ד. מה עוד שבמקרים רבים כל פסקה מהווה סוגיה בפני עצמה.

⁵⁵³ ראה חולין דף סז ע"א-ע"ב.

כשמואל, או שמא אין הלכה כמותו. בעל הלכות גדולות, בעל השאלות, ר"י הזקן, רי"ף, רמב"ם, סמ"ג וסה"ת פסקו כשמואל שאם הפרי מחובר לעץ אסור לאכול את התולעים שבו, ואם הוא מנותק מהעץ מותר לאכול את התולעים שבו.⁵⁵⁴ לעומתם, רש"י, ר"ת, ר' נתנאל, ריב"א, הר"ש משאנ"ץ, הרא"ם, תלמידו הראב"ה והאו"ז-תלמיד הראב"ה, פסקו שלא כשמואל, ולשיטתם, תולעת מותרת כל עוד לא יצאה מהפרי.⁵⁵⁵ רי"מ פסק כשמואל, והתבסס בכתיבתו על סה"ת, כפי שניתן לראות במשפחה ג' של כתבי היד (רמת ודאות א').⁵⁵⁶ במשפחה זאת רשום "עכ"ל ספר התרומה", כפי שאכן ניכר כאשר משווים בין היצירות. עם זאת, בכתבי יד אחרים, שיתכן שהם מוקדמים יותר, לא מצויין במפורש מקור הדברים של רי"מ.⁵⁵⁷ בני דורו של רי"מ, תלמידי המהר"ם, הביאו את המחלוקת בין ר"ת לרי"י הזקן, ונטו לפסוק כסה"ת ורי"י.⁵⁵⁸

לאחר מכן מובאת מחלוקת נוספת בין החכמים, והיא, האם חוששים שתולעת יצאה מהפרי וחזרה אליו. לשיטת הראב"ן חוששים, ובסה"ת משמע שלא חוששים. דעתו של הראב"ן רשומה בסוף הסימן, ולקוחה מחיבורו של נכדו, הראב"ה (רמת ודאות א').⁵⁵⁹ רי"מ לא הכריע במחלוקת זאת באופן חד משמעי.

לגבי השינויים הטקסטואליים ניכר שבמשפחה ג' של כתבי היד נוספו משפטים מסה"ת, שלא רשומים בשאר כתבי היד. כגון המשפט "אבל אם יצא חוץ לפירי אפילו על גבי פירי אסור", שהמקביל שלו בסה"ת הוא המשפט "אבל אם יצא חי מן חלל הפרי אסור אפילו על גג הפרי

⁵⁵⁴ ראה בתוספות שם ד"ה "דיקא". שמביא את דעותיהם של בה"ג ובעל השאלות. וראה סמ"ג, לאוין, סי' קלב'. וראה סה"ת, סימן לה'. וראה קורמן, הטהור והמותר, עמ' 153 שבתולעים יש דין ייחודי שלא קיים בשאר החיות. אצל בעלי החיים יש גדרים ברורים מתי חיה כשרה או לא, לעומת זאת, בתולעים ייתכן שתהיה תולעת מותרת באכילה בסיטואציה מסויימת, ואם השתנתה המציאות התולעת תאסר באכילה. וכדברי קורמן: "בחיות יש סימני טהרה, ובשרצים נפרץ הסכר והמציאו רעיונות מתירים מוזרים רבים".

⁵⁵⁵ ראה בתוספות שם את שיטת ר"ת, ר' נתנאל, וריב"א. וראה סיכום של הסוגיה אצל הראב"ה, סימן תקמב' שמביא את שיטות רש"י, הר"ש משאנ"ץ, ורבו הרא"ם. וראה אלפנבין, תשובות רש"י, סימן קמג', עמ' 167, ובהערה 1 ו-8. וראה או"ז, סימן תלז'.

⁵⁵⁶ סדר הדברים בסמ"ג שונה מסה"ת והשעי"ד.

⁵⁵⁷ עם זאת, מהשוואת תוכן השעי"ד לסה"ת ניכר שרי"מ התבסס על חיבור זה.

⁵⁵⁸ ראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ב', סימן ג'. וראה ראי"ש על חולין, פרק ג', אות סח'. וראה מרדכי על מסכת חולין סימן תרמג'.

⁵⁵⁹ ראה ראב"ה, סימן אלף צג' הטוען במפורש שהוא מצטט מהראב"ן. לפיכך מקור הדברים הם מהראב"ן עצמו, או מהראב"ה שציטט אותו. מיד לאחר דברי ראב"ן המחבר מביא את שיטת הראב"ה כד שמתברר שאת שתי השיטות לקח רי"מ מהראב"ה. בנוסף, הנוסח בשעי"ד קרוב יותר לספר ראב"ה מאשר למקור הדברים שהוא ראב"ן.

אסור".⁵⁶⁰ דוגמה נוספת לכך הוא המשפט: "אז התולע אסור משום שרץ השורץ על הארץ" שקיים במשפחה ג' ומקורו מסה"ת.⁵⁶¹

2. סימן הבא עוסק בתולעים הנמצאות במוצרי מזון אחרים, שאינם פירות ושאינם מהצומח, כגון: גבינות ודגים. בתחילה מובאת דעתו של ראב"ן בנושא זה, שמקורה מספר ראב"ה, נכדו (רמת ודאות א').⁵⁶² ציטוטים מדברי ראב"ה החלו כבר בסוף הסימן הקודם, והכותרת של הסימן החדש במהדורות הדפוס קוטעת את רצף דברי ראב"ה.⁵⁶³ בסוף הסימן ממשיך ר"מ להביא את דברי הראב"ה, שרושם את שיטת אביו, ר' יואל, ורבנו שב"ט, דודו (רמת ודאות א'). בדומה לסיכומים מסה"ת, אף בסיכום מהראב"ה ר"מ לא מעתיק את תוכן הספר אלא כותב בחיבורו את פסיקת ההלכה של כל אחד מהחכמים.⁵⁶⁴ בשל כך, טעמו של ר' יואל הושמט מספר שע"ד, והלומד שרוצה להבין מדוע הוא התיר תולעים בגבינה בבשר ובדגים, יצטרך לפתוח את ספר הראב"ה. נקודה נוספת שעמדנו עליה בסימנים קודמים היא חוסר ההכרעה של ר"מ בין השיטות השונות. ייתכן שזהו סגנונו של המחבר שרושם ללומד את כל הדעות הלגיטימיות מבחינתו, ומשמיט דעות שלדעתו נדחו מהלכה, כפי שראינו לעילי מספר פעמים. בדומה לשע"ד, אף רבנו מרדכי בן הלל הביא את מחלוקת החכמים, ולא הכריעה להלכה.⁵⁶⁵ עם זאת, הרא"ש כתב דעה אחת והיא שיש הבדל בין תולעת בתך דג לתולעת בין העור לבשר.

3. סימן הבא מתחיל בתיבות "וכן הבשר", ובמהדורות הדפוס נראה שבו המחבר יעסוק בתולעים שבבשר. אולם ר"מ אינו פותח נושא חדש, אלא ממשיך לדון במחלוקת ביו ר' שב"ט לר' יואל. כבר הערנו שהחלוקה לסימנים כאן בעייתית, שכן כבר בסימן קודם ר"מ רשם את שיטות הראב"ן ור' יואל לגבי תולעי הבשר. בסוגיה זאת קיימת מחלוקת, האם תולעת שיצאה לגמרי מהמאכל אסורה? רשב"ט פסק שנאסרה, ור' יואל, הקל.⁵⁶⁶ הקורא במהדורות הדפוס שיבדוק בתוכן העניינים ויפתח

⁵⁶⁰ ראה ספר התרומה, סימן לד'.

⁵⁶¹ ניתן להעלות מספר השערות בנוגע להבדל בין כתבי היד. ראשית ייתכן שר"מ החליט בשלב מסויים להוסיף עוד משפטים מסה"ת בכדי לבאר את ספרו. מנגד, ייתכן שחכם מאוחר זיהה את הקשר בין שני הספרים והוסיף מדעתו משפטים לשע"ד, בכדי לעזור ללומדים.

⁵⁶² ראה ראב"ה, סימן אלף צג'.

⁵⁶³ כבר עמדנו על כך בגוף העבודה שהחלוקה לסימנים אינה מהמחבר. אך חשוב להדגיש זאת שוב מכיוון שכל המהדורות בנויות על גבי החלוקה לסימנים.

⁵⁶⁴ כבר עמדנו על כך בשערים קודמים שלפעמים ר"מ פותח את השער עם המקור התלמודי. אך כאשר הוא לוקח הלכה מספר אחר הוא מסכם אותו ללא ראיות רבות, ולא מעתיק אותו.

⁵⁶⁵ ראה מרדכי, מסכת חולין סימן תרמו'. וראה רא"ש חולין, פרק ד', סימן סט'.

⁵⁶⁶ דברי רשב"ט נלקחו מהראב"ה, סימן אלף צג'.

בסימן העוסק בתולעי הבשר יכול לחשוב שרי"מ פסק כרשב"ט לגבי תולעי הבשר. שהרי הדעה החולקת לא רשומה הסימן זה. אך אין זו האמת אלא זו אחת מהשיטות ההלכתיות, והמחבר לא ציין אם יש לנהוג כמותה או לא.

בקטע הראשון של הסימן מקור השע"ד מספר הראב"ה סימן אלף צג', ובחלק האחרון של הסימן רי"מ מתבסס על הראב"ה סימן תתקמב' (רמת ודאות א'). בשני המקרים רי"מ אינו מעתיק מהמקור שממנו הוא שואב את החומר, אלא מסכם אותו. אף בסימן זה ניתן להבחין שהחלוקה לסימנים אינו מדויקת שכן רי"מ חוזר לדון במחלוקת שראינו בתחילת הסימן, באומרו "ומה שכתבתי לעיל...". על כן, נראה שהחלוקה לשער אחד שעוסק בדיני תולעים מתאימה לסימן זה יותר מחלוקה לתתי נושאים, שכן המחבר חוזר ומבהיר בסוף הסימן את מה שרשם בתחילתו.

בתחילת הסימן רשום: "רש"י ר"ת וריב"א פסקו דלית הלכתא כשמואל אלא סומכין אדיקא נמי דאסור". רי"מ רשם שבגלל "הדיקא נמי" אין הלכה כשמואל. עם זאת, הוא אינו מסביר לקורא מהיא אותה "הדיקא נמי", ומדוע בגללה אין הלכה כשמואל? נראה שרי"מ לוקח כמובן מאלו שהקורא בספרו למד כבר את הסוגיה התלמודית, ואת פרוש התוספות, ולכן הוא לא טורח להסביר לו מדוע שיטת שמואל לא נפסקה.⁵⁶⁷ עולה אפוא פעם נוספת שספר שע"ד נכתב עבור תלמידים שבקיאים בסוגיות התלמודיות ובפרוש התוספות עליהם. על כן, ספר שע"ד מהווה עבורם סיכום מעשי "אליבא דהלכתא". בנוסף, ייתכן שהתלמיד לא זוכר או מכיר את הסוגיה שאליה מתכוון רי"מ אך בעזרת ההפניה לשם הוא יוכל ללמוד לבדו את דברי התלמוד והראשונים. ראיה נוספת לכך ניתן להביא גם מסוף הסימן בו רי"מ מביא ראיה ממסכת ברכות. הראב"ה שהוא מקור הדברים רושם את הסוגיה התלמודית במלואה. לעומתו, רי"מ כמעט לא מפרט, וכנראה סומך על הקורא שיפתח את הסוגיה או את ספרו של הראב"ה. למסקנה אחרי שרי"מ הציג את מחלוקת הראשונים הוא נוטה להכריע כמנהג העולם וכשיטת ר"י וסה"ת.

4. הסימן האחרון בשער זה מתבסס אף הוא על דברי הראב"ה (רמת ודאות א'). כך שניתן לסכם ששער זה לקוח ברובו הגדול מספר הראב"ה. הדין שחותם את השער הוא מקרה שבו הפרי והתולעת שבו התבשלו ביחד. מקבילה לדיון זה מובאת בשם המהר"ם מרוטנבורג והיא רשומה בשו"ת הרא"ש.⁵⁶⁸ אלא שפסק ההלכה שונה בשני החיבורים. בעוד שרי"מ פוסק שצריך לבדוק אם

⁵⁶⁷ ראה מסכת חולין דף סז ותוד"ה "ודיקא" שמסביר כיצד ר"ת מוכיח מהתלמוד שאין הלכה כשמואל.

⁵⁶⁸ ראה שו"ת הרא"ש, כלל כ', סימן ג'.

נפח הפרי גדול פי ששים מהתולעת, מהר"ם פסק שתמיד נפח הפרי גדול פי ששים מהתולעת.⁵⁶⁹
נמצאנו למדים פעם נוספת שר"מ לא מחוייב לפסקי המהר"ם, ולעיתים חולק עליו.

שער יט' – נוסח [מחולק לחמש פסקאות שמהוות חמש סוגיות]

1. ודג טמא הנמצא בין דגים טהורים מבושל פסק רבינו ברוך איש תרומות⁵⁷⁰ ור"מ דישראל הטמא והטעם בטל בסי'. וכדאמרין גבי גיד הנשה אם מכירו בנותן טעם. אם ידוע שיש בו דג טמא **ולא נמצא הדג**⁵⁷¹ אפילו באלף לא בטיל דבריא לא בטילה [והכל אסור]⁵⁷². ואם הדג מרוסק אין עליו דין בריא ובטל בסי' וזורק האיסור⁵⁷³ אם מצאו **והשאר מותר**⁵⁷⁴. ויש מפרשים אם רוב הדג טמא שלם חשוב בריא. כך משמע פ' כ"ג בנוזיר גבי נמלה דרובו ככולו ולא בטל בסי' כי אם מרוסק. ומיהו יש דוחים ואומרים הא דאברין אין לה שיעור, הני מילי לטומאה אבל ולא לעניין איסור אכילה. והכי קיימא לן דזורק הבריא והשאר מותר ובטל הטעם. אמנם ריב"א הלוי פירש פעמים אפילו יש ס' במים ובדגים טהורים לבטל הפרי או טעם הדג טמא, הכל אסור, לפי כשעירה הרתחין עם הפרי או עם הקטנית או עם הדגים שמא לא נשתייר רק מעט מים עם האיסור ואסר כל שנשאר עמו, וכשיערב אחרי כן אותו עם הנשאר נאסר הכל שלא היה בו שיעור לבטל כל אותו מעט שנאסר שנגע בטמא ובאיסור. ואף על פי שהשליך הדג טמא, נאסרו אילו מחמת נגיעה.

2. וכן נמי בבצים שנתבשלו ואחרי כן נמצא אפרוח באחד מהם {או דם}⁵⁷⁵, כולן אסורין אף על פי שיש שם ס' בין שאר בצים ומים. לפי שמא שבמעט שבסוף העירווי היה הטמא ונאסרו כל אותן שבמעט המים שאין בהן ס', ואחר כך נתערבו אותם באחרים שחוץ למים ונגעו זה לזה חמין ונאסרו. אלא כיצד יעשה אם יש ס', ימתין מלערוותם חוצה עד שיצטננו המים או מים צוננים ישפוך עליהם לצנן המים הרתחים אז כולן מותרים. ואם הוציא אותם מן המים הרתחין בכף כל אחד ואחד

⁵⁶⁹ וראה מרדכי חולין סימן תרמ"ד שפוסק כר"מ ובכל פרי צריך לבדוק אם יש בו פי ששים מהתולעת.

⁵⁷⁰ בכת"י 12 21 כתוב ריב"א ור"מ, אך בכל כתבי היד, כולל משפחה א' כתוב ר' ברוך ורבי משה. כמו כן ברוב ומחלט של כתבי היד, כולל משפחה א' רבנו ברוך מכונה "איש תרומות".

⁵⁷¹ וכן לא קיים בענף 1 ובחלק מכתבי היד של משפחה ב' כגון מילנו 80, פרמה 3266, קימברידג' 12 21 ולונדון 26970.

⁵⁷² תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

⁵⁷³ בכתבי היד אוקספורד 1130, פרמה 2908 ומנצ'סטר 31 המילים: "וזורק האיסור" לא קיימות. אולם בוטיקן 165 ממשפחה א' מילים אלו רשומות. על כן ייתכן שנשמטו בטעות בתהליך ההעתקה.

⁵⁷⁴ מילים אלו חסרות בכתבי יד נוספים, מלבד משפחה א'.

⁵⁷⁵ תיבות אלו רשומות בשאר כתבי היד של השע"ד.

לבדו, הכף אסורה מפני שהביצה אסורה שהיתה {עליה} ⁵⁷⁶ חוץ למים ואחרי כן הוציא בכף שאר הבצים ואסרן. אמנם רבינו ברוך פסק בספר התרומה שכולן מותרין כדפיר' לעיל כיון שרוב דגים חוץ למים אם כן האסורין שהיו בתוך המים מעטים בטלים הם. ואי משום דנגעו בשאר אין בכך כלום, דדבר שאין איסור מחמת עצמו אלא מחמת שנבלע האיסור אינו אוסר בנגיעה דבר אחר אף על פי ששניהם חמין אלא אם כן ישנם במים רותחין ששניהם יחד המים מוליכין את האיסור בשאר חתיכות. מיהאי טעמא קליפה שנאסרת אין אוסרת קליפה אחרת הסמוכה לה. וכן המלח אינו אוסר הבשר אף על פי שהמלח בלוע מדם ונותן טעם בבשר. ולפנים אכתוב הראיות בע"ה. ואי משום שדג טמא עצמו מתגלגל ונותן לאחרים טעם בלא מים, אינו נוגע לרוב אלא למיעוט, וא"כ המיעוט שנגע בהן כיון שאין מכירו בטל ברוב דלא שייך בהו {טעם} ⁵⁷⁷ דבריא לא בטלה {כיון שאין איסורו מחמת עצמו}. ⁵⁷⁸ ואך בבצים אין כל כך דבר קל להתיר, לפי שאין רגילין לבשל כ"כ בצים יחד, שיתבטלו אותם המים שבתוך המים מועטין שנאסרו שיתבטלו ברוב בצים שחוץ למים כשיתערבו יחד.

3. ומסיק פרק אלו טריפות תולעים שנמצאו בכבד או בחתיכת בשר אסורים. ⁵⁷⁹ ובחתיכת דג שרי כדפיר' לעיל כדברי ר' אב"ן, דבבהמה אסירי דבעו שחיטה ⁵⁸⁰ ובדגים שרו דסגי באסיפה. ומיהו מסיק התם דאף בדגים אסירי והלכתא {קוקני} ⁵⁸¹ אסירי, ופר"ת תולעים **שבדגים** דעיילי באסא כינים. ⁵⁸² והלכתא קיימא לן **דכולהו** אסירי {בין} ⁵⁸³ תולעים הנמצאים בין בחתיכת בשר ובין בחתיכה דגים וכ"ש בבני מעיים דאיכא למימר דמעלמא אתו. אבל לאחר שנשחטה הבהמה אם באו תולעים בבשר או בדגים או בגבינה מחמת סירחון, אז אפילו התולעים מותרין ואע"ג דפרש על גבי תמרה חייב משום השרץ השורץ על הארץ, ⁵⁸⁴ הני מילי כי פירשו מחיים אבל תולעים {מתים} ⁵⁸⁵ שנמצאו בקערה

⁵⁷⁶ תיבה זאת קיימת בכתבי היד של השע"ד.

⁵⁷⁷ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁵⁷⁸ הוספה שקיימת רק במשפחה ג'.

⁵⁷⁹ במהדורות הדפוס נוסף כאן: "התולעים כיון שבחיי הבהמה באין לשם".

⁵⁸⁰ בדפוסים נוסף כאן: "ושחיטה אינו מתיר רק הבשר".

⁵⁸¹ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁵⁸² במהדורות הדפוס נוסף כאן משפט. וראה בנספח ט'.

⁵⁸³ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁵⁸⁴ בענף 1 חסרות התיבות: "השרץ השורץ על הארץ".

⁵⁸⁵ לכאורה תיבה זאת מיותרת, שהרי בהמשך כתוב שמדובר בתולעים מתים. עוד עולה מכתבי היד שבענף 2 של משפחה ב', שמהדורתנו משייכת אליו, שתיבה זאת לא רשומה. אף במשפחה א' תיבה זאת לא רשומה. אולם, בכתבי יד אחרים התיבה "מתים" כתובה בתחילת המשפט כפי שרשם המגיה של כתב היד קיימברידג' 12 21, וכן הוא הנוסח בספר התרומה, סימן לו', שהוא מקור הדין.

כשהם מתים שנפלו וכן {הבשר} ⁵⁸⁶ שסרה, אין בכך כלום ולא חיישינן שמא פירשו מחיים {חוץ לחתיכה} ⁵⁸⁷ דמסתמא אותם {שהיו} ⁵⁸⁸ חיים כשהודח הבשר הלכו להם.

4. וכן תולעים הגדילים במים שבכלי או במים מכונסים על הארץ מותרין. כדתניא מניין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחין ושוהין ושותה מהן מן התולעים ואינו חושש ואין בו משום השרץ השורץ על הארץ תלמוד לומר תאכלו מכל אשר במים. ואפילו פירש חיים על דופני כלי או על דופני הבורות חוץ למים מותרים משום דהיינו רבתייהו. אבל פירשו חיים בדופני הכלי מבחוץ וכן חוץ לבור ואחר כך חזרו או מתו, אסורים משום שרץ השורץ על הארץ. וכן {מוקש שהן} ⁵⁸⁹ יבחושין קטנים (הגדליון) {הרגילין לגדל} ⁵⁹⁰ בשכר וביין מותר לשתותן עם השכר והיין. אבל אם סינן {השכר או היין} ⁵⁹¹ ואח"כ פרחו היבחושין בתוך המשמרת למעלה ואחר כך חזרו בשכר וביין ⁵⁹² אסורין וכן איתא בפרק אילו טריפות. ⁵⁹³

5. וכן תולעים שבקמח מותרין ואם נשארן בנפה אסורין. סליק דין תולעים. ⁵⁹⁴

{בין} לפי רבינו אפרים ורבי' אבן שפירשו גבי טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר דלא משערינן אלא לפי שיעור חלב שנפל בה בין לר"ת דבכוליה משערינן ליה ולפנים אפרש פלוגתייהו {בע"ה}. ⁵⁹⁵

⁵⁸⁶ ברוב כתבי היד של השע"ד תיבה זאת רשומה. אולם בעוד כתב יד אחד מענף 2 היא חסרה (כ"י לונדון 26970).

⁵⁸⁷ בכל כתבי היד חוץ מנוסח משפחה א' וענף 2 רשום כאן: "חוץ לחתיכה".

⁵⁸⁸ תיבה זאת רשומה ברוב כתבי היד, מלבד משפחה א'. ומהדורתנו דומה כאן לנוסח משפחה א'.

⁵⁸⁹ בכל כתבי היד חוץ ממשפחה א' וענף 2 רשום כאן: "מוקש שהן".

⁵⁹⁰ במקרה זה ניכר שהמגייה של כתב היד קיימברידג' 12 21 מחק תיבה אחת ובמקומה רשם שתי תיבות. עם זאת מבדיקת הנוסח בשאר ענף 2 ומשפחה א' ניכר שהנוסח הראשוני הוא הקיים בשאר הענף. אולם, כנראה המגייה ראה כתבי יד ממשפחות אחרות ותיקן על פיהם.

⁵⁹¹ תיבות אלו רשומות בכל כתבי היד שבדקנו חוץ מנוסח ענף 2. במשפחה א' רשום רק "היין".

⁵⁹² במשפחה א' מילים אלו חסרות, בענף 2 של משפחה ב' הן קיימות, ובשאר הנוסחים כתוב במקום משפט זה: "למטה בשכר או ניער המשמרת שהיבחושין בו בשכר".

⁵⁹³ במהדורות הדפוס נוסף כאן: "דקאמר ואת נבלתם תשקצו לרבות יבחושין שסיננן"

⁵⁹⁴ מילים אלו רשומות ברוב כתבי היד של ענף 2, ולא רשומות במשפחה א'. בכתב יד פרמה 3266 השייך לענף ב' רשומה הגהה בשם האור זרוע, שלא קיימת בשאר כתבי היד.

⁵⁹⁵ בכתבי היד קטע זה אינו המשך של השער הקודם, ולא פתיחה לשער הבא אלא פסקה בפני עצמה.

1. שער זה מכיל הלכות הנוגעות לתערובות ותולעים, ומחולק לחמישה סימנים במהדורות הדפוס. אף מהדורתנו מחולקת לחמישה קטעים במקביל לחמשת הסימנים. בסימן הראשון רי"מ עוסק בדג לא כשר שהתבשל עם כשרים. מקור דבריו הוא מהראב"י וספר התרומה, וייתכן שרי"מ מזכיר אף את שיטת רמב"ם.⁵⁹⁶ "היש מפרשים", היא שיטת הראב"י, "ויש דוחים", היא פסיקת ר' אליקים. רי"מ הכריע להלכה כמו ר' אליקים, וציין שכך פסק כבר בתחילת החיבור.⁵⁹⁷ למרות התבססותו של השע"ד על ספרים אחרים, הניסוח בשער זה הוא כנראה אותנטי, ולא מועתק. בסוף הסימן מובאת שיטתו של הריב"א, שחושש שהדג הטמא נשאר בתחתית הסיר ולא היה מספיק אוכל כשר כדי להתיר את טעם האיסור. שיטה זאת לוקח רי"מ מסה"ת, כמו את תחילת הסימן. נמצאנו למדים פעם נוספת שלעיתים רי"מ מבסס את הסימן על ספר התרומה, ובתוך דבריו מביא הלכות מספרים אחרים. לגבי הבדלי הנוסח ניתן לומר שהמילים "ולא נמצא הדג" אינן קיימות במשפחה א, בענף 1 וברוב ענף 2. אף בסה"ת ובראב"י שהם המקורות לדין, מילים אלו חסרות, והתוכן מובן גם בלעדיהן. לפיכך ניתן לשער שהן נוספו בשלב מאוחר יותר, בכדי לבאר את כוונת המחבר.

2. בסימן הבא ממשיך רי"מ להביא מדברי ריב"א דוגמה נוספת למקרה זה, אלא שהפעם מדובר בבישול ביצים, שאחת מהן אסורה באכילה.⁵⁹⁸ במהדורות הדפוס סימנו דוגמה זאת כסימן נפרד העוסק בדיני ביצים. עם זאת, הסימן החדש קוטע את דברי הריב"א, ויתרה מכך, עוד לא נסתיים הדיון על הסוגיה הקודמת שעסקה בדגים. שכן, אחרי שמובאים דברי הריב"א, רי"מ רושם את סברת סה"ת שחולקת עליו. למעשה רי"מ הביא את השיטות החולקות ולא הכריע כיצד צריך לנהוג בפועל. אף חברו רבי מאיר הכהן בהגהות מיימוניות רשם את המחלוקת בין הריב"א לרבנו ברוך ולא פסק כיצד נפסק למעשה. עם זאת, רבנו מרדכי בן הלל שלמד אף הוא בבית מדרשו של המהר"ם התבסס בדין זה על ספרו של הראב"י ופסק כמו הריב"א, ולא הזכיר את שיטת רבנו ברוך

⁵⁹⁶ ראה ראב"י, סימן תתקמ"ג. וראה סה"ת, סימן לה'. וראה רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק טז' הלכה ה'. וראה פסק זהה אצל קומזה, מעשה רוקח, עמ' 138. עם זאת צריך לציין, שבכתבי היד המוקדמים שיטה זאת מיוחסת לרי"מ, שכאמור בדפוסים כתבו רמב"ם. כך היא אומנם שיטת הרמב"ם, אלא שעדיין יתכן שקיים חכם נוסף שאלו ראשי התיבות של שמו והוא סובר כראב"י וסה"ת והרמב"ם. כפי שראינו לעיל' בשער יז', ששיטה המובאת בשם רבי משה, לא רשומה בספרי הרמב"ם, אלא מדובר בחכם אחר שלא ידוע לנו. וראה סמ"ג, לאוין, מצווה קלבי' שפוסק אף הוא כסה"ת. לפיכך ייתכן שרי"מ המוזכר בשע"ד, הוא רבי משה מקוצי. עם זאת, רבי משה מקוצי לא נזכר בשמו בשע"ד. וראה בפרוש לשער יז' שם עמדנו על כך שייתכן שרי"מ הוא רבי משה מאיוורא.

⁵⁹⁷ וראה בשער יז' (סימן מא' במהדורות הדפוס) שם עסקנו בהרחבה בסוגיה זאת.

⁵⁹⁸ כאמור, מקור הדברים הם מספר התרומה, סימן לה', ולא מהסמ"ג, לאוין, סימן קלבי'.

שחולקת.⁵⁹⁹ רבנו מרדכי דן באריכות בנושא זה ומביא ראיות לשיטתו.⁶⁰⁰ רי"מ לעומתו כותב בקצרה ולא דן במקורות התלמודיים, אלא מסכם את סה"ת (רמת ודאות א').

לגבי שינויי הנוסח, במשפחה ג' של כתבי היד נוסף משפט שלא רשום בשאר כתבי היד.⁶⁰¹ מבדיקת המקורות שעליהם התבסס המחבר עולה שמשפט זה לקוח מסה"ת. מטרתו של המשפט היא להסביר באיזה אופן ייתכן שבריה תתבטל. עם זאת, אף בלי התוספת שקיימת במשפחה ג' נוסח הספר מובן. לפיכך, ניתן להציע שבשלב מאוחר יותר משפט זה נוסף לשע"ד. אולם, אין אנו יכולים לדעת האם רי"מ עצמו הוא זה שהוסיף את המשפט, על פי צורת הכתיבה של "הספר הפתוח". או שמא חכם מאוחר יותר רשם אותו בשולי הטקסט בכדי לעזור ללומדי הספר.

3. בסימן הבא רי"מ רושם את דברי הראב"ן שהובאו כבר בשער יח', שמתיר תולעים שנמצאו בדגים (רמת ודאות א'). אך רי"מ מוסיף עליו את שיטת ר' ברוך בעל סה"ת שאוסר תולעים שבאו מחוץ לדגים, ומתיר רק תולעים שנוצרו מתוכו (רמת ודאות א').⁶⁰² מקור הדין נמצא במסכת חולין, שם נפסק שקוקניא אסורים.⁶⁰³

4. הסימן הבא בשע"ד דן בתולעי מים, ואף הוא מבוסס על סה"ת. כך שנוצר מצב שבדיני תולעים רי"מ סיכם שלושה סימנים רצופים מסה"ת על פי הסדר שישד ר' ברוך.⁶⁰⁴ מעניין בסימן זה להשוות את לשון שני החיבורים, בכדי ללמוד על צורת העריכה והסיכום של רי"מ.

ספר התרומה	משפחה א' וענף 2 ממשפחה ב'	כתבי היד האחרים
וכן יבחושין קטנים ודקים שקורין משקונש הגדלין בשכר וביין מותרין לשתות עם המשקה .	וכן יבחושין קטנים הרגילין לגדל ביין ובשכר מותרים לשתות עם היין או שכר .	וכן מוקש שהן יבחושין קטנים הרגילין לגדל ביין ובשכר מותרים לשתות עם היין או שכר .

⁵⁹⁹ ראה מרדכי על מסכת חולין סימן תרמ"ד.

⁶⁰⁰ שם שמובאת ראייה לדין זה ממסכת זבחים ברקיק שנגע ברקיק.

⁶⁰¹ במשפט כתוב: "כיון שאין איסורו מחמת עצמו", והוא בא לבאר כיצד ייתכן שבריא תהה בטלה.

⁶⁰² ראה סה"ת, סימן לו'.

⁶⁰³ ראה תלמוד בבלי, מסכת חולין, דף סז ע"ב. קוקנאי אלו תולעים, והתלמוד שם דן האם הם מותרים באכילה.

⁶⁰⁴ מדובר בסימנים, לדי', לה', לו'. בסוף הסימן ישנה תופעת עריכה נוספת בה רי"מ משמיט את הסוגיה התלמודית, וכותב רק את מסקנתה, כפי שראינו כמה פעמים בשערים הקודמים.

אבל אם סינן היין או השכר	אבל אם סינן	אבל אם סנן היין או השכר
דרך תבן...	דרך תבן....	דרך תבן.....
למטה בשכר		למטה בשכר
או נייער...	או נייער...	או נייער....

ראשית, ניכר שבסה"ת כתוב איך קוראים בלעז ליבחושים. לעומת זאת בשני הגרסאות הקצרות וכנראה המוקדמות של ספר שע"ד המחבר דילג על נתון זה, ובמהדורות האחרות הוא מופיע. לאחר מכן ניתן לראות שרי"מ החליף את התיבה "המשקה" במילים "היין או שכר". לכאורה חלופה זאת תמוהה, שהרי רי"מ תמיד מנסה לקצר את המקור עליו הוא מתבסס, ולמה האריך יותר מסה"ת? אלא צריך להסביר שבזכות שרשם את התיבות "היין או השכר" במשפט הראשון, יכל למחוק אותם במשפט הבא אחריו, כפי שניכר בכתבי היד של משפחות א' ו-ב'. עם זאת, ייתכן שלאחר מכן רי"מ רצה לפרט קצת יותר, והחזיר במהדורות המאוחרות את התיבות "היין או השכר", אע"פ שהמשפט מובן גם בלעדיהן. אותה תופעה חוזרת על עצמה בתיבות "למטה בשכר", שהושמטו במהדורות המוקדמות והוחזרו על ידי המחבר במאוחרות.

5. הסימן האחרון בשער זה עוסק בתולעים שבקמח, ומקורו ביצירותיו של ר' אלעזר מורמיזא (רמת ודאות ב').⁶⁰⁵ בסימן זה רי"מ מתיר לאכול תולעים שבקמח. אך כאשר נעיין ביצירותיהם של המהר"ם ותלמידיו נגלה שהם חולקים על השע"ד.⁶⁰⁶ רי"מ בהלכה זאת הקל מאד יחסית להלכה המקובלת בבית מדרשו של מהר"ם. יתרה מזאת, אף רבו של המהר"ם, רבי יצחק אור זרוע, החמיר בדבר זה ופסק לזרוק את כל הקמח לנהר דונווא (דנובה).⁶⁰⁷ נמצאנו למדים שרי"מ היה פוסק עצמאי שלא התחשב בפסקי המהר"ם ותלמידיו, והתיר לאכול מזון שלשיטתם אסור מהתורה. במשפחה א' כאן מסתיים שער יט'. אף בענף 2 של משפחה ב' רשומות לאחר סימן זה התיבות: "סליק דין תולעים". דבר המראה שכאן מסתיימים דיני תולעים שהחלו בתחילת שער יח'. אף מסקירת הספר ניכר שדיני תולעים החלו מתולעי פירות בשער יח', ותמו בתולעי הקמח בשער יט'.

⁶⁰⁵ קיים דמיון בנוסח שני החיבורים, וכן בפסק ההלכה. לעומת זאת ההלכה הנ"ל לא רשומה בספרים שרי"מ נוהג להתבסס עליהם. ראה ביטון, שע"ד, עמ' 211. שמפנה לספר הרוקח סימן תסא', וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' קעב'. וראה קוזמה, מעשה רוקח, עמ' 117, שם דין זה רשום פעם נוספת. וכך הוא הנוסח בספר הרוקח: "תולעים הנמצאים שגדלו מן הקמח מותרין אבל אם שרצו בנפה אסורין".

⁶⁰⁶ שו"ת הרא"ש כלל כ', אות ג', וכן ספר הפרנס, סימן י'. ראה כהנא, תשובות פסקים ומנהגים, חלק ב', סימן סד'. המהר"ם החמיר יותר מהשע"ד ואסר אפילו למכור לנוכרי, שמא יחזור וימכור לישראל. וראה, תורת חטאת, כלל מו'.

⁶⁰⁷ ראה דרשות מהר"ח או"ז, סימן כא', שמביא את שיטת אביו.

עם זאת, במהדורות דפוס רבות דיני תולעים מסתיימים בשער יח', ובשער יט' מתחילים דיני "דג טמא".⁶⁰⁸ לעומתם בכתבי היד העתיקים, בדפוס קושטא ובמהדורת הרב דבליצקי לא קיימת כותרת מיוחדת לדיני דג טמא.⁶⁰⁹ אף מעיון בהלכות "דג טמא" ניכר שהלכות רבות בשער זה עוסקות בתולעים, וההלכות שעוסקות בדג הטמא, דנות בנושא של ביטול בתערובות שעסקנו בו בשער יז'. הלכות דג טמא הם בעצם דוגמה נוספת, והרחבה להלכה שבריה לא בטלה אפילו באלף. לפיכך, צריך לבחון מדוע רי"מ בשער יט' מחזיר אותנו להלכות של שער יז'? מהנתונים שעלו במחקרנו עד כה ניתן לומר ששער יז' עסק בהלכות תערובות. שער יח' עוסק בדיני תולעים מספרו של הראב"ה, עם הוספות מיצירות אחרות. שער יט' מכיל דינים רבים מהלכות תולעים, וגם מהלכות תערובות שמקורם מסה"ת. ניתן לשער שרי"מ ראה שהלכות תולעים מספרו של הראב"ה לא מקיפים את כל הפרטים, אז הוא סיכם את הלכות תולעים אף מסה"ת שמכילות בין היתר הלכות תערובות. על ידי כך הוא השלים את החסר בהלכות תולעים, ודרך אגב הדגיש נקודות חשובות בהלכות תערובות. על כן ניתן לסכם ולומר שהחלוקה הקיימת בכתבי היד, ובפרט בענף 2 שמכניסה את שערים יח'-יט' תחת הכותרת של דיני תולעים היא המדוייקת ביותר, ואילו בחלק ממהדורות הדפוס, החלוקה פחות מדוייקת, ובודאי לא מקורית.

במשפחה א' כאן מסתיים שער יט', ומתחיל השער הבא. עם זאת, בכל שאר כתבי היד מלבד משפחה א' קיימת מעין פתיחה לדין ביטול, ובה נאמר: "בין לפי רבינו אפרים ורבי אבן שפירשו גבי טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר דלא משערינן אלא לפי שיעור חלב שנפל בה בין לר"ת דבכוליה משערינן ליה ולפנים אפרש פלוגתייהו בע"ה".

ישנם מספר שאלות העולות בנוגע לקטע זה ומיקומו:

א. האם אכן רי"מ פרש במקום אחר ביצירתו את מחלוקת ראב"ן ור"ת בספר שע"ד, כפי שהוא מבטיח לעשות בפתיח הנ"ל?

ב. האם זאת פתיחה אופיינית של רי"מ לנושא חדש ושער חדש? והאם קיימות בספר דוגמאות למבוא מעין זה לשערים אחרים?

ג. מי חיבר קטע זה? האם נוסח משפחה א' קרוב יותר למקור, או שמא רי"מ כתב אף משפטים אלו?

⁶⁰⁸ ראה דפוס בזל, דפוס ונציה משנת שח', דפוס ונציה משנת שכד', דפוס לובלין שלה', ולאחרונה גם מהדורת המאור.

⁶⁰⁹ ראה דפוס קושטא, עמ' 32 שבדומה לכתבי היד קיימת בו כותרת לדיני תולעים, וחסרה כותרת על "דג טמא".

בנוגע לשאלה הראשונה, מסקירת הספר נראה שהמחבר לא דן במחלוקת זאת בכל ספר שערי דורא.⁶¹⁰ נקודה זאת מעלה ספק לגבי מהימנותו ומקוריותו של קטע זה. שהרי בכל שאר המקומות בספר שהמחבר כותב שהוא יפרש – רי"מ אכן עושה זאת.⁶¹¹ אף רבי שלמה לוריא (המהש"ל) שסיכם סימן זה רשם

ולפנים אפרש פלוגתייהו בע"ה – נראה לי לגרוס ולפנים **מפורש** פלוגתייהו. והיינו שם בתלמוד. ולגרסא שלנו צ"ל אפרש מסקנת פלוגתייהו, ר"ל פסק הלכה של טיפת חלב כו' כמו שכתב לקמן. ודחוק הוא. ואולי עלה בדעתו להאריך ולפרש פלוגתייהו ושוב נמלך וקיצר וכתב המסקנא. או אפשר שהוא פירש פלוגתייהו לקמן ואחרים המעתיקים קצרוהו.

ש"ל.⁶¹²

רבי שלמה לוריא עמד על כך שבכל ספר שערי דורא לא נמצא קטע שבו המחבר עוסק במחלוקת בין ר"ת לראב"ן. לפיכך המהרש"ל העלה שלוש אפשרויות לפשר הפיסקה שלפנינו :

1. צריך לעשות הגהה בנוסח הספר ולכתוב במקום "אפרש", "מפרש" (מסומן בהדגשה). לפי שינוי זה כוונת המחבר היא שהמחלוקת מפורשת בפנים, וכוונתו היא לתלמוד ולפרוש התוספות עליו.⁶¹³ אולם, בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר הנוסח הוא "אפרש", ולא כפי שרוצה המהרש"ל לגרוס".
2. רי"מ תכנן לכתוב את המחלוקת בשע"ד, אך לבסוף החליט לכתוב רק את המסקנה (מסומן בקו תחתון). עם זאת, כבר הערנו שאין עוד מקום בספר שע"ד שרי"מ מבטיח לפרש לקמן, ולא מקיים את דברו.⁶¹⁴

3. רי"מ אכן קיים את הבטחתו ופרט על מחלוקת זאת, אך המעתיקים קיצרו את דבריו.

לגבי השאלה השניה שהעלנו ניתן לומר שפתיחה מעין זאת לא אופיינית לספר שע"ד. הפעם היחידה בה קיים דבר דומה נמצא בתחילת שער יב' ושם נאמר: "מפרש רש"י כל ההלכה לצלי ור"ת ורבי אב"ן מפרשים לקדירה, ונלאתי להאריך לכתוב כל הסוגיא אך לפי המסקנא...". בשער יב' רי"מ מודיע שקיימת מחלוקת גדולה בין רש"י ור"ת, והוא לא מתכוון לדון בכל פרטיה. אולם, בשער עצמו

⁶¹⁰ וראה מבוא השערים, על השער שלנו שכתב: "וגם מה שכתוב באותן נוסחאות ולפנים אפרש פלוגתייהו בע"ה הנה חפשי ובדקתי בחורין ובסדקין ולא נמצא זה לקמן לא מינה ולא מקצתה וצ"ע".

⁶¹¹ ראה שער י', בו כתוב: "ולקמן אפשר (בעז"ה) במקומו". כוונתו של רי"מ היא לשער יו' שבו הוא דן בהלכות גדי שצלאו בחלבו".

⁶¹² איסור והיתר למהרש"ל סימן נה.

⁶¹³ ראה חולין דף ק ע"א תוד"ה בשקדם.

⁶¹⁴ ראה שער י', בו כתוב: "ולקמן אפשר (בעז"ה) במקומו". כוונתו של רי"מ היא לשער יו' שבו הוא דן בהלכות גדי שצלאו בחלבו".

רי"מ רושם את עיקרי הטענות של רש"י ור"ת, בשונה מהמקרה שלנו, שבו המחבר לא דן בשיטות הראשונים".

השאלה השלישית שהעלנו בתחילה היא מיהו מחבר הקטע? נראה שאין ביכולתנו להכריע בשאלה זאת, מכיוון שהעלנו מספר תהיות על הפסקה הנ"ל. ראשית, פתיח מסוג זה לא אופייני לרי"מ. מה עוד שהוא לא מפרש בספרו את המחלוקת למרות שכתב בפרוש שהוא מתכוון לעשות זאת. שנית, בכתבי היד של משפחה א' קטע זה חסר. לפיכך ניתן להציע השערה נוספת בכדי לבאר את מהות הפסקה הנ"ל.⁶¹⁵ ייתכן שאחד הלומדים בשע"ד רשם את מסקנת התלמוד והתוספות בצד הגליון, ומעתיק מאוחר יותר חשב שזה חלק מהספר והכניס את הקטע לתוך דברי רי"מ. השערה זאת יכולה להסביר מדוע רי"מ לא דן בשיטות אלו בתוך ספרו, ומדוע היא רשומה בצורה כה תמציתית ולא מובנת, ומדוע קטע זה רשום כהקדמה, אף על פי שכך לא נראית הקדמה לשער בספר שע"ד. מכל מקום אם השערה זאת נכונה יצא שמשפחה א' מייצגת נוסח מקורי, ואילו שאר המשפחות מייצגות נוסח משובש יותר במקרה הזה.

שער כ' - נוסח

טיפת חלב שנפלה על קדירה מבחוץ שבה בשר, לא אמרינן הקדירה נעשית איסור, הואיל ולא נכנס בקדירה אלא טעם משהו. ואם נפלה הטיפה נגד הרוטב מבחוץ בטילה בששים. ואם אינה כנגד {הרוטב}⁶¹⁶ מאי איכפת לך אם כן אין שום איסור בתבשיל דלא מפעפע, אבל שייך לשפוך התבשיל בצד אחר שלא נפלה הטיפה, כי הקדירה עצמה אסורה. אבל יש מחמירים ואומרים דווקא גבי חתיכת בשר בעיני טעם בחתיכה לאסור חתיכה לפי שיש לה טעם מעצמה הילכך לא נעשית איסור {נבילה}⁶¹⁷ אלא כשיש בה טעם האיסור, אבל בטעם משהו לא. אבל בקדירה שאין בה טעם מגופה, אפילו כשנכנס בה טעם האיסור במשהו נבילה וצריך ס' מכל הקדירה ומן הטעם אשר בה. וכבר אירע מעשה במגנצא בקדירה מלאה בשר שהיתה שפוחה אצל האור מרותחת, ונשברה כד של חלב וניתז מן החלב על הקדירה של בשר על דופניה מבחוץ. ושאלו לר' אליעזר ב"ר נתן והשיב אם יש בקדירה בלא התבשיל ששים לבטל את החלב לא נעשית נבילה. מידי דהוה אטיפת חלב שנפלה

⁶¹⁵ כלומר ניתן להעלות עוד אפשרות מעבר לשלוש שהציע המהרש"ל.

⁶¹⁶ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁶¹⁷ בכתבי היד של משפחה א', וענף 2 של משפחה ב' תיבה זאת לא מופיעה. אולם, במשפחות אחרות היא רשומה במקום המילה "איסור". לפיכך יוצא שהנוסח שהתקבל אחרי ההגהה הוא "איסור נבילה", והוא בטוח לא מקורי, כיוון שצריך להיות כתוב או "איסור" או "נבלה".

על החתיכה אם יש (בה) {בחתיכה} 618 ס' לבטל (החתיכה) {הטיפה} 619 מותרת ומתבטל החלב, ולא איירי שחלב חוזר ונבלע ואוסר הרוטב למ"ד מין במינו במשהו, מ"מ בטל ברוטב כיון דהטעם לא הוה בעין. והביא ראייה ונלאתי להאריך וכל שכן שמעתי למ"ד מין במינו בטל. ועוד הביא ראייה לדבריו, כי היכי דטומאה בלועה לא מטמאה טהרה בלועה, ה"נ לא אסר איסור בלועה את ההיתר הבלוע, והכי אמרינן בבהמה מקשה כשם שטומאה {בלועה} 620 לא אוסר. אלא מאי איכא {למימר} 621 שמא פלטה הקדירה את החלב לתבשיל, כי פלטה בטלה לך התבשיל בס'. ועוד האריך ר' אב"ן ואכתוב מה שקיבלתי מרבותי ורבותי מרבותי נוהגים 622 טפת חלב שנפלה בקדירה של בשר עולה בס' אפילו נפלה טיפת חלב על חתיכה קטנה של בשר בתוך הקדירה ואין באותה חתיכה ס' כיון שיש מקצת החתיכה בתוך הרוטב ויש מהכל ס' מותר. אבל אם נפל טפת חלב על הקדירה של בשר, כך הדין, דאם נפלה מבחוץ למעלה שלא כנגד הרוטב מה שבתוך הקדירה מותר שאין בה נתינת טעם מן האיסור, אבל הקדירה עצמה אסורה וצריך לערות הרוטב מצד אחר שלא כנגד הרוטב. {אבל אם נפל כנגד האור אפילו שלא כנגד הרוטב} 623 הכל מותר כי האש שורפו. ואם נפל החלב 624 כנגד הרוטב וברוטב יש בו ס', הכל מותר אפילו שלא כנגד האור. ומכל מקום אסור להשתמש {בקדירה} 625 לכתחילה 626. ויש שוברין שולי הקדירה והמאכל נופל דרך שם ולא יעבור דרך הקדרה. 627

618 מילה זאת אינה רשומה בשאר כתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב'. וראה בהערת שוליים הבאה.

619 בשאר כתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב' רשום "החתיכה" כמו נוסח כתב היד של מהדורתנו, קיימברידג' 12 21. אולם המגיהה מחק תיבה זאת ורשם במקומה "הטיפה". הנוסח החדש שנוצר קיים בכמה כתבי יד, אבל ממשפחות אחרות. כמו כן, כאשר משווים את נוסח השע"ד עם המרדכי, חולין סימן תרעט' ניכר ששניהם רשמו את המעשה שאירע במגנצא. נוסח המרדכי הוא: "מידי דהוה אטיפת חלב שנפלה על חתיכה דאם יש בהחתיכה ס' לבטל הטיפה לא אסרינן". מהשוואה זאת עולה שהנוסח של המגיהה היה זהה למרדכי. לעומת זאת הנוסח הראשוני של ענף 2 היה שונה. 620 בכתבי יד רבים תיבה זאת רשומה ובכללם שאר עדי הנוסח של ענף 2. עם זאת, בחלק מכתבי היד תיבה זאת חסרה, כגון כתבי היד וטיקן 183, פריס 12290, המבורג 85, קיימברידג' 1218.

621 תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

622 בכתבי יד רבים הנוסח של משפט זה הוא: "אך אני עיקר אכתוב קיבלתי מה שראיתי רבותי נוהגין ואני אחריהם. לעומת זאת, כפי שניתן לראות, במשפחה א' כל הקטע לא קיים ובמקומו רשום: "זו עיקר הקבלה", וההלכה הבאה מתחילה במילים: "ומה שאנו נוהגים טיפת חלב שנפלה תוך..."

623 בכת"י 12 21 קיימת השמטת הדומות.

624 בכתבי היד מנצ'סטר 31 פרמה 2908 ואוקספורד 1130 ממשפחה א' המילים "נפל החלב" חסרות. אולם, בכתב יד וטיקן 165 הן קיימות, וייתכן שחסרונו נובע מטעות של מעתיק.

625 תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

626 במהדורות הדפוס נוסף כאן: "לא בשר ולא חלב"

627 בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "למעלה דרך הפה".

ואם הטיפה על כיסוי של קדירה יש לו דין גב קדירה { כנגד הרוטב ושריא. דהא חשיב בגמרא כסה כמו ניער והתבשיל מותר. אך הכיסוי רגילין ללבנו אם של ברזל הוא. אבל של חרס אין לו תקנה. }⁶²⁸

שער כ' - פרוש

עד כאן עסקנו במקרים בהם נפלה טיפה אסורה על אוכל כשר, ובשער זה המותר דן בסיטואציה בה נפלה טיפה לא כשרה על סיר או מכסהו. התלמוד והגאונים לא כתבו מה תהיה ההלכה במקרה כזה, וכאשר נשאל על כך ר"י הזקן הוא לא מצא מי שעסק בשאלה זאת לפניו, והפנה את התלמידים לריב"א.⁶²⁹ דיון זה מובא בהרחבה במרדכי על מסכת חולין, וכך לשונו:

שוב מצאתי תשובת מהר"ם ז"ל ושאלת מה עמדי על טיפת חלב שנפלה על דופן הקדירה מבחוץ תשובת רבינו שמשון ז"ל בידי להתיר והאריך בה הרבה וכתב שר"י אסר בטרויש וכמדומה היה שלא היה ברור לו לר"י לאסור כי באותה שעה שאל את ריב"ם ז"ל אם ראה או שמע מזה המעשה מכלל שהיה מסופק.... ומורי רבינו יחיאל בר' יוסף היה אומר בשם ריצב"ם שהיה מתיר גם שלא כנגד הרוטב ע"י ששים היכא דאיכא הפסד מרובה או בשבת ויו"ט לשון מורי הר"ף שיחיה⁶³⁰

כפי העולה מהמקור הנ"ל, חכמי ימי הביניים נחלקו בשאלה זאת, אך הסכימו כולם שהתשובה תשתנה על פי מקום נפילתה של הטיפה האסורה. רבנו יחיאל, רבנו יצחק בן מאיר (ריצב"ם), ר' שמשון והסמ"ק התירו את התבשיל אם כמות האוכל הכשר גדולה פי ששים מהטיפה האסורה.⁶³¹ לעומתם ר"י הזקן ור' משה מקוצי החמירו ופסקו שהקדירה כולה נאסרת מהטיפה, ופוסלת בעיקבותה את המאכל שבה.⁶³² דעת ביניים היא של המהר"ם מרוטנבורג שמתיר את התבשיל אם

⁶²⁸ קטע זה קיים רק במשפחה ג'. וניתן לשער שהוא הוספה מאוחרת כיוון שרי"מ קורא לתלמוד "ספר", או "תלמוד" ולא "גמרא".

⁶²⁹ ראה מרדכי, מסכת חולין, סימן תרעט'.

⁶³⁰ ראה מרדכי, חולין, סימן תרעט'. וראה תשובות ופסקים לר"י הזקן, סימן מג' שר"י הזקן אוסר כפי ששמע במרדכי שלפניו. וראה שיטה זאת בספר תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, סימן יח'. וראה תשב"ץ קטן, סימן שמח' שמביא אף הוא את תשובת רבנו שמשון שהקל.

⁶³¹ ראה במרדכי שם ששאלה זאת נשאלה בעיר טרויש ורבנו שמשון התיר ור"י הזקן אסר. עם זאת ר' שמשון מציין שר"י היה מסופק בדין זה, וכאמור שאל את ריב"ם בנידון. וראה שם את דעות ר' יחיאל, ריצב"ם וריב"ם. וראה סמ"ק, סימן קיג'. וראה הגהות רבנו פרץ שם. ר' שמשון הוא הר"ש משאנץ שהיה מרבותיו של רבנו פרץ. והריצב"ם הוא כנראה ר' יצחק בן מאיר שהיה אחיו של ר"ת. וראה עליו אצל ריינר, ר"ת ותלמידיו, עמ' 44-46.

⁶³² ראה מרדכי, חולין סימן תרעט'. וראה סמ"ג, סימן קמ"ג - קמ"א שכתוב שם: "כתב מורי מכאן נהג רבי שאם נפלה טיפת חלב על גבה של קדירה רותחת באור שמפעפע בכל חרס של קדירה וחתיכה עצמה נעשית נבילה ובכולה קדירה משערין שהחלב מתפשט בכל הקדירה ואין לו מקום להתבטל בששים עד כאן לשונו".

יש בו פעמיים פי שישים מגודל הטיפה.⁶³³ רי"מ רשם את שתי השיטות הראשונות, והשמיט את סברת המהר"ם. בהמשך השער כותב רי"מ מעשה שאירע במגנצא, על טיפה שנפלה על קדרה ושאלו את ראב"ן מה דין המאכל. לראב"ן הייתה שיטה נוספת שלא כמו הדעות שראינו. לדעתו המאכל מותר רק אם יש בדופני הקדרה פי שישים מגודל הטיפה. בכל כתבי היד מעשה זה רשום מלבד ממשפחה א', שבמקומו רשומות התיבות: "זו עיקר הקבלה ומה שאנו נוהגים". תשובה זאת אינה רשומה בספרו של הראב"ן, אך מובאת בספר המרדכי.⁶³⁴ בפרק המבוא עמדנו על כך, שרי"מ אינו מתבסס על המרדכי, וכך ניתן לראות גם במקרה זה. ר' מרדכי בן הלל כתב באריכות לעומת רי"מ, ועם זאת אחת הראיות לשיטת ראב"ן מובאת בספר שע"ד, ולא מוזכרת על ידי ר' מרדכי.⁶³⁵ מכל מקום, נמצאו למדים שאותם מקורות הלכתיים שעמדו בפני רי"מ, היו נגישים אף לר' מרדכי בן הלל, וכל אחד עשה בהם שימוש ביצירתו, מבלי להעזר אחד בספרו של חברו.

בפרק העוסק במשפחה א', דוגמה 3 עמדנו על סיבות להבדלי הנוסח בין משפחה א', לשאר כתבי היד באשר למעשה שארע במגנצא. בנוסף לכך קיים הבדל בתוך משפחה א' במשפט המסיים את תשובת הראב"ן. בשלושת כתבי היד מנציסטר 31 פרמה 2908 ואוקספורד 1130 המילים "ומה שאנו נוהגים" פותחות את הדיון הבא. לעומת זאת בכתב היד וטיקן 165, מילים אלו מסיימות את הקטע הקודם. לכאורה נראה שנוסח כתב יד וטיקן 165 מסתבר יותר, משום שאף בכתבי היד הדיון על המעשה ממגנצא מסתיים במילה "נוהגים". אולם, אף הנוסח בשלושת כתבי היד האחרים הגיוני ומובן. מכל מקום נמצאו למדים שמקורם של שלושת כתבי היד הנ"ל מאב קדמון משותף, בעוד שלוטיקן 165 קיים אב קדמון שונה. זאת למרות שארבעת כתבי יד אלו שייכים למשפחה א'.

בפיסקה הבאה רי"מ מסכם את הסוגיה, וכותב כיצד יש לנהוג למעשה. לגבי טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר בתוך תבשיל פוסק רי"מ כר' יחיאל מפריס, רי"י הזקן ור' משה מקוצי שהרוטב מצטרף לבטל את טעם החלב.⁶³⁶ זאת לעומת שיטתו של רש"י שחובה לערבב ולכסות את הסיר בכדי לבטל את טיפת החלב. לאחר מכן רי"מ חוזר ופוסק כיצד יש לנהוג למעשה במצב שהטיפה נפלה על הקדרה. בסוגיה זאת הוא פוסק כר' יחיאל מפריס שהתבשיל כשר, ויש לשופכו מהסיר מהצד שכנגד

⁶³³ ראה במרדכי שם. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט', הלכה ח'.

⁶³⁴ ראה מרדכי שם. כמו כן, מעשה זה לא מובא על יד הראב"ן והרוקח וההגהות מיימוניות.

⁶³⁵ נראה שאף הנוסח של המרדכי שונה משל רי"מ, כגון האם צריך לכתוב "חתיכה" או "טיפה". לשינוי טקסטואלי זה קיימות השלכות הלכתיות לגבי הכרעת ההלכה.

⁶³⁶ ראה מסכת חולין דף צו ע"ב תוד"ה "אם יש". שם מובאת מחלוקת בין רש"י, לנכדו, רי"י הזקן. וראה סמ"ג, לאוין קמא'. וראה פינס, ר' יחיאל, סימן פא'.

הטיפה ולא דרך הטיפה (רמת ודאות ב').⁶³⁷ מפרשי השעי"ד העירו שבנקודה זאת רי"מ פסק כדעה המקלה ביותר.⁶³⁸ שהרי לדעות המחמירות אסור לשפוך את התבשיל כל עוד הסיר רותח, כיוון שחוששים שהאיסור התפשט בכל הדפנות. ניתן ללמוד מכאן שרי"מ ראה בר' יחיאל הצרפתי כאחד מרבותיו, והוא פסק כמותו אף נגד הראב"ן האשכנזי.⁶³⁹ בשל כך ניתן לשער שבמשפחה א' רי"מ דילג על המעשה של הראב"ן במגנצא, וכתב את ההלכה ששמע מר' יחיאל.⁶⁴⁰ בנוסף לכך, ניתן להעלות עוד שתי אפשרויות שיכולות להסביר את חסרון המעשה ממגנצא במשפחה א'. ראשית, ייתכן שמשפחה א' משקפת מהדורה ראשונית ובלתי גמורה של ספר שע"ד. השערה נוספת שיכולה לבאר את חסרון המעשה במשפחה א' הוא הרצון לקצר את תוכן ספר שע"ד.

במהדורות הדפוס אחרי הסיכום שעשה רי"מ קיים סימן נוסף שחותם את שער כ'. סימן זה ממשיך לעסוק בטיפה שנפלה על הקדרה, אלא שכאן מדובר שהטיפה נפלה על המכסה של הסיר. עם זאת, ברוב כתבי היד העתיקים שבדקנו מרבית הסימן לא רשום, ובמקומו כתובה רק השורה הראשונה: "ואם נפלה טיפת חלב על כיסוי הקדירה דינו כדין גב הקדירה". כתבי היד היחידים בהם קיים הסימן כמו בדפוסים הם משפחה ג'. ניכר שהמשפט שרשום בשאר כתבי היד הוא הלכה בפני עצמו, והתוספת שקיימת במשפחה ג' באה להשלים ניסוח לא מובן. אין אנו יודעים מאיזה יצירה קדומה לקוח נוסח זה. אולם, ר' משה איסרליש מייחס נוסח זה לרי"מ.⁶⁴¹ ניתן להעלות מספר אופציות להסביר את שינויי הנוסח. ראשית, ייתכן שמשפט זה היה רשום בנוסח המקורי אלא שהושמט בטעות בידי מעתיקים. אך מנגד ניתן לשער שהנוסח הראשוני היה מקוצר, והתוספת במשפחה ג' נכתבה בשלב מאוחר יותר. וראה בגוף העבודה, משפחה ג', דוגמה 8 שם עמדנו על כך שקטע זה רשום בחלק מכתבי היד בשולי הגליון, ולידו מצויין שמדובר בהגהה. בנוסף לכך, הטרמינולוגיה

⁶³⁷ ראה פינס, ר' יחיאל, סימן עח' וכן פינס, פסקי, עמ' ס'. שם בהערות השוליים פינס מוכיח שאף הסמ"ק ראה דין זה, אלא שר' יצחק מקורביל פסק אותו רק במקום הפסד. מפרשי השעי"ד לא עמדו על כך שמקורה של ההלכה הוא מפסקי ר' יחיאל, אך מהשוואת שני החיבורים ניתן לראות זאת בברור. וכך כתוב בפסקי ר' יחיאל: "ואם על הקדירה נפל מבחוץ שלא כנגד הרוטב שבקדירה עתה אין זה כמו נייער וכיסה ואיך יסייע רוטב הקדירה להתיר בסי', **ולכך הרוטב מותר ממה נפשך**, שאם עבר דרך עובי הקדירה והגיע עד הרוטב הרי נתבטל בסי', אך י"ל כי לא זו ממקומו והקדירה נאסרה כנגד המקום שנפל כי מעבר אל עבר נכנס, **על כן יוכל לערות הרוטב מן הקדירה מצד אחד**". אף מהשוואת מבנה היצירות והניסוח ניתן לראות דמיון רב. לדוגמה: בשעי"ד רשום "ואם אינה נגד הרוטב מאי איכפת לך...". ביטוי זה מקביל לדברי ר' יחיאל שרשם "ממה נפשך" (ראה לעיל תיבות אלו מודגשות).

⁶³⁸ ראה ביטון, שע"ד, עמ' 218 שמביא את פרושו של המנחת יעקב.

⁶³⁹ ראוי לציין שזאת לא הפעם הראשונה בה רי"מ מתבסס על רבי יחיאל מפריס. וראה דוגמה נוספת לעיל' בשער טו'. כמו כן, ראוי לציין שדין זה לא לקוח מסה"ת והסמ"ג.

⁶⁴⁰ בפרק 8 ראינו שרי"מ אינו מזכיר בספרו שיטות שהוא לא סובר כמותן למעשה.

⁶⁴¹ ראה תורת חטאת, כלל נה"נו'.

"גמרא" לא קיימת בשע"ד, ורי"מ קורא לתלמוד "ספר או "תלמוד". לפיכך מסתבר שקטע זה נכתב בשלב מאוחר יותר, בידי חכם אחר שאינו רי"מ.

שער כא' 642 – נוסח [מחולק לשלוש פיסקאות שמהוות שלוש סוגיות]

1. פרק כל הבשר אמר חזקיה דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח.⁶⁴³ דגים רותחין שעלו בקערה שאכלו בה בשר רותח מותרים לאכל הדגים בכותח שיש בו חלב לפי שהוא נותן טעם בר נותן טעם } ב' פעמים נבלע הטעם ונפלט קודם שנכנס באיסור }⁶⁴⁴ שהבשר נותן טעם בקערה והקערה נותן טעם בדגים (דהיינו) { ועדיין }⁶⁴⁵ שתי פעמים { הללו }⁶⁴⁶ להתיר { שאין עוד טעמו הפולט חשוב טעם, לכן מותר לאכול בחלב }⁶⁴⁷. וקיימא לן דכשנתבשלו במחבת של בשר שמותרין לאוכלן בכותח, **דיש שם ג' נותני טעם של התיר, הבשר נותן טעם במחבת והמחבת**⁶⁴⁸ **במים והמים בדגים ועדיין היתר הוא ומותרין לאכול בכותח**.⁶⁴⁹ אם כן קערות שאכלו בהן רוטב של בשר רותח היום, והודחו היום במים רותחין במחבת חולבת שאינה בת יומא הקערות פשיטא שמותרות שלא קלטו רק טעם חלב שאינה בת יומא שהוא נותן טעם לפגם, וגם המחבת מותרת לבשל בה חלב משום שיש בה ג' נותני טעם בר נותן טעם, מן הבשר בקערה ומהקערה במים ומהמים במחבת, ואכתי היתר מבוהל כאן שהיתר { שאינו }⁶⁵⁰ בן יומו ודוקא כשהקערות מקונחות ואינן מלוכלכות מן המרק של בשר קודם שהודחו דאז ליכא רק פליטת טעם של היתר. { אבל אם האחת מלא שמנונית או שיורי מאכל של בשר או של

⁶⁴² בכת"י קיימברידג' 12 21 לא מסומן שכאן מתחיל השער. וייתכן שההגהה הארוכה יושבת על המקום ששם רשום בדרך כלל הציון לשער החדש.

⁶⁴³ בכתבי היד אוקספורד 1130, פרמה 2908 ומנצ'סטר 31 חסרות המילים: "דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח". המלים בסרות בגלל השמטת הדומות, ובכתב היד וטיקן 165 הן רשומות.

⁶⁴⁴ הוספה זאת קיימת רק במשפחה ג'.

⁶⁴⁵ במקור של הלכה זאת, שהוא הסמ"ג, לאוין קמא' כתוב "ועדיין". וכן הנוסח בכתבי יד עתיקים רבים, ובהם משפחה א'. לפיכך נראה שקיימת טעות בכ"י קיימברידג' 12 21.

⁶⁴⁶ במקור של הלכה זאת, שהוא הסמ"ג, לאוין קמא' כתוב "הללו". וכן הנוסח בכתבי יד עתיקים רבים, ובהם משפחה א'. לפיכך נראה שקיימת טעות בכ"י קיימברידג' 12 21.

⁶⁴⁷ הוספה זאת אינה רשומה אלא במשפחה ג'.

⁶⁴⁸ כך הגירסה בענפים 1 ו-2. אך בשאר כתבי היד רשום כאן: "נותן טעם".

⁶⁴⁹ ייתכן שבמשפחה א' קיימת השמטת הדומות.

⁶⁵⁰ תיבה זאת קיימת בכתבי היד העתיקים שבדקתי וכנראה הושמטה בקיימברידג' 12 21, והמגיה החזיר אותה.

חלב במחבת או בקערות, הכל אסור דטעם ראשון הוא⁶⁵¹ וכן הדין הוא אם הוא איפכא, קערות חולבות בני יומן והן מקונחות מחלב והדיחו במחבת של בשר שלא הייתה בת יומא דמכשירין. אבל אם המחבת חולבת בת יומא כמו הקערות בת יומן שהם של בשר, פשיטא דהכל אסור אם הם על האש והיד סולדת במים. דהטעם מהקערות של בשר נפלט במים וגם של חלב נפלט, אם כן נאסרו המים מיד {משום}⁶⁵² בשר בחלב, וכי חזרו ונבלעו במחבת ובקערות נאסרו הכל.

2. וגם בצים [שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותר לתת אותם במלייאתה **שקורין פשטידא**].⁶⁵³ או שנתבשלו במחבת של בשר מותר לתת⁶⁵⁴ בפלאונש או ירקות ששלקן במחבת חולבת שהיתה נקיייה מותרין לאוכלן בתבשיל של בשר או איפכא. וכן מותר ללוש במים שמחממין במחבת חולבת, אף על פי שאוכלין בשר עם הפת של אותה עיסה, אף על פי שהמחבת⁶⁵⁵ בת יומא, או איפכא, דהוי כמו דגים שעלו בקערה ושרינן אפילו שנתבשלו, שהמים הן כמו הדגים, שאין במחבת רק נתינת טעם ואותו טעם הולך במים, ומצינו שהמים נ"ט בר נ"ט דהיתר, פי' {כל}⁶⁵⁶ אחד {ואחד}⁶⁵⁷ היתר בפני עצמו.

3. אבל במחבת של גוי או יורה של גוי שיש בה נותן טעם {בר נ"ט}⁶⁵⁸ של איסור ונכנס טעם של איסור במים, אסור ללוש עיסה מן המים לכתחילה שהוחמו בתוכה. אף על פי דסתם כלי גוים אינן

⁶⁵¹ הוספה זאת אינה קיימת אלא במשפחה ג', ולא רשומה בסה"ת שהוא מקור הדין. בסה"ת כתוב: "ודוקא כשהקערות מקונחות שאין מלוכלכות מן המרק של בשר קודם שהודחו במחבת דאז ליכא רק פליטת טעם של היתר וכן הדין אם הוא אפכא קערות חולבות..." בין שתי התיבות המודגשות נכנסה ההוספה הייחודית של משפחה ג'.

⁶⁵² תיבה זאת קיימת בסה"ת שהוא המקור לדין זה וגם בשאר כתבי היד העתיקים של השע"ד.

⁶⁵³ בכתב היד 12 21 חסרות התיבות: "שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותר לתת אותם במלייאתה שקורין פשטידא". מסתבר שקיימת כאן טעות של השמטה מפני הדומות בין המילים "שנתבשלו". על כן, הקטע החסר נלקח משאר הנוסחים.

⁶⁵⁴ בענף 1 חסרות התיבות: "במלייאתה שקורין פשטידא או שנתבשלו במחבת של בשר מותר לתת". ייתכן שהסיבה לכך היא השמטה מפני הדומות, בין במיילים: "מותר לתת".

⁶⁵⁵ בענף 3 ממשפחה ב' רשום כאן: "או המרחשת".

⁶⁵⁶ תיבה זאת קיימת בכתבי היד העתיקים.

⁶⁵⁷ תיבה זאת לא קיימת בכל כתבי היד העתיקים.

⁶⁵⁸ תיבות אלו לא קיימות באף אחד מכתבי היד שבדקנו, ואף לא במהדורת המאור ומהדורת דבליצקי.

בני יומן. [מכל מקום⁶⁵⁹ אסור ללוש פת בביתנו מן המים שהוחמו בה דאין להתיר נ"ט לפגם לכתחילה].⁶⁶⁰ אבל לאכול הפת שלהם מותר דהיינו דיעבד.⁶⁶¹

שער כא' - פרוש

1. שער זה מחולק בנוסחי הדפוס לשלושה סימנים, וכנגדם מהדורתנו מחולקת לשלוש פסקאות, העוסקות בנושא של נתינת טעם. נותן טעם, פרושו שמאכל מסויים סופג טעם של מאכל אחר. נושא זה נדון במסכת חולין, כפי שמציין ר"מ בתחילת הסימן. שאלת התלמוד היא האם מותר לאכול דגים ורתחים שהונחו בצלחת בשרית ביחד עם חלב. האמורא רב אוסר כי הדג ספג את טעם הבשר, ושמאל מתיר כי זו נתינת טעם בדרך עקיפה, המכונה בתלמוד, נותן טעם בר נותן טעם (ובקיצור: נ"ט בר נ"ט). עקב הדיון התלמודי התפתחה מחלוקת גדולה בין חכמי ימי הביניים ביחס לדגים שהתבשלו בסיר בשרי. רש"י וחתנו, ר' יהודה בן נתן (ריב"ן), ורבנו אפרים טוענים שאסור לאכול דגים אלו עם חלב.⁶⁶² לעומתם ראב"ן, ר"ת, ר"י הזקן, סמ"ג ורמב"ם פסקו שמותר לאכול את הדגים עם חלב, וכן נהגו בעלי התוספות הלכה למעשה.⁶⁶³ ר"מ פסק כר"ת והראב"ן, והתיר את הדגים מטעם נ"ט בר נ"ט. מקור דבריו של ר"מ הם מספר מצוות גדול, ובסוף הסימן מסה"ת (רמת ודאות ב').⁶⁶⁴ נקודה נוספת העולה משער זה היא שר"מ מזכיר ביצירתו רק את השיטה שלדעתו נפסקה להלכה, ולא מזכיר את דעת רש"י החולקת. זאת בניגוד לשאר תלמידי המהר"ם, הרא"ש, ההגהות מיימוניות והמרדכי, שהזכירו את שיטת רש"י, והרא"ש אף חשש לה.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ משפט זה קיים בכל כתבי היד מלבד קימברידג' 12 21, פריס 380 ורגיו 133. וצריך עיון מדוע המגיהה לא שם לב לשינוי זה.

⁶⁶⁰ כך מסתיים המשפט בכל הנוסחים מלבד ענף 3 שנוספו בו התיבות: "ובדיעבד שרי". וראה דיון על תוספת זאת בגוף העבודה, ענף 3, דוגמה 5.

⁶⁶¹ בכת"י 12 21 נרשם כאן המשפט: "מ"מ מותר ללוש מן המים שהוחמו ביורות של גוים שבבתינו שהן נ"ט לפגם וגם לכתחילה אם הם נקיות". אך כיוון שבשאר הנוסחים משפט זה חסר, הוא מובא בהערות השוליים.

⁶⁶² ראה מסכת חולין דף קיא ושם בתוד"ה "הלכתא", וראה ראב"ה, סימן אלף קטו', וראה אור זרוע, סימן תסז'.

⁶⁶³ בנוסף למקורות שהובאו לעיל ראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ט', הלכה כג'. וראה סמ"ג, לאוין קמא'. וראה ראב"ן, סימן רעג'.

⁶⁶⁴ תחילת הלכה זאת בסמ"ג כמעט זהה לזו של השע"ד. וראה בסמ"ג, לאוין, סימן קמא' שכתב: גרסינן בפרק כל הבשר אמר חזקיה משמיה דאביי הלכה דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח, פירוש דגים ורתחין שעלו מן הצלי לתוך הקערה שאכלו בה בשר רותח מותרים הדגים לאוכלן בכותח שיש בה חלב לפי שנותן טעם בר נותן טעם הוא, שהבשר נותן טעם בקערה והקערה בדגים ועדיין שני טעמים הללו של היתר. לעומת שני חיבורים אלו, הפתיחה והלשון של סה"ת שונה, ולא מזכירה את נוסח ספר שע"ד. עם זאת סיומת הסימן שעוסקת בקערות מבוססת על סה"ת, סימן סא'. זאת ניתן לדעת על סמך הדמיון בתוכן שתי היצירות.
⁶⁶⁵ ראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט' הלכה כג'.

לגבי שינויי הנוסח, בהלכה זאת ניתן להבחין בשלושה קטעים שאינם רשומים אלא במשפחה ג', ועוד משפט שחסר במשפחה א'.⁶⁶⁶ הקטע הראשון שאינו רשום אלא במשפחה ג': "ב' פעמים נבלע הטעם ונפלט קודם שנכנס באיסור". מהשוואת השעי"ד עם סמ"ג עולה שמשפט זה לא קיים בספר שעליו התבסס רי"מ. כמו כן, נדמה שניתן להבין את נוסח השעי"ד אף ללא קטע זה. בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 4 עמדנו על כך שככל הנראה מדובר בהוספה מאוחרת שאינה מאת המחבר.

אף המשפט הבא שרשום רק במשפחה ג', "שאינו עוד טעמו הפולט חשוב טעם, לכן מותר לאכול בחלב", לא מופיע בסמ"ג. כמו כן, גם כאן דברי השעי"ד מובנים ללא משפט זה, שמסביר טוב יותר את דין נ"ט בר נ"ט.⁶⁶⁷ השינוי הבא בין הנוסחים הוא החסרון במשפחה א' של המשפט: "דיש שם ג' נותני טעם של התיר, הבשר נותן טעם במחבת והמחבת⁶⁶⁸ במים והמים בדגים ועדיין היתר הוא ומותרין לאכול בכותח". מהשוואת השעי"ד לסמ"ג שמס' שאב רי"מ את ההלכה עולה שמשפט זה רשום ביצירה המקורית. לפיכך, סביר מאד שחסרון המשפט נובע מהשמטת הדומות. עם זאת, נדמה שהבנת הספר לא נפגעה מחסרון המשפט.

השינוי הטקסטואלי האחרון בסימן זה הוא המשפט: "אבל אם האחת מלא שמנונית או שירי מאכל של בשר או של חלב במחבת או בקערות, הכל אסור דטעם ראשון הוא", שנוסף במשפחה ג'. מבדיקת מקורות הדין שהם הסמ"ג וסה"ת ניכר שהוספה זאת רשומה במשפחה ג' בלבד, ולא בספרים מהם שאב רי"מ את ההלכה. על אף חסרון הקטע בשאר משפחות הספר, ניכר שהתוכן לא נפגע. הקטע שנוסף במשפחה ג' בא לבאר את ההלכה טוב יותר, ולהסביר ללומד מה הדין אם הכלי היה מלוכלך. עם זאת, אף בשאר הנוסחים ניתן להסיק הלכה זאת מכך שרי"מ התיר קערות נקיות. לפיכך ניתן לשער שבדומה לשתי ההוספות הראשונות שראינו גם קטע זה נוסף בשלב מאוחר יותר בידי המחבר או חכם אחר.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ התיבות "משמיה דאביי הלכתא" אינן רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו. עם זאת, הן רשומות במהדורות הדפוס. ייתכן שבמהלך השנים חכמים שמו לב שמקור השער הוא מסמ"ג, והעתיקו את "התיבות החסרות" לתוך השעי"ד. הבדל נוסף בין כתבי היד העתיקים למהדורות הדפוס הוא שבכתבי היד העתיקים לא רשומות התיבות "כל שכן", שקיימות במהדורות הדפוס. יתרה מזאת, ייתכן שהן לא מדוייקות, שכן בישול דגים בכלי בשרי היא נקודת המחלוקת בין רש"י ורי"ת, וזה לא ברור מאילו כפי משמעות המילים "כל שכן".

⁶⁶⁷ על כן, ייתכן שמשפט זה נרשם בצידי הגליון על ידי המחבר או חכם אחר והוכנס בשלב מאוחר יותר לתוך החיבור. אך מצד שני, ייתכן שמשפט זה היה רשום במהדורה המקורית, והמחבר או חכם אחר החליטו לקצר את הספר, ולהורידו.

⁶⁶⁸ כך הגירסה בענפים 1 ו-2. אך בשאר כתבי היד רשום כאן: "נותן טעם".

⁶⁶⁹ עם זאת, לגבי שלושת ההוספות לא ניתן לשלול לגמרי אפשרות שהנוסח המקורי היה דומה למשפחה ג', ובשאר כתבי היד קיימת השמטה של מעתיק. אם כי נדמה שאפשרות זאת פחות סבירה.

2. בסימנים הבאים בשער כא' רי"מ ממשיך לעסוק בנושא נתינת טעם, ונותן דוגמאות מעשיות כיצד ניתן ליישם דין זה במציאות. בסימן הראשון הדוגמאות הן מביצים, ירקות, קטניות ועיסה שהתבשלו בסיר חלבי, ורוצים לאכול אותם עם בשר. הדוגמאות על ביצים, ירקות וקטניות מבוססות ומועתקות מסה"ת (רמת ודאות ב').⁶⁷⁰ לעומת זאת הדוגמה האחרונה בשע"ד לא מבוססת על סה"ת.

3. בסימן האחרון בשער זה רי"מ רושם דוגמה נוספת השייכת להלכות נ"ט בר נ"ט, העוסקת גם היא בלישה. אלא שבשונה מהסימן הקודם כאן מדובר בלישה בכלים של גויים. מפרשי השע"ד לא ציינו את המקור לדיני לישה במים שנתבשלו בכלי חלבי או בסיר של גוי. אף מסקירת הספרות שקדמה לרי"מ, ומהיצירות שהוא מתבסס עליהם לא נמצאת הלכה זאת. מה עוד שהמהרש"ל שמזכיר דין זה מייחס אותו לרי"מ, ולא לחכם קדום יותר.⁶⁷¹ אולם מבדיקת כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, שבו רשומות הלכות רבות בנושא איסור והיתר, קיימת הלכה זאת, ורי"מ עצמו מציין שהמקור הוא מדברי הגאונים (רמת ודאות א').⁶⁷² נמצאנו למדים פעם נוספת שרי"מ לא הסתפק בהלכות המובאות בספר התרומה ובסמ"ג, אלא הרחיב אותן על ידי כתיבת שיטות הלכתיות נוספות. לגבי שוני טקסטואלי שקיים בענף 1 ראה בגוף המחקר, ענף 1 דוגמה 7, וענף 3 דוגמה 5.⁶⁷³

שער כב' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. וצריך לזהר שלא לאפות פת בצד פשטידא פן יאכל הפת עם חלב. כדאמרין אין טשין התנור באליה ואם טש כל הפת כולו אסור לאוכלו {אפילו לא נגעו זה בזה דאזיל האי ומפטם האי בין בתנור בין תחת כלי ברזל או חרס דאין להתיר משום נ"ט בר נ"ט חדא בעיסה או בפשטידא ומשם

⁶⁷⁰ ראה ספר התרומה, סימן סא' שכותב: "אם כן ביצים שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותרים לתתם במולייתא שקורין פשטיד"א או אפכא". הפתיחה של סה"ת לסימן סא' תואמת את הפתיחה של רי"מ לסימן זה. וראה מסכת חולין דף קיא בתוד"ה "הלכתא" שרשיי חולק בסיטואציה של ביצים המבושלים במחבת חולבת, ורי"מ פוסק בכל הסוגיה הזאת כר"ת. ייתכן שהסיבה לזה היא שכך נהגו הלכה למעשה כפי שמציינים התוספות.

⁶⁷¹ ראה מהרש"ל, ים של שלמה, מסכת חולין פרק ח'.

⁶⁷² ראה כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, דין כא'.

⁶⁷³ בענף 1 חסר המשפט: "אותם במלייתא שקורין פשטידא. או שנתבשלו במחבת של בשר מותר לתת". בענף 3 נוספו התיבות: "ונ"ל בדיעבד שרי".

בעוגה היינו דווקא פליטת טעם בכלי, אבל מאוכל לאוכל הכל חשוב טעם אחד⁶⁷⁴ אפילו עם הבשר
 פן יאכלנו בחלב. וכן לאפות בצד פלאדנש פן יאכלנו עם בשר. ואם אפה, אסור לאכול הפת אפילו עם

⁶⁷⁴ קטע זה אינו קיים בגוף הספר בכתבי היד הקדומים שבדקנו לצורך המחקר, גם לא במשפחה ג' שכוללת הגהות
 מאוחרות שלא מהמחבר. כך כתב אף דבליצקי במהדורתו, עמ' קפו, הערות א'-ב'. וכן כתוב במהדורת המאור, עמ' 226-
 227. לפיכך מסתבר שקטע זה הוא הוספה מאוחרת שלא נכתב בידי רי"מ. זאת על אף שניתן לטעון שמדובר בהשמטה
 מפני הדומות, "ואפילו" "ואפילו". חיזוק לטענה זאת ניתן לראות כאשר משווים את השע"ד עם סה"ת סימן סא' שהוא
 המקור לדין זה, כפי שניכר בטבלה להלן

שע"ד	סה"ת
<p>וצריך ליזהר שלא לאפות פת בצד פשטידא פן יאכל הפת עם חלב, כדאמרינן אין טשין התנור באליה ואם טש כל הפת כולו אסור לאוכלו</p> <p>{ אפילו לא נגעו זה בזה דאזיל האי ומפטם האי בין בתנור בין תחת כלי ברזל או חרס דאין להתיר משום נ"ט בר נ"ט חדא בעיסה או בפשטידא ומשם בעוגה היינו דווקא פליטת טעם בכלי, אבל מאוכל לאוכל הכל חשוב טעם אחד }</p> <p>אפילו עם הבשר פן יאכלנו בחלב. וכן לאפות בצד פלאדנש פן יאכלנו עם בשר. ואם אפה, אסור לאכול הפת אפילו עם מלח.</p> <p>ומיהו הפשטידא והפלאדנש אוכלין ולא שייך למימר דילמא אתי למיכל בחלב ועם בשר אחרי שניכר הבשר או החלב.</p>	<p>ועוד צריך ליזהר שלא יאפו עוגה קטנה בצד פשטיד"א פן יאכל העוגה בחלב, כדאמרי' אין טשין את התנור באליה</p> <p>ולא בצד פלדון פן יאכל העוגה עם בשר ואם אפה אסורה אותה עוגה לאכול</p> <p>אפי' במלח וכן תחת כלי ברזל או כלי חרס אסור לאפותן יחד</p> <p>אפי' לא יגעו זה עם זה דאזיל האי ומפטם להאי ואין להתיר מטעם דהוי נ"ט בר נ"ט חד בעיסה של פשטיד"א או של פלדון ומשם בעוגה. דשמא היינו דוקא פליטת טעם של כלי אבל מאוכל לאוכל הכל חשוב טעם אחד. ועוד דרוב פעמים...</p>

מהשוואת המקורות עולה ברור שרי"מ שאב את נוסח הסימן מסה"ת. כמו כן, ניכר שהמשפט החסר בכתבי היד המוקדמים של השע"ד, נמצא בסה"ת. אולם, בסה"ת מיקומו שונה מאשר בכתב היד של מהדורתנו, ומהדורות הדפוס. בסה"ת הוספה זאת עומדת בפני עצמה ורשומה אחרי המשפט המודגש והמשפט המסומן בקו תחתון, שמהווים בסה"ת יחדה אחת. לכאורה אף בשע"ד כך צריך להיות רצף הדברים, בתחילה המשפט המודגש ולבסוף המשפט המסומן בקו תחתון. אכן, כך הוא נוסח כתבי היד העתיקים. אלא שבמהדורת הדפוס נוסף המשפט הבא מספר התרומה. אך מיקומו אינו בסוף הקטע, אלא באמצעו, דבר המקשה על הבנת דברי רי"מ. מכך שמשפט זה הוכנס כנראה שלא במקומו ניתן להצביע על שיבוש שקיים בקטע שלפנינו דבר שמרע את אמינות קיומה של הפיסקה בנוסח המקורי של השע"ד. תופעה זאת יכולה להתרחש על ידי כך שמגיהה מסויים הוסיף את דברי סה"ת בצד הגליון, ומעתיק מאוחר הכניס את ההגהה במקום לא נכון.

יתר על כן, דבר נוסף שניתן ללמוד מהשוואת השע"ד וסה"ת הוא שבפסקה האחרונה בשע"ד קיים קטע שלא נמצא בסה"ת. בקטע זה קיימת השלמה להלכה זאת שבה רי"מ מקל במקרה הנידון במצב מסויים. חידוש זה שמקל יותר משורת הדין לא רשום בסה"ת. דבר המלמדנו פעם נוספת שרי"מ הכניס הלכות מעשיות ופרקטיות לתוך קטעים שלקח מספרים אחרים.

מלח.⁶⁷⁵ ומיהו הפשטידא והפלאדנש אוכלין ולא שייך למימר דילמא אתי למיכל בחלב ועם בשר אחרי שניכר הבשר או החלב.

2. וצנון שחתך בסכין של בשר אסור לאוכלו בכותח מאי טעמא אגב חורפיה דסכינא⁶⁷⁶ בלע. פירש"י שני פירושים, חדא שחריפות של (סכין) {צנון}⁶⁷⁷ מפליט עיקר טעם בשר הבלוע בסכין ונבלע בצנון ואינו קרוי נותן טעם בר נותן טעם.⁶⁷⁸ ועוד פ"י שהסכין אינו מקונח היטב והשמנונית הוא בעין {ונדבק בדופן הסכין}⁶⁷⁹. ומן הדין לא היה צריך הצנון רק הדחה כיון שאינו רותח, אלא אגב חורפיה דצנון בלע טובא הילכך צריך לזהר שלא לחתוך בסכין {חולבת}⁶⁸⁰ לא שומין ולא בצלים ולא ראשי כרישין שרוצה לתת עם לפי שהם חריפין ודומין לצנון או איפכא [לחותכן בסכין בשר לתת בתבשיל של חלב].⁶⁸¹ ואם עבר וחתך לא סגי בהדחה שהרי נבלע בה ונתפשט הטעם. ואם אחרי כן נתנה בקדירה רותחת מותר דבטל טעם הסכין הבלוע בירק, וזהו מעט. אבל אם חתכו בסכין של גוי {דזהו}⁶⁸² איסור הבלוע בירק⁶⁸³, {בס' אם יש} {אז צריך}⁶⁸⁴ ס' בקדירה כנגד כל הירק, דחתיכה עצמה נעשית נבילה וצריך ס' כמותה. ויכול להיות שאין חילוק בין בן יומא לשאינו בן יומא, {דאע"ג} {דאגב חורפיה}⁶⁸⁵ דהירק אינו בולע ומחליא ליה והוי {נותן}⁶⁸⁶ טעם לשבח. כדאמרינן גבי קורט

⁶⁷⁵ בענף 3 ממשפחה ב' רשום כאן: "דילמא אתי למיכל בחלב".

⁶⁷⁶ ככל הנראה קיימת כאן טעות וצריך לגרוס במקום "סכין", "צנון". וכך הגירסה בשה"ת סימן נט' שהוא מקור הסימן, וכן הנוסח בכתבי היד של השע"ד.

⁶⁷⁷ כך צריך לגרוס, וכן הנוסח בשה"ת שם.

⁶⁷⁸ בענף 1 רשום כאן: "וכן פסקו ר"ת ורבינו ברוך בעל התרומה לעניין תבלין שדכו במדוך של בשר ונתנן בתבשיל של חלב או איפכא דליכא למשרי משום דשמא הוי נותן טעם בר נותן טעם דתבלין חזקין וחריפין הן והוי מדוך כמו בית שאור שחיימוצו קשה ואסור משום נותן טעם ממש הנבלע שם בר נותן טעם". ייתכן שזאת הוספה מאוחרת. אך עדיין ניתן לומר שהקטע נכתב בידי רי"מ, ולתלות שמדובר בהשמטת הדומות שקיימת בכל שאר המשפחות והענפים.

⁶⁷⁹ תוספת זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר. אבל קיימת בשה"ת, סימן נט'. על כן ייתכן שחכם מאוחר רשם תיבות אלו בצידי הגליון.

⁶⁸⁰ תיבה זאת רשומה בשה"ת, תחילת סימן ס' שהוא מקור הדין, ובשאר כתבי היד של השע"ד.

⁶⁸¹ בכת"י 12 21 חסרות התיבות: "לחותכן בסכין בשר לתת בתבשיל של חלב", והמגיה לא ציין חסרון זה.

⁶⁸² התיבות "דזהו איסור הבלוע בירק" רשומות בשה"ת, שם שהוא מקור הדין.

⁶⁸³ המילים: "דזהו איסור הבלוע בירק" חסרות בכתבי היד אוקספורד 1130 פרמה 2908 ומנצ'סטר 31 ממשפחה א', אך רשומות בוטיקן 165 שאף הוא ממשפחה א'.

⁶⁸⁴ תיבות אלו קיימות במשפחה א', וכן הנוסח בשה"ת ובכתבי יד רבים של השע"ד.

⁶⁸⁵ כך הנוסח בשה"ת שם, שהוא מקור הדין. וכן הנוסח בשאר כתבי היד של השע"ד.

⁶⁸⁶ לא רשום בשה"ת ובכתבי היד העתיקים שבדקנו.

{של} 687 חלתית {בסכין} 688 של גוים {אסורים אע"פ ש} 689 אינם בני יומן אסר לה בפרק אין מעמידין. אבל אם חתך קפלוטות או כרוב שאינן חריפין, אינו צריך רק הדחה. 690

שער כבי' - פרוש

1. שער זה מחולק בנוסחי הדפוס לשני סימנים, והוא עוסק בשני נושאים שלכאורה שונים זה מזה. 691 בתחילת השער רי"מ מסכם משה"ת על הלכות הפרדה בין בשר לחלב באפיה, ובסופו דן בצנן שנחתך בסכין בשרית (רמת ודאות ב'). 692 בשה"ת, שהוא מקור הדברים, נושאים אלו רשומים בסימנים שונים. 693 אולם התלמוד הבבלי מסמך שתי הלכות אלו וכותב: "הלכתא: דגים שעלו בקערה - מותר לאוכלן בכותח, צנן שחתכו בסכין שחתך בה בשר - אסור לאוכלו בכותח". 694 מעיון במקור התלמודי ובספרים שהיו לפני רי"מ ניתן לומר שהוא התבסס בנוסף לשה"ת גם בספר האור זרוע. נראה שהראשון שרושם את שלושת ההלכות האחרונות שראינו ברצף ומסביר את הקשר ביניהן הוא ר' יצחק אור זרוע. 695 לדעתו בכל שלושת המקרים שייך דין נ"ט בר נ"ט שעסקנו בו בשער

687 כך הנוסח בשה"ת שם, שהוא מקור הדין. וכן הנוסח בחלק מכתבי היד, כגון וטיקן 183, הרוורד 39, קיימבקידיג 2580 ופריס 12290.

688 לא רשום בשה"ת ובכתבי היד העתיקים שבדקנו.

689 תיבות אלו קיימות בשה"ת שהוא מקור הדין. התיבה "אסורים" לא רשומה בכתבי יד רבים של השע"ד, והתיבה "אע"פ" קיימת בכל כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר.

690 במשפחה ג' רשום כאן: "ואם חתך בהן לפתא שפיר דמי למיחתך אחר כך אפילו צנן לפי שטעם הלפת הוא משונה ומבטלה הטעם שפלט מן הסכין. כך פרש"י. משמע דלפת דוקא אבל אם חתך בסכין לחם או ירק או פרי שאינו חריף אסור לחתוך אחריו צנן וירק חריף שרוצה לתת עם בשר".

691 צריך לציין שבמקרה שלפנינו אף השער שבכתב היד של מהדורתנו מחולק לשני חלקים. זאת ניתן לראות מהמילה הראשונה של כל נושא שרשומה בפונט שונה משאר הספר. כלומר, לפעמים לחלוקה של מהדורות הדפוס יש בסיס כבר על פי כתבי היד העתיקים של החיבור.

692 רמת ודאות ב' בשל הנוסח והתוכן הדומים בשתי היצירות. ראה ביטון, שע"ד, עמ' 225. וראה שה"ת, סוף סימן סא. לעומת זאת, הסמ"ג לא דן בסוגיה זאת.

693 דין חיתוך ירקות בסכין בשרית רשום בשה"ת בסימן נט'.

694 ראה תלמוד בבלי מסכת חולין דף קיא ע"ב.

695 ראה אור זרוע, ח"א, סימן תסז'.

הקודם. נמצאנו למדים ששער כב' הוא המשך של דיני נ"ט בר נ"ט. יתר על כן, ניתן ללמוד משער זה שלעיתים רי"מ השאיל את הסדר של נושאי הספר ממקור אחד, ואת תוכן הדברים מחיבור אחר.

2. כאמור, בסימן זה מדובר על חיתוך ירקות בסכין חלבית. מהשוואת השע"ד לסה"ת ניכר שרי"מ ליקט את ההלכה כולה מרבנו ברוך (רמת ודאות ב'). עם זאת, רי"מ אינו העתיק מילה במילה, ובנוסחי הדפוס רשומות מילים שרי"מ החליט להשמיט, כדוגמה התיבות: "ונדבק לדופן הסכין". במשפחה ג' נוספה עוד פיסקה מסה"ת, העוסקת בחיתוך לפת, שלא הייתה קיימת בעדי הנוסח האחרים.⁶⁹⁶ יתר על כן, גם דין לפת הועתק מספר התרומה כמעט מילה במילה.⁶⁹⁷ ניכר שהוספה זאת נרשמה בסוף השער, וחסרונה לא מורגש בשאר כתבי היד. במקרים כאלו קיים מתח בין תופעת הספר הפתוח, החוששת למצב בו המחבר בעצמו הוסיף עם הזמן קטעים לספרו. לבין חכמים אחרים שכתבו את חידושיהם בצידי הגליון, והם נכנסו על ידי מעתיק טועה לתוך גוף הספר.⁶⁹⁸ בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 7, העלנו אפשרויות שונות בכדי להסביר את הבדלי נוסח בין כתבי היד.

תופעת נוסח נוספת ומעניינת הקיימת בסימן זה היא הוספה ייחודית הקיימת בענף 1 של משפחה ב'. בענף זה רשום: "וכן פסקו ר"ת ורבנו ברוך בעל התרומות לעניין תבלין שדכו במדוך של בשר....בר נותן טעם". קיימות שתי אפשרויות בכדי להסביר את הבדלי הנוסח: ראשית, ייתכן שענף 1 משמר נוסחה מקורית יותר, ובשאר כתבי היד קיימת השמטת הדומות בין המילים "נותן טעם". עם זאת, ייתכן שהקטע בענף 1 נכנס לספר בשלב מאוחר יותר. בגוף העבודה בפרק העוסק בענף 1, דוגמה 3 עמדנו על שתי האפשרויות. למעשה נראה שכדאי לקחת בחשבון שענף 1 מייצג גירסה מקורית יותר, אם כי מסקנה זאת פחות מסתברת.

⁶⁹⁶ להלן נראה ציטוט של ספר התרומה הלכות איסור והיתר סימן ס'. החלק שהושמט בחלק ממשפחה א' יסומן בהדגשה, והחלק שנוסף במשפחה ג' יסומן בקו תחתון.

"אבל אם חתכה בסכין של עכו"ם **שזהו איסור הבלוע בירק** אז צריך ס' בקדירה שיעור כל הירק דחתיכה עצמה נעשית נבלה וצריך ששים כמוה. ויכול להיות שאין חלוק בסכין אלא אפי' אינו בן יומו חשוב כבן יומו דאגב חורפיה דצנון או הירק דחרוף מחליק ליה והויא ליה לשבח כדאמר גבי קורט של חלתית של עכו"ם דאסור אף על גב דכלי עכו"ם בחזקת שאינן בני יומן ואסור ליה בפ' אין מעמידין אבל עליון של קפלוטות וכרוב אינן חזקים וחרפין ולא בעי רק הדחה. ואי חתך קישות גרידא למפסקיה וסגי בהדחה בהכי דחרוף מעט ונבלע הטעם בו. אך אינו מתפשט כמו בצנון. ואם חתך בהו לפתא שפיר דמי למחתך אחרי כן אפי' צנון לפי שטעם הלפת משונה ומבטל טעם הנפלט מן הסכין כך פ"י רבינו שלמה. משמע דלפת דוקא אבל אם חתך בסכין לחם או ירק שאינו חריף אסור מכל מקו' לחתוך אחר כך צנון או ירק חזק וחרוף שרוצה לתת עם בשר.

⁶⁹⁷ ראה ספר התרומה סימן ס'.

⁶⁹⁸ האפשרות השלישית היא שייתכן שבתחילה רי"מ כתב מהדורה ארוכה, ולסוף הוא או חכם אחר החליטו לקצרה.

שער כג' – נוסח [מחולק לעשר פיסקאות שמהוות עשר סוגיות]

1. נמצא קורט דם על הביצה. לפי מסקנא ההלכה אם נמצא דם על ביצה בקשר של חלבון, חלבון פירוש חלבון, חלמון האדום, קשר היינו הזרע, ולא עבר הדם לחוץ לקשר זורק הדם ויאכל הביצה ואם נתפשט מאותו דם חוץ לקשר על החלבון, כל הביצה אסורה. וכל שכן בקשר של חלמון אם נתפשט חוץ לקשר דהכל אסור. נמצא על החלבון כל הביצה מותרת. ואם נמצא על החלמון כל הביצה אסורה דשדי תיכלא בכולה. ואם נמצא דם בחלבון אחר שנתבשל { שאין מקום הקשר ניכר אע"פ שיש לחוש שמא }⁶⁹⁹, שאין מקצתו על הקשר לא חיישינן דספקא דרבנן לקולא ודנין אותו כמו שאנו רואין עתה ומותר דדם ביצים דרבנן.⁷⁰⁰ ביצה שצלאו { גוי }⁷⁰¹ פסקינן פרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסר וכן פסק רב אלפס { משום בישולי גויים }⁷⁰².

2. והא דקיימא לן ביצה בס' ואין ביצה מן המנין, הני מילי דאית ביה אפרוח. אבל ביצה של עוף טמא⁷⁰³ שנתבשלה עם ביצים טהורים, אינה אוסרות ואינה צריכה שיעור. דקיימא לן { דמיא }⁷⁰⁴ דביעי { פירוש ביצים }⁷⁰⁵ מיא בעלמא⁷⁰⁶ הוי.⁷⁰⁷ זהו לפרש"י שפירש באילו טריפות גבי גיעולי ביצים { מותרים }⁷⁰⁸. אבל ר"ת מפרש געולי ביצים שהכו תרנגולת על רחמה ומפלת ביצה שלא נגמרה כל הצורך { בקליפה קשה }⁷⁰⁹. ואשמועינן שאינה אסורה משום אבר מן החי.⁷¹⁰

⁶⁹⁹ ייתכן שמדובר בהשמטת הדומות. אף על פי שבחלק מהנוסחים כתוב "היה מקצתו" במקום "שאיין מקצתו".

⁷⁰⁰ במשפחה ג' רשום כאן: "או אם ספק אי הוה דם על החלבון או על החלמון הוי ספיקא דרבנן ולקולא".

⁷⁰¹ התיבה קיימת בשאר כתבי היד של השערי דורא.

⁷⁰² במשפחה א' וענף 2 רשום נוסח קצר שלא כולל את ההוספה בסוגריים. לעומת זאת, בשאר כתבי היד רשום כאן: "משום בישולי גויים". וראה בגוף העבודה בפרק שעוסק בענף 2 דוגמה 3.

⁷⁰³ במהדורות הדפוס נוסף: "או ביצת טריפה".

⁷⁰⁴ תיבה זאת לא קיימת במשפחה א' ובכתבי יד רבים.

⁷⁰⁵ תיבות אלו לא קיימות בכתבי היד שבדקנו.

⁷⁰⁶ בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "לא כלום".

⁷⁰⁷ בענף 1 רשום כאן: "תוספת, וכן פסק הרב אלפסי ורבינו חננאל והר"ש ברזילוני ורוב הגאונים דמיא דביעי בעלמא הוא ודוקא דביצת עוף טמא אבל ביצה שיש בה אפרוח או דם אוסרת וצריכה שיעור בס' ואחת של היתר כך פסק ה"ר אלפסי והר"ש ברזילוני ורבו חננאל". וראה בגוף המחקר, ענף 1, דוגמה 5 דיון על תוספת זאת.

⁷⁰⁸ תיבה זאת לא קיימת במשפחה א' ובכתבי היד.

⁷⁰⁹ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד העתיקים שבדקנו. וכן לא נמצאות במהדורת המאור. אבל כן כתובות במהדורת דבליצקי, עמ' קצה'.

⁷¹⁰ בענף 1 רשום כאן: "וצריך עיון בצרפת מתירין ביצת עוף טמא מה שנתבשל עמה דהוי מיא בעלמא". וראה דיון על כך בגוף העבודה, ענף 1, דוגמה 4.

3. פסק⁷¹¹, וכללא הכי הוי, דביצה של עוף טמא, או של עוף טהור ומצא בו אפרוח {דכל זמן שהאפרוח בקליפתו יש בו איסור משום שרץ השורץ על הארץ}⁷¹² או דם, שפירשנו שהדם אסור. ואם נתבשל עם ביצים טהורים או עם דבר אחר, בין בקליפתו בין בלא קליפתו, הכל אסור עד שיהא ס' מן ההיתר. ופר"ת דמן הדין אף ביצים מן עוף טהור אסורין באבר מן החי, שלא מצינו היתר בדבר הבא מן החי אלא שהיתר כתוב בפרשת שילוח הקן מואת הבנים תקח לך בראויין לך כגון עוף טהור הרובץ על ביצים טהורין הראויין לך ולא עוף הרובץ על הביצים⁷¹³ שאינם ראויין לך וסד"א דאף עוף טמא⁷¹⁴ ביצתו מותרת, לכך צריך לאסור בפרק אלו טרפות מקרא דבת היענה. ולכך צריך נמי שפסק פ"ק דבכורות לאסור [חלב של טמאה הואיל והתיר הכתוב של טהורים שנא' זבת חלב ודבש, ואי לאו דשרי]⁷¹⁵ היכי משתבח ביה קרא.

4. ודבש דשרי לא ידעינן מן הפסוק דההוא מיירי בדבש {של} תמרים ולא ידעינן כדדרשינן בפ"ק דבכורות דכתיב את זה תאכלו מכל שרץ העוף זה אתה אוכל ואי אתה אוכל כל שרץ עוף טמא, העוף טמא עצמו אי אתה אוכל {אבל אתה אוכל}⁷¹⁶ מה שהעוף טמא משריץ ואיזהו דבש דבורים. ופריך השתא {יכול}⁷¹⁷ אף גזין וצרעין⁷¹⁸ {ומשני}⁷¹⁹ {אמרת⁷²⁰ לאו מה ראית}⁷²¹ ומשני מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי ומוציא אני דבש גזין וצרעין שיש שם לווי. אף על פי שאנו {רואים}⁷²² אברים של דבורים בדבש, אין לאסור בשביל כך דלית להו [טעם והוי ליה כרגלי החמור דמותרין

⁷¹¹ המילה "פסק" רשומה במשפחה א', ובענפים 1 ו-2.

⁷¹² הוספה זאת קיימת רק במשפחה ג'.

⁷¹³ נראה שחסרון המשפט במשפחה א' נובע מהשמטת הדומות בין המילים "ביצים". יתר על כן, תיבות אלו רשומות בסמ"ג, לאוין סימן קלב' שעליו מבוססת ההלכה.

⁷¹⁴ מילים אלו רשומות בסמ"ג הנ"ל, שעליו מבוססת ההלכה.

⁷¹⁵ התיבות לא קיימות בכתב יד 12 21, ונמצאות בשאר הנוסחים. על כן ניתן לומר בוודאות שמעתיק כתב ידנו טעה והשמיט תיבות אלו. מה עוד שאין להלכה זאת משמעות ללא התיבות החסרות.

⁷¹⁶ תיבות אלו רשומות בכתבי היד של השע"ד, במשפחה א' ומשפחה ב'.

⁷¹⁷ תיבות אלו רשומות בכתבי היד של השע"ד, במשפחה א' ומשפחה ב'.

⁷¹⁸ בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "מותר לאכול".

⁷¹⁹ מילה זאת לא רשומה בכתבי יד רבים ובהם משפחה א' ומשפחה ב'.

⁷²⁰ התיבות: "אמרת לא ומה ראית" לא קיימות בכתב יד 12 21.

⁷²¹ כך הגרסה ברוב משפחה ב', אך במשפחה א' וענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "להרבות דבורים ולהוציא גזין וצרעין". וראה על כך בגוף העבודה בפרק העוסק בענף 3, דוגמה 8.

⁷²² מילה זאת קיימת בשאר כתבי היד וכנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק.

בבכורות דנותנין טעם לפגם, ונבילה סרוחה מעיקרא דמותרת כדאיתא בע"ז.⁷²³ ולא גזרינן שמא דבש מגזין וצרעין מעורבין בו דלא מתערבין יחד. ומיהו מחלוקת {הוא בין} ⁷²⁴ רבינו תם ובין ור"י {בן אחותו, אם דבש דבורין מותר או לא} ⁷²⁵ כדאיתא בפ"ק דבכורות מפני מה דבש של דבורים {מותר} ⁷²⁶ דהא כל היוצא מן הטמא טמא לפי שאינו מגופו אלא מביאין עשבים בפייהם ומוקיאות אותן בכורת כדי שימצאו ממנו לאכול בימי הגשמים. ומטעם זה התיר ר"ת אף {דבש} ⁷²⁷ גזין וצרעין. דהכי תנן בסתם משנה במסכת מכשירין דבש הגזין והצרעין טהור ומותר באכילה. אבל רבינו יצחק פסק שהוא אסור מטעם זה כדפרישית.

5. ומסיק שם⁷²⁸ שלוקחין ביצים מן הגוים ואינן חוששין לא משום נבילות ולא משום טריפות ובלבד שיאמר הגוי של עוף פלוני {טהור} ⁷²⁹ הוא. ופריך ולבדוק בסימנים אם ראש האחד חד {וראש אחר כד, פירוש רחב} ⁷³⁰ ומשני סימנים לאו דאורייתא משום דאיכא ביצי יונה הדומין לביצי עורב. ואנו שלוקחים עתה ביצים מן הגוים אעפ"י שאינם אומרים של עוף פלוני הם⁷³¹ אנו סומכים על רוב ביצים של עוף טהור.

6. והא דאמרינן אין לוקחין ביצים טרופות בקערה מגוים, כיון שאינם רגילים למכורם כך מוכחא מילתא שהם של עוף טמא ומוכרן חתוכות וטרופות שלא יקנה הישראל מהן שלימים.

⁷²³ המשפט: "טעם והוי ליה כרגלי החמור דמותרין בבכורות דנותנין טעם לפגם, ונבילה סרוחה מעיקרא דמותרת כדאיתא בע"ז", לא קיים בכתב יד 12 21, והוא נלקח משאר הנוסחים. לפיכך בוודאות ניתן לומר שקיימת כאן השמטה של המעתיק. מה עוד שאין כל משמעות להלכה בלי משפט זה.

⁷²⁴ המילה "בין" רשומה בכתבי היד, והמילה "היא" חסרה בחלק מכתבי היד כגון משפחה א', וכתב היד מילנו 80 וקיימברידג' 12 21.

⁷²⁵ התיבות "בן אחותו" רשומות בכתבי יד רבים כגון משפחה א'. אך ההמשך לא קיים בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁷²⁶ תיבה זאת קיימת בכתבי היד של השע"ד.

⁷²⁷ תיבה זאת קיימת בכתבי היד של השע"ד.

⁷²⁸ בכתב יד קיימברידג' 12 21 רשום במקום "שם", "בתלמודא". והנוסח במהדורה כמו ברוב כתבי היד.

⁷²⁹ תיבה זאת לא רשומה ברוב מוחלט של כתבי היד העתיקים שבדקנו מלבד בשלושה. היא לא קיימת אף בסמ"ג, לאוין, סימן קלב'. אך רשומה בסה"ת, סימן כז'.

⁷³⁰ ההוספה לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

⁷³¹ ייתכן וזו השמטת הדומות. יתרה מזאת, המשפט פחות מובן ללא התיבות החסרות.

7. ואע"פ אילו קיינטיא"ש {הקרואים קיכליך בלי"א} ⁷³² מותרים לקנותם מן הגוים ולאכול אף על פי שהם נילושים מביצים כי אינם נילושות אלא מביצים שלימים. וגם אין לאסורן דשמא היה דם בתוכן דרוב ביצים אין בהן דם.

8. וגם אין בודקין אותם אם יש בהן דם כשאוכלים אותם צלויות **זאין יכולים לבדקם** ואזלינן בתר רובא. ⁷³³ אע"פ ⁷³⁴ שרגילות כשעושין תבשיל או מרק לעיין אחריהן אם יש בהן דם, חומרא בעלמא הוא. וכל אותן שאינם שומרין עצמן מפת של גוים אוכלין (קיינטיאש) {קוכלין} ⁷³⁵ דהעיסה עיקר כך מסיק תלמודא ⁷³⁶ מסכת ע"ז דקמחא עיקר. ומיהו הני נילש {שקורין אובלטש} ⁷³⁷ גובלא בעלמא הוא ואית בהו בשולי גוים כמו שלקות ומברכין עליהם בורא מיני מזונות. ועל קיינטיאש ברכת המוציא וברכת המזון.

9. וביצים שנמצאו בתרנגולת בקליפתן מותר לאוכלן בחלב בתבשיל. אבל כשנמצאות בתרנגולת שחוטה בלא קליפה אסור לאוכלן בחלב וגם צריכין {מליחה והדחה} ⁷³⁸ כשאר בשר.

10. ותרנגולת שהיא ספק טריפה, אם ילדה ביצים שחלא קמא אסורין, דהיינו ביצים שהיו במעיה בשעת טרפות. אבל אותן שבאו מחמת שזקק לה זכר אחר שאירע הספק, כשרות. וגם התרנגולת כשירה דאם היתה טריפה לא הייתה מעוברת עוד ויולדת. כדפסיק תלמודא הילכך כל שאינה יולדת בנקבה טריפה. **ביצה שצלא הגוי פסקינן פרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסור וכן פסק רב אלפס משום בשולי גוים.** ⁷³⁹

⁷³² לא רשום בחלק מכתבי היד ובהם משפחה א', כתב היד של מהדורתנו, רגיו 133, פריס 380 ופרמה 3266.

⁷³³ בענף 3 רשום כאן: "ורוב ביצים אין בהם דם". וראה על תוספת זאת בגוף העבודה, ענף 3, דוגמה 6.

⁷³⁴ בכתב יד וטיקן 165 הנוסח הוא: אע"פ שהנשים רואות קודם שעושות תבשיל שהן בהן דם חומרא..."

⁷³⁵ בכתב היד עצמו היה רשום "קיינטיאש", אך המגיהה מחק וכתב "קוכלין".

⁷³⁶ ניכר שלפעמים רי"מ מכנה את התלמוד "תלמוד" ולפעמים "ספר".

⁷³⁷ הוספה שקיימת רק בענף 3 ממשפחה ב'.

⁷³⁸ "מליחה" רשום בשאר עדי הנוסח "והדחה" לא.

⁷³⁹ התיבות: "משום בשולי גוים" רשומות רק בענף 2. כמו כן משפט זה כבר נכתב לפני כן ושם הסיימת בכל כתבי היד הייתה "משום בשולי גוים", חוץ מענף 2 שהסיימת הובאה כאן ולא שם. וראה דיון רחב על כך בגוף העבודה, ענף 2, דוגמה 1.

1. שער זה עוסק במאכלים הנוצרים על ידי חיות, כגון ביצים ודבש. בנוסף, זהו השער הארוך ביותר בספר המכיל במהדורות הדפוס 12 סימנים.⁷⁴⁰ להלן נדון בכל סימן בפני עצמו, ונבחן עקרונות של פסיקה, עריכה ושינויי נוסח היוצאים מכל אחד. כמו כן, נבחן מהם מקורותיו של כל סימן. בסימן הראשון נדון בדם שנמצא בביצים. מקור הדין נמצא בתלמוד הבבלי במסכת חולין ואף בתלמוד הירושלמי במסכת זו.⁷⁴¹ לפני שניגשים לפסיקת ההלכה, ישנה שאלה עקרונית שבה עסקו בעלי התוספות והיא, האם דם שנמצא בביצים איסורו חמור מהתורה, או שזהו איסור קל שקבעו חכמים?⁷⁴² בתוספות למסכת חולין אין הכרעה חד משמעית, ושתי האופציות מסתברות ולגיטימיות מבחינה הלכתית. עם זאת, ר' ברוך בשה"ת והרמב"ם הכריעו שדם הביצים אסור מדרבנן, וכן כתוב אצלנו בשע"ד.⁷⁴³

כאמור, בסימן זה רי"מ בודק האם דם ביצים אסור, או ליתר דיוק מה הוא הדם האסור? הכרעה הלכתית של חכמי ימי הביניים בסוגיה זאת נבעה משני פרמטרים מרכזיים. הראשון הוא המישור הביולוגי, הבוחן מאיזה חלק של הביצה נוצר האפרוח, מהחלבון או החלמון? הפרמטר השני הוא הבנת הסוגיה התלמודית, ובדיקת היחס בין שיטות האמוראים. בטבלה הבאה נסכם את שיטות החכמים המרכזיות שעמדו לפני רי"מ, ולאחר מכן נראה כיצד נפסק בספר שע"ד.⁷⁴⁴

דם בחלבון	דם בחלמון	דם בקשר החלמון	דם בקשר החלבון
מותר	אסור	אסור	מותר
			מותר

⁷⁴⁰ כתיב היד מחולקים לעשרה סימנים, ושניים נוספים שאינם רשומים אלא במהדורות הדפוס, וראה עליהם להלן סעיף 9.

⁷⁴¹ ראה תלמוד בבלי, מסכת חולין דף סד ע"ב, ששם נכתב: "נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר. אמר רבי ירמיה: והוא שנמצא על קשר שלה. תני דוסתאי אבוה דר' אפטוריקי: לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה, אבל נמצא על חלמון שלה - אפי' ביצה אסורה, מאי טעמא - דשדא תכלא בכלה." ⁷⁴² ראה שם דף סד ע"ב תוד"ה "והוא".

⁷⁴³ ראה סה"ת סימן לב'. וראה בית יוסף, יורה דעה, סימן סו'. הרא"ש מחמיר בסוגיה זאת ופוסק כמו ההסבר האחר בתוספות, שדם ביצים אסור מהתורה.

⁷⁴⁴ שיטת פסיקה מיוחדת במינה הייתה בסוגיה זאת לרבנו יוסף הלוי מברצלונה (הרא"ה) שחי במאה הי"ג, והיה מתלמידי הרמב"ן. אך כיוון שרי"מ לא הכיר אותה היא לא הובאה בטבלה. סברה דומה לזאת של הרא"ה נראה אצל ר' אלעזר מוורמייזא בעל הרוקח.

⁷⁴⁵ ראה בדפי הרי"ף על מסכת חולין דף כב, וראה בהסבר רבנו ניסים שם (הרי"ן) שמביא את שיטת הגאונים. וראה רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה ט'.

רש"י ר"י הזקן וסה"ת ⁷⁴⁶	מותר	זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור	זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור	מותר	את זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור
רוקח	אסור	אסור	אסור	אסור	
שע"ד	אסור	זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור	זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור	מותר	את זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור
רא"ש ופרנס ⁷⁴⁷ (מהר"ם מרוטנבורג)	מותר	אסור	אסור	מותר	את זורק רק את הדם, ואם יצא לחוץ הכל אסור

שיטה הלכתית נוספת שאינה הובאה בטבלה מקורה מבעל הלכות גדולות, וכמותו פסקו הרא"מ, הראב"י והאו"ז.⁷⁴⁸ לשיטתם דם בחלמון אסור כל עוד לא ניכר האפרוח. אך ברגע שניכר מקומו, כל דם הנמצא בביצה מותר באכילה. הר"ף והרמב"ם סוברים שמקור יצירת האפרוח מבחינה ביולוגית, הוא בחלמון, והלכה כרבי דוסתאי. לעומתם, רש"י ובעלי התוספות טוענים שמקור יצירת האפרוח הוא בקשר, ששם נמצא הזרע, והלכה כרבי ירמיה שמפרש את רבי דוסתאי, ואינו חולק עליו. שיטה שלישית, בסוגיה זאת היא של ר' אלעזר מוורמזא שכתב שהאפרוח נוצר בחלבון, ולכן מספק צריך לאסור כל דם הנמצא בביצה.⁷⁴⁹ השאלה הנוגעת למחקרנו היא כיצד פסק רש"י, ומיהו החכם שהוא הסתמך עליו? שתי תשובות ניתן להציעה לפתרון לשאלה זאת. ראשית, כנראה שרש"י חשש לשיטת ר"י הזקן וסה"ת ואסר כל דם הנמצא בקשר של הביצה. בנוסף לכך הוא לא רצה

⁷⁴⁶ ראה רש"י על מסכת חולין דף סד ד"ה "והוא". חשוב להביא כאן את עיקר לשון רש"י כיוון שאת דבריו ניתן להבין בכמה אופנים, וזו לשונו: "והוא שנמצא הדם על הקשר שלה - הוא זרע של תרנגול הקשור בראש הכד של ביצה ומשם יצירת האפרוח מתחלת וכיון דעדיין הוא שם לא נתפזר בשאר הביצה הלכך אוכל השאר אבל נמצא על חלמון שלה כולה אסורה."

⁷⁴⁷ ראה ספר הפרנס, סימן ו'. וראה רא"ש, מסכת חולין, פרק ג', סימן סג'. הרא"ש החמיר כשיטת רש"י והר"ף ביחד.
⁷⁴⁸ שיטה זאת לא הובאה בטבלה מכיוון שהסיבה לפסול דם אינה בגלל מקומו הפיסי אלא תלויה בתהליך התפתחות האפרוח.

⁷⁴⁹ ראה ספר הרוקח, סימן תמז'. כיום במחקר ברור מעבר לכל ספק שהאפרוח לא נוצר מהחלמון, אלא שהחלמון והחלבון הם מקור המזון והחמצן שלו. וראה עוד המבורגר, אפרוח, עמ' 92-49. וראה סרי, דם בביצים, עמ' 72-62. וראה ברויד, דם ביצים, עמ' 517-516. וראה קורמן, הטהור והמותר, שאין איסור בדם הנמצא בביצים, אלא הדם שממנו מתרקם האפרוח. וראה במקורות הנ"ל שהזרע הוא חומר בגודל מיקרוסקופי, שלא ניתן לראות, והוא אף אינו ממוקם בקשר.

לפסוק נגד הרי"ף, הרמב"ם והראב"ה, ואסר אף כל דם בחלמון. בדבר זה רי"מ דומה לרוקח, שאף שלא חשב שהאפרוח נוצר בחלמון, הוא אסר כל דם הנמצא שם. כיוון נוסף שאפשר להעלות הוא שרי"מ פסק הלכה כרש"י. בטבלה הובאו דברי רש"י כפי שהבינו אותם הרי"ן, הרשב"א ורבי יוסף קארו.⁷⁵⁰ עם זאת, רש"י כותב במפורש: "אבל נמצא על חלמון שלה כולה אסורה". החכמים התקשו בלשונו, והסבירו אותו כהבנתם, אך, רי"מ שחי לפניו אינו מחוייב להסביר כמותם, וייתכן שהוא הבין שרש"י עצמו מחמיר בדם הנמצא בחלמון.⁷⁵¹ מהניסוח היחודי של סימן זה ניתן לשער שרי"מ כתבו בעצמו, ולא העתיקו מיצירות שעליהם הוא מתבסס בדרך כלל. לגבי הבדלי הנוסח בסוגיית ביצה שצלאה גוי ראה בגוף העבודה לגבי ענף 2, דוגמה 1.

בסוף הסימן פוסק רי"מ שדם הביצים אסור מדרבנן, כפי שפסק סה"ת. במשפחה ג' נוסף משפט שלא רשום בשאר הנוסחים, שבו נפסק שאם קיים ספק היכן נמצאת טיפת הדם, בחלבון או בחלמון, ניתן להקל.⁷⁵² בספר בית יוסף שחיבר ר' יוסף קארו מצוטט פסק הלכה זה משמו של רי"מ.⁷⁵³ נמצאנו למדים שמשפחה ג' הייתה קיימת כבר בתקופת רבי יוסף קארו, והיא הנוסחה בה הוא השתמש לצורך כתיבת ספרו.⁷⁵⁴ מה עוד שבחיינו כבר הוציאו לאור את ספר שע"ד בדפוס קראקא בשנת 1534 ובונציה בשנת 1548, שבהם רשום המשפט שאינו רשום אלא במשפחה ג'. לעומתם, בדפוס קושטא משנת 1553, משפט זה חסר, כמו בכתבי היד הקצרים של השע"ד.⁷⁵⁵ למעשה נראה שחסרון המשפט בשאר עדי הנוסח אינו משבש את הקריאה הרציפה בשע"ד. מה עוד שמשפט זה אינו רשום בסה"ת, שעליו מבוסס דין דם ביצים. בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 5 עמדנו על כך שכנראה מדובר בהוספה מאוחרת שאינה מאת המחבר.

⁷⁵⁰ ראה בית יוסף, יורה דעה, סימן סו', סעיף ג'.

⁷⁵¹ לכאורה, לפי הסבר הרי"ן והרשב"א בדברי רש"י שהזרע נמצא בקשר ישנו קושי, שהרי ראינו שמבחינה מדעית הזרע לא נמצא בקשר. אבל לפי פסק השע"ד, אין סתירה בין ההלכה למדע. בנוסף, אם נסביר שרי"מ פסק כרש"י יוצא שהסבר רש"י יהיה נכון גם מבחינה מדעית.

⁷⁵² המשפט הוא: "או אם ספק אם הוי דם על החלבון או על החלמון הוי ספיקא דרבנן ולקולא".

⁷⁵³ ר' יוסף קארו בחר לצטט מהשע"ד, אף על פי שאותם המילים רשומות גם אצל ר' יצחק מקורביל בסמ"ק, מצוה רה'.

⁷⁵⁴ ניתן להעלות מספר אופציות לגבי שינויי נוסח זה. ראשית, אפשר לטעון שתיבות שהיו רשומות בצד הגליון נכנסו על ידי מעתיק לנוסח השע"ד, וכך נוצרה תוספת במשפחה ג'. עם זאת, ניתן להעלות השערה הפוכה והיא שמשפחה ג' מייצגת מהדורה מדויקת יותר, ובשאר כתבי היד קיימת השמטה של מעתיק.

⁷⁵⁵ ראה בגוף העבודה בפרק 6 שעוסק במהדורות הדפוס של השע"ד. שם ראינו שדפוס קושטא קרוב יותר לכתבי היד של משפחה ב'. לעומת זאת, שאר הדפוסים קרובים יותר למשפחה ד'.

2. בסימן הבא בספר שע"ד המחבר עוסק בדין ביצה שהתבשלה עם ביצים אחרות, ונמצא שאחת מהן אסורה באכילה. אם היה בה אפרוח כל הפוסקים מודים שצריך פי 60 מהביצה האסורה. אך נחלקו חכמי ימי הביניים מה הדין אם גילו שאחת מהביצים נולדה מעוף טמא. לשיטת רש"י, רי"ף ורמב"ם שאר הביצים מותרות לגמרי בגלל שהחלבון והחלמון נחשבים כמים, ולא מעבירים את טעמם לשאר הביצים.⁷⁵⁶ לעומת זאת, ר"ת, סה"ת, סמ"ג והאו"ז טוענים שצריך 60 ביצים כשרות לבטל את האסורה.⁷⁵⁷ בהלכה זאת רי"מ לא מכריע את הדין אלא רושם את שתי השיטות. כבר עמדנו על כך שרי"מ מביא ביצירתו בדרך כלל דעות שניתן לפסוק כמותן למעשה. יתרה מזאת, כאשר הוא פוסק הלכה כאחת השיטות, הוא אינו מזכיר בדרך כלל שישנה דעה חולקת. אולם, בסימן שלפנינו רי"מ כתב את שתי השיטות, כנראה מכיוון שלשתיהן יש מקום, והרוצה יכול להקל. אף תלמידי מהר"ם נחלקו בסוגיה זאת, אלא שהם הכריעו את הדין. מחבר ההגהות מיימוניות והמרדכי פסקו כר"ת, ואילו הרא"ש נטה לשיטת רש"י, וייתכן שהוא הושפע בדין זה מהרי"ף והרמב"ם הספרדים. נמצאנו למדים פעם נוספת שרי"מ לא ראה עצמו מחוייב לפסקי החכמים שיצאו מבית המדרש של המהר"ם.

לגבי הבדלים טקסטואליים, בענף 1 רשום בגוף הספר בסוף הסימן: "וצריך עיון בצרפת מתירין ביצת עוף טמא מה שנתבשל עמה דהוי מיא בעלמא". אין אנו יודעים מהיכן לקוח נתון זה. אך ראוי לציין שחסרון המשפט בשאר עדי הנוסח אינו פוגע בהבנת הטקסט, ולא ניכר חוסר כל שהוא. כבר עמדנו על כך, שקיימות הוספות שיחודיות לענף 1 שלא נכתבו בידי רי"מ. על כן נראה שאחד המעתיקים ראה משפט זה בצידי הגליון ורשם אותו כחלק מנוסח השע"ד.⁷⁵⁸ מכל מקום נמצאנו למדים שבתקופת רי"מ בארץ צרפת, מקומם של ר"ת, ר' ברוך ור' משה מקוצי לא פסקו כמותם, אלא כרש"י, הרי"ף והרמב"ם.⁷⁵⁹

3. הסימן הבא הוא לכאורה המשך של הסימן הקודם, בו רי"מ מסכם את הדיון שעסק בבישול ביצים לא כשרות. בחלק מעדי הנוסח הסימן מתחיל בתיבה: "פסק", ואילו בנוסחים האחרים,

⁷⁵⁶ ראה תלמוד בבלי מסכת חולין, ורש"י שם ד"ה "מותרות". וראה בפרוש הרי"ף דף לה ע"א. וראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק טו', הלכה כ'.

⁷⁵⁷ ראה סה"ת סימן לא'. וראה או"ז, סימן תלו'. וראה סמ"ג, לאוין קלב'. וראה קורמן, הטהור והמותר, עמ' 54 ששואל מדוע צריך לומר שביצה מעוף טמא אסורה, שהרי זה דבר פשוט.

⁷⁵⁸ עם זאת, עדיין ניתן לטעון שענף 1 הוא המקורי, ובמהדורות מאוחרות יותר המחבר, חכם אחר או המעתיק הורידו משפט זה.

⁷⁵⁹ וראה על הבדל טקסטואלי זה בגוף העבודה, ענף 1, דוגמה 4. שם עמדנו על כך שהמונח "צריך עיון" לא אופייני לספר שע"ד.

תיבה זאת הושמטה.⁷⁶⁰ לאחר דברי הסיכום, ר"מ רושם דיון לגבי כשרות של ביצים שמקורו מהסמ"ג (רמת ודאות ב'), שבדק איך מותר לאכול ביצים שהרי הם חתיכות של אורגניזם חי.⁷⁶¹ עם זאת, רוב הסימן לא מבוסס על ספר שאנו מכירים, אלא המחבר כנראה התנסח בעצמו.

הבדל משמעותי נוסף בנוסח בין המשפחות הוא המשפט: "דכל זמן שהאפרוח בקליפתו יש בו איסור משום שרץ השורץ על הארץ", שקיים רק במשפחה ג'. עד כאן ראינו שחסרון של מספר מילים, בחלק מעדי הנוסח יכול לגרום לבעיות הבנה של הטקסט. אולם, במקרה שלפנינו נראה שדווקא ההוספה מקשה על קריאה רציפה של היצירה. הניסוח החדש, "ומצא בו אפרוח או דם" נקרא בצורה יותר חלקה מאשר עם ההוספה הנ"ל, שנכנסת אחרי המילה "אפרוח". יתרה על כן, הנוסח הקצר זהה לסמ"ג, שעליו התבסס ר"מ בסוגיה זאת.⁷⁶² וראה בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה ג', דוגמה 6, שם עמדנו על כך שככל הנראה מדובר בהוספה מאוחרת שאינה מאת המחבר.

4. בסימן הבא ר"מ ממשיך לעסוק בכשרותם של מאכלים היוצאים משרץ העוף, ודן בהיתר לאכול דבש דבורים וצרעות, ואת חלקי גופם. מקור לדין זה כתוב במסכת בכורות, שם התלמוד מתיר לאכול דבש דבורים.⁷⁶³ נחלקו חכמי ימי הביניים, האם מותר לאכול אף דבש של צרעות. ר"י הזקן, הרא"ם, הסמ"ג ור' ישעיה דטראני פסקו שדבש צרעות אינו כשר.⁷⁶⁴ לעומתם, ר"ת והרמב"ם פסקו שמוותר לאוכלו, וראייתם ממשנה במסכת מכשירין.⁷⁶⁵ ר"מ כתב את שתי השיטות, ולא ניתן לראות מדבריו האם נוטה להכריע לאחת מהן. אף חברו, רבי מאיר הכהן, תלמיד המהר"ם לא הכריע בסוגיה זאת.⁷⁶⁶ הדיון הבא בשע"ד הוא, מה יהיה הדין במקרה שהתערבבו רגליים של דבורים בתוך

⁷⁶⁰ וראה פרידמן, סה"ת, עמ' 144-145 שאף בסה"ת בכתבי היד העתיקים ההכרעות ההלכתיות היו מסומנות בתיבה "פסק", ומילה זאת הייתה חלק אינטגרלי מהטקסט. על נושא זה מצטט הרב חיים בנבנשתי את הרב אליה קאפסאלי שכותב: "ובתוספות אשכנזיות מצאתי כל מקום שיאמרו התוספות הלכה למעשה יציין הסופר מבחוץ פסק". וראה בנבנשת, בעי חיי, חושן משפט, חלק א' סימן קפ'. וראה עמנואל, פרגמנטים, עמ' 513.

⁷⁶¹ ראה, סמ"ג, לאוין קלבי. נוסח ותוכן הסמ"ג דומה לשע"ד. לעומת זאת, בסה"ת סוגיה זאת חסרה.

⁷⁶² ראה סמ"ג, לאוין, סימן קלבי שכתב: "אמנם ביצים שנתבשלו ונמצא בהן אפרוח או דם הכל אסור". התוספת במשפחה ג' באה להסביר לקורא מדוע יש איסור לאכול אפרוח בתוך ביצה. אך נדמה שכל הקטע הוא מעין הערת אגב, ובכתיבה מודרנית היה ניתן לשים אותו בסוגריים.

⁷⁶³ ראה קורמן, הטהור והמותר, עמ' 60-61 שהגדרה התלמודית שמשבירה מדוע דבש כשר באכילה לא בהכרח נכונה מבחינה מדעית, לשיטתו ההיתר נובע מכך שאינוימים של דבורים שמהם עושים את הדבש מותרים. דבר זה תואם להיתר שכתוב בשערי דורא לעצמות חמור ורגלי דבורים.

⁷⁶⁴ ראה סמ"ג, לאוין קלבי. וראה יראים, סימן סט'. וראה ר' ישעיה, ספר המכריע, סימן צב' שכתב על דברי ר"ת: "אינם נראים לי מראש ועד סוף".

⁷⁶⁵ ראה סמ"ג שם. וראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה ג'. וראה רמב"ם, פרוש המשניות, מסכת מכשירין, פרק ו', משנה ד'.

⁷⁶⁶ ראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ג', אות א'.

הדבש. בסוגיה זאת פוסק רי"מ כרא"מ וסמ"ג, ומתיר לאכול את הדבש, כיוון שרגלי הדבורים נחשבים כרגלי חמור שטעמו פגום.⁷⁶⁷ מקור הדין בסימן זה הם מדברי הסמ"ג שהובאו אף בסימן הקודם (רמת ודאות ב').⁷⁶⁸

בתחילת הסימן רי"מ הביא את הסוגיה התלמודית ממסכת בכורות, שמהוות את המקור להלכה זאת.⁷⁶⁹ מקרה די נדיר הקיים כאן הוא שתיבות הקיימות במשפחה א', רשומות אף בענף 3 ממשפחה ב', אך כמעט בכל שאר כתבי היד של משפחה ב' ומשפחה ג' התיבות חסרות. עם זאת, ללא המשפט הרשום במשפחה א' וענף 3 דברי השע"ד נראים חסרים, ולא מובנים. על כן משפחה א' וענף 3 מייצגים נוסח מקורי יותר, שלא קיימת בו השמטה.⁷⁷⁰

5. בסימן הבא רי"מ עוסק בדין קניית ביצים מגויים, אשר מקורו במסכת חולין.⁷⁷¹ רי"מ כדרכו אינו רושם את מהלך התלמוד, אלא כותב מסקנות מעשיות בלבד. זאת בשונה מספרי הפסיקה שהיו לפניו שרשמו את כל מהלך הסוגיה.⁷⁷² בספר התרומה מובא דיון ארוך בנושא זה. קיצור של הדיון עם ראיות מרכזיות נמצא בסמ"ג, וסיכום תמציתי עוד יותר רשום בספרנו, השע"ד (רמת ודאות ב').⁷⁷³ רי"מ מכריע כחכמים שמתירים אפילו יותר מהתלמוד הבבלי ומאפשרים לקנות מגויים ביצים אף במצב שהגוי לא מציין מאין לקח אותן.⁷⁷⁴ בנוסח משפחה א' היתר זה לא רשום. אך כנראה שההסבר לכך הוא שקיימת השמטת הדומות בין התיבות "ואנו", ו-"דאנו".

⁷⁶⁷ וראה במפרשי השע"ד, שהקשו עליו שרגלי החמור אסורים באכילה, ועל כן רצו להגיה "מי רגלי חמור". עם זאת, אנו יודעים שבכל כתבי היד רשום רגלי חמור, וכך הנוסחה במהדורות המוקדמות והמאוחרות.

⁷⁶⁸ ראה סמ"ג, לאוין, סימן קלב'. הסמ"ג הסתמך על ספר היראים, בסימן סט'. אולם, נראה שמקורו של רי"מ הוא מהסמ"ג כיוון שרבי משה מקוצי הביא דיון נוסף על כשרות דבש הצרעות שלא רשום בספר היראים, ורי"מ הביאו בספרו. עם זאת, ר' מרדכי בן הלל, בן דורו של רי"מ, שאב את הדין ישירות מספר היראים כפי שהוא כותב במפורש ביצירתו. לפיכך, בספר המרדכי חסר דיון על כשרות דבש הצרעות. וראה מרדכי על מסכת ביצה, סימן תרעד'.

⁷⁶⁹ ראה מסכת בכורות דף ז ע"א.

⁷⁷⁰ וראה בגוף העבודה, ענף 3, דוגמה 8 דיון מקיף על מקרה זה.

⁷⁷¹ ראה מסכת חולין דף סג ע"ב. וראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה יח' שחולק על התלמוד שלנו ואינו מתיר להסתמך על טענתו של הגוי. וראה בית יוסף, סימן פו' שלרמב"ם הייתה גירסה אחרת בתלמוד, שבה התיבות "לוקחין מן העכו"ם", חסרות.

⁷⁷² ראה סמ"ג, לאוין קלב'. וראה יראים, סימן סח'. וראה באריכות סה"ת, סימן כז'.

⁷⁷³ סדר הדברים בשע"ד דומה לסדר בסמ"ג שהזכירו את הצורך בעדות הגוי בתחילת הסימן.

⁷⁷⁴ ייתכן שהיתר זה נבע ממצאות החיים באשכנז וצרפת שהיו קונים ביצים מהגוי, ולא היה תמיד ניתן לשאול אותם על מקור הביצים. כמו כן, ראינו לגבי היתר של ריבית, שהתירו בעלי התוספות מכורח החיים. וראה סולוביצ'יק, הלכה וכלכלה, עמ' 97. וראה כץ, מבוא, עמ' 3-1 ששינויים בפסיקת ההלכה נבעו מהתחדשות המציאות, "ושההלכה לא נמלטה ממגע עם תהליכים והתרחשויות היסטוריות".

6. סימן הבא הוא המשך ישיר של אותה סוגיה תלמודית, בו אוסרים חז"ל לקנות ביצים טרופות מהגויים.⁷⁷⁵ מקור לסוגיה זאת מספר התרומה, וכן נראה מהדמיון הרב בתוכן הדברים. (רמת ודאות בי)⁷⁷⁶ ר"מ מסביר שההלכה נובעת מכך שקיים איסור למכור ביצה טרפה שלמה לגוי, ואם בכל זאת ישראלי רוצה למכור אז ישבור אותה. מדבריו לומדים שלולא החשש שישראלי מכר ביצה טרופה לגוי, היה מותר לקנות מגויים אפילו ביצים טרופות שכן בסימן קודם ר"מ פסק שרוב ביצים כשרות.⁷⁷⁷

7. בסימן הבא ר"מ ממשיך לדון בהלכות ביצים טרופות, ובוחן מה ההלכה אם הן נאפו בתוך לחם. ראינו שאסור לקנות ביצים כאלו מן הגוי, אך הגויים היו מוכרים לחם שבעיסתו מעורבים ביצים. כבר בתקופת התנאים התירו לקנות לחם מן הגויים, ונחלקו חכמי ימי הביניים מה הדין אם בלחם זה מעורבות ביצים. רבו של ר' משה מקוצי, ר' יהודה מפריס, העיד בפניו שמעשה היה שנפגשו ר"ת ורשב"ם בסעודה ואכלו פת שבעיסתה היו ביצים.⁷⁷⁸ אולם, ר' משה כותב שלאחר מכן ר"ת חזר בו ואסר את אותה הלחמנייה. מחלוקת זאת הובאה אף בתוספות על מסכת חולין, כאשר ר"ת חושש שבתוך הפת ערבבו ביצים טרפות. ר"י הזקן לעומתו מתיר לאכול את הלחמניות כי לא בטוח שיש בהם ביצים טרופות ועוד שהביצים אינן עיקר המאכל, ולא נראות.⁷⁷⁹ מחלוקת זאת הובאה בשה"ת, בהרחבה רבה.⁷⁸⁰ לעומת מקורות אלו, שדנים בסוגיה, ומביאים ראיות לשתי השיטות, בספר שע"ד מוקדש לנושא זה משפט אחד בלבד בו נפסקת הלכה כר"י הזקן. ר"מ אינן מזכיר כלל את דעת ר"ת, ומנמק את ההלכה במילים בודדות, כנהוג בספרות מקצועית קלאסית. למעשה, מקורו של

⁷⁷⁵ וכך היה הפסק המקובל בין חכמי ימי הביניים.

⁷⁷⁶ ראה שה"ת, סימן כח'. גם בסמ"ג רשומה הלכה זאת. אומנם, נראה שר"מ העתיק מרבנו ברוך מילה במילה.

⁷⁷⁷ מכאן אף עולה שקיימת מחלוקת בדין זה בין השע"ד לסמ"ק. ראה סמ"ק, סימן רז'. שרשם: "אין מוכרים ביצים אסורות לגויים ואפילו טרופות בקערה אלא אם כן אוכלם בפנינו או יבשלם". מדברי ר' יצחק מקורביל יוצא שאסור למכור ביצים טרופות לגויים, ואילו מהשע"ד משמע שכל האיסור לקנות ביצים טרופות הוא שמא ישראלי מכר לו. כך הבין אף רבי משה איסרליש, תורת חטאת, סימן סח', אות ד'. כמו כן, ראה וייס, מנחת ציחק, חלק ב', סימן סח'. יתר על כן, רבנו ירוחם כותב בספר תולדות אדם וחווה, נתיב טו', חלק ה' את שתי השיטות, וייתכן שכוונתו למחלוקת בין השע"ד לסמ"ק.

⁷⁷⁸ ראה סמ"ג, לאוין קלבי'.

⁷⁷⁹ ראה מסכת חולין, דף סד ע"א, תוד"ה "סימנים". ר"י הזקן מסביר שקיים הבדל בין ביצה טרופה שגוי מוכר לביצה טרופה ששם בעיסה.

⁷⁸⁰ ראה שה"ת, סימן כח'. וראה שה"ת, כ"י וטיקן 145, עמ' 35.

סימן זה מספר התרומה, וזאת ניתן לדעת על סמך הניסוח הדומה, ומיקומה של ההלכה בתוך מכלול ההלכות הדנות בכשרות ביצים (רמת ודאות ב').⁷⁸¹

8. בסימן הבא ר"מ ממשיך לעסוק בדיני ביצים, ומתיר לאכול ביצה מבושלת אף על פי שלא בדקו אם יש בה טיפת דם. בנוסף לכך, ר"מ עוסק במיני בצקים, הרכבם וברכתם. שני מאכלים נדונים כאן, והם "קנטיאש" ו-"נילוש". בדומה לסימנים הקודמים תחילת הסימן מבוסס על סה"ת.⁷⁸² ר' ברוך דן בצורך לבדוק דם בביצים, ובאכילת קנטיאש העשוי מקמח וביצים. אולם, דיני "הנילוש" לא רשומות בסה"ת.⁷⁸³ יש שרצו לומר שמקור דבריו מהתשב"ץ, אך יותר מסתבר שהלכה זאת נלמדה מתלמידי ר"י הזקן, ר"י שירלאון והר"ש משאנץ (רמת ודאות ג').⁷⁸⁴ נמצאנו למדים על שיטת העריכה של ר"מ שכללה בהלכה אחת דינים ממקורות רבים, מגוונים. לפיכך יוצא שבספר שע"ד נעשתה עבודה של איסוף חומרים מחיבורים שונים, והצגתם כחטיבה אחת.

לגבי שינויי הנוסח בין המהדורות ניתן לעמוד על התוספת: "ורוב ביצים אין בהם דם", שאינה קיימת אלא בענף 3 ממשפחה ב'. תיבות אלו לא רשומות בסה"ת שמשם מקור הדין. דבר שמלמדנו פעם נוספת שהחכם שהוסיף את ההגהות לענף 3 רשם אותם מדעתו ולא מהחיבור ממנו שאב ר"מ את ההלכה. זאת בשונה ממגיה משפחה ג' שבמקרים רבים הוסיף תיבות מהמקור ממנו שאב ר"מ

⁷⁸¹ שלושת הסימנים האחרונים שראינו מופיעים בסה"ת ובשע"ד באותו סדר. עם זאת אף בסמ"ג הסדר דומה, אך נוסח ספר שע"ד קורב יותר לסה"ת. מה עוד שאף סימן הבא בשע"ד הוא המשך של דברי סה"ת, לעומת הסמ"ג שמסיים בסימן שלנו את דבריו.

⁷⁸² ראה סמ"ג, לאוין קלב'. וראה סה"ת, סימן כח'. וראה תוספות, מסכת חולין, דף סד ע"א, ד"ה "סימנים".
⁷⁸³ ראה ספר התרומה, סימן כח'. ר' ברוך מביא את שאלת התלמוד: האם הקמח עיקר או שהביצים עיקר. אולם, ר' ברוך לא נכנס לפרטים וחלוקה בין סוגי המאפים השונים שהיו בתקופתו. זאת לעומת ר' יהודה שירלאון ור"מ. וראה סמ"ק, מצוה רז' שאף הוא דן בכללי ההלכה ולא דן בפרטי הדין, ובמאפים שהיו בזמנו.

⁷⁸⁴ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' ר' שטוען שמקור ההלכה הוא מספר התשב"ץ, סימן שכב'. וראה בפרק א' בו עסקנו בקורות חייו של ר"מ. לפי העולה ממחקרנו ר"מ היה מבוגר במעט מהמהר"ם מרוטנבורג או למצער בן דורו. לפיכך פחות מסתבר שאחד ממקורות השע"ד יהיה ספר התשב"ץ, שנכתב בידי ר' שמשון בן צדוק תלמידו ומשרתו של המהר"ם. אדרבא, מסתבר שספר התשב"ץ יצא לאור לאחר ספרו של ר"מ. יתר על כן, הלכה זאת מובאת על ידי המהר"ם עצמו. וראה ברכת מהר"ם, סימן ז'. וראה תוספות מהר"ם מרוטנבורג (בשיטת הקדמונים), מסכת יבמות דף מ ע"א. אומנם, יותר מסתבר שבהלכה זאת ר"מ התבסס על תוספות שאנ"ץ, ותוספות שירלאון. וראה תוספות שאנ"ץ על מסכת פסחים, פרק שני, דף לו ע"ב, ד"ה "דכולי עלמא". וראה רבינוביץ-תאומים, תוספות שאנ"ץ, עמ' צט'. ראה זק"ש, תוספות רבנו יהודה, עמ' תטז', שם מובא תוספות ר"י שירלאון על מסכת ברכות, דף לח ע"א, ד"ה "גובלא בעלמא". וראה זאת גם בתוספות שלנו על מסכת ברכות, דף לח ע"א, תוד"ה "לחם". אומנם אין לנו הוכחה חד משמעית שר"מ ראה את תוספות שירלאון, אך זהו המקור היחיד שדן בדיוק באותם המאכלים כמו השע"ד, ואף פסקיהם זהים. נראה שגם המהר"ם ותלמידיו הסתמכו על תלמידי ר"י הזקן בהלכה זאת כפי שניכר בספרו של ר' מרדכי בן הלל, שמספר את הסיפור על הנילש בחג הפורים כפי שמתאר זאת ר"י שירלאון. וראה מרדכי על מסכת ברכות, סימן קכ'. וראה בפרוש לשער ט' שם העלנו אפשרות שר"מ ביסס את אחת ההלכות על תשובות הר"ש משאנץ.

את ההלכה.⁷⁸⁵ עם זאת, הנוסח בשאר כתבי היד מובן גם ללא ההוספה שרשומה בענף 3. לפיכך, מסתבר שהוספה זאת נכתבה בשביל לבאר טוב יותר את כוונת ר"מ.

משפחה א' קצרה עוד יותר משאר הנוסחים, והמילים: "דאין יכולין לבודקן" חסרות. אף על פי שבסה"ת, שהוא מקור הדין, הן כתובות. אומנם, נוסח ספר שע"ד מובן למרות חסרון זה. לפיכך ייתכן שמדובר בהשמטה טכנית של מעתיק משפחה א', או שהמחבר לא רואה את עצמו מחוייב להיצמד לנוסח סה"ת במהדורה הראשונית.⁷⁸⁶

9. בסימן הבא דן המחבר בהלכות ביצה הנמצאת בתרנגולת. הלכה מוסכמת היא שביצה שהטיל עוף לא נחשבת חלק מבשרו ומותרת לאוכלה עם חלב. דנו חז"ל מה דין תרנגולת שחוטה שבגופה נמצאו ביצים, האם הם נחשבות חלק מבשר העוף או לא? מקור סוגיה זאת קיים בברייתא המובאת בתלמוד הבבלי במסכת ביצה, וזו לשונה: "השוחט את התרנגולת, ומצא בה ביצים גמורות, מותרות לאוכלן בחלב. רבי יעקב אומר: אם היו מעורות בגידין אסורות".⁷⁸⁷ בתקופת ימי הביניים נכתבו רבות אודות מחלוקת תנאים זאת בין חכמים לרבי יעקב.⁷⁸⁸

שאלות מרכזיות בנושא זה הם: כמי לפסוק למעשה, ומה בדיוק שיטתו של כל אחד? אם פוסקים כחכמים, צריך לבאר מה הכוונה "ביצים גמורות", ואם פוסקים כרבי יעקב צריך לבאר מה הכוונה

⁷⁸⁵ ייתכן שמגיהה משפחה ג' הוא ר"מ עצמו, או חכם אחר. אך העיקרון הוא שבמקרים רבים הגהות של משפחה ג' משלימות חומר מהיצירה שר"מ מתבסס עליה, שלא רשום במהדורות הקצרות יותר.

⁷⁸⁶ לפיכך, ייתכן שבשלב מסויים ר"מ או חכם אחר היו מעוניינים להיצמד לנוסח הספר המקורי, ובזמן אחר ר"מ החליט שהוא מעוניין לקצר ולהיות פחות תלתי בנוסח סה"ת.

⁷⁸⁷ תלמוד בבלי, מסכת ביצה, דף ו ע"ב-ז ע"א.

⁷⁸⁸ בארבע שאלות מרכזיות הנובעות מהברייתא עסקו חכמי ימי הביניים באשכנז וצרפת. הראשונה, מה פרוש המילים "ביצים גמורות"? רש"י הסביר שהכוונה שהחלמון צריך להיות מוכן. וראה שיטתו במסכת ביצה, דף ז ע"א, תוד"ה "מצא". לעומתו, יש חכמים שפרשו שגמורות הכוונה לחלמון ואף לחלבון, ויש שטענו שצריכה להיות אף קליפה רכה שעוטפת אותם, וראה על כך אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג', עמ' קלבי-קלג'. דעה נוספת היא שביצה גמורה הכוונה לצורתה הייחודית, ולא שתהיה עגולה ככדור. השיטה המחמירה ביותר היא של הרשב"ם וסה"ת שביצה גמורה חייבת להיות עם חלבון חלמון וקליפה קשה, ורק אז מותר לאוכלה עם חלב. וראה על כך, ראבי"ה, חלק ג', סימן תשכד'. וראה סה"ת, כ"י וטיקן, עמ' 35. לעומת זאת, לפי השיטה המקלה ביותר התיבה "גמורות" כלל אינה רשומה בטקסט התנאי, ואפילו חלמון לא גמור לא נחשב חלק מבשר התרנגולת. זאת שיטת הריב"ם, וראה בשיטה מקובצת, מסכת בבא קמא, דף מז ע"א, ד"ה "מאי טעמא".

שאלה שניה שנובעת מהברייתא היא מה פרוש המושג "מעורות"? רוב החכמים הסבירו שהכוונה שהביצה מחוברת לאשכול, אך יש שהבינו שאפילו אם היא התנתקה מהאשכול אך עדיין נשארו עליה גידים, אסורה. וראה עוד על כך אנציקלופדיה תלמודית, שם.

דיון נוסף בין הפוסקים הוא מי מבין התנאים מחמיר ומיהו מיקל? היו שטענו שחכמים מקלים, ומתירים כל ביצה גמורה. אך ניתן להסביר גם שרבי יעקב מקל ומתיר ביצים לא גמורות שלא מעורות בגידים. לגבי המחלוקת הרביעית ראה בגוף להלן.

"ביצים מעורות?" רי"ף ובעל הלכות גדולות פסקו כרבי יעקב, שביצים מעורות לעולם אסורות.⁷⁸⁹ רש"י, ריב"ם, רשב"ם וסה"ת פסקו כחכמים, אבל כל אחד לפי הבנתו את שיטתם. ראבי"ה רשם את השיטות ולמסקנה כתב: "שהמחמיר יש לו דעת ישישים".⁷⁹⁰ רי"מ פסק כסה"ת, ולא חילק בין קליפה רכה לקשה, והתיר לאכול בחלב רק ביצים עם קליפה.⁷⁹¹ לסיכום, ניכר שבסוגיה זאת עסקו בהרחבה חכמי ימי הביניים. רי"מ לעומתם, סיכם אותה בספרו בשני משפטים ענייניים.

תופעה ייחודית קיימת במהדורות הדפוס בשני הסימנים הבאים לאחר מכן, בכך שהם אינם רשומים בכתבי היד העתיקים שבדקנו. הסימנים עוסקים בביצים שנמצאו בתרנגולת טריפה ונבלה, ומקורם בספר התרומה, ונדמה שרי"מ לא ראה עניין להכניס סוגיות אלו לספרו. אך כנראה מאוחר יותר אחד החכמים ראה שבהלכות ביצים רי"מ מרבה להעזר בסה"ת, והשלים מדעתו את "החומר החסר" בשולי הגליון, ומעתיקים מאוחרים יותר הכניסו אותו לתוך גוף הספר.

10. בסימן האחרון בשער זה רי"מ עוסק בביצים שנולדו מתרנגולת שקיבלה מכה או חבלה. מקור הדין ממסכת חולין, וכן פסק בה"ג ובעקבותיו שאר חכמי ימי הביניים, ובתוכם סה"ת, ואין מי שחולק על הלכה זאת.⁷⁹² מהשוואת השע"ד עם סה"ת בהלכה זאת נראה שרי"מ העתיק את דבריו מילה במילה (רמת ודאות ב'). בסוף שער זה קיימת תופעה ייחודית בה פיסקה שקיימת ברוב כתבי היד חסרה בנוסחי הדפוס.⁷⁹³ בכתבי היד רשום בסוף השער: "ביצה שצלאה גוי פסקינן בפרק אין מעמידין כר' יוחנן דאסר, כך פסק באלפס משום בישולי גויים". קטע זה נכתב כבר בתחילת השער, וכאן רשום פעם שניה. לכאורה נראה שמעתיקי הספר כתבו בטעות פעמיים את אותה הפיסקה. בכתבי היד של משפחה א' נראה שהמעתיקים דייקו ולא רשמו את הקטע אלא בתחילת הסימן ולא בסופו. זהו אף הנוסח של כתבי יד מוסקבה 476, רגיו 133 וקיימברידג' 13.7. השאלות העולות מכאן הן מדוע במהדורות אחרות הקטע חוזר על עצמו פעמיים? מהו הנוסח המקורי, ומהו הנוסח השגוי?⁷⁹⁴ מכל מקום ניתן לומר שבסימן זה נוסח מהדורות הדפוס הגיוני יותר מרוב כתבי היד. וראה על סוגיה זאת עוד בגוף העבודה, ענף 2, דוגמה 1.

⁷⁸⁹ ראה רי"ף מסכת ביצה שם.

⁷⁹⁰ ראה ראבי"ה, חלק ג', סימן תשכד'.

⁷⁹¹ וכן הבין ר' משה איסרליש, דרכי משה, יורה דעה, סימן פז', אות ג'. וראה שם שאף המרדכי פסק בדומה לשע"ד.

⁷⁹² ראה תלמוד בבלי, מסכת חולין, דף נח ע"א. וראה בה"ג, הלכות ביצים, עמ' קלא', וסה"ת, סימן ל'.

⁷⁹³ ראה להלן שרק בחמישה מתוך כתבי היד העתיקים שבדקנו הקטע רשום פעם אחת, ובכל השאר רשום פעמיים.

⁷⁹⁴ ייתכן שניתן להסביר תופעה זאת על ידי ההבנה שההלכה העוסקת בביצה שצלאה גוי לא קשורה באופן ישיר לשער זה. על כן המחבר או חכם אחר התלבטו היכן להכניס אותה. בחלק מהמהדורות רשמו אותה בתחילת השער, ובמהדורות אחרות רשמו אותה בסוף השער.

ביצה שנולדה ביי"ט⁷⁹⁵ אם ליבנו בה⁷⁹⁶ המאכל אסורה דהוי שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל או אם מלאו בתרנגולת ממנו.⁷⁹⁷ {ביצה שנולדה ביי"ט או אפילו אם ספק אם נולדה ביי"ט או בחול, אפילו נתערבה באלף או לבנו בה מאכל אחר היו"ט דהוי דבר שיש לו מתירין אחר יו"ט אפילו באלף לא בטיל או אם מלאו התרנגולת אפילו באחת מביצים שנתערב בהן אסור ואינו בטל בס' המאכל וטעמיה כדפי' }⁷⁹⁸

בשער זה רק סימן אחד, ובו רי"מ פוסק שביצה שנולדה ביום טוב אסורה באכילה באותו היום. נחלקו הראב"ה ור"ת, מה הדין אם הביצה לא ניכרת בתבשיל. ר"ת פוסק שבטלה, והראב"ה חולק ואומר שאפילו באלף אינה בטלה.⁷⁹⁹ נראה שהשע"ד פוסק כראב"ה, ואף מקור הלכה זאת מספרו, אבי העזרי (רמת ודאות ב').⁸⁰⁰ חבריו של רי"מ, המהר"ם, ר' מרדכי ורבי משה פרנס, פסקו גם הם כראב"ה, והתבססו על יצירתו.⁸⁰¹ ראוי לציין, שבכתבי היד שער זה מכיל מילים ספורות, ואילו מהדורות הדפוס דנות אף בביצה שנולדה בשבת וביום טוב שני של גלויות. כמו כן, במשפחה ג' של כתבי היד ישנו קטע נוסף שלא רשום בשאר הנוסחים, אך קיים במהדורות הדפוס הראשונות.⁸⁰² מהשוואת השע"ד והראב"ה נראה שהקטע שנוסף במשפחה ג' נלמד אף הוא מהראב"ה.⁸⁰³ הפיסקה שקיימת במשפחה ג' באה להוסיף מה יהיה הדין כאשר אדם מסופק לגבי התאריך בו

⁷⁹⁵ במשפחה ג' רשום כאן: "או אפילו אם ספק אם נולדה ביי"ט או בחול, אפילו נתערבה באלף אסורה ביי"ט דהוי דבר שיש לו מתירין אחר היום טוב. וכן".

⁷⁹⁶ כך הנוסחה בכל כתבי היד חוץ מ21 מ12 שכתוב "הכינו מאכל".

⁷⁹⁷ בענף 3' במקום "ממנו" רשום "מן הביצה שנולדה ביום טוב אסור".

⁷⁹⁸ קטע זה לא קיים בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁷⁹⁹ ראה ספר הישר, חלק חידושים סימן תשי'. וראה ראב"ה, סימן תשטו'.

⁸⁰⁰ ישנו דמיון בתוכן ובנוסח בין שני חיבורים אלו.

⁸⁰¹ ראה מרדכי, מסכת ביצה, סימן תרמ'. וראה שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן מו'. וראה ספר הפרנס, סימן קעט'.

⁸⁰² במשפחה ג' רשום: "או אפילו אם ספק אם נולדה ביי"ט או בחול, אפילו נתערבה באלף אסורה ביי"ט דהוי דבר שיש לו מתירין אחר היום טוב. וכן".

⁸⁰³ ראה ראב"ה סימן תשטו שבו כתוב: "ואם ספק אסור, דמסקנא דהילכתא כרב אשי דאמר ספק יום טוב ספק חול הוי ליה דבר שיש לו מתירין ואפילו בדרבנן לא בטלי".

נולדה הביצה. עם זאת, נוסח שאר כתבי היד מובן גם ללא התוספת במשפחה ג'. ייתכן שקטע זה נרשם על ידי רי"מ או חכם אחר בצידי הגליון, והוכנס לתוך גוף הספר על ידי אחד המעתיקים. כבר הערנו על כך, שהמחבר או חכם מאוחר יותר שרשמו את ההוספות הייחודיות של משפחה ג' פתחו במקרים רבים את המקור ממנו שואב רי"מ את ההלכה, והוסיפו פרטים משמעותיים לסוגיה. אף כאן הקטע הייחודי למשפחה ג' לקוח מהראבי"ה שהוא מקור הדין.⁸⁰⁴

בסוף שער זה קיימת תופעה ייחודית במהדורתנו שהמגיהה של כתב היד קיימברידג' 12 21 מנסח את השער מהתחלה בצורה שונה ממה שנרשם בגוף הספר. ניסוח מחודש זה לא קיים בשאר כתבי היד של השע"ד, ואף בכל כתב היד קיימברידג' 12 21 אין לו אח ורע. להלן ננתח את הניסוח המחודש, ונראה שהוא כולל בתוכו את התוכן שקיים במהדורות הקצרות עם המשפט שנוסף במשפחה ג', ושורה חדשה שאין לה מקור בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר. וכך הוא הנוסח

ביצה שנולדה ב"ט או אפילו אם ספק אם נולדה ב"ט או בחול, אפילו נתערבה באלף או לבנו בה מאכל אחר היו"ט דהוי דבר שיש לו מתירין אחר יו"ט אפילו באלף לא בטיל או אם מלאו התרנגולת אפילו באחת מביצים שנתערב בהן אסור ואינו בטל בס' המאכל וטעמיה כדפי.

המשפט המסומן בקו תחתון אחד הוא ההוספה במשפחה ג'. הקטע המודגש הוא נוסח שאר כתבי היד. הסיומת המסומנת בשני קווים היא הוספה שלא קיימת בכתבי היד העתיקים שבדקנו, אך רשומה במהדורות הדפוס. ייתכן שהמגיהה של כתב היד קיימברידג' 12 21 היה מעוניין לשלב בנוסח הקדום שתי הוספות, והיה לו יותר קל לנסח את הפיסקה מחדש, ולא לשלבם על גבי הניסוח הקיים.

שער כה' – נוסח

אם אפה ישראל עיסתו בתנור של גוים ולא חיתה ישראל בגחלים ושלא השליך קיסם בתנור כל הפת כולו אסור אפילו בדיעבד משום בישולי גוים. ויש ליזהר שלא למכור אותו פת לגוי שמא יחזור וימכור לישראל אחר כדחיישינן פ' כל שעה גבי ההיא ספינתא דטבעה בחישתא ואסרה רבא לזבוני לגוים מהאי טעמא. וכן נמצא בתשובת הגאונים דהא דהיתירו פת של גוים {ה"מ של גויים}⁸⁰⁵,

⁸⁰⁴ עם זאת, עדיין ניתן לומר שמשפחה ג' היא המוקדמת יותר ובה רי"מ נצמד לראבי"ה. אך לאחר זמן הוא או חכם אחר החליטו לקצר את נוסח הספר.

⁸⁰⁵ כנראה שבכתב היד קיימברידג' 12 21 קיימת השמטת הדומות שכן קטע זה רשום בשאר עדי הנוסח.

אבל של ישראל שאפאה גוי אסור, אבל ליתנה לפועליו מותר, ובכל מקום **דליכא**⁸⁰⁶ למיחש דלמא אתי לזבוני לישראל, ומתירין לזבוני בחתיכות קטנות לגוים. ואם ספק הוא אם נתן קיסם אם לאו הוי ספיקא דרבנן לקולא {וכן פסק ר"ת}.⁸⁰⁷ ושמעתי דכל זמן שהפת בתנור יכול להכשירו לתנור כמו בפי התנור שהפת משביח. ואם לא הספיק לתת **פתו** בערב שבת⁸⁰⁸ בתנור ולהכשיר התנור, טוב הדבר למוכרן לגוי בדבר מועט והגוי יאפה הפת בשבת. ועוד שמעתי מרבתי אם שכח ולא הכשיר התנור וכבר הוציא הפת, אם יודע הישראל שהפת משביח מאש אם יחזירו לתנור יחזיר הפת בתנור חם וכשיר התנור. {וכן פסק רבינו שי"ר מורי"ל וגם עשה מעשה כך}.⁸⁰⁹

שער כה' - פרוש

שער זה מוקדש כולו להלכות פת של גויים, ובו דן המחבר האם היא מותרת או אסורה. מקור הדין נמצא במשנה במסכת עבודה זרה, בה אסרו התנאים פת, חלב, שמן ובישולי גויים.⁸¹⁰ לגבי יישום הדין נחלקו בני ארץ ישראל ובני בבל. הירושלמי מתיר פת עכו"ם רק במקרה שאדם סובל מרעב ואינו מוצא מזון אחר.⁸¹¹ לעומתם בני בבל סוברים שכאשר אדם מישראל עוזר לאפות או מזרז את תהליך האפייה, הלחם מותר באכילה.⁸¹² חכמי גרמניה וצרפת הכריעו במחלוקת זאת כבני בבל, המתירים את הפת.⁸¹³ בהקשר לכך, נחלקו בעלי התוספות, מהו היחס בין איסור פת עכו"ם לבישולי

⁸⁰⁶ במשפחה א' הנוסח הוא: "ובכל מקום דחיישינן שמא ימכרנו לישראל אחר ימכרנו בחתיכות קטנות לגויים". ייתכן שלהבדל זה קיימת גם השלכה הלכתית ומעשית.

⁸⁰⁷ רשום בכתבי יד בודדים ממשפחה ג'.

⁸⁰⁸ בענף 3 של משפחה ב' רשום כאן: "עם חשכה"

⁸⁰⁹ קטע שקיים רק במשפחה ג'.

⁸¹⁰ ראה משנה, מסכת עבודה זרה, פרק שני. וראה תלמוד בבלי, שם, דף לה ע"ב. על נושא זה ראה בהרחבה אצל וולף, פת עכו"ם, עמ' 85-92. וראה שם הפניה למחקרו של שטראוס, פת עכו"ם, עמ' 2.

⁸¹¹ ראה תלמוד ירושלמי, פרק ב', הלכה ח'. "עמעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש".

⁸¹² ראה מסכת עבודה זרה, דף לח ע"ב, תוד"ה "ואתא". שענו להם בני ארץ ישראל, "קיסם זה מה מעלה ומה מוריד?". לפי הבבלי אם ישראל עשה אחת משלושת הפעולות הבאות: הסקת תנור, אפיה או חיתוי בגחלים הפת תמיד מותרת.

⁸¹³ ראה בתוספות שם. וראה וולף, פת עכו"ם, עמ' 87-88 שמביא את דברי רבנו גרשום מאור הגולה על נושא זה, והיא ההתייחסות הראשונה שהגיע אלינו מאשכנז של ימי הביניים בסוגית פת עכו"ם. רגמ"ה מבחין באופן ברור בין בישולי גויים לבין אפיית פת של נוכרים. לעומת זאת בדור הבא באשכנז דברי רגמ"ה לא היו נחלת כלל הפוסקים. וראה זימר, אפיה, עמ' 147-155 שבאותה התקופה הממשל אסר על אנשים פרטיים לפתוח מאפיות ציבוריות, אלא רק לבאי כוחו של המושל. כתוצאה מכך פת נוכרים הפכה למצרך בסיסי בחיי היומיום. וראה וולף שם, שניתן להסביר את המחלוקת בין רגמ"ה לבעלי התוספות בכך שבשנים אלו הפסיקה כתלמוד הבבלי הלכה וגברה בקרב בעלי התוספות. וראה גרוסמן, אשכנז, עמ' 297. וראה אסף, דרכי התלמוד, עמ' מו'-סח', שאצל הגאונים היה כלל פסיקה עקרוני לגבי התלמוד הירושלמי. והוא: "שכל מה שמצינו בתלמוד ארץ ישראל ואין עליו חולק בתלמודינו או שנתן טעם יפה לדבריו נאחזנו ונסמוך עליו, דלא גרע מפירושי הראשונים. אבל מה שמצינו שחולק על תלמודינו נעזבנו".

גויים, מה הטעם לאיסור, ובאיזה אופן תועיל השלכת קיסם לתוך התנור? ר"ת סובר שגזרת בישולי גויים עתיקה מאד, עד כדי כך שהתלמוד רצה לומר שהיא אסורה עוד מהתורה, מתקופת הכניסה לארץ ישראל.⁸¹⁴ בנוסף לכך, סיבה לאיסורים אלו לפי ר"ת היא משום חתנות, ולדעתו באפיית פת לא שייך טעם זה. לשיטתו, לחם הוא מוצר בסיסי שצורכים כל בני האדם, ואין מה להשוות אותו למאכל טעים, שמקרב בין אנשים.⁸¹⁵ לכן לא נאסרה אכילת פת נוכרי אלא בתקופת המשנה בידי הלל ושמאי. לעומתו, טענו חכמים אחרים שפת נוכרים נכללה בתוך איסור בישולי גויים, וכך ניתן לדייק מהאו"ז ומהשע"ד שהלך בעקבותיו (רמת ודאות ג').⁸¹⁶

לאחר מכן, רי"מ פוסק שאסור לאכול פת ישראל שאפה הגוי, ואסור למוכרו לגוי. מקור מקביל לדין זה קיים בשו"ת המהר"ם, ורשום ביצירתו של תלמידו, המרדכי.⁸¹⁷ המהר"ם מציין שמקור הדברים מהגאונים, וכן כותב במפורש רי"מ.⁸¹⁸ כאשר רי"מ מביא דין מהמהר"ם הוא מציין זאת, כפי שעשה בשער השני, אך כאן הוא מפנה לשו"ת הגאונים. נראה אפוא שאותם המקורות עמדו בפני רי"מ והמהר"ם, ושניהם עשו בהם שימוש ביצירותיהם.

לגבי שינויי הנוסח בין כתבי היד למשפחה א' בשער זה ראה בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה א', דוגמה 8. הבדל נוסף בין משפחות הספר קיים בשורה האחרונה של שער זה, בו המחבר רושם את שיטת רבותיו המתירה פת נוכרים שישראל החזיר אותה לתנור ואפאה עוד קצת. ברוב המשפחות המחבר לא הזכיר מיהם רבותיו שעליהם הוא מסתמך.⁸¹⁹ אך בנוסחאות משפחה ג' רשום

⁸¹⁴ ראה מסכת חולין, דף עז ע"ב, תוד"ה "ושלקות".

⁸¹⁵ אין כאן המקום להרחיב בשל מה אסרו חז"ל בישולי גויים. אך צריך להעיר שזאת מחלוקת בין רש"י שאוסר מחשש לאוכל לא כשר, והרמב"ם שחושש לחתנות. וראה בית יוסף, יורה דעה, סימן קיג'. וראה רמב"ם בפרוש המשנה, על המשנה במסכת עבודה זרה. וראה סברא זאת אצל וולף, פת עכו"ם, עמ' 85-92, ושטראוס, שם.

⁸¹⁶ ראה או"ז, חלקי ד', סימן קפט'. שכתב: "ואתא ישראל וחתי ביה חתויי לאחר שהדביקו בתנור גוי שפיר דמי וליכא משום בישולי גויים". ניכר שהוא סובר שכאשר ישראל חיתה בגחלים אין לפת איסור בישולי גויים. לשיטתו האיסור בפת נובע מאיסורי בישולי גויים, ולא כשיטת ר"ת. כך הם הדברים אף בשע"ד, שאוסר פת עכו"ם משום בישולי גויים. לפיכך ייתכן שמקור הדברים בשער זה הם מהאו"ז. ראוי לציין שפרטי הלכות אלו אינן רשומים בסה"ת ובסמ"ג. וראה סמ"ג לאוין, סימן קמח'. ר' משה מקוצי, כותב יחסית בקצרה, ולא נוגע בהרבה נקודות שהשע"ד והאו"ז התעסקו איתם.

⁸¹⁷ ראה שו"ת המהר"ם, סימן שמב', עמ' 81. וראה מרדכי, מסכת ע"ז, סימן תתל'-תתלא'. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' ר'ו שטוען שמקור הדברים של רי"מ הם מהמהר"ם. וראה במרדכי שם שכך פסק אף רבי יהודה.

⁸¹⁸ ראינו לעיל שלפעמים רי"מ קורא לחכמי אשכנז הקדומים – גאונים. ייתכן שזה נכון אף למקרה זה. מכל מקום, נראה שלא המהר"ם הוא מקור הדברים כפי שחשבו חלק ממפרשי הספר, אלא הגאונים.

⁸¹⁹ וראה מרדכי ע"ז, סימן תתלא', שמביא מחלוקת בדין זה בין רבנו משה שפוסק כשי"ר מורי"ל לבין רבנו יהודה שמחמיר ואומר שאחרי מאכל בן דורסאי לא יעזור לעשות חיתוי בגחלים.

שהכוונה לרבו, "שיר מוריל", שאף נהג כך הלכה למעשה.⁸²⁰ מכיוון שעובדה זאת רשומה בסוף השער היא אינו מפריעה למהלך הסוגיה, ואף תוכן הספר מובן בלי נתון זה. וראה בפרק שעוסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 שבו המעשה של רבנו שיי"ר מורי"ל מפורט יותר מאשר בשאר עדי הנוסח. לפיכך מכאן ניתן ללמוד שלעיתים משפחה ג' משמרת נוסחה שלמה ומקורית יותר של ספר שע"ד.

שאלה נוספת שעולה מעיון בסוגיה זאת היא לא ממה שכתוב בשער אלא דווקא ממה שלא כתוב. בשער זה ר"מ דן בהלכות פת עכו"ם, אך צריך לבחון מדוע סוגיות נוספות שקשורות לאינטראקציה שבין ישראל לגויים לא מוזכרות, כגון בישולי גויים ויין נסך?⁸²¹ לכאורה ניתן לתרץ שר"מ משווה את הלכות פת עכו"ם לבישולי גויים. לכן, כמו שבפת צריך שישראל יחתה בגחלים או יזרוק קיסם כך בבישולי גויים. מסיבה זאת ר"מ לא ראה צורך להרחיב ולפרט בהלכות אלו.⁸²² אולם, הסבר זה קשה משתי בחינות. ראשית, זהו חידוש הלכתי גדול, שמצופה לכתוב אותו בפרוש, שכן פוסקים רבים כתבו שרק בפת עכו"ם הקלו בזריקת קיסם.⁸²³ שנית, כבר עמדנו על כך שהשע"ד הינו חיבור הלכתי פרקטי המנגיש את ההלכה לקהל קוראיו. לפיכך, היינו מצפים שר"מ יפרט הרבה יותר בהלכות כל כך רלוונטיות לחיי היהודים בגולה. מדברים אלו ניתן אולי לשער שהחשיבות שראה המחבר ביצירה קצרה, קולעת ומדוייקת גוברת על הרצון לכתוב ספר הלכתי-מעשי שיורד לפרטי פרטים של הדינים.

ראיה להשערה זאת ניתן לראות מהשוואת שער כה' העוסק בפת עכו"ם עם ההלכות המקבילות אליו בדין כב' שבכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. מעיון בשני עדי נוסח אלו ניכר שבכתב יד לונדון קיימת הקדמה להלכות פת עכו"ם הכוללת מקור מתלמוד ירושלמי ומחלוקת בין בני בבל לבני ארץ

⁸²⁰ ראה פרק א' דוגמה 2. שעמדנו על כך שאף בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 שנכתב על ידי תלמידו של ר"מ, מוזכרת הלכה זאת בשם שיי"ר מורי"ל. וראה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 645-641 שהכוונה לרבי שמואל בן שלמה, המכונה אף ר' שמואל מפלייז (Falaise). לעיתים הוא מכונה אף ר' שמואל מקשטיירי, על שם העיר בה הוא גר. חבריו היו ר' יחיאל מפריס, ורבי דוד ממלון, והם היו צריכים להשתתף יחד בוויכוח בפריז שבעקבותיו נשרף התלמוד. כנראה שהתוספות שלנו על מסכת עבודה זרה, מבוססים על כתביו. רבותיו היו תלמידי ר"י הזקן, ר' יהודה שירלאון מפריס, ור' ברוך בעל ספר התרומה.

⁸²¹ וראה בהרחבה בפרק 8 הדן בהקפו של הספר ובנושאים בהם הוא עוסק.

⁸²² ראיה לטענה זאת ניתן להביא מדברי ר' יצחק בן יהודה ממגנצא שחי בערך בין השנים 1090-1010. בספר מעשה הגאונים, סימן פט' מובא בשמו שאין הבדל הלכתי בין פת של עכו"ם לבישולי גויים. גישה זאת שונה מפסק ההלכה של רגמ"ה שפוסק כירושלמי ומחלק בין שני קטגוריות אלו. וראה גרוסמן, מעשה המכירי, עמ' 131 שקיים עוד מקור להלכה זאת בספר מעשה הגאונים. וראה שיטה הלכתית זאת אצל ערנרייך, ספר הפרדס, עמ' ע'. וראה וולף, פת עכו"ם, עמ' 89 שגישה הלכתית זאת אפיינה את כל חכמי אשכנז החל מרבי יצחק בן יהודה ועד סוף תקופת בעלי התוספות. לפיכך, יתכן שאף ר"מ שחי בתקופה זאת פסק שלא קיים הבדל בין הלכות בישולי גויים לפת של עכו"ם.

⁸²³ כיוון שמחוסר לחם ניתן להגיע למצב של רעב וסכנת נפשות.

ישראל.⁸²⁴ רק לאחר מכן, רושם ר"מ את שיטתו ההלכתית בנושא זה.⁸²⁵ לעומת זאת, בספר שע"ד, פסק הדין נכתב ללא מבוא והקדמות. מהאמור לעיל ניתן להסביר הבדל זה במהות השונה של שני החיבורים. בעוד מטרת ספר שע"ד לפסוק הלכות בקצרה, ללא ראיות והקדמות שלא בהכרח רלוונטיות לפסק הדין. כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, לעומתו, הוא ככל הנראה סיכום של מספר שיעורים ששמעו התלמידים מפי ר"מ.

שער כו' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה. פירוש עד סעודה אחרת. ומייתי ראייה שכן היה נוהג מר עוקבא. ובשר שבין השיניים נידון כבשר שנאמר והבשר עוד בין שיניהם. אבל אם אכל גבינה מותר לאכול בשר, פירוש מיד רק שיעשה קינוח והדחה, [דתניא ושווין בית שמאי ובית הלל שמדיח, וכ"ש שמקנח. ומפרש ר"ח⁸²⁶ ורש"י שצריך שניהם קינוח והדחה].⁸²⁷ ור' יצחק הבחור היה נוהג שלאחר שאכל גבינה היה עושה הדחה לפיו ולידיו ומשים אצבעו בתוך פיו כדי להדיחו יפה ואח"כ עושה קינוח בפת. והספר פוסק בפרק כל בשר שכל דבר ראוי לקינוח בר מקמחא ותמרי וירקות. ורבינו יהודה מפריש כתב שהיה נוהג ר"י הזקן ששורה הפת ביין או במים וזה עולה לשניהם לקינוח ולהדחה. או שאכל דבר שמקנח בו ושותה מים או יין אחרי כן. והא דמייתי מרבי' יצחק בר מרשיא שהביאו לו גבינה ואכל והביאו לו בשר ואכל ולא נטל ידיו, ופריך והא תני אגרא עוף וגבינה נאכלין באפיקורן, פירוש בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידיים, אבל בשר וגבינה לא, פירוש {אכל גבינה קודם שאכל בשר}⁸²⁸, צריך קינוח הפה {ונטילה}⁸²⁹ אבל בשר קודם גבינה לא הוי די בקינוח והדחה שאין מותר לאכול גבינה עד סעודה אחרית. ומשני רב יצחק ה"מ בלילה אבל ביום שרואין ששום דבר נדבק ביד אינו צריך. ומ"מ עשין קינוח והדחה אפילו ביום. וכן נוהגים העולם

⁸²⁴ ראה בנספח ט"י טבלה המשווה את הלכות עכו"ם שבספר שע"ד עם מקבילותיהם בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136.

⁸²⁵ ראה שם בכתב היד מהתיבה "ואולם" ואילך.

⁸²⁶ בחלק מכתבי היד רשום "ר"ת" במקום "ר"ח", וכן בכת"י 12 21 רשום ר"ת. וראה בכתב יד וטיקן 144 של הסמ"ג, עמ' 75 שבו כתוב רש"י ור"ח, וכן בכתב יד פרמה 93, עמ' 405 כתוב רבנו שלמה ורבנו חננאל, ולפי פלס כתב יד זה הינו אחד מכתבי היד שמיצגים את המהדורה בתרא של הסמ"ג.

⁸²⁷ בכתב יד 12 21 משפט זה רשום אחרי המשפט הבא, אך במהדורתנו הוא מופיע כמו בכל שאר הנוסחים. ייתכן שהבדל זה נובע מהשמטה בגלל תיבות דומות, והכנסת המשפט בשלב מאוחר יותר במקום לא נכון.

⁸²⁸ ההוספה לא קיימת בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

⁸²⁹ תיבה זאת קיימת בסמ"ג, לאוין, קמא' שהוא מקור הדין, ובכתבי יד רבים של השע"ד, כגון וטיקן 183, פריס 12290, המבורג 184, מוסקבה 478, לונדון 18685, קיימברידג' 2580, פרוס 380 ועוד.

ולא כפר"ת וה"ג שפירשו אמר רב **חסדא** אכל בשר אסור לאכול גבינה, פירוש עד שיעשה קינוח הפה {והדחה}⁸³⁰, ומר עוקבא שלא אכל עד סעודה אחריתי גבינה אחר בשר מחמיר על עצמו. אבל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח הפה שהרי גבינה אינה נדבקת בין השניים ובלא נטילת ידים [ביום ובלילה צריך נטילת ידיים].⁸³¹ ומקשינן לרב יצחק עוף וגבינה נאכלין באפיקורן אבל בשר וגבינה לא, אף על פי שאין צריך לגבינה ואח"כ בשר לכל הפחות צריך נטילת ידים, **ע"כ שיטת ר"ת וה"ג**. ונהגו העולם כשאוכלין בשר אפילו בשר עוף, שלא לאכול גבינה עד סעודה אחריתי. אף על פי שר"י מפרש שאינו מדבר בסעודה שרגילין לאכול אחת שחרית ואחת ערבית אפילו מיד אם סילק וברוך שלא חלקו חכמים. מיהו נהגו העולם כפסק רבינו משה ב"ר מיימון שצריך שש שעות בין סעודה לסעודה.

2. וגמרין בירושלמי פ' אלו דברים רבי יוסי אומר הדא דאכל חופין ובעי למיכל קופרין {פירוש אכל גבינה ורוצה לאכול בשר}⁸³² צריך⁸³³ לנער מעל השולחן שיורין הפת שנאכל עם הגבינה. ולא נהגו כפירוש הה"ג דרב יהודאי גאון דמפרש אהא דרב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אז הוא רשות אבל בין תבשיל לגבינה אז הוא חובה, פירוש בין תבשיל דבשר לתבשיל דחלב רשות הוא ליטול ידיו דהוי נ"ט בר נ"ט דאין כאן לא ממשות בשר ולא ממשות חלב גבינה. אבל בין תבשיל לגבינה, כלומר שאוכל גבינה חובה דאיכא ממשות גבינה ובעי קינוח הפה והדחה. והרב⁸³⁴ האריך ונלאיתי לכתוב לפי שאין אנו נוהגים כמותו. וגם רבינו תם ור' אבי"ה הקלו מאוד ולא כתבתי דבריהם.

⁸³⁰ בסמ"ג, שם וברוב כתבי היד של השע"ד רשום "נטילת ידיים". וכן הנוסח בכתב יד וטיקן 183, מילנו 80, פרמה 3266 ופריס 380. אך בכתב יד לונדון 26970 כתוב: "קינוח ידיים". לעומתם בכתב יד מוסקבה 478 כתוב "הדחה קינוח הפה ונטילת ידיים", שזו הגירסה הארוכה ביותר. יוצא מכל זה שבכל כתבי היד של ענף 2 רשום או קינוח ידיים או נטילת ידיים, חוץ מכתב היד של מהדורתנו. לפיכך מסתבר שבכתב היד של מהדורתנו, קיימברידג' 12 21 קיימת השמטה.

⁸³¹ התיבות: "ביום ובלילה צריך נטילת ידיים" חסרות בכתב יד 12 21 בגלל השמטת הדומות, וקיימות בשאר הנוסחים.

⁸³² בכתבי היד העתיקים שבדקנו קטע זה לא רשום.

⁸³³ בכתב יד קיימברידג' 12 21 קיימת השמטת הדומות ובשאר כתבי היד רשום המשפט: "לנער פתיתים. פירוש מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך". כלומר, המעתיק דילג על משפט בין המילים "צריך".

⁸³⁴ במשפחה א', בשאר כתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב' וכתב היד וטיקן 183 רשום "והרבה האריך". לפיכך ייתכן שכך הוא הנוסח המדויק יותר, ובכתב היד של מהדורתנו, המעתיק השמיט את "ה". בנוסף, נראה שכוונת ר"י לדבריו הארוכים של בה"ג שהובאו באו"ז, הלכות בשר בחלב, סימן תס'.

1. בשער זה שני סימנים במהדורות הדפוס אשר עוסקים בדין המתנה בין אכילת בשר לחלב, ושטיפת הפה והידיים בין אכילת חלב לבשר. בנושא זה נכתב הרבה, ולהלן נביא בקצרה את הדברים הנוגעים לשעי"ד בלבד.⁸³⁵ מקורו של דין זה נמצא בתלמוד במסכת חולין, ונראה שחכמי בבל הצריכו השהייה בין אכילת בשר לחלב.⁸³⁶ סטולמן עמד על כך שהתנאים כלל לא הזכירו את הצורך להמתין בין בשר לחלב, ונראה שכך היה המנהג בארץ ישראל בזמן התלמוד.⁸³⁷ בתקופת ימי הביניים נחלקו חכמים מהו משך הזמן שצריך להמתין בין אכילת בשר לחלב. בחלק מהספרות שיצאה מבית מדרשו של רש"י נכתב שאם אכלו בשר מותר יהיה לאכול חלב בסעודה אחרת.⁸³⁸ רש"י עצמו לא נקט בזמן מוגדר שצריך לחכות בין בשר לחלב. עם זאת, נראה די ברור שהוא מצריך המתנה מסויימת, שכן על דברי רב חסדא שאומר "אכל בשר אסור לאכול גבינה", מפרש רש"י: "משום דבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו". כלומר, שצריך להמתין זמן מסויים עד שיפוג טעם הבשר. זו אכן נראית שיטתו של רש"י אם כי קיימים מקורות שמהם ניתן להבין אחרת.⁸³⁹

⁸³⁵ ראה את סיכומי השיטות אצל זק, רוקח, עמ' 188-198. ואצל סטולמן, המתנה, עמ' אי-כד'.

⁸³⁶ ראה תלמוד בבלי מסכת חולין דף קד-קה.

⁸³⁷ ראה סטולמן שם, עמ' ב-ו'. וראה ירושלמי, ברכות, ג, א שרבי אסי שאל את רבי יוחנן כמה להמתין בין בשר לגבינה? וענה לו רבי יוחנן "ולא כלום".

⁸³⁸ וראה בספר האורה, חלק א', סימן ק', עמ' 135-136 שסובר שמותר לאכול חלב כבר בסעודה אחרת. הר"ש בובר מעיר שם שפסק הלכתי זה הועתק אף לספר הפרדס בסימן רמ"ו. עם זאת החוקרים עמדו על כך שספר האורה הוא חיבור בעייתי כיוון שקיימים בו קטעים שנוספו בשלבים מאוחרים יותר, ואינם מבית מדרשו של רש"י. וראה גרוסמן, צרפת, עמ' 237-238 שייטכן שדעה זאת נוספה בפרובנס הרבה אחרי פטירתו של רש"י. וראה עוד אורבך, בעלי התוספות, עמ' 37, וסולוביצ'יק, יינס, עמ' 41. בסוף סידור רש"י קיים קובץ שנקרא "תיקון נקיות בשר" ובו בסימן תקטז' סעיף ט' נפסק שאחרי בשר ימתין לסעודה הבאה ואז יאכל חלב. שיטה הלכתית זאת תואמת את הכתוב בספר האורה ואף הראב"ה בסימן אלף וקח' כותב שאכן זו דעת רש"י, וכן כותב אף סטולמן במחקרו.

⁸³⁹ בסמ"ק, סימן ריג' ר' יצחק כותב שרש"י סובר כמו הרי"ף והרמב"ם שצריך המתנה של שש שעות. וראה סטולמן שם, עמ' יא'. בסידור רש"י סימן תקפז' קיימת דעה נוספת שמתנה אכילת חלב אחרי בשר בניקוי וניקור השיניים. אך כשממתינים מסעודה לסעודה אפילו את הפה לא צריך לנקות. עם זאת, ראה בתחילת סידור רש"י סימן סג', עמ' 38 ששם ניתן להבין שבין בשר לחלב ניתן להסתפק בשטיפת ידיים. שיטה דומה לכך רשומה במחזור ויטרי, מהדורת גולדשמיט, הלכות סעודה, סעיף ב'. וראה תא-שמע, מחזור ויטרי, עמ' 89 על הקשר בין מחזור ויטרי לסידור רש"י. וראה אצל גולדשמיט, מחזור ויטרי, עמ' נט'. לדעת גולדשמיט שיטתו של רש"י תואמת בנושא זה את דעת בה"ג. עם זאת, זק, שם, עמ' 189 סובר שהלכה זאת בסידור רש"י ובמחזור ויטרי שייכת לבה"ג, ורש"י עצמו חולק עליה. וראה אלפנבין, ספר הסדרים, סימן מט שלרש"י ניתן להסתפק בנטילת ידיים בין אכילת בשר לחלב, כפי שכתוב במחזור ויטרי. וראה ריינר, בה"ג, עמ' 108 שרש"י לא ציטט מתורתו של בה"ג, ולכן ניתן לטעון שהשיטה במחזור ויטרי וספר הסדרים לא מיוחסות לרש"י. עם זאת, גולדשמיט, מחזור ויטרי, עמ' 33 טוען שרש"י לימד בבית מדרשו תורה שקיבל מהגאונים, ובניהם בה"ג ורב עמרם גאון.

חכמי שפירא רבי דוד הלוי ורבי קלונימוס הזקן כתבו שצריך להמתין בין אכילת בשר לחלב.⁸⁴⁰ אך, בדומה לפרוש רש"י על התלמוד לא הגדירו כמה זמן בדיוק צריך להמתין. יתר על כן, גם נכדו של רש"י, הרשב"ם, לא קבע שיעור זמן המתנה בין בשר לחלב, אך כתב שצריך להמתין גם בין תבשיל בשרי לחלב.⁸⁴¹

בניגוד לשיטות אלו, רבנו תם, נכדו של רש"י, ואחיו של הרשב"ם, פסק בספר הישר שאחרי שאכל בשר בקר מותר לאכול מיד גבינה בקינוח והדחה, ושטיפת ידיים בלילה.⁸⁴² כמו כן אם אכל רק מהתבשיל הבשרי מותר לאכול תבשיל חלבי. אולם, אם אכל עוף, מותר לאכול מיד גבינה ואפילו לא צריך לשטוף ידיו ופיו, כיוון שעוף אינו נתקע בין השיניים ולא נדבק לידיים, ואסור לאוכלו עם חלב מדרבנן.⁸⁴³ רבנו תם מציין שהתבסס בפסיקתו על דברי הגאונים ובהם ר' יהודאי גאון, בעל הלכות גדולות.⁸⁴⁴ לפי שיטה זאת אין צורך להמתין כלל בין בשר לחלב, והאיסור הוא לאוכלם ביחד.⁸⁴⁵ לכן, כאשר שוטפים פה וגם הידיים נקיות מותר מיד בסיום אכילת הבשר לאכול מוצרי חלב. לפי שיטתו, אפילו רב חסדא שדרש המתנה בין בשרי לחלבי כתב כן בסיטואציה שלא מאפשרת ניקוי של הפה. בנוסף, גם מר עוקבא שדרש המתנה בין בשר לחלב החמיר על עצמו מעבר לשורת הדין.⁸⁴⁶ חכמים רבים פסקו כר"ת, וביניהם הרא"ם והרב זרחיה הלוי, שחי בפרובנס (הרז"ה).⁸⁴⁷

⁸⁴⁰ ראה אפשטיין, מעשה הגאונים, סימן טו', עמ' 9. וראה גרוסמן אשכנז עמ' 262, 397-405 שחכמים אלו למדו מהרבנים שחיו לפני גזרות תתנו', והמסורת שהם העבירו מייצגת את מנהג אשכנז הקדמון. כמו כן, רבנים אלו מגיעים מאסכולות אשכנזיות שונות, כך שניתן לומר שפסק ההלכה שלהם מוסכם על רוב מוחלט של חכמי אשכנז.

⁸⁴¹ ראה פרידמן, מתוספות הרשב"ם לר"י, עמ' 222-223. וראה או"ז, סימן תס'. וראה ראבי"ה, סימן אלף וקח' שטוען שרבנו חננאל סובר אף הוא כרש"י.

⁸⁴² ספר הישר, חידושים, תעב'.

⁸⁴³ ראה ספר הישר, חלק חידושים, סימן תעב', עמ' 282-283.

⁸⁴⁴ בצרפת ובאשכנז של ימי הביניים היה מקובל שרב יהודאי גאון הוא מחבר ספר הלכות גדולות. וראה על כך אפשטיין, הלכות גדולות, עמ' שעח-תט'. וראה על חכם זה אצל הבליון, גאונים, עמ' 31.

⁸⁴⁵ ראינו במהדורת השע"ד שרש"י ור"ח הצריכו קינוח והדחה, וכך פסקו אף התוספות שם, ד"ה מקנח. עם זאת, קיימת מחלוקת מה מקנחים ומדיחים. לפי רש"י, שם מקנחים ומדיחים את הפה. אולם בפרוש המיוחס לרגמ"ה כתוב "בי"ש אומרים מקנח זו היא הפה ובי"ה אומרים מדיח אלו ידיו אבל בפה מודו ב"ה לבי"ש דאין קנח הפה אלא בפת". כלומר, לפי פרוש זה צריך גם לקנח פה וגם לשטוף ידיים. וכן היא שיטת הרמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ט', הלכה כו'.

⁸⁴⁶ ראה בשע"ד, שער כו'. ובספר או"ז, הלכות בשר וחלב, סימן תס'.

⁸⁴⁷ ראה ספר יראים, סימן סג'. וראה רז"ה, ספר המאור הקטן, מסכת חולין, דף לו מדפי הרי"ף. הרז"ה כותב שכר"ת נהגו כל חכמי צרפת. וראה זוסמן, מפעלו, עמ' 50 על מעמדו של ר"ת בקרב חכמי צרפת ואשכנז.

דעה נוספת בסוגיה זאת, שהיא מעין שיטה ממוצעת, נמסרה בשם ר"י הזקן. לטענתו, אדם שאכל בשר, יכול לאכול חלבי בסעודה אחרת, אפילו ששתי הארוחות צמודות.⁸⁴⁸ כמותו פסקו אף הראב"ה, הסמ"ג ור' יחיאל מפריס.⁸⁴⁹ השיטה האשכנזית המחמירה ביותר שנכתבה לפני צאת השע"ד שייכת לראב"ן ור' אלעזר מוורמזיה שטענו שצריך לחכות לסעודה אחרת בכדי שיתעכל הבשר.⁸⁵⁰ לדעת הראב"ן טעם הדין הוא משום הבשר שבין השיניים.

מחלוקת נוספת קיימת גם בדין הפרדה בין חלב לבשר. ר"י הזקן היה משרה פת במים לאחר אכילת חלב, ולאחר אכילתה היה אוכל בשר. לעומתו, ר"י הבחור הצריך לשטוף ידיים ופה מבחוץ ומבפנים, ולאחר מכן לאכול פת. אולם לפי ר"ת ובה"ג אם הידיים והפה נקיים, אין צורך בקינוח והדחה. ר"מ כתב שלמעשה נהגו לא כר"ת ובה"ג.

כפי שהעירו לנכון מהדירי ספר שע"ד, שדברי ר"מ לקוחים בנושא זה מסמ"ג (רמת ודאות ב').⁸⁵¹ אך מהשוואת כתבי היד עולה שבמשפחה א' של הספר חסרים שני קטעים הקיימים בסמ"ג. בין שני קטעים אלו רשומה בכל כתבי היד ההלכה שנלמדה מרבי יהודה מפריס, אודות רבו, ר"י הזקן, שהיה אוכל פת עם יין בין מאכל חלבי לבשר.⁸⁵² הקטע הראשון שחסר במשפחה א' הוא שיטת רש"י ור"ח שמצריכים קינוח והדחה בין בשר לחלב. בסמוך לכך חסר אף מנהגו של רבי יצחק הבחור שהיה מקנח באצבעו.⁸⁵³

⁸⁴⁸ מדבריו משתמע שאפילו לא צריך קינוח ידיים והדחת הפה. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט', אות כח'. וראה סטולמן, המתנה, עמ' יג' שסובר שר"י הזקן ניסה להתאים את המנהג המקובל בצרפת שהיה מקל מאד, לתלמוד הבבלי שנראה בפשט כמחמיר.

⁸⁴⁹ ראה הראב"ה, סימן אלף וקח'. וראה סמ"ג, לאוין קמא'. וראה פסקי ר' יחיאל מפריס, סימן קפב'. לעומתם המהר"ם מרוטנבורג החמיר עוד יותר ואסר לאכול בשר אחרי גבינה שמא הגבינה תיתקע בין השיניים ותערבב עם הבשר מאוחר יותר. וראה שיטתו במרדכי למסכת חולין סימן תרפז'.

⁸⁵⁰ ראה ראב"ן, סימן רעא'. וראה ספר הרוקח, סימן תסט', עמ' 198. וראה בכתב יד מעשה רוקח אצל קוזמה, מעשה רוקח, עמ' 116. וראה סטולמן, המתנה, עמ' יז' יט' ששיטות הראב"ן והרוקח מחמירות מאד יחסית לפסיקת ההלכה של בעלי התוספות, וכפי שהעיד הרז"ה שנהגו כר"ת כל חכמי צרפת. עם זאת, ראה זק, רוקח, עמ' 198 שחולק על סטולמן וסובר ששיטת הראב"ן לא יוצאת דופן מבחינת חומרתה, וכמותו ניתן להבין מדברי רש"י, רשב"ם ושני חכמי שפירא שראינו לעיל. עם זאת, ראוי לציין שבספר האורה ובספר הפרדס לא מוזכר שצריך להמתין עד שיתעכל הבשר אלא עד סעודה אחרת.

⁸⁵¹ ראה סמ"ג, לאוין קמא'. קיים דמיון בין השע"ד והסמ"ג. וראה בהמשך השער בטבלאות שמשוות בין התוכן והנוסח של השע"ד והסמ"ג. לעומת זאת, בספר התרומה הנוסח שונה, וניכר שאין ר"מ מתבסס עליו בשער זה. כמו כן, לא ניתן למצוא מקור אחר, קצר יותר, שדומה למשפחה א'.

⁸⁵² לכאורה מכאן ניתן ללמוד ששיטת השע"ד היא שקינוח והדחה הם בפה ולא בידיים כמו שהבין הרגמ"ה שראינו לעיל'. שהרי ר"מ מצריך לשטוף את הפה גם במים וגם לאכול פת. וראה רביבו, שש שעות, עמ' תתרנו. שגם הבין כך.

⁸⁵³ בסמ"ג ששם מקור הדברים מנהג זה מובא בשם רבי יצחק בן אברהם (הריצב"א). נמצאנו למדים שרבי יצחק הבחור הוא הריצב"א. אף בכתב יד לונדון 18685 במקום התיבות "רבי יצחק הבחור" רשום: "ריצב"א הבחור". אם כן, אף מכתב יד זה, שהועתק סביבות 1350 עולה שהכוונה לריצב"א. וראה אורבך, בעה"ת, תחילת פרק שביעי, עמ' 261 שר' עמוד | 230

מונח טרמינולוגי שיכול לסייע לנו לבחון את זהות מחבר הקטע הראשון שקיים במהדורות הארוכות של החיבור היא המילה "הספר"⁸⁵⁴. אולם, במילה זאת השתמשו לעיתים מחברים נוספים מלבד ריי"מ, ועל כן לא ניתן להוכיח ממנה שרי"מ ניסח קטע זה.⁸⁵⁵

דבר נוסף שנותר לנו לברר הוא מדוע דעת רש"י, ר"ח ור"י הבחור אינם רשומים במשפחה א'. ארבע אפשרויות עומדות בפנינו, והם:

א. משפחה א' היא טיוטה של המחבר שהופצה לתלמידים לפני שהספר יצא לאור.

ב. משפחה א' היא וורסיה מקוצרת שקיצר תלמיד או ריי"מ עצמו.

ג. הקטעים שחסרים במשפחה א' נוספו בשלב מאוחר יותר על ידי המחבר או חכם אחר.

ד. החוסרים במשפחה א' הם בגלל טעויות העתקה של המחבר.

אין בידינו הוכחות חד משמעיות בכדי לענות על השאלה, אך נבחן מהו נוסח הסמ"ג שממנו שאב ריי"מ את תוכן השער. להלן נשווה את תוכן המשפחות השונות של השע"ד עם שתי מהדורות הסמ"ג.⁸⁵⁶ בטבלה הבאה יובאו המרכיבים של כל סוגיה החל מהתלמוד ועד חכמי ימי הביניים, ולא ציטוט מילה במילה.

שע"ד משפחה א	שע"ד שאר המשפחות	סמ"ג מהדורא קמא	סמ"ג מהדורא בתרא
סוגיה תלמודית	סוגיה תלמודית	סוגיה תלמודית	סוגיה תלמודית

יצחק בן אברהם (הריצב"א) היה מכונה לעיתים ריי"מ הבחור. דבר העולה בקנה אחד עם השוואת השע"ד והסמ"ג. וראה עמנואל, איש על מקומו, עמ' 7 שמשער שרי"מ הבחור היה מתלמידיו של ר' ברוך מחבר ספר התרומה. עם זאת, נראה שעמנואל מתכוון לרי"מ הבחור בן יוסף, ולא לריצב"א. וראה על ריי"מ הבחור אצל אופטוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 329. אופטוביצר טוען שרי"מ הבחור למד אצל ר' ברוך בן שמואל ממגנצא. וראה פרידמן, ספר התרומה, עמ' 88, הערת שוליים 127 שחולק על אופטוביצר. וראה בנבנשת, כנסת הגדולה, יורה דעה, חלק ו', עמ' 144 שכתב: "מסורת היא בידנו שרי"מ הלבן הוא ריי"מ הבחור, ורי"מ הבחור הוא ריב"א". אך מדברינו ניכר שהמסורת שקיבל הרב חיים בנבנשת שגויה, או שהיו מספר רבנים שנקראו ריי"מ הבחור.

⁸⁵⁴ מילה זאת מופיעה בכל כתבי היד שבדקנו מלבד כתב יד רג"ו 133. בסמ"ג שהוא מקור הדין כתוב "מסקנא" ובשע"ד נכתב במקום מילה זאת "והספר". וראה על שימוש של מונח זה בספרי הראשונים אצל שפיגל, הגהות ומגיהים, עמ' 170-171. לדעת שפיגל בעלי התוספות הרבו לכנות את התלמוד בשם "ספר". אף בספר שע"ד רשום פעמיים "הספר", ובשני המקרים הכוונה לתלמוד הבבלי. בסוגייתנו הכוונה היא לתלמוד הבבלי מסכת חולין דף קה ע"א, ובפעם השניה הכוונה לתלמוד מסכת חולין דף קיב ע"א.

⁸⁵⁵ לצורך בדיקה זאת נבחן את ארבעת היצירות שעליהן מבוסס רוב ספר שע"ד שהן: סה"ת, סמ"ג, ראבי"ה ואו"ז. מסקירת היצירות נראה שהסמ"ג והאו"ז נהגו לעיתים לכנות את התלמוד "ספר", כך שטרמינולוגיה זאת אינה ייחודית לרי"מ. אף תלמידי מהר"ם נוספים, כגון רבי מאיר הכהן מחבר ההגהות מיימוניות, ורבי שמשון בן צדוק מחבר התשב"ץ כינו את התלמוד במילה "ספר".

⁸⁵⁶ ראה פלס, הקדמה לסמ"ג, חלק ב', עמ' 21-24. פלס מבאר מהם שני המהדורות של הסמ"ג, ומאלו כתבי יד מורכבת כל משפחה. מהדורה קמא רשומה בין היתר בכתב יד וטיקן 144. וראה כתב יד זה בקישור הבא https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.ebr.144. לעומת זאת נוסח מהדורה בתרא רשום במהדורות הרב שלזינגר ובכתב יד פרמא 39.

פרוש רש"י ור"ח	פרוש רש"י ור"ח	פרוש רש"י ור"ח	פרוש רש"י ור"ח
מנהג ר' יצחק בן אברהם	מנהג ר' יצחק בן אברהם	מנהג ר"י הבחור	-
מסקנת התלמוד	מסקנת התלמוד	מסקנת התלמוד	מסקנת התלמוד
מנהג ר"י שירלאון	מנהג ר"י שירלאון	מנהג ר"י שירלאון	מנהג ר"י שירלאון
תלמוד- ר"י ב"ר משרשיא	תלמוד- ר"י ב"ר משרשיא	תלמוד- ר"י ב"ר משרשיא	-

מהשוואה זאת עולה שמרכיבי הסוגיה העיקריים נמצאים במהדורות השונות של סמ"ג ובמשפחות השע"ד. עם זאת במשפחה א' של השע"ד חסר מנהגו של ר"י הבחור, ולא כתוב מה הוא היה עושה בין אכילת חלב לבשר. כמו כן, חסר דיון תלמודי אודות ר' יצחק בר משרשיא שלא היה עושה דבר בין אכילת חלב לבשר. לעומת זאת, במהדורה המוקדמת יותר של הסמ"ג חסר מנהגו של ר"י שירלאון, ולא כתוב מה הוא ורבו היו עושים בין אכילת חלב לבשר. מכאן ניכר שחסרונות במהדורה הקצרה של השע"ד אינם נובעים מהתבססות על המהדורה המקורית יותר של הסמ"ג.⁸⁵⁷

בכדי להסביר את חסרונו של הקטע הראשון במשפחה א' ניתן להעלות מספר כיוונים. ראשית, ייתכן שמדובר בהשמטה של המעתיק. חיזוק לטענה זאת ניתן להביא מכך שבעקבות חסרונו של דברי רש"י ור"ח לא מובן כיצד פוסק ר"י לגבי הצורך לקנח ולהדיח. לפיכך פחות מסתבר שר"י יפיץ לתלמידיו עותק בו חסרה פסיקת ההלכה. יתר על כן, לא מסתבר שר"י או חכם אחר יקצרו את הספר וישמיטו את פסק ההלכה של ר"י שהכריע כר"ח ורש"י.⁸⁵⁸ אף האפשרות שהחסרון נובע מכך שמשפחה א' היא מהדורת טיוטה לא מסתברת כיוון שדברי ר"ח ורש"י הם עיקר השער ומבלעדיהם לא ניתן לדעת מה פסק ר"י. על כן לא נראה שבמהדורה המוקדמת ר"י ישמיט בכוונה את פסק ההלכה. אולם, מנהגו של ר"י הבחור זו דעה בפני עצמה, שיתכן שר"י לא ירצה

⁸⁵⁷ כמו כן, ראינו לעיל שהשע"ד התבסס בדיון זה על הסמ"ג שכן בראב"ה, בראב"ן, באו"ז ובסה"ת שיטת רב חסדא ושיטת ר"י שירלאון לא מופיעות.

⁸⁵⁸ ניתן לבחון איזה סוג תוכן חסר במשפחה א' לעומת שאר כתבי היד. אם יתברר שבאופן קבוע במשפחה א' חסרות הראיות לדינים או הסוגיות התלמודיות ניתן יהיה לשער שמדובר בהשמטה. וראה דיון על כך בגוף העבודה בפרק שעוסק במשפחה א'. שם ראינו שאין קוהרנטיות בסוג הקטעים החסרים במשפחה א'. עם זאת כמעט אף פעם לא חסרות המסקנות ההלכתיות.

לרשום אותה במהדורה הלא גמורה.⁸⁵⁹ אך מכיוון ששיטת ר"י הבחור סמוכה לדברי רש"י ור"ח נראה שכל הקטע הושמט בטעות בידי המעתיק.

לאחר מכן, בהמשך השער, ישנו קטע ארוך שאף הוא אינו רשום במשפחה א' של הספר, העוסק בצורך ליטול ידיים בין אכילת בשר לחלב ולהפך. כפי שראינו בטבלה אף פסקה זאת רשומה במהדורות הסמ"ג, ולא ניתן לומר שר"מ הוסיף אותה בשלב מאוחר כיון שלא הכיר אותה בתחילה. כמו כן, אף בקטע זה ישנם משפטים הכרחיים להבנת פסיקת ההלכה בשע"ד, ובלעדיהם לא מובן פסק הדין, וההקשר של הפסקה לשער. קטע זה פותח בדיון על הצורך לקנח, להדיח וליטול ידיים בין ארוחה בשרית לחלבית, ולהפך.⁸⁶⁰ לאחר מכן רשום את פסק ההלכה של ר"מ שמצריך קינוח והדחה אפילו ביום, למרות שבסוגיה התלמודית יש שיטות אחרות. יתר על כן, הוא אף מוסיף שכך נהגו העולם. לאחר מכן חסרה במשפחה א' אף הפתיחה לדברי ר"ת וה"ג שחולקים על מה שנפסק עד כה. בכדי להסביר את ההבדלים בין משפחות הספר ניתן להציע את ארבעת האפשרויות שעמדנו עליהם לעיל. עם זאת, בדומה לחסרון הקטע הקודם, אף בפסקה שלפנינו חסרים במשפחה א' מרכיבים מרכזיים שמעלים את ההשערה שכל הקטע הושמט בטעות על ידי מעתיק. ראשית, חוסר בפסיקה הלכתית של ר"מ המצריך נטילת ידיים ביום מוריד את האפשרות שמשפחה א' היא גירסת טיוטה, שהרי לא מסתבר שר"מ יכתוב לתלמידים את הסוגיה התלמודית ללא פסיקה הלכתית. בנוסף, אינו נראה הגיוני שר"מ או חכם אחר יקצרו את הספר, וישמיטו דווקא את פסיקת ההלכה. כמו כן, לא מסתבר שהקטע שחסר במשפחה א' אינו נרשם בכוונה בידי ר"מ, שהרי אין סיבה לרשום את מהלך הסוגיה בלי פסיקת ההלכה ותאור המנהג.

בנוסף לכך אף חסרון הפתיחה לדברי בה"ג ור"ת, שבה כתוב: "ולא כפר"ת וה"ג שפירשו", מקשה על הבנת השער. בלי מילים אלו נוצרת סתירה בין תחילת השער להמשכו. בתחילת השער ר"מ מצריך המתנה מסויימת בין בשר לחלב. אך במשפחה א' נראה שר"מ סותר את מה שכתב בתחילת

⁸⁵⁹ לכאורה ניתן להקשות על הסבר זה ולשאול מדוע ר"מ רשם רק חלק מדברי הסמ"ג וחוזר בשלב מאוחר יותר לכתוב את המשך דבריו, שהרי הוא הכיר אותם כבר בהתחלה? עם זאת, ניתן להסביר שבתחילה ר"מ היה מעוניין לקצר, ובשלב מאוחר יותר הוא החליט להרחיב את ספרו ולהוסיף עוד כמה פרטים מהספר עליו מתבסס השער. ראוי לציין שכך הסברנו בשערים הקודמים את ההבדל בין משפחה ב' למשפחה ג', שבה נוספו חלקים מסה"ת שלא היו רשומים בוורסיה הקצרה יותר.

⁸⁶⁰ ראה בהערת השוליים לעיל בתחילת השער ששם עמדנו על כך שלפי שיטת ר"י שירלאון ור"י הזקן משמע שקינוח והדחה הם פעולות שעושים בפה, כפי שהבין רש"י. אולם, בקטע שלפנינו נראה שר"מ למד מאגרא (שם של תנא) שצריך אף לשטוף ידיים בין בשר לחלב ולהפך.

השער ומתיר גבינה אחרי בשר אם עשה קינוח והדחה.⁸⁶¹ לעומת זאת, בשאר משפחות הספר כתוב שהשיטה השנייה שייכת לר"ת שחולק על הפסיקה הכתובה בתחילת השער. לפיכך נראה שיש בפסקה החסרה במשפחה א' משפטים עקרוניים להבנת השער, דבר המצביע על סבירות גבוהה שמדובר בהשמטת מעתיק.

לסיכום סוגיית זמן ההמתנה בין בשר לחלב ניתן לומר שר"מ העתיק את דברי הסמ"ג. רבי משה הביא את שיטת הסוברים שצריך להמתין עד סעודה אחרת, והוסיף את דעת ר"י שמדובר אפילו בשתי סעודות צמודות. על דעות אלו כתב רבי משה את התיבות "ונהגו העולם". עם זאת, בסיום דבריו הביא הסמ"ג את שיטת הרמב"ם המצריך המתנה של שש שעות בין בשר לחלב. מדברי הסמ"ג נראה שהוא לא התכוון לפסוק רק כרמב"ם, אלא רשם שיטה הלכתית נוספת. עם זאת, ר"מ שהעתיק את דבריו הוסיף לפני שיטת הרמב"ם את התיבות "ומיהו נהגו העולם", ובכך שינה לגמרי את פסק ההלכה של רבי משה מקצה לקצה. בעוד הסמ"ג כתב שהעולם נהגו כר"י הזקן, ובכך נתן לדעתו עדיפות על פני שיטת הרמב"ם. השע"ד נטה יותר לשיטת הרמב"ם בכך שכתב שכמותו נהגו העולם וגם רשם את שיטתו בסוף הסוגיה, דבר הנותן תחושה לקורא שכך היא המסקנה.⁸⁶²

יתרה מזאת, משום שר"מ הוסיף מעצמו את התיבות "מיהו נהגו העולם" נוצרה לכאורה סתירה בספר שע"ד.⁸⁶³ שהרי הסמ"ג כתב על שיטת התוספות שכך "נהגו העולם", ור"מ העתיק את דבריו, ולאחר מכן כתב גם על שיטת הרמב"ם שכן נהגו העולם. נדמה שאף עם חבריו שלמדו בבית מדרשו של המהר"ם ר"מ אינו מסכים, שכן אף אחד מהם לא נטה לשיטת הרמב"ם כנגד ר"י הזקן.⁸⁶⁴ סטולמן במחקרו הצביעה על החמרה בדין שקיימת בשע"ד לעומת חיבורים אשכנזים מאותה תקופה. לדעתו, שיטתו של ר"מ מחמירה מאד ביחס לפוסקים האשכנזים, והוא ניסה להסביר תופעה זאת.⁸⁶⁵ לפיכך, אנו צריכים עדיין לברר מדוע נטה ר"מ להחמיר כשיטת רמב"ם ולא הלך

⁸⁶¹ פחות מסתבר שר"מ יפתח עם דעה שמצריכה המתנה בין בשר לחלב, לאחר מכן יכתוב דעה חולקת, בלי שום הקדמה לכך שהוא סותר את מה שכתב בתחילת השער. מה עוד שפסק ההלכה הוא כמו הדעה שהובאה בתחילת השער. כך שלא נראה שר"מ יכתוב דעה, יסתור את עצמו, ושוב יסתור את עצמו ויפסוק כמו הדעה שבה הוא פתח.

⁸⁶² כך הבין אף סטולמן, שם.

⁸⁶³ ראה תא-שמע הלכה מנהג ומציאות, עמ' 106, שסובר שכאשר ר"מ כתב על הלכה מסויימת שכך נהגו העולם כוונתו להכריעה כדעה זאת את ההלכה.

⁸⁶⁴ ראה מרדכי על מסכת חולין סימן תרפז' שמביא את דעת הרמב"ם אך לא כותב שכך ההלכה או כך ראוי לנהוג. וראה הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות פרק ט', אות ג'. וראה רא"ש, חולין, סימן ה'. אף ר"מ לא הכריע באופן חד משמעי כרמב"ם נגד ר"י הזקן. אומנם מזה שרשם על שיטת הרמב"ם שכך נהגו העולם נראה שנוטה לעמדתו.

⁸⁶⁵ ראה סטולמן, המתנה, עמ' כ'. וראה הערה קודמת, שאפילו על חבריו הוא חולק.

בדרך שסללו כל חכמי גרמניה וצרפת שחיו לפניו?⁸⁶⁶ מסקנת סטולמן היא שבסוגיה זאת חכמי אשכנז המאוחרים נטו לקבל את פסק ההלכה המחמיר של בני ספרד וצפון אפריקה.⁸⁶⁷

2. בסימן הבא, והאחרון לשער זה ר"מ מביא את המשך דברי רבי משה מקוצי בעניין אכילת בשר וחלב על שולחן אחד. נקודה נוספת שייחודית לשער זה היא המושג "מנהג העולם" שרשום ארבעה פעמים במהלך בסוגיה. ראוי לציין, שאין עוד שער שר"מ השתמש בראיה שכך נוהג העולם מספר פעמים כה רב.⁸⁶⁸ דבר שמעלה את ההשערה שבשער זה המנהג יותר דומיננטי מההלכה התלמודית.

שער כז' חמאה של גוים – נוסח [מחולק לארבע פסקאות שמהוות ארבע סוגיות]

1. לפי שראיתי במלכות [שוואבן]⁸⁶⁹ אוכלין חמאה ולא מיחו בהם חכמים לפי שמביאין מן ההרים שבפעם אחת מתקנים חבית גדול מלא, אכתוב כל דין דעת הגדולים מחמאה. שאל ר' יצחק ב"ר שמואל מר"ת על חמאה בקר של גוים שקורין בור"א. ובאר ר"ת על החמאה שלנו נראה היתר גמור כמו שפסקתי על הגוים שחולבין לצורך עצמן לגבן ואין מערבין בו דבר טמא ולא חששו אלא לניקור. וסייעתא מר"ח דכתב אגב איטפא קאי ביה זיהרא ע"כ. { ואף על פי שנגזר על גבינות הגוים, דקאי ביה זיהרא }⁸⁷⁰ ביני איטפא, היה יבש מותר, והחמאה ליכא איטפא דלוקי זיהרא, הילכך יבש שרי.

⁸⁶⁶ בתחילת הפרוש על שער זה ראינו שאף ר' יצחק מקורביל נטה לשיטת הרמב"ם המצריכה המתנה של שש שעות בין בשר לחלב.

⁸⁶⁷ ראה סטולמן, שם, עמ' כ"כד'. לפי סטולמן ר"מ החל תהליך זה שניכר לאחר מכן אצל המהרש"ל ותפס מקום מרכזי בין פוסקי העת החדשה. לדבריו ייתכן שהסיבה לכך היא שהמנהג הבבלי של בני ספרד הלך וגבר על המנהג הארץ ישראלי של בני אשכנז. זאת בעקבות התבססותו של התלמוד הבבלי כמקור פסיקה ראשוני, וירידת מעמדו של המנהג ומסורת האבות. וראה על כך עוד אצל גרוסמן, זיקתה, עמ' 78. וראה גרוסמן, לחקר זיקתה, עמ' 197-192. לעומת זאת ראה זימר, עולם כמנהגו נוהג, עמ' 228. אך עדיין צריך עיון על סברתו של סטולמן מדוע ר"מ פוסק נגד חבריו, שהרי חלקם צעירים ממנו, ואף הם חשופים לאגינדה הבבלי שניכנסת לאשכנז וצרפת.

כיוון אחר שניתן לומר עולה מעיון בספרי הפוסקים שחיו בדור שלאחר ר"מ, ובהם רבי ישראל איסרלין (המהרא"י) ורבי יעקב מולין (המהרי"ל). המהרא"י בהגותו על השע"ד כתב "שרבים נוהגים להקל ועושין להם פשרה מדעתן להמתין שעה אחת אחר סעודת בשר...אכן הצנועים משכין ידיהם מסעודת שחרית לסעודת ערבית." מעדותו של המהרא"י עולה שאף בדור שאחרי ר"מ לא נהגו באשכנז להמתין שש שעות כרמב"ם. יתר על כן, מדבריו עולה עוד שרק הצנועים המתינו שש שעות בין אכילת בשר לחלב. אף מדברי המהרי"ל עולה שרק החסידים הראשונים המתינו בין בשר לחלב שש שעות. וראה ספר מהרי"ל, הלכות או"ה משע"ד, עמ' תקנ"ד. שכתב: "אכל בשר אפילו של עוף לא יאכל גבינה אח"כ עד סעודה אחרת. חסידים הראשונים והאינדא ממתינים ו' שעות, והמנהג להמתין שעה אחת". על כן ניתן לשער שלעיתים ר"מ קורא למנהג החסידים "מנהג העולם", אף על פי שרוב העם לא נהג כמותם.

⁸⁶⁸ וראה תא-שמע, קווים, עמ' 330 על השימוש במושג "ונהגו העולם" בספר שע"ד.

⁸⁶⁹ בכתב יד 12 21 לא כתוב שם המלכות אך בכל שאר כתבי היד היא כתובה.

⁸⁷⁰ משפט זה לא קיים במשפחה א' ובכתב יד 12 21. אך רשום בכל שאר כתבי היד של ענף 2. וכנראה שזו השמטה מפני הדומות.

ובארבע ימים הגבינה יבישה דהוה שריא אי לא מוקי ליה איטפא לזיהרא, ואז החמאה מותרת {וגם} ⁸⁷¹ שערבו נסיובי דחלבא. ואותן שלא נתערבו נסיובי דחלבא אם לא נתערבו מותר {מיד} ⁸⁷². ואי מספקא אם נתערבו ⁸⁷³ אם לאו ספיקא דרבנן ולקולא. ובמלכותינו אין מערבין וכולהו אוכלין אותו מי שדעתו יפה מטגנין בה בצים ואוכלים אותו, עכ"ל ר"ת. ⁸⁷⁴ ורבי אליעזר ⁸⁷⁵ כתב החמאה היא מנויה בחילוק בני בבל ובני ישראל. בני בבל אומרים שחמאת הגוי מותרין שאינן מקבלות טומאה, פירוש שהחלב טמא אינה נעשית חמאה. ובני ישראל אומרים שחמאת הגויים אסורה מפני חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו ומשום בישולי גויים ומשום תערובת חלב טמא. ובארץ האי שמעתי שמתערבין בה נסיובי חלב שקורין ציג"רא בלשונינו. ומיהו בשביל כך אין לאסור, שכאן שחלב טמא אינו עומד ואין נסיובי חלב מצוי בנינו אלא מחלב טהור. וגם טעם משום בישולי גויים שאומרים בני ישראל אין נראה, שהרי חלב נאכל כמו שהוא חי ולא שייך ביה משום בישולי גויים. כדפרש"י בתלמוד {גבי} ⁸⁷⁶ דבש אי משום בישולי גויים הא נאכל {כמו} ⁸⁷⁷ שהוא חי. וכן הלכתא וכן באידך לישנא הלכה כל שאינו עולה על שלחן מלכים ⁸⁷⁸, וחלב אינו עולה על שלחן מלכים. ומה שכתב ר"ת בתשובותיו ⁸⁷⁹ דאסור אם יש בה נסיובי חלב והיכא דספיקא הוי אם יש בה {אם לאו} ⁸⁸⁰ מותר דספיקא דרבנן לקולא. לא נהירא, שהרי נסיובי דחלבא אינו אלא לאחר גבינה והחולבין לגבן אין מערבין בו חלב טמא כיון דלא הוי קאי, א"כ אפילו יש בה {חלב טמא} ⁸⁸¹ ודאי מותר. ואין נראין דברי בני ישראל בזה לא בבישולי גויים ולא בתערובת חלב טמא. ובני בבל רוצים להתיר {אפילו} ⁸⁸² אם היה חלב נפרד ממנו כשיעשו החמאות ואין נשאר בחמאה רק הטהור מן האיסור.

⁸⁷¹ תיבה זאת לא קיימת ברוב כתבי היד, ובהם משפחה א'.

⁸⁷² תיבה זאת קיימת בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136.

⁸⁷³ בכתבי היד וטיקן 183, המבורג 85, פריס 12290 כתובות כאן המילים "נסיובי דחלבא", ולפיכך יוצא שקיימת השמטת הדומות במשפחה א', והמעתיק דילג בין המילים, "נסיובי דחלבא".

⁸⁷⁴ בכתבי היד של ענף 3 רשום כאן "אין עוד". כגון כתבי היד וטיקן 183 ופריס 12290.

⁸⁷⁵ ברוב כתבי היד כתוב רבי אליעזר מטול, בשלושה כתבי יד רשום רבי אליעזר מטוד, ובשניים נוספים לא כתובה שם העיר, כפי שקיים במהדורתנו.

⁸⁷⁶ תיבה זאת קיימת בחלק מכתבי היד, כגון מילנו 80, הרוורד 39 וקיימברידג' 2580.

⁸⁷⁷ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד.

⁸⁷⁸ במשפחה א' רשום במקום משפט זה: "ועוד ש".

⁸⁷⁹ בכת"י 12 21 כתוב במקום זה "בתוספות", אך בשאר כתבי היד רשום "ר"ת בתשובותיו".

⁸⁸⁰ מילים אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו.

⁸⁸¹ מילים אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו.

⁸⁸² קיים בכתבי היד פריס 12290, וטיקן 183, המבורג 85 והרוורד 39.

ואין לחוש שמא חלבו לצורך דבר אחר ושוב נמלכים לעשות חמאה אין לחוש כאשר אינם חוששין לגבינות הגויים לחלב טמא אלא לזיהרא דקאי ביני איטפא לר"ת, ובפרק אין מעמידין הארכתי. ובכל דבר שנחלקו {בני בבל} ⁸⁸³ ובני ישראל נהגו לעשות כבני בבל. מיהו במלכות הללו שאין שם {רוב} ⁸⁸⁴ בהמות, שמאספיים החלב מעט מעט ואינן חוששין אם מערבין בה בשר, וקערות שאינן מקונחין מטומאתן, אין רגילין לאכול חמאת גויים כלל. והמחמיר תבא עליו ברכה מפי שוכן דכא. ⁸⁸⁵

2. ואין לאסור מהנסיובי מטעם שפירש רש"י שאוסר קיבת הגויים שמולחין אותן בעורן שאינן חושבות פירשא בעלמא {אלא כבשר בחלב גמור דבטל בסי} ⁸⁸⁶ הוא כפירושו וכ"ש לר"ת שפירש קיבה פירשא בעלמא הוא ואינו אוסר. ⁸⁸⁷ מיהו ⁸⁸⁸ ר"ת ור"ח גרסינן בפרק כל הבשר והלכתא אין מעמידין בעור קיבה אלא בקיבה עצמה ובקיבה שחוטת נכרי ובכשרה שינקה מן טריפה וכל שכן טריפה שינקה מן הכשירה ומאי טעמא חלב המכונס בעור קיבה פירשא בעלמא הוא. ומפרי {ר"ת} ⁸⁸⁹ המשנה דאסר קיבה כשירה שינקה מן הטריפה, היינו הצלול זהו חלב ממש, אך הברייתא דשרי להעמיד זהו הקרוש מקיבה כשירה {שינקה מן הטריפה} ⁸⁹⁰, וזהו מה שהוא אמר חלב המכונס פירשא בעלמא הוא. והא דאין אנו חוששין שמא ינקה מן הטרפה כשהוא צלול, דקיי"ל כשמואל דלא חיישינן. ופסק רבי ברוך אם לקח מקיבת נכרי בחניות מן הבהמה שהרגה גוי {ומעמיד בה גבינה} ⁸⁹¹ מותרת, דחלבא לאו מגופה קאתי אלא כמו שינקה ⁸⁹² מאחרת. אך אין נכון לעשות כן לכתחלה משום הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו.

⁸⁸³ קיים בשאר כתבי היד וייתכן שקיימת כאן השמטת הדומות.

⁸⁸⁴ תיבה זאת רשומה בשאר עדי הנוסח.

⁸⁸⁵ ברוב כתבי היד התיבות: "מפי שוכן דכא" לא רשומות. עם זאת בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הן קיימות, על כן ניתן לומר שגרסת כתב היד של מהדורתנו לא מוטעית, ויש לה אילן גדול להיתלות בו.

⁸⁸⁶ תיבות אלו רשומות בחלק מכתבי היד.

⁸⁸⁷ התיבות: "ואינו אוסר" רשומות רק בענף 3 וכתב יד 21 12.

⁸⁸⁸ כך הנוסחה בכל כתבי היד חוץ מענף 3 ממשפחה ב' שבה המשפט פותח במילים: "ואגב גררא אכתוב דין קיבה פרוש רבנו שלמה פשוטה היא".

⁸⁸⁹ בכתבי יד רבים כגון משפחה א' וענף 2 ממשפחה ב' תיבה זאת לא קיימת.

⁸⁹⁰ תיבות אלו קיימות ברוב כתבי היד.

⁸⁹¹ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו.

⁸⁹² תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד של ענף 2 ממשפחה ב', חוץ מכתב היד עליו בנויה מהדורתנו.

3. ואם הקיבה נמלחה בעורה { כמו שרגילין הגויים לעשות }⁸⁹³, פשיטא דאסורה. אבל אם שחט ישראל גדי או שה ונמצא טריפה, והעמיד בקיבה שלו אפילו לכתחלה מותר. ומיהו יש בזה כיעור ויש להתרחק ממנו לכתחלה. { נראה כאוכל נבילות וטריפות בישראל }⁸⁹⁴ ואף טלה כשרה שינקה מן הטרפה שנמצאת מותר להעמיד בהו. שכבר נקרא חלב בקיבה דאין דרך להעמיד בחלב צלול, וכשנקרא אין לו דין חלב צלול אלא כרפש וטיט. ואם נמצא קצת צלול, זה בס'. ומיהו אסור להניח החלב בעור הקיבה ולהשימם במים יום או יומים כדי שיקרוש היטב החלב שבתוכה, לפי שהחלב קולט טעם הקיבה והוי בשר בחלב. אע"פ דצונן הוא מ"מ בולע הוא ע"י שרייא דזמן גדול. { כדאמרינן בשר בחלב חידוש הוא דאילו תרו כולי יומא בחלבא מותר מן התורה אעפ"י שבלעו זה מזה משום דדרך בישול אסרה תורה, ואי לא בלעי מהדדי מה חידוש הוא }⁸⁹⁵

4. שאלו לרבינו יצחק על גבינות העשויות בבית הגוי והניחום שם לייבש והיו חתומים בדפוס של עץ כמו שרגילים. ושכחו הדפוס בבית הגוי ויראים שמא זייף הגוי וחתם אחרים בדפוס. והשיב מאחר שאיסור גבינות הגויים משום גילוי כרבי יהושע בן לוי שדבריו עיקר, ואין אנו נוהרים עכשיו משום גילוי ויש להתיר הגבינות כי התורה חסה על ממון ישראל וגם ירא לזייף. ועוד השיב שראה רבינו תם שהקפיד על אחד שהיו רחלותיו אצל הגוי ושלח שם את בתו בכל בקר לראות ולא היתה מספקת לבא שם עד שחלבו או מקצת או כולו. והורו הגאונים שגבינות הגויים אסורים בין שהעמידו בדבר האיסור בין שהעמידו בדבר המותר שנאסרו כולם במקום דליכא טעמי איסור גזירה במקום שיש שם טעמי איסור.

שער כז' - פרוש

1. שער זה מחולק במהדורות הדפוס לארבעה סימנים ועוסק בגבינה של גויים. ר"י מדורא כותב בפתיחה שדן בסוגיות אלו בגלל שראה שכך נוהגים במלכות שוואבן, שהיא מדינת שוואביה.⁸⁹⁶

⁸⁹³ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו.

⁸⁹⁴ במשפחה ג' רשום כאן: "שנראה כאוכל נבילות וטריפות בישראל, אבל בדיעבד שכבר העמיד בה או שנתערב בקיבות אחרות אז פשיטא דמותרת".

⁸⁹⁵ הוספה זאת קיימת רק במשפחה ג'.

⁸⁹⁶ מדינה זאת ממוקמת בדרום מערב גרמניה, באזור מדינת באדן-וירטמברג של ימינו. בנוסף לכך, שוואביה כללה גם חלקים מנסיכות ליכטנשטיין, שוויץ וחלק מחבל אלזס, הממוקם כיום במזרח צרפת. וראה על כך בפרק העוסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 דוגמה 6.

בהרי האלפים הגבוהים, לא היו בהמות שאינן כשרות, על כן נשאלו חכמי אשכנז וצרפת האם החמאה המיוצרת שם מותרת באכילה?⁸⁹⁷ תא-שמע מציין שבנושא חמאת נוכרים היו הדעות באשכנז וצרפת חלוקות.⁸⁹⁸ חכמי אשכנז הראשונים אסרו את החמאה, ואילו חכמי צרפת בהשפעת ר"ת הכשירו אותה.⁸⁹⁹ לפי פשט התלמוד הבבלי אין סיבה לאסור חמאת גויים, והטעם לאסור חלב של גויים לא חל על חמאה.⁹⁰⁰ לפיכך בארצות המזרח, בבבל, בצפון אפריקה וספרד נהגו לאכול חמאת עכו"ם.⁹⁰¹ לעומתם בני אשכנז הלכו בעקבות מנהג בני ארץ ישראל ואסרו חמאה משום חלב גויים שלא נחלב בפני ישראל, ומשום חלב של חיה טמאה ומשום בישולי גויים. על כן סוגיה זאת יכולה להיות אבן בוחן לר"מ, האם הוא פוסק אשכנזי או צרפתי?

להלן נבחן את מקורן של ההלכות הכתובות בשער זה, איך פסק ר"מ למעשה, ומה ניתן ללמוד על ההבדלים הטקסטואליים בין המשפחות.

בתחילת השער מובאת שאלת רבנו יצחק בן שמואל לר"ת אודות חמאה של גויים. החוקרים עמדו על כך שהשואל הוא רבי יצחק בנו של הרשב"ם, כלומר אחיינו של ר"ת, ולא ר' יצחק מדמפיר, שאף הוא היה אחיינו.⁹⁰² מקבילות לתשובה זאת נמצאות בספר תשובות מימוניות, בספר תשובות

⁸⁹⁷ בנושא חמאת נוכרים קיים מאמר של תא-שמע שכתב על מחלוקת שהייתה בין בני אשכנז וצרפת, ובמחקרנו נדון בעיקר בנקודות הקשורות לשע"ד. וראה תא-שמע, חמאה, עמ' 188-199. וראה תשובת המהר"ם לאחיו ר' אברהם, המאור, עמ' ב'. בתשובה זאת מספר ר' אברהם שבהרי האלפים (הרי האלבש) לא מגדלים בהמות טמאות. וראה שם בהקדמה לתשובה שאף עורך התשובה סובר כתא-שמע שהייתה מחלוקת בין אשכנז וצרפת בנוגע לחמאת נוכרים. וראה תשובה זאת אצל כהנא, תשובות פסקים ומנהגים, עמ' מט'.

⁸⁹⁸ וראה שיטה זאת גם בשע"ד, המאור, שם, עמ' ב'.

⁸⁹⁹ ראה תא-שמע, שם. וראה מרגליות, החילוקים, עמ' 113-114 שהצרפתים הקלו והיו מקפידים על האשכנזים שהחמירו, ונמנעו מאכילת החמאה. כמו כן, המהר"ם מעיד שבגרמניה מחמירים חוץ מעיירות שעל הגבול עם צרפת. ראה מהר"ם, תשובות דפוס לבוב, סימן קצ"ג. ובפתיחה לשער שלנו ר"מ מעיד שכך נהגו בשוואבן (שוואביה) ואין מחין בידן. וראה תשובות מיימוניות, קדושה, סימן טו שכתב: "ובמלכותנו אין מערבין וכולנו אוכלין אותה מי שדעתו יפה. ועל זה סומכים הצרפתים ומקפידים על האשכנזים שנמנעין מלאוכלן". אף המהר"ם מחבר ספר תרומת הדשן שכתב הגהות לשע"ד מציין "שנוהגים איסור בכל הארצות, ואין אחד מיקל כלל". וראה תא-שמע שם שאף ר' יעקב וייל אסור מחשש "שיקראו לי יעקב שרי איסור". וראה ספר איסור והיתר הארוך, שער מח, שנכתב בעקבות השע"ד, שבו ר' יונה אשכנזי כותב: "וכבר נתפשט הדבר לאיסור גמור ברוב המקומות שבאשכנז ובלוע"ז. ומנהג אבותינו תורה היא ואל תטוש". עם זאת, ראה להלן בהמשך הפרק את דברי הראב"ה, סימן אלף פ' שהתיר חמאה וכתב "ורוב ניהוגינו אחר בני בבלי".

⁹⁰⁰ ראה גינזבורג, גאוניקה, חלק ב', עמ' 153, סימן תקעה' שאוני בבלי הקלו בחמאת גויים כפשט התלמוד הבבלי. עם זאת, ראה, רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה כא' שכתב שמקצת הגאונים אוסרים ומקצת מתירים. סימן שאף בבבל הייתה מחלוקת בין הגאונים. וראה רעוול, מדור העמים, עמ' 18 שטוען שהרמב"ם רומז למחלוקת שבין בני ישראל לבני בבלי.

⁹⁰¹ כן הדין אף ברמב"ם, וראה תא-שמע, חמאה, עמ' 188-190.

⁹⁰² ראה תא-שמע, חמאת נוכרים, עמ' 195, ה"ש 12.

ופסקים לר"י הזקן ובשו"ת המהר"ם מרוטנבורג.⁹⁰³ אף בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, שבו רשומה נוסחה ייחודית של הלכות איסור והיתר, מובאת גירסה של תשובה זאת.⁹⁰⁴ מסקירה של כל המקורות ניכר שכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 שונה משאר עדי הנוסח, ובכתב יד זה רשומות מילים שלא קיימות במקבילות.⁹⁰⁵ יתר על כן, מהשוואת נוסח השע"ד עם המקורות המקבילים ניתן לעמוד על כך שהוא דומה ברוב הקטעים לתשובת ר"ת שבספר הגהות מימוניות. לעומת זאת, התשובה שבשו"ת המהר"ם דומה לנוסח שבקובץ פסקי ר"י הזקן.⁹⁰⁶ בפסקה הבאה בספר שע"ד, ר"מ ממשיך לעסוק בדין חמאה של גויים ומביא מחלוקת בנושא זה בין בני ארץ ישראל לבני בבל. סוגיה זאת נמצאת בספרו של הראב"ה, ובתשובות ר"י והיא אחת מהמחלוקות בין בני מזרח לבני מערב המובאות בספרו של בנימין לוי.⁹⁰⁷ בנוסף לנוסח שקיים בשני חיבורים אלו, מחלוקת זאת מובאת בשלושה נוסחים שונים בכתבי היד של השע"ד. הנוסח הארוך ביותר רשום ברוב כתבי היד של השע"ד מלבד משפחה א'. נוסחים קצרים יותר קיימים במשפחה א', ובכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. להלן נראה את לשון הראב"ה ותשובת ר"י ונבדוק את הקשר והדמיון בינם לנוסח משפחות השע"ד.

⁹⁰³ ראה תשובות מימוניות, חלק קדושה, סימן טו, הלכות מאכלות אסורות, פרק ג'. וראה שו"ת מהר"ם, דפוס לבוב, סימן קס"ב. וראה בלוי, תשובות ופסקים לר"י הזקן, עמ' קעח'. וראה אותה תשובה אצל אסף, פסקים לר"י הזקן, עמ' יב-יג'. וראה דיון על תשובה זאת בגוף המחקר בפרק העוסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, דוגמה 6 ובהערות השוליים שם.

⁹⁰⁴ ראה שם סימן יב'.

⁹⁰⁵ כגון: "ולא חששו אלא לנקור נחש וזה אין מצוי בינונו". או"י בהו זיהרא דנחש. הרי דמשום ארס נחש הוא ובחמאה דליכא איטפא ליכא בהו זיהרא אפילו אם היה מצוי בינונו" (המילים המודגשות קיימות רק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136). בתחילת המחקר עמדנו על כך שכנראה יצירה זאת אינה עוד עותק של ספר שע"ד, אלא סיכום או שיכתוב של שיעורים אותם העביר ר"מ לתלמידיו. לפיכך, ניתן לשער שר"מ הקריא לתלמידיו מהתשובה שהייתה רשומה לפניו ולא חשש להוסיף מילים משלו בכדי להסביר את כוונת ר"ת. לדוגמה ר"מ הסביר לתלמידים בלשון לעז מה זה נסיוני דחלבא, וכן ביאר להם זיהרא הוא ארס הנחש. מקור זה מחזק את טענתנו שכתב יד זה הוא לא אחד הנוסחים הקדומים של השע"ד, אלא יצירה בפני עצמה.

⁹⁰⁶ וראה פלס, תגלית, עמ' תשנ"ו-תשס"ו. שרבי מאיר הכהן השתמש בקבצי הלכה שהיו בבית מדרשו של המהר"ם. וראה שם שייכתן שר"מ היה מהעורכים של ספר הגהות מימוניות. ניתן לומר שבדיקה זאת מחזקת את טענת פלס המקשרת בין ר"מ לספרים שיצאו מבית מדרשו של המהר"ם.

⁹⁰⁷ ראה ראב"ה, סימן אלף פ', דין חמאה. וראה תשובות ר"י, מהדורת ריינר ורוט, תשובה מט', עמ' 81. וראה שם שהשואל הוא רבי שמעון מאייבילין, כפי שמצויין בכתב יד וינה 77. וראה לוי, אוצר חילוף המנהגים, עמ' 26. וראה מרגליות, החילוקים, עמ' 112-114. וראה תשובה זאת אף אצל אסף, פסקים לר"י הזקן, עמ' יב-יג'.

פסקי ר"י ור"ת	ראבי"ה
<p>וראיני בתשובה של רבינו יצחק שהשיב להיתר, וכתב זה לי עשר שנים שהייתי בצרפת ושמעתי שהיו אוכלין אותה על פי הוראת רבינו יעקב. ובארץ האי שמעתי שמערבין בו קיפוי ניסיובא דחלבא שקורין בל"א ציצרון.</p> <p>ואין נראה לי דברי בני מערב דלמה יעמוד טפי לחמאה מלגבינה. אף בני מערב נ"ל דלא אסרו אלא היכא שחלבו לצורך אכילת חלב ותו לא מקלינן כשמנלך לחמאה ואנן לא חיישינן להא כאשר אין אנו חוששין להם בגבינות הגוים אלא לזיהרא דקאי ביני איטפי כדמפרי בירושלמי. ואין נראה דברי בני מערב ומשום בישולי גוים, ואין לחוש דחלב נאכל כמות שהוא חי, דקיימא לן כר' יוחנן כל שהוא נאכל וכו' בע"ז בפרק ר' ישמעאל ובפרק החולץ, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן.</p> <p>ואני שמעתי זה עשר שנים כשהייתי בצרפת שאוכלים אותה על פי ר"ת.</p> <p>ובארץ האי שמעתי שיש שמערבים קפוי ניסיובי דחלבא שקוראין צינצרא בלא', והיו חוששין בשביל כך לאסור.</p> <p>ואינו נראה לר"י⁹⁰⁹ לאסור על כך שכיון שחלב טמא אין מעמיד אין ניסיובי דחלבא מצויין אלא מחלב טהור.</p> <p>טעם בישולי גויים שאומרים בני ארץ ישראל אינו נראה שהרי חלב נאכל כמות שהוא חי...</p> <p>⁹¹⁰</p> <p>וגם אתה יודע שרבינו היה אומר אפילו מאן דאומר בו שאינו עולה על שולחן מודה בכל שהו נאכל כמות שהוא חי מדלא חשיב באיכא בניהו אלא דברים שאינם עולה וכו' על שולחן ואין נאכלין חיין... משום דקאי רבי יוחנן כוותיה בסוף רבי ישמעאל ובהחולץ, ורב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן.</p>	<p>וראיני בתשובה של רבינו יצחק שהשיב להיתר, וכתב זה לי עשר שנים שהייתי בצרפת ושמעתי שהיו אוכלין אותה על פי הוראת רבינו יעקב. ובארץ האי שמעתי שמערבין בו קיפוי ניסיובא דחלבא שקורין בל"א ציצרון.</p> <p>ואין נראה לי דברי בני מערב דלמה יעמוד טפי לחמאה מלגבינה. אף בני מערב נ"ל דלא אסרו אלא היכא שחלבו לצורך אכילת חלב ותו לא מקלינן כשמנלך לחמאה ואנן לא חיישינן להא כאשר אין אנו חוששין להם בגבינות הגוים אלא לזיהרא דקאי ביני איטפי כדמפרי בירושלמי. ואין נראה דברי בני מערב ומשום בישולי גוים, ואין לחוש דחלב נאכל כמות שהוא חי, דקיימא לן כר' יוחנן כל שהוא נאכל וכו' בע"ז בפרק ר' ישמעאל ובפרק החולץ, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן.</p>

⁹⁰⁹ ובספר הפסקים לר"י ור"ת ושאר בעלי התוספות שהוציא שמחה אסף הנוסח הוא "ונראה לי". וראה ספר היובל למארכס, עמ' יב-יד' (להלן, פסקים לר"י הזקן).

⁹¹⁰ הנוסח במהדורת אסף הוא: "ומשום בישולי גויים ליכא דחלב נאכל כמו שהוא חי וגם א"ל (אמר לי) ר"ת למאן דאמר כל שאינו עולה על שולחן מודה שאינו דכל שאינו נאכל היינו דלא חשיב באיכא בניו אלא דברים שאינם עולין על שולחן ואינן נאכלין חיין.

<p>ועתה בבא כתבך לידי חקרתי נאמני בידי תשובה מר"ת שהשיב לנדיב ר' יצחק בר שמואל מוורדום ואוסר אם יש בה נסיובי דחלב, אבל מספק שמא יש בה לא היה רוצה לאסור דספיק' דרבנן לקולא, ולא מצינו שגזרו על ספק זה.⁹¹¹</p>	<p>ועתה נזדמנה לי תשובת ר"ת שהשיב לרבינו יצחק בן רבינו שמואל אחיו לרומש, וכתב בה אם ידוע שיש בחמאה נסיובי דחלבי אסור אבל מספק לא אסרינן דלא מצינן שגזרו על הספק זהו לספיקא דרבנן לקולא.⁹⁰⁸</p>
---	---

אפטוביצר ואסף כתבו שתשובת רבי יצחק המובאת בראבי"ה היא מאת ר"י הלבן.⁹¹² אולם, תא-שמע כתב שייתכן שכותב התשובה הוא ר"י הזקן, וצרפת הכוונה "איל דה פראנס".⁹¹³ בעמדה זאת נקטו אף ריינר ורוט, ושייכו תשובה זאת לר"י הזקן.⁹¹⁴

מטבלה זאת ניכר שקיים דמיון רב בין נוסח יצירות אלו לשע"ד. דין חמאה מתחיל בשע"ד ובמקבילות בהיתרו של ר"ת לאכול חמאה. לאחר מכן, ר"י מביא במלואה את התשובה ששלח ר"ת לאחינו, ר"י. לעומתו, בפסקי ר"י והראבי"ה מובא ההיתר של ר"ת ללא הבאת נוסח התשובה. בהמשך הטקסט מובא מנהג בני אנגליה (ארץ האי). אולם, במשפחה א' וכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 לא רשום מה היו עושים באנגליה. לאחר מכן רשום בכל החיבורים המשפט: "ואינו נראה ליי". אך כאן קיים הבדל משמעותי בין החיבורים. ברוב כתבי היד של השע"ד, מלבד משפחה א', ובתשובות ר"י משפט זה בא לחזק את מנהג בני אנגליה. לעומת זאת במשפחה א' ובראבי"ה משפט זה בא לדחות את שיטת בני ארץ ישראל המחמירים בחמאת גוים. לאחר מכן בפסקה הבאה כל החיבורים דוחים מעוד טעם את שיטת בני ארץ ישראל, ומביאים לכך ראיה מדברי רבי יוחנן. הקטע האחרון המשותף לכלל היצירות היא שיטת ר"ת שמתיר את החמאה במצב שספק אם עירבבו בה נסיובי דחלבא.

לאחר קטע זה מתחלקות היצירות עוד הפעם לשתי קבוצות. בתשובת ר"י וברוב כתבי היד של השע"ד, מלבד משפחה א', המחבר חולק על ר"ת ומתיר חמאה אפילו שעירבבו בה נסיובי דחלבא.

⁹⁰⁸ ראה ראבי"ה, סימן אלף פ', דין חמאה. וראה מרגליות, החילוקים, עמ' 112-114. וראה תשובה זאת אף אצל אסף, פסקים לר"י הזקן, עמ' יב-יג.

⁹¹¹ הנוסח במהדורת אסף הוא: "ובתשובת ר"ת אשר השיב אל **דרום** אסר אם יש בה נסובא דחלבא אבל מספק אין לאסור דספקא דרבנן לקולא".

⁹¹² ראה אפטוביצר, מבוא לראבי"ה עמ' 296.

⁹¹³ תא-שמע, חמאה, עמ' 196. עם זאת, תא-שמע כתב שייתכן שאפטוביצר צדק, ומחבר התשובה הוא ר"י הלבן.

⁹¹⁴ ראה במהדורתם, סימן מט'.

לעומת זאת בראבי"ה, במשפחה א', ובכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 אין מחלוקת על דברי ר"ת. נמצאנו למדים בפעם השניה על קשר מסויים בין נוסח הראבי"ה למשפחה א'. במשפט שמסכם סוגיה זאת כתוב בכל כתבי היד של שע"ד: "ובכל דבר שנחלקו בני בבל ובני ישראל נהגו לעשות כבני בבל". משפט זה רשום אף בראבי"ה, בסגנון קצת שונה.⁹¹⁵ לעומת זאת, בתשובות ר"י הוא אינו קיים.

עד כאן ראינו רקע כללי לסוגיה ועמדנו על מקורותיה. להלן נעסוק בשינויי הנוסח בין משפחות הספר. במשפחה א' של ספר שע"ד חסרים ארבעה קטעים יחסית ארוכים הרשומים בשאר הנוסחים, ובנוסף אליהם עוד כמה משפטים וחצאי משפטים.⁹¹⁶ ראשית, במשפחה א' ר"מ לא כותב מהו המקור להלכה. בנוסף לכך, במשפחה זו לא רשום מהו המנהג בארץ האי (אנגליה).⁹¹⁷ חסרון שלישי: במשפחה א' מובאת שיטת ר"ת ללא עוררין, וכאשר קיים ספק אם הוסיפו נסיובי דחלבא, החמאה מותרת מספק. חסרון רביעי הוא סיומת הסוגיה והמסקנה ההלכתית "הנהוגה במלכויות הללו".

- ארבע אפשרויות מרכזיות עומדות בפנינו בכדי להסביר את חסרונה של כל פסקה, והם:
- א. משפחה א' היא טיוטה של המחבר שהופצה לתלמידים לפני שהספר יצא לאור.
 - ב. משפחה א' היא וורסיה מקוצרת שקיצר תלמיד או ר"מ עצמו.
 - ג. הקטעים שחסרים במשפחה א' נוספו בשלב מאוחר יותר על ידי המחבר או חכם אחר.
 - ד. החוסרים במשפחה א' הם בגלל טעויות העתקה של המחבר.

⁹¹⁵ הנוסח הוא: "ורוב ניהוגינו אחר בני בבל".

⁹¹⁶ שני קטעים נוספים בתחילת השער חסרים כנראה בגלל השמטת הדומות. להלן נעתיק את הסוגיה מכתב יד פרמא 2908, כדי שנוכל לקרוא ברצף את נוסח משפחה א', ולבחון את הגיון הנוסח בעקבות חוסר של משפטים רבים. שאל רבינו יצחק ב"ר שמואל מרי' יעקב על חמאת בקר של גוים שחולבים לצורך עצמם דאין מערבין כל דבר טמא ולא חששו אלא לניקור וסיוע מפ' ר"ח דכתב אגב איטפא קאי ביה זיהרא ביני איטפא הוה יבש מותר ובחמאה ליכא איטפא דלוקי זיהרא הילכך יבש שרי ובד' ימים הגבינה יבשה דהויה שריא אי לא אוקי לה איטפא לזיהרא ואין⁹¹⁶ החמאה מותרת שספק אם עירבו אם לא דספיקא דרבנן היא וספיקא דרבנן לקולא. ובמלכותינו אין מערבין וכולם אוכלים אותה ומי שדעתו יפה מטגנים בו ביצים ואוכלים ע"כ לר"ת. ובני ארץ ישראל אומרים: שחמאת גוים אסור מפני חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, ומשום בישולי גוים, ומשום תערובת חלב טמא. מיהו בשביל כך אין לאסור כיון שחלב טמא אין מעמיד ונסיובי דחלבא אינו מצוי אלא מחלב טהור, וגם הטעם משום בישולי גוים אינו הואיל שנאכל כמו שהוא חי, ועוד שחלב אינו עולה על שולחן מלכים. ומה שכתב ר"ת בתשובתו דאוסר אם יש בו נסיובי דחלבא ואם ספק מותר הוא דספק דרבנן הוא ולקולא ובכל מקום שנחלקו בני ארץ ישראל ובני בבל הלכה כבני בבל.

לכאורה נראה שניתן לקרוא את הקטע באופן רציף, בלי לשים לב שחסר קטע, אולם, לעיתים למרות השמטות של המעתיק הטקסט יישאר לכאורה מובן.

⁹¹⁷ קטע זה מובא גם אצל אסף, פסקים לר"י הזקן, עמ' יב-יג'. ושם רשום שהכוונה לאנגליה.

להלן נעבור על המשפטים החסרים במשפחה א' ונבדוק מה הסיבה לחסרונם? והאם הטקסט מובן בלעדיהם? כמו כן נבחן האם קיימים בהם מושגים וביטויים שיכולים לתת לנו אינדיקציה לגבי זהות מחברם. הקטע הראשון שנדון בו הוא המשפט: "ואף על פי שנגזר על גבינות הגוים, דקאי ביה זיהרא". לכאורה נראה שקיימת כאן השמטת הדומות.⁹¹⁸

המשפט הבא שחסר במשפחה א' הוא הפתיחה למחלוקת בין בני ארץ ישראל לבני בבל, בו נכתב שמקור הסוגיה הוא רבי אליעזר מטול. בכל כתבי היד מלבד משפחה א' רשום שמקור הדברים הם מרבי אליעזר מטול, ובמשפחה א' פתיחה זאת חסרה. ראינו שקיימות ארבע אפשרויות שבגינן קטע יכול להיות חסר במשפחה א'. עתה נבחן מאיזה טעם הקטע חסר, ומיהו ר' אליעזר מטול?

הסבר ראשון שניתן להעלות הוא שחסרון הקטע במשפחה א' נובע מהשמטה של מעתיק. זאת ניתן לומר מכיוון שנראה שבמשפחה א' הדיון מתחיל עם שיטת בני ארץ ישראל, וסברת בני בבל חסרה. ראייה להסבר זה ניתן להביא מכך שבתשובות ר"י הזקן שיטת בני בבל רשומה. ייתכן שאף ר"י מרשם אותה, אלא שהמעתיק של משפחה א' השמיט בטעות קטע זה. אף ההסבר השני, מבין ארבע שראינו לעיל, נראה הגיוני. לפי סברה זאת ניתן להציע שר"י מ או חכם מאוחר קיצרו את ספר שע"ד והורידו בכוונה פתיחה למחלוקת זאת, ואף השמיטו את שיטת בני בבל. גם כאן ניתן להביא את הראיה מכך שבתשובת ר"י הזקן קטע זה קיים. אולם, הקושי על הסבר זה הוא שחוסר המשפט מקשה על הבנת הספר, ולא מובן למה שמקצר ירצה להוריד משפט ובעיקבות זאת לפגוע בהבנת הספר.

האפשרות השלישית, שהקטע שחסר במשפחה א' נכתב בתקופה מאוחרת יותר בידי המחבר פחות מסתבר, שהרי אם בתשובה המקורית, שעמדה בפני המחבר, קטע זה היה קיים נצטרך להסביר מדוע בתחילה ר"י מ החליט לא לרשום אותו, ובסוף הכניסו לחיבור.⁹¹⁹

⁹¹⁸ הראיה לכך היא שבמקורות המקבילים לשע"ד משפט זה קיים. תשובת ר"ת רשומה בתשובות ר"י, בספר תשובות המהר"ם, ובתשובות מיימוניות. בכל שלושת המקבילות משפט זה קיים כחלק מדברי רבנו חננאל. יתר על כן, אף בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 משפט זה קיים בניסוח מעט שונה. הנוסח בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הוא: "וכן מפי ר"ח שכתב אגב איטפא קאי **בהו זיהרא** דנחש. הרי דמשום ארס נחש הוא ובחמאה דליכא איטפא ליכא **בהו זיהרא** אפילו אם היה מצוי בינינו". לפיכך מסתבר שמשפט זה צריך להיות רשום אף בשע"ד, וחסרונו במשפחה א' מורה כנראה על השמטה של המעתיק.

⁹¹⁹ מצד שני ניתן לומר שפעמים רבות מצאנו שההבדלים בין משפחה ב' למשפחה ג' הם קטעים מספר התרומה שר"י מ הכניס בשלב מאוחר יותר לחיבור. כמו כן פעמים רבות ההבדל בין משפחה ג' למהדורות הדפוס הם קטעים מספר התרומה שנוספו בשלב מאוחר יותר ולא קיימות במשפחה ג'. לפיכך אף כאן יהיה ניתן לומר שבתחילה ר"י מ רשם נוסחה מקוצרת ואחרי זמן הרחיב אותה.

ניתן לחזק עמדה זאת מהמשך הפיסקה שבה כתוב: "וגם טעם משום בישולי גוים שאומרים בני ישראל אין נראה". במשפחה א' התיבות "שאומרים בני ישראל" חסרות. לפי הסבר זה ניתן לומר שחסרון הוא במכוון ולא בטעות שהרי במשפחה א' דנים רק בשיטת בני ארץ ישראל. לעומת זאת בשאר המשפחות חובה להדגיש שהמחבר רוצה לחלוק על

נקודה נוספת המצריכה עיון בסוגיה זאת היא זהותו של רבי אליעזר.⁹²⁰ ב-12 מכתבי היד שאותם חקרנו מימרא זאת מובאת בשם רבי אליעזר מטול.⁹²¹ בחמישה כתבי יד נוספים שם העיר היא טולא או טוליט.⁹²² לעומת זאת, בשלושה כתבי יד אחרים שם העיר היא טוך.⁹²³ בנוסף לכך, בשני כתבי יד לא רשומה שם עירו של רבי אליעזר.⁹²⁴ מנתונים אלו ניכר שברוב גדול של כתבי היד העתיקים שבדקנו שם העיר היא טול או טולא. השאלה שנוותר לברר היא האם העיר טול נקראת גם טוך, או שמדובר בשני מקומות שונים. לבדיקה זאת תהיה השפעה ישירה לגבי זהות החכם. האם זהו ר' אליעזר בן שלמה מטוך עורך תוספות טוך, או חכם אחר.⁹²⁵ תא שמע טוען שר' אליעזר מטוך עורך התוספות חי במזרח גרמניה בעיר טוכהיים.⁹²⁶ עם זאת, פסיקת ההלכה בשע"ד המובאת בשם רבי אליעזר מקלה בחמאה כמו בני צרפת, ואינה תואמת את שיטת בני אשכנז. לפיכך, תא שמע, במאמרו על חמאת נוכרים, כתב שהחכם המוזכר בשע"ד אינו רבי אליעזר מטוך עורך התוספות, אלא רבי אברהם מטול. לדעתו ראשי התיבות "ר"א" לא נפתחו נכון, ושם החכם הוא אברהם.⁹²⁷ עם זאת, ראינו שברוב גדול של כתבי היד העתיקים, שם החכם הוא אליעזר מטול, ואין כתבי יד שבהם שמו הוא אברהם.⁹²⁸ אומנם, ייתכן שתא-שמע צודק ולא מדובר כאן ברבי אליעזר עורך

שיטת בני ארץ ישראל שהרי המחבר דן גם בשיטת בני בבל, והקורא לא יבין איזה שיטה רי"מ דוחה מהלכה. לפי טענה זאת יצא שבמשפחה א' המחבר דן רק בשיטת בני ארץ ישראל, ולאחר מכן שהוא דוחה אותה הוא לא חייב לציין איזה שיטה הוא לא מקבל שהרי הוא עסק רק בדעה הלכתית אחת.

⁹²⁰ מבדיקת כתבי היד של ספר שע"ד ושאר יצירותיו של רי"מ, כגון הלכות נדה, הלכות חלה ומנהגים לכל השנה עולה שחכם זה לא מוזכר בהם מלבד פעם אחת בשער שלנו.

⁹²¹ ואלו הם: רגיו 133, קיימברידג' 2580, קיימברידג' 791, ציריך 145, פריס 655, פריס קלוני 12290, פרמא 3161, קיימברידג' 1171, אוקספורד 641, פאריס 380, מילנו 80, קיימברידג' 13.7.

⁹²² ואלו הם: לונדון 26970, קיימברידג' 781, מוסקבה 476, פרמה 2592, וקיימברידג' 1218.

⁹²³ ואלו הם: וטיקן 32, אוקספורד 777 ופרמה 3266.

⁹²⁴ ואלו הם: קיימברידג' 12 21 והרוורד 39.

⁹²⁵ על תולדות חייו ופועלו של ר' אליעזר מטוך ראה ליבוביץ, טוך, עמ' תתעא-תתפד'. וראה חבצלת, טוך, שיט-שכג'. מדבריו עולה שר' אליעזר מטוך חי באשכנז בתקופת המהר"ם. בצעירותו הוא למד אצל רבי יצחק מוינה, מחבר ספר האור זרוע. בנוסף הוא למד אצל ר' אהרון מרגשנבורג, ור' יחיזקיה ממאגדינבורג. מועד פטירתו אינו ידוע אך הוא ארע כמה שנים לפני פטירת המהר"ם.

⁹²⁶ ראה תא-שמע, חמאה, עמ' 198. וראה תא-שמע, היהודים בפולין, עמ' 356. וראה יהלום, דרכים, עמ' 61.

⁹²⁷ ראה תא-שמע, חמאה, עמ' 198.

⁹²⁸ אף תא-שמע במאמרו על רבנו ירוחם סותר את מה שכתב במאמר על חמאת נוכרים. וראה תא-שמע, רבנו ירוחם, עמ' 178 שלדעתו חכם זה הוא ר' אליעזר מטוך. ראוי לציין שבמהדורות הדפוס חכם זה נקרא ר' אליעזר מטוך. וראה שע"ד, דבליצקי, עמ' רטז' וראה שע"ד, ביטון, עמ' 269. בנוסף לכך, אף בספר איסור והיתר של המהרש"ל בעל השמועה של הלכה זאת הוא ר' אליעזר מטוך. וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' רצו'. עם זאת, ראה בספר או"ה המיוחס לרבנו ירוחם, סימן ע', שהחכם שבשמו מובאת מימרא זאת הוא רבי אליעזר מטולייטא. וכן הוא הנוסח בספר האגור, דבר התואם לרבים מכתבי היד של השע"ד.

התוספות, אלא בחכם אחר. בנוסף לכך מבחינה כרונולוגית פחות מסתבר שרי"מ יזכיר את ר"א מטוך שפעל במקביל אליו. מה עוד שאנו מכירים חכם אשכנזי ששמו הוא ר' אליעזר מטול. אורבך וחוקרים נוספים עמדו על כך שאחד מתלמידיו של ר"י הזקן הוא רבי אליעזר מטול.⁹²⁹ כיום ידועים לנו תוספות שהוא חיבר על מסכת ביצה, והלכות בשמו שפזורות בספרי הראשונים.⁹³⁰ בתשובה נוספת מסופר שהוא היה מלמד תורה, ושאלה על שכרו הגיע לבית דינו של הראב"ה.⁹³¹ נתונים אלו עולים בקנה אחד עם העובדה שדבריו הרשומים בשע"ד תואמים את תשובת ר"י הזקן והראב"ה בעניין חמאת נוכרים.⁹³²

נתון נוסף שיכול ללמדנו על ר' אליעזר מטול, המופיעה בשע"ד, היא סיומת הסוגיה. רי"מ חותם את מחלוקת בני בבל ובני ארץ ישראל במילים: "ובפרק אין מעמידין הארכתי". ניכר שרי"מ מפנה את הקורא לתוספות שנכתבו על מסכת חולין. עם זאת, לא ברור האם עד מילים אלו זהו ציטוט מדברי ר' אליעזר מטול, או שבשלב מסויים של הדיון רי"מ התנסח בלשונו? על כן אנו צריכים לברר האם רי"מ מתכוון לתוספות שהוא כתב אותם או ר' אליעזר מטול חיברם, או שמא מדובר על ר' אליעזר מטוך, עורך התוספות המפורסם? כיום לא מוכרים לנו תוספות של רי"מ על התלמוד בכלל ועל מסכת חולין בפרט.⁹³³ לעומת זאת ייתכן שהכוונה היא לרבי אליעזר מטוך, שחיבר תוספות על

⁹²⁹ ראה אורבך, בעלי התוספות עמ' 335-336, 345. לפי אורבך בשנת 1234 ר' אליעזר מטול כבר לא היה בין החיים. וראה עמנואל, איש על מקומו, עמ' 18, ה"ש 68. רבי אליעזר מטול הוא דוגמה לקשרים בין צרפת לגרמניה, ולדעתו הוא חי על קו התפר שבין שתי המדינות. וראה על חכם זה אצל אופטוביצר, מבוא לראב"ה, עמ' 69, ששם מסופר גם על אחיו, רבי אברהם מטול. וראה על חכם זה אצל החיד"א, שם הגדולים השלם, דף פד ע"ב.

⁹³⁰ בספר שבלי הלקט, שבת, סימן כ' כתוב: "ורבינו תם ור' יוסף זצ"ל כתבו שאין לטלטל שום מוקצה על ידי ככר או תינוק והר"ר אליעזר מטול זצ"ל כתב בתוספותיו במסכת יום טוב וכבר מסופקים היום בזה הדבר שהוא בסיס לדבר האיסור". וראה הזכרות נוספת של תוספות ר' אליעזר בספר שיבולי הלקט, סימן רמט-רנ". וראה שם, סימן שט' הלכה שאמר ר' אליעזר מטול בשם ר"י הלבן, דבר המראה על קשר מסויים שייתכן והיה בין חכמים אלו. וראה עוד אצל אורבך, שם. וראה הלכות בשמו בספר תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, עמ' 92. וראה שם הערה 25 בה קופפר כותב ששיטת ר' אליעזר מטול ייחודית, והיא אינה מוזכרת אצל פוסקים אחרים. וראה עוד בשיבולי הלקט, סימן קכ"א, הלכה בשם ר' אליעזר מטול "שאסור לשחק בשבת בתם וחסר". וראה עוד ספר האגור, סימן תקכ"א. וראה עוד תשובות מיימוניות, משפטים, סימן טו'.

⁹³¹ ראה או"ז, חלק ג', פסקי ב"מ, סימן קפ"א. שם ראב"ה הכריע כפסק ר' אליעזר מטול לעומת רבי אברהם מטול שחלק על אחיו. וראה מעשה זה גם בשו"ת שכתב ר' חיים או"ז, שהיה בנו של רבי יצחק או"ז, סימן לט'.

⁹³² לפי טענת ריינר תשובת ר"י נכתבה מפי ר"י הזקן. על כן, מסתבר שתלמידו, ר' אליעזר מטול יעתיק את התשובה. בנוסף נראה שהיה קשר מסויים בין ר' אליעזר מטול לראב"ה.

⁹³³ אולם, ייתכן שאף רי"מ כתב תוספות על התלמוד והם נאבדו במהלך השנים. אך אין איזכור של תוספות רי"מ על התלמוד בספרות ההלכתית שהגיע לידנו.

מסכת זו כפי שכתב אורבך בספרו, בעלי התוספות.⁹³⁴ אולם, ניתן להציע שכוונת רי"מ היא לתוספות שכתב ר' אליעזר מטול. בכדי לחזק עמדה זאת נוכל לטעון שכשם שהוא חיבר תוספות על מסכת ביצה שאינם ידועים לנו כיום, כך הוא חיבר תוספות על מסכת חולין שאף הם אינם ידועים לנו כיום. על כן ייתכן שצדק תא-שמע והחכם המוזכר בשער שלנו הוא אינו רבי אליעזר מטול עורך התוספות, אלא חכם קדום יותר שחי בעיר טול (טולא). אם נטען כך, יצא לנו שהיו חיבורים מימי הביניים שרי"מ התבסס עליהם וכיום הם אינם לפנינו.⁹³⁵

מכל האמור עד כאן עולה שהפתיחה למחלוקת בין בני בבל לבני ארץ ישראל כנראה הושמטה בטעות בידי המעתיק. עם זאת, לא ניתן לשלול לגמרי אפשרות שמשפחה א' מייצגת מהדורה מקוצרת או ראשונית של החיבור.⁹³⁶ כמו כן, עולה מבדיקת המקורות המקבילים שנוסח התשובה בשאר משפחות הספר, מלבד משפחה א', דומה יותר לתשובת רי"מ. לעומת זאת, למשפחה א' יש קווי דמיון רבים עם נוסח הראבי"ה.⁹³⁷

קטע הבא שחסר במשפחה א' הוא עדות על מנהג בני אנגליה. המשפט החסר הוא **"ובארץ האי שמעתי שמתערבין בה נסיובי חלב שקורין ציג"רא בלשונינו"**. נראה שחסרון משפט זה במשפחה א' נבע כתוצאה של השמטת מעתיק.⁹³⁸ חיזוק לטענה זאת עולה מהטבלה הנ"ל שבה ניכר שמנהג בני אנגליה רשום הן בראבי"ה והן בתשובות רי"מ. מכך שמשפט זה רשום בשתי המקבילות, ולא קיים בשע"ד ניתן לטעון שהוא הושמט בטעות על ידי המעתיק של משפחה א'. יתרה מזאת, אף בראבי"ה שנוסחו קרוב יותר למשפחה א', משפט זה קיים.⁹³⁹

⁹³⁴ ראה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 666-667. עם זאת, הקטע הקיים בשע"ד לא רשום בתוספות שלנו על מסכת חולין, ונצטרך לומר שהוא קיים בצידי הגיליונות. וראה אברמסון, תולדות הספר, עמ' 14-16, שם אברמסון בוחן האם כאשר מחבר מפנה לספר אחר שכתב זה מחייב שהספר כבר יצא לאור, או שמא ייתכן שהוא בתהליכי התהוותו.

⁹³⁵ וראה בפרושו לשער יז' שם העלנו השערה שדברי רי"מ לקוחים "מספר הליטוקין" שציטט רי"מ או"ז. בספר ליטוקין זה מובאים דברי רבי אברהם מטול, אחיו של רבי אליעזר. לפיכך כשם שאת דברי ר' אברהם יכל לקחת רי"מ מספר זה, כך ייתכן שאף דברי אחיו היו רשומים שם.

⁹³⁶ מהדמיון המסויים הקיים בין משפחה א' לחיבורו של הראבי"ה ניתן לטעון שבמשפחה א' המחבר לא התבסס על דברי ר' אליעזר מטול, אלא על הראבי"ה. כך עולה אף מכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, שבו דברי ר' אליעזר מטול אינם מוזכרים.

⁹³⁷ ראה על דמיון זה עוד בהמשך הפרק.

⁹³⁸ שכן לכאורה המשך המשפט נראה לא מובן. במשפט הבא רשום: "ומיהו בשביל כך אין לאסור". כלומר בגלל ערבוב של נסיובי דחלבא אין לאסור. אך עם זאת גם לנוסח של משפחה א' יש הגיון מסויים, שכן במשפט הקודם הזכירו את שיטת בני ארץ ישראל, ובמשפט הבא רי"מ דוחה אותה במילים "ומיהו בשביל כך אין לאסור". בנוסף ראינו שאף בראבי"ה "מיהו בשביל כך אין לאסור" מתייחסת למנהג בני ארץ ישראל.

⁹³⁹ עם זאת, ניתן עדיין לטעון שחכם מאוחר או המחבר רצו לקצר את החיבור והורידו בשלב מאוחר יותר משפט זה. אם נרצה לטעון כך נצטרך לומר שיחד עם הורדת המשפט, המקצר הסב את המשפט הבא, "אין נראה ליי", שידון במנהג

הקטע הבא שחסר במשפחה א' הוא דחיית דברי ר"ת שאוסר נסיוני דחלבא.⁹⁴⁰ כאשר בודקים את מקורות הדין עולה שפיסקה זאת קיימת בתשובות ר"י הזקן, ולא רשומה בראבי"ה. עקב כך קיימת מחלוקת בין שני חיבורים אלו ביחס לכשרות חמאה ששמו בה נסיוני דחלבא, וחמאה שהכינו אותה מחלב שנחלב לצורך אכילה. בתשובות ר"י הזקן ובכל כתבי היד של השע"ד מלבד משפחה א' כתוב שמותר לאכול את החמאה. אולם הראבי"ה מחמיר בזה וכן המסקנה בכתבי היד של משפחה א'. אפשרות ראשונה היא שאף כאן ניתן לומר שקיימת השמטה של קטע די ארוך במשפחה א'. אולם, טענה זאת פחות מסתברת משתי סיבות. ראשית, מדובר בקטע לא קצר, ומעתיקים בדרך כלל לא מדלגים על מספר משפטים כה רב. שנית, פחות מסתבר שמעתיק בטעות ידלג בדיוק מתחילת הפיסקה שחולקת על ר"ת לסוף הפיסקה. על כן, ניתן לטעון שקטע זה הורד בכוונה בידי רי"מ או חכם אחר בכדי לקצר את השע"ד או לשנות את פסק ההלכה. כמו כן, האפשרות שמשפחה א' היא מהדורה קצרה שכתב רי"מ עצמו לא נפסלת כיוון שנוסח משפחה א' מובן אף ללא הקטע החסר, ומסקנתו תואמת את פסק הראבי"ה.

קטע אחרון שחסר במשפחה א' בסוגיה זאת הוא הסיומת ומסקנת הדיון הרשומה בכל שאר עדי הנוסח. פיסקה זאת מתחילה במילה "ומיהו", והיא באה לסייג את הנאמר לפני כן.⁹⁴¹ הפיסקה הקודמת, הרשומה בכל כתבי היד הסתיימה במשפט: "ובכל מקום שנחלקו בני בבל ובני ארץ ישראל אנו נוהגים כבני בבל".⁹⁴² מפסיקה זו עולה שההלכה כבני בבל המתירים חמאת גויים.⁹⁴³ לעומת זאת, בכתבי היד של השע"ד, מלבד משפחה א', נוספה פיסקה ובה נכתב בין היתר "שבמלכויות הללו אין רגילות לאכול חמאת גויים, והמחמיר תבוא עליו ברכה". ראוי לציין שהקטע שקיים בשאר

בני ארץ ישראל, ולא במנהג בני אנגליה. אולם, אף את האפשרות שמשפחה א' מייצגת נוסחה קצרה שכתב המחבר לא ניתן לדחות על הסף, שכן ניתן להבין את נוסח משפחה א' ללא המשפט החסר.

⁹⁴⁰ הקטע מתחיל במילים "ולא נהירא" ומסתיים במילים "ובפרק אין מעמידין הארכתי".

⁹⁴¹ בחיבורים אחרים מצרפת ואשכנז המילה "ומיהו" באה לציין לפעמים תחילתה של הגהה שבאה לחלוק על דברי מחבר הספר. ראה לדוגמה בהגהות רבנו פרץ על ספר התשב"ץ, שם הגהות רבות מתחילות במילה "ומיהו".

⁹⁴² משפט זה רשום בכל כתבי היד של השע"ד ובראבי"ה. עם זאת, בתשובות ר"י הוא אינו קיים. דבר המלמד פעם נוספת על קשר מסויים בין הראבי"ה לשע"ד.

⁹⁴³ ראה מרגליות, החילוקים, עמ' 112-113, שבני ארץ ישראל החמירו במאכלי גויים יותר מבני בבל. כך הדין בבישולי גויים ובפת של עכו"ם, ובסוגייתנו, חמאת גויים. מרגליות מסביר שהבדל זה נבע מכך שבני ארץ ישראל רצו לנהוג בטהרה יתרה, ובנוסף לכך הייתה להם שנאה גדולה לגויים שחיו איתם. בנוסף לכך, היהודים בארץ ישראל רצו לפתח כלכלה עצמית ומקומות עבודה.

וראה גינזבורג, גאוניקה, חלק ב', עמ' 153, סימן תקעה' שגאוני בבל הקלו בחמאת גויים כפשט התלמוד הבבלי. עם זאת, ראה, רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה כא' שכתב שמקצת הגאוניס אוסרים ומקצת מתירים. סימן שאף בבבל הייתה מחלוקת בין הגאוניס. וראה רעוול, מדור העמים, עמ' 18 שטוען שהרמב"ם רומז למחלוקת בין בני ישראל לבני בבל.

משפחות הספר מלבד משפחה א' לא רשום אף בראבי"ה ובתשובת ר"י שעליה מבוסס הדיון על מנהג בבל לעומת מנהג בני ארץ ישראל. נראה אפוא שהפיסקה שמסכמת נושא זה בשאר משפחות הספר נכתבה בידי רי"מ, וניסוחה אינו לקוח מיצירה שקדמה לשע"ד. לפיכך, אנו צריכים לבחון אף בפסקה זאת מדוע קיים הפרש טקסטואלי בין משפחה א' לשאר משפחות הספר. ראינו לעיל שקיימות ארבע סיבות מרכזיות לכך, והשאלה מאיזה טעם פסקה זאת חסרה במשפחה א'?

ראשית, יש לציין, שקיימים עוד מספר דוגמאות להלכות שניסח רי"מ עצמו, ואינן מבוססות על ספרים אחרים. כך שחוסר ידיעתנו על מקור הקטע אינו מהווה ראיה שחכם אחר הוסיף אותו לספר. בנוסף לכך, קיימים חיבורים מימי הביניים שבהם הפתיחה במילה "מיהו" מציינת שמדובר בהגהה של רב אחר שחולק על המחבר.⁹⁴⁴ עם זאת, בספר שע"ד רי"מ משתמש רבות במילה "מיהו" כך שהופעה שלה אינה מציינת בהכרח שמדובר בהגהה מאוחרת.

שנית, בכדי לברר את הסיבות להפרשים הטקסטואליים בין המשפחות נשווה את פסקי ההלכה במשפחה א' לעומת שאר משפחות הספר, ובהשוואה לפסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. כמו כן, נבחן האם פסק ההלכה בכל אחד מעדי הנוסח משקף את מנהג צרפת המקל או את מנהג אשכנז המחמיר? במשפחה א' הובאה תשובת ר"ת ללא מחלוקת, ועל כן מותר לאכול חמאת נוכרים אם לא ידוע שעירבבו בה נסיובי דחלבא. בשאר משפחות הספר כתוב שצריך לחשוש שהכלים לא היו נקיים ועל כן כדאי להחמיר, ומי שמחמיר תבוא עליו ברכה. לפיכך, פסיקה זאת קרובה קצת יותר למנהג של בני אשכנז המחמירים בחמאה. עם זאת, השינוי בין משפחה א' לשאר עדי הנוסח לא דרסטי מהיתר לאיסור, אלא מהיתר לכך שכדאי להחמיר. לעומת עדי נוסח אלו, בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 מסקנת הדיון היא: "שהמחמיר במקום שידוע שמבשלים החלב לעשות החמאה ובמקום שידוע שמערבין בה נסיובי דחלבא תבוא עליו ברכה מפי שוכן דכא".

נמצאנו למדים שהמסקנה ההלכתית בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 קרובה יותר למשפחה א' מאשר לשאר עדי הנוסח בשני עניינים.⁹⁴⁵ ראשית, בשניהם המסקנה ההלכתית חוששת לסברת ר"ת. ר"ת חושש שהגוי יערבב בחמאה נסיובי דחלבא, ולכן רי"מ מזהיר את תלמידיו מאופציה זאת, ומברך את מי שיחמיר על עצמו. זאת לעומת המהדורות האחרות בהם רשומים דברי ר' אליעזר מטול שחלק על ר"ת, והתיר חמאה עם נסיובי דחלבא. שנית, אף פסק ההלכה בכתב יד לונדון-

⁹⁴⁴ כדוגמת הגהות רבנו פרץ בן אליהו לספר התשב"ץ שחיבר תלמיד המהר"ם מרוטנבורג.

⁹⁴⁵ בנוסף נראה שאף המקור עליו מבוסס כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הוא ספר הראבי"ה. זאת בדומה למשפחה א' ושונה משאר עדי הנוסח. זאת מכיוון שהראיה שהביא רי"מ מהירושלמי כתובה רק בראבי"ה, סימן אלף פ', ובכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136.

מונטיפיורי 136 דומה יותר להכרעה ההלכתית שבמשפחה א', שכן בשניהם ניתן לאכול את חמאת הגוי אם הוא הכין אותה בדרך המותרת. לעומת זאת, בשאר כתבי היד של השעי"ד מצופה מהלומד בספר להחמיר בכל מצב, ולא לאכול חמאת גוי.⁹⁴⁶

יתרון מובהק של השוואת פסקי הלכה לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הוא שכל הכתוב בכתב יד זה נאמר בוודאי על ידי רי"מ עצמו כפי שכתוב בהקדמה לכתב היד, ומוסכם על החוקרים.⁹⁴⁷ יתרה מזאת, פסק ההלכה בכתב יד לונדון-מונטיפיורי ניתן ככל הנראה בארץ שוואביה, לעמת פסקי השעי"ד שנכתבו ככל הנראה באשכנז.⁹⁴⁸ על כן ניתן לשער, שהכרעת ההלכה והנוסח של משפחה א' יצאו מידי רי"מ בשלב מסויים של חייו בין תקופת שהותו בשוואביה לבין חתימת הנוסח הסופי של השעי"ד.

עם זאת, נראה שאף הקטע שנוסף בשאר כתבי היד נכתב בידי רי"מ בתקופה אחרת בחייו, ונראה שמורגשת בו הפסיקה האשכנזית המחמירה בחמאת נוכרים. על כן ייתכן שבמהלך חייו רי"מ שינה מעט את מסקנותיו ההלכתיות והחמיר שלא לאכול חמאת נוכרים בכל מצב.⁹⁴⁹ מה עוד שעמדנו על כך שמדובר בסוגיה בה קיימת מחלוקת בין בני צרפת לבני גרמניה. לפיכך ניתן לשער שבתחילה רי"מ חיבר את כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ומשפחה א', ובהמשך חזר בו מעט, ודרש להחמיר לפני משורת הדין בכל חמאת נוכרים. לפי השערה זאת יצא שבתחילה נכתבה הנוסחה המקוצרת הנמצאת במשפחה א' ולאחר זמן המהדורה הארוכה יותר הקיימת בשאר עדי הנוסח. למעשה, אם נטען שנוסח משפחה א' ושאר עדי הנוסח נכתבו בידי רי"מ ניתן להעלות מכך שתי השערות:

1. ניתן להסיק שרי"מ שינה את שיטתו ההלכתית כמה פעמים במהלך חייו. פעם אנו עדים לכך שהוא התיר לגמרי חמאה של גויים, כפי שהיה מקובל בצרפת ושוויץ.⁹⁵⁰ זאת בתנאי שלא מבשלים את החלב ולא מערבבים נסיובי דחלבא.⁹⁵¹ בשלב אחר, כשהוא כתב את

⁹⁴⁶ ראה ביטון, שע"ד, עמ' 270, בהערות השוליים, ובהגהות המהרא"י. שכך הבינו מפרשי הספר, וכן היא משמעות המילים. כך נפסק גם בספר איסור והיתר הארוך, שער מח, שנכתב בעקבות השעי"ד, על ידי ר' יונה אשכנזי.

⁹⁴⁷ ראה בגוף העבודה בפרק העוסק בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136.

⁹⁴⁸ ראה בגוף העבודה פרק 4 דוגמה 6.

⁹⁴⁹ כפי מנהג אשכנז המחמיר בחמאת נוכרים.

⁹⁵⁰ ראה מרגליות, החילוקים, עמ' 113-114 שהצרפתים הקלו, והיו מקפידים על האשכנזים שהחמירו ונמנעו מאכילת החמאה. כמו כן, המהר"ם מעיד שבגרמניה מחמירים חוץ מעיירות שעל הגבול עם צרפת. ראה מהר"ם, תשובות דפוס לבוב, סימן קצגי. ובפתיחה לשער שלנו רי"מ מעיד שכך נהגו בשוואבן ואין מוחין בידן.

⁹⁵¹ הנסיוב נקרא בשפה המקצועית - Whey וכאשר הוא מתקשה והופך למוצק נקרא - Curd. באירופה ישנו איגוד גדול של כל יצרני מי החלב המכונה EWPA (European Whey Products Association)

המהדורה הארוכה, ובה פסק שלכתחילה עדיף לא לאכול חמאת גויים, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

2. ניתן להסיק שכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, המבטא שיעור שהעביר רי"מ לתלמידיו, נכתב בסמיכות למשפחה א'. בתקופה זאת, דעותיו של רי"מ היו קרובות יותר למשפחה א' מאשר למהדורות האחרות.

2. נושא הבא שנדון בשע"ד, הוא העמדת גבינה בקיבה של בהמה.⁹⁵² בתחילה רי"מ עוסק בדין החלב שנמצא בקיבה של חיה. בפרוש רש"י לתלמוד ובספרות שיצאה מבית מדרשו נפסק שהנוזל הנמצא בקיבה של בהמה יונקת הוא חלב, וחלים עליו כל דיני חלב ובשר.⁹⁵³ כמותו סוברים הראב"ן, סה"ת, הרוקח, ורי"ב בן ר' חיים.⁹⁵⁴ בניגוד אליו ר"ת והראב"ה פוסקים שהחלב הנמצא בקיבה אינו נחשב עוד לחלב, וכן נפסק בשע"ד.⁹⁵⁵

דיון הבא שמובא בשע"ד הוא האם מותר להכין גבינה מחלב שהתקשה בתוך קיבת בהמה.⁹⁵⁶ הדין מבוסס על ספר הראב"ה שרשם מחלוקת שהייתה בין פוסקי ימי הביניים (רמת ודאות ב').⁹⁵⁷ רש"י מחמיר בכל חלב הנמצא בקיבה, ורשב"ם, נכדו, אוסר רק בבהמה שינקה חלב לא כשר. לעומתם, ר"ת, ר"ח, ספר חפץ, הראב"ן ורוב הפוסקים מתירים להעמיד גבינות עם חלב שהתקשה בתוך

⁹⁵² וראה דבליצקי, שע"ד, סימן עט' שהסוגיה הראשונה בסימן זה עוד קשורה לסימן הקודם. במקומות נוספים כבר עמדנו על כך שהחלוקה המקורית של רי"מ הייתה לפי שערים. לפיכך חלוקה מאוחרת לסימנים לא תמיד מדוייקת, כפי שהעיר כאן דבליצקי.

⁹⁵³ ראה מסכת חולין, דף קטז ע"ב, רש"י ד"ה "הרי זו". וראה ספר האורה, חלק א', סימן קי', ובחלק ב', סימן צד', קג'. וראה או"ה לרש"י, סימן פ', קט'. וראה שו"ת רש"י, סימן שיח'.

⁹⁵⁴ ראה ראב"ן, סימן רעז'. וראה סה"ת, סימן עב'. וראה ספר הרוקח, סימן תכא'. וראה מסכת ע"ז, דף לה, תוד"ה "חדא".

⁹⁵⁵ ראה חולין, דף קטז ע"ב, תוד"ה "הכי גרסינן". וראה או"ז, חלק ד', סימן קפו'. וראה ראב"ה, סימן אלף פ' וסימן אלף קכג'.

⁹⁵⁶ על נושא הכנת הגבינות בשיטה זאת ראה מאמרו של לוינגר, תעשיית מי הגבינה, עמ' סא-סה'.

⁹⁵⁷ ראה ראב"ה, סימן אלף קכג'. שיטות הראשונים המובאות בשע"ד סוכמו ככל הנראה מהראב"ה, ואותם הנושאים מופיעים בשני החיבורים. בענף 3 הסימן מתחיל במשפט: "ואגב גררא אכתוב דין קיבה". מסקירת ספר שע"ד נראה "שאגב גררא", זהו ביטוי ייחודי שלא רשום במקומות נוספים בחיבור. לפיכך, ניתן לשער שתיבות אלו לא נכתבו על ידי רי"מ, כמו רוב ההוספות הייחודיות לענף 3. על פי מסקנתנו עד כה שרי"מ כותב חיבור קצר ותמציתי קשה יהיה להסביר מדוע הכניס פיסקה שקשורה לשער בדרך אגב.

הקיבה.⁹⁵⁸ אולם, עם הקיבה עצמה אסור להעמיד.⁹⁵⁹ בסיום הסימן רושם רי"מ את שיטת רבנו ברוך מחבר סה"ת, שמתיר לקנות בחנות של גוי חלב מקיבת בהמה, אך ראוי להימנע מכך.⁹⁶⁰ בסימן זה חסר משפט במשפחה א' המקשה על פסק ההלכה ומתרץ מהסוגיה התלמודית.⁹⁶¹ אף כאן קיימות ארבע סיבות שבגינן יכול להיות שהקטע חסר. ראוי לציין שמשפט זה לא רשום אף בראבי"ה שהוא המקור לדין. עם זאת, נראה שחסרון המשפט במשפחה א' נובע מהשמטה של המעתיק שכן המשך המשפט נראה לא מובן בלי תחילתו.

3. סימן זה לקוח מסה"ת, והוא ממשיך לדון בהכנת גבינות. (רמת ודאות ב')⁹⁶² במשפחה ג' של כתבי היד רשומים בסימן זה משפטים שלא קיימים בשאר הנוסחים. מהשוואת נוסח ספר שע"ד עם סה"ת ניכר שמשפטים ייחודיים אלו ממשפחה ג' קיימים בכתבי היד של ספר התרומה.⁹⁶³ כמו כן, רשומים בסימן זה משפטים הקיימים במהדורות הדפוס הראשוני אשר אינם קיימים בכתבי יד עתיקים שבדקנו. גם כאן, מקורם של משפטים אלו מסה"ת. ניתן להעלות ארבעה הסברים להבדלים בין כתבי היד העתיקים למהדורות הדפוס הראשוני. ניתן לומר שרי"מ או חכם מאוחר

⁹⁵⁸ ראה ראבי"ה סימן אלף קכ"ג. וראה תלמוד ירושלמי, מסכת ע"ז, פרק ב', הלכה ח'. האמוראים נחלקו מדוע חלב הגויים אסור. ר' ירמיה אסר שמא הגוי ערבב בו חלב טמא, ורבי יהושע בן לוי אסר שמא נכנס בו ארס הנחש. ר"ח פסק כר' יהושע, וכן פוסקים ר"ת ורי"מ.

⁹⁵⁹ ראה לוינגר, שם, עמ' סב'. שהשיטה לגבן חלב היא באמצעות אינזים הכימוזין הנמצא בתוך קיבה של עגלים. אינזים זה עוזר לעגל לפרק מחלב האם את החלבונים אותם הוא צריך לגדילתו. האינזים נמצא בתוך נוזל הנקרא Rennet. כיום קיימת גם שיטה ביו-טכנולוגית המנפיקה אינזימים אלו מפטריות וחיידקים.

⁹⁶⁰ ראה רבנו ברוך, סה"ת, סימן עב'.

⁹⁶¹ הכוונה למשפט: "והא דאין אנו חוששין כשהוא צלול שמא ינקה מן הטרפה".

⁹⁶² ראה סה"ת, סימן עב'.

⁹⁶³ ראה סה"ת, כתב יד וטיקן 145, עמ' 53. להלן נציג את נוסח ספר התרומה הלכות איסור והיתר סימן עב, ונראה שהקטעים הייחודיים למשפחה ג' נמצאים בסה"ת. כמו כן, נראה שהקטעים הקיימים בנוסחי הדפוס שלא רשומים בכתבי יד העתיקים נלקחו אף הם מספר התרומה. קטעים שקיימים רק במשפחה ג' יסומנו בקו אחד, וקטעים שקיימים בדפוסים ולא בכתבי היד העתיקים יסומנו בשני קווים.

"ואם הקבה נמלחה בעור שלה כמו שרגילין עכו"ם לעשות אז פשיטא שאסור אבל אם שחט טלה או גדי ונמצא טריפה והעמידו בקיבה אפי' לכתחלה מותר ומיהו בדבר זה יש שמחזיקו לדבר מכוער ובדלין לכתחלה לפי שנראה כאוכל טריפות ונבלות אבל בדיעבד אם כבר העמיד או ערבה עם קיבה אחרת פשיטא דמותר ואף טלה כשרה שינקה מן בהמה שנמצאת טריפה והעמיד בקיבה הגבינה מותרת משום דכשמעמידין כבר נקרש חלב הקיבה דאין דרך להעמיד מחלב צלוי כי אם מקרוש אם כן כיון שנקרש אין שם חלב עליו אלא הוא כפרש וטיט ומותרת ואי משום מעט חלב שהוא צלול שפעמים לא נקרש הכל היא פורת' בטל בסי' של גבינה ורגילות הוא ליקח הקיבה עם עורה ונותנין אותה בכלי מלא מים ושוהה זמן מרובה כדי לקרוש הצלוי ופעמים כי גם יום או שני ימים משהין אותה במים עם עורה ונראה שאסור לשהותה כל כך זמן גדול דטעם העור נכנס בחלב הקיבה והוי בשר בחלב וגם חלב הצלול הנכנס בעור חוזר ונפלט ואוסר כל הקיבה דמה שנפלט חלב איסור הוא דאע"ג דצונן הוא מ"מ בולע זה מזה ע"י שריית זמן גדול כדאמרנין בשר בחלב חדוש הוא דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי מן התורה אף על פי שבולעין זה מזה משום דדרך בישול אסרה תורה ואי לא בלעי זה מזה מהו החדוש."

הוסיפו קטעים מסה"ת לשע"ד בתקופה מאוחרת יותר. מנגד ניתן לטעון שפסקאות שלא קיימות בכתבי היד העתיקים של השע"ד נוספו בשלב מאוחר יותר. לפי סברה זאת נטען שחכם מאוחר זיהה את הקשר בין שני החיבורים, והשלים תיבות מסה"ת, בכדי לעזור לתלמידים.⁹⁶⁴

בנוסף לכך, צריך לבחון מדוע קיים הבדל בין משפחה ג' לשאר עדי הנוסח. מבדיקת המשפטים הייחודיים למשפחה ג' ניכר שנוסח שאר כתבי היד נשאר מובן למרות הקטעים החסרים. בשני המקרים במשפחה ג' נוספו נימוקים לדין, ולא הלכות חדשות. לפיכך ניתן לטעון שמשפחה ג' משקפת נוסחה מלאה ומקורית של ספר שע"ד, ובשאר כתבי היד קיימות השמטות של מעתיקים. לעומת זאת ניתן לטעון שמשפחה ג' מייצגת נוסחה מאוחרת יותר בה נוספו קטעים בידי רי"מ או חכם אחר.⁹⁶⁵

4. בסימן האחרון בשער זה רי"מ מביא שלוש תשובות ממקורות שונים. הראשונה זאת תשובת רי"י הזקן, המובאת בספר תשובות ופסקים לרי"י הזקן ובסמ"ג.⁹⁶⁶ במשפחה א', אחרי תשובה זאת מסתיים השער. לעומת זאת, בשאר הנוסחים קיימות שתי תשובות נוספות. התשובה הבאה היא של רי"ת "שהקפיד על אחד שהיו רחלותיו אצל נוכרי". המקור לתשובה זאת נמצא בכמה כתבי יד, ובספר שיבולי הלקט, של ר' צדקיה הרופא.⁹⁶⁷ המשותף לכל המקורות המקבילים הוא שאותו האחד שרי"ת הקפיד עליו היה רבנו שמואל.⁹⁶⁸

⁹⁶⁴ אומנם, קשה יהיה לטעון הפוך ולומר שנוסח מהדורות הדפוס הוא נוסח קדום יותר, וכתבי היד העתיקים מייצגים מהדורה מאוחרת יותר ומקוצרת יותר.

⁹⁶⁵ לפיכך ניתן לשער שכמו שהגהות מאוחרות נכנסו למהדורות הדפוס כך קרה אף במשפחה ג'. כלומר, חכם מאוחר או המחבר בעצמו רשמו תיבות ומשפטים בצידי הגליונות, ומעתיקים מאוחרים הכניסו אותם לתוך גוף הספר. במצב כזה עולה הספק האם מדובר בתופעת הספר הפתוח, ורי"מ הוא שהוסיף בשלב מאוחר יותר מילים ליצירתו, או שמדובר בחכם אונימי שעשה זאת.

⁹⁶⁶ ראה בלוי, תשובות ופסקים לרי"י, עמ' קעט', סימן יז'. ניתן לשים לב ששלושת התשובות היחידות של רי"י הזקן העוסקות בחמאה וחלב של גויים, המובאות בחיבור זה רשומות בשע"ד. לא ניתן לדעת מאיזה חיבור בדיוק לקח רי"מ תשובות אלו ליצירתו, אך ברור שבהלכות אלו הוא ראה בר"י הזקן חכם בר סמכא והסתמך רבות על תשובותיו בסוגיה זאת. וראה סמ"ג, לאוין, קלב'.

⁹⁶⁷ ראה בתשובות רי"י הזקן מהדורת ריינר רוט, סימן מו', עמ' 76 שם מובאים רשימת המקורות של התשובה בכתבי היד ובספרי הפוסקים. וראה בכתב יד סנט פטרבורג 313.44. וראה אסף, תשובות הגאונים מהגניזה, עמ' 124. אסף כותב שמכתב יד זה נשאר שמונה עמודים בלבד, והשאר לא הגיעו לידנו. כנראה, שחיבור זה הכיל תשובות של גאונים ורבני צרפת עד תקופת רי"ת. וראה עוד מרגליות, החילוקים, עמ' 180 שמביא מקומות נוספים בהם תשובה זאת כתובה. וראה שיבולי הלקט, עמ' 54, סימן לג'. וראה בלוי, תשובות ופסקים לרי"י, עמ' קעט', סימן יח' שמביא תשובות זאת ומוסיף שלביתו של רבנו שמואל קראו מרונא, וכן כתוב במהדורת ריינר-רוט.

⁹⁶⁸ וראה ריינר, רי"ת, עמ' 31. ריינר עוסק במחקרו ביחס בין רי"ת לרשב"ם. מתשובה זאת הוא מראה שרי"ת לא התייחס לאחיו כרבו, ואפילו התנגד בפרוש לפסיקותיו. השאלה העולה מכאן היא מדוע רי"מ שינה את הנוסח המקורי, והחסיר פרט חשוב זה. שתי תשובות ניתן לומר בדבר. ראשית, ייתכן שרי"מ נמשך אחר לשונו של הסמ"ג. שנית, ניתן לשער שרי"מ הלך בשיטת הכתיבה שלו שמטרתה היא הבאת פסק הדין ללא דעות שנדחו מהלכה. אם רי"מ היה רושם שרבנו

ההלכה שמסיימת את הסימן והשער דנה בכשרותם של גבינות הגויים, ורי"מ רושם "שהורו הגאונים" לאסור. מקור דבריו של רי"מ היא מהסמ"ג, כמו רוב סימן זה (רמת ודאות ב').⁹⁶⁹ עם זאת, ר' משה מקוצי, רושם שכך "הורו **מקצת** הגאונים", כפי שכותב אף הרמב"ם שממנו נלקח ניסוח זה.⁹⁷⁰ ייתכן שעל ידי השמטת תיבת "**מקצת**" הדגיש רי"מ שכך ראוי לנהוג, וכדי שדבריו לא יובנו בשני פנים. בנוסף, נראה שחסרון הקטעים במשפחה א' לא מורגש כיוון שמיד אחריהם מסתיים השער, ומתחיל נושא חדש. אומנם נשאר עדיין לברר מדוע קיים הפרש בין משפחות הספר, ובמשפחה א' חסרים תשובתו של ר"ת, ופסק הלכה של רמב"ם? אף כאן ניתן לומר שחכם אחר או רי"מ עצמו הורידו הלכות האלו בכדי לקצר את הספר. אך הבעיה עם טענה זאת היא שבדרך כלל מקצרים לא מורידים הלכות שלמות מהיצירה אלא ראיות או משא ומתן הלכתי. כמו כן, פחות מסתבר שהתרחשה כאן השמטה של מעתיק, שכן מדובר בחוסר של קטע שלם, שנראה שהורד או לא נכתב במתכוון. בפרק העוסק במשפחה א', דוגמה 5 עמדנו על שינוי הנוסח בין כתבי היד.⁹⁷¹

שער כח' - נוסח

{ פסק }⁹⁷² חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, אסור אפילו אין בהמה טמאה בתוך הדיר, דלא ליפוק מיניה חורבא, ופורץ בה גדר ישכנו { נחש }⁹⁷³, כך פירש רש"י. וגם ר"ת היה מתיר לרבי אליעזר

שמואל נהג הפוך מר"ת, ייתכן שהתלמידים יבינו שגם למנהגו של ר' שמואל יש מקום בסיטואציות מסוימות. מה עוד שייתכן וכמו ר' שמואל הייתה המסורת הבבלית והספרדית. לפיכך, רי"מ השמיט את שמו, והכריע ללא עוררין כר"ת. וראה מרגליות, ספר החילוקים, עמ' 180 שלדעתו ההיתר לשתות מחליבה של גוי היא מחלוקת בין בני בבל לבני ארץ ישראל. ר"ת פסק כבני ארץ ישראל, והרשב"א, הספרדי, פסק להקל כמנהג בני בבל. וראה רשב"א, תורת הבית הקצר, בית ג', שער ו'. וראה בלוי, תשובות ופסקים לר"י, עמ' קעט' שאף דעת רבנו יצחק בן ברוך להתיר את החלב אם כל החיות בעדר כשרות, ור"ת חלק עליו.

⁹⁶⁹ גם התוכן וגם סדר הדברים של השע"ד דומה לסמ"ג.

⁹⁷⁰ ראה סמ"ג, לאוין קלבי. וראה רמב"ם, מאכלות אסורות, פרק ג', הלכה יד'

⁹⁷¹ לגבי תשובת ר"ת ניתן לשער שרי"מ או חכם אחר חשבו שהיא כבר כלולה בדברי ר"ת בשער הבא שהחמיר על ר' אליעזר משאנץ. לגבי פסיקת הרמב"ם שהחמיר בגבינות עכו"ם ניתן לומר שבשלב מסויים רי"מ או חכם אחר החליטו להחמיר יותר ממה שרשום במהדורה הקודמת, אך אין חובה לומר כך.

לכאורה נראה שהחכמים השוו דין גבינת גוי לחמאה שהכין נוכרי. הסיבה לכך היא שבשניהם לא מערבבים חלב בהמה לא כשרה. וכאשר מתגבן החלב, ארס הנחש יוצא החוצה. לגבי דין חמאה ראינו בתחילת שער כז' (סימן עח') שבמשפחה א' רי"מ התיר. לעומת זאת במהדורות האחרות הוא רשם "שבמלכויות הללו... אין רגילות לאכול חמאת גויים כלל, והמחמיר תבוא עליו ברכה". ייתכן שאותו התהליך עבר על רי"מ גם בדין הגבינה. במהדורה אחת הוא לא אסר, ואילו במהדורה אחרת הוסיף את דינו של הרמב"ם. למרות שהרמב"ם לא פוסק במפורש לאסור אלא מביא שיטת גאונים כזאת, רי"מ פוסק לאסור, ומחמיר יותר מהרמב"ם והסמ"ג.

⁹⁷² בנוסח ענף 1 קטע זה מתחיל במילה "פסק".

⁹⁷³ בכל כתבי היד של השע"ד תיבה זאת רשומה.

משאנץ שהיו לו רחלות חולבות **ברפת שלו** מאחורי ביתו והיתה שפחתו חולבת בלא ראיית ישראל. אע"פ שהיה {מתיר} ⁹⁷⁴, דבר מכוער הוא לכתחלה. **ולא קיימא לן כבני רומי שהשיבו משום מר שר שלום גאון דהיכא דידוע דליכא שם דבר טמא בעדרו שמותר החלב של גוים. דלא שייך גיעולי גוים ולא מגע גוי משום תערובת ליכא למיחש דהא ליכא דבר טמא. ותנן אלו דברים אסורים חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אסור.** ומסיק תנינא להא דתנו רבנן ישראל בצד עדרו {של} ⁹⁷⁵ גוי וגוי חולב לו אין חוששין, והוינן בה האי חלב היכי דמי {אי דליכא דבר טמא אף על גב} ⁹⁷⁶ דלא חזי ליה נמי שרי ואי קא חזי ליה פשיטא אף על גב דאיכא דבר טמא בעדרו מותר. ומשיב' לא צריכא דאיכא דבר טמא בעדרו וכי קא חזי ליה {וכי יתיב לא חזי ליה} ⁹⁷⁷ וכן משום דכי ליכא דבר טמא בעדרו מותר אע"פ דלא חזי ליה ולא קיימא לן הכי. ומיהו רבינו שמחה התיר בסדר עולם שלו מעשה באחד שחלבו לו חלב בבית הגוי והלך לו והתיר החלב. חדא שלא היה שם דבר טמא כלל, ועוד דמירתת השתא אתי ישראל ויראה אותו.

שער כח' - פרוש

שער זה מכיל סימן אחד, והוא עוסק בכשרות של חלב שנחלב בידי גויים. מהתלמוד הבבלי עולה שאיסור חלב נוכרים נובע מחשש שעירבו חלב טמא בתוך החלב הטהור. ⁹⁷⁸ לעומת זאת, מהתלמוד הירושלמי עולה שהאיסור הוא שמא ישאר החלב מגולה ונחש יטיל בו ארס. ⁹⁷⁹ לוי' באוצר חילוף המנהגים מציג סוגיה זאת כאחת המחלוקות בין בני בבל לבני ארץ ישראל. ⁹⁸⁰ לפי התלמוד הבבלי וגאוני בבל אם אין בהמה טמאה בעדר החלב כשר. ⁹⁸¹ לעומת זאת, התלמוד הירושלמי והגאוני' בארץ ישראל אוסרים חלב של גוי. ⁹⁸² אף בשער שלפנינו קיימת מחלוקת בין חכמי אשכנז שנטו למנהג בני ארץ ישראל, לבין כאלו שנקטו להתיר חלב של גוים אם אין סיבה לחשוש. החכם הראשון שמביא רי"מ הוא רש"י, שמחמיר כגאוני ארץ ישראל. אך מייד אחריו מובאת שיטת ר"ת המקלה. אחריהם מובאות שיטותיהם של שר שלום גאון, רבני רומי ור' שמחה בספרו, סדר עולם. שיטת

⁹⁷⁴ בכל כתבי היד של השע"ד תיבה זאת רשומה.

⁹⁷⁵ בכל כתבי היד של השע"ד תיבה זאת רשומה.

⁹⁷⁶ בכת"י 12 21 חסרות תיבות אלו, והמגיה השלים אותן.

⁹⁷⁷ תיבות אלו לא רשומות בכתבי היד שבדקנו.

⁹⁷⁸ ראה מסכת עבודה זרה דף לה ע"ב משנה ובאור התלמוד שם.

⁹⁷⁹ תלמוד ירושלמי עבודה זרה פרק ב הלכה ח'.

⁹⁸⁰ ראה לוי', חילוף המנהגים, עמ' 10. וראה מרגליות, החילוקים, עמ' 180.

⁹⁸¹ תלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה, דף לט. וראה שבלי הלקט, חלק ב', סימן לג' שמביא ראייה לשיטה זו.

⁹⁸² ראה לוי', שם ומרגליות, שהפנה לפוזננסקי. וראה על נושא זה עוד בשו"ת איגרות משה, יו"ד, סימן מז'.

רש"י מובאת ביצירות רבות שיצאו מבית מדרשו, ולאחר מכן אצל חכמי הדור הבא בצרפת וגרמניה.⁹⁸³ לעומת שיטה הלכתית זאת מביא ר"מ את דברי מר רב שר שלום גאון, שהתיר לשתות מחליבה של גוי אם כל בהמות העדר כשרות. דעה הלכתית זאת, כאמור, מאפיינת גישה בבליית המקלה בחלב נוכרי.⁹⁸⁴ ביצירות ההלכתיות שקדמו לשע"ד, דעה זאת מובאת בניסוח שונה, ולא משוייכת דווקא לשר שלום גאון. כך ניכר בתשובות הגאונים, בספר הפרדס, בשבלי הלקט, ובספר תשובות ופסקים לחכמי צרפת ואשכנז.⁹⁸⁵ כמו כן, רבנו מרדכי בן הלל, חברו של ר"מ, מייחס שיטה הלכתית זאת לרבי בנימין מקנטבורי (אנגליה).⁹⁸⁶ לעומתם, ר"מ הוא החכם הראשון, הידוע לנו, המייחס תשובה זאת לשר שלום גאון ובני רומי. לפיכך נראה שלא ניתן לזהות מקור ישיר, שמוכר לנו כיום, שעליו התבסס ר"מ בשער זה.⁹⁸⁷

⁹⁸³ ראה איסור והיתר לרש"י, סימן קה'. וראה שו"ת רש"י סימן קנה'. וראה ספר האורה, חלק ב', אות פג', עמ' 207. וראה בובר, סידור רש"י, סימן תרז', עמ' 290. וראה אופטובצר, מחקרים בספרות הגאונים, עמ' 55, הערה 14 שיייתכן שהנוסח הכתוב בספר הפרדס מיוחס לגאון. וראה את שיטת רש"י אצל רבי יצחק מקרקשונה תלמידו של רבי אליעזר בעל הרוקח בספר האסופות, סימן קלג', עמ' קמב. וראה הלכה זאת בשבלי הלקט, חלק ב', סימן לג'. נוסח השע"ד ושבלי הלקט זהה, אלא שר' צדקיה לא רשם שיטה זאת בשם רש"י.

⁹⁸⁴ מעיון בסוגיות המקבילות ובפוסקים נראה שמחלוקת עקרונית בין רש"י המקל למחמירים היא האם האיסור של חלב עכו"ם הוא גזרה שלא ניתן לבטל או שבמצבים שלא חששו לחלב עכו"ם- התיירו. וראה על כך שו"ת מהר"י מברונא, סימן עח', ושו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן קז'. לשיטתם הלכה כרש"י שהאיסור בחלב נוכרי הוא גזרה שאין מתירים, "ואף על פי שבטל הטעם, לא בטלה הגזרה". אבל כשאיש ישראל משגיח על החליבה לא גזרו. וראה שם שכך סובר אף רבנו יונה. וראה באיגרות משה, שם, שדן האם גם במציאות שיש פיקוח ממשלתי קיימת הגזרה של חלב עכו"ם.

⁹⁸⁵ ראה אסף, תשובות הגאונים מהגניזה, עמ' 125, ושם נאמר :

וששאלת היכא דאיכא דוכתא שאין שם גמלים וחזירים ולא דבר טמא מותר לאכול ולשתות חלב של גויים שהחלב אין בו משום גיעולי גויים ולא משום מגע גוי ואסרו משום תערובת דבר טמא וכיון שאין בו דבר טמא מה איפשר לחוש בו. ותי' רבי ישראל יושב בצד עדרו של גוי וגוי חולב ומביא לו ואינו חושש והיונן בה האי יושב היכי דמי אי דליכא דבר טמא בעדרו פשיטא דמותר למאי ניחוש לה הא ליכא דבר טמא אע"ד דלא חזי ליה שארי ואלא דאיכא דבר טמא בעדרו פשיטא דמותר אי קא חזי ליה אע"ג דאיכא דבר טמא נמי פשיטא דמותר... ולא צריכא דכי חזי ליה וכי יתיב לא חזי ליה...

נמצאנו למדים שלפי שיטה הלכתית זאת איסור חליבת גוי הוא רק בסיטואציה שהישראלי לא רואה מה גוי עושה. מקור זה של הגאונים רשום אף בספר הפרדס, עמ' לח' בניסוח קצת שונה. כמו כן ראה שיטה זאת בספר תשובות ופסקים מאת חכמי צרפת ואשכנז, סימן כו', עמ' 55-56. וראה אופטוביצר, מחקרים בספרות הגאונים, עמ' 55, הערה 14, שבדק מיהו אותו גאון שכתב תשובה זאת. וראה שבלי הלקט, חלק ב', סימן לג'. וראה אמרכל, דף לג ע"ב. יצירה זאת תואמת את השע"ד במבנה הסוגיה ההלכתית. בתחילה מובאת דעת רש"י ואז ר"ת, לאחר מכן שר שלום גאון, ולבסוף היתרו של רבנו שמחה בספרו, סדר עולם. השערה שניתן להעלות היא שהאמרכל סיכם בקצרה את עיקרי השיטות המובאות בשע"ד.

⁹⁸⁶ ראה מרדכי למסכת ע"ז, סימן תתכו'.

⁹⁸⁷ הפתיחה לשער תואמת מילה במילה לשבלי הלקט, שם האומרת שמי שיקל ישכנו נחש. אולם ההמשך בשע"ד שונה, ומנוסח אחרת לגמרי. מקור נוסף הוא אותה תשובת הגאונים שראינו לעיל, המביאה את הראיה התלמודית לשיטת שר שלום גאון.

לגבי שינויי הנוסח, במשפחה א' לא רשומות המילים: "ברפת שלו". ניכר שחסרון של המילים במשפחה א' אינו פוגע בהבנת הטקסט, וניתן להבינו גם בלעדיהם. לפיכך ייתכן שהן הושמטו בכדי לקצר את הספר או שנוספו בשלב מאוחר יותר בכדי לבאר את כוונת המחבר.

הבדל נוסף בין משפחות הספר היא שיטת שר שלום גאון שלא רשומה במשפחה א'. נשאלות השאלות: ממה נובע הבדל טקסטואלי בין משפחות הספר? והאם נוסח השע"ד מובן ללא הקטע שחסר במשפחה א'? ראינו שקיימות ארבע סיבות שבגללן יכול להיווצר הפרש בין הנוסחים.⁹⁸⁸ בכדי לענות על שאלות אלו נצטרך להבין את ההקשר של פסקה זאת לקטע הבא, ולראות האם ניתן להבין את משפחה א' ללא הקטע החסר. בפסקה הבאה, שמשותפת לכל כתבי היד רי"מ מביא ראיה תלמודית לשיטה המקלה בחלב עכו"ם, כשאין בסביבה בהמה לא כשרה⁹⁸⁹. עם זאת, למסקנה רי"מ אינו מקבל ראיה תלמודית זאת, לא בשל היותה שגויה, אלא מכיוון שלא "קיימא לן הכי". יתרה מזאת, נראה שניתן לקרוא את השע"ד ללא הקטע החסר במשפחה א'. במצב כזה נראה שהראיה התלמודית באה להכריע בין שיטת רש"י ור"ת או להנגיד את פסק הראשונים עם התלמוד הבבלי. על כן, ניתן לטעון שמשפחה א' מייצגת גרסה חסרה של השע"ד. החוסר יכול להיות בגלל קיצור או שמשפחה א' היא מעין טיוטה ראשונית של הספר. עם זאת ניתן לטעון שהקטע שחסר במשפחה א' הושמט בטעות בידי המעתיק, שכן חלק מדברי התלמוד חסר.⁹⁹⁰ מאידך, ניתן לטעון ששיטת בני רומא חסרה במשפחה א' כיוון שרי"מ חולק עליה כפי שעולה מדחייתו את דברי התלמוד.⁹⁹¹

נקודה נוספת שראוי לעמוד עליה כאן היא נוסח מהדורות הדפוס שנמצאות בידנו, שרשום בהן: "ולא קיימא לן כבני רומי שהשיבו לרב שר שלום גאון".⁹⁹² כבר אביגדור אופטוביצר שם לב שהנוסח לא הגיוני, שהרי לא מסתבר שגאוני בבל שלחו שאלות לבני רומא.⁹⁹³ על כן, מבדיקת כתבי היד

⁹⁸⁸ א. השמטה. ב. נוסח מקוצר. ג. מהדורה מוקדמת. ד. משפחה א' היא טיוטה.

⁹⁸⁹ ראה ע"ז דף לט ע"ב.

⁹⁹⁰ אולם, מצד שני, קיים גם קושי לטעון ששיטת בני רומא הושמטה בטעות, שכן יוצא שבטעות גמורה המחבר דילג בדיוק מתחילת שיטת בני רומא לסופה. לפיכך האפשרויות שמשפחה א' היא מהדורה מקוצרת או שמשפחה א' היא מהדורה מוקדמת, לא נפסלות. חיזוק נוסף לטענה זאת ניתן להביא מכתב יד לונדון-מונטפיורי 136 שבו שיטת בני רומא לא מוזכרת. בנוסף לכך, אין בידנו עוד קטע כזה בספרות שקדמה לרי"מ, ולא ניתן לדעת האם רי"מ קיצר או האריך יחסית למקור שממנו נלקחה ההלכה.

⁹⁹¹ בפרק 8 עמדנו על כך שרי"מ אינו כותב שיטות הלכתיות שלדעתו נדחו מהלכה. וראה לעיל שער כ', שם ראינו דוגמה נוספת לכך שבמשפחה א' חסרה שיטת הראב"ן משום שרי"מ לא פוסק כמותה למעשה.

⁹⁹² ראה לדוגמה בדפוס ונציה, סימן פב', דף לח' ע"ב.

⁹⁹³ ראה אופטוביצר, מחקרים בספרות הגאונים, עמ' 75. אופטוביצר לא בדק בכתבי היד וההסבר שלו לקושי היה בהגהת המשפט. לדעתו הגירסה צריכה להיות: "כאנשי רומי ששאלו לרש שר שלום גאון". וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' רכא'. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 276. שני מהדירים אלו שמו לב שבחלק מהנוסחים רשום שרבני רומי השיבו משום רב

הטובים והעתיקים של החיבור עולה שהנוסח הנכון הוא: "ולא קיימא לן כבני רומי שהשיבו משום שר שלום גאון.⁹⁹⁴

בסיום השער, רי"מ מעוניין לפסוק הלכה למעשה, וכותב את דברי ר' שמחה מחבר "סדר עולם". רבנו שמחה טוען שהחלב כשר כאשר הנוכרי ירא שיתפס חולב מבהמה שאינה כשרה. בדבריו אלו נוקט רבנו שמחה בעמדת ביניים שמצד אחד אוסרת חלב נוכרי אפילו אם הבהמות בעדר כשרות. אומנם, מצד שני הוא מתיר חלב מעדר שכולו טהור אם הנוכרי ירא שיתפסו אותו מכניס חלב טמא.⁹⁹⁵ מהעובדה שדברי ר' שמחה מסיימים את הדיון לכאורה ניתן להבין שכך רי"מ נוקט להלכה. חיזוק לטענה זאת ניתן להביא נכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 בו אינה רשמה שיטת רש"י ושיטת שר שלום גאון, אלא מסקנתו כרבנו שמחה מבלי להזכיר את שמו.⁹⁹⁶

שר שלום גאון, והצדק איתם. עם זאת, ראוי שכך יהיה הנוסח אף בגוף הספר ולא רק בהערות השוליים, כיוון שזהו הנוסח בכל כתבי היד הקדומים של החיבור.

⁹⁹⁴ כך הנוסחה בכל כתבי היד של ענף 2. עם זאת, בחלק מהמחקרים לא נבדקה הגירסה הנכונה ולכן החוקרים הגיעו למסקנות שגויות. וראה לדוגמה ווינברג, מתשובות רב שר שלום, עמ' 145-150 שכתב שבני רומי חלקו על רב שר שלום גאון, למרות שהמציאות הייתה הפוכה לגמרי. וראה שם עוד שכתב: "מכאן אנו יכולים להסיק שלמדנותם של יהודי רומא עמדה על רמה שווה לזו של חכמי בבל, עד כדי ויכוחים עם האחרונים". מבדיקת כתבי היד נראה שאף לדבריו אלו אין מקור.

⁹⁹⁵ על ספר סדר עולם ראה עמנואל, ספרים אבודים, עמ' 165-188.

⁹⁹⁶ לסיום נשווה מסקנה הלכתית זאת עם כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, שנכתב על ידי תלמידו של רי"מ:

חלב שחלבו גוי ואין הישראל רואהו אפילו אין בהמה טמאה בדיר אסור דלא ליפוק חורבה מניה. ואם בא הישראל באמצע החליבה או בסוף החלב מותר, דמירתת גוי דהשתא אתי הישראל וחזי ליה, רק שלא יהיה גיל לעשות כן תמיד. העולם רגילים אפילו בראיית תינוק במקום דליכא בהמה טמאה חולבת בעדר, והמחמיר תבוא עליו ברכה

מציטוט זה ניכר שלמעשה רי"מ פסק כרבנו שמחה. אך סייג את דבריו שלא יהיה רגיל לנהוג כך. כמו כן ניכר שתשובת רב שר שלום גאון לבני רומי כלל לא מוזכרת במקור זה. בשערים הקודמים כבר עמדנו על הקשר בין משפחה א' לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. אף בסוגיה זאת ניתן לשים לב שהקטע של בני רומי לא קיים בשני מקורות אלו. הבדל נוסף בין החיבורים הוא בהבאת מקור הדברים. בעוד שבספר שע"ד המחבר מציין שמקורות לדבריו הם: רש"י, ר"ת, שר שלום גאון ורבנו שמחה. בכתב היד לונדון-מונטיפיורי 136, רי"מ אינו מציין על איזה חכם הוא מסתמך וכמותו מכריע הלכה למעשה. לפיכך אם נטען שכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 נכתב לפני ספר שע"ד יצא שאף משפחה א' משקפת גירסה מוקדמת של החיבור, ובשניהם שיטת שר שלום כאון אינה רשומה.

כמו כן ניכר שבנוסחה שהעביר רי"מ לתלמידו המוצגת בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הוא מבקש להחמיר ולא לנהוג כך תדיר. ייתכן שניתן ללמוד מכאן על שיטת הפסיקה של רי"מ בספר שע"ד. בספר שע"ד מוצגות בפני הלומד שתי שיטות הלכתיות שניתן לנהוג כמותן ועוד שיטת שר שלום גאון שנדחתה מהלכה. הלומד בספר שע"ד בשער שלפנינו לא יקבל תשובה מוחלטת האם מותר להנות מחלב שחלבו נוכרי. זאת מכיוון שרש"י אוסר בכל מקרה ור' שמחה מתיר בתנאי מסויים. אולם הלומד בחיבור המוצג בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 מקבל הרואה מעשית מפורשת. אם נטען שכוונתו של רי"מ הייתה לפסוק את אותו הדין בשתי המקומות יצא שפסק הדין בשע"ד דומה לדין בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, ובשניהם רי"מ מקל בחליבה נוכרית אם הגוי ירא שישאל יכנס ויבדוק, בתנאי שלא יקל כך באופן תדיר. לפיכך כאשר רי"מ רושם את שיטת רש"י המחמירה הוא בא לטעון שכך הוא עיקר הדין, אולם ניתן לעיתים להקל כרבנו שמחה, רק שלא ינהג כך תמיד. לפיכך את דעת רבנו שמחה רשם בסוף, ואיתה הוא חותם את ההלכה

שער כט' - נוסח

נוהגין העולם להגעיל דפוסות של גוים כדי לתקן בהן גבינות של ישראל. ולא דמי טהור מליח וטמא תפל לפי שהנקבים של הדפוס נסתמים והוי ליה כמו קערה שמלח בה בשר דאסור לאכול בה רותח. ועוד דאין כאן טמא תפל, כי הדפוס מרוב מלח קיבל טעם הגבינות של גוים והיינו טמא מלוח, וכשמכניס אחרי כן גבינות של ישראל הוו לה שניהם מלוחים מהאי גוונא לא מהני מנוקב כלי ואסור אפילו בדיעבד. והני מילי אם הדפוס של גוי בת יומא, אבל אינה בת יומא שרי. ור"י כתב דמותרים, {דמלח} ⁹⁹⁷ אינו מפליט מה שבולע בעץ. ולעיל כתבתי.

שער כט' - פרוש

שער זה עוסק בהכשרת הכלי שבו נעשות הגבינות, ומקורו מספר הראבי"ה (רמת ודאות ב'). ⁹⁹⁸

שער ל' - נוסח

שאלו לרבינו שמואל ב"ר מאיר על כבשה שנמצאת טריפה והייתה חולבת מה לעשות מהחלב שחלבה בעודה שהיא בחיים או מן הגבינות. והשיב, אין בידינו להתיר כל דבר הנעשה מאותה כבשה בתוך ג' ימים. והביא ראיה מפרק אלו טריפות. אבל מקודם ג' ימים מותר. וכן פסק בה"ג דטפי מג' ימים אין לנו לאסור. דהכי קאמרי, האי חיותא דמישתחיט ונמצאת טריפה שרי למיכל דמיטרפא דאמ' בנידה דהיכא דליכא אלא חדא לריעותא {אזלינן בתר חזקת הגוף ואין כאן אלא חדא ריעותא} ⁹⁹⁹ דטריפה היא לפניך, הילכך העמד הגוף על חזקתו. והכי אמרינן בכתובות גבי עד שלא ארסתני ופי' אוקימנן לזה בחזקת כשרות והולכין בתר הרוב שהרי חיה כמה שנים בחזקת כשרות. ואין לומר דחזקת לא נתבררה כדפירש ר"י בחולין, לא היא, מ"מ בשעה שנולדה עד עכשיו הייתה בחזקת כשרות והולכין בתר הרוב. אף על פי שזאת הבהמה גילתה שהיא מן המיעוט, מ"מ הרוב גורם לחזקה שתתברר ואמרינן דמוקי בחזקת כשרות עד עתה והשתא דאיטרפה הוא. וי"ל אחרי שכמה טריפות אנו טורפין מספק מחמת חומרא בעלמא, ואם כן הוי ספק ספיקא, ספק אם טריפה

בשע"ד. נמצאנו למדים שכאשר רשומות בשע"ד שתי שיטות הלכה שונות ניתן לנהוג כשיטה המקלה אך ראוי להזהר ולא להקל יתר על המידה כיון שמעיקר הדין ראוי להחמיר.

⁹⁹⁷ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד וכנראה הושמטה על ידי המעתיק.

⁹⁹⁸ ראה ראבי"ה, סימן אלף קכ"ג. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 277.

⁹⁹⁹ השמטת הדומות בקיימברידג' 12 21 ובעוד כתבי יד כגון לונדון 26970.

היא אם לאו, ואם תמצוי לומר טריפה אימר הטרפות לא בא מקודם ג' ימים שנשחטה, ופשיטא דמותרים הגבינות.¹⁰⁰⁰ ויש שאוסרין הגבינות שנעשו כל י"ב חדש שנמצאת טריפה, ולא ק"ל הכי.¹⁰⁰¹ וכן כתב רבי ברוך שיש להתיר הגבינות¹⁰⁰² ולסמוך על דברי רשב"ם וכן עמא דבר. ויש שמספקין דווקא נמצא טריפה ע"י סרכא אז יש להתיר הגבינות שנעשו קודם ג' ימים מספק ספיקא. אבל בטרפות הבא מן הבטן כגון יתרת שלא בדרא דאוני וכיוצא בה מספקא לן אם יש להתיר הגבינה אם לאו וצא וראה מה עמא דבר.

שער ל' - פרוש

בשער זה עסקנו בגוף העבודה בפרק 1, דוגמה 6 ובפרק 2, ענף 3, דוגמה 7. לסיכום השינויים הטקסטואליים ניתן לומר שמשפחה א' של הספר קצרה בצורה משמעותית, והכילה לא יותר משלושה ארבעה משפטים הלקוחים מהראבי"ה. עם זאת, תוכן השע"ד מובן, ולא ניכר שקיים חוסר המקשה על הבנת ההלכה. במשפחות האחרות נרשמו מהראבי"ה הנימוקים לדין, ושיטה הלכתית מחמירה ביותר. כמו כן, מספר התרומה נוספה הכרעתו ההלכתית של רבנו ברוך ושיטת הלכתית נוספת, שהיא דעת הממצעת בין השיטות. כך שתחילת השער מבוסס על דברי הראבי"ה, וסופו על סה"ת. אולם, בענף 3 של משפחה ב', לקחו את השיטה המחמירה שמקורה בראבי"ה, ורשמו אותה לאחר דברי סה"ת. כך שיצא לנו בנוסחה זאת ערבוב של דברי הראבי"ה וסה"ת.

שער לא' דין ביטול בשר בחלב או איפכא - נוסח

אם הכניסה כף חולבת בקדירה רותחת של בשר או איפכא, כל מה שנכנס מן הכף בקדירה יש לשער בס', שאין לעמוד על הדבר כמה איסור יצא ממנה. שכל מה שלא נכנס בקדירה אין צריך לבטל אפילו הוא של מתכת דחם מקצתה חם כולה, {מ"מ} ¹⁰⁰³ ולא אמרינן הוליד בכולה. והרי יש לך ששה דינין. הראשון: כף חולבת בת יומא {שתחבו בקדירה} ¹⁰⁰⁴ של בשר, אם יש ס' ממה שתחב מן הכף בקדירה, הקדירה והתבשיל מותרין והכף אסור מפני שבלועה מבשר בחלב. אבל אם אין ס' בקדירה הכל אסור אפילו בהנאה. ומיהו הכלים שנאסרו מחמת בשר בחלב, מותרים להשתמש בהן

¹⁰⁰⁰ כך הגרסה בענף 2, אך בשאר הנוסחים רשום כאן: "שנעשו קודם ג' ימים".

¹⁰⁰¹ כך הגרסה בכל כתבי היד, אך בנוסח משפחה ג' המשפט "ויש שאוסרין הגבינות שנעשו כל י"ב חדש שנמצאת טריפה, ולא ק"ל הכי", רשום בסוף הפסקה, בשורה האחרונה של שער ל'. וראה על כך דיון בהמשך.

¹⁰⁰² כך הנוסח בענף 2, אך בשאר כתבי היד רשום כאן: "שנעשו קודם ג' ימים".

¹⁰⁰³ בשאר עדי הנוסח תיבה זאת רשומה.

¹⁰⁰⁴ בחלק מכתבי היד שתי תיבות אלו רשומות כגון מוסקבה 476 ולונדון 515 וקיימברידג' 2580. בהמבורג 106 רשום "הכניסו", ובחלק מכתבי היד רשומה רק המילה "בקדירה" כגון וטיקן 183 ופריס 12290.

דבר צונן או כל דבר שאין צורך אכילה כגון מים לרחוץ ראשו שקורין ליישצ"א. כדאמרינן חבית של יין שאסור בהנאה אמרינן פרק אין מעמידין רמא ביה גוי חמרא שרי לישראל למירמא ביה שכרא. ובפרק אלו מציאות מצא חבית יין היין אסור בהנאה והחבית מותר, וסתם חביות של חרס הן דלא שייך בהו הגעלה. והא חרס הדרייני אסור בהנאה, משום דרוצה בקיומו בדבר משום דבר הבלוע בו.

שער לאי - פרוש

הכותרת הרשומה בכתבי היד לשער זה היא: "דיני ביטול בשר בחלב". זוהי תופעה די נדירה כיוון שלרוב השערים אין כותרת מאת המחבר, והשער שלנו יוצא מן הכלל בנקודה זאת. במהדורות הדפוס כל דיני ביטול בשר בחלב רשומים בסימן אחד. לעומת זאת, בכתבי היד הלכות אלו מחולקות לארבעה שערים. אף בדבר זה יש ייחודיות בשער שלפנינו כיוון שבדרך כלל כל שער מחולק למספר סימנים, וכאן סימן אחד מכיל כמה שערים.¹⁰⁰⁵

מהשוואת תוכן השע"ד ליצירות שנכתבו לפניו ניתן לומר שהשתלשלות ההלכה התחילה מר"י הזקן, ועברה ממנו לתלמידו ר' ברוך בעל סה"ת.¹⁰⁰⁶ ר' משה מקוצי התבסס על דברי סה"ת, וחילק את דבריו לחמש דינים המסכמים את דיני ביטול בשר בחלב.¹⁰⁰⁷ ר"מ לקח את דברי הסמ"ג, הרחיב אותם והוסיף עליהם עוד דין אחד (רמת ודאות ב'). אף רבי מרדכי בן הלל, חברו של ר"מ התבסס על חמשת הדינים שכתבו סה"ת וסמ"ג. בדור מאוחר יותר הרב שלמה לוריא (מהרש"ל) פסק את ששת הדינים של השע"ד, והוסיף עליהם דין חדש, שביעי במספר.¹⁰⁰⁸ בשער שלפנינו נמצאת אחת ההוספות שרשומה בשע"ד, ולא קיימת בסמ"ג. הסמ"ג מתיר להשתמש בכלים שנאסרו מחמת בשר וחלב, ולהניח בהם פירות. ר"מ רושם דוגמה נוספת, ופוסק שמותר לשים שם אף מים לצורך

¹⁰⁰⁵ ראה לדוגמה כתב יד פרמא 3266 שמחולק ל- 40 שערים ובמקביל גם ל 96 סימנים. החלוקה לארבעים שערים תואמת את החלוקה שקיימת בכתבי יד עתיקים רבים כגון כתב היד של מהדורתנו, קיימברידג' 21 12. לעומת זאת החלוקה ל-96 סימנים תואמת את מהדורות הדפוס.

¹⁰⁰⁶ ראה סה"ת, סימן מט'. וראה סה"ת, כ"י וטיקן 145, עמ' 53. שם ר' ברוך כתוב דינים לרבנים שבאים להתיר ערבוב של בשר וחלב, ומחלק את דבריו לשלוש הזהרות. וראה פרידמן, סה"ת, עמ' 218-219 שמרבית פסקי ר' ברוך מבוססים על הכרעות רבו. וראה שכך כותב במפורש מהרש"ל, ים של שלמה, חולין, פרק ח', סימן סד'.

¹⁰⁰⁷ ראה סמ"ג, לאוין קמא'. וראה בדין החמישי שר' משה כותב בעצמו שהתבסס על סה"ת.

¹⁰⁰⁸ ראה מהרש"ל בפרושו לשע"ד, סימן פה'. וראה רש"ל, ים של שלמה, שם.

מקלחת. מבדיקת היצירות שקדמו לרי"מ נראה שזו תוספת שהוא כתב מדעתו, והיא לא רשומה בחיבורים קודמים.¹⁰⁰⁹

לגבי שינויי הנוסח, ניכר שבמשפחה א' חסרות המילים: "כגון מים לרחוץ ראשו שקורין ליישצ"א". מסקירת סמ"ג שעליו מבוססת הלכה זאת עולה שמשפט זה אינו מופיע שם. בנוסף לכך, אין תפקידו של משפט זה ללמדנו הלכה חדשה, אלא להדגים דברים שמותר להכניס בכלי בשרי שהתבשל בו חלב. כמו כן, חסרונו של המשפט אינו מורגש, ואף הנוסח המתקבל קרוב יותר לסה"ת, שעליו התבסס רבי משה מקוצי בהלכה זאת. לפיכך ניתן לסביר את חסרונו של משפט זה במשפחה א' בשתי דרכים. ראשית, ייתכן שמשפחה א' היא גרסה מקוצרת של השע"ד, בה הושמטו משפטים שתוכן הספר מובן גם בלעדיהם. מנגד, ניתן לטעון שמשפחה א' היא וורסיה ראשונית של הספר, ומשפט זה נוסף בשלב מאוחר יותר בידי המחבר או חכם אחר.

שער לבי - נוסח

אבל המאכל שנאסר משום בשר בחלב אסור בהנאה. ולא מבעייה שאסור ליתן לשפחתו או לכלבו שהרי ממנו נהנה אלא לכלב בעלמא או לגוי שלא ראהו מעולם אסור ליתן לו. הדין השני: כשאין הכף בת יומא הכל מותר הקדירה והתבשיל ואפילו אין שם ס' לבטל. אבל הכף מכל מקום אסורה שהרי בלועה היא מטעם בשר {בחלב}¹⁰¹⁰. {אך בדיעבד אינו אסור מחמת בליעה ראשונה שהרי אינה בת יומא מבליעה הראשונה}¹⁰¹¹ הדין השלישי: כשבא החכם להתיר האיסור שנפל בה בס' {או

¹⁰⁰⁹ וראה בלוי, שיטת הקדמונים ג', פסקי, ר' חיים אור זרוע, עמ' שי, הערה 9. בלוי אומר שבצד הגליון של כתב יד לונדון כתובה פיסקה שלכאורה שייכת לפסקי ר' חיים אור זרוע. עם זאת, כאשר משווים פיסקה זאת עם דברי השע"ד בשער שלנו ניכר שקיימת זהות מלאה בין שני הקטעים. לפיכך חייבים לומר שבאחת היצירות קיים קטע מועתק, שהרי לא מסתבר ששני חכמים יתנסחו באותם המילים בדיוק. מכיוון שבכתב יד לונדון של פסקי ר' חיים הקטע רשום בגליון ולא בגוף הטקסט מסתבר שהמעתיק של כתב יד זה לקח פיסקה מהשע"ד, והעתיק אותה לכתב היד של פסקי ר' חיים. שיטת עבודה דומה ניכרת בעמוד שטוי בה המעתיק הוסיף בצד הגליון את דברי רבנו פרץ, דבר המעיד על כך שהוא השלים את פסקי ר' חיים מחיבורים אחרים. בנוסף לכך, לא מסתבר שרי"מ יעתיק קטע מר' חיים, שכן לא מצאנו עוד מקומות שהוא נוהג לעשות כן.

¹⁰¹⁰ ברוב כתיבי היד שבדקנו לצורך המחקר לא רשום "בחלב". עם זאת ישנם כתיבי יד ממשפחה א' ו-ב' שתיבה זאת קיימת בהם.

¹⁰¹¹ הוספה זאת קיימת רק במשפחה ג'.

הכף} 1012 צריך לחקור אם לאחר שנתחבה הכף בקדירה נתנו מים בקדירה. {כי שמא} 1013
(ש)מתחילה לא היו ששים והכל אסור ומים ששמו אחר כך בקדירה אין מצטרפין.

שער לבי - פרוש

בשער זה רושם רי"מ את הדין השני והשלישי מהלכות ביטול בשר בחלב המובאים בסמ"ג (רמת ודאות ב'). 1014 עם זאת, בתחילת השער קיים קטע שלא נמצא במקורות מהם שאב רי"מ דין זה. בקטע זה רי"מ פוסק שאסור להנות ממאכל שמעורבים בו בשר וחלב, ולא ניתן לתת ממנו אפילו לאדם או לכלב זרים. לאחר מכן, רושם רי"מ את הדין השני שמתיר תבשיל אם הכף שערבבו איתה אינה בת יומא. בהלכה זאת מסתיים הדין השני ברוב כתבי היד. לבסוף, רושם בכל הנוסחים הדין השלישי, מהלכות ביטול בשר בחלב. בדין זה רי"מ הרחיב ופרט יותר מר' משה מקוצי ומר' ברוך, מה שאומר שרי"מ מוסיף מעבר למקור שעליו הוא מתבסס במקום הצורך.

לגבי שינויים טקסטואליים, בנוסח משפחה ג' כתוב קטע שעולה ממנו שאם עברו והשתמשו בכף האסורה, התבשיל מותר. דין זה רושם בסה"ת ובסמ"ג, שהם המקורות להלכה זאת. אולם, חסרונו של המשפט בשאר כתבי היד אינו יוצר נוסח משובש כיוון שזהו המשפט האחרון בפיסקה. 1015

שער לג' - נוסח

הדין הרביעי: אם נשפכו המים שבקדירה, וספק אם היה {ס' } 1016 אם לאו, לרש"י דמפרש טעם כעיקר דרבנן, יש דנין להקל מספיקא. ולר"ת שאומר טעם כעיקר דאורייתא דנין להחמיר. אבל היכא דספק לאדם שאין יודע לשער שאינו בקי, אין קרויא ספק ואין להתיר ואפילו לרש"י דאומר טעם כעיקר דרבנן. הדין החמישי: אם בישל בקדירה של איסור כגון של גוי, אם היא בת יומא התבשיל כולו אסור. שהרי אין בתבשיל של קדירה ס' דמשערינן כאילו כל הקדירה כולה חתיכה דאיסורא ולא משערינן כמה בלעה דלא ידעינן כמה בלעה. ודינא הכי דלעולם אזלינן לחומרא, אם

1012 תיבות אלו כנראה נוספו מאוחר, כיוון שהן לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

1013 תיבות אלו כנראה נוספו מאוחר, כיוון שהן לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

1014 ראה סמ"ג, לאוין קמא'. כפי שראינו בשער הקודם, אף כאן דברי הסמ"ג מתבססים על סה"ת, סימן מט'.

1015 ניתן להעלות מספר הסברים להבדלים בין כתבי היד. ראשית, ייתכן שמשפחה ג' היא מהדורה מאוחרת, והמחבר הוסיפו קטעים מהסמ"ג בכדי ללמד את התלמידים הלכות נוספות. תא-שמע עמד על שיטת עבודה זאת, כינה אותה "הספר הפתוח". מאידך, ניתן לשער שחכם מאוחר יותר העתיק קטע זה בצידו הגליונות, והמעתיק החליט מדעתו להכניס את ההגהה לגוף הספר. אפשרות נוספת היא שמשפחה ג' משקפת גירסה מקורית יותר של השע"ד, ומעתיקים של משפחות אחרות השמיטו בטעות קטע זה.

1016 תיבה זאת רשומה בכל שאר כתבי היד.

בשר של איסור נפלה בתוך קדירה של היתר לא נשער בסי' כי אם ברוטב ובחתיכה ולא במאי דבלע של היתר. ואם בשל היתר בקדירה של איסור לא נשער במאי דבלעה בקדירה של מן האיסור תחלה, אלא רואין כאלו הקדירה כולה אסורה.¹⁰¹⁷ אבל אם בישל היתר בקדירה של איסור שלא היתה בת יומא, התבשיל מותר דנותן טעם לפגם מותר. אבל לכתחלה אסור לבשל בקדירה של איסור אף על פי שנותן טעם לפגם כדאיתא בשילהי ע"ז דגזרענן אינה בת יומא אטו בת יומא.

שער לגי' - פרוש

בשער זה רי"מ רושם שני דינים נוספים מהלכות ביטול בשר בחלב. הדין הרביעי מבוסס על סמ"ג, כמו דינים הקודמים (רמת ודאות ב'), ודין חמישי אינו רשום בסמ"ג, אלא נוסף בידי רי"מ עצמו. בדין הרביעי עוסק רי"מ בסיטואציה שהכניסו כף חלבית לתבשיל בשרי, ולא ידוע אם היה פי שישים בתבשיל, כדי לבטל את הכף. הפוסקים כתבו שדין זה תלוי במחלוקת רש"י ור"ת, האם טעם כעיקר או לא. לשיטת רש"י איסור בטל ברוב, והטעם שלו אסור מדרבנן.¹⁰¹⁸ לעומת זאת, דעת ר"ת היא שטעם המאכל הלא כשר אסור מדאוריתא.¹⁰¹⁹ כשיטת ר"ת פסקו אף האו"ז, ספר היראים וסה"ת.¹⁰²⁰ עם זאת, רי"מ רשם בשע"ד את שתי השיטות ולא הכריע כיצד לנהוג בפועל.¹⁰²¹ ראוי לציין, שאף המהר"ם ותלמידיו לא הכריעו במחלוקת זאת.¹⁰²²

הבדל טקסטואלי שקיים בשער זה הוא השינוי בין כל משפחות הספר לכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136. ההבדל בין הנוסחים בא לידי ביטוי בשלושה נקודות מרכזיות. ראשית, בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 הדין מובא בשם סה"ת. שנית, דיני ביטול בשר בחלב לא מחולקים לחמישה או

¹⁰¹⁷ המשפט: "ואם בשל היתר בקדירה של איסור לא נשער במאי דבלעה בקדירה של מן האיסור תחלה, אלא רואין כאלו הקדירה כולה אסורה" לא קיים בכתבי היד פרמה 2908, מנזיסטר 31 ואוקספורד 11130 ממשפחה א, ורשום בוטיקן 165 ממשפחה א'. בכתבי יד אלו המשפט הבא מתחיל במילה "אם", ונראה שקיימת בכתבי יד אלו השמטת הדומות של המעתיק.

¹⁰¹⁸ ראה מסכת חולין דף צח ע"ב, רש"י ד"ה לטעם כעיקר. לשיטתו במחלוקת אביי ורבא פוסקים כרבא שטעם כעיקר מדרבנן.

¹⁰¹⁹ ראה ספר הישר, חלק החידושים, סימן תרצד'. וראה חולין, שם, תוד"ה "רבא אמר".

¹⁰²⁰ ראה או"ז, סימן רעג'. וראה ספר היראים, סימן עט'. וראה סה"ת, סימן מט'.

¹⁰²¹ כך היא הגירסה בכתבי היד הקצרים של הספר ובכללם משפחה א' וענף 2 שהם שתי הוורסיות הקצרות של החיבור. עם זאת, ראה ביטון, שע"ד, עמ' 287 ובמהדורת דבליצקי ששם רשום "שנהגו כר"ת". וראה ביטון, שם, הערה ו' שכך הגירסה בכתב היד 4092. לעומת זאת, ראינו שבכל כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר תיבות אלו חסרות. לפיכך ניתן לטעון בוודאות מוחלטת שתיבות אלו נוספו בשלב מאוחר יותר.

¹⁰²² ראה תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו, סימן קד'. וראה מרדכי, חולין, סימן תרעח'. וראה רא"ש, חולין, פרק ז', סימן לא'.

שישה הלכות, אלא מובאים כמקשה אחת. ההבדל השלישי הוא שבכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 רי"מ פסק כר"ת, לעומת ספר שע"ד. וראה בגוף המחקר בפרק על כתב יד לונדון שם נעמוד על אופיו של כתב יד זה.¹⁰²³

בדין החמישי פוסק רי"מ שאסור לבשל בקדירה בת יומא של גו. עבר ובישל, המאכל אסור, כי צריך לבטל את האוכל הטרף שנמצא בדפנות הקדירה, ולא ייתכן שהאוכל הכשר גדול פי שישים מדפנות הקדירה. אומנם, במקרה הפוך בו דפנות הקדירה בלעו אוכל כשר, לא ניתן לצרף להתיר אוכל פסול כיוון שלא ברור כמה אוכל נכנס בדפנות. לבסוף אומר רי"מ שכאשר קדירת הגוי אינה בת יומא גזרו שלא לבשל בה מאכל שמא יבואו לבשל בקדירה בת יומא.

שער לדי' - נוסח

הדין הששי: כאשר כתב רבינו ברוך כשהחכם בא להתיר התבשיל המבושל בכלי אסור ע"י שהקדירה אינה בת יומא או פעמים יש שבוע,¹⁰²⁴ יש לחקור אם הוחמו בו מים היום או תוך מעת אל עת שנעשה בו האיסור שם. שכן שוים המים לבדם כמו האיסור עצמו, שכל המים נעשו נבילה כיון שלא היה בהן ס' לבטל פליטת הקדירה וחזרו ונבלעו. אבל היתר בהיתר אין הדין כן אלא כמו בשר בכלי של חלב, או איפכא¹⁰²⁵, אם הכלי אינו בן יומו הכל מותר אף על פי שנעשו בו מים חמים לעולם. שכל מים אין בהם פליטה {איסור}¹⁰²⁶ מן הכלי, שהרי הן היתר, וכי חזרו ונבלעו בכלי, לא נבלעו {רק מעט טעם}¹⁰²⁷ מן הבשר שנפלט מן הכלי או מן החלב המעורב במים. שהרי עשר ידות חוזר ונבלע מן המים ההיתר, יותר ממה שנבלע מן הפליטה של כלי. דדוקא באיסור אמרינן חתיכה עצמה נעשית

¹⁰²³ ניתן להסביר שההבדל הראשון בין הספרים הוא המרכזי ביותר, וממנו נובעים שני ההבדלים הנוספים. כלומר, בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 ניכר שרי"מ התבסס בדין זה על סה"ת, ולא על סמ"ג. לפיכך בכתב יד לונדון-מונטיפיורי 136 לא קיימת חלוקה לחמישה דינים, ונפסק במפורש כר"ת. לעומת זאת, נראה שבספר שע"ד רי"מ התבסס על סמ"ג, ולכן ניכרת חלוקה לדינים, ולא נפסק כר"ת. נמצאנו למדים שבין עדי הנוסח של השע"ד קיים הבדל לא רק בנוסח והתוכן אלא לעיתים גם במקורות עליהם מתבסס רי"מ.

וראה בראש כתב יד אוקספורד 641 מהמאה הי"ד. שם כותב רי"מ שיצר את החיבור כי "זוגתי הפצירה בי לכתוב לה הלכות נדה בקוצר והנה אכתוב לה מספר התרומה ומקבלתי". מהקדמה זאת של רי"מ היה ניתן ללמוד שספריו מבוססים בעיקר על סה"ת כפי שהוא עצמו מעיד. עם זאת, ממסקנת השער שלנו אנו לומדים שניתן היה רק בתחילת דרכו, ובשלבם מאוחרים רי"מ אסף חומר הלכתי מחיבורים נוספים.

¹⁰²⁴ במשפחה א' רשומות במקום משפט זה התיבות: "פעמים כבר עבר שבוע". ולכאורה זאת גרסה מובנת יותר.

¹⁰²⁵ כך הגרסה בכתב היד של מהדורתנו קימברידג' 12 21 ובשלושה כתבי יד ממשפחה א' שהם פרמה 2908, מנציסטר 31 ואוקספורד 1130. אולם בכתב יד וטיקן 165 ממשפחה א', הנוסח כפי שאר כתבי היד ובמקום התיבה "היפכא" רשומות התיבות: "או חלב בכלי של בשר".

¹⁰²⁶ ברוב מוחלט של כתבי היד תיבה זאת לא רשומה.

¹⁰²⁷ התיבות: "רק מעט" רשומות בשאר כתבי היד. והתיבה "טעם" חסרה ברוב כתבי היד שבדקנו לצורך המחקר.

נבילה שכל מים קרוין איסור. וגם יש להתיר מטעם נ"ט בר נ"ט, דאיכא ג' נותני טעם, הראשון נכנס בכלי ומשם למים וחוזר ונבלע בכלי, הרי ג' וכל שכן אם הוחמו { מים }¹⁰²⁸ הרבה פעמים דאיכא נותני טעם טובא דמותר. { בצרפת }¹⁰²⁹ נוהגים העולם נותן טעם לפגם מעת לעת. ומיהו אנו נוהגים בזה המלכות¹⁰³⁰ כפרש"י דנותן לפגם אפילו בלינה אחת. וכן כתב ריב"ם¹⁰³¹ אחיו של ר"ת דנותן טעם לפגם אפילו לילה אחת,¹⁰³² מדאמרינן לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא, דמשמע דוקא בת יומא { הא לאו בת יומא }¹⁰³³ נפגמה אפילו בלא מעת לעת.

שער לד' - פרוש

בשער זה מופיע דין אחרון בהלכות ביטול בשר בחלב, שבו רי"מ עוסק בקדרה שהתבשל בה מאכל שאינו כשר באכילה, ואחר כך חיממו בה מים. במצב זה בודקים אם המים חוממו תוך מעת לעת, כלומר כאשר חיממו את המים ביום הסמוך לבישול המאכל האסור- המים עצמם נאסרים. בעת חימום מים ביום הסמוך לבישול המאכל האסור, המים מוציאים מדפנות הקדרה את טעם האיסור והם בעצמם נאסרים. מאחר שהמים בלעו את טעם האיסור הם מחזירים אותו לתוך דפנות הכלי. לפיכך דין הקדרה יהיה תלוי בחקירה האם כל המים הפכו לאסורים, או שבודקים את כמות האיסור יחסית למים. ראינו לעילי בשער יא' שדין זה מכונה חני"ן, שמשמעו שהמאכל המותר נאסר כולו בשל נגיעה ובישול עם מאכל שאינו כשר. רבנו אפרים פסק שדין חני"ן באיסורים אינו קיים אלא באיסור בשר וחלב, ור"י הזקן חולק עליו ואסר מדרבנן חני"ן אף בשאר איסורים. רי"מ בשער שלפנינו אוסר חני"ן אף בשאר איסורים, ולכן המים נעשים כחתיכת נבלה ואסורים את הקדרה בשימוש למשך יום נוסף. עולה אפוא שגם בשער שלפנינו רי"מ פוסק את ההלכה, ואינו דן במחלוקת

¹⁰²⁸ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

¹⁰²⁹ בכתבי היד רשום "בצרפת נוהגים". עם זאת כנראה שהנוסחה בקיימברידג' הייתה "נוהגים העולם". לאחר זמן המגיהה ראה שיש הבדל בין נוסחה זאת לשאר כתבי היד, והוסיף את המילה "בצרפת". אך עקב כך נוצר משפט קשה להבנה: "בצרפת נוהגים העולם...".

¹⁰³⁰ בכתב יד וטיקן 165 לא רשום "בזה המלכות", ובמקום זה כתוב: "באשכנז". ייתכן שזה נובע מכך שזהו כתב יד צרפתי.

¹⁰³¹ ייתכן שבכתב היד של מהדורתנו כתוב "ריב"א", אך בשאר הנוסחים הנוסח: "ריב"ם".

¹⁰³² בענף 1 חסר המשפט: "וכן כתב ריב"ם אחיו של ר"ת דנותן טעם לפגם אפילו לילה אחת". ייתכן שחסרון זה נבע כתוצאה מהשמטת הדומות, והמחבר דילג בין המילים "אחת". אך הטקסט מובן גם ללא משפט זה. וראה בכתב יד מוסקבה, בדף האחרון שהלכה זאת מובאת בשם ר' מנחם בן מאיר אחיו של ר"ת, וכנראה מדובר בטעות.

¹⁰³³ כנראה שקיימת השמטת הדומות בכ"י קיימברידג' 21 12.

הקדמונים בדבר חנין.¹⁰³⁴ בהמשך השער רי"מ בוחן אם הדין ישתנה כאשר בישלו בקדרה בשר, ולאחר מכן מים, וכעת רצים לבשל חלב.

בתחילת השער רי"מ כותב שהוא פוסק הלכה זאת בעקבות סה"ת, ונראה שאף נוסח השער מבוסס על סה"ת (רמת ודאות ב'). בחמשת הדינים האחרים של הלכות ביטול בשר בחלב רי"מ התבסס על סמ"ג, אולם בחלק זה של הדין השישי נראה שרי"מ מתבסס על סה"ת. בטבלה הבאה נבחן שלושה משפטים מספר שע"ד ונראה האם מקורם מסמ"ג או מסה"ת.

שע"ד	סמ"ג	סה"ת ¹⁰³⁵
כשהחכם בא להתיר התבשיל... או פעמים יש שבוע ¹⁰³⁶	כשהחכם בא להתיר התבשיל... או פעמים כבר עבר שבוע	כשהחכם בא להתיר התבשיל... או פעמים כבר יש שבוע
כגון בשר בכלי של חלב או חלב בכלי של בשר ¹⁰³⁷	כגון בשר בכלי של חלב או חלב בכלי של בשר	כגון בשר בכלי של חלב או חלב בכלי של בשר
אע"ג שנעשו בהן מים חמין...טעם הרבה מותר	_____	אע"ג שנעשו בהן מים חמין...טעם הרבה מותר

ניכר אפוא משלושת המשפטים שנוסח שער זה מקורו מסה"ת. בסוף השער מובאת בשע"ד מחלוקת בין רש"י ור"ת מהו זמן מעת לעת שאחריו טעם המאכל שבלוע בכלי נחשב פגום? בסוגיה זאת רי"מ

¹⁰³⁴ וראה טור ושולחן ערוך סימן צב', סעיף ד' שבדין זה קיימת מחלוקת בין השו"ע ורמ"א. רבי יוסף קארו פוסק כרבנו אפרים שאין דין חנין בשאר איסורים, ורמ"א פוסק כסה"ת כפי שהכריע רי"מ. וראה סמ"ק מצוה ריג, שמדבריו עולה שהמים שנעשו חנין אינם יכולים לאסור את הקדרה יותר מהאיסור עצמו, וברגע שיעבור זמן של מעת לעת מאז בישול האיסור, מותר יהיה לבשל בקדרה זאת, אף שלא עבר מעת לעת לחימום המים. אומנם רי"מ אינו מזכיר סברה זאת.

¹⁰³⁵ ראה סה"ת, כתב יד וטיקן 145, עמ' 53.

¹⁰³⁶ בכתבי יד ממשפחה א' רשום: "פעמים כבר עבר שבוע".

¹⁰³⁷ כך נוסח כתב יד וטיקן 165, אולם בשלושת כתבי היד האחרים במשפחה א' רשום: "או הפוך" במקום "או חלב בכלי של בשר".

חוזר להתבסס על סמ"ג כמו רוב הלכות ביטול בשר בחלב, והנוסח בשני החיבורים דומה (רמת ודאות ב').¹⁰³⁸

שער לה' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. בהמה שנחתכו רגליה האחרונות מן הארכובה ולמטה כשירה. ולמעלה מן הארכובה טריפה. כי שלשה עצמות יש בירך. אותו עצם שלמטה מן הארכובה, שקורין גנוי"ל בלעז¹⁰³⁹, אצל הרגל אם נחתך לגמרי כשירה, ובארכובה עצמה טריפה שיש לחוש שמא נפסק מן הגידין. כי שם הוא מקום צומת הגידין. וטריפה אפילו לא נשבר העצם אלא יצא לחוץ דחיישינן שמא נפסק אחד מן הגידין. ולמעלה מן הארכובה עד כדי רוחב גודל בעצם האמצעית הוי דין הארכובה וצומת הגידין וחיישינן לפיסוק הגידים. ובשור גדול הוי צומת הגידין עד ד' אצבעות מן הארכובה ולמעלה. ומשם ולמעלה כל אורך עצם האמצעית נוהג בו דין אחר. אם נשבר העצם ולא יצא לחוץ שהעור שלם, כשר בין בעוף בין בבהמה אבל חותכין האבר ומשליכין אותו קודם מליחה דאסור האבר דרבנן כמו אבר המדולדלים בבהמה אסורין מדרבנן. ואם נשבר אותו עצם האמצעית ויצא לחוץ טריפה בבהמה או בעוף. ועוד יש עצם אחר על הגוף דשייך ביה שמוטא במקום בוקא דאטמא, אם שף מדוכתיה ואיעכול ניביה טריפה. ואין אנו בקיאים אם איעכל ניביה ונוהגים לטרוף כשיש לנו ספק בבוקא דאטמא שמא איעכול ניביה. והא דפרשינן דין ג' עצמות וטרפות צומת הגידים, היינו דוקא ברגלים אחרונים של בהמה. אבל ברגלים שלפנים לא שייך טרפות אפילו נחתכו בתוך צומת הגידין. כדאמר רב הונא בפרק אלו טריפות דבעלת שלש או בעלת חמש הוי { מום }¹⁰⁴⁰ אסור לגבוה הא להדיוט שרי, פירוש הני מילי ברגלים שלפנים, אבל ברגלים של אחוריים טריפה הוי.

¹⁰³⁸ ראה סמ"ג, סימן עז' עח'. נוסח שני החיבורים דומה.

¹⁰³⁹ בכתב יד וטיקן 165 לא רשום מה שם העצם בלעז, כנראה מאחר שזהו כתב יד צרפתי, ובארץ זאת היה שם שונה לאותו העצם.

¹⁰⁴⁰ ברוב כתבי היד רשום "מום לגבוה". אך כנראה שהנוסח של כ"י קיימברידג' 12 21 היה "אסור לגבוה". בתלמוד בבלי מסכת חולין דף נח עמוד ב כתוב: "תנן התם בהמה בעלת ה' רגלים או שאין לה אלא שלש הרי זה מום". לכאורה נראה שנוסח רוב כתבי היד של השע"ד דומה לנוסח התלמוד. אך ראה בספר חוט המשולש, הלכות טרפות לרז"ה שההדיר זאב ביידנוביץ, עמ' יח' ששם הנוסח דומה לכתב יד קיימברידג'. עם זאת התיבה מום שהוסיף המגיהה משבשת את ההגיון של הנוסח. שהרי אם מוסיפים את התיבה "מום", צריך למחוק את המילה "אסור".

2. ויתר וחסר הוי כמו נחתך. אך כשנשבר העצם אצל הגוף של הבהמה, או נשבר גף בעוף { שהוא כשר בכל מקום }¹⁰⁴¹ אצל הגוף { או נשמט }¹⁰⁴² טריפה. חיישינן שמא ניקב הריאה, וזהו הפיקח שקורין חריף, { הוא } שוכב בין הצלעות וחיישינן שמא ניקב. ובבהמה חיישינן לאיעכול ניביה אפילו בבהמה טריפה שמוטה יד בגוף¹⁰⁴³.

שער לה' - פרוש

1. החל משער זה ועד סוף החיבור רי"מ עוסק בהלכות טריפות, כלומר, מתי פגם בבהמה אוסר אותה באכילה ומתי לא. שער זה מכיל שני סימנים במהדורות הדפוס. בסימן הראשון המחבר דן במציאות שלבהמה חסרות רגליים או שהן יצאו ממקומן. בשונה מהסימנים שקדמו, בהלכה זאת רי"מ לא העתיק את מספרים שהיו לפניו אלא קיבץ דינים מחיבורים שונים וניסחם מחדש.¹⁰⁴⁴ מקור ראשוני לדינים אלו הוא התלמוד והמשנה במסכת חולין, לאחר מכן רי"מ נעזר בספרו של הראב"ן, בסמ"ג, סה"ת והראב"י.¹⁰⁴⁵

שני קטעים בסימן זה לא רשומים במשפחה א' וקיימים בוורסיות האחרות. בקטע הראשון שקיים בשאר כתבי היד יש חידוש הלכתי על פני משפחה א'. הנושא הנידון בקטע זה הוא כשרות הבהמה שרגלה יצאה מגופה. המקור התלמודי להלכה זאת נמצא במסכת חולין דף נד. חכמי ימי הביניים

¹⁰⁴¹ מילים אלו רשומות בשאר כתבי היד.

¹⁰⁴² תיבות אלו לא קיימות בכתבי היד העתיקים של השע"ד שבדקנו.

¹⁰⁴³ בענף 1 הנוסח הוא: "ובבהמה חיישינן לאיעכול ניביה אפילו בבהמה טריפה ושמוטת גף בעוף טמאה". נראה שבעקבות הגירסאות השונות קיים הבדל הלכתי בין עדי הנוסח. לפי שאר הנוסחים יד שמוטה מטריפה בהמה, כלומר רגל קדמית שיצאה ממקומה אוסרת בהמה באכילה. לעומת זאת לפי ענף 1 יד שמוטה אינה מטריפה את הבהמה. ראוי לציין שהלכה זאת בשאר כתבי היד של השערי דורא מאד תמוהה שהרי התלמוד הכשיר בהמה עם יד שמוטה. הבי"ח, יו"ד סימן נג, אות א, ד"ה "נשתברה יד הבהמה" מקשה על השע"ד, ומתרץ מספר תשובות. אף המהרא"י והמהרש"ל בפרושם לספר שע"ד תמהו על פסק הלכה זה. לפיכך נראה שענף 1 משמר גרסה הגיונית יותר של השע"ד, אם כי לא בטוח שזאת גרסה מקורית.

¹⁰⁴⁴ כך עולה מסקירת הספרים שידוע לנו שהיו לפני רי"מ. כגון: סה"ת, סמ"ג, ראב"י, ראב"ן, או"ז וכו'. אולם, ייתכן שהיו לפניו חיבורים שאנו לא מכירים. יתר על כן בהגהות שנכתבו על המרדכי למסכת חולין סימן תשמ"ג העתיק המחבר את השע"ד, וציין את ההלכה משמו. נראה אפוא שאם הלכה זאת הייתה רשומה כבר בספרים עליהם מבוסס השע"ד מחבר ההגהות היה מציין זאת.

¹⁰⁴⁵ ראה מסכת חולין משנה ותלמוד בבלי בדף עו ע"א. וראה ראב"ן, סימן רע'. וראה סמ"ג, סימן סג'. וראה סה"ת, סימנים כב', כה'. הסמ"ג וסה"ת מביאים את ההלכות בשם בעל הלכות גדולות. וראה ראב"י, סימן אלף ופטי'. וראה דינים אלו אף בספר שבולי הלקט, הלכות טרפות, סימנים יח-יט'. וראה הגהות מרדכי למסכת חולין, סימן תשמ"ג, שהעתיק בקצרה את נוסח השע"ד.

שמו לב לכך שקיימות כמה נוסחאות לסוגיה תלמודית זאת. הם עמדו על ההבדלים בין הגרסאות והציפו הבדלים הלכתיים בין הנוסחים השונים.¹⁰⁴⁶ עם זאת, רי"מ ביצירתו ציטט מהתלמוד רק את הנוסח המשותף לשתי הגרסאות ובכך נמנע מלהיכנס למחלוקת הני"ל. ניתן לשער שסיבה לכך היא שהוא לא רצה לדון בסוגיה שהשלכותיה המעשיות אינן שכיחות.

לאחר ציטוט המשפט התלמודי קיים קטע שלא רשום במשפחה א'. כאמור, רי"מ אינו מעתיק הלכה זאת מספרים שהוא נוהג להתבסס עליהם. בנוסף, חסרון הקטע אינו ניכר, ותלמיד הקורא במשפחה א' לא ישים לב שחסר קטע. כמו כן, יש קשר לוגי בין המשפטים בנוסח משפחה א' אף ללא פיסקה זאת. בקטע זה נפסק שבכל פעם שהתנתקה הרגל מן הבהמה ואין אנו בטוחים שאף החוטים נקרעו, נחמיר מספק. הנימוק לדין הוא בשל חוסר יכולת לזהות מתי חוטים נרקבו ומתי הם עוד חזקים. אומנם, לפי שתי נוסחאות התלמוד אין מקום לחומרה זאת, כיוון שהתלמוד סמך על החכם שידע לזהות אם הניבים נרקבו.¹⁰⁴⁷ אף רוב חכמי ימי הביניים בצרפת ואשכנז לא החמירו בדין זה, כגון הראב"ה, שיבולי הלקט, האו"ז, הראב"ן, ספר הרוקח והרא"ש.¹⁰⁴⁸ יתרה מזאת, אצל חכמי ספרד וצפון אפריקה החמרה זאת אפילו לא מוזכרת, ורי"מ יוסף קארו אינו חושש לה בשולחן ערוך.¹⁰⁴⁹ לעומתם, בשה"ת ובעקבותיו בסמ"ג דעה זאת מובאת בשם בעל הלכות גדולות שחי בתקופת הגאונים.¹⁰⁵⁰ נראה שבבית מדרשו של המהר"ם הייתה מחלוקת בין החכמים. מהר"ם מרוטנבורג,

¹⁰⁴⁶ ראה בית יוסף, יורה דעה, סימן נה', סעיף ב' שמביא את דעת הרשב"א שהציג את ההבדלים הטקסטואליים בין הנוסחאות. וראה בבית יוסף שם שעומד על ההבדלים ההלכתיים בין הגרסאות. וראה ר' נתן אשכנזי, מבוא השערים, על השער שלנו שעמד אף הוא על השינויים בנוסחאות התלמוד. לפי גרסת הרי"ף והגאונים כתוב בתלמוד: "האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טריפה הני מילי דאיעכול ניביה אבל אי לא איעכול ניביה כשירה". ולפי גרסת הרשב"א כתוב: "בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טריפה, רבא אמר כשירה עד דאיעכל ניביה".

¹⁰⁴⁷ ראה הערת שוליים קודמת שם מובאים שני הנוסחים התלמודיים.

¹⁰⁴⁸ ראה ראב"ה, סימן אלף פט'. וראה או"ז, חלק א', סימן תכא'. וראה ראב"ן, סימן רסב'. וראה ספר הרוקח, וראה שבולי הלקט, הלכות טרפות, סימן יז'. אף תוד"ה "שמוטת ירך", מסכת חולין דף נז, לא הזכירו חומרה זאת.

¹⁰⁴⁹ ראה שולחן ערוך, יורה דעה, סימן נה', סעיף ב'. וראה הגהת ר' משה איסרליש שם שמזכיר את דברי השע"ד. כמו כן ראה בית יוסף, שם, שרי"מ יוסף קארו הכיר את השיטה המחמירה ורשם אותה בשם המרדכי וההגהות מימוניות. אף על פי כן, הוא לא רשם אותה בספרו, השולחן ערוך, כיוון שחכמי ספרד לא פסקו אותה.

¹⁰⁵⁰ ראה שה"ת, סימן כה'. וראה סמ"ג, לאוין סג'. וראה דעה זאת אף אצל ר' מרדכי בן הלל, מסכת חולין, סימן תריג'. וראה ההגהות מיימוניות, הלכות שחיטה, פרק יא', הלכה ג', שמביא שיטה זאת בשם שה"ת. ייתכן שיש מכאן ראייה לדברי ישראל פלס שרי"מ רשם חלק מחיבור הגהות מימוניות, וראה על כך פלס, תגלית, עמי' תשנ"ו-תשס"ו.

מחבר הגהות מיימוניות והשע"ד חששו לסברת סה"ת.¹⁰⁵¹ לעומתם הרא"ש ור' מרדכי בן הלל לא החמירו מספק.¹⁰⁵²

ניתן להציע שלושה אפשרויות בכדי להסביר את הבדלי הנוסח בין המשפחות. הראשון הוא שבמשפחה א' קיימת השמטה של המעתיק שדילג בטעות על משפט זה. לכאורה ניתן היה לומר שמשפט זה חסר במשפחה א' בגלל השמטת הדומות בין התיבות: "איעכל ניביה". אך המילה "טריפה" שרשומה בין תיבות אלו מערערת אפשרות זאת.¹⁰⁵³ אפשרות שניה היא שהמשפט במשפחה א' הושמט בכוונה על ידי חכם אחר שרצה לקצר את היצירה, או אפילו המחבר עצמו. אך אם נטען כך יצא שינוי הלכתי בין המשפחות. בעוד שבמשפחה א' המחבר הקל כראבי"ה והראב"ן, בשאר המשפחות הוא החמיר כסמ"ג וסה"ת.¹⁰⁵⁴ אופציה שלישית להסביר את שינויי הנוסח היא שמשפחה א' מייצגת מהדורה ראשונית שיצאה לאור לפני שהמחבר סיים לכתוב את הספר.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵¹ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס לובלין, סימן שכ"א. וראה הגהות מיימוניות, הלכות שחיטה, פרק י"א, אות ז'.

¹⁰⁵² ראה רא"ש חולין, פרק ג', סימן מב'. וראה מרדכי, חולין, פרק אלו טרפות, סימן תרי"ג שכתב: "ואם אין בקי אין איעכול ניביה או לא מספק טריפה". זאת לעומת המהר"ם והשע"ד שפסקו שהיום אנו לא בקיאים ותמיד נחמיר.

¹⁰⁵³ המילה "טריפה" רשומה אף בכתבי היד של משפחה א', כך שפחות מסתבר שמדובר בהשמטה על ידי הדומות. אולם, עדיין ניתן לטעון שמדובר בהשמטה רגילה. יתר על כן, פחות מסתבר שמשפט שלם על מחלוקת גדולה באשכנז לגבי אמיתותו ימחק בטעות בדיוק מתחילתו ועד סופו.

¹⁰⁵⁴ מקור כתבי היד של משפחה א' הוא מצרפת ובלגיה. עם זאת, לפי הדין שלפנינו קשה יהיה לטעון שמשפחה זאת מייצגת פסיקה של בית מדרש צרפתי, שהרי במשפחה זאת לא רשומה שיטתם של חכמי צרפת: סה"ת והסמ"ג, ולעומת זאת רי"מ פוסק כראבי"ה והראב"ן. על כן פחות מסתבר לטעון שחכם צרפתי הוא שהשיטת בכוונה את פסקיהם של סה"ת והסמ"ג.

¹⁰⁵⁵ ייתכנו מספר הסברים לתופעה זאת, ראשית, יכול להיות שמשפחה א' היא מהדורה מאוחרת, רי"מ או חכם אחר חזרו בהם ממה שהחמירו בהתחלה. לעומת זאת, יכול להיות שהמציאות הפוכה, ורי"מ הקל בהתחלה, ולבסוף הוא או חכם אחר הכניסו לספר דעה מחמירה. לפי הסבר זה ייתכן שבראשית ימיו של רי"מ הציבור נהגו להקל, ובמהלך חייו התפשטה חומרה זאת בתוך העם, אך קשה יהיה להוכיח נתון זה.

בקטע השני שחסר במשפחה א' אין חידוש הלכתי אלא הסבר בצורה טובה יותר של ההלכה הרשומה.¹⁰⁵⁶ עם זאת, נראה שחסרון קטע זה במשפחה א' נבע מהשמטה של המעתיק שכן ההקדמה לדברי רב הונא חסרה.¹⁰⁵⁷

2. בסוף השער רי"מ דן מה תהיה ההלכה אם נשברה אחת הגפיים של העוף או הבהמה, והמקור לדבריו הוא משה"ת וסמ"ג (רמת ודאות ב').¹⁰⁵⁸

שער לו' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. אמר רבי יצחק {אמר ר' יוחנן}¹⁰⁵⁹ {מרה}¹⁰⁶⁰ שניקבה וכבד סותמתה כשירה. כתב רש"י היכא דלא משתכח מרה כלל כשירה ואי אישתכח ב' מרות כשירה. מרה כשירה דלאו אבר הוא {היכא דלא משתכח}¹⁰⁶¹, אך כשניקבה שלא כנגד הכבד אז הבהמה טריפה. וכנגד הכבד כשירה¹⁰⁶² כרבי יצחק אמר רבי יוחנן ויש מחמירים כשאין שם מרה לוחכין הכבד {אפילו}¹⁰⁶³ לאחר צלייתה לראות אם יש טעם מרה כשירה אז נכנס המרה בתוך הכבד ואם לאו טריפה. ואין אנו נוהגין כן.¹⁰⁶⁴ יש

¹⁰⁵⁶ בכל כתבי היד כתוב שבהמה יכולה להיות טרפה רק בשל בעיה ברגליה האחוריות. לפיכך, הקטע שחסר במשפחה א', שבו כתוב שבגלל בעיה ברגלים הקדמיות אין דין טרפה, אינו מוסיף דבר. יתר על כן כד הם אף דברי רב הונא שמכשיר להדיוט ואסור לגבוה בהמה שחסרה לה רגל. עם זאת במשפט האחרון של שער זה נראה שרי"מ חוזר בו וחולק על מה שכתב בתחילת השער, ואוסר אכילת בהמה עם רגל קדמית חסרה או שבורה. ראה הבי"ח, יו"ד סימן נג, אות א, ד"ה נשתברה יד הבהמה, וראה ש"ך שם שהעירו על כך שדברי השע"ד סותרים זה את זה. וראה עוד בגוף העבודה ענף 1 דוגמה 6. עם זאת נראה שאף הגירסה החסרה של משפחה א' אינה מיישבת את הסתירה, שהרי נראה שרי"מ מתיר בהמה עם רגל אחת ממה שכותב מתחילת השער ולא דווקא ממשפט זה.

¹⁰⁵⁷ "כדאמר רב הונא בפרק אלו טריפות דבעלת שלש או בעלת חמש הוי מום". החלק המודגש הוא פתיחה למימרא, שחסרונה מקשה על הבנת החיבור.

¹⁰⁵⁸ ראה סה"ת, סימן כ'. וראה סמ"ג, עשין סג'. בסימן זה קיים הבדל בין מהדורות הדפוס לגבי תחילתו של הסימן. לעומת זאת בכתבי היד אין בעיה זאת כיוון שכל הדין שייך לאותו השער.

¹⁰⁵⁹ בכתבי היד של משפחה א', והרבה ממשפחה ב' תיבות אלו לא רשומות, אע"פ שהן נמצאות בגמרא במסכת חולין דף, מג ע"א.

¹⁰⁶⁰ תיבה זאת רשומה בשאר כתבי היד של השע"ד.

¹⁰⁶¹ ברוב כתבי היד רשום כאן: "היכא דלא משתכח מרה כלל כשירה". אך משפט זה חוזר על עצמו וייתכן שבגלל זה במשפחה א' וענף 2 הוא לא קיים.

¹⁰⁶² בענף 1 התיבות: "וכנגד הכבד כשירה" לא רשומות.

¹⁰⁶³ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

¹⁰⁶⁴ המשפט: "ויש מחמירים כשאין שם מרה לוחכין הכבד אפילו לאחר צלייתה לראות אם יש טעם מרה כשירה אז נכנס המרה בתוך הכבד ואם לאו טריפה, ואין אנו נוהגין כן" אינו קיים בכתבי היד פרמה 2908, מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 ממשפחה א' בגלל השמטת הדומות בין המלים "ויש מחמירין". עם זאת הוא רשום בכתב יד וטיקן 165 שאף הוא ממשפחה א'.

מחמירין כשיש שם שתי מרות נוקבים אחת אם שופכים זה לזה אחת היא וכשירה ומדמי ליה לשתי
בועי דסמיכי אהדדי. אמנם אין אנו נוהגים כן. וכן פסק רב אלפס שמפ' שתי מרות וגם כי לא נמצא
כלל שום מרה היה מתיר. וזה לשונו, כדמשתכחן תרתי מרירותא אית מדרבנן דאמרי טריפה ואית
מדרבנן דמקילין ואנן לקולא עבדינן. וכן כי לא משתכח מרה כלל כשירה דלאו אבר הוא. דמרה זו
לא מעלה ולא מוריד. אך כשניקבה שלא כנגד הכבד טרפה, עכ"ל. {קאמר ראבי"ה} ¹⁰⁶⁵ אף על גב
דניקבה המרה טריפה נחסרה כשירה, דאין {אומרים} ¹⁰⁶⁶ (זו) בטרירות {זו} דומות לזו.

2. דגם טחול {לא} {נמי} ¹⁰⁶⁷ אמרינן אם ניטל כשירה ואם ניקב {בסומכיה} ¹⁰⁶⁸ טריפה. {אבל
בקולשיה כשירה. וכוליא שלקתה טריפה וכי מטא לקותא עד מקום חריץ. ואי מליא מוגלא טריפה.
ואם מים זכים כשירה וה"מ מים צלולים אבל עכורים לא. ואפילו מים צלולים דכשרים לא אמרן
אלא דלא סרוח אבל סרוח טריפה. וכוליא שהקטינה בדקה עד כפול ובגסה עד כענבה בינונית. כבד
שניטלה כשירה ובלבד שישתייר כזית במקום מרה וכזית במקום שהוא חי. ואם התליע הכבד כבר
היה המעשה ועלו בני עסיא והכשירוה.} ¹⁰⁶⁹

שער לוי - פרוש

1. שער זה עוסק בדיני מרה, והמחבר דן בו בשתי שאלות מרכזיות. האחת: דין בעל חיים שלא
מצאו בו מרה לאחר שחיטה, והשניה: דין בעל חיים שמצאו בו שתי מרות? בשונה מסוגיות אחרות,
המחבר מתחיל נושא זה עם המקור התלמודי, ועובר לשיטות השונות של חכמי ימי הביניים. ¹⁰⁷⁰ כפי
שמציין רי"מ המקור התלמודי לדיון זה נמצא במסכת חולין. ¹⁰⁷¹ אולם, בתלמוד אין התייחסות
מפורשת למצב בו אין בבעל החיים מרה או שקיימות שתיים. בעקבות זאת, חכמים העלו מספר
שיטות הלכתיות בנוגע לשאלות אלו. לגבי השאלה הראשונה קיימות שלושה שיטות הלכתיות.

¹⁰⁶⁵ תיבות אלו לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו.

¹⁰⁶⁶ בכתבי היד של השע"ד הנוסח הוא כמו של המגיהה, אע"פ שגם נוסח כ"י קיימברידג' 12 21 מובן והגיוני.

¹⁰⁶⁷ הגירסה בכל כתבי היא "נמי" ולא "לא".

¹⁰⁶⁸ תיבה זאת כנראה הושמטה בטעות על ידי המעתיק, והיא קיימת בשאר כתבי היד.

¹⁰⁶⁹ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד העתיקים של החיבור אותם בדקנו. כמו כן בדפוס קראקא, קושטא, דבליצקי
והמאור קטע זה לא נמצא. אך בדפוס דבליצקי נוספו המילים: אם ניקב בקולשיה כשירה", ובמהדורת המאור המלים
כתובות בסוגריים. עם זאת ייתכן שכך הוא הנוסח המקורי, ובכל כתבי היד שבדקנו קיימת השמטת הדומות.

¹⁰⁷⁰ וראה לעיל שער ז' שאין סוגיות רבות שהמחבר מתחיל אותן עם המקור התלמודי.

¹⁰⁷¹ ראה מסכת חולין דף מג ע"א.

הראשונה היא דעת רש"י ורי"ף שמכשירים את בעל החיים כשלא נמצאה מרה.¹⁰⁷² עליהם חולקים בעל הלכות גדולות, ראב"ן ובעל הרוקח וטוענים שצריך לטעום את הכבד.¹⁰⁷³ כבד מר מלמד על כך שהמרה הייתה קיימת אלא שנכנסה לתוכו. השיטה השלישית והמחמירה ביותר היא דעת הרמב"ם, התוספות והמהר"ם שאוסרים בעל החיים כאשר חסר בו איבר.¹⁰⁷⁴ במקרה ההפוך שקיימות שתי מרות קיימת גם מחלוקת בין החכמים. לשיטת רש"י, רי"ף וספר הרוקח הבשר כשר.¹⁰⁷⁵ הראב"ה כתב שכך פסקו אף "גדולי הדור בצרפת". לעומתם, בה"ג וראב"ן פסקו שהבשר טרף, וכן כתוב בתשובת הגאונים החדשות שההדיר שמחה עמנואל.¹⁰⁷⁶ רי"מ פסק בשני המקרים להקל כרש"י, והתיר לאכול את בעל החיים. הוא הביא את השיטות המחמירות בכל דיון, אך דחה אותן באומרו "שאינן אנו נוהגים כן". לבסוף כתב כראיה לדבריו את דברי הרי"ף, שפסק כרש"י בשתי השאלות. המקור לדבריו בשער זה הוא יצירותיהם של הראב"ה והראב"ן. (רמת ודאות ב')¹⁰⁷⁷ אף על פי כן, רי"מ לא פסק כחכמי אשכנז אלו.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷² ראה ראב"ה, סימן אלף פט' שמביא את שיטת רש"י והרי"ף. וראה ספר הפרדס, סימן ריז'. וראה ספר האורה, סימן קד'.

¹⁰⁷³ ראה ספר הרוקח, סימן שכד' שאם לכבד יש טעם מר בעל החיים כשר. וראה ראב"ן, סימנים רלד', רנד'. ראייתו היא ממימרא במסכת ברכות סא ע"ב שכאשר הכבד כועס (מתחמם), מרה זורקת בו טיפה (ומקררת אותו). וראה ראב"ה, סימן אלף פט'. ראב"ה כתב שלא רצה להכניס ראשו בין ההרים הגדולים, ואף על פי שנראה לו להקל כרש"י, וכששאלו אותו פסק כראב"ן.

¹⁰⁷⁴ ראה תוד"ה "ניקב" במסכת חולין דף מב ע"א. וכן פסק אף הרא"ש בתוספותיו. הרא"ש רשם את השיטה המחמירה ואת דעת הראב"ה, ולא הזכיר את שיטת רש"י והרי"ף שמקלים. וראה רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק ו', הלכה כ'. וראה מהרא"י, הגהות שע"ד, לשער לו'. וראה שיטתו בהגהות מיימוניות על הרמב"ם הנ"ל.

¹⁰⁷⁵ ראה ראב"ה, שם וספר הרוקח, שם.

¹⁰⁷⁶ ראה עמנואל, תשובות הגאונים החדשות, סימן קז'. וראה ראב"ן, סימן רלד', רנד'. הראב"ן רשם את שיטת הרי"ף תחת הכותרת "מצאתי כתוב". אך כתב "שהמדקקים חולקים" וסוברים שצריך לחזור את אחת המרות ולראות אם הן נשפכות אחת לתוך השניה ואז יהיו כשרות, אחרת החיה טרפה.

¹⁰⁷⁷ כל הדינים המרכיבים שער זה רשומים בספרו של הראב"ה, כגון שיטת רש"י והרי"ף. עם זאת, הדימוי בין שתי מרות לשתי בועות לקוח מספרו של הראב"ן. ניתן לראות שאף בשער זה דברי הרי"ף לא נלקחו מספרו אלא מחכמי אשכנז שציטטו אותו. תופעה זאת ראינו אף בשער יד' שגם שם דברי הרי"ף נרשמו בשע"ד בעקבות הראב"ה והראב"ן. לפיכך ייתכן שרי"מ התבסס על ספרו של הרי"ף רק פעם אחת ביצירתו, בשער כג'.

¹⁰⁷⁸ ניתן ללמוד מכך שרי"מ היה פוסק עצמאי ולא חשש לחלוק על פוסקי אשכנז שקדמו לו. אף על פי שהראב"ה רצה לפסוק כרש"י הוא נמנע מלעשות כן, כיוון "שלא רצה להכניס ראשו בין ההרים הגדולים". רי"מ, לעומתו פסק שצריך להקל כרש"י נגד רוב גדולי אשכנז, בה"ג, הרמב"ם והתוספות, ואולי אף על מנהג אשכנז.

וראה סולוביצ'יק, הלכה כלכלה ודימוי, עמ' 97. וראה בן גדליה, חכמי, עמ' 235-236 שבאשכנז של ימי הביניים פעלו שתי אסכולות רבניות מרכזיות. האחת שאליה השתייכו רגמ"ה, ר' יהודה הכהן, רבי יצחק הלוי, הראב"ן ונכדו הראב"ה, והיא האסכולה הדיאלקטית. הקבוצה השניה כוללת בה את משפלות קלונימוס ואבון ומהן יצא רבי יהודה החסיד, והיא האסכולה השמרנית. במקרה שלפנינו נציגים משתי האסכולות פסקו להמחיר אם אין מרה, וייתכן שכך

באשר לשינויי נוסח בין משפחה א' לשאר כתבי היד ראה בגוף העבודה בפרק העוסק במשפחה א',

דוגמה 7.¹⁰⁷⁹

2. תחילת סימן הבא הוא המשך דברי הראב"ה, שמשווה את דין הטחול לדין המרה. לכאורה נראה שהחלוקה לשערים הגיונית יותר שכן דין הטחול מובא בכדי לבאר את דין המרה, ולא מדובר בנושא חדש. לאחר המשפט הראשון שמדבר על טחול מסתיים השער בכתבי היד. אולם בדפוסים קיים המשך שככל הנראה אינו נכתב בידי ר"מ.

שער לז' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. לפי שראיתי בניקור החיות שהעולם מקילין ואומרים חלבם מותר, ארשום מה שכתב ר"י ברבי יהודה {ורבי יצחק סגן לויה} ¹⁰⁸⁰, שירך חיות דינו לנקר כמו ירך שור ושה בכל הירך ובצנקור"ן וגם לגמום ולהסיר שומן גיד הנשה וכל דין ניקור כמו של בהמה. ואם יש אדם שמפטפט {בדבר} ¹⁰⁸¹ ראוי לנדותו לפי שנוטה לצד מינות. כי לא חלקו רבותינו בין חיה לבהמה אלא בחלבים ולגבי המזבח כגון חלב המכסה את הקרב וחלב הכליות. אבל הגיד וכל הבא מכחו אסור כשל בהמה, כדתנן וכו' ונוהג בבהמה ובחיה. ובשומן ישראל קדושים הם ונהגו בו איסור. ותנינן בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהם עשה ולא תעשה ודברי חכמים העובר עליהם חייב מיתה. ונהגו (כל) {בו} ¹⁰⁸² איסור היינו מדברי סופרים, ויש להחמיר בה.

נהגו בגרמניה בקהילות רבות. עולה אפוא שהפסק של ר"מ בא לסתור את המנהג הקיים באשכנז, דבר המלמד על כך שר"מ לא חשש לפסוק נגד רבני אשכנז.

¹⁰⁷⁹ פחות מסתבר שקטע שלם יושמט בטעות בדיוק מתחילתו ועד סופו. כמו כן, פחות מסתבר שר"מ ידלג על קטע מהראב"ה ואחרי כמה זמן יחליט שהוא רוצה להכניס אותו לשע"ד. לפיכך, יותר נראה שמשפחה א' היא קיצור או טיוטה ראשונית של השע"ד. לפי הטענה שמשפחה א' היא וורסיה לא גמורה של השע"ד, יוצא שר"מ רשום מאוחר יותר חיזוק לשיטתו ההלכתית. בנוסף לכך ניתן ללמוד מכאן שר"מ לא חזר בו אע"פ שהמהר"ם והרא"ש חלקו עליו. וראה שר"ת הרא"ש, כלל כ', סימן כז'.

¹⁰⁸⁰ הנוסח של קיימברידג' 12 21 כמו כתבי היד של משפחה א' וענף 2, אך בשאר כתבי היד הלכה זאת מובאת גם בשם רבי יצחק סגן לויה. וראה כתב יד לונדון-מונטיפיורי 136, דין יז', ששם נראה שהלכה זאת מובאת בשם שני חכמים אלו. וראה על כך דיון בגוף העבודה, ענף 2 דוגמה 5.

¹⁰⁸¹ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו, עם זאת היא קיימת באור זרוע, הלכות גיד הנשה, סימן תמד' ששם יש מקבילה לסוגייתנו.

¹⁰⁸² כך הגירסה בכתבי היד, ובספר או"ז, סימן תמד' ששם יש מקבילה לשע"ד. וכך הוא הנוסח היותר הגיוני.

2. רישא בכבשא, פירוש ברמץ. ויש גורסין בכבשן, אפילו בלא רמץ. כשרוצים להסיר השער מן הראש ומן הרגלים נותנים עליהם מים ומשימין אותן ברמץ של גחלים. **אותביה אבית השחיטה מידב דייב דמא ושרי אותביה אצדדים, פי' על לחיין, מקפא קפוא { בהא ואסור }¹⁰⁸³ אותביה אנחיריה דץ ביה מידי, כדי שלא יסתום הנקב מן הדם הטפל¹⁰⁸⁴ שרי ואם לאו אסור.** ומיהו כשרוצים להסיר הנוצה של תרנגולת שנותנין אותה על הרמץ שפיר דמי דליכא שם עצמות שמעכבין את הדם כמו בראש בהמה דמצריך אנחיריה או לדוץ בה מידי. ועוד כתב בה"ג האי מאן דמטוי רישא צריך לאנוחי בית השחיטה לתחת כי היכי דיזוב דמא והיכא דמישתלי ואפכיה מוקרא הוא דאסור באכילה רישא גופא שרי. כלומר רק המוח בפנים דוקא אסור שמתבשל המוח בדם של קרום. ובתרנגולת לא שייך זה דהא משליכין ראש התרנגולת ואפילו נותנין על הרמץ אין אסור רק הראש. וכן מותר ברגלים שמימין על האש להסיר השיער. דלא אסרינן { רק }¹⁰⁸⁵ ראש בפנים שנתבשל בקרום של מוח. אבל דם שבשאר מקומות משאב שאיב דמא.¹⁰⁸⁶ ומיהו המחמיר לנקוב הרגלים במנעלים כדי שיזוב תבא עליו ברכה. ויש שמחמירין ומולחין הרגלים ושוהין כדי מליחה ומדיחים אותן המים ג' פעמים בפני נתינתו באש¹⁰⁸⁷ להסיר השיער והטלפים דהיינו המנעלים ואחר כך חוזרין ומולחין אותן כהוגן, משום דמליחה ראשונה כנגד הטלפים והשער שלא נכנס בבשר כל הצורך.

שער לז' - פרוש

1. בסימן הראשון בשער זה בוחן רי"מ האם צריך לנקר בחיות את גיד הנשה, השומנים שסביבו והחלבים. בכדי לענות על השאלה רי"מ מביא תשובה של רבי יצחק סגן לוי ורבי יצחק בן יהודה. העולה מתשובה זאת שצריך לנקר גיד שבחיות, ומי שלא נוהג כך ראוי לנדונו והוא "נוטה לצד מינות". תשובה זאת לא הובאה לראשונה על ידי רי"מ, אלא היא כתובה בקבצי הלכה קדומים יותר

¹⁰⁸³ תיבות אלו לא רשומות בסה"ת, סימן מו' שהוא מקור הדין, וגם לא בשאר כתבי היד העתיקים שבדקנו.

¹⁰⁸⁴ במהדורות הדפוס החליפו את התיבות: "שלא יסתם הנקב מן הדם הטפל" במילים: "שיצא הדם מן הנחירים".

¹⁰⁸⁵ כך הוא הנוסח בהרבה כתבי יד. עם זאת בסה"ת, סימן מו', שהוא מקור הדין הנוסח הוא: "וכן רגילות לתת רגלי הבהמה באור להסיר השיער ולהסיר הטלפים כמו כן מותר דאפילו בראש אין איסורא אלא משום קרום של מוח". ניכר שההלכה כתובה בצורה אחרת, כך שהתיבה "רק" לא קיימת. אף במשפחה א' הניסוח אחר ותיבה זאת לא רשומה בו. הנוסח במשפחה א' הוא: "דלא אסרינן הראש רק המוח שבפנים".

¹⁰⁸⁶ בדפוסים נוסף המשפט: "והוא הדין ברגל בהמה נורא משאב שאיב דמא". לכאורה ניתן לומר שבכל כתבי היד קיימת השמטת הדומות. אולם, ייתכן גם שבדפוסים נכנסה הוספה מאוחרת שלא הייתה קיימת בספר שע"ד.

¹⁰⁸⁷ במהדורות הדפוס נוסף כאן: "ואחר כך משימין אותן על האש". לכאורה ניתן לומר שבכל כתבי היד קיימת השמטת הדומות. מאידך, ייתכן שבדפוסים נכנסה הוספה מאוחרת שלא הייתה קיימת בספר שע"ד.

כגון: תשובות חכמי צרפת ולותיר, ספר או"ז וספר שיבולי הלקט.¹⁰⁸⁸ התשובה עצמה נשלחה לרש"י, ועל כן היא מופיעה אף בקבצי הלכה רבים שיצאו מבית מדרשו, כגון, ספר האורה, ספר הפרדס ואיסור והיתר לרש"י.¹⁰⁸⁹

בכתבי היד של משפחה א' וענף 2 מצויין שהתשובה נכתבה לרש"י מאת רבי יצחק בן יהודה. לעומת זאת, בכתבי היד האחרים, ובמהדורות הדפוס רשום שהתשובה נכתבה מאת רבי יצחק סגן לוי ורבנו יצחק בן יהודה. דיון על הבדל נוסח זה ראה בגוף העבודה בפרק העוסק בענף 2 דוגמה 5.

2. בסימן השני, והאחרון, של שער זה, רי"מ דן על הורדת נוצות ושער על ידי חוס, והכשרת הטלפיים, ומקורו מסה"ת ומספרו של הראב"ה. (רמת ודאות ב')¹⁰⁹⁰ רי"מ פוסק שניתן להוריד שער ונוצות על ידי חוס כאשר הדם יכול לנזול החוצה. אולם, בראש הבהמה וראש העוף הדם נשאר ויכול להתבשל עם המוח. על כן אין אוכלים את ראש התרנגולת, ובראש הבהמה צריך לעשות נקבים שהדם יזרום. בסוף השער רי"מ עוסק בהורדת שער מרגלי חיות, וכותב שתי הנהגות מחמירות מעבר לשורת הדין.

בסימן זה קיים קטע שחסר במשפחה א', ובו הלכה שמקורה מסה"ת. הפיסקה שחסרה במשפחה א' קיימת בסה"ת, ונראה שהיא הושמטה בטעות. ראשית, מכיוון שהקטעים שרשומים לפני ולאחריה קיימים בסה"ת. שנית, מכיוון שבלי קטע זה לא מובן באיזה אופן מותר להניח את הראש על הגחלים. לפי משפחה א' נראה שמותר להניח את החיה השחווטה על הגחלים בכל תנוחה. אולם, בסה"ת ההיתר מוגבל רק למצב מסויים וכן מפורש בשאר משפחות הספר. לפיכך, חסרון קטע זה יכול להטעות את התלמידים, ולהביאם לידי מכשול. על כן, מסתבר שהמעתיק דילג בטעות על הקטע הנ"ל.

במהדורות הדפוס הראשונות נוספו משפטים רבים על סימן זה, שלא קיימים בכתבי היד העתיקים שבדקנו. יתר על כן, נראה שבחלק מהמקרים המעתיקים הגדילו לעשות, ולא רק שהוסיפו קטעים אלא אף שינו משפטים קיימים. דוגמה אחת לכך היא התיבות "שלא יסתם הנקב מן הדם הנופל"

¹⁰⁸⁸ ראה תשובות חכמי צרפת ולותיר סימן ס"ט. וראה או"ז, סימן תמ"ד. וראה שיבולי הלקט, סימן י"ט.

¹⁰⁸⁹ ראה ספר האורה, חלק, ב', סימן ס"ז. וראה איסור והיתר לרש"י, סימן ס"ד. וראה ספר הפרדס, דף כג עמוד ב'.

¹⁰⁹⁰ ראה סה"ת, סימן מו. וראה ראב"ה, סימן אלף צח'.

שקיימות בשה"ת ובכתבי היד העתיקים. לעומת זאת, במהדורות הדפוס מילים אלו הושמטו ובמקומם נרשם: "שיצא הדם מן הנחירים".¹⁰⁹¹

שער לח' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. דין מחט שנמצאת בריאה או בקורקבן או בכבד או בבית הכסות¹⁰⁹² או שנמצא נקב. מחט {שנמצאת}¹⁰⁹³ בריאה, והריאה הובאה לפנינו שלימה, קיימא לן כרבנן דמכשרי {בין בקטינתא בין באלימתא ואפילו קופא לבר פי לצד חוץ ולעולם כולה בתוך הריאה}¹⁰⁹⁴ רק דנפוחא הריאה ולא יצא הרוח. וההוא מחטא דאישתכח בריאה בחיתוכא דריאה וטרף ר' אמי, היינו שנמצאת בחתך אחד של ריאה שנחתכה ולא בא לפנינו שלימה ורואין אותה לפנינו כי אם חתך אחד ונמצא בו המחט {ובין בקטינתא ובין באלימתא ואפילו קופא לגיו לצד הסמפון דאז ודאי באתה דרך הקנה וליכא למיחש לנקובת הוושט, מכל מקום טריפה, דדלמא אי איכא לפנינו שלימה ובדקוה בנפיחה הוי נקובתא ונקובה היא טרפה ולא נקובת הוושט}¹⁰⁹⁵ {ואף על גב דאיעכול הבשר סביב המחט אין בכך כלום דחסרון מבפנים לא שמה חסרון}¹⁰⁹⁶. דילמא אם הובאה לפנינו שלימה היתה נקובה. אבל כשהריאה בא לפנינו שלימה ורואין אותה לפנינו שלמה ונמצא המחט בתוכה כשירה. ולכך נוהגין נקיי **הדעת שבקהילות** הקודש לנפח הריאות ואחרי כן לחתכה, ואם אין נמצאת בה {מחט}¹⁰⁹⁷ בתוכה כשירה. וכשנפוחה אפילו נמצא המחט בסימפון קטן או מסימפון לחבירו כשרה. ואם נמצאת המחט בתוך הסימפון הגדול של ריאה כשירה דאמרין דרך הסימפון נקט ועייל ואפילו לא נופחה הריאה **כשירה**.

¹⁰⁹¹ וראה ביטון, שע"ד, עמ' 305. בהמשך הסימן במהדורות המאור החליפו את התיבה "נורא" ב"דמא". למרות שבשה"ת ובשאר הנוסחים כתוב "נורא". וראה שם הגהה ב'.

¹⁰⁹² משפט זה הוא מעין הקדמה לנושא שעליו ידונו בשער זה. בכתבי יד רבים נוספו במשפט זה התיבות "או בהמסס". אולם, בענף 1 הקדמה זאת לא רשומה.

¹⁰⁹³ תיבה זאת קיימת בכתבי היד של השע"ד.

¹⁰⁹⁴ הוספה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו, ולא רשומה במקור הדין בספר התרומה, סימן יג-יד'.

¹⁰⁹⁵ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד העתיקים של החיבור אותם בדקנו.

¹⁰⁹⁶ משפט זה לא קיים בכתבי היד העתיקים שבדקנו. עם זאת הוא רשום בשה"ת, סימן יג' שהוא המקור לדין זה. לפיכך ייתכן שחכם מאוחר רשם הוספה זאת בשולי הגליון, והמעתיקים הכניסו אותה לתוך ספר שע"ד.

¹⁰⁹⁷ בחלק מכתבי היד תיבה זאת קיימת. כגון וטיקן 183, פריס 12290 והמבורג 85, אומנם בכתבי היד של משפחה א' וענף 2 של משפחה ב' תיבה זאת לא רשומה. בנוסף לכך, אף התיבה הבאה "בתוכה" לא רשומה במשפחה א' ובעוד כתבי יד משאר המשפחות, כגון פריס 12290 ווטיקן 183.

2. ואם נמצאת המחט בכבד { טריפה } כגון מחטים שלנו { שהם קטנים }¹⁰⁹⁸ טריפה, דאמרינן נקובי נקב ועייל וניקבה הכרס או הדקין או הקיבה ויצא מהם אל הכבד וטריפה. ואם המחט גדול מצד אחד כמו מסמר, { בזה דיני כבד חלוקין מדיני ריאה, דגבי ריאה יש חילוק בין שלימה לחתוכה לא שנה קופא לבר לא שנה קופא לגיו כדפרישית, אבל גבי הכבד הוי החילוק בין קופא לגיו בין קופא לבר, לא שנה חתוך לא שנה שלם, כאשר אפרש }¹⁰⁹⁹ אמר רב אשי חזינן אי קופא לגיו, פירוש ראש המסמר שהוא גדול, { תחוב }¹¹⁰⁰ בתוך הכבד { לתוך הסימפון }¹¹⁰¹ כשירה, דדרך הקנה הסימפון בא לתוך הכבד, דאי אם נקבו הכרס או הוושט או הדקין או הקיבה היאך היה עב הראש מן המסמר חוזר ותחוב מן הכבד חוץ { הלכך אפילו בחתיכה כשירה דודאי דרך סמפון בא. ואי משום דשמא ניקב הכבד, נקיבת הכבד כשירה }.¹¹⁰² ואי קופא לבר טריפה { ואפילו בא מתחילה שלם לפנינו משום דבין הסמפונות הכבד קצרים הם ולא היה הקופא יכול ליכנס בסימפון אלא על כרחך }¹¹⁰³ דנקובי נקב ואתא דרך הוושט או דרך הדקין, וניקבו וחזר ותחב העוקץ בכבד מבחוץ וטריפה וכו'. ובריאה ליכא חילוק בין קופא לגאו ובין קופא לבר, בכל ענין כשר, משום דסימפון הריאה רחב יותר ויש לה חלל גדול יותר מן הכבד { וגם סמוכה לבית הבליעה }¹¹⁰⁴ יותר מן הכבד }.¹¹⁰⁵ ומיהו יש מחלקין גם בריאה בין קופא לגאו ובין קופא לבר במחט שיש לה ראש מצד אחד כגון מסמר, ואני כאשר קבלתי כתבתי. ואם נמצאת המחט בסימפונה { רבה }¹¹⁰⁶ דכבדא כשירה, שנראה לעינים שדרך הקנה בא, שהכבד תלוי בה. ויש שמכשירין כשנמצאת המחט בריאה והריאה באה לפנינו שלימה ואין אנו רואים נקב מבחוץ בכל ענין ובכל מקום שנמצאת המחט ואפילו לא נופחה הריאה { כשירה }¹¹⁰⁷.

¹⁰⁹⁸ במשפחה א' ובענף 2 של משפחה ב' תיבות אלו לא רשומות. עם זאת ישנם כתבי יד שתיבות אלו קיימות בהם. כמו כן, אף בסה"ת, סימן יד', שהוא מקור דין זה, תיבות אלו רשומות.

¹⁰⁹⁹ הוספה זאת קיימת רק במשפחה ד' (חוץ מכתב יד מוסקבה 476).

¹¹⁰⁰ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

¹¹⁰¹ תיבה זאת לא רשומה בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

¹¹⁰² הוספה זאת קיימת רק במשפחה ד' (חוץ מכתב יד מוסקבה 476).

¹¹⁰³ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

¹¹⁰⁴ המשפט: "ויש לה חלל גדול יותר מן הכבד וגם סמוכה לבית הבליעה" חסר בכתבי היד פרמה 2908, מנצ'סטר 31 ואוקספורד 1130 ממשפחה א'. החסרון נובע מהשמטת הדומות. לעומת זאת בכתב יד וטיקן 165 ממשפחה א' המשפט רשום.

¹¹⁰⁵ בכתב יד 12 21 כנראה קיימת השמטת הדומות בין המילים: "מן הכבד", ולכן חסרות התיבות: "וגם סמוכה לבית הבליעה יותר מן הכבד".

¹¹⁰⁶ תיבה זאת קיימת בסה"ת, סימן יד' ובשאר כתבי היד של השע"ד.

¹¹⁰⁷ במשפחה א' וענף ב' ממשפחה ב' תיבה זאת לא רשומה. עם זאת בחלק מכתבי היד האחרים היא קיימת. כגון כתבי היד וטיקן 183, פריס 12290, קיימברידג' 2580, המבורג 106, ורשה 38, הקוורד 39 ולונדון 18685.

1. שער זה עוסק בסיטואציה בה שחטו בהמה ונמצאה מחט בתוכה. במהדורות הדפוס שער זה מחולק לשני סימנים. הראשון עוסק במחט שנמצאה בריאה, והשני במחט שנמצאה בכבד, ובהשוואה בין מחט בכבד למחט בריאה.¹¹⁰⁸ מקור תלמודי לסוגיה זאת נמצא במסכת חולין שם נחלקו אמוראים האם המחט פוסלת את בעל החיים מאכילה.¹¹⁰⁹ רי"מ הביא את הסוגיה התלמודית בקיצור נמרץ ולא הזכיר את שמות החכמים, שיטתם וראייתם, אלא את פסק ההלכה בלבד. לפי הכרעת התלמוד פסק הדין תלוי אם הריאה באה לפני החכם שלמה או חתוכה. כאשר הריאה שלמה שיטת רבנן היא שבעל החיים כשר, וכן פסק רי"מ. מנגד, אם הריאה הגיעה לפני החכם חתוכה רבי אמי פוסק שבעל החיים טרף, וכן פסק רי"מ. מפרשי השע"ד עמדו על כך שפסק ההלכה של רי"מ המתיר מחט בסמפון קטן סותר את התלמוד.¹¹¹⁰ ראוי לציין שכך הוא הנוסח בכל כתבי היד של השע"ד, והמפרשים השונים ניסו ליישבו עם התלמוד או שסתרו את דבריו.¹¹¹¹

נחלקו חכמי ימי הביניים לגבי ניפוח ריאה שלמה בכדי לוודא שמחט לא חיררה אותה. רבי יואל הלוי, רבנו ברוך, רש"י, סמ"ג, רמב"ם ורא"ש פסקו שאין צורך לנפח ריאה, ומספיק לבדוק שהיא שלמה.¹¹¹² לעומתם, ראב"ן, ראב"י, רמב"ם ורא"ש פסקו שחובה לנפח כל ריאה.¹¹¹³ למעשה נראה שרי"מ נוקט שמעיקר הדין אין חובה לנפח כל ריאה.¹¹¹⁴ אולם נקיי הדעת נהגו כשיטת ראב"י וראב"ן, ונפחו כל ריאה. תופעה מעניינת שנוצרה עקב כך היא שהנוסח בחלק מסימן זה מבוסס על סה"ת, ובחלק

¹¹⁰⁸ לפיכך החלקה לשערים נראית כמדוייקת יותר, ומאחדת בה כל העיסוק בהלכות ריאה.

¹¹⁰⁹ ראה מסכת חולין דף מח ע"ב. רבי יוחנן, רבי אלעזר ורבי חנינא מכשירים את בעל החיים, לעומתם, ריש לקיש, רב מני בר פטיש ורבי שמעון בן אליקים מטריפים את כל הבשר.

¹¹¹⁰ ראה בעל מבוא השערים, סימן צג, כאן.

¹¹¹¹ ראה דבליצקי, שע"ד, כאן, הערה ב'.

¹¹¹² ראה סה"ת, סימן יג-יד", לשיטתו היכא דלא שכיח טריפות כולי האי כגון בגדיים וטלאים הסומך על רש"י לא הפסיד. וראה דעת ר' יואל בחיבור של בנו, הראב"י, סימן אלף פ"ט. וראה רש"י, מסכת חולין, דף מח ע"ב, ד"ה סמפונא. וראה סמ"ג, עשין סג'. חכמים אלו הוכיחו שיטתם מדברי רב אשי בסוגיית התלמוד. וראה בסוף השער, שם רי"מ מביא דעה זאת בשם "יש מכשירים". וראה רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק יא, הלכה יא: "ויש מקומות שנופחין הריאה שמא יש בה נקב, ורוב המקומות אין נופחין שהרי לא נולד דבר שגורם לחשש, ומעולם לא נפחנו ריאה בספרד ובמערב אלא אם נולד לנו דבר שחוששים לו".

¹¹¹³ ראה ראב"ן, סימן רמד'. וראה ראב"י, שם. וראה בית יוסף, יורה דעה, סימן לו'. וראה בית יוסף שם, סימן לט, "שהיה מעשה בקולוניא שלא בדקו הריאה ואסרו כל חכמי הדור".

¹¹¹⁴ ראה רוזנפלד, מורשת משה, עמ' קנד'. שלפי השע"ד ריאה כשרה גם ללא נפיחה.

העוסק בניפוח ריאה מבוסס על ראב"ן. זאת מכיוון שלגבי ניפוח הריאה רי"מ חושש לשיטת ראב"ן וראב"ה (רמת ודאות ב').¹¹¹⁵

מקור קדום ביותר, הידוע לנו, למנהג זה מובא בראב"ה בשם בעל הלכות גדולות שפסק שבשר בעל חי שלא נופחה ריאתו ספק טרף.¹¹¹⁶ מקור מקביל לדברי רי"מ ניתן להביא מחברו הצעיר, ר' מרדכי בן הלל שכתב: "הנה כבר פירשתי בילדותי דהם לא היו מצריכין לבדוק הריאה כמו שאנחנו עושים אלא ריאה שנמצא בה ריעותא".¹¹¹⁷ מעדות זאת ניכר שבתקופות קדומות יותר, לא היו בודקים כל ריאה, ולא נהגו כפי "קהילות הקודש". אך כנראה שבזמן ר' מרדכי ורי"מ פשט המנהג בכל אשכנז לנפח כל ריאה.¹¹¹⁸

ניכר אפוא שרי"מ אינו תולה את פסק ההלכה בכיוון של המחט, ואינו מצריך לבדוק אם החלק החד נמצא בכיוון הכניסה או היציאה. כמו כן רי"מ אינו מצריך את החכם לבחון האם המחט נכנסה דרך מערכת הנשימה - הקנה, או דרך הושט. אולם, בקטעים שאינם רושמים אלא במהדורות הדפוס נתנו על כך את הדעת. לפיכך כאשר רי"מ התיר מחט בריאה שלמה במהדורות הדפוס נוסף המשפט: "בין בקטינתא בין באלימתא ואפילו קופא לבר פי לצד חוץ ולעולם כולה בתוך הריאה". משפט זה מבוסס על דברי התוספות במסכת חולין, שדנים ביחס בין מחט בכבד למחט בריאה.¹¹¹⁹ אולם נראה שרי"מ לא היה מעוניין לפרט כאן את הדין עד כדי כך, כתב בתמציתיות וכלל בדבריו את סוגי במחטים וכיוונום.¹¹²⁰ בקטע אחר שנוסף במהדורות הדפוס רשום: "ובין בקטינתא ובין באלימתא ואפילו קופא לגיו לצד הסמפון דאז ודאי באתה דרך הקנה וליכא למיחש לנקובת הוושט, מכל מקום

¹¹¹⁵ ראה ראב"ן, שם, סימן רמ"ד: "ואם נמצא בתוך סימפון הגדול דריאה אמרינן סימפונא נקט ועייל וכשירה". נוסח זה זהה לדברי השע"ד בסוף הסימן.

¹¹¹⁶ ראה ראב"ה, שם, סימן אלף פ"א.

¹¹¹⁷ ראה מרדכי, מסכת חולין, סימן תרח'.

¹¹¹⁸ וראה ביטון, שע"ד, עמ' 306. במהדורות המאור הנוסח הוא כדלהלן: "אי באה לפנינו שלמה **היא נקובה** ואפילו קופא לגיו לצד הסמפון דאז ודאי באתה דרך הקנה וליכא למיחש לנקיבת הוושט, מ"מ טריפה, דדלמא אי באתה לפנינו כשהיא שלמה **היתה נקובה** אבל כשהריאה באתה לפנינו שלימה...". לעומת זאת, בכתבי היד העתיקים שבדקנו פיסקה זאת לא קיימת. ניתן היה לטעון שכתב היד עליו הסתמכו מכון המאור מדוייק יותר מכתבי היד שבדקנו כיוון שבהם קיימת השמטת הדומות בין התיבות "נקובה". עם זאת, נראה שדווקא כתבי היד העתיקים של החיבור מדוייקים יותר מאשר מהדורת המאור. ראשית, כיוון שלא מסתבר שבכל כתבי היד העתיקים נפלה טעות, ורק בכתב יד מאוחר מאד מדוייק. מה עוד, שבין כתבי היד העתיקים, יש כמה משפחות וענפים ולא מסתבר שבכולם נפלה טעות. יתר על כן, ברוב הדפוסים קטע זה קיים אך הוא מנוסח בצורה שונה כך שלא נוצרת השמטת הדומות. וראה לדוגמה מהדורת פרוייליך, סימן צ"ב, שעליה מבוססת מהדורת המאור. וראה במהדורת בזל שנט', ובמהדורת הרב דבליצקי, עמ' רנ"א.

¹¹¹⁹ ראה חולין מח ע"ב תוד"ה "אי קופא לגיו".

¹¹²⁰ עם זאת בסוף השער רי"מ חוזר לדון בהלכות מחט בריאה, לפיכך התוספת כאן מיותרת ברובה.

טריפה, דדלמא אי איכא לפנינו שלימה ובדקה בנפיחה הוי נקובתא ונקובה היא טרפה ולא נקובת הוושט". מטרת הוספה זאת להבהיר לקורא שרי"מ מחמיר בכל מחט שנמצאת בריאה פתוחה, ולא משנה באיזה כיוון נמצא החלק החד, וכן לא משנה גודל המחט, וכן לא משנה אם היא נכנסה דרך הקנה או הושט.¹¹²¹ עם זאת, רי"מ עצמו כותב בסוף השער, שיש מי שרצה לחלק בכך, אך הוא לא מקבל את שיטתו. לפיכך הוספה זאת במהדורות הדפוס לכאורה מיותרת ברובה.

באשר להבדלים בין משפחות הספר, ברוב כתבי היד השער פותח בכותרת שבה מצהיר המחבר במה יעסוק שער זה ושערים נוספים, חוץ מכתבי היד של ענף 1 ממשפחה ב', שבהם כותרת זאת אינה רשומה.

2. בסימן השני בשער זה המחבר מתחיל לדון במחט הנמצאת בכבד וחוזר בסוף השער למחט הנמצאת בריאה. לגבי מחט הנמצאת בכבד רי"מ פוסק ככל החכמים שחיו לפניו, המטריפים את בעל החיים במחט קטנה. לעומת זאת במחט גדולה הדין תלוי לאיזה כיוון מכוון הצד החד, ולאן פונה החלק השטוח.¹¹²² בנוסח הלכה זאת קיים הפרש הטקסטואלי בין כל משפחות החיבור למשפחה ד'. בגוף המחקר עמדנו על כך שהמאפיין המרכזי של משפחה ד' הוא הבאת ההוספות הייחודיות של ענף 3 ממשפחה ב' וההוספות הייחודיות של משפחה ג'. עם זאת, בשער שלפנינו אנו עדים לכך שאף במשפחה ד' קיימות הוספות ייחודיות שלא רשומות בשאר כתבי היד.¹¹²³ יתר על כן, הוספות אלו נכנסו אף לחלק ממהדורות הדפוס של ספר שע"ד כדברי רי"מ, אף על פי שייכתן שהוספות אלו לא נכתבו על ידו.¹¹²⁴ בנוסף לכך, תוכן קטעים אלו אינו מבוסס על הספרים עליהם התבסס רי"מ בסימן זה, שהם סה"ת והראב"ה. השאלה העומדת לפנינו היא מהו החיבור ההלכתי שממנו שאב מחבר הפיסקה את ההלכה? ומיהו מחבר הפיסקה? מסקירת יצירות הלכתיות מימי הביניים שעוסקות בסוגיה זאת עולה שקיים דמיון בין הקטעים הייחודיים במשפחה ד' לבין הגהת רבנו פרץ (רי"פ) על ספר מצוות קצר (סמ"ק).¹¹²⁵ בקטע הראשון הקיים רק במשפחה ד' נפסק שיש הבדל בין כבד לריאה. בריאה יש הבחנה בין שלמה לחתוכה, ובכבד ההבדל ההלכתי נובע מהצד

¹¹²¹ ראה רשב"א שם, ד"ה קשיא לי, שמביא את שיטת ר' זרחיה הלוי שמחלק בין המקרים השונים.

¹¹²² ראה סה"ת, סימנים, יג-יד'. וראה סמ"ג, לאוין סג'. וראה הלכה זאת אף בראב"ן, סימן רמד'.

¹¹²³ ראה דוגמה נוספת לתופעה זאת בשער יד'.

¹¹²⁴ ראה דפוס קושטא שהוספה זאת לא רשומה בו. לעומת זאת בשאר הדפוסים הראשונים היא קיימת.

¹¹²⁵ ראה סמ"ק, מצווה רא', הגה ג'.

שאליו מופנה חוד המחס.¹¹²⁶ בקטע השני שקיים רק במשפחה ד' נפסק שנקב בכבד כשר. אף בהגהות רבנו פרץ שני הלכות אלו רשומות זו אחר זו כפי שניתן לראות בקטע שלפנינו: "ולא משום חששא דנקיבת הכבד דהא נקובת הכבד כשורה ... ומיהו בקופא לבר באלימתא בכבד טריפה אפילו בשלם ובריאה שלימה כשירה כדפרישית". מדברנו אלה ניתן לשער שאחד ממגיהי הספר רשם הוספה זאת בצידי הגליון, ואחד המעתיקים הכניס אותה לתוך דברי רי"מ. ייתכן שמחבר הפיסקה הנ"ל החשיב את פסקי ר"פ, ואולי אף היה מתלמידיו.¹¹²⁷ לפיכך ניתן לשער שבמהדורות הדפוס של השע"ד נכנסו הגהות מאוחרות שחלקן לקוחות מהגהות ר"פ.

בחלק האחרון של הסימן והשער רי"מ חוזר לדון בהלכות מחט בריאה וכותב: "מיהו יש מחלקין גם בריאה בין קופא לגיו לקופא לבר במחט שיש לו ראש כגון מסמר, ואני כאשר קבלתי כתבתי¹¹²⁸. רי"מ לא מציין מיהם אותם החכמים שטוענים כך, אלא הוא דוחה את שיטתם. מכל מקום, אנו יודעים שחכמי צרפת ואשכנז נחלקו בסוגיה זאת. רבי יוסף קארו מציין שהרב זרחיה הלוי והתוספות פסקו כדעה זאת.¹¹²⁹ לעומתם, סמ"ג, סה"ת, הראב"ן והראב"ה כתבו שאין חילוק זה נכון. מדברי הרב קארו עולה שהשיטה הרשומה בשע"ד היא כנראה דעת התוספות. ראה משמעותית להנחה זאת ניתן לראות בספר האגור, שכתב

בריאה אין חלוק במחט שנמצא בתוכה בין קופא לגב או קופא לבר דבכל ענין כשר משום דסמפוני הריאה רחבים יותר מן הכבד. ומיהו התוספות מחלקים גם בריאה בין לגב בין לבר במחט שיש לה ראש מצד אחד כמו מסמר. ואני מה שקבלתי כתבתי, **שערים**

מדור"א.¹¹³⁰

¹¹²⁶ הבחנה זאת קיימת כבר בתוספות על מסכת חולין דף מח ע"ב ד"ה אי קופא לגיו".

¹¹²⁷ לגבי השנים בהם חי ר"פ ראה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 578-581. אורבך סובר שר"פ נפטר בשנת 1298. השוה אברהם גרוסמן, ר' נתנאל עמ' 176: ייתכן שר"פ נפטר בסביבות שנת 1295. וראה דעה נוספת, גרוס, גליה, עמ' 567, שמציין ששנת פטירתו היא 1293. אך כיום התקבלה דעתו של עמנואל, שברי לוחות, עמ' 217. עמנואל מעריך את פטירתו בין השנים 1297-1299. הוא מסתמך על מאמרו של בנימין ריצ'לר, ספר היראה" המיוחס לרבנו יונה גירונדיי, עמ' 58. שם מובא קולופון משנת 1297 שבו ר"פ מוזכר בברכת החיים, וקולופון משנת 1299 שבו הוא מוזכר בברכת המתים. לפיכך יוצא שר"פ נפטר שנים בודדות לפני רי"מ, אף שהיה צעיר ממנו. על כן, מבחינה כרונולוגית ייתכן שרי"מ רשם בסוף ימיו את דברי ר"פ ביצירתו, אך מבחינה מעשית לא סביר שדבר זה קרה.

¹¹²⁸ כלומר, יש חכמים שאומרים שיש הבדל בין אם החור של המחט כלפי פנים או כלפי חוץ.

¹¹²⁹ ראה בית יוסף, יורה דעה, סימן לו'. וראה ספר כל בו, סימן קא' שאף הוא מייחס שיטה זאת לרז"ה. וראה תוספות למסכת חולין, דף מח ע"ב, ד"ה אי. וראה שיטה זאת בתוספות הרא"ש, שם.

¹¹³⁰ ראה ספר האגור, סימן אלף קלח'.

בקטע זה ניכר שרבי יעקב לנדא מצטט מהשע"ד. אך בניגוד לנוסח כתבי היד והדפוסים שברשותנו הוא מציין בשם מי נאמרה שיטה הלכתית זאת.

לאחר מכן, בסוף השער רי"מ רושם הלכה נוספת, בשם "יש מכשירים". אולם אנו יודעים שכוונתו לשיטת רש"י, סה"ת, סמ"ג ור"י יואל הלוי שהובאה בתחילת השער. לפי דעה זאת ריאה שלמה שלא נופחה מכשירה את בעל החיים אפילו שלאחר חיתוכה ימצא מחט בתוכה.

שער לט' - נוסח

ומחט שנמצאת ב {עובי} ¹¹³¹ בית הכוסות או בקורקבן או בהמסס כשירה. אחרי שאין המחט ניכרת מבחוץ ונקב מצד אחד {לאותו צד מבפנים} ¹¹³² כשירה. לא {שנא בעובי בית הכוסות ולא} ¹¹³³ בהמסס ובדק של בית הכוסות בכל עניין כשר ¹¹³⁴ הואיל ולא נקבו שתי העורות. לא דוקא נקט עובי בית הכוסות, אפילו אקופא לבר כשר דלא אמרינן דרך החוץ בא, אדרבא דרך הפנים בא, והא דנתחב הקופא של מחט בעור, אמרינן אוכלין ומשקין דחקה לנעוץ שם וכשירה {רק שיהיה שלם מבחוץ} ¹¹³⁵. וכן בקורקבן כשר אם לא שנקבו שני העורות הקורקבן וגם הכיס, זה כנגד זה אז הוא טריפה. אבל זה שלא כנגד זה כשירה. ומה שאין בוושט דאפילו זה שלא זה טריפה, דגם לוושט יש לו שני עורות. ומיהו מחט שנמצאת בבשר הקורקבן מבחוץ ואינה נכרת כלל מפנים טריפה, דמהיכא אתי, אם לא דרך פנים אם ניקב גם הכיס ואין ניכר הנקב כלל, ואם הוא דרך חוץ בא יש לחוש שמא ניקב הוושט. ואם יש מחט מבפנים ונתחב בבשר ויש קורט דם כנגדו מבחוץ טריפה. דאם אין שם מכה גם מבחוץ, קורט דם {מהיכא בא} ¹¹³⁶ {ובכל נקב דליכא מחט טריפה אפילו אין שם דם} ¹¹³⁷. ואם יש שם מחט ונכרת המחט משני צדדין, אם יש דם או כשהמחט העלתה חלודה בידוע שנקבו שני צדדיו. {אבל אם נקבו שני צדדים} ¹¹³⁸ והמחט יפה שלא עלתה חלודה, אם אין שם דם כשירה, דהא לאחר שחיטה ניקבו שני צדדים, הואיל ואיכא שם מחט הוה ליה למיסרך ביה דם או חלודה.

¹¹³¹ תיבה זאת לא קיימת בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

¹¹³² התיבות לא קיימות בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר.

¹¹³³ הוספה זאת רשומה בחלק מכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר.

¹¹³⁴ המילה "כשר" או "כשרה" חסרה כמה פעמים בשערים האחרונים. דבר היכול ללמדנו שמשפחה זאת היא מהדורת טיוטה או מהדורה מקוצרת של השע"ד.

¹¹³⁵ הוספה זאת לא קיימת בכתבי היד שבדקנו.

¹¹³⁶ המילים "מהיכא בא" לא רשומות בכת"י 12 21, וקיימות בשאר הנוסחאות.

¹¹³⁷ מדובר בהשמטה בכתב יד קיימברידיג' 12 21 שקיימת בשאר כתבי היד.

¹¹³⁸ הוספה זאת לא קיימת במשפחה ב'.

אבל כי ליכא שם מחט ויש שם נקב, טריפה אפילו ליכא שם דם. והי"ה אם ניקבו על ידי קוץ ואפילו שני צדדים **כשרה** דליכא חלודה או דם, **ולא דווקא מחט** {נקט} ¹¹³⁹. ואם מחט נמצאת באמצע הגוף בחלל ונתחב בלב או בריאה או הקורקבן או בבית הכוסות, יש לראות אם יש מעט ריעותא בדופן או שהיה תחובה {בדופן} ¹¹⁴⁰ עדיין, כשירה, ואם לאו טריפה. דכל היכא שנמצא המחט או הקוץ בחלל הגוף פסקו הי"ג ורש"י דטריפה ויש לחוש לנקובת הושט או הדקין. {ומיהו אם נמצאת בכבד מבחוץ ואלימא וקופה לגיו, כשירה. אף על גב שראש המחט ניכר מבחוץ מצד חלל של בהמה, מכל מקום כשירה. כיון דאלימא היא הסימפון נקט ואתא דרך פנים, ואי משום דניקב הכבד, נקיבת הכבד כשירה} ¹¹⁴¹ {מהר"ם אוסר מחט שנמצאת בקורקבן ולא היה ניכר שום נקב בחלל הקורקבן ולא עבר המחט לחוץ אלא שנמצאת שוכב כמו בריח אורח המחט לרוחב בדופן הקורקבן ואסר שאר עופות שנתערבו עם אותו אווזא של מחט לפי שהאווזא חתיכה הראויה להתכבד ואפילו באלף לא בטיל} ¹¹⁴²

שער לט' - פרוש

שער זה ממשיך לעסוק בשאלות הלכתיות המתעוררות כאשר מוצאים מחט בחלל הכרס של בעל החיים. רי"מ דן במחט שנמצאה בקורקבן, במסס, בבית הכוסות ובוושט. בסוגיית מחט במסס הייתה מחלוקת האם הבשר אסור כשהחור מצד אחד או בשני הצדדים. רש"י אסר כבר בחור מצד אחד, ור"ת פוסל אם הנקב משני הצדדים. דיון זה רשום בסמ"ג, ורי"מ פסק הלכה כר"ת. ¹¹⁴³ לגבי היחס ההלכתי לנקב בוושט נחלקו אמוראים בתלמוד, ובשע"ד נפסק שאפילו כשהחורים זה שלא כנגד זה הבשר אסור באכילה. ¹¹⁴⁴ לגבי מחט שנמצאת בקורקבן רי"מ פוסק כרבנו יואל. ¹¹⁴⁵ בנושא מחט בבית הכוסות פוסק המחבר כסה"ת וספר או"ז, והנוסח מבוסס על סה"ת (רמת ודאות ב'). ¹¹⁴⁶

¹¹³⁹ במשפחה ב' ענף 2 ובעוד כתבי יד תיבה זאת לא רשומה.

¹¹⁴⁰ ברוב כתבי היד תיבה זאת רשומה.

¹¹⁴¹ קטע זה רשום רק במשפחה ד' (חוץ מכתב יד מוסקבה 476).

¹¹⁴² קטע זה הוא בוודאי לא חלק מספר שערי דורא, ובוודאות לא נכתב בידי רי"מ כיוון שהוא לא נמצא באף אחד מכתבי היד בגוף הספר. יתרה מזאת, במהדורות הדפוסים הוא רשום כחלק מהגהות שע"ד, ושם מצויין שמקורו מתשובות המהר"ם.

¹¹⁴³ ראה סמ"ג, סימן סג'. וראה עוד או"ז, סימן תטו'.

¹¹⁴⁴ ראה שיבולי הלפט, הלכות טרפות, סימן ד'. וראה ספר הרוקח, סימן שפא', וראבי"ה, סימן אלף פט'.

¹¹⁴⁵ ראה ראבי"ה, סימן אלף קלא'.

¹¹⁴⁶ ראה סה"ת, סימן יד'. וראה או"ז, סימן תה'. הנוסח בסה"ת שנביא להלן דומה לנוסח השע"ד, וכך כותב רבנו ברוך: "אם ננעץ מחט ואינו לחוץ כשרה ואם יש קורט דם מבחוץ כנגד נעיצת מחט שבפנים טריפה דאם אין שם מכה מבחוץ קורט דם מניין ואם המחט ניכר משני צדדין נמצא עליה קורט דם בידוע שהיא היתה קודם שחיטה".

הסוגיה הבאה היא מחט בחלל הגוף, ומקורה מהראבי"ה (רמת ודאות ב').¹¹⁴⁷ הראבי"ה מסכם את הדיון במשפט: "וכל היכא שנמצא הקוץ והמחט בחלל הגוף אומר **רב יהודאי** גאון ורש"י דטריפה". זהו אף משפט הסיום של סימן זה בשע"ד, ובו נכתב: " דכל היכא שנמצא המחט או הקוץ בחלל הגוף פסקו ה"ג ורש"י דטריפה ויש לחוש לנקובת הושט או הדקין.¹¹⁴⁸

לאחר משפט זה קיימת דוגמה נוספת לפסקה שנמצאת רק בכתבי היד של משפחה ד', ובחלק ממהדורות הדפוס הראשונות.¹¹⁴⁹ בפסקה זאת נוספו שתי הלכות שלא רשומות בכתבי היד העתיקים של שער זה. הראשונה דנה במחט גדולה שנמצאת בכבד, והחוד כלפי חוץ, וההלכה השניה מתירה נקב בכבד. בספרו של הראבי"ה שעליו התבסס רי"מ בכתבת סימן זה הלכות אלו לא רשומות.¹¹⁵⁰ מפרשי השע"ד עמדו על כך שאין שום חידוש בהלכה הראשונה שמובאת בפיסקה זאת, והיא כתובה כבר בשער הקודם.¹¹⁵¹ מכך שהוספות אלו לא רשומות אלא במשפחה ד', ובחלק מהדפוסים הראשונים ניתן לשער שהן לא נכתבו בידי רי"מ, אלא נוספו בשלב מאוחר יותר.¹¹⁵² כמו כן, גם הוספה הבאה רשומה בשער זה אינה מחדשת דבר, והיא זהה לחלוטין עם ההלכה שכתובה בהוספה בשער לחי'. בשני הקטעים הייחודיים למשפחה ד' נפסק שנקב בכבד לא פוסל את הבשר.

שער מ' – נוסח [מחולק לשתי פסקאות שמהוות שתי סוגיות]

1. המסס ובית הכוסות שנקבו לחוץ, פירוש המסס ובית הכוסות מונחים **בבהמה** זה אצל זה **ועורן מדובקים** {יחדין}¹¹⁵³ **זה לזה**,¹¹⁵⁴ ואם נקבו אותן צד זה לתוך זה כשירה, דכל אחד הוי סתימא לחבירו ואם ניקב האחד חבירו סותמתו. וגם בלאו הכי יש באמצע נקב גדול שהריעי הולך מזה לזה.

¹¹⁴⁷ ראה ראבי"ה, סימן אלף פט'.

¹¹⁴⁸ ניתן לשים לב שרי"מ מייחס את ספר הלכות גדולות לרב יהודאי גאון, כפי המסורת האשכנזית העתיקה.
¹¹⁴⁹ בדפוס קושטא פסקה זאת לא רשומה. יתרה מזאת בדפוס בזל וונציה הקטע מסומן כהגהה. ובשאר בדפוסים הראשונים הוא קיים.

¹¹⁵⁰ ראה ראבי"ה סימן אלף פט'.

¹¹⁵¹ ראה דבליצקי, שע"ד, עמ' רנה', הערת שוליים א'. שם נכתב "שעד סוף הסימן ליתא בכתבי היד ובדפוס קושטא... ובאמת כל זה כבר כתב לעיל בריש סימן צג". דבליצקי מציין שתוספת זאת לא נמצאת בכתבי היד, ובדפוס קושטא, ועל כן לדעתו זאת הוספה מאוחרת. עם זאת, ממחקרנו עולה שכמעט בכל כתבי היד של משפחה ד' תוספת זאת רשומה כחלק מדברי רי"מ, וייתכן שדבליצקי לא נתקל בכתבי יד ממשפחה ד'. מכל מקום נכונה טענתו שההלכה הנלמדת מהוספה זאת כתובה כבר בשער הקודם.

¹¹⁵² בדפוס קושטא הוספות אלו אינן רשומות.

¹¹⁵³ בכתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר תיבה זאת לא רשומה.

¹¹⁵⁴ כנראה שבמשפחה א' קיימת השמטת הדומות.

הלכך אפילו ניקבו זה לתוך זה כשירה, דבלאו הכי הולך הריעי מזה לזה.¹¹⁵⁵ ואם נקבו הכרס ובית הכוסות והמסס, {לצד} ¹¹⁵⁶ החלב שעליהם, אינו **סותם**, **דחלב טמא אין סותם דלא מהדק**. ואפילו **בחיה דחלב טהור הוא, אין**¹¹⁵⁷ סותם¹¹⁵⁸ דגם זה לא מיהדק.

2. והדורא דכנתא דנקבו זה לזה כשר דחבירו סותם או השומן כשר {שעליו}¹¹⁵⁹ סותמו ומיהדק. אך כמו ייטבחיא שקורין טבחיאה אין סותם דחלב העשוי {ככבוע}¹¹⁶⁰ כגון חוטי אע"פ שהוא טהור אין סותם.¹¹⁶¹ ואע"פ שחלב טהור סותם לא מיירי בריאה שנסרכה בשומן הלב דרחוק הוא ממנה ולא מיהדק. ועל מחט הנמצא בקורקבן ונקבו הכיס וגם הבשר והיה שם שומן, היה אומר רבינו יצחק דסותם וכשר. דלא מבעיא לספר אלא בחלב חיה שכנגדו בבהמה טמא, אבל חלב טהור דעוף לא מצינן כנגדו טמא פשיטא דסתים דמיהדק שפיר. ואותו בשר שלמעלה מן הקורקבן {והוא עשוי כעין ממש}¹¹⁶² מספקין אם הוא מן הקורקבן אם כן כי ניקב טריפה, ואם היא מן הזפק וכי ניקב כשירה. {ולא היתר. ואירע מעשה במגנצא ועמד בספק}¹¹⁶³ {חלחולת שניקבה פ' טבחיאה שניקבה כנגד הירכים כשירא מפני שירכיים מעמידים אותה וצריך לחתוך הדקין במקום שהן מדובקין להמסס ובית הכוסות מפני שהם נוגעין בחלב שעל הקרס}¹¹⁶⁴ {מעשה היה שנמצא מחט תחוב בשלל של ביצים וטרפו התרנגולת מטעם שהיו בחלל הגוף ויש לחוש שמא נקבו ריאה או וושט}.¹¹⁶⁵

¹¹⁵⁵ המשפט: "הלכך אפילו ניקבו זה לתוך זה כשירה, דבלאו הכי הולך הריעי מזה לזה" לא רשום בכתבי היד פרמה 2908, מנציסטר 21 ואוקספורד 1130 ממשפחה א' בגלל השמטת הדומות בין המלים "מזה לזה". יתר על כן, תיבות אלו קיימות בראבי"ה שהוא מקור הדין, ולכן מסתבר שיופיעו אף בשע"ד. וראה ראבי"ה, סימן אלף פט'. בנוסף לכך, משפט זה קיים בכתב יד וטיקן 165 שאף הוא ממשפחה א'. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 312 שאף מעתיקי מהדורה זאת טעו כאן בהשמטת הדומות, ולא העתיקו משפט זה שקיים במהדורת פרויליך, דף עד ע"א, שהיא המקור של מהדורת המאור.

¹¹⁵⁶ תיבה זאת קיימת בשאר כתבי היד של השע"ד.

¹¹⁵⁷ משפט זה חסר במשפחה א' כנראה בגלל השמטת הדומות.

¹¹⁵⁸ כך הוא הנוסח בכל כתבי היד העתיקים שבדקנו לצורך המחקר. אך במהדורות הדפוס נוספו כאן המילים: "וטרפשא דליבא נמי אם נסרך בריאה טריפה דאינו סותם".

¹¹⁵⁹ בכתבי היד העתיקים שבדקנו תיבה זאת לא רשומה.

¹¹⁶⁰ מילה זאת רשומה בשאר כתבי היד.

¹¹⁶¹ במהדורות הדפוס הראשונות נוספו כאן התיבות "וטרפשא דליבא נמי אם נסרך בריאה טריפה דאינו סותם". וראה דיון על הוספה זאת בפרוש למהדורה.

¹¹⁶² בכתבי היד העתיקים שבדקנו תיבות אלו לא רשומות.

¹¹⁶³ קטע זה קיים במשפחה ד'.

¹¹⁶⁴ קטע זה לא מוזכר בכתבי היד שבדקנו ואף לא בדפוסים. וראה במהדורת דבליצקי, עמ' רנז' בפרק הליקוטים שמביא קטע זה כהגהה מאוחרת. יתר על כן, רי"מ לא השתמש פעם אחת במילה "כשירא", כשרצה לפסוק שהאוכל כשר.

¹¹⁶⁵ קטע זה לא מוזכר בכתבי היד שבדקנו, אך מוזכר בדפוסים.

{גרעיני תמרה שנמצא במרה כשירה אבל גרעיני זתים טריפה לפי שהן חדים, ומחט שנמצאת בה טריפה.} ¹¹⁶⁶

סליק איסור והיתר משחבר הרב ר' יצחק בן הרב ר' מאיר מדורא וחלק אותן בארבעים שערים ¹¹⁶⁷.

שער מ' - פרוש

1. שער זה הוא האחרון בספר שע"ד, ובמהדורות הדפוס הוא מחולק לשני סימנים. בסימן הראשון רי"מ ממשיך לעסוק בנקב שנוצר במערכת העיקול, ובסימן השני בנקבים באיברים פנימיים נוספים. ¹¹⁶⁸ לעיתים נקב מחבר בין אברים סמוכים, ורי"מ בוחן האם זאת סיבה להטריף את בעל החיים. כמו כן, לעיתים שומן שסובב את האברים ובשער זה נדון האם הוא יכול לשתום נקבים. האיברים הראשונים הנדונים בשער זה הם המסס ובית הכוסות שאם ניקבו אחד לתוך השני בעל החיים נשאר כשר, והנקב אינו מטריף אותו. ¹¹⁶⁹ לעומת זאת אם ניקבו הכרס ובית הכוסות לצד החלב בעל החיים טרף, מכיוון ששומן אינו סותם את הנקב. מקור השע"ד מספר הראבי"ה (רמת ודאות ב'), שהביא מחלוקת בין רש"י לר"ת לגבי מיקום הנקב בהמסס. ¹¹⁷⁰ אולם ר' יצחק כדרכו כתב את הדין בקצרה, והשמיט את שיטת רש"י, שכנראה אינה מוסכמת על ידו.

2. בסימן השני בשער זה רי"מ עוסק בבני המעיים, הנקראים, הדורא דכנתא, ורי"מ פסק בנושא זה כפשט התלמוד הבבלי, והתבסס ביצירתו על הראבי"ה (רמת ודאות ב'). ¹¹⁷¹ האיבר השני שנדון

¹¹⁶⁶ קטע זה לא מוזכר בכתבי היד שבדקנו ואף לא בדפוסים. וראה במהדורת דבליצקי, עמ' רנז' בפרק הליקוטים שמביא קטע זה כהגהה מאוחרת.

¹¹⁶⁷ לאחר מכן המעתיק מונה את ארבעים השערים.

¹¹⁶⁸ אצל מעלי הגרה נפחן של הקיבות הוא גדול מאד, ותופס כשלושת רבעי מחלל הבטן. מערכת העיקול מתחלקת אצל פרה לארבע קיבות. קיבות: ההמסס RUMEN, קיבת הכוסות RETICULUM המכילה עצמים כבדים שאינם נעכלים, קיבת העלעלים OMASUM הטוחנת, והקיבה האמיתית ABOMASUM. ¹¹⁶⁹ המסס הוא האיבר השלישי במערכת העיקול, ומכונה כיום קיבת העלעלים. צורתו עגולה ועל דפנו הפנימית מעין דפים או עלים. רבי אליהו הבחור מציין שהשם הלטיני של המסס הוא omasum. וראה על כך עוד במהדורת שטיינזלץ, מסכת חולין מב ע"א. ראוי לציין שהאבר המכונה המסס כיום, הוא אינו המסס של התלמוד והשע"ד אלא הכרס ונקרא rumen. וראה רש"י חולין מב ע"א ד"ה ובית הכוסות.

¹¹⁷⁰ ראה מסכת חולין, דף מח. וראה ראבי"ה, סימן אלף פט' שכתב: "המסס ובית הכוסות שניקבו לחוץ. פירוש הם מונחים זה על זה וצידן אחד מדובקים יחד והוי כל אחד סתימה לחבירו ובאמצע יש נקב גדול שהריעי הולך מזה לזה. הילכך זה לתוך זה לפנים כשר דבלאו הכי הריעי הולך מזה לזה". משפט זה זהה כמעט מילה במילה לנוסח השע"ד. וראה ראבי"ן סימן רמז'. וראה בית יוסף יורה דעה, סימן מח סעיף ז שאף הוא הביא את שיטת רש"י ודחה אותה.

¹¹⁷¹ ראה ראבי"ה, סימן אלף פט' שכתב: "המסס ובית הכוסות שניקבו לחוץ".

בסימן זה הוא החלחולת, שנמצא בסוף המעי הגס. רב נחמן קישר את דין בני המעיים לדין חלחולת ושומן הלב, המכונה טרפש.¹¹⁷² בעקבותיו הלכו אף רב נטרונאי גאון, הראב"ן, הראב"ה והשע"ד.¹¹⁷³

בכתבי היד שבדקנו לצורך המחקר רי"מ עוסק רק בדיני הדורא דכנתא והחלחולת, ולא מזכיר את הטרפש. אולם, במהדורות הדפוס נוסף עוד משפט אחד העוסק בטרפש, והנוסח שנוצר הוא: "אך בטבחא...אף על גב דהוא טהור אינו סותם, וטרפשא דליבא נמי אם נסרך בריאה טריפה דאינו סותם". ניתן להעלות מספר אפשרויות בכדי להסביר פער זה. ראשית, ייתכן שבכל כתבי היד העתיקים קיימת טעות של השמטת הדומות, ובכתב היד עליו מבוססים הדפוסים לא הייתה טעות כזאת. אפשרות נוספות היא שהמשפט במהדורות הדפוס הוסף בשלב מאוחר יותר.

לאחר מכן רי"מ רושם תשובה של ר"י הזקן העוסקת בשומן המכסה את הקורקבן, המובאת כבר באו"ז בשם רבו, ר"י שירלאון (רמת ודאות ב').¹¹⁷⁴ בסוף השער מובא דיון על נקב בבשר שבין הזפק לקורקבן. מקורו של הדין הוא משאלה שנשאל רש"י על תרנגולת שנמצא בה מחט באותו המקום, ושתק רש"י ולא פסק הלכה.¹¹⁷⁵ הסיבה לכך היא שרש"י הסתפק האם אותו בשר שייך לקורקבן או לזפק. כך היא הנוסחה בסידור רש"י ובספר שע"ד. לעומת זאת בספר האורה ובספר הישר ההתלבטות של רש"י הייתה שונה. לפי מקורות אלו הוא הסתפק האם הקורקבן יכול לטחון את האוכל למרות החור, והגוף יתפקד כרגיל, או לא? לפיכך נראה שגירסת הרי"מ מבוססת בעיקר על

¹¹⁷² ראה מסכת חולין דף מט ע"ב.

¹¹⁷³ ראה ברודי, תשובות רב נטרונאי, יורה דעה, סימן רכ"ג. וראה ראב"ן, סימן רנ"ג. וראה ראב"ה, סימן אלף ופ"א. לעומת חכמים אלו היו רבנים שהבינו באופן שונה את התלמוד כגון רש"י ורי"ח ועוד. וראה בראב"ה שם.

¹¹⁷⁴ ראה או"ז, חלק א', הלכות טרפות, סימן תי"ג. בסימן זה ר' יצחק או"ז עוסק ברוב השאלות בהם עוסק רי"מ. לפיכך, יוצא שרוב השער מבוסס על ספר או"ז.

¹¹⁷⁵ ראה בובר, ספר האורה, סימן צ"ח, עמ' 211. וראה בובר, סידור רש"י, סימן תרי"ג, עמ' 292. וראה ספר הישר, חלק החידושים, סימן תצ"ט.

סידור רש"י, ולא על המקורות האחרים.¹¹⁷⁶ לאחר מעשה זה מסתיים הספר ברוב כתבי היד העתיקים. אולם, בחלק מכתבי היד והדפוסים מובאים בסוף הספר עוד מספר דינים.¹¹⁷⁷

¹¹⁷⁶ ראה סידור רש"י סימן תריג: "והביאו לפני רבי אותו קורקבן עם הבשר שעליו ולא רצה רבי לומר לא איסור ולא היתר. היתר מפני שחשש שמא הבשר מן הקורקבן הוא... , ואיסור מפני שמא מן הזפק הוא וכשר". וראה דבליצקי, שע"ד, עמ' רנו'. וראה ביטון, שע"ד, עמ' 315 שלא עמדו על ההפרש שקיים בין החיבורים שיצאו מבית מדרשו של רש"י. עם זאת, בנוסחאות הדפוס הגירסה ארוכה יותר, וייתכן שבגלל זה המהדירים לא ראו סיבה לדמות את השע"ד דווקא לסידור רש"י.

¹¹⁷⁷ ראה הוספות שקיימות בכתב היד לונדון 18685, קיימברידג' 1218, פריס 655, קיימברידג' 2580, קיימברידג' 13.7, פריס 380 ורגיו 133.